

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ
ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

Серія: «Економічні науки»

9/2014

Львів
2014

Міністерство освіти і науки України

Львівський інститут економіки і туризму

ББК 65

В 53

Вісник Львівського інституту економіки і туризму [Текст] : зб. наук. ст. / М-во освіти і науки України. Львів. інст-т економіки і туризму ; [редкол. : І. О. Бочан та ін.]. — Львів : ЛІЕТ, 2014. — № 9. — 364 с : іл., табл. — 300 пр. — ISBN .

Bulletin of Lviv Institute of Economics and Tourism [Text] : collection of scientific works / Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv Institute of Economics and Tourism ; [editor-in-chief Bochan I. O.]. — Lviv : LIET, 2014. — # 9. — 364 p.

Висвітлюються актуальні питання теоретичних і прикладних аспектів економіки, розвитку туристичної індустрії в Україні і, зокрема, в Західному регіоні; аналізуються підходи до створення туристичного продукту й організації спеціальних видів туризму. Особлива увага звертається на вивчення краєзнавства, екологічного супроводу туристичної діяльності та підготовки фахівців для даної галузі.

Для фахівців туристичної галузі, науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів навчальних закладів туристичного профілю.

Topical issues of theoretical and practical aspects of economics of the tourist industry development in Ukraine and particularly in Western region are reflected; approaches to design of tourist product and organizing special kinds of tourism are analyzed. Special attention is given to local studies issues, ecological accompaniment of tourist activity and training specialists for the given branch.

For specialists of tourist sphere, scientific and pedagogical workers, post-graduates and students of tourist educational institutions.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. *Бочан І. О.*, д. е. н., професор — головний редактор;
2. *Паньків Н. С.*, к. б. н. — заступник головного редактора;
3. *Берест Р. Я.*, д. і. н., доцент;
4. *Білонога Ю. Л.*, д. т. н., в. о. професора;
5. *Бомба М. Я.*, д. с.-г. н., професор
6. *Буряк П. Ю.*, д. е. н., професор;
7. *Васильчак С. В.*, д. е. н., професор;
8. *Доманцевич Н. І.*, д. т. н., в. о. професора;
9. *Жук Ю. Т.*, д. т. н., професор;
10. *Задорожний І. М.*, к. т. н., професор;
11. *Лащик І. П.*, к. е. н., доцент;
12. *Лихолат С. О.*, к. е. н., доцент;
13. *Майкова С. В.*, к. т. н., доцент;
14. *Майовець Є. Й.*, д. е. н., в. о. професора;
15. *Майор О. В.*, к. е. н., доцент;
16. *Михасюк І. Р.*, д. е. н., професор;
17. *Параняк Р. П.*, д. с.-г. н., професор;
18. *Реверчук С. К.*, д. е. н., професор;
19. *Сокіл В. В.*, д. філол. н., професор;
20. *Тринько Р. І.*, д. е. н., професор, академік УААН;
21. *Стоколос-Ворончук О. О.*, к. філол. н., доцент — відповідальний секретар

Рекомендовано до друку
вченою радою Львівського інституту
економіки і туризму (протокол № 3 від 30.04.2014)

ISBN 978-966-2400-39-7

© Львівський інститут
економіки і туризму, 2014
© Автори статей, 2014

ЗМІСТ

Розділ 1. ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

<i>Савіцька О. П., Савіцька Н. В. Сучасний стан та пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні</i>	11
<i>Кравець А. В., Чех Х. Б. Особливості розвитку туристичного бізнесу в Україні</i>	20
<i>Гнаткович О. Д. Управління туристичними потоками в Україні як чинник ефективного розвитку національної економіки</i>	25
<i>Сафарян І. А. Формування ефективних механізмів державної підтримки міжнародного партнерства в Україні</i>	35
<i>Руліцька К. М. Стратегія розвитку аграрного сектора економіки як складова форсайту</i>	42
<i>Кудла Н. Є. Оцінка якості надання агротуристичних послуг — спроба визначення задоволеності споживача</i>	49
<i>Штепник Т. К. Бізнес-план, як складова успішного розвитку та планування діяльності закладів сільського (зеленого) туризму</i>	59
<i>Мишко О. В. Аспекти управління якістю в готельному бізнесі</i>	65
<i>Майструк І. М. Дослідження інноваційних підприємств ресторанного господарства Львівської області концептуального (тематичного) напряму</i>	70
<i>Заяць Н. О. Формування інформаційного поля підприємств як базова основа реалізації бізнес-процесів</i>	74
<i>Городня Т. А. Використання орендованих приміщень для обладнання розважального характеру</i>	78

Розділ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТУРИЗМОЛОГІ

<i>Кучинська І. В., Рібун М. В. Місце Львівщини на ринку туристичних послуг України</i>	84
<i>Ковальчук О. І., Передало Х. С. Львівщина як міжнародний туристичний центр України</i>	94
<i>Дідович І. І., Подвірна Х. Є. Аналіз та систематизація інтеграційних процесів у сфері міжнародного туристичного бізнесу</i>	100
<i>Пандяк І. Г. Ризикові форми співпраці туроператорів з готелями</i>	105

Розділ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Бочан І. О., Цимбала О. С. Особливості розбудови туристичної інфраструктури у Карпатському регіоні</i>	109
---	-----

<i>Бігус М. М., Свєлеба Н. А. Роль партнерства у забезпеченні конкуренто-спроможної діяльності суб'єктів туристичного бізнесу</i>	117
<i>Кушнірчук-Ставнича О. М. Оптимізація інвестиційної діяльності в сучасному туристичному бізнесі</i>	127
<i>Оливко О. А. Організація управління якістю комплексного туристичного обслуговування</i>	134
<i>Караван Ю. В. Перспективи інформаційно-комунікаційного забезпечення реалізації економічних реформ в Україні</i>	138
<i>Гальків Л. І. Практика статистичного моніторингу та домінанти сукупних витрат домогосподарств на послуги ресторанів і готелів</i>	142
<i>Годя І. М. Проблеми управління якістю екскурсійного обслуговування</i>	149
Розділ 4. ТОВАРОЗНАВСТВО І ТОРГІВЛЯ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ	
<i>Павлишин М. Л., Ковалік Я. І., Бурак С. І. Актуалізація питань експертного забезпечення у митній та податковій сферах</i>	155
<i>Сеник Л. Я., Павлишин М. Л., Захарчин Р. М. Проблеми вітчизняного виробництва рослинних жирів</i>	161
<i>Луців Н. В. Проблеми нормативно-правового регулювання харчової безпечності рослинних олій в Україні</i>	168
<i>Сливка Н. Б., Михайлицька О. Р. Креативні підходи до розробки технологій молочних коктейлів</i>	178
Розділ 5. ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА РЕСТОРАННИЙ СЕРВІС	
<i>Івашків Л. Я., Бомба М. Я. Використання компетентнісного підходу до структурування освітньої програми підготовки фахівців за напрямом «Харчові технології та інженерія»</i>	183
<i>Сусол Н. Я., Джурік Н. Р. Концептуальна модель системи організації харчування подорожуючих в сільському туризмі</i>	191
<i>Майкова С. В. Розробка технологій удосконалення ресторанної продукції оздоровчими компонентами</i>	197
<i>Солод М. І. Захист харчових продуктів від пластифікаторів у ресторанному господарстві</i>	203
<i>Білонога Ю. Л., Максисько О. Р., Турчин І. М. Шляхи оптимізації параметрів перемішування у сучасних варильних котлах</i>	208
Розділ 6. КРАЄЗНАВСТВО, КУЛЬТУРА І ТУРИЗМ	
<i>Цимбала О. С., Стаків О. Княжий Звенигород: культурно-історична спадщина</i>	213

<i>Гузік Г., Стишельчик В.</i> Туристичний продукт Львова в поглядах жителів Жешува	221
<i>Безручко Л. С.</i> Історико-культурні пам'ятки Пустомитівщини: сучасний стан та перспективи використання у туризмі	231
<i>Юнко М. М.</i> Храми Самбірщини як об'єкти релігійного туризму	236
<i>Берест Р. Я.</i> Туристична привабливість історичних пам'яток Унівської Святоуспенської Лаври	244
<i>Козак Г. Ю.</i> Історична спадщина німецьких колоній Дрогобиччини в контексті туристичної привабливості	252
<i>Франків І. Я.</i> Основні напрями української еміграції з Галичини наприкінці XIX — на початку ХХ ст.	261

Розділ 7. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ І РЕАБІЛІТАЦІЯ

<i>Мельниченко С. В.</i> Інформаційні технології в санаторно-курортній сфері	270
<i>Бомба М. Я.</i> Водні ресурси Жовківщини: стан та перспективи використання	276
<i>Клапчук М. В., Пунь М. Б.</i> Перспективи розвитку культурно-пізнавального та екотуризму в с. Крехів Жовківського району	284

Розділ 8. ІНФРАСТРУКТУРА ТУРІНДУСТРІЇ ТА ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ

<i>Самодай В. П., Ємельяненко К. І.</i> Актуальні аспекти розвитку екологічного туризму	291
<i>Караван Ю. В., Саніцька А. О., Тащак М. С.</i> Екологічна підготовка менеджерів туризму	296
<i>Самодай В. П., Темченко Ю. В.</i> Актуалізація екскурсійної діяльності в туристичній сфері	300
<i>Цимбалюк В. М.</i> Порівняльна екологічна оцінка атмосфери сільської місцевості туристсько-рекреаційного регіону гірських Карпат та Розтоцько-Опільського регіону	305
<i>Паньків Н. Є.</i> Диференційована мінливість морфометричних параметрів особин підківки чубатої (<i>Hippocrepis Comosa</i> l. (Fabaceae)) за різних умов на Заході України	309

Розділ 9. АУДИТОРІЯ

<i>Пукаляк О. І.</i> Використання інформаційних технологій у викладанні іноземної мови професійного спрямування	315
<i>Перунчак Т. І.</i> Міжнародні комунікативні аспекти викладання іноземних мов професійного спрямування як однієї із основних складових підготовки фахівців економічно-туристичної сфери	320

<i>Хмілярчук Н. С. Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців сфери туризму засобами країнознавства</i>	329
<i>Гуляк О. Б. Групова робота як метод інтерактивного навчання</i>	335
<i>Лихолат Є. О., Витівська О. Я., Демчишин І. А. Проблеми працевлаштування молоді в Україні</i>	340
<i>Швець Г. В. Використання творів художньої літератури при викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням студентам нефілологічних спеціальностей</i>	343
<i>Лацик І. П. Соціально-економічна програма ОУН-УПА</i>	350

Розділ 10. ПОДІЇ. ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

<i>Берест Р. Я. Львівський інститут економіки і туризму: штрихи історії та розвитку навчального закладу</i>	354
<i>Паньків Н. Є. Міжнародна науково-практична конференція «Стратегія розвитку туризму у ХХІ столітті у контексті вирішення глобальних проблем сучасності»</i>	360

TABLE OF CONTENTS

Section 1. ECONOMY AND ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

<i>Savitska O. P. Savitska N. V. Current status and priority areas of innovation in Ukraine</i>	11
<i>Kravets A. V., Chekh Ch. B. The development of tourism business in Ukraine</i>	20
<i>Hnatkovych O. D. Management of tourist flows in Ukraine as a factor of national economy effective development</i>	25
<i>Safaryan I. A. Effective state support formation of international partnership in Ukraine</i>	35
<i>Rulitska K. M. Strategy of development of agrarian sector of economy as constituent of foresight</i>	42
<i>Kudla N. Ye. Quality evaluation of provided agrotourism services — attempt to determine consumer's satisfaction level</i>	49
<i>Shpenyk T. K. Business plan as a component of successful development and planning of activity rural's (green) tourism farmsteads</i>	59
<i>Myshko O. B. Aspects of quality management in the hotel business</i>	65
<i>Maystruk I. M. Research of innovative enterprises of restaurant economy of Lviv area of conceptual (thematic) direction</i>	70
<i>Zajac N. O. Field of information companies in basic foundation of business processes</i>	74
<i>Gorodnia T. A. Use of leasings apartments of entertaining equipment</i>	78

Section 2. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF TOURISM STUDIES

<i>Kuchynska I. V., Ribun M. V. The place of Lviv region at the market of Ukrainian tourist services</i>	84
<i>Kovalchuk O. I., Peredalo Kh. S. Lviv region as a international focus of tourism in Ukraine</i>	94
<i>Didovych I. I., Podvirna H. Ye. Analysis and systematization of integration processes in the field of international tourism business</i>	100
<i>Pandyak I. G. Risky forms of tour operators cooperation with hotels</i>	105

Section 3. SOCIAL-ECONOMIC AND MANAGEMENT FUNDAMENTALS OF TOURISM ACTIVITY

<i>Bochan I. B., Tsymbala O. S. Features of tourist infrastructure development in Carpathian region</i>	109
<i>Bihus M. M., Svelebana N. A. Role of partnership in promoting competitive activity of travel industry units</i>	117

<i>Kushnirchuk-Stavnycha O. M. Optimization of investment activity in the modern tourism business</i>	127
<i>Olyko O. A. Organization of quality control of complex tourist service</i>	134
<i>Karavan Yu. V. Prospects of information and communication of economic reform in Ukraine</i>	138
<i>Halkiv L. I. The practice of statistical monitoring and dominants of total household expenditures on services of restaurants and hotels</i>	142
<i>Godia I. M. Problems of quality of excursion service management</i>	149

**Section 4. COMMODITY OF GOODS AND TRADE:
TENDENCIES, PROBLEMS AND APPROACHES**

<i>Pavlyshyn M. L., Kovalyk J. I., Burak Ye. I. Mainstreaming expert support in customs and tax areas</i>	155
<i>Senyk L. Ya., Pavlishin M. L., Zaharchyn R. M. Problems of domestic production of vegetable fats</i>	161
<i>Lutsiv N. V. The problems of legislative regulation of alimentary safety of vegetable butters in Ukraine</i>	168
<i>Slyvka N. B., Mykhajlytska O. R. Creative approaches to the development technology of milk cocktails</i>	178

**Section 5. NUTRITIONAL TECHNOLOGIES
AND RESTAURANT SERVICE**

<i>Ivashkiv L. Ya., Bomba M. Ya. The competency approach for the construction of structure of the educational programs prepare of specialists to direction «Food technology and engineering»</i>	183
<i>Susol N. Ya., Dzhuryk N. R. Conceptual model of power system traveling in rural tourism</i>	191
<i>Majkova S. V. Development of technology of improvement of restaurant products health ingredients</i>	197
<i>Solod M. I. Protecting food from plasticizers in restaurant business</i>	203
<i>Bilonoha Y. L., Maksysko O. R., Turchyn I. M. Ways of mixing parameters optimisation in modern digesters</i>	208

Section 6. COUNTRY STUDY, CULTURE AND TOURISM

<i>Tsympala O., Stakhiv O. Princely Zvenygorod: cultural and historical inheritance</i>	213
<i>Guzik H., Strzelczyk W. Tourist product of Lviv in the opinion of local society in Rzeszow</i>	221
<i>Bezruchko L. S. Historycal-cultural sights of Pustomitivschini: modern consisting and prospects of the ir use in tourism</i>	231

<i>Yunko M. M. Temples of sambir region as objects of religious tourism</i>	236
<i>Berest R. Ya. Tourist attraction of historic monuments of the Univ Holy Dormition Lavra</i>	244
<i>Kozak G. Y. Historical heritage of German colonies in Drohobych region as a tourist attraction</i>	252
<i>Frankiv I. Ya. The main directions of Ukrainian emigration from Halychyna in the end of XIX — at the beginning of XX century</i>	261

Section 7. RECREATIONAL TOURISM AND REHABILITATION

<i>Melnichenko S. V. Information technologies in the field of sanatorium-resort activity</i>	270
<i>Bomba M. Y. Water resources of Zhovkva locality: environment and using perspectives</i>	276
<i>Klapchuk M. V., Pun' M. B. Prospects development of cultural and eco-tourism in village Krekhiv, Zhovkovsky region</i>	284

Section 8. TOURISM INDUSTRY INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY ISSUES

<i>Samoday V. P., Emelianenko K. I. Actual aspects of ecological tourism development</i>	291
<i>Karavan Yu. V., Sanycka A. O., Taszak M. S. Ecological preparation of tourism managers</i>	296
<i>Samoday V. P., Temchenko Y. V. Actualization of excursion activities in tourism sphere</i>	300
<i>Tsimbaliuk V. M. Comparative ecological analizysis of the rural atmosphere in tourism recreation region of Carpathian mountains and Roztockij-Opislij region</i>	305
<i>Pankiv N. Y. The differentiated variability of morphological parameters of individuals Hippocrepis Comosa l. (Fabaceae) under the different circumstances in the Western Ukraine</i>	309

Section 9. AUDITORIUM

<i>Pukaliak O. I. The use of IT in teaching foreign language of professional orientation</i>	315
<i>Perunchak T. I. International communicative aspects of foreign language for professional purposes teaching as one of the main components of training the professionals in economic and tourism sphere</i>	320
<i>Khmilliarchuk N. S. Humanitarian training of future specialists in tourism by means of the area study</i>	329
<i>Hulyak O. B. Group work as a method of interactive education</i>	335

<i>Lykholat E. O., Vytivska O. Ya., Demchyshyn I. A. Problems of youth employment in Ukraine</i>	340
<i>Shvets H. V. The use of literary works in teaching the foreign language for professional purposes for the students of non-philological specialties</i>	343
<i>Laschyk I. P. Socio-economic program UNU-UPA</i>	350

Section 10. EVENTS. INFORMATION. REVIEWS

<i>Berest R. Y. Lviv Institute of Economics and Tourism: the ways of development and history of the school</i>	354
<i>Pankiv N. E. International scientific-practical conference «The strategy of tourism development in XX century in the context of the modern global problems solution»</i>	360

Розділ 1.
ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

УДК 330:341.1

Савіцька О. П., Савіцька Н. В.

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРИОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

У статті розкрито сутність понять «інноваційна діяльність», «інноваційне підприємство». Наведено перелік принципів інноваційної діяльності. Виділені основні чинники, які стимулюють інноваційну активність підприємств України та визначені основні напрями вирішення наявних проблем. Охарактеризовані основні тенденції та окреслені пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційне підприємство, фінансування інноваційної діяльності, витрати на інноваційну діяльність, напрями інноваційної діяльності.

У сучасних умовах розвитку вітчизняної економіки важлива роль відводиться інноваційній діяльності як основному фактору і невід'ємній умові підвищення конкурентоспроможності підприємств, та продукції, яку вони виробляють, оскільки інновації, які впроваджуються, є головною передумовою економічного зростання як підприємства, так і країни в цілому.

Головною метою державної інноваційної політики України є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій, виробництво та реалізацію нових видів конкурентоздатної продукції [1].

Конкуренція сьогодні дедалі частіше стає боротьбою ідей, а не боротьбою ресурсів. На ринку перемагають підприємства, що пропонують нові інноваційні рішення. При цьому надзвичайного значення набуває швидкість практичного втілення ідей. Якщо підприємство безперервно реалізовує швидкі і радикальні інновації; вдосконалення методів і засобів ведення бізнесу поставлене в підприємстві на регулярну основу, то у такого підприємства є всі шанси динамічно розвиватися, зміцнювати свої ринкові позиції та ефективно працювати. Відповідно рівень конкурентоспроможності сучасних підприємств починає все більше залежати не стільки від матеріальних ресурсів (займаної території, кількості споруд та цехів, числа працівників, продуктивності верстатів тощо), скільки від накопичених професійних знань та умінь («ноу-хай») їх підрозділів та співробітників, які формують досвід і культуру підприємства, а також від засобів зберігання, поповнення та використання знань, їхньої інтерпретації з традиційними інформаційними технологіями (графічними і обчислювальними пакетами, конструкторськими й технологічними базами даних), що використовується на підприємствах.

Серед наукових праць, присвячених інноваційній діяльності, варто відмітити роботи таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: В. Г. Божкова, О. С. Власюка, М. В. Гамана, В. А. Гришка, В. А. Ізюмської, С. М. Ілляшенка, Р. Каплана, О. Є. Коржової, О. Є. Кузьміна [2],

М. А. Йохни, Ю. М. Краснокутської, М. І. Крупки, Р. Г. Майстро [3], У. В. Новицького, Д. Нортон, С. В. Онишка, Н. П. Слободянка, Л. І. Федулою, В. М. Чубая, Н. І. Чухрай та ін. В їх роботах викладені теоретичні і практичні аспекти оцінювання ефективності інноваційної діяльності. Проте проблеми комплексного оцінювання інноваційної діяльності підприємств України з урахуванням факторів невизначеності та ризику внутрішнього і зовнішнього середовищ та розроблення їх пріоритетних напрямів розкриті недостатньо і потребують подальшого опрацювання.

Мета дослідження — охарактеризувати актуальні проблеми інноваційної діяльності, висвітлити сучасні тенденції та стратегічні напрями інноваційної діяльності в Україні.

Термін «інновація» походить від латинського «*novatio*», тобто «*оновлення*» чи «*změna*» і префікса «*in*», що перекладається з латинського як «*в напрямі*». Якщо перекладати дослівно «*innovatio*» отримаємо — «*у напрямі змін*». Поняття «*innovation*» вперше з'явилося в наукових дослідженнях XIX століття. На початку 90-х років уряди держав Західної Європи почали розглядати інноваційні розробки як основний чинник конкурентоспроможності країн. Цей факт сприяв об'єднанню наукової, промислової і регіональної політики в політику інноваційну, головним завданням якої стало створення сприятливого середовища для розвитку інновацій, а також формування найбільш важливих напрямів державного впливу на це середовище.

Науковцями подається багато різних тлумачень поняття «інноваційна діяльність», аналіз яких дає можливість зробити висновок про багатоаспектність даного поняття. У табл. 1 наведено погляди різних авторів на трактування поняття «інноваційна діяльність».

Аналіз наведених у табл. 1 трактувань свідчить, що в основному інноваційна діяльність передбачає послідовне виконання пов'язаних між собою етапів інноваційного процесу: фундаментальні дослідження; прикладні дослідження; конструкторські та експериментальні розробки; комерціалізація новинки та її дифузія для забезпечення створення його кінцевого продукту у вигляді інновацій.

Огляд та узагальнення літературних джерел дозволив виділити такі принципи інноваційної діяльності: цілеспрямованості, визначеності (критеріальності), комплексності, систематичності, взаємозалежності (причинності), послідовності, оперативності, регулярності, врахування змін, науковості, цілісності, реальності, об'єктивності, пріоритетності, адекватності [2].

У Законі України «Про інноваційну діяльність» визначено, що інноваційне підприємство — це підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 % його загального обсягу продукції і (або послуг) [4]. Науково-дослідна робота на таких підприємствах є їх основною діяльністю.

Інноваційна діяльність підприємства передбачає виконання певного набору етапів інноваційного процесу (рис. 1).

Організації, які здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження, проектні, конструкторські технологічні розробки та дослідно-експериментальні роботи виступають ініціаторами і розроблювачами новацій у сфері продуктів, технологій, ідей, послуг, нових видів виробничих систем. Головним їх завданням є пошук шляхів збільшення обсягів нововведень і скорочення часу виходу їх на ринок. Основне завдання підприємств, які орієнтовані на розробку і виробництво інновацій полягає в тому, щоб ідеї працівників виробничої ланки передавались у підрозділи, які провадять НДВКР. Це створює відповідний інноваційний клімат, що забезпечує прорив у інноваційній діяльності організації, забезпечує оновлення асортименту продукції, її якості, створення властивостей, які задовільняють нові потреби.

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «інноваційна діяльність»

№ з/п	Автор, джерело	Трактування поняття
1	2	3
1	Закон «Про інноваційну діяльність»	Діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.
2	Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»	Тісно пов'язана з науково-технічною інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на одержання і використання нових знань у всіх галузях науки і технології.
3	Закон України «Про інвестиційну діяльність»	Одна з форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу, що включає: випуск і розповсюдження принципово-нових видів техніки і технології; прогресивні міжгалузеві структурні зрушення; реалізацію довгострокових науково-технічних програм з великими строками окупності витрат; фінансування фундаментальних досліджень для здійснення якісних змін у стані продуктивних сил, розробку і впровадження нової ресурсозберігаючої технології, призначеної для поліпшення соціального і екологічного становища.
4	ДСТУ 31279: 2005	Діяльність, що забезпечує створення і реалізацію інновацій (процес створення інновацій, що включає в себе прикладні дослідження, підготовку і пуск виробництва, а також діяльність, що забезпечує створення інновацій, науково-технічні послуги, маркетингові дослідження, підготовку і перепідготовку кадрів, організаційну та фінансову діяльність.
5	Керівництво Осло	Включає наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, які дозволяють здійснювати інновації, що задумані з цією метою . Деякі види інноваційної діяльності є інноваційними самі по собі, інші не володіють цією властивістю, але теж необхідні для здійснення інновацій. Інноваційна діяльність включає також дослідження і розробки, не пов'язані безпосередньо з підготовкою будь-якої конкретної інновації.
6	Бандурка І. В.	Комплекс наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів, в основі яких лежить трансформація результатів наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий або удосконалений технологічний процес, що використаний у виробництві, у новий або удосконалений продукт, що впроваджений на ринку, причому ця діяльність обмежена рамками інноваційного проекту.
7	Близнюк Т.М.	Складна динамічна система заходів з використанням результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних розробок або інших науково-технічних досягнень, яка функціонує під впливом фактора середовища усіх рівнів (зовнішнього і внутрішнього) з метою задоволення мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, роботах, послугах).

1	2	3
8	Гаман М. В.	Діяльність, яка спрямована на використання та комерціалізацію результатів із стратегічного маркетингу, наукових досліджень, організаційно-технологічної підготовки виробництва, виробництва і оформлення новацій, їх впровадження і поширення на інші сфери.
9	Дацій О.І.	Доведення ідей, винаходів, розробок до відповідного результату.
10	Заблоцький Б.Ф.	Діяльність, спрямована на створення і впровадження нових технічних засобів виробництва, технологій та видів продукції, які б задоволили запити споживачів.
11	Ілляшенко С.М.	Процес, направлений на реалізацію результатів закінчених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий або вдосконалений технологічний процес, який використовується в практичній діяльності, а також пов'язані з цим додаткові наукові дослідження і розробки.
12	Коюда В.О., Лисенко Л.А.	Системна діяльність, спрямована на наукові дослідження, розробку (або застосування), впровадження та комерціалізацію інновацій з метою отримання економічного та (або) іншого ефекту, підвищення конкурентоспроможності підприємства та забезпечення його розвитку.
13	Микитиuk П.П.	Діяльність колективу, спрямована на забезпечення доведення науково-технічних ідей, винаходів (новацій) до результату, придатного до практичного застосування та реалізації їх на ринку з метою задоволення потреб суспільства в конкурентоспроможних товарах і послугах.
14	Онишко О.С.	Вид діяльності пов'язаний із трансформацією наукових досліджень і розробок, інших науково-технологічних досягнень у новий чи покращений продукт, введений на ринок, в новий чи покращений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності, чи новий підхід до соціальних послуг.
15	Райко Д.В.	Процес розробки й удосконалення продукту на визначеному етапі його життєвого циклу, його створення і реалізація на цільовому ринку.
16	Солов'йов В.П	Діяльність пов'язана з трансформацією наукових досліджень і розробок, винаходів і відкриттів у новий продукт або новий технологічний процес, які впроваджуються у виробничий процес.
17	Фатхутдинов Р.А.	Процес зі стратегічного маркетингу НДВКР, організаційно-технологічної підготовки виробництва, виробництва і оформлення нововведень їх впровадження (або перетворення) на інновації та розповсюдження в інші сфери (дифузія).
18	Федулова Л.І.	Діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і відновлення номенклатури і поліпшення якості продукції, що випускається (товарів, послуг), удосконалення технологій їх виробництва з наступним впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Рис. 1. Види інноваційних підприємств

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів в країнах, для яких інноваційний розвиток є ключовим вектором економічної стратегії.

Дослідження щодо інноваційного шляху розвитку України показують, що за останні роки рівень інноваційної активності підприємств зростає, проте вони залишились на рівні, недостатньому для забезпечення інноваційного розвитку України. Для порівняння у 2010 році у США питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю становила 78 %, Японії — 73 %, Німеччині — 69 %, у середньому по ЄС — 53 %.

Про низьку інноваційну активність підприємств свідчать показники обсягів реалізованої інноваційної продукції в Україні. У загальному обсязі промислової продукції лише 3,8 % мають ознаки інновацій (в ЄС — 75 %). Крім того спостерігається зниження рівня наукомісткості вітчизняної продукції. Як наслідок вітчизняна продукція стає менш конкурентоспроможною, а в експорті збільшується питома вага мінеральної сировини і продукції первинної переробки (держкомстат).

Протягом 2000–2012 років відбулося збільшення кількості підприємств, що впроваджували інновації (табл. 2).

В 2012 році інноваційною діяльністю у промисловості України займалися 29,8 % підприємств від їх загальної кількості, тоді як в 2010 році лише 5,3 %. Сума загального обсягу витрат на інноваційну діяльність підприємств в 2012 році становила 242 990,6 тис. грн. Витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення становили найбільшу частину серед витрат на інновації — 107 914,5 тис. грн. (44,4 %), витрати

на дослідження і розробки — 66016,7 тис. грн. (27,2 %), витрати на придбання нових технологій — 283,9 тис. грн. (0,1 %), сума витрат на інші напрями інноваційної діяльності підприємств становила — 68775,5 тис. грн. (28,3 %).

Таблиця 2
Інноваційна активність промислових підприємств, тис. грн. [5]

Роки	Пілотна вага підп- риємств, що зай- малися іннова- ціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямами						
			дослід- ження і розробки	у тому числі		придбан- ня нових техноло- гій	підго- товка вироб- ництва для впровад- ження інновацій	придбання машин та обладнання, пов'язані з упровад- женням інновацій	інші витрати
				внут- рішні НДР	зовніш- ні НДР				
2000	19,9	155929,5	93629,1	X	X	571,3	7042,0	30737,8	23949,3
2001	17,1	119450,0	14161,7	X	X	404,4	22667,9	67033,8	15182,2
2002	17,6	149378,8	32593,5	X	X	472,2	11564,7	86600,3	18148,1
2003	12,7	152064,1	25704,5	X	X	9924,5	53225,0	57297,0	5913,1
2004	9,2	206980,2	63048,6	X	X	5673,5	79315,0	48635,9	10307,2
2005	9,8	158383,2	34227,9	X	X	1602,3	40313,8	62578,3	19660,9
2006	8,6	91536,9	27947,8	X	X	853,9	12353,9	31977,1	18404,2
2007	10,8	160330,3	42874,2	37301,2	5573,0	281,5	X	84586,4	32588,2
2008	8,9	202485,0	54720,8	24981,8	29739,0	184,0	X	101958,9	45621,3
2009	7,0	163878,0	55131,5	19729,6	35101,9	274,1	X	89169,7	19002,1
2010	5,3	128595,1	53801,9	49615,6	4186,3	666,0	X	69861,3	4265,9
2011	27,6	800427,2	77024,6	55376,0	21648,6	252330,0	X	417987,4	53085,2
2012	29,8	242990,6	66016,7	49274,3	16742,4	283,9	X	107914,5	68775,5

Погоджуємося з думкою Р. Г. Майстро, що до чинників, які спричиняють низьку інноваційну активність підприємств відносяться: орієнтація економіки на інвестування розвитку виробництв, а не активізацію інноваційної діяльності; відсутність розвиненої інноваційної інфраструктури; орієнтація на імпорт високотехнологічного устаткування на шкоду вітчизняних розробок; недостатня увага до розвитку власного науково-технічного потенціалу; відсутність кваліфікованого керування інноваційними процесами, спрямованого на підвищення якості продукції, одержання конкурентних переваг, недосконалість інструментів правового регулювання інноваційної діяльності [3].

Держкомстат України виділив такі чинники, які стримують впровадження інновацій: недостатня фінансова підтримка держави, нестача власних коштів, відсутність фінансових коштів у замовника, низький платоспроможний попит на нову продукцію, великі витрати на нововведення, високий економічний ризик, тривалий термін окупності нововведень, відсутність попиту на продукцію, нестача кваліфікованого персоналу, нестача інформації про нові технології, нестача інформації про ринки збути, несприятливість підприємства до нововведень, нестача можливостей для кооперації з іншими підприємствами, недосконалість законодавчої бази [6].

Важливим питанням аналізу інноваційної діяльності є визначення джерел залучених на інноваційні цілі ресурсів (фінансових, товарно-матеріальних, трудових). Джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності підприємств є: а) кошти Державного бюджету України; б) кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим; в) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; г) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; д) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; е) інші джерела не заборонені законодавством України [4].

Структуру джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств в Україні наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Джерела фінансування інноваційної діяльності, тис. грн. [5]

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	155929,5	155606,4	82,2	—	240,9
2001	119450,0	96862,5	21839,3	—	748,2
2002	149378,8	109079,5	36202,3	—	4097,0
2003	152064,1	149451,0	1938,7	—	674,4
2004	206980,2	197596,0	8411,4	—	972,8
2005	158383,2	155979,9	703,3	—	1700,0
2006	91536,9	90360,5	—	—	1176,4
2007	160330,3	154848,9	4216,0	—	1265,4
2008	202485,0	199397,2	—	242,0	2845,8
2009	163878,0	160788,5	2465,7	—	623,8
2010	128595,1	127895,1	700,0	—	—
2011	800427,2	648835,4	11797,1	9463,5	130331,2
2012	242990,6	235426,2	1105,0	—	6459,4

Джерелами фінансування інноваційної діяльності в 2012 році, згідно з даними Державного комітету статистики, в 2012 році на 96, 9 % були власні кошти підприємств і лише 0,45 % становила питома вага коштів, виділених державним бюджетом. Негативною тенденцією в 2012 році порівняно з 2011 роком стала відсутність фінансування інноваційної діяльності за рахунок іноземних інвесторів. Отже, тенденції інноваційної діяльності останніх років свідчать про наявність значних проблем та низький рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні. Найважливішими факторами, що стримують інноваційну діяльність вітчизняних підприємств є: відсутність достатніх джерел фінансування — 44 %, низько кваліфікований персонал — 38,1 %, організаційні та правові проблеми — 5,2 %, неспроможність керівників оцінити нові технології — 4,9 %, відсутність науково-технічної підтримки з боку інших організацій — 4,2 %, інше — 3,4 % [7].

У відповідності із Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні № 3715-VI від 08.09.2011р.» стратегічними пріоритетними напрямами на 2001–2021 роки є [8]:

- освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;
- широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколошнього природного середовища;
- розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Для реалізації середньострокових пріоритетних напрямів державою запроваджуються заходи щодо:

- розвитку інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, технологічних парків, наукових парків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологічних інноваційних кластерів, венчурних фондів тощо);
- першочергового розгляду заявок на винаходи, що відповідають середньостратегічним пріоритетним напрямам загальнодержавного рівня;
- прямого відшкодування фінансування та співфінансування;
- відшкодування відсоткових ставок за кредитами, отриманими суб'єктами господарювання у банках;
- часткової компенсації вартості виробництва продукції;
- кредитів за рахунок коштів держбюджету, кредитів (позик) і грантів міжнародно-фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії;
- субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам;
- податкових, митних, та валютних преференцій [8].

Інноваційний розвиток є надзвичайно важливим для економіки України. Для покращення сучасного становища необхідно створити ефективну законодавчу базу, яка б стимулювала суб'єкти господарської діяльності розробляти та впроваджувати інновації, розробити реальні програми розвитку сектору інноваційної діяльності; поступово збільшувати фінансування даної сфери за рахунок державних коштів; використовувати досвід розвинених країн, посилити контроль за виконанням всіх намічених пріоритетних напрямів. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень.

У подальших дослідженнях доцільно ознайомитись з досвідом розвинених країн та можливостями його запровадження в економіку України.

Література

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kno.gov.ua/komosviti/control/uk/publish>.
2. Кузьмін О. Є. Оцінювання та регулювання інноваційної діяльності в умовах трансформації машинобудівних підприємств [Текст] : монографія / О. Є. Кузьмін, О. В. Князь, Л. В. Марчук, Н. В. Шуляр, Р. В. Шуляр. — Львів : Вид-во ПП «Вежа і Ко», 2009. — 172 с. — ISBN 978-966-219-0-0.
3. Майстро Р. Г. Рівень та напрями інноваційного розвитку національних підприємств в умовах трансформаційних процесів в економіці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/VMSU/2007-02/07/mrghvi.html
4. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року №40-IV. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40.html>.
5. Офіційний сайт державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Наказ Держкомстату України від 09.09.2003 р. № 290 «Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uazakon.com/documents/fpart87/ind87562.html>.
7. Синікова О. М. Планування інноваційної діяльності на підприємствах залізничного транспорту [Текст] : дис. канд.-та екон. наук : 08.00.04 / О. М. Синікова. — Харків, 2001. — 275 с.
8. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-IV (Із змінами № 5460-17 від 16 жовтня 2012 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.html>.

Савицкая О. П., Савицкая Н. В.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

В статье раскрыта сущность понятий «инновационная деятельность», «инновационное предприятие». Приведен перечень принципов инновационной деятельности. Выделены основные факторы, сдерживающие инновационную активность предприятий Украины и определены основные направления решения существующих проблем. Охарактеризованы основные тенденции и определены приоритетные направления инновационной деятельности в Украине.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационное предприятие, финансирование инновационной деятельности, затраты на инновационную деятельность, направления инновационной деятельности .

Savitska O. P., Savitska N. V.

CURRENT STATUS AND PRIORITY AREAS OF INNOVATION IN UKRAINE

This article deals with the essence of the concepts of «innovation», «innovative enterprise». The list of principles of innovation. The basic factors that constrain innovative activity of enterprises of Ukraine and the basic directions of solving these problems. The basic trends and outlined the priorities of innovation activity in Ukraine .

Key words: innovation, innovation, innovation enterprise, innovation financing , the cost of innovation , areas of innovation.

УДК: 338:338.48

Кравець А. В., Чех Х. Б.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В статті розглянуто туристичну галузь України, проаналізовано її сучасний стан, визначено основні проблеми, що стимулюють її розвиток та запропоновано заходи, які необхідно здійснити для розвитку вітчизняного туризму.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, турист, туристичний продукт сільський зелений туризм.

Україна має високий туристичний потенціал, проте сьогодні туристичний бізнес перебуває на стадії становлення і потребує державної підтримки. Україна має всі передумови для підвищення конкурентоспроможності в цій сфері, зокрема: вигідне географічне положення, сприятливий клімат, природний, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціал, значний науково-технічний потенціал. Туризм в Україні може бути джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку й оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням нашого народу і держави. Проте є значна кількість перешкод, що стимулюють розвиток туристичного бізнесу в державі і як наслідок уповільнюється й розвиток економіки.

Аналіз туристичної діяльності України знайшов своє відображення у працях таких науковців як В. Мальченко, О. О. Любіцька, М. О. Борущак, М. Воронцова, Л. Дядечко, С. В. Хлопяк, Л. Г. Агафонова, які приділяють увагу проблемним сторонам туризму. Науковці В. Пущентейло, Ю. Забалдіна, В. Ф. Кифяк, Т. Г. Сокол, досліджують основні напрямки розвитку туризму в країні, проте сьогодні туризм знаходиться на стадії становлення і потребує розвитку нових перспективних напрямків.

Метою статті є визначення особливостей ведення туристичного бізнесу в Україні і обґрунтування напрямів розвитку вітчизняного туризму.

Україна займає провідне місце у світі за рівнем забезпеченості унікальними туристичними та курортно-рекреаційними ресурсами. На території держави туристичною діяльністю займаються понад 3 тис. підприємств, пов'язаних з обслуговуванням туристів та туристичною діяльністю загалом. Окрім того, тут функціонує більш ніж 3 тис. закладів оздоровлення та відпочинку, близько 2,5 тис. туристичних баз, готелів і кемпінгів різних форм власності. Постійно зростає кількість компаній, що пропонують туристичні путівки в місцях відпочинку по Україні та за кордоном, хоча, значна їх частина є посередниками, які пропонують послуги туристичних операторів.

Туристична діяльність в Україні має певні особливості, пов'язані з характером праці в туристичній індустрії. Туризм як сфера економічної діяльності, з одного боку, визначається попитом і споживанням відвідувачів, а з іншого боку, — належить до товарів і послуг, які виробляються з метою задоволення цього попиту. Туризм охоплює широкий спектр економічної діяльності, зокрема міжнародний і внутрішній транспорт, розміщення, громадське харчування, розваги, послуги туроператорів і туристичних агентів [1]. Ринок туристичних послуг розвивається досить динамічно, адже конкуренція на ринку вимагає від туристичних підприємств гнучкості і врахування інтересів споживачів, відкриття нових можливостей і унікальних маршрутів.

За даними Державної служби туризму і курорту, станом на 2011 р. в Україні налічувалося 2426 ліцензій на провадження туроператорської діяльності. Зростанню кількості туроператорів сприяє відміна ліцензування турагентської діяльності в Україні,

починаючи з 2010 р., а також факт, що для започаткування туристичного бізнесу, за оцінками експертів, достатньо 25–30 тис. дол. США [3].

Необхідно відзначити різноманітність туристичних ресурсів на території України: більш ніж 130 тис. архітектурних пам'яток культури, багато з яких чекають на реставрацію та адаптацію до потреб сучасного туристичного руху; 39 міст віком понад тисячу років.

В Україні створена значна кількість природоохоронних територій. Найбільшою популярністю користуються Карпатський та Шацький національні природні парки, біосферний заповідник «Асканія-Нова», численні дендропарки, заказники, пам'ятки садово-паркового мистецтва. Не менш відвідуваними є місця розкопок на території існування древніх міст — Херсонесу, Ольвії, Тіри та ін. [2].

На сьогоднішній день внесок України в загальносвітові показники незначний. Згідно з всеукраїнським опитуванням дослідницької компанії Research & Branding Group, проведеного в квітні 2012 р. (вибірка склала 2077 респондентів), понад 59,7 % населення України не витрачають кошти на подорожі, лише 20 % населення витрачає на туризм і відпочинок до 620 долларів на рік. Незважаючи на це, кількість туристичних компаній щорічно зростає на 10–15 % [3].

В Україні спостерігається стабільне зростання кількості туристичних потоків. За даними Держприкордонслужби України, у 2010 р. з України виїхали понад 17 млн. осіб, в 2011 р. виїзний потік збільшився ще на 2 млн. і склав 19,7 млн. осіб. Виїзний туристичний потік з України протягом 2001–2011 рр. збільшився на 78% і становив 1,4 млн. осіб, частка ж в'їзного туризму залишається на рівні 0,3–0,4 млн. осіб (окрім 2012 року, в якому потік туристів змінився внаслідок проведення футбольного чемпіонату Євро–2012) [3].

Внутрішній туристичний потік має тенденцію до зниження, і становить 32 % від загального обсягу подорожуючих. Така ситуація пояснюється значною часткою приватного туризму. Тому туристи зазвичай обирають відпочинок за кордоном.

Разом із зростанням туристичних потоків збільшується обсяг туристичних послуг, який у 2011 р. склав близько 9,8 млрд. грн. На думку експертів, зростанню сприяло певне покращення купівельної спроможності населення та збільшення їх витрат на відпочинок [3].

Незважаючи на значну кількість учасників туристичного ринку, туристичний потенціал України використовується не повністю. Підвищення темпів розвитку та зростання ефективності діяльності підприємств туристичної сфери супроводжується в низкою проблем, вирішення яких потребує невідкладної державної підтримки та регулювання (табл. 1).

На нашу думку, основною проблемою що стримує розвиток туризму, є відсутність чіткої стратегії розвитку індустрії туризму та його регулювання. Необхідно створювати туристичний продукт високої споживчої цінності та забезпечити його просування на цільових туристичних ринках. Значного доопрацювання потребує нормативно-правова база у галузі туризму. Законодавство України юридично не відповідає рекомендаціям Всесвітньої туристичної організації та вимогам відповідних директив Європейського союзу.

Туристичні адміністрації багатьох країн світу оцінили важливу роль і значення туризму та здійснюють заходи для його розвитку: звільняють від сплати податків новостворені туристичні фірми терміном на три–п'ять років; здійснюють пільгове фінансування готельних комплексів і туристичної інфраструктури; видають безвідсоткові кредити на будівництво нових об'єктів туризму і підготовку кадрів [4].

Нині туристична індустрія України реалізовує свої можливості лише на 30 %. Туристичний потенціал України полягає у розвитку таких нових видів туризму як рафтінг,

Таблиця 1
Основні проблеми, які стимулюють розвиток туризму в Україні

Проблеми	Шляхи вирішення
Неefективне та нерациональне використання природних ресурсів	— організація приміських зон короткочасного відпочинку, створення нових рекреаційних зон загально державного та місцевого значення, — запусчення приватного сектора, особливо у сільській місцевості, до рекреаційно-туристичного підприємництва та підсобної діяльності у сфері туризму (сільський зелений туризм)
Недостатній рівень розвитку інфраструктури туристичного ринку та його суб'єктів	— будівництво нових, реконструкція та модернізація діючих туристичних об'єктів
Слабка транспортна доступність до значної кількості туристичних місць	— покращення стану транспортної інфраструктури в Україні, підвищення рівня якості сервісних послуг при автодорогах та транспортних магістралях
Недостатня кількість контролально-пропускних пунктів через кордон, що сповільнює рух туристичного потоку	— створення сприятливих умов для збільшення туристичних потоків шляхом спрощення візових, митних і прикордонних формальностей згідно з міжнародною практикою
Недостатній рівень інформаційної та рекламної підтримки туристичної привабливості України	— створення сучасної інформаційно-маркетингової служби у сфері туристичного бізнесу, — забезпечення регулярного проведення в Україні міжнародних і національних туристичних виставок, салонів, бірж, ярмарків, фестивалів, конкурсів; — організація участі вітчизняних виробників туристичного продукту за межами України з метою запусчення в Україну більшої кількості іноземних туристів
Недосконале законодавство, незначна кількість дієвих державних програм підтримки туристичного бізнесу	— зменшення податкового тиску на суб'єкти туристичної діяльності, оптимізація кількості податків і зборів
Недостатній рівень кваліфікації та низький рівень знання іноземними мов персоналу, задіяного в туристичній сфері	— безперервне навчання, перенавчання працівників туристичних фірм, обмін досвідом з іноземними партнерами, які мають значний досвід (традицій) успішного ведення туристичного бізнесу
Низький рівень надання туристичних послуг при відносно високій їх вартості	— підвищення рівня сервісу в усіх організаціях, підприємствах-учасниках туристичного ринку, — запусчення коштів підприємницьких структур, суб'єктів туристичної діяльності для розвитку інфраструктури туризму
Високий рівень корупції на ринку туристичних послуг	— державне стимулювання внутрішнього та іноземного (в'їзного) туризму, в тому числі через удосконалення системи оподаткування, — прозорі умови отримання підприємцями дозвільних документів
Необхідність передавання частини повноважень органам місцевого самоврядування	— поетапне передання місцевим органам влади прав на ліцензування туристичної діяльності, сертифікацію підприємств готельного господарства та пунктів харчування, а також повноважень щодо відповідного контролю

дайвінг, вейкбординг, польоти на повітряних кулях та дельтапланах, а також удосконалення гірськолижного та морського видів відпочинку.

Нині в Україні працюють експерти ЄС, які розробляють концепцію розвитку туризму до 2022 року за європейськими стандартами. У 2010 р. Кабінет Міністрів України затвердив Державну соціальну програму розвитку в Україні туристичної інфраструктури у 2011-2022 роках, метою якої є створення права на проведення в Україні зимових Олімпійських та Паралімпійських ігор у 2022 р. У межах програми залучатимуть недержавні установи та організації для розвитку спортивної, транспортної та туристичної інфраструктури. Залучення держави до міжнародних подій і програм дозволить поступово збільшити туристичний потік іноземних туристів.

На нашу думку, найбільш перспективним напрямком розвитку туристичного бізнесу в Україні є сфера сільського зеленого туризму, основне завдання якого полягає у відпочинку туристів від міської інфраструктури, ознайомленні з історико-культурними пам'ятками та місцевими звичаями і традиціями. У Європі сільський туризм вважається одним з найбільш популярним. Серед європейських споживачів падає попит на різноманітні екзотичні країни, країні світові курорти, дорогі готелі, а відтак популярним став відпочинок за містом у приватних сільських господарствах.

Сільський туризм є важливим чинником стабільного динамічного збільшення надходжень до бюджету, активізації розвитку багатьох галузей економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство). Україна має потенціал для розвитку сільського туризму: в усіх регіонах є пам'ятки історії та культури світового рівня, унікальні природні заповідники. Розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає таких значних капіталовкладень, як інші види туризму, може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без додаткових інвестицій. Окрім того, близько 2/3 сільського населення мають статус безробітних або частково зайнятих. За даними опитувань, понад мільйон із них мають змогу переобладнати свої помешкання для потреб сільського зеленого туризму. Однак офіційно зареєстровано лише близько 3 тис. селянських садиб, які надають такі послуги. Їх вартість є невисокою, проживання у вже діючих зелених садибах коливається від 25 до 150 грн. за добу. Сільський відпочинок має реальну державну перспективу й сприяє поліпшенню соціально-економічної ситуації в сільській місцевості.

Сільський відпочинок в Україні дасть поштовх для відродження й розвитку традиційної культури: народної архітектури, мистецтва, промислів — всього, що є уособленням місцевого колориту є привабливим для відпочиваючих, зокрема іноземців [5].

Розвиток туризму може позитивно вплинути на економічний і соціальний стан країни в цілому, стимулювати розвиток суміжних до туризму галузей економіки, сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені. Стратегічною метою розвитку туристичної індустрії в державі повинно стати створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовільнити туристичні потреби населення країни.

Сьогодні, становлення туристичної галузі, як провідної галузі економіки, стримується значною кількістю невирішених проблем. Серед таких проблем варто відзначити: недостатній рівень розвитку інфраструктури туристичного ринку та його суб'єктів; слабка транспортна доступність до значної кількості туристичних місць; низький рівень надання туристичних послуг при відносно високій їх вартості; недостатній рівень інформаційної та рекламної підтримки туристичної привабливості України тощо. Для успішного розвитку туристичного бізнесу необхідно вдосконалювати законодавство та створювати сприятливі умови для фінансування туристичних об'єктів. Важливою є держав-

на підтримка розвитку сільського зеленого туризму, який може стати одним із провідних туристичних напрямків, зокрема серед іноземних туристів. Активний розвиток туризму в країні сприятиме зміцненню економіки, поповненню державного та місцевих бюджетів, збільшенню туристичного потоку і підвищенню рівня туристичної культури населення.

Література

1. Кифяк В. Ф. Організація туризму [Текст] : навч. посібник. / В. Ф. Кифяк. — Чернівці, 2008. — 344 с.
2. Розвиток туризму в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.marshruty.in.ua/index.php/rozvytok-turyzmu-v-ukraini.php/>.
3. Бенцлер Ю. Туризм і відпочинок в Україні 2012: мрії та реальність [Електронний ресурс] / Ю. Бенцлер. — Режим доступу: <http://frk.kiev.ua/index.php?p=articles&area=1&action=displayarticle&id=763&name=2012/>.
4. Костюк О. М. Туризм і його розвиток в Україні [Електронний ресурс] / О. М. Костюк. — Режим доступу: <http://tourism-book.com/books/book-34/chapter-1372/>.
5. Кудінова І. П. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс] / І. П. Кудінова. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kudinova.htm.
6. Фреш Ю. В. Україна на світовому ринку туристичних послуг [Електронний ресурс] / Ю. В. Фреш. — Режим доступу: <http://intkonf.org/fresh-yuv-ukrayina-na-svitovomu-rinku-turistichnih-poslug/>.

Кравець А. В., Чех К. Б.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

В статье рассмотрено туристическую отрасль Украины, проанализировано ее современное состояние, определены основные проблемы, содержащие ее развитие и разработаны мероприятия, которые необходимо осуществить для развития отечественного туризма.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, турист, туристический продукт, сельский зеленый туризм.

Kravets A. V., Chekh Ch. B.

THE DEVELOPMENT OF TOURISM BUSINESS IN UKRAINE

The tourism industry of Ukraine is considered in the article, its current state is analyzed, the major problems restraining the development is determined and the measures is elaborated which is necessary to effect for the development of the national tourism.

Keywords: tourism, tourism industry, tourist, tourism product, country tourism.

УДК 338.48-339.138:379

Гнаткович О. Д.

УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМИ ПОТОКАМИ В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті подаєтьсяся трактування економічної ефективності розвитку національної економіки, визначена роль туризму у формуванні її доходів. Здійснюється загальний огляд стану туристичних потоків у світі та в Україні. Визначаються фактори, які є перешкодою для створення конкурентоспроможного українського туристичного продукту на світових ринках. Okрім того, внесена пропозиція щодо формування ринкового механізму державного регулювання туристичних потоків в Україні.

Ключові слова: туристичні потоки, ресурси, ефективність, державне регулювання, методи, економіка.

Характерною рисою кінця ХХ століття став бурхливий розвиток туризму — найбільш демократичної та інтернаціональної сфери суспільної діяльності. Потужний імпульс до цього було дано на Першій всесвітній конференції «Туризм як впливова силу збереження миру» (1988 р. Ванкувер), де вперше пролунав заклик до поширення та пропаганди туризму як гаранта миру і безпеки, що впливає на громадян різних країн, їх економіку, культурну спадщину, традиції, релігію та ремесла [12].

За даними Міжнародної туристичної організації сьогодні частка туризму в світовому ВВП становить близько 9 % (біля 30 % від світового експорту послуг та 6 % від обсягів світової торгівлі). В галузі туризму працює більш ніж 235 млн. осіб (кожний 12-й працівник). У 2012 р. послугами туристичної галузі скористалося близько 983 мільйонів міжнародних туристів. У 2013 р. кількість туристів у всьому світі зросла на 5% і перевищила 1,1 мільярд осіб. Таким чином, за свідченням ООН, минулий рік став рекордним для туристичної індустрії. Загальний товарообіг світового туризму в 2013 р. склав 1,2 трильйонів дол. США (у 2011 р. — 1,03 трильйонів дол. США) [11].

Згідно прогнозів ООН, в 2014 р. кількість туристів у світі зросте на 4-5%. Попередні розрахунки організації свідчили, що у 2010—2020 р.р. світовий туристичний ринок збільшуватиметься в середньому на 3,8 % щорічно.

За даними Світової туристичної організації (СТО), індустрія подорожей була одним із зростаючих секторів економіки у низці країн в 2013 р. Проте варто відзначити, що Україна посіла дванадцяту сходинку в рейтингу популярності серед мандрівників, як свідчать дані СТО. Українці увійшли в десятку світових лідерів за темпами зростання витрат на закордонний туризм у 2013 р., продемонструвавши таким чином збільшення витрат на поїздки за кордон протягом перших дев'яти місяців у 2013 р. проти 2012 р. на 15 %. За рівнем зростання витрат українці продемонстрували такі ж показники, як громадяни Кувейту та Індонезії, випередивши Бразилію (збільшення витрат на закордонні поїздки становило 14 % у 2013 р.) [13].

За оцінками Світової ради з туризму та подорожей непрямі доходи туристичної галузі в 2012 р. становили 3 трильйони дол. США, натомість опосередкований дохід у цьому році становив 22,8 трильйонів дол. США. Доходи від туристичної галузі у 2012 р. перевищили доходи від автомобільної промисловості. Кількість працюючих в галузі перевищила 260 млн. осіб [14]. За останні 20 років туристичні потоки в світі зросли майже в 2,2 рази. Частка прямих надходжень від туристичної сфери до ВВП України теж є досить значною (рис. 1).

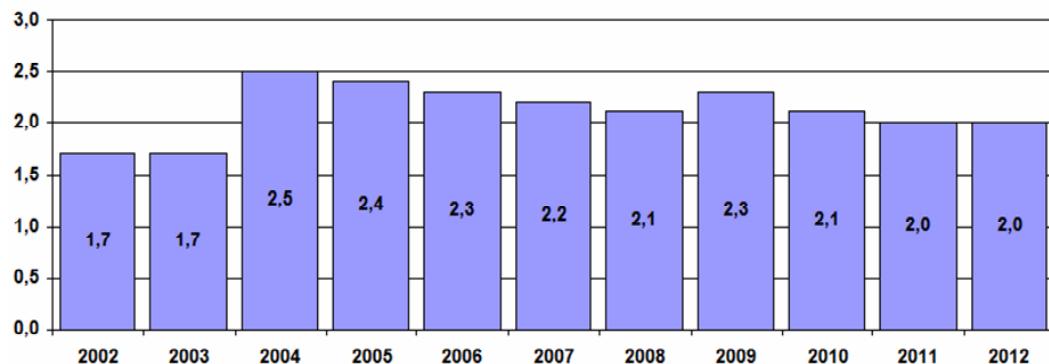

Рис. 1. Частка прямих надходжень від туристичної сфери до ВВП України
Джерело: Travel & Tourism Economic Impact 2012 Ukraine [17, с. 3]

Всі зазначені фактори зробили туристичну сферу однією з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки.

У деяких країнах туристична галузь є невід'ємним атрибутом формування національної економіки та чинником, який впливає на її ефективність. Більшість вчених у своїх працях відзначають позитивний вплив туризму на національну економіку. Так М. Борущак виділяє такі функції туризму: активізація соціально-економічного розвитку; створення робочих місць; залучення інвестицій; формування додаткового попиту на товари та послуги; збільшення доходів засобів зв'язку; підвищення попиту на сувенірну продукцію; сприяння відродженню народних промислів, традицій та фольклору; пригливу іноземної валюти; надходження до державного бюджету [3]. В. Козирев, І. Зорін та А. Сурін зазначають, що «туризм спроможний чинити активний вплив на економіку регіону (або країни), в якому він розвивається, на його господарську, соціальну та гуманітарну основи», тобто, сектор туристичних послуг має індустріальну форму, створює нові робочі місця, виступає піонером освоєння нових районів та каталізатором прискореного розвитку національної економіки, є мультиплікатором зростання національного доходу, зайнятості й розвитку місцевої інфраструктури і зростання рівня життя місцевого населення, виступає як ефективний засіб охорони природи та культурної спадщини [6].

Розвиток туризму в Україні суттєво впливає на такі сектори економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання та є одним із найбільш перспективних напрямків структурної перебудови економіки. Н. Кабушкін розрізняє п'ять економічних функцій туризму, що визначають вплив на національну економіку: виробничу забезпечення зайнятості населення; створення доходу; згладжування (туризм сприяє економічному розвитку слабких регіонів); нівелювання платіжного балансу [4]. На думку Г. Папіряна, «міжнародний туризм є також активним генератором міжнародних торгових потоків товарів та послуг інших сфер економіки» [11]. За словами вітчизняних економістів І. Карпенко та Ю. Олішевської, туризм стимулює розвиток елементів інфраструктури (готелів, ресторанів, підприємств торгівлі тощо), має широкі можливості для залучення інвестицій, забезпечує диверсифікацію економіки шляхом створення галузей, що обслуговують індустрію туризму, підвищує рівень добробуту нації [5].

Позитивний економічний вплив сектору туристичних послуг проявляється за допомогою таких функцій:

- формування валової доданої вартості;
- забезпечення зайнятості населення як у туристичній галузі, так і в інших (суміжних) галузях економіки;

- активізації внутрішньої та міжнародної торгівлі товарами та послугами інших галузей економіки;
- забезпечення притоку іноземної валюти;
- вирівнювання стану платіжного балансу;
- формування дохідної частини державного бюджету;
- сприяння економічному розвитку регіонів та підвищення рівня життя місцевого населення;
- забезпечення припливу інвестицій;
- розширення виробництва галузей, що обслуговують туристичну галузь;
- підвищення добробуту нації.

Проте, коли спостерігається безконтрольний розвиток туризму та збільшення туристичних потоків за відсутності необхідної інфраструктури, імпорту товарів та обладнання, умов повернення частини доходів у країну інвестора, — можна побачити і негативний вплив туризму на розвиток національної економіки. Серед негативних аспектів варто відзначити відплив грошових ресурсів з країни, необхідність розширення аеропортів, вокзалів, морських та річних портів, готелів, доріг за рахунок значних капіталовкладень. Окрім того, може спостерігатись дефіцит ресурсів в інших галузях економіки, диспропорції у структурі економіки та зайнятості, надмірна залежність регіону від туризму. А відтак, підвищуються ціни на товари та послуги, скорочується споживання продуктів місцевим населенням.

Тобто розвиток туризму та зростання туристичних потоків позитивно позитивно впливає на національну економіку тільки за умови науково обґрунтованого державного регулювання та здійснення реалізації відповідних програм у визначених регіонах.

Основними перешкодами, що стримують розвиток туристичного сектору в Україні сьогодні виступають переважно чинники управлінського, економічного, екологічного, соціального та культурного характеру. Необхідними є цілеспрямовані дії, спрямовані на забезпечення ключових вимог безпеки, екології, стану основних туристичних об'єктів у межах країни. Окрім того, важливим є формування позитивного іміджу та просування туристичного бренда країни.

Як відомо, у менеджменті досягнення максимальної економічної ефективності забезпечується за рахунок прийняття максимально вигідного для господарювання рішення. Тому одним із найважливіших напрямів розвитку туризму є управління туристичними потоками з метою більш рівномірного розподілу їх в часі та просторі для ефективного завантаження туристичних підприємств. Особливо важливим цей аспект є в періоди масових оплачуваних відпусток, канікул, що є фактором сезонності. Актуальним є алгоритм розробки, обґрунтування та прийняття управлінських рішень, удосконалення методів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку туризму як на макро-, так і на мікрорівні. Активізація діяльності туристичних підприємств повинна ґрунтуватися на розширенні можливостей регіонального управління інвестиційними процесами у поєднанні з ефективним державним регулюванням економіки з ринковою саморегуляцією.

У менеджменті кращих туристичних компаній світу, незалежно від обраної моделі функціонування, незалежно від національної приналежності, проявляються одинакові риси: клієнторіентований підхід; диверсифікованість бізнесу; активізація людського фактора; використання сучасних інтегрованих інформаційних маркетингових технологій; розвиток партнерських зв'язків, у тому числі через нові організаційні форми управління (глобальні об'єднання, стратегічні альянси, консорціуми, що забезпечують доступ до дешевих ресурсів і важливих ринків збуту); домінування адаптивних структур управління;

суттєва робота зі створення й підтримки мікрокультури. Ці риси розумні, логічно обґрунтовані, мають практичний потенціал для адаптації в сучасних українських умовах. Вони дозволяють туристичним компаніям не просто реалізувати послугу, але й формувати туристичні потоки, підвищувати ефективність і прибутковість діяльності на ринку.

Характерною рисою сучасних методів управління туристичними потоками є застосування новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій, які сприяють підвищенню ефективності й удосконаленню роботи компаній, поліпшенню обслуговування клієнтів, прискоренню всіх оперативних процедур, створенню нових маркетингових методик і розподільчих каналів. У туристичному бізнесі активно використаються можливості Інтернету, розвивається торгівля послугами в режимі «online». Новітні технології сприяють впровадженню е-туризму (e-tourism), е-мандрів (e-travel) і туристичних інформаційних систем. Е-туризм — це онлайнова служба, що забезпечує прямі продажі туристичних послуг кінцевим споживачам та об'єднує виробників, турагентів і посередників [7].

Системний підхід до формування туристичних потоків проявляється у напрямку подорожі — дестинації. Дестинація — це місце (територія) відвідування, що залучає туристів своїми специфічними природними й рекреаційними ресурсами, історичною і культурною спадщиною. Майбутнє традиційних дестинацій багато в чому залежить від туристичної політики, орієнтованої на інновації. Така політика повинна сприяти розширенню життєвого циклу туристичних продуктів і послуг з метою досягнення постійних показників росту.

Оптимізація туристичних витрат за видами та джерелами здійснюється з метою пошуку найбільш ефективного управлінського впливу при їх зваженому скороченні. При цьому важливим є уникнення зниження якісних параметрів розвитку туризму.

В економічному контексті управління туристичними потоками полягає в мінімізації витратій на туристичну діяльність, які включають витрати туриста під час планування подорожі, переміщення та перебування у визначеному місці.

Завданням менеджменту туризму є створення ефективної туристичної структури, яка забезпечуватиме найбільш повне задоволення потреб споживачів та комфортні умови праці персоналу, можливості професійного росту, здійснення кар'єри та отримання прибутків.

Україна має близькі перспективи стати провідною туристичною країною регіону. За даними Держкомстату України, протягом 2003–2012 р.р. візити іноземців в Україну збільшилися вдвічі. Окрім того, у 2012 р. Україну відвідали близько 26 млн. туристів. Якщо порівняти динаміку туристичних потоків в Україні навіть до 2011 р., спостерігається тенденція до їх зростання (рис.2).

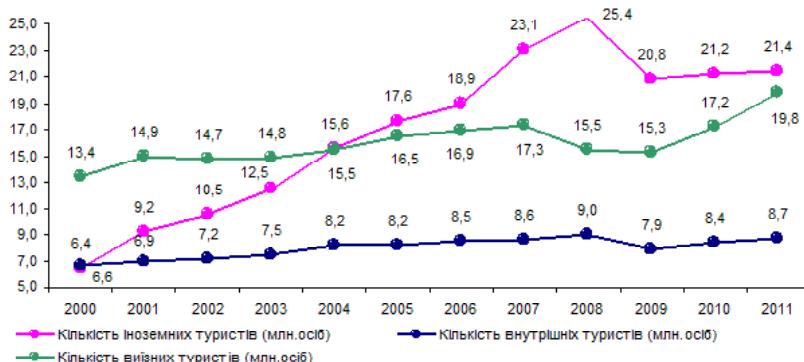

Рис. 2. Порівняння динаміки туристичних потоків в Україні
Джерело: Державна служба статистики [10]

Щорічний приріст в'їзного туризму становить 10–12 %. У 2012 р. обсяги в'їзних туристів збільшилися на 15 %. (табл. 1).

Таблиця 1

Туристичні потоки України, осіб

Роки	Усього туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України	Із загальної кількості туристів:			Кількість екскурсантів
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи	
2000	290899	97874	70731	122294	60907
2001	504347	128817	162890	212640	86654
2002	549644	142849	174786	232009	153678
2003	746899	193239	248415	305245	134119
2004	1009909	263120	421351	325438	189175
2005	935918	170865	539989	225064	131513
2006	1498794	207468	901269	390057	220068
2007	1814052	286901	1116582	410569	243463
2008	2088369	315984	1393126	379259	247251
2009	1589834	257893	1024464	307477	88670
2010	2047329	279141	1442252	325936	63627
2011	944917	65725	786656	92536	34359
2012	1768532	123703	1425459	219370	83197

Джерело: Державна служба статистики [10]

У 2013 р. надходження від сфери курортного туризму до бюджетів усіх рівнів (у порівнянні з 2012 р.) збільшилися на 13% і склали близько 1,6 млрд. Надходження до бюджетів від туристичного збору становили 42 млн. грн. та зросли на 8,5%. За останні 4 роки зростання надходжень до бюджету склало понад 66%. У 2010 р. платежі складали 957 млн. грн.

Пасажиропотік через аеропорти України у 2013 р. збільшився на 7 % порівняно з попереднім роком (15,133 млн. осіб) та на 15,2 % у грудні 2013 р. проти грудня 2012 р. У цілому зростання обсягів перевезення пасажирів через аеропорти України за минулій рік становить понад 7 %. Такі результати досягнуто завдяки залученню нових перевізників, розвитку аеропортів.

У листопаді 2013 р. парафована Угода про Спільний авіаційний простір, («Відкрите небо»), підписана між Україною та країнами ЄС. Восени 2013 р. року Україна отримала першу категорію безпеки Федеральної авіаційної адміністрації США (FAA), яка знімає обмеження на польоти українських авіаперевізників до цієї країни та створює можливості для розширення географії польотів у США. Європейські авіакомпанії зможуть здійснювати польоти між містами України. У 2013 р. розпочато виконання польотів за 37-ма новими міжнародними маршрутами, зокрема 20-ма вітчизняними маршрутами та 17-ма іноземними перевізниками. Відкрилися такі напрямки як Німеччина, Іспанія, Туніс, Росія, Казахстан, ОАЕ, Італія, Польща, Австрія, Словаччина, Азербайджан, Грузія. У жовтні 2013 р. українські авіакомпанії поновили далекомагістральні рейси з аеропорту «Бориспіль» до Індії, Таїланду, Домініканської Республіки, В'єтнаму.

Також слід зазначити, що Україна за підсумками 2012 р. вперше потрапила в низку міжнародних туристичних рейтингів і путівників як країна із великим потенціалом для активного (гірськолижні курорти, рафтинг), та спокійного відпочинку біля моря.

Дедалі більшої популярності набуває рафтинг. В Україні для сплавів придатні досить багато річок, серед яких Черемош, Дністер, Південний Буг та ін. Мандрівникам з усього світу радять відвідати Україну через такі віртуальні ресурси як Globe Spots, TripAdvisor, The National Geographic Traveler, The Lonely Planet. У березні 2013 р. Україна представила свій туристський потенціал на одному з найбільших у світі туристичних самітах ITB Berlin 2013, де разом з Німецьким туроператором MediKur-Reisen відбулося підписання угоди про співробітництво щодо оздоровчого туризму на Півдні України, а саме на Кримському півострові [15].

У 2013 р. Урядом України проводилася активна робота над створенням умов для розвитку національної економіки. З метою прискорення економічного зростання Урядом затверджено Державну програму активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, яка передбачає 65 завдань за 5-ма основними напрямами економічної діяльності, що стосуються підвищення конкурентоспроможності економіки та покращення інвестиційного клімату з метою створення нових робочих місць. Однією з них є курортно-рекреаційна сфера і туризм (будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури).

Окрім того, стратегія подальших дій Уряду в галузі туризму закладена у концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів до 2022 року, прийнятій Кабінетом Міністрів України 1 серпня 2013 р. За свідченням експертів в дану Концепцію будуть включені заходи з визначення туристичної спеціалізації регіонів, туристичного районування країни. Зокрема, це стосується територій пріоритетного розвитку туризму та створення умов для залучення інвестицій.

В рамках програми також буде передбачений план дій щодо гармонізації українського законодавства та нормативної бази відповідно до стандартів Європейського Союзу, заходи з дегрегуляції туристичної діяльності та введенню державно-приватного партнерства у сферу туризму, а також удосконалення статистичної звітності в галузі на підставі методики Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО). На думку експертів, розвиток туризму істотно збільшує валовий внутрішній продукт (ВВП) країни. До прикладу у сусідній Болгарії 11 % ВВП сформовано доходами від туризму, у той час як в Україні внесок сфери туризму у ВВП у 2013 р. склав 2,2 % ВВП (28,8 млрд. грн.).

Зазначена Програма передбачає розвиток галузі за двома основними напрямами. Перший напрям — економічний, який передбачає проведення лібералізації підприємницької діяльності у сфері туризму, виведення її з тіньового сектора економіки, створення передумов для державно-приватного партнерства з метою більш ефективного управління туристичною спадщиною і підвищення якості сервісу в туристичному секторі України.

Другий, інформаційний напрям, передбачає проведення ефективної інформаційної політики, яка в подальшому нівелюватиме негативний імідж України серед іноземних туристів та інвесторів.

Програмою розвитку туризму поставлена амбітна задача — розкриття значного потенціалу туристичної індустрії країни та виведення її на передові позиції у світі. Слід зазначити, що до 2015 р. близько половини світового туристичного ринку займуть країни, що розвиваються, до числа яких входить і Україна.

Проте слід зазначити, що конкурентоспроможність туристичної галузі України сьогодні знаходиться на низькому рівні, про що свідчать дані Всесвітнього економічного форуму, зокрема такі показники як комплексний індекс конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму. Ослаблення конкурентних позицій туристичної галузі України зумовлено недотриманням установлених норм та нормативів, недостатнім рівнем захису здоров'я і життя туристів, погіршенням стану економічної безпеки, низьким рівнем

санітарно-гігієнічних умов у країні, погрішенням культурних програм у межах ділового туризму. Несформованість туристичного іміджу України пояснюється насамперед відсутністю якісного інформаційного представлення національних культурних і природних туристичних ресурсів в Україні та світі. Okрім того, на сьогодні українські громадяни виступають своєрідними інвесторами для зарубіжних країн, що є однією з проблем туристичної галузі. За розрахунками фахівців туризм лише у вигляді податків може щороку приносити до 4 млрд. дол. в державний бюджет України.

Отже, підсумовуючи все вищепередне, приходимо до висновку, що стан ринку туристичних послуг залежить від соціально-економічних та політичних процесів, які зараз відбуваються в Україні. Проблемою сучасної галузі туризму є неефективне та нерациональне використання відповідних ресурсів, оскільки рівень розвитку туристичної індустрії не відповідає наявному потенціалу. Безумовно, причинами такого становища є невідрегульованість механізмів управління туристичною індустрією, відсутність ефективної стратегії розвитку цієї галузі як на національному, так і на регіональному рівнях.

З огляду на це, необхідним є вироблення ефективного механізму державного регулювання туризму, який слід розглядати у взаємозв'язку таких притаманних туристичним відносинам аспектів, як політичні, правові, економічні, адміністративні, екологічні, соціальні та наукові умови розвитку (рис. 3).

Такий підхід надасть можливість теоретично чітко розмежувати вплив політики, права, економіки, екології, адміністративних, соціальних та наукових важелів на формування туристичних потоків і розвиток туризму у нашій країні.

Політичні методи державного регулювання туристичних потоків передбачають визначення державної політики в цій сфері. Загалом, державна політика — це напрям дій, визначений органами державної влади для вирішення певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем.

Правове регулювання у сфері туризму забезпечується шляхом прийняття законодавчих актів Верховної Ради України, указів Президента, постанов та декретів Кабінету Міністрів, нормативних актів центральних та регіональних органів влади, передбачає вироблення механізму їх реалізації і контролю.

Поряд з правовим регулюванням необхідно впливати на розвиток відносин у сфері туризму з економічної позиції, коли держава повинна діяти за допомогою таких важелів, як економічно обґрунтоване оподаткування підприємців, що надають туристичні послуги, пільгове кредитування їх діяльності, забезпечення прозорого механізму формування ринкової ціни на туристичні послуги, надання субсидій, субвенцій та дотацій підприємцям у процесі їх виробничої діяльності тощо. Варто наголосити на тому, що економічне регулювання відносин у сфері туризму необхідно поєднувати з правовими та адміністративними методами державного регулювання.

Адміністративне регулювання — це дії адміністрації держави або регіону, спрямовані на збалансованість інтересів суб'єктів господарювання за допомогою нормативних актів. Вони покликані втілювати в життя закони, постанови і розпорядження стосовно використання туристичних ресурсів, що відіграють організаційну роль і визначають відносини між державою і підприємцями сфери туризму.

Поряд з іншими методами державного регулювання туристичних потоків наукове забезпечення набуває окремого значення, адже воно виступає основою для розробки програм розвитку туризму в рамках держави в цілому, прийняття законодавчих актів, економічно обґрунтованого ведення підприємницької діяльності та екологічно безпечної використання природних ресурсів при формуванні туристичної інфраструктури. У

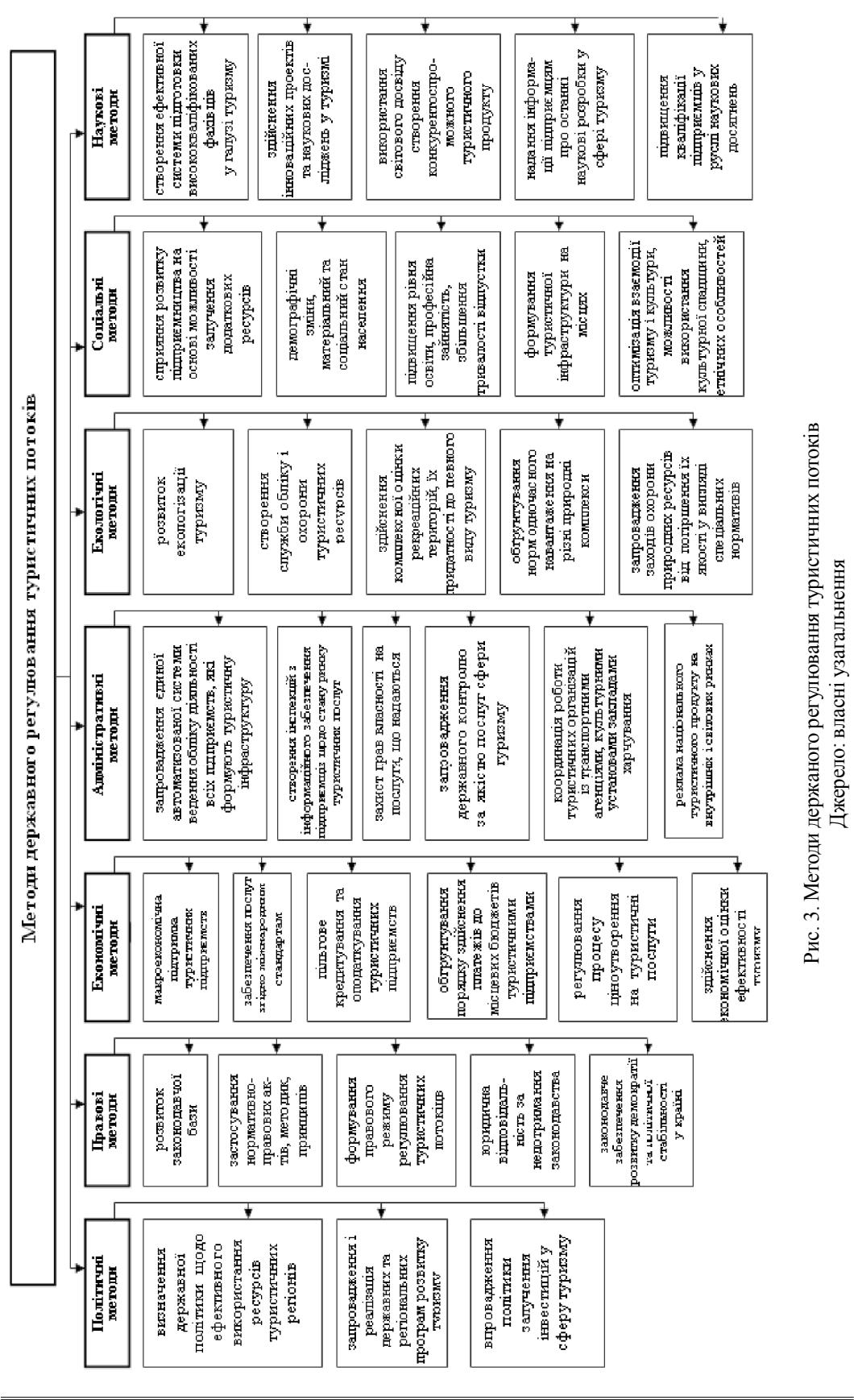

Рис. 3. Методи державного регулювання туристичних потоків
Джерело: власні узагальнення

зв'язку з цим існує потреба здійснення глобальних наукових досліджень державної підтримки розвитку туристичного підприємництва та наукових досліджень у цій сфері.

Поряд з тим, важливим фактором є збалансоване управління туристичними потоками, для чого необхідно є професійна підготовка підприємців, оскільки ефективний менеджмент може здійснюватись тільки високоосвіченими підприємцями, здатними використовувати в комплексі теоретичні та практичні знання.

Програма дій, зорієнтована на досягнення поставленої мети, повинна бути синхронізованою із загальними темпами становлення ринкових механізмів та політикою структурних реформ в економіці, в комплексі з визначенням шляхів забезпечення демократії та політичної стабільності нашої країни.

Література

1. Артеменко В. Б. Оцінка можливостей участі України у міжнародному туризмі [Текст] / В. Б. Артеменко, В. Т. Списак // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. — Вип. 26. — 2007. — С. 8–13.
2. Дерманська Л. В. Теоретичні засади формування концепції інноваційного розвитку підприємств [Текст] / Л. В. Дерманська // Інноваційна економіка. — 2011. — № 6. — С. 171–175.
3. Коваль Н. В. Інноваційний потенціал підприємства: сутність та структура [Текст] / Н. В. Коваль // Інноваційна економіка. — 2011. — № 7. — С. 165–170.
4. Колесніченко В. Ф. Інтегральна оцінка інноваційного рівня розвитку регіонів України [Текст] / В. Ф. Колесніченко // Інноваційна економіка. — 2011. — № 5. — С. 16–22.
5. Мальська М. П., Пандяк І. Г. Готельний бізнес: теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. — К. : Центр учебової літератури, 2009. — 472 с.
6. Михайлишин Н. П. Контролінг інноваційної діяльності як засіб реалізації інноваційного потенціалу підприємства [Текст] / Н. П. Михайлишин // Інноваційна економіка. — 2010. — № 1. — С. 101–105.
7. ISO 14001:2004 «Системи екологічного менеджменту». — Україна, 2004.
8. ISO DIS15985; ASTM D 5511-02 «Стандарти для визначення здатності пластикових пакувальних матеріалів до біологічного розкладання». — Україна, 2002.
9. Крючко Л. С. Інноваційний тип розвитку в умовах економічної глобалізації [Електронний ресурс] / Л. С. Крючко // Ефективна економіка. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=199>.
10. Офіційний сайт Державної служби туризму і курортів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=2025>.
11. Папирян Г. А. Международные экономические отношения. Экономика туризма [Текст] / Г. А. Папирян. Финансы и статистика. — М., 2000. — 208 с.
12. Савченко О. Ф. Аналіз тенденцій ринку туристичних послуг в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / О. Ф. Савченко, Л. Ю. Писаренко // Вісник Донецького Національного Університету. — Серія: Економіка і право. — Вип. 1, 2009. — Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/vdu/Ekon/2009_1/VDU1-2009/342.pdf
13. Tourism Research [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research/EconomicData/Search/Tool.
14. The World Bank Group [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.
15. Новости туризма [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.travel.ru/news/2005/12/29/84942.html>.
16. Time Series on international trade [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://stat.wto.org/StatisticalProgram>.
17. Travel & Tourism Economic Impact 2012 Ukraine / World Travel & Tourism Council. — London, 2012. — 24 с.

Гнаткович О. Д.

УПРАВЛЕНИЕ ТУРИСТИЧЕСКИМИ ПОТОКАМИ В УКРАИНЕ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье дается определение экономической эффективности развития национальной экономики, определена роль туризма в формировании ее доходов. Осуществляется общий обзор состояния туристических потоков в мире и в Украине. Определяются факторы, которые являются препятствием для создания конкурентоспособного украинского туристического продукта на мировых рынках. Внесены предложения о формировании рыночного механизма государственного регулирования туристических потоков в Украину.

Ключевые слова: туристические потоки, ресурсы, эффективность, государственное регулирование, методы, экономика.

Hnatkovych O. D.

MANAGEMENT OF TOURIST FLOWS IN UKRAINE AS A FACTOR OF NATIONALECONOMY EFFECTIVE DEVELOPMENT

The article defines the economic efficiency of the national economy , the role of tourism in the income formation. Performed a general overview of tourist flows in the world and in Ukraine . Factors, that are an obstacle to the creation of competitive Ukrainian tourist product on world markets are idebtified. The proposals for creation the market mechanism of state regulation of tourist flows in Ukraine are given.

Keyword: tourist groups, resources, efficiency, government regulation, econometric methods.

УДК 339.9

Сафарян І. А.

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МІЖНАРОДНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАЇНІ

У статті запропоновані ефективні механізми державної підтримки формування міжнародних партнерських відносин в Україні, які охоплюють реструктуризацію промислового сектору економіки на основі раціоналізації організаційно-правових форм господарської діяльності та застосування фінансових механізмів структурних змін у промисловості, реалізації програм державно-приватного партнерства та забезпечення інноваційної політики.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, інтегровані партнерські структури, інвестиційно-інноваційна політика, міжнародне партнерство.

Побудова міжнародних партнерських відносин є одним з важливих інструментів зовнішньої політики, що широко використовується провідними країнами та інтеграційними об'єднаннями і сприяє підвищенню результативності їх дій на міжнародному рівні. Міжнародне стратегічне партнерство сприяє інтеграції компаній країн із перехідною економікою у світовий економічний простір шляхом утворення альянсів та спільних підприємств із глобальними компаніями, для яких ринки, що розвиваються є перспективними для росту та розвитку.

Проте, організаційним структурам в нашій державі, із її невідпрацьованим господарським механізмом, вкрай важко взаємодіяти з лідерами світової економіки на паритетних принципах. Практика сучасного господарювання із зарубіжними партнерами свідчить про наявність певних політико-правових, організаційно-структурних та соціально-психологічних проблем при налагодженні міжнародних партнерських відносин на різних рівнях економічної взаємодії — внутрішньовиробничому, галузевому, регіональному, державному та міжнародному.

Важливу роль у розвитку потенціалу міжнародного партнерства відіграє державне стимулювання цього процесу, що повинно охоплювати заходи, спрямовані на покращення інвестиційно-інноваційного клімату країни, нормативно-правове регулювання ведення бізнесу, привабливість окремих галузей та секторів економіки для формування партнерських структур, державну політику по відношенню до великих підприємств та їх об'єднань, інфраструктурну підтримку інновацій, та інше.

Науковими дослідженнями розвитку державно-приватного партнерства та його впливу на бізнес середовище країни займались науковці: М. Фрідмен, Дж. Кейнс, Р. Коуз, П. Самуельсон, Ю. Вдовенко, А. Чухно, Л. Антонюк, С. Банашов, В. Будкін, Н. Полянська, С. Соколенко, П. Циганкова, С. Чеботар, О. Ястремська та інші.

Проте, недостатньо дослідженням залишається аспект реалізації напрямів державної підтримки потенціалу міжнародного партнерства в Україні, що забезпечує координацію зусиль органів влади як на національному, так і регіональному і місцевому рівнях.

Метою статті є дослідження та обґрунтування ефективних механізмів впливу державної підтримки на формування міжнародного партнерства в Україні на усіх рівнях економічної взаємодії.

Формування довгострокових партнерських відносин на усіх рівнях економічної взаємодії сприяє нарощуванню експортного потенціалу територій, структурній перебудові промисловості, і, як наслідок, забезпечує збільшення фінансових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Проте, відсутність та недосконалість законодавчої бази, недостатньо активне входження України у міжнародні економічні структури, слабка гнучкість організаційних структур, відсутність активно діючої системи економічних стимулів, мовно-культурні бар'єри, та інші проблеми потребують вирішення на державному рівні.

У пошуках можливостей для співпраці, іноземні партнери приділяють велику увагу аналізу бізнес та економічного середовища країни, а особливо нормативно-правовому забезпеченням, яке повинно створювати ефективну основу для налагодження співпраці бізнесу, влади та науки в рамках формування партнерських структур. Незадовільне нормативно-правове середовище стримує розвиток бізнесу загалом та особливо впливає на здатність нових та інноваційних фірм зростати і розширюватися, на інвестиційний клімат, на розвиток малих підприємств. Ці аспекти бізнесу середовища в країні охоплюють цілу низку питань — від реєстрації фірм до отримання дозволів на будівництво та конкуренції до доступу до землі та кредитів, від митних процедур до процедур відкриття бізнесу [7].

Так, згідно досліджень «Провадження Бізнесу—2011» приблизно 85 % країн світу за минулі п'ять років поліпшили умови ведення бізнесу для місцевих підприємців завдяки 1511 удосконаленням у сфері регулювання підприємницької діяльності. У країнах ЄС-27 уряди держав сприяли проведенню реформ для покращення бізнесу середовища, особливо після фінансової кризи. Ці зміни охоплюють скорочення часу при створенні бізнесу, збільшення ступеня захисту інвесторів, забезпечення виконання контрактів, надання кредитів, податкову політику, та інше [5].

Система нормативно-правового регулювання в Україні була основною перешкодою ведення бізнесу (враховуючи дозволи, перевірки, процедури обов'язкової сертифікації та стандартизації): 80–90 % підприємств перевіряються кожного року різними урядовими структурами, 100 % товарів, вироблених в Україні, підлягають обов'язковій стандартизації та більше 50 % підприємств повинні отримувати принаймні один дозвіл кожного року [1, 2].

На сьогодні підприємства і надалі повинні отримувати величезну кількість дозволів для ведення бізнесу, а система перевірок в Україні, що складається з 85 контролюючих органів, у відповідності до даних звіту IFC (2010), інспектує переважну більшість національних компаній частіше, ніж у будь-якій іншій пострадянській країні. Таким чином, дозвільна система, перевірки та технічне регулювання, не зважаючи на низку законів, указів, та нормативно-правових актів, які було проведено для вирішення цих питань за останні п'ять років, залишаються головними регуляторними перешкодами для розвитку і сталого зростання компаній.

Особливої уваги потребує розробка законодавчих та організаційних основ розвитку між державним та приватним секторами вітчизняної економіки. З метою сприяння технологічному розвитку підприємств за останні роки на національному рівні у сфері досліджень та розробок були встановлені різні форми державно-приватного партнерства у всіх країнах ЄС. Такі партнерства об'єднують науково-технологічні ресурси державного і приватного секторів на довгостроковій основі.

Державно-приватне партнерство має багато переваг для інфраструктурної сфери: сприяє додатковому залученню ресурсів та технологій, запобігає виникненню корупційних факторів, оптимізує ризики. Механізм державно-приватного партнерства широко використовувався в країнах Європи саме для створення інфраструктурних об'єктів. Наприклад в Португалії — реконструйовано багато аеропортів та регіональних шляхів, в Фінляндії побудовано центральні автошляхи, у Франції створено швидкісні автомагістралі та оновлено мережі водопостачання.

Проте, економічні та політичні системи країн, що знаходяться на стадії становлення (країн Центральної та Східної Європи), зіштовхнулися із значними труднощами при налагодженні державно-приватного партнерства через існування великого політичного впливу на інституційні та процедурні аспекти державно-публічного партнерства, відсут-

ність достатніх повноважень в органах місцевого самоврядування при укладенні ними партнерських контрактів з приватним капіталом на регіональному рівні, тривалості у часі процесу переговорів, в результаті чого вартість витрат на проекти збільшувалася через складність в узгодженні правових норм про тендери та концесії [6, 8].

Реалізація державно-приватного партнерства охоплює виконання Державних технологічних або науково-дослідних програм, Державних науково-технічних та інноваційних програм в Україні, Національних кластерних програм, що розроблені для залучення державних коштів у певні технологічні сфери (наприклад, нанотехнології, біоматеріали тощо) та галузі економіки, залежно відповідно до національних інноваційних пріоритетів та компетенції цільових дослідних інститутів і груп компаний.

В ЄС є багато різноманітних програм, спрямованих на підтримку створення нових інноваційних компаній при науково-дослідних установах (спін-офф), а також на розширення нових бізнес напрямків або реалізацію інших засобів для комерційного застосування результатів науково-дослідної діяльності.

Так, для ефективного втілення програм державно-приватного партнерства необхідним є постійний моніторинг та оцінювання проектів, чітка спланованість, зокрема у питаннях фінансування, координації з іншими проектами та реалізації програми в цілому, прозорість процесу фінансування, відбір компетентних спеціалістів для проведення проектів, керівників програм, та інше.

Рішення про фінансування проектів в країнах ЄС у значній мірі залежить від рівня інтернаціоналізації проектних пропозицій, тоді як в нашій державі міжнародні науково-дослідні програми є рідкісним явищем.

Законодавчі акти у даній сфері не є достатньо розробленими та прописаними, а значна їх частина суперечить нормам чинних нормативних актів та потребує доопрацювання. Так, наприклад, у програмі партнерства на 2011–2012 рр., що охопила значну кількість секторів економіки, ключовими з яких визнано агропромисловий комплекс, банківські та фінансові послуги, паливно-енергетичний сектор, ІКТ, нерухомість та будівництво, роздрібна торгівля, телекомунікації та передача даних, подорожі та туризм, вперше було розглянуло сфери державної політики, які за позицією компаній-членів Палати та партнерськими організаціями, потребували ретельного перегляду та реформування [4, 5].

Важливим напрямом у процесі реалізації міжнародного партнерства в Україні є формування інвестиційно-інноваційної політики уряду, що забезпечить розвиток пріоритетних галузей економіки та сприятиме покращенню економічного потенціалу окремих підприємств, регіонів, держави в цілому та підвищить конкурентоспроможність України на міжнародному рівні.

Політика уряду у даній сфері повинна здійснюватися шляхом застосування системи організаційно-інформаційних заходів та фінансової підтримки, яка охоплюватиме розробку стратегічних програм розвитку, а також шляхом формування реальних джерел фінансування науки та визначення оптимального рівня частки державної власності.

В Україні склалася ситуація, коли за рахунок посиленого податкового тягаря на певні галузі економіки (харчову і легку промисловість, машинобудування) державні субсидії отримують галузі сировинного напрямку [3, 7]. Наша держава сьогодні потребує забезпечення інноваціями базових галузей із паралельного впровадженням інновацій в базове виробництва. За відсутності чіткої стратегії інноваційно-інвестиційної діяльності цю проблему вирішити .

Саме тому, фінансова підтримка інноваційного розвитку повинна охоплювати податкові пільги для інноваційних секторів економіки, надання їм субсидій, пільгове кредитування, та інше.

Політика уряду в інноваційній сфері повинна спрямовуватися на розвиток існуючих переваг в обраних галузях, а для цього необхідним є забезпечення на регіональному та місцевому рівні компетентних інституцій, виконавців та організацій.

Таким чином, уряд повинен враховувати той факт, що інноваційна діяльність фірм та секторів економіки значно відрізняється від їх традиційної діяльності і потребує спеціальної бази знань, що поєднує кваліфікації та навики. Передача знань через міжнародні мережі та партнерства вимагає регіональної компетентності, що акумулюється переважно серед кваліфікованих фахівців. У переважній більшості інновацій потребують значних інвестицій в наукові дослідження та розвиток.

Найефективнішим у розвитку інноваційної сфери буде створення партнерських структур, таких як технологічні альянси, венчурні і аутсорсингові фірми, науково-дослідні консорціуми у сферах ІКТ, біотехнологій, виробництва нових матеріалів, фармацевтичній, хімічній, аерокосмічній та автомобільній галузі. Саме в інноваційній сфері ефективно співпрацюють великий і малий бізнес: відбувається об'єднання компаній, інноваційних фірм та створення партнерств, здійснюються інвестиції в НДДКР та підписання ліцензійних угод, що сприяють подоланню технічної і ринкової невизначеності нових продуктів.

Так, реалізація інвестиційно-інноваційної політики передбачає реструктуризацію промислового сектору економіки держави, що забезпечить розвиток пріоритетних галузей економіки і створить основу для розвитку міжнародних партнерських відносин.

На формування конкурентоспроможних форм господарювання в Україні найбільше впливає анти monopольне регулювання. Світова практика анти monопольного регулювання за кордоном полягає у врахуванні особливостей злиття і поглинання. В умовах посиленої міжнародної конкуренції злиття здатне підвищити поточну ефективність виробництва та зміцнити конкурентоспроможність національних компаній на світовому ринку і, водночас, посилити конкуренцію на транснаціональному рівні [7, 9].

Злиття є доцільним, коли воно відбувається в галузях, що зазнають активних й швидких технологічних змін, воно сприяє підвищенню ефективності виробництва, скороченню невиробничих витрат і запобігає банкрутству. Проте у випадку створення штучних бар'єрів для виходу на ринок нових фірм, та наявності таємних угод щодо обмеження конкуренції на ринку, злиття може бути заборонено.

Щодо вітчизняних методів поглинання компаній, варто зазначити, що вони суттєво відрізняються від західних. Це пояснюється, насамперед, тим, що переважну більшість українських корпорацій було створено у процесі приватизації (відповідно акціонерний капітал був «розпорощений» серед працівників). Більшість керівників таких корпорацій виявилися неготовими працювати в умовах ринкової економіки [1, 3]. Ці фактори, а також специфіка чинного законодавства та відносна слабкість фондового ринку України визначили появу жорстких, часом неетичних схем «перерозподілу власності» в Україні.

На мікрорівні партнерської взаємодії, відсутність диверсифікованих організаційних форм виробництва ускладнює налагодження міжгалузевої кооперації для всеобщої реалізації виробничого потенціалу галузей, перешкоджає розширенню ринків реалізації промислової продукції, зменшує можливості для регіонального та галузевого розвитку промисловості.

Недосконала організація приватизаційних процесів зруйнувала територіально-виробничі комплекси та коопераційні зв'язки між підприємствами, зменшилися можливості акумулювання інвестицій, де найбільш здатними структурами для інвестування стали вертикальні та горизонтальні корпорації [1].

Після ринкових перетворень, масової приватизації та реформ у законодавстві України, організаційно-правові форми зазнали відчутних змін. Станом на 01.01.12 р. в

Україні переважали товариства з обмеженою відповідальністю і приватні підприємства (74,4 %), далі акціонерні товариства — 5,3 %, тоді як частка спільних підприємств знаходиться на рівні 0,7 %, а частка іноземних підприємств становить 0,2 % (табл. 1).

Таблиця 1
Деякі форми господарювання у промисловості України (станом на 01.01.12 р.)

Форми господарювання	Усього (станом на 01.01.2012 р.)
Разом,	127503
з них:	
Приватне підприємство	32898
Товариство з обмеженою відповідальністю	61921
Акціонерне товариство	6785
Спільне підприємство ¹	856
Іноземне підприємство	204
Асоціація	120
Корпорація	82
Консорціум	16
Концерн	39
Інші об'єднання юридичних осіб	102

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [2]

¹Примітка автора: чинним законодавством не передбачається створення та державна реєстрація нових підприємств та організацій з такими організаційно-правовими формами

З таблиці, можна помітити, що великі підприємства і об'єднання (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни) представлені у незначній кількості, тоді як саме вони забезпечують основну зайнятість, найбільший обсяг реалізації продукції і переважну частку капітальних інвестицій, а також концентрацію науково-технічного та виробничого потенціалу промисловості, що дозволяє їм вживати більш радикальні та ризикові заходи щодо оновлення виробництва, розширення номенклатури промислової продукції та поліпшення її споживчих якостей.

На сьогодні, в Україні існують диверсифіковані бізнес-групи (СКМ («System Capital Management», «Приват», «Універсальна інвестиційна група»), які за структурою відповідають ФПГ, проте створення фінансово-промислових груп у вітчизняному законодавстві не врегульовано [1]. Таким чином, законодавча невизначеність призводить до проблем у державному регулюванні їх діяльності.

Так, державна політика по відношенню до великих підприємств та їх об'єднань в рамках раціоналізації форм господарювання у промисловості поряд з модернізацією техніки і технології стане важливим напрямом структурної перебудови промислового комплексу держави, що сприятиме збільшенню іноземного інвестування в економіці

країни. Відповідно корпоратизація забезпечить концентрацію капіталів різних розмірів та реалізацію масштабних інвестиційних проектів, налагодження коопераційно-виробничих зв'язків в рамках міжгалузевої територіальної співпраці, створення ефективних партнерських структур на основі довгострокової взаємодії підприємств та їх включення у міжнародні мережі [8].

Розвиток потенціалу міжнародного партнерства в Україні буде ефективним лише у випадку співпраці державних структур, організацій, об'єднань на усіх рівнях взаємодії (рис. 1).

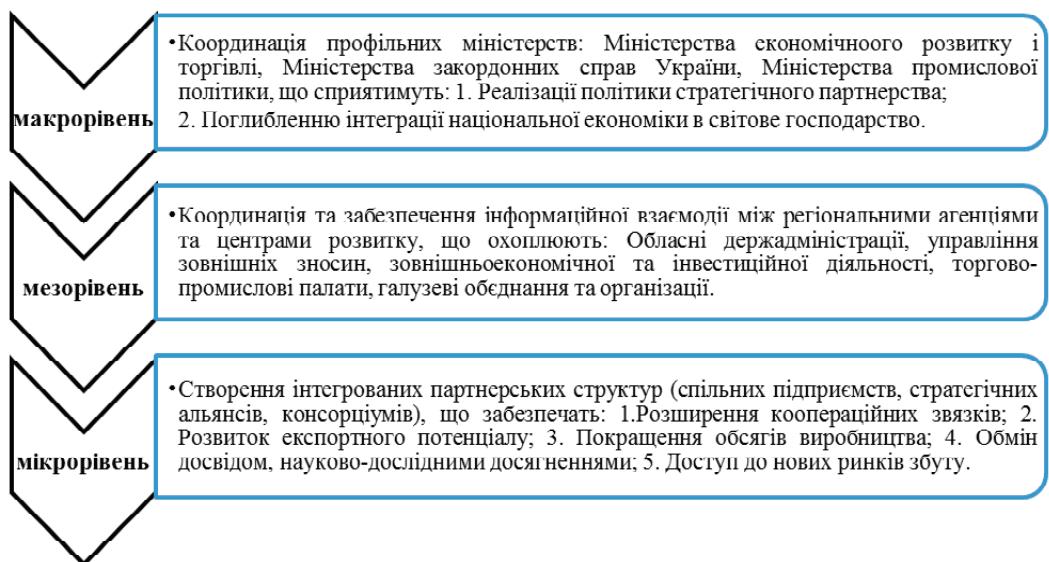

Рис. 1. Схема функціональних взаємозв'язків суб'єктів національного господарства для забезпечення розвитку міжнародного партнерства в Україні

У підсумку варто зазначити, що довгострокове партнерство є гнучким механізмом взаємодії країн та міжнародних організацій, об'єднаних для вирішення стратегічних завдань, реалізації власних інтересів та підвищення рівня стабільності у світі.

Подолання нерівномірностей у розвитку та створення умов для плідного та ефективного співробітництва можливе за умов підписання ряду угод між Україною та ЄС, а також при виконанні спільних проектів на зразок програми ТАСІС та Європейського інструменту сусідства і партнерства (ЄІСП).

Важливим кроком при налагодженні партнерських відносин між українськими та іноземними партнерами стане активна співпраця, яка сприятиме створенню ефективних механізмів — структур, процесів і навичок — для подолання організаційних і міжособистісних відмінностей, а також для отримання справжньої цінності від партнерського союзу. Формування багаточисленних зв'язків на різних рівнях забезпечать обмін інформацією, координацію і контроль.

Література:

1. Єгоренко Н. О. Участь у міжнародній спеціалізації та кооперації як ефективна форма розвитку вітчизняних підприємств [Текст] / Н. О. Єгоренко // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірн. наук. праць. — Вип. 242 : В 4 т. — Дніпропетровськ : ДНУ. — Т III. — 2009. — 268 с.
2. Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
3. Задої А. О. Міжнародні стратегії економічного розвитку [Текст] : навч. посіб. / А. О. Задої. — К. : Знання, 2007. — 332 с.

4. Консалтингове агентство з публічно приватного партнерства в інфраструктурі (The Public — Private Infrastructure Facility, PPIAF) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ppiaf.org>
5. Організація з економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Організації з економічного співробітництва та розвитку. — Режим доступу: <http://www.oecd.org>
6. Павлюк К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави [Текст] / К. В. Павлюк, С. М. Павлюк // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. — 2010. — Вип. 17. — С. 48.
7. Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення [Текст] / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко, С. Л. Воробйов та ін. ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2011. — 112 с.
8. Струк Н. Антикризова стратегія ділового партнерства підприємств України [Текст] / Н. Струк // Економіка ринкових відносин. — 2010. — № 5–6. — С. 332–336.
9. Філюк Г. М. Особливості трансформації ринкових структур у транзитивній економіці [Електронний ресурс] / Г. М. Філюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2011. — Вип. 24. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/tppe/2011_24/Zb24_25.pdf.

Сафарян И. А.

ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПАРТНЕРСТВА В УКРАИНЕ

В статьи предложенные эффективные механизмы государственной поддержки формирования международных партнерских отношений в Украине, которые охватывают реструктуризацию промышленного сектора экономики на основе рационализации организационно-правовых форм хозяйственной деятельности и применения финансовых механизмов структурных изменений в промышленности, реализации программ государственно-частного партнерства и обеспечения инновационной политики.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, интегрированные партнерские структуры, инвестиционно-инновационная политика, международное партнерство.

Safaryan I. A.

EFFECTIVE STATE SUPPORT FORMATION OF INTERNATIONAL PARTNERSHIP IN UKRAINE

An effective mechanisms of public support formation of international partnerships in Ukraine, covering the restructuring of the industrial sector based on the rationalization of legal forms of economic activity and the use of financial mechanisms of structural changes in the industry, the implementation of programs of public-private partnerships, and support innovation policy.

Keywords: public-private partnership, integrated partnership structure, investment and innovation policy, international partnership.

УДК 338.43:631.11

Руліцька К. М.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ ЯК СКЛАДОВА ФОРСАЙТУ

Обґрунтована необхідність використання форсайту як системного підходу до перспективного бачення процесів, які відбуваються в аграрному секторі України.

Ключові слова: аграрний сектор, форсайт, стратегія, розвиток

Жодне підприємство, жодна складова АПК не може досягти успіху без відстеження далекосяжних тенденцій розвитку свого ринку та вироблення бачення свого майбутнього, без моделювання способів його досягнення, які є необхідними для вироблення ефективної стратегії діяльності підприємств. Це є особливо актуальним з огляду на те, що для реального погляду у віддалену перспективу необхідно мати уявлення, якою має бути національна економіка у 2030 чи 2050 рр. Для досягнення вказаних вище цілей необхідно розробити, сформувати та сформулювати стратегію розвитку аграрного сектору економіки України, основні позиції якої окреслені в даній статті.

Окремі питання щодо розробки теоретико-методологічних та організаційно-практических засад розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки в умовах ринкових відносин висвітлені в працях В. Андрійчука, І. Баланюка, П. Березівського, О. Біттера, В. Галанця, І. Кириленка, В. Месель-Веселяка, Ж. та В. Поплавських, П. Саблука, В. Юрчишина та ін. Проте визначення негативних аспектів розвитку вітчизняного аграрного сектору в перспективі, оцінені на підставі стратегічних досліджень, в аграрній науці залишаються недостатньо дослідженими.

Метою дослідження є виявлення та аналіз сучасного стану аграрного сектора та обґрунтування альтернативної стратегії розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки, спираючись на досвід країн, що увійшли в ринкову економіку.

Формулювання цілей статті. Об'єктом дослідження є стратегічний аналіз розвитку аграрного сектору економіки, зокрема, його розгляд у перспективні напрями його розвитку, закладені на певних стратегічних рівнях. Методика наших досліджень базується на аналізі рекомендованих, узагальнених й систематизованих здобутках вітчизняних вчених-агараріїв щодо перспектив й стратегій розвитку аграрного сектора економіки України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Однією з умов ефективного управління підприємством є вміння бачити перспективи його розвитку з урахуванням дії різних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Зміст і напрями реалізації стратегії розвитку аграрного сектора під владні певним факторам (рис.1).

В процесі реалізації Стратегії розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року) ключові показники, заходи програм та механізми їх впровадження можуть при потребі уточнюватись з урахуванням стану та тенденцій розвитку аграрного сектору в Україні та світі. Ефективність реалізації Стратегії забезпечується об'єктивним її моніторингом науковими установами, неурядовими організаціями та незалежними інститутами [5]. Реалізація цієї стратегії тісно пов'язана зі стратегією інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів [6]. Однак, деякі аспекти цих стратегій залишаються поза зоною впливу місцевих громад, особливо це спостерігається у віддалених сільських територіях.

Управління в умовах ринкової економіки неможливе без планування господарської діяльності підприємства на всіх його рівнях: стратегічному, тактичному, операційному.

Рис. 1. Фактори, що впливають на формування стратегії розвитку аграрного сектора економіки. Джерело: узагальнено автором [5–7]

Найважливішим є стратегічний рівень. На цьому рівні приймаються життєво важливі управлінські рішення для подальшого розвитку підприємства, регіону, держави. Так, наприклад, країни Південно-Східної Азії (Китай, Індія, Японія) увійшли в ринкову економіку (на відміну від України) з чітко визначеною стратегією, орієнтуючись на високі технології, економію витрат ресурсів, особливо сировинних, на досконале управління та на креативну інновацію.

Окрім зазначеного, низка країн, зокрема, у Японія також вдало гармонізували взаємозв'язки інтересів владних структур, наукових установ та представників бізнесу. Тут у підготовці 7-го національного прогнозу взяло участь 37 % експертів з університетів, 36 % експертів з приватних фірм, 15 % — з державних організацій і 12 % — з некомерційних структур.

Такий стиль планування господарської діяльності обумовлений тим, що уряди цих країн у свого часу скерували своїх молодих інтелектуалів на навчання в найкращі ВНЗ світу. Азія зрозуміла, що рушійною силою створення високих технологій є це люди, їх вміння, знання, досвід та оперативність. Після повернення в країну таку працівники, збагачені знаннями, вмінням та світовим досвідом, наполегливо розвивають інноваційну науку, високотехнологічне виробництво і мають змогу практично реалізовувати наукові задуми, впроваджувати високі технології та розуміють базові принципи конкурентної боротьби [7].

В умовах сегментації світового ринку, в умовах активізації конкуренції, фірма потребує постійної новаторської активності для виживання на ринку. Отже, стратегія розвитку АПК має бути інноваційною, оскільки для неї характерна новаторська діяльність, постійний пошук і використання можливостей створення нових продуктів, нових послуг чи технологію саме тоді, коли на ринку виникає в цьому потреба.

Водночас інноваційна стратегія повинна мати маркетингову спрямованість. Її завдання — прогнозувати і стимулювати появу нових потреб, нових товарів, а також планувати заходи для їх задоволення. Саме нововведення, в даному випадку знаходяться у сфері попиту, а не пропозиції. Вони повинні змінювати цінність і корисність, які отримує споживач в процесі використання ресурсів. Ринок виробників (пропозиція) повинен стати стрімко перетворюється на ринок споживачів (попит). Це призвело зміну філософії, а відповідно і стратегії агробізнесу. Агропромисловий бізнес має орієнтуватися на покупця, а не на виробництво.

У зв'язку з цим всі напрямки аграрної стратегії не тільки набули маркетингової орієнтації, але й позначились на трансформації поняття «маркетинг». В Україні реалізація «форсайту» (з англ. — передбачення, очікування) почалося ще у 90-х рр. ХХ ст. Головним чинником, що стимував реалізацію форсайту була відсутність гуманістичної взаємодії у тріаді «уряд–бізнес–наука», а також низька результативність роботи державного апарату і слабка міжвідомча та внутрівідомча координація.

Окрім того успішні компанії світового рівня в Україні не можуть планувати свою виробничу діяльність більше, ніж на півроку чи на рік, оскільки економічна і політична ситуація в Україні характеризується високою динамічністю.

Для оцінки і розуміння дещо нового для нас визначення ми зробили спробу узагальнити найбільш відомі визначення категорії «форсайт» (табл. 1).

Таблиця 1
Узагальнення дефініції «форсайт» у сучасній науці*

Трактування дефініції «форсайт»	Джерело
Охоплює заходи, спрямовані на: мислення, обговорення, окреслення майбутнього	[14]
Мета передбачення полягає у виявленні можливих подій у майбутньому, створюючи концепцію бажаних подій у майбутньому, а також визначення стратегії, засновано на цих сценаріях	[15]
Це систематичні роздуми про майбутнє і вплив на майбутнє	[11; 13]
Сценарне прогнозування соціально-економічного розвитку: можливі варіанти розвитку екопоміки, промисловості, суспільства в 10–20 річній перспективі	[12]
Це систематична спроба заглянути в довгострокове майбутнє: науки, технології, економіки і суспільства з метою ідентифікації зон стратегічного дослідження та появи родових Ф-технологій, що подають нації приносити найбільші економічні та соціальні вигоди	[17]
«Форсайт» — механізм визначення пріоритетів формування суспільства знань країн Західної Європи	[10]
Форсайт (foresight) — відносно нова методологія. Цей термін отримав широке поширення кілька років тому, і, як і для багатьох інших модних концептів, запидається не зовсім зрозумілим, чим він відрізняється від прогнозування, сценування, проектування майбутнього	[7]
Це систематичний, спільний процес побудови бачення майбутнього, націленний на підвищення якості прийнятих в даний момент рішень і прискорення спільних дій. Ідеологія Форсайта походить від конвергенції тенденцій сучасних розробок в області політичного аналізу, стратегічного аналізу та прогнозування	[12; 15]

*узагальнено автором [10; 11–15; 17]

Стратегія — це певний задум, загальний план дій. Окрім того, це комплекс інтелектуальних зусиль і рішень, які дають змогу оптимізувати переход із сьогодення у майбутнє. Стратегія формується як на мікрорівні (підприємство, фірма, компанія), так і на макрорівні (держава, регіон, область, район).

У господарській практиці стратегія постає як система правил, способів і методів реалізації концепції розвитку підприємства у перспективі. Попри свою спрямованість

на майбутнє, вона також є джерелом управлінських рішень, оскільки конкурентне середовище постійно ставить перед підприємством нові вимоги, до яких воно змушене пристосовуватись. Добре продумана, правильно сформульована стратегія окреслює найкращий шлях та найпродуктивніші способи досягнення мети. Однак стратегія не гарантує підприємству досягнення наміченого, не може вберегти від нестабільності, нестійкості, спаду чи кризи, не забезпечує негайний результат.

Економічна стратегія — це мистецтво керівництва при досягненні найголовнішого, що базується на діагностуванні; це план здійснення перемоги над конкурентами. Цей план реалізується за допомогою комплексу різних дій, таких як пропозиція найкращого і оптимального за ціною товару, це здатність утримати свої позиції на ринку впродовж тривалого періоду. Економічна стратегія — це не тільки вміле використання наявних ресурсів, зменшення браку при виготовленні продукції, а й визначення вірного напрямку поведінки на своєму секторі ринку.

Наведене визначення є одним з визначень економічної стратегії, оскільки коли вона стала невід'ємною складовою управління бізнесом у перспективі, багато авторитетних фахівців пропонували своє власне бачення, власне розуміння змісту стратегії, яке допомогло їм у досягненні успіхів. Це пояснюється тим, що кожне підприємство постійно проводить конкурентну боротьбу на ринку і користується власною розробленою стратегією, спрямованою на досягненні довгострокових цілей цим підприємством [8].

Вітчизняні підприємці вже використовують такі підходи до стратегічного планування, як стратегія обмеженого зростання, стратегія зростання, стратегія скорочення, комбінована стратегія тощо.

Що ж до першої стратегії (обмеженого зростання), то вона застосовується у галузях зі стабільною технологією та задовільним фінансовим станом фірми на ринку. Така умова дає підстави дотримуватися у перспективі раніше обраної стратегії, бо вона зменшує ризик. Зазначену стратегію доцільно використовувати на переробних підприємствах агропромислового комплексу, які мають достатньо високий технологічний рівень та кваліфікованих працівників, але у випадку дефіциту фінансів для суттєвого розширення виробництва та збуту виробленого.

Стратегія зростання найчастіше застосовується у галузях, які динамічно розвиваються та інтенсивно змінюють технології, удосконалюючи виробництво. Ця стратегія потребує великих фінансових затрат і може бути представлена підприємствами з доставки готової продукції до споживача (торгівля) та структурами високих інформаційно-цифрових технологій [2].

Стратегія розумного скорочення найбільш доцільна за умов постійного погіршення фінансових показників фірми, відсутності позитивної реакції на різні інноваційні заходи. Така стратегія може бути використана підприємствами другої сфери АПК — сфери виробництва засобів виробництва, яка виготовляє продукцію для I, II, III і IV сфер АПК [1].

Комбінована стратегія найбільш сприятлива для великих підприємств, які одночасно функціонують у кількох галузях і можуть поєднувати кілька стратегій одночасно, залежно від нових ринкових можливостей. Вона має місце в усіх сферах АПК та її складових.

Ту чи іншу стратегію інноваційного розвитку підприємства доцільно використовувати залежно від того, на якому етапі життєвого циклу знаходиться бізнес в даний момент часу. Водночас стратегія фірми повинна враховувати будь-які зміни середовища (сприятливі зміни і небезпеки).

Стратегія розвитку певного підприємства, як правило, складається з двох елементів: продуманих цілеспрямованих дій та реакції на непередбачуваний розвиток подій.

Звідси стратегія — це не лише продумані дії менеджерів, а й можливість передбачення і з реалізації цих дій. Тому передбачити всі стратегічні варіанти неможливо, саме тому стратегія підприємства складається із запланованих дій (спрямована стратегія) і необхідних поправок у разі виникнення непередбачуваних обставин (незапланованих стратегічних рішень). У зв'язку з цим стратегія господарства, підприємства чи будь-якої іншої складової АПК повинна бути добре обґрунтованою та бути придатною до адаптації і коригування в умовах мінливості оточуючого середовища та невизначеності майбутнього.

Отже, стратегічне управління підприємством, як і будь-якою складовою АПК, неможливе без визначення раціональних напрямів його розвитку і ефективного розподілу ресурсів, без обґрунтування місії, без визначення цілей і шляхів їх досягнення.

Шляхи досягнення цілей повинні визначатись на всіх рівнях: стратегічному, тактичному, оперативному. Найважливішою є стратегічна ціль, оскільки саме на стратегічному рівні приймаються важливі для підприємства рішення. Основою стратегічного планування є економічна діагностика.

Зазначений стратегічний підхід повинен окреслити майбутню модель аграрного сектора економіки України. Суть цього підходу полягає в багатофункціональноті сільського господарства, оскільки воно продукує не лише товари, а й послуги (продовольча безпека, умови середовища існування сільського населення, його відтворення, підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття тощо). Таке розуміння й трактування концепції є підставою для надання суб'єктам господарювання в агросфері державної підтримки.

Вітчизняне агровиробництво не забезпечує виконання багатофункціональної місії. Воно спрямоване лише на нарощування виробничого та експортного потенціалу і на отримання вагомих фінансових результатів для певного кола виробників. Причинами такого стану є: відсутність стратегії розвитку відстоювання особистих інтересів виробників, порушення умов конкурентної боротьби на ринку, розширення приватних монополій, отримання надприбутків за рахунок монополізації та контролю певних секторів економіки [2; 3].

Така ситуація вказує на те, що існуюча модель агросфери є структурно розбалансованою. Сімейний тип господарювання найповніше орієнтований на створення благ для суспільства, не отримує належного сприяння у своєму розвитку. Великі товарні виробничі структури (агрохолдинги), які активізувалися в останній час, не повинні становити основу сучасного розвитку сільського господарства. Отже, існуюча модель агровиробництва потребує ґрунтовної модернізації та переорієнтації для створення умов для ефективного розвитку аграрного сектора. Такий розвиток цієї сфери можливий за умов одночасного врахування економічних, соціальних, екологічних інтересів суспільства [4; 3; 8].

Результати стратегічного бенчмаркінгу досить часто застосовуються для посилення окремих сторін поточної стратегії, але в більшості випадків цих результатів недостатньо для повноцінної стратегічної діагностики. Порівняльно-конкурентна діагностика, а особливо стратегічна є важливим інструментом збору цінної інформації про конкурентів, яка потім може використовуватися в різних моделях моніторингу економічної ситуації [5].

Встановлено, що досягнення цілісності в аграрному секторі обумовлене формалізацією існуючого аграрного устрою, який представлений агрохолдингами (вертикально інтегрованими структурами), корпоративними фермами, сімейними господарствами, особистими господарствами населення тощо.

Законодавче закріплення виробничо-організаційних структур можливе за умов прийняття спільних критеріїв, за віднесення суб'єктів господарювання до певних груп

виробників. Це потрібно для диференціації заходів державної політики. Чинні на сьогодні законодавчі акти характеризуються викривленням відображенням ролі суб'єктів господарювання в економічній системі агробізнесу. Результат проведеного дослідження підтвердили доцільність використання форсайту для спостереження за процесами аграрного сектору України в перспективі. Перспективним напрямом подальших досліджень є удосконалення аграрного устрою через підвищення ролі вітчизняних підприємств в аграрному секторі економіки.

Література

1. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора [Текст] / Т. О. Осташко. — К. : Феміна, 2004. — 278 с.
2. Поплавська Ж. В. Економічні відносини в АПК [Текст] / Ж. В. Поплавська, В. Г. Поплавський. — Львів : вид-во при Львів. нац. аграрн. ун-ті, 2009. — 104 с.
3. Поплавська Ж. В. Економічна діагностика [Текст] / Ж. В. Поплавська, В. Г. Поплавський.. — Львів : вид-во при Львів. нац. аграрн. ун-ті, 2009. — 134 с.
4. Руліцька К. М. Сільськогосподарські підприємства: аналіз діяльності та тенденції розвитку [Текст] : моногр. / К. М. Руліцька. — Львів : Ліга-Прес, 2013. — 212 с.
5. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/7644>.
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1.
7. Скопенко Н. С. Основні напрями подолання негативних тенденцій розвитку АПК України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/294/283>.
8. Томпсон А., Стрикленд Дж. Стратегический менеджмент (Искусство разработки и реализации стратегии) [Текст]. — М.: Банки и биржи. — Изд-во «ЮНИТИ», 1998. — 578 с.
9. Хемел Г. и др. Стратегическая гибкость (Пер. с англ.) [Текст]. — СПб: Питер, 2005. — 384 с.
10. Шелюбская Н. В. Форсайт — механизм определения приоритетов формирования общества знаний стран Западной Европы [Електронний ресурс]. — Режим доступу : iee.org.ua/files/alushta/81-shelyubskaya-forsite_mech.pdf.
11. The Application of Foresight to the Exploration of Multi-Nation Sustainable Economic Development [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.aciiic.org.au/publications/>
12. Центр международного промышленного сотрудничества ЮНИДО в Российской Федерации [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.unido.ru/resources/foresight/>
13. Australian Center For Innovation [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www.acronymfinder.com/Australian-Centre-for-Innovation-and-International-Competitiveness-\(Australia\)-\(ACIC\).html](http://www.acronymfinder.com/Australian-Centre-for-Innovation-and-International-Competitiveness-(Australia)-(ACIC).html).
14. Community Research & Development Information Service (CORDIS) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cordis.europa.eu/>
15. Foresight Nauki i Technologii [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=PL_NEWS&ACTION=D&DOC=10&CAT=NEWS&QUERY=0415fa0817e:9fd5:26356432&RCN=24648.
16. Наука и технологии РФ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.strf.ru/material.aspx?CatalogId=221&d_no=44912&rated=ok.
17. SPRU, University of Sussex [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.vatanyum.ru/?an=vs410_chhd2.

Рулицька К. М.

**СТРАТЕГІЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ КАК
СОСТАВЛЯЮЩАЯ ФОРСАЙТА**

Обоснована необходимость использования форсайта, как системного подхода к перспективному представлению процессов, которые будут происходить в аграрном секторе Украины.

Ключевые слова: аграрный сектор, форсайт, стратегия, развитие

Rulitska K. M.

**STRATEGY OF DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY
AS CONSTITUENT OF FORESIGHT**

Grounded necessity of the use of foresaytu, as approach of the systems to perspective presentation of processes which will take place in the agrarian sector of Ukraine.

Keywords: agrarian sector, foresight, strategy, development

УДК 338.48 - 53 : 63 : 487

Кудла Н. Є.

ОЦІНКА ЯКОСТІ НАДАННЯ АГРОТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ — СПРОБА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ СПОЖИВАЧА

Охарактеризовано основні чинники пропозиції, якими цікавляться туристи у сільській місцевості, модифіковано метод SERVQUAL на підставі використання певних елементів та принципів оцінки найважливіших критеріїв якості агротуристичних послуг, проведено маркетингове дослідження пропонованих продуктів сільського туризму з порівнянням очікуваної та отриманої якості туристичного продукту.

Ключові слова: якість послуг, продукт сільського туризму, задоволеність споживача, агротуристична садиба.

У процесі розвитку ринку туристичних послуг та під впливом дій конкурентів виникає необхідність розширювати пропозицію та покращувати якість туристичних продуктів.

Визначником рівня якості будь-якого продукта чи послуги в туризмі завжди є людина з усіма її культурними, психологічними й фізичними схильностями й вподобаннями. Одночасно людина як споживач є експертом в оцінці рівня якості блага чи послуги, формулюючи висновок згідно з рівнем особистого задоволення. Клієнт висловлює думку не лише ґрунтуючись на технічній якості туристичної послуги; він також приділяє все більше уваги її функціональній стороні [1, с. 432]. Як стверджує М. І. Шаповал, оцінюючи надану послугу, споживач послуговується лише своєю суб'єктивною думкою і рідко із власної ініціативи повідомляє про це організацію. У випадку незадоволення послугами споживач швидше за все припинить користуватися ними чи купувати їх. Враження про задоволеність споживача, сформоване на підставі відсутності претензій, може привести до помилкових висновків [2, с. 237].

Отже, важливою проблемою у сфері якості туристичних послуг є визначення їх рівня у максимально об'єктивний спосіб. Якість послуги для клієнта виникає з порівняння його сподівань, що пов'язані з процесом надання послуги, та її фактичним наданням. Оцінці якості передусім становить задоволеність (або незадоволеність) з наданої послуги, якщо сподівання відповідалися (або не відповідалися). Емоційним станом клієнта після отриманої послуги є задоволення або його відсутність. Якщо якість придбаної послуги перевищує сподівання, то це можна окреслити як вражаючу якість, тобто стан приемного здивування, задоволення і навіть захоплення (рис. 1).

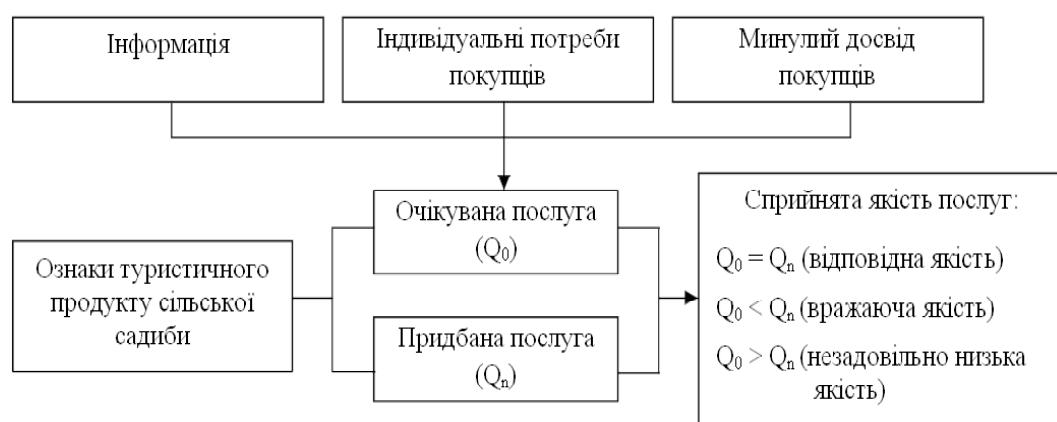

Рис. 1. Сприйняття якості туристичних послуг згідно з моделлю SERVQUAL [3, с. 238]

Результатом високої якості послуг є зростання лояльності споживача до надавача виробника цієї послуги, що підтверджується повторною купівлею відповідних послуг та їх популяризацією серед знайомих.

З позиції послугодавців туристичного продукту якість виражається ступенем виконання норм туристичного законодавства, відповідності стандартів або дотриманням вимог, які вони ставлять перед собою з огляду на власний досвід та уяву [4, с.76]. Організатори сільського туризму, які бажають досягти успіху, повинні враховувати передумови й тенденції розвитку туристичного руху. На попит на сільський відпочинок впливають передусім самі господарі агросадиб, а також такі чинники, як [5, с.25]:

- забезпеченість основними й оборотними засобами, необхідними для прийняття туристів (будинок, кількість й площа кімнат, санітарне оснащення, вигляд і впорядкованість подвір'я, пропозиція харчування тощо);

- професійне обслуговування туристів й атмосфера гостинності, що є важливим суспільним аспектом, оскільки кожна людина прагне бути об'єктом уваги й перебувати у затишній атмосфері, яку створюють члени селянської родини. Все більше уваги гості приділяють кулінарним умінням господині, організації цікавих зустрічей та спільному проведенню часу, набуттю нових умінь тощо. Це потребує відповідних знань не лише у веденні селянського господарства, а й у сфері культури, історії, мистецтва, володінні іноземними мовами, в окремих випадках;

- привабливість (атракційність) території — неповторні краєвиди, насичені лісами, озерами, пагорбами, полянами, становлять важливий мотив для туристів, бажаючих провести свій вільний час на лоні природи, дихати свіжим повітрям й споживати чисту воду;

- туристична цінність території — традиційна сільська забудова, культурний ландшафт, наявність спортивно-туристичних об'єктів, SPA-центрів з відповідною інфраструктурою.

У межах суб'єктивної оцінки туристами якості продукту сільського туризму можна виокремити дві її категорії [6, с. 37]:

1. Матеріально-технічна якість послуг, тобто те, що покупець отримує від послугодавця в рамках туристичного пакету (наприклад, затишні спальні, відповідно облаштована вітальня, стан прокатного інвентарю, опоряджене місце для рекреації, що дає змогу задовольнити різні потреби гостей, місця для стоянки автомобілів, умови оплати);

2. Абстракційна якість, тобто емоційна складова послуги — це обслуговування туриста, яке охоплює: ставлення селянської сім'ї до гостей, її лояльність, ввічливість, компетенція, способи задоволення реклами, ставлення місцевої громади до ініціатив підприємливих односельців).

Як стверджують автори методичного посібника з менеджменту сільського туризму, якість пропозиції у сільському туризмі має значно ширший вимір і передбачає [7, с.12]:

- якість природного середовища;
- якість відпочинкових, природних та антропогенних ресурсів;
- якість соціально-технічної інфраструктури.

У процесі започаткуванні агротуристичної діяльності, окрім врахування власних засобів і можливостей, важливо визначитися з цільовими групами покупців, на яких буде скерована пропозиція, а також з'ясувати мотиви, якими вони послуговуються, обираючи місце відпочинку (економічні, соціологічно-психологічні, раціональні чи емоційні мотиви). Від уміння ідентифікувати вподобання споживачів туристичних послуг значною мірою залежить успіх ведення агротуристичної діяльності.

Метою дослідження є вивчення думки гостей, які відпочили у сільських садибах, щодо відповідності отриманих в цих садибах продуктів та послуг їх мінімальним

очікуванням (бажаним вимогам). Ця оцінка дасть можливість визначити, якою мірою якість пропонованих послуг задовільняє сподівання гостей агротуристичних садиб.

Для з'ясування рівня задоволеності гостей наданими послугами в агротуристичних садибах застосовано метод SERVQUAL [8, с. 117], який був дещо модифікований з огляду на використання певних елементів і принципів оцінки найважливіших критеріїв, якими послуговуються гості-туристи під час формування своїх сподівань, а також здійснено порівняння з реальними послугами наданими послугодавцями. У зв'язку з цим була створена анкета, яка дала змогу ефективно провести дослідження. Для визначення оцінки якості наданих послуг використано метод безпосереднього репортажу серед 42 гостей, які відпочивали у липні 2013 р. в 28 агротуристичних садибах Міжгірського та Берегівського району Закарпатської області на території Пилипецької, Колочайівської, Боржавської, Варівської та Великобийганської сільських рад.

Беручи за основу п'ять складових якості послуги, а саме, матеріальну складову послуги, надійність надавача послуги, реакцію на очікування клієнта, достовірність, емпатію [9, с. 23], визначено критерії з серед яких варто відмітити такі, на які передусім звертають увагу прихильники сільського відпочинку:

- матеріальна складова послуг (технічна якість) до якої належить вигляд, естетика й пристосування господарства до надання туристичних послуг; вигляд, площа та умеблювання кімнат; кількість, вигляд і оснащення санітарних вузлів; інвентар й споруди для рекреації; стан туристичних об'єктів, які розташовані неподалік агротуристичної садиби;
- харчування: різноманітність меню, величина порції, харчова цінність, спосіб подання й сервірування столу;
- заходи: заохочення господарів щодо організації інтеграційних зустрічей біля вогнища, піших і велосипедних екскурсій, кінної їзди, надання спорядження, залучення до робіт у селянському господарстві;
- ціни: рівень цін проживання, харчування, прокату інвентарю та інші оплати;
- надійність: надання послуги у відповідний спосіб і час;
- чуйність: відповідне реагування на потреби гостей, ефективність здійснення бажань, уміння давати поради, тактовність;
- компетентність: володіння відповідними знаннями, досвідом, необхідні вміння;
- гостинність: гречність, родинна атмосфера, ввічливість й повага до гостей, приятельське ставлення до гостей;
- достовірність й безпека: зіставлення пропозиції з реальністю, відповідальність, заслуговування наздатності викликати довіру, щирість, гарантування гостям особистої (наприклад, під час роботи з тваринами чи сільськогосподарськими машинами тощо), а також фінансової та матеріальної безпеки.
- комунікабельність: легкість налагодження контактів та надання будь-якої інформації зрозумілою для туристів мовою, вміння розпізнати їхні потреби, вислухати й зрозуміти проблеми, знайти індивідуальний підхід до кожного гостя.

Визначення рівня якості наданих туристичних послуг у селянській садібі в кожному з 10 елементів здійснювалася за п'ятибалльною шкалою, за якою одиниця означає найнижчий рівень, а п'ятірка — найвищий ступінь оцінки якості послуги. Окрім того, охарактеризовано оціночну структуру та виведено середньозважений показник оцінки.

Ступінь здійснення сподівань гостя в кожному з 10-ти елементів визначали за допомогою різниці оцінок. Перша оцінка становила порівняння якості наданих послуг з мінімальними вимогами гостей. Друга оцінка відображала різницю якості наданих послуг і очікуваних (бажаних) вимог гостей. У двох підходах визначено структуру послуг на нижчому, прийнятному й вищому рівнях.

У досліджуваній групі переважали туристи віком 21–45 років (66,8 %) з вищою, незакінченою вищою (54,4 %) і середньою та професійно-технічною (32,8 %) освітою. Мало чисельну групу становили особи віком 46–65 років (18,6 %) і до 20 років (14,6 %). У досліджуваній вибірці було 54,5 % жінок і 45,5 % чоловіків.

Туристи до досліджуваних агротуристичних садіб приїжджають в основному з Київської (26,3 %), Львівської (19,6 %), Харківської (12,7 %), Тернопільської (9,1 %) та інших областей України (22,5 %), а також, враховуючи прикордонне розташування Закарпатської області, місцевою пропозицією скористалися закордонні туристи (9,8 %), які приїхали переважно з Угорщини, Чехії та Польщі. Більше половини опитаних (64,8 %) приїхали в організованій групі з пізнавально-відпочинковою метою; 21,6 % відпочивали у товаристві приятелів; 11,1 % добиралися неорганізованою групою (сім'я та друзі), а 2,5 % прибули для відпочинку наодинці.

Мотиви вибору об'єктів сільського туризму як місця відпочинку дещо відрізнялися в різних адміністративних районах Закарпаття (рис. 2–3), що в основному пов'язано з географічним положенням, рельєфом, кліматом, культурно-історичною спадщиною та іміджем території.

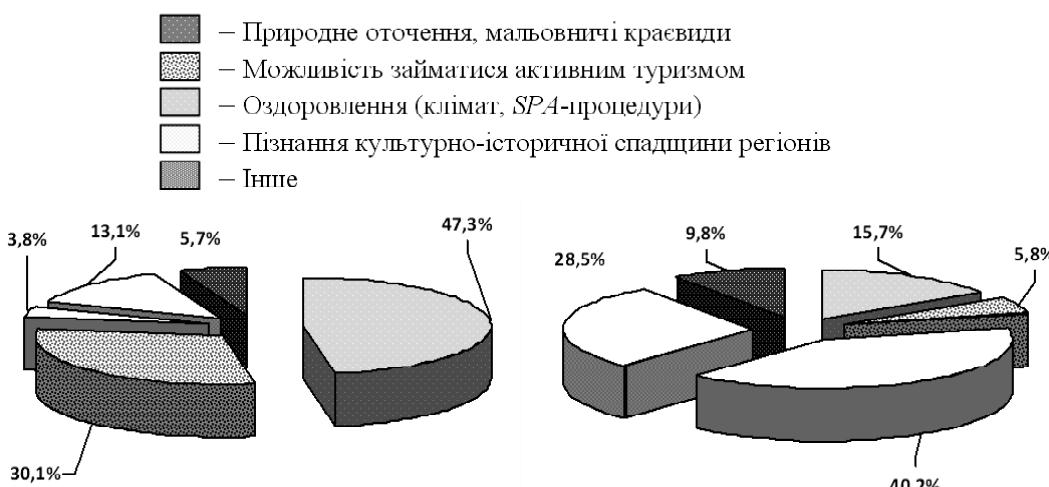

Рис. 2. Сільські садиби Міжгірського району

Рис. 3. Сільські садиби Берегівського району

Як бачимо з рисунків основними мотивами прибуття до обраних територій гірської й рівнинної частини Закарпатської області є бажання відпочити в атракційному природному середовищі з мальовничими пейзажами (47,3 %) та можливість займатися активним туризмом (30,1 %), зокрема, походами в гори, катанням на велосипедах, сплавом гірськими ріками. Оздоровчі властивості термальних вод Берегівщини й теплий клімат, велика кількість туристичних об'єктів, організація фестивалів становлять основні мотиви перебування у сільських садибах Боржавської, Варівської та Великобойганскої сільських рад.

Основні інформаційні джерела, якими скористалися гості при виборі агротуристичної садиби, були: Інтернет (78,3 %); поради друзів, знайомих, родичів (19,6 %); листівки й візитки (2,1 %). Незначну частку склали інформація отримана з туристичних виставок, засобів масової інформації, інформаторів, туристичних путівників, каталогів туристичних агенцій.

Понад 60 % опитаних осіб обирали цю форму відпочинку й перебували у досліджуваних господарствах уперше; 27,7 % — вдруге, 11,8 % відвідали селянські родини три і більше разів. Приблизно подібне співвідношення респондентів надає перевагу відпочинку, використовуючи сільські садиби для розміщення, в інших регіонах України. Отже, можна стверджувати, що понад третини респондентів — це лояльні гості та прихильники сільського відпочинку в селянській садибі.

Більшість туристів (86,4 %) зауважили, що знайти господарство доволі складно, особливо у вечірній час. Виняток становлять агротуристичні садиби великої ганської сільської ради, які, на думку гостей, добре (25,3 %) або дуже добре (40,9 %) означені при головній дорозі, та в бічних вуличках. Натомість близько 85 % досліджуваних господарств взагалі не мають жодного знака, який би засвідчував місце надання туристичних послуг. Якість доріг до більшості садиб є асфальтованими або мають бруковане покриття і, як зазначили анкетовані (51,7 %), є відносно доброю; а 48,3 % оцінили її задовільною та поганою.

Туристичну привабливість території, де розташовані садиби, респонденти оцінили як надто атракційну (54,9 %) та атракційну (39,1 %), а 6 % були розчарованими, оскільки мали інші сподівання.

Здійснюючи оцінку якості туристичних послуг, наданих агротуристичними садибами, ґрунтуючись на аналізі відповідей респондентів, можна стверджувати, що елементи якості, які входять до складу комплексної її оцінки, формуються на доволі високому, але диференційованому рівні (табл.1). Дещо подібні дослідження проводилися у сільських садибах Львівщини, де переважна більшість опитаних пропонували оцінку 4 (60 %) за якість надання туристичних послуг, 5 балів поставили 30 %, а незадовільну оцінку — 10 % опитаних гостей [10, с. 141].

Таблиця 1
Оцінка чинників формування якості послуг агротуристичної садиби

Показники	Структура відповідей в масштабі від 5 (відмінно) до 1 (дуже погано)						Середньо-зважений показник
	5	4	3	2	1	Разом	
Матеріальна складова послуг	56,0	37,1	4,6	1,4	0,7	100	8,54
Харчування	66,6	27,2	4,1	2,1	—	100	8,56
Організація туристичних заходів	45,9	31,7	12,3	9,4	0,7	100	7,65
Ціни	73,5	24,2	1,7	0,6	—	100	8,76
Надійність	63,4	29,8	5,5	1,3	—	100	8,54
Чуйність	74,5	18,6	5,5	1,0	—	100	8,66
Компетентність	66,4	27,8	4,7	1,1	—	100	8,72
Гостинність	80,6	14,0	4,3	1,1	—	100	8,77
Достовірність і безпека	79,4	17,3	2,2	1,1	—	100	8,78
Комунальна безпека	64,6	31,4	2,2	1,7	0,1	100	8,69

Беручи до уваги середньозважену оцінку окремих елементів якості, можна зазначити, що найвищу оцінку отримали такі чинники, як достовірність і безпека, гостинність та компетентність.

На нашу думку, на високу оцінку, яка засвідчує достовірність і безпеку, претендують високий ступінь відповідності реклами пропозиції та реальності, відповідальність, почуття довіри й ширість господарів, лад і порядок в господарстві, створення функціональних зон на подвір'ї, що дає змогу уникнути особистої небезпеки (наприклад, огороження місця де перебувають тварини, сільськогосподарські машини тощо), відповідне місце для стоянки автомобіля й збереження рекреаційного інвентаря, а також майнова й фінансова безпека.

Ввічливість, гостинність, родинна атмосфера, гречність і повага, приязнє ставлення до гостей є складовими елементами продукту сільського туризму, а особистісні ознаки й уміння господарів порозумітися з клієнтом становлять важливу частину пропозиції.

Дослідження показали, що такі ознаки людського характеру, як щирість, емпатія, толерантність, терпливість, відкритість, сприяють формуванню довіри і створенню сприятливого клімату в стосунках між послугодавцем та послугоспоживачем. Наслідком цього є повторні приїзди до села та рекомендації відвідання селянської сім'ї в колі своїх знайомих, друзів, поширення інформації у соціальних мережах. Йдеться також про автентичну турботу про клієнта, зацікавлення ним та його потребами. Потрібно надавати послуги, які «виходять від серця», коли гість відчуває, що його бажання задовольняються комплексно й швидко, і тоді можна сподіватися на позитивну оцінку з його боку.

Під компетенцією ми розуміємо володіння відповідними знаннями, фахом, необхідними вміннями. Дослідження багатьох авторів засвідчують, що рівень знань й практичний досвід власника господарства у сфері надання послуг розміщення й харчування, приготування традиційних страв, презентування природних, історичних, архітектурних об'єктів та традицій регіону має важоме значення для досягнення успіху. Для комплексної оцінки надання послуг туристу необхідно перейнятися господарством, ритмом і способом життя селянської родини. Вона має бути компетентним джерелом інформації й охоче відповідати на запитання туристів, а також у міру своїх можливостей передавати знання про вирощування сільськогосподарських культур, утримання тварин, процеси перероблення продукції сільського та продуктів лісового господарства тощо.

Окрім основних умінь, таких як закупівля продуктів харчування, складання меню, прибирання в кімнатах, санітарних приміщеннях, важливими є чуйність та вміння комунікації з туристами, тобто невимушнене налагодження стосунків і передача будь-якої інформації зрозумілою для туристів мовою, вміння розпізнати, зrozуміти їх потреби й проблеми, вислуховувати гостей та індивідуально підходити до кожного, хто виявив бажання скористатися пропозицією агротуристичної садиби. Необхідно пам'ятати: при першій зустрічі з туристом привітання й початок розмови важливо справити на нього позитивне враження, що є передумовою для подальшого спілкування. Окрім цього, необхідними є інтерперсональні вміння, в тому числі навики ефективної невербальної комунікації (особливо це актуально у сільській місцевості Берегівського району, де більшість мешканців угорської національності). За допомогою жестів, міміки, погляду й настрою передається ставлення до гостей, яких можна здобути або втратити назавжди. Під час розмови гості добре сприймають ширу посмішку, зоровий контакт, невимушенний тон спілкування й хочуть бути вислуханими.

Серед емоціональних оцінок якості послуг найнижчий рівень отримали надійність та чуйність, у межах яких вимірювався час надання послуги, швидкість і спосіб реагування на бажання гостей, ефективність здійснення сподівань, поведінки господарів, уміння давати поради, дискретність, здатність зберігати таємницю. Це можна пояснити пріоритетним ставленням до задоволення домашніх справ, і у багатьох випадках проблеми туристів вирішуються після виробничих завдань.

Під час аналізу наданих послуг з технічного боку на першому місці знаходиться їх ціна, яка охоплює вартість проживання (50–90 грн), харчування (60–100 грн), прокату рекреаційного спорядження та інші витрати. Однак можна дійти висновку, що зазвичай ціни перебувають у межах сподівань туристів. Наприклад, понад 94 % респондентів визнали, що ціни з харчування відповідають величині порцій. Дещо гірше виглядає ситуація щодо оцінки асортименту страв в меню; близько 60 % гостей, які скористалися послугами харчування в садибі, констатували, що пропозиція була більш багатою та різномірідною. Аналогічно оцінено смакові якості поданих господинею страв, які вироблені в особистому селянському господарстві. Відтак 66,7 % респондентів, що харчувалися у досліджуваних господарствах, позитивно оцінили вартість продуктів харчування, дещо нижчою була якість сервірування страв.

Нижчу оцінку респонденти поставили матеріальній складовій послуг (8,54 %), яка охоплює естетичний вигляд й пристосування господарства до надання туристичних послуг, величину й умеблювання кімнат, кількість та оснащення санітарних приміщень, інвентар й устаткування для рекреації та туристичну привабливість околиці, де розташоване господарство. Аналіз отриманих відповідей засвідчив, що у деяких господарствах матеріальне забезпечення послуг є недостатнім. Найнижчу оцінку господарство отримало за функціональність, оснащення спальних кімнат і вітальні. Найменше застережень гості мали до чистоти й естетичного вигляду об'єктів. Найнижче оцінено різновідність і кількість пропонованого спорядження для рекреації: близько 2 % респондентів поставили «добре», 29,4 % — «задовільно», 68,6 % — «нездовільно».

Найнижчу серед досліджуваних елементів оцінку отримала організація дозвілля для туристів (7,65 %). До параметрів оцінювання віднесено можливість організації проведення вільного часу біля вогнища, музичний супровід; піші, велосипедні прогулянки; верхову їзду, прогулянку на санях чи возом, участь у сільськогосподарських роботах та інших туристичних заходах, пропонованих власниками селянських господарств. На нашу думку, низькі оцінки в даному контексті обумовлені з нерозумінням послугодавцями важливості урізноманітнення відпочинкової пропозиції. Це підтверджує аналіз структури використання вільного часу, згідно з яким домінуючою формою є піші й велосипедні прогулянки (80,3 %), активний туризм (53,6 %), участь у культурних заходах, передусім у фестивалях, організованих у сільській місцевості (47,2 %), пасивний відпочинок (25,4 %), ігри, конкурси (13,2 %), участь у виробничих процесах селянського господарства (8,8 %); верхова їзда, або на санях чи фірі (4,1 %), інші способи використання часу (21,5 %).

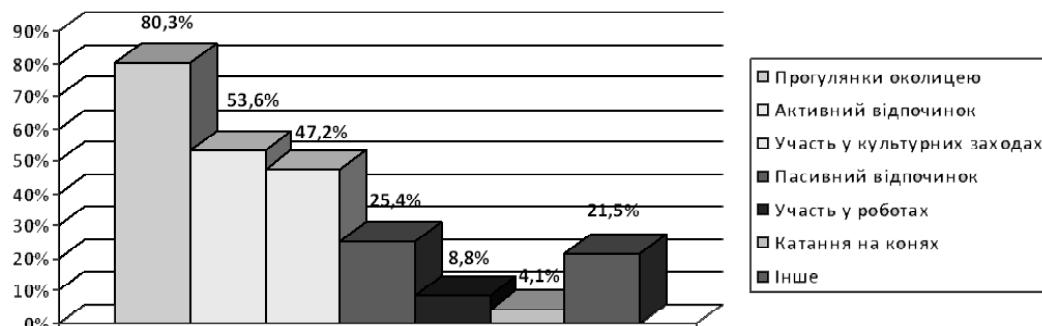

Рис. 4. Форми проведення вільного часу в агротуристичній садібі

Другим способом оцінки рівня якості послуг є порівняння відповідності послуги попереднім обумовленням й власним сподіванням туриста щодо неї (табл. 2).

З даних табл. 2 видно, що показники якості більшості складових наданих агротуристичними садибами послуг сформувалися на досить високому рівні, у порівнянні з мінімальними й бажаними вимогами гостей. Дещо зріс відсоток нездоволених осіб. Практика показує, що разом із підвищеннем вимогливості споживача зменшується відсоток осіб, які оцінюють якість на високому рівні. Водночас необхідно звернути увагу на відносно високий відсоток осіб (блізько 30 %), які захоплені якістю подання страв та гостинністю господарів. Натомість найменше (нижче 24 %) схвалюючих відгуків одержала якість матеріальної бази, надійність, чуйність й компетенції власників садиб, у порівнянні з відносно високим відсотком оцінок стосовно мінімальних вимог.

Найнижче значення, з огляду на порівняльну оцінку якості послуг, мав показник організації туристичних заходів. Результати дослідження показали, що якість цих послуг найбільшою мірою відповідала мінімальним й бажаним вимогам, одночасно в цій сфері було найбільше розчарованих осіб (19,7 %) і найменше — захоплених цією діяльністю (19,6 %).

Таблиця 2
Порівняльна оцінка чинників формування якості послуг щодо мінімальних вимог гостей

Показники	Оцінка якості послуг у порівнянні до мінімальних вимог			Оцінка якості послуг у порівнянні до бажаних вимог		
	Низька	Прийнятна	Висока	Низька	Прийнятна	Висока
Матеріальна складова послуг	7,5	47,0	45,5	6,3	73,7	20,0
Харчування	1,3	49,3	49,4	5,9	61,8	32,3
Організація туристичних заходів	17,0	60,4	22,6	19,7	60,7	19,6
Ціни	2,5	58,8	38,7	4,6	72,3	23,1
Надійність	2,0	51,0	47,0	7,8	69,4	22,8
Чуйність	3,9	44,6	51,5	7,8	68,6	23,6
Компетенції	2,0	50,1	47,9	5,9	70,6	23,5
Гостинність	2,0	45,5	52,5	3,9	66,7	29,4
Достовірність і безпека	2,0	48,2	49,8	4,1	70,6	25,3
Комуникальність	3,9	50,0	46,1	3,9	70,6	25,5

У сфері надання послуг з розміщення оцінка споживачем якості обслуговування ґрунтуються на формуванні у його свідомості позитивного або негативного емоційного настрою [11, с. 226] чи стану. Отже, можна стверджувати, що оцінка якості послуги в сільському туризмі виникає із порівняння споживачем своїх сподівань щодо цієї послуги, в тому числі емоційних, та фактичним станом її надання.

Підтвердженням позитивної думки щодо умов відпочинку та психологічної атмосфери під час перебування в досліджуваних господарствах є відповіді на два запитання, які стосувалися вибору сільської садиби та популяризації її серед родичів, знайомих, друзів. Відповідаючи на перше запитання, 86,6 % респондентів підтвердили вдалий вибір на користь відпочинку у селі, 25,5 % визнали, що відпочинок є досить цікавим, і лише однією особою (2 %) зазначено, що вибір садиби, яка надає туристичні послуги, був невдалим. Щодо рекомендації садиби своїм знайомим 74,5 % респондентів відповіли «так», 23,5 % — «можливо так», і лише одна особа (2 %) — «напевно ні». Особливе задоволення отримали туристи від приемної родинної атмосфери в господарстві (51,1 %), чудових краєвидів,тиші, спокою, впорядкування подвір'я (23,4%); якості приготовлених страв (21,1 %) та умов розміщення (4,4 %).

Отже, на оцінку якості туристичних послуг впливає багато чинників суб'єктивного характеру. Вона залежить передусім від особистого сприйняття туристами під час перебування в господарстві й оцінюється крізь призму гостинності, компетенції, схильності до надання туристичних послуг, родинної атмосфери, знання потреб туристів й уміння їх задовольняти, а також гарантування безпеки та способу реагування на рекламації гостей.

Приязнє ставлення до гостей інколи має більше значення, ніж стандарт пропонованих приміщень чи оригінальність пропозиції. Доволі часто менш цікаву пропозицію компенсує гостинність селянської родини. Власник агротуристичної садиби за своїм уподобанням перетворює власний дім на унікальний об'єкт, який має стати максимально цікавим, корисним, зручним та комфорtabельним для туристів різної вікової категорії, соціальним і матеріальним станом та зацікавленнями [12, с. 40]. Щоб задоволити туриста, необхідно випередити його сподівання й використати свій позитивний досвід спілкування з людьми. Запорукою успіху в агротуристичній діяльності є необхідність приділяти гостям максимум уваги й часу, сприймати їх як членів родини, створювати затишну атмосферу, яка заохочуватиме їх до повторного приїзду.

Отже, можемо підтвердити тезу, що продукт сільського туризму нерозривно пов'язаний із селянською родиною, яка є його важливим складовим елементом. Схильність селянської сім'ї до надання туристичних послуг та особистісні вміння господарів зацікавити гостей є дуже важливою частиною пропозиції. Тому, наданням агротуристичних послуг мають займатися селяни, які дбають не лише про матеріальну вигоду, а й приділяють багато уваги задоволенню потреб і сподівань гостей, які відпочивають в їхньому господарстві.

Необхідно також зазначити, що переважна більшість опитаних туристів підтвердила, що селянська родина обслуговує гостей з відкритим серцем і в дусі задоволення їх потреб. На таку оцінку заслуговують господарства, в яких гості почувають себе як вдома, про яких турбується, швидко і якісно задовольняють їх бажання.

Література

1. *Корлер Ф.* Маркетинг менеджмент: анализ, планирование, внедрение, контроль [Текст] / Ф. Корлер ; пер. с англ. — 2-е изд., исправл. — Санкт-Петербург : Питер, 1999. — 887 с. — ISBN 978-546-900-9894.
2. *Шаповал М. І.* Менеджмент якості [Текст] : підруч. — 3 т-е вид., виправл. і доповн. / М.І. Шаповал.- К. : Знання, КОО, 2007. - 471 с. - ISBN 966-620-224-7
3. *Кудла Н. С.* Менеджмент туристичного підприємства [Текст] : підруч. / Н. Є. Кудла. — К. : Знання, 2012. — 343 с. — ISBN 978-966-346-990-4.
4. *Krynski Z.* Jakosc uslug agroturystycznych — proba pomiaru osobistej satysfakcji konsumenta / Z. Krynski // Turystyka wiejska a rozwój regionów. — Prace Naukowo-Dydaktyczne Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Krośnie, Zeszyt 15. — Krośno : Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjanskiego, 2005. — S.75-91.— ISBN 978-83-89639-42-4.
5. *Kobylecki J.* Czynnik ludzki w organizacji i rozwoju gospodarstwa agroturystycznego / J. Kobylecki // Wybrane zasoby i produkty w gospodarstwie agroturystycznym. — Siedlce : Akademia Podlaska, 2003. — S. 23–34. — ISBN 978-837-051-261-3
6. *Strzemicki L.* Marketing uslug agroturystycznych / L. Strzemicki. — Warszawa : FAPA, 2003.— 64 s.— ISBN 978-83-7583-098-9.
7. Менеджмент сільського туризму [Текст] : метод. посіб. / за ред. М. Осипової. — Одеса : ПО «Изд. центр», 2009. — 56 с.
8. *Кудла Н. Є.* Шляхи підвищення якості сільського туризму [Текст] / Н. Є. Кудла // Економіка АПК. — 2012. — № 5. — С. 116–122. — ISSN 2221-1055.
9. *Parasuraman A.* A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research / Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L. // Journ. of Marketing. — 1985. — № 49. — P. 21–39. — ISBN 0-89791-658-1.
10. *Михасюк І.* Управління розвитком малого підприємництва зеленого туристичного бізнесу [Текст] / І. Р. Михасюк, І. В. Петлін. — Львів : Ліга-Прес, 2013. — 284 с. — ISBN 978-966-397-170-4.
11. *Топольник В. Г.* Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві [Текст] : навч. посіб. / В. Г. Топольник. — Л. : Магнолія 2006, 2012. — 328 с. — ISBN 978-617-574-054-5.
12. *Шпеник Т. К.* Фактори різноманітності та якості послуг зелених садів на прикладі Закарпатської області [Текст] / Т. К. Шпеник // Туризм сільський зелений. — 2012. — № 2. — С. 38–40.— ISSN 0235-6368.

Кудла Н. Е.

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ АГРОТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ — ПОПЫТКА ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЯ

Охарактеризованы основные факторы предложения, которые интересуют туристов в сельской местности, модифицирован метод SERVQUAL с учетом использования определенных элементов и принципов оценки самых важных критериев качества агротуристических услуг, проведено маркетинговое исследование предлагаемых продуктов сельского туризма со сравнением ожидаемого и воспринимаемого качества туристического продукта.

Ключевые слова: качество услуг, продукт сельского туризма, удовлетворенность потребителя, агротуристическое хозяйство.

Kudla N. Ye.

QUALITY EVALUATION OF PROVIDED AGROTOURISM SERVICES — ATTEMPT TO DETERMINE CONSUMER'S SATISFACTION LEVEL

Main factors of the offer, in which rural area tourists will be interested, have been characterized, SERVQUAL method has been modified, taking into account implementation of certain elements and principles of evaluation of the most important criteria related to the quality of agrotourism services, marketing research of offered rural tourism products has been performed, along with the comparison of expected and provided quality of tourism product.

Key words: services quality, rural tourism product, consumer's satisfaction, agrotourist farm.

УДК 338.48 (477)

Шпеник Т. К.

БІЗНЕС-ПЛАН, ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ ТА ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ

Обґрунтовано необхідність складання бізнес-плану для закладів сільського (зеленого) туризму. Розроблено типову методологію складання бізнес-плану для зеленої садиби на базі методичних рекомендацій української інвестиційно-проектної компанії BFM Group Ukraine.

Ключові слова та поняття: бізнес-план, сільський (зелений) туризм, маркетинговий аналіз, «SWOT-аналіз» зеленої садиби, оперативне (виробниче) планування, фінансово-економічні показники діяльності, стратегія розвитку.

*«В бізнесі головне — ідея!», Джесеффрі Фокс,
автор книг, експерт та консультант в галузі стратегічного маркетингу*

Сільський (зелений) туризм — різновид культурно-пізнавального відпочинку, проведення дозвілля в сільських, екологічно чистих місцевостях, користується дедалі більшою популярністю серед людей різної вікової категорії, соціального статусу та фінансових можливостей. Зростання популярності послуг сільського (зеленого) туризму призводить з одного боку, до збільшення попиту на агро туристичний продукт, з іншого — до зростання пропозиції на ринку індустрії гостинності в сільській місцевості, збільшення конкуренції всередині галузі, урізноманітнення послуг та покращення їх якості. За даними маркетингового дослідження журналу «Туризм сільський зелений» проведенного у 2011 р., в якому прийняло участь 150 осіб, ключовим мотивом до здійснення діяльності в сфері сільського (зеленого) туризму є отримання основного джерела доходів (92,5 % респондентів), 43,5 % опитаних розглядають діяльність у сфері сільського (зеленого) туризму як джерело додаткового прибутку до основної діяльності [1, с. 7]. Таким чином, не зважаючи на той факт, що на сучасному етапі діяльність закладів сільського (зеленого) туризму може здійснюватися без отримання спеціальних дозволів та реєстрації підприємницької діяльності, надання туристичних послуг на базі сільського помешкання потребує професійного підходу в питаннях організації, управління, планування, розробки маркетингової стратегії та налагодження механізму функціонування діяльності в цілому.

Публікації присв'ячені питанням організації діяльності сільського (зеленого) туризму носять теоретичний та методологічний характер. Ряд науковців у своїх працях досліджували організаційні та маркетингові аспекти управління закладами сільського (зеленого) туризму, серед них: Л. Устименко, В. Васильєв, П. Горішевський, В. Кифяк, О. Бейдик, М. Костриця [2]. Бізнес-план в сільському (зеленому) туризмі розглядається в контексті планування та носить поверхневий, загально-рекомендаційний характер.

Розробка типового, конкретизованого, методологічного матеріалу для створення бізнес-плану сільської (зеленої) садиби на базі методичних рекомендацій української інвестиційно-проектної компанії BFM Group Ukraine [3].

При проведенні дослідження використано методи систематизації, аналізу, теоретичного виокремлення та конкретизації.

Бізнес-план (англ. «business plan») — це структурований документ, техніко-економічне обґрунтування діяльності закладу в ринкових умовах; програма діяльності, що характеризує модель функціонування в майбутньому. Бізнес-план складається для діючих та нових організацій, нових видів діяльності або продукції [4].

Основні, прийняті міжнародним суспільством методики написання бізнес-планів, розроблені під егідою ЮНІДО (Організація об'єднаних націй з промислового розвитку).

Методику та стандарт бізнес планування мають такі організації, як: ЄБРР, СБРР, ТАСІС. Міністерством економіки України у 2006 р. затверджені методичні рекомендації з розробки бізнес-плану для підприємств. Найбільш вичерпним в інвестиційних колах вважається зміст бізнес-плану, розроблений українською інвестиційно-проектною компанією BFM Group Ukraine [3]. На сучасному етапі існує велика кількість консалтингових компаній, інтернет ресурсів, що пропонують складання бізнес-планів на замовлення [5,6,7].

Сільський (зелений) туризм («rural green tourism») — це форма відпочинку в сільській місцевості, у приватній садібі сільського господаря, з використанням природного, соціального та культурного потенціалу місцевості. Об'єктом вивчення сільського (зеленого) туризму виступає зелена садиба, сільське помешкання, на базі якого здійснюється надання туристичних послуг. Власник, господар зеленої садиби, на власний розсуд займається організацією, плануванням та налагодженням механізму функціонування закладу. На сучасному етапі сільська місцевість характеризується слабо розвиненою інфраструктурою, поганим станом доріг, високим рівнем безробіття. Разом з тим, налагодження діяльності з надання послуг сільського (зеленого) туризму, порівняно з іншими галузями економіки, не вимагає значних капіталовкладень, проте потребує наявності вільного житлового приміщення, мінімальних фінансових ресурсів, бажання, ініціативи та готовності сільського господаря змінити власне життя.

Туристичні послуги на базі сільської (зеленої) садиби або сільський туристичний продукт (англ. «rural, green tourist product») — сукупність послуг нічліжного, гастрономічного, екскурсійного, відпочинково-розважального обслуговування, які пропонуються в зеленій садібі [8, с. 68].

Складання бізнес-плану не вимагає спеціальних навичок та знань від власника садиби, проте є наочним інструментом, який дає змогу сформулювати, викласти головні ідеї, плани на папері, проаналізувати їх, розширити наявні можливості, оптимізувати використання природно-географічних та матеріально-технічних ресурсів, ефективно використати наявний потенціал, об'єктивні та суб'єктивні фактори впливу при формуванні сільського туристичного продукту. Бізнес-планування в сільському (зеленому) туризмі дозволяє наочно виявити недоліки, проблеми та «вузькі місця» садиби.

Бізнес-план зеленої садиби доцільно складати у довільній формі, групуючи окремо по розділах та формуючи таким чином настільну книгу, статут закладу.

Структура бізнес-плану зеленої садиби:

Резюме (візитна картка) — коротка характеристика бізнес плану, складається після розробки всього документу та містить стислий, основоположний зміст основних параметрів проекту: основні завдання, перелік послуг зеленої садиби, кількість учасників, наявний ресурсний потенціал, основні переваги, можливості для розвитку та функціонування, очікуваний ефект від діяльності, необхідні засоби і шляхи їх отримання.

1. Вступна частина

1.1. Перспективи для розвитку туристичної галузі в регіоні. Оцінка природно-ресурсного потенціалу краю, наявність архітектурно-історичних пам'яток, об'єктів культури та мистецтва, соціально-економічних передумов, рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури району, транспортна доступність, тощо [9].

1.2. Загальні положення — відомості про зелену садибу, її назва, місцезнаходження, точна адреса, контактні дані. Інформація про власника, співласників та інших осіб, що беруть участь у формуванні туристичного продукту. Дата створення, початку функціонування, основна ідея, мета діяльності, характеристика основних послуг.

1.3. Опис діяльності закладу. Зелена садиба, помешкання в сільській місцевості, призначене для надання туристичних послуг, здебільшого проживання та харчування. Власник зеленої садиби складає перелік основних послуг (транспортне обслуговування, проживання, харчування) та додаткових (організація екскурсій, майстер-класів, послуги гідів, перекладачів; послуги з заличення гостей до участі у народних обрядах, культових дійствах, фестивалях, ярмарках та інших масових акціях; послуги по прокату засобів пересування, туристичного спорядження, послуги побутового обслуговування, оздоровлення, право користуватися приватними рекреаційними угіддями), тощо які може отримати потенційний турист, обравши відпочинок в конкретній зеленій садибі [8].

2. Маркетинговий аналіз

2.1. Загальна характеристика ринку. Туристична галузь представляє собою складний розгалужений комплекс різних напрямків діяльності з надання послуг гостинності, серед яких важливе місце відіграють конкурентні заклади та супутні організації: санаторії, готельно-ресторанні комплекси, відпочинкові заклади різного характеру. Важливим є наявність природно-архітектурних пам'яток, культурно-історичних закладів. Музеї, замки, релігійні споруди, пам'ятки архітектури та природи, з одного боку виступають об'єктами з заличення туристів, а з іншого — дозволяють урізноманітнити та збагатити відпочинок.

2.2. Вивчення конкурентного середовища — інформація про аналогічні заклади відпочинку в регіоні, місцевості (селі), їх спеціалізація, транспортна доступність, наявність ліжко місць для відпочинку, матеріально-технічне оснащення, різноманітність, якість послуг, цінова політика.

2.3. Аналіз ринку збуту, окреслення ніші ринку в залежності сезону, цільової групи споживачів, цінової політики, асортименту послуг. Власник зеленої садиби, розпочинаючи діяльність з надання туристичних послуг формує для себе нішу, ринок збуту, шукає «свого» споживача. На початковому етапі це може бути організація дозвілля знайомих, друзів, родичів з інших регіонів; надалі окреслюється орієнтація на окрему цільову аудиторію відпочиваючих, сезон, тривалість відпочинку. В залежності від цього господар сільського помешкання створює та вдосконалює власний туристичний продукт, розробляє спеціальну програму відпочинку, надає послуги харчування, формує комплекс розваг.

2.4. Цінова стратегія закладу. Більшість власників зелених садиб встановлюють ціни на послуги, орієнтуючись на конкурентів, без врахування собівартості, не розробляючи повноцінну стратегію бізнесу. Якщо господар сільського помешкання вирішує для себе надавати послуги гостинності вищої цінової категорії, він повинен забезпечувати вищий рівень якості послуг, додатковий сервіс, підтримувати матеріально-технічне оснащення садиби у більш вишуканому та комфортабельному стилі. Основними фактограми при формуванні ціни на туристичний продукт зеленої садиби виступають: собівартість туристичної послуги, її унікальність, ступінь новизни, рівень та динаміка цін на ринку, сезонність, співвідношення попиту та пропозиції на продукт. Оптимальна цінова політика зеленої садиби полягає у встановленні такого рівня цін, який би дозволив завоювати і утримувати позиції на певній частині ринку, забезпечувати запланований обсяг прибутку, вирішувати стратегічні, оперативні завдання розвитку [9].

2.5. Маркетингова та рекламна діяльність полягає в поширенні інформації про садибу в спеціальних каталогах, брошурах, спеціалізованих Інтернет ресурсах, створенні власної функціонуючої веб-сторінки; розміщення інформації про садибу, її послуги в супутніх закладах відпочинку, точках продажу сувенірів, туристично-інформаційних центрах; рекламиування діяльності на спеціалізованих народних виставках, ярмарках, фестивалях; участь в конференціях, культурно-масових заходах.

2.6. «SWOT-аналіз» — встановлення зв'язків між характерними (ключовими) для закладу можливостями, загрозами, сильними та слабкими сторонами, результати якого можуть бути використані для формулування та вибору подальшої стратегії розвитку. Автор даної праці, опираючись на раніше проведені дослідження науковців: І. П. Кудінової, І. Ю. Зінько, Л. Є. Сімків, І. І. Проданової, О. С. Молнар, пропонує застосовувати SWOT-аналіз до окремого закладу сільського (зеленого) туризму — зеленої садиби. Сильними сторонами (Strengths) сільського помешкання є: природно-ресурсний, історично-культурний потенціал регіону, традиції побуту, господарювання, розвиток інфраструктури, територіально-географічне розташування садиби. Внутрішні можливості (Opportunities) зеленої садиби: використання Інтернет ресурсів для рекламиування діяльності садиби, бронювання відпочинку, інформування про нові послуги, пропозиції, он-лайн щоденник, фото-галерея, розробка нових туристичних продуктів, підвищення якості існуючих послуг, покращення матеріально-технічного оснащення садиби, розвиток допоміжних супутніх видів діяльності, розробка та впровадження туристичних зелених маршрутів, гнучка цінова політика. Слабкі сторони (Weaknesses) більшості туристичних закладів: недосконала законодавча база, поганий стан, важка доступність транспортної інфраструктури, конкурентне середовище всередині галузі, сезонність туристичного потоку. Загрозами (Threats) функціонування закладів сільського (зеленого) туризму можуть виступати: відсутність професійного досвіду господаря та персоналу, погане знання (не знання) іноземних мов. На думку автора, ряд факторів для кожної окремої садиби може носити позитивний та негативний характер. Наприклад, природно-ресурсний потенціал регіону, в разі його використання для урізноманітнення відпочинку, виступає в якості можливості та сильної сторони закладу. У випадку його ігнорування природно-ресурсних можливостей території та використання іншими аналогічними закладами є загрозою та перевагою конкурентів. Відсутність професійного досвіду власник садиби може компенсувати за рахунок навчання, постійного удосконалення, участі в тематичних конференціях та інших навчальних заходах. Фактор сезонності може бути зайнятий на облаштування садиби, облагородження зовнішньої території, налагодження процесу виготовлення сувенірів, інших додаткових, супутніх видів діяльності. Конкурентне середовище, наявність інших садиб, готельно-санаторних комплексів може використовуватися в контексті співпраці, обміну досвідом, спільнотою організації екскурсій, майстер-класів [10].

2.7. Розробка стратегії закладу. Маркетингова стратегія функціонування сільської (зеленої) садиби визначає бачення власника про майбутній план розвитку та функціонування закладу: стратегії розширення, розвитку діяльності; стабілізації або захоплення інші ринку; розвиток основних та супутніх видів діяльності.

3. Оперативне (виробниче) планування діяльності зеленої садиби — матеріально-технічне оснащення садиби, підтримка закладу в належному рівні, використання найманої робочої сили або участь членів сім'ї в наданні туристичних послуг, оплата праці, відповідальність та розподіл обов'язків. Вирішення організаційних питань з надання основних послуг (проживання, харчування, трансферу) та додаткових — організація екскурсій, майстер-класів, послуги гідів, гідів-перекладачів, послуги з залучення туристів до участі у народних обрядах, культових дійствах, фестивалях, ярмарках та інших масових акціях, послуги по прокату засобів пересування, туристичного спорядження, побутового обслуговування, право користуватися приватними рекреаційними угіддями, тощо. Планування діяльності в період найменшої відвідуваності туристів, розвиток супутніх, додаткових видів діяльності [10].

4. *Фінансове планування діяльності зеленої садиби*

4.1. Наявність фінансових ресурсів, потреба в них. Сільський (зелений) туризм передбачає відпочинок туристів у помешканні сільського типу з вигідним природно-

географічним розташуванням та має про екологічну орієнтацію. Мінімальними ресурсами для започаткування справи виступає наявність сільського помешкання (зеленої садиби) або окремих кімнат для відпочинку. Успішне функціонування садиби передбачає її постійний розвиток, вдосконалення якості послуг, умов відпочинку та проживання, урізноманітнення дозвілля.

4.2. Моніторинг фінансових результатів від діяльності зеленої садиби доцільно проводити на професійному рівні з використанням методів економічно-статистичного аналізу. Заклади сільського (зеленого) туризму, незважаючи на відсутність необхідності реєстрації підприємницької діяльності, функціонують за загальними принципами підприємництва і надають туристичні послуги з метою отримання прибутку (додаткового доходу). Розрахунок показників фінансового стану закладу, що надає послуги сільського (зеленого) туризму, може базуватися на даних внутрішньої звітності, журналах відвідування, обліку виручки, моніторингу витрат та результатів загальної діяльності закладу в залежності від сезону та в розрізі по місяцях. Власнику сільської (зеленої) садиби доцільно вести розрахунок кількості гостей по місяцях (сезонах), обсяг виготовленого реалізованого туристичного продукту за період (сезон), в тому числі за структурою: проживання, харчування, екскурсійні, транспортні послуги, реалізація продукції власного виробництва, сувенірної продукції, проведення майстер-класів. Основними фінансово-економічними показниками, що характеризують підсумок діяльності зеленої садиби за певний період є: собівартість, принципи ціноутворення, валовий дохід, рентабельність, прибуток зеленої садиби [9].

Результат діяльності зеленої садиби можна вважати позитивним, якщо дохід (прибуток) від надання послуг сільського (зеленого) туризму задовільняє життєві потреби членів родини на достойному рівні, забезпечує щонайменше мінімальний рівень заробітної плати для персоналу, дозволяє розвивати заклад, розширювати діяльність, урізноманітнювати туристичні послуги.

5. Додатки до бізнес-плану зеленої садиби дають наочне уявлення про заклад та носять довільний характер. Вони можуть включати фото, відео матеріали про садибу, її послуги, рекламні брошури, відомості про екскурсійні програми, туристичні маршрути, наявність поблизу пам'яток природи, архітектури, історії, витяги з основних законодавчих актів.

Складання бізнес-планів для діяльності закладів сільського (зеленого) туризму на сучасному етапі завдання нове, та здебільшого не використовується власниками садиб через недостатність профілюючих знань та страх про складність і непотрібність такої роботи. Разом з тим, успіх будь-якої справи неможливий без повного і чіткого уявлення про механізм її функціонування. Бізнес-планування в сільському (зеленому) туризмі дає змогу розв'язати та окреслити ряд завдань, серед яких основними виступають: аналіз можливостей та загроз, вивчення конкурентного середовища, розробка туристичного продукту, встановлення цінової політики, налагодження чіткого механізму функціонування садиби, розрахунок фінансово-економічних результатів діяльності, тощо. Бізнес-план є візитною карткою закладу в разі необхідності залучення зовнішніх фінансових ресурсів, опорним документом при здійсненні поточної діяльності, базою для формування стратегії та планування діяльності.

Література

1. Забуранна Л. В. Маркетингове дослідження портрету власників садиб сільського зеленого туризму [Текст] / Забуранна Л.В. // Туризм сільський зелений. — 2012. — № 2. — С. 6–10.
2. Горішевський П. Сільський зелений туризм [Текст] : організація надання послуг гостинності / П. Горішевський, В. Васильєв, Ю. Зінько. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. — 143 с.

3. Бюро фінансового моделювання. BFM Group Ukraine [Електронний ресурс] : Руководство по підготовці промислових техніко-економіческих обоснований. — 2013. — Режим доступу : www.URL: <http://www.bfm-ua.com/index/0-23>.
4. Мальська М. П., Бордун О. Ю. Організація та планування діяльності туристичних підприємств : теорія та практика [Текст] : навч. посіб. — К : Центр учебової літератури. — 2012. — № 2. — 248 с.
5. Консалтингова компанія «Бізнес-Формат» [Електронний ресурс] : готові огляди ринків і бізнес плані. — 2013. — Режим доступу : www.URL: http://www.bfc.in.ua/_biznes_plany_0_3_menu_0_1.html.
6. Бізнес портал Івано-Франківщини. [Електронний ресурс] : замовлення консультаційних робіт з укладення бізнес-планів. - 2013. - Режим доступу : www.URL: <http://www.business.if.ua/themes/business/material.asp?folder=1913&matID=1859>
7. Сокальська агенція регіонального розвитку «Наш Бізнес» [Електронний ресурс] : пакет ідей для бізнесу. — 2013. — Режим доступу: www.URL: http://www.biznes.sokal.lviv.ua/text-biznes_plan.html.
8. Шпеник Т. К. Фактори формування комплексу послуг підприємств сільського (зеленого) туризму [Текст] / Т. К. Шпеник // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». — 2012. — № 3 (37). — С. 67–71.
9. Шпеник Т. К. Організаційно-економічний механізм функціонування сільської (зеленої) садиби [Текст] / Т. К. Шпеник // Науковий вісник Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Серія «Інноваційна економіка». — 2012. — № 4. — С. 146–152.
10. Шпеник Т. К. Особливості проведення «SWOT»-аналізу для закладів сільського (зеленого) туризму [Текст] / Т. К. Шпеник // Сборник научных докладов «Влияние научных исследований», Быдгощ. — 2013. — № 10. — С. 132–138.

Шпеник Т. К.

БІЗНЕС-ПЛАН, КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ УСПЕШНОГО РАЗВИТИЯ И ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАВЕДЕНИЙ СЕЛЬСКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМА

Обоснована необходимость составления бизнес-плана для заведений сельского (зеленого) туризма. Разработан типичный, методический бизнес-план зеленой усадьбы на базе методических рекомендаций украинской инвестиционной-проектной компании BFM Group Ukraine.

Ключевые слова и понятия: бизнес-план, сельский (зеленый) туризм, зеленая усадьба, маркетинговый анализ, «SWOT-анализ» частной усадьбы, оперативное (производственное) планирование, финансово-экономические показатели деятельности, стратегия развития.

Shpenyk T. K.

BUSINESS PLAN AS A COMPONENT OF SUCCESSFUL DEVELOPMENT AND PLANNING OF ACTIVITY RURAL'S (GREEN) TOURISM FARMSTEADS

The necessity of business planning for establishment of rural (green) tourism is analyzed in the article. The typical methodology of business planning for rural (green) farm steads on the basis of methodical recommendations of investing and projecting company BFM Group Ukraine it is worked out.

Key words: business plan, rural (green) tourism, green farmstead, marketing analysis, «SWOT»-analysis of rural (green) farmsteads, operating planning, financial and economical indicators of activity, strategy of development.

УДК 330

Мишико О. В.

АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

В роботі розглянута вітчизняна практика забезпечення високого рівня якості готельних послуг, проаналізовано розвиток готельного бізнесу на Волині, надано рекомендації закладам готельного господарства щодо визначення стратегічних напрямків підвищення іміджу підприємства.

Ключові слова: якість, управління якістю, сертифікація, менеджмент системи якості, конкурентоспроможність, споживач.

Ситуація, що склалася на готельному ринку України є неоднозначною. Більшість представників туристичної галузі характеризують її як таку, що не відповідає теперішнім реаліям. Кількість готелів дуже мала, рівень сервісу низький, ціни вищі за європейські. Все це призводить до того, що вітчизняні туроператори не займаються розвитком в'їзного туризму. Перед представниками готельного бізнесу постають питання вирішення проблем українських готелів, визначення їх перспектив та шляхів розвитку.

Готельний ринок України не відповідає зростаючому попиту, а також значно відстae від загальних типів розвитку економіки України, інвестиційної політики і туризму. Цей ринок не готовий забезпечувати потреби в Україні, яка може виникнути під час проведення значущих культурних і спортивних заходів світового рівня.

Стійкий позитивний імідж готелю та рівень якості наданих ним послуг лежать в основі беззаперечної репутації закладу та є підтвердженням конкурентних переваг на сучасному ринку готельних послуг. Стандарти ISO серії 9000 встановили єдиний визнаний у світі підхід до оцінювання якості, окрім того, ці стандарти регламентували відносини між виробниками і споживачами продукції.

За результатами досліджень встановлено, що у всьому світі за стандартами ISO 9000 сертифіковано близько 22 % постачальників туристичних послуг, з них частка готелів і ресторанів складає всього 2 % [8, с. 15]. В Україні системи управління якістю в цій галузі впроваджені не в повному обсязі. Недостатньою є кількість досліджень, присвячених оцінюванню якості туристичних послуг загальнодержавного масштабу [7, с. 64].

Великий внесок у розробку теоретичних аспектів розвитку готельного та туристичного бізнесу внесли закордонні і вітчизняні вчені Л. Агафонова, Дж. Боуз, А. Виноградська, Л. Іванова, Н. Кабушкин, В. Карсекін, А. Кияниця, Ф. Котлер, М. Мальська, Дж. Майкенз, О. Моргун, С. Скибінський, В. Худо, В. Цибух та ін. Проте проведені дослідження потребують доповнення подальшим вивченням зарубіжного та вітчизняного досвіду ведення готельного і туристичного бізнесу, визначення шляхів вдосконалення якості надання послуг та реформування корпоративної культури на принципах загального менеджменту якості.

У даний час важливим завданням будь-якого готелю є досягнення та утримання високої якості гостинності. Без якісного обслуговування готель не спроможний досягти своїх головних цілей. Критерієм якості є збільшення прибутку. У теорії і практиці управління якістю виділені дві проблеми: якість продукції і менеджмент якості. Метою дослідження є розгляд та узагальнення вітчизняної практики забезпечення високого рівня якості готельних послуг, аналіз розвитку готельного бізнесу на Волині та надання рекомендацій закладам готельного господарства щодо визначення стратегічних напрямків підвищення іміджу підприємства.

Готелі — це один з показників розвитку інфраструктури країни. В Україні знаходяться готелі різних категорій, які розраховані для різних бюджетів. Щороку в регіонах відкриваються нові готелі. Всі вони вимушенні конкурувати один з одним в спробі залучити клієнтів оригінальним дизайном, широким спектром послуг, цікавими ціновими пропо-

зиціями. Проте варто зазначити, що в сезон відряджень, виставок, конференцій, свят готелі не в змозі задовільнити усі запити. Окрім того, розміщення у 3-зірковому готелі у більшості міст України є недоступним для пересічного українця або затратним.

З кожним роком все більше загострюється проблема утримання високого рівня якості, що є складнішим завданням, аніж побудувати сучасний готель, обладнаний за останнім словом техніки. Починати розробку системи управління якістю потрібно з визначення понять «послуга» та «якість послуги».

При формуванні стратегії поводження на ринку з метою його завоювання менеджмент готелю повинен спрямувати свої зусилля на створення кращих, унікальних послуг. При цьому не варто зосереджувати увагу на кращій ціні, натомість варто бути готовим запропонувати послуги оригінальні та відмінні від уже наявних на сучасному ринку.

Співвідношення ціна/якість є окремими для кожного конкретного готелю, переважно це пов'язано з їх ціновою та маркетинговою політикою. Сумнівно є можливість для середньостатистичного українця знайти готель з хорошими умовами за розумну ціну. Якщо ціна не відповідає якості, буде складно повернути лояльність та бажання клієнта відвідати країну повторно в майбутньому.

Сьогодні кожен готель, не байдужий до власної репутації, повинен визначити стратегічні шляхи забезпечення якості послуг. Основним завданням керівництва будь-якого закладу готельного господарства є забезпечення надання високоякісних послуг та пошук шляхів їх покращення. Послуги високої якості, з одного боку, є комплексом дій, до якого належать виготовлення якісної продукції та висока культура її реалізації, з іншого боку — це відповідність послуг, що надаються, належним стандартам, які містять перелік критеріїв якості послуг. Для виконання завдань керівництво закладів готельного господарства необхідним є забезпечити комплексне та взаємоузгоджене управління всіма факторами, що впливають на якість послуг.

Сучасним методом підтвердження здатності підприємства забезпечувати якість на постійній основі є сертифікація систем управління якістю у відповідності з вимогами стандартів серії ISO 9000. Застосування цих стандартів гарантує випуск безпечної, надійної, якісної продукції. Вони допоможуть підприємству отримати доступ до нових ринків, забезпечити рівні умови для країн, що розвиваються і сприяти вільній і чесній міжнародній торгівлі.

Для підвищення ефективності системи менеджменту якості й системи управління в цілому треба застосувати різні інструменти й методи для досягнення фінансових і економічних вигод. Сьогодні багато українських підприємств, які вже впровадили і сертифікували систему управління якістю на відповідність вимогам ISO 9001 повинні активно шукати шляхи їх вдосконалення.

Роглядаючи проблему якості, варто відзначити, що за цим поняттям завжди стоїть споживач, Саме споживач обирає найкращі властивості послуг чи продукта. Якість є головним завданням в умовах ринкової економіки. Саме з допомогою сучасних методів менеджменту якості передові закордонні компанії домоглися передових позицій на ринку. Українські підприємства, зокрема заклади готельної індустрії, відстають в контексті застосування сучасних методів менеджменту якості. Між тим процес підвищення якості послуг є неможливим без зміни відношення до якості на всіх рівнях.

Ще одним напрямком, який може позитивно вплинути на імідж готелю, є сертифікація послуг.

Мета сертифікації в даній сфері — захист споживача готельних послуг від недобросовісної діяльності закладів, що їх надають, захист життя, здоров'я та майна клієнтів, підтримання показників якості обслуговування.

Якість послуги стає визначним фактором її конкурентоспроможності. Для оцінювання послуги важливо визначити критерії якості. Ранжування показників якості послуг

за їх вагомістю для споживача враховуючи їх поділ на внутрішні, матеріальні, нематеріальні, психологічні та тривалість обслуговування. До характеристик, що визначають вимоги до готельних послуг відносять час очікування, дотримання терміну виконання, ступінь ввічливості персоналу, естетичність, гігієнічність, зручність, чисельність персоналу та інші кількісні та якісні характеристики. Невизначеність якості готельних послуг ускладнює її оцінку.

Вимоги до готельних послуг повинні бути чітко виражені у вигляді показників якості, що піддаються спостереженням та можуть бути оцінені споживачем [6, с. 54].

Послуга — це діяльність, що здійснюється з метою задоволення різноманітних потреб споживача. Показники якості готельної послуги — це і якість послуги, безпека її надання, умови обслуговування.

Якість послуги — певна вимога до послуги, зокрема досягнення цілі, її збереження та удосконалення. Безпека послуги — це відсутність будь якої небезпеки для життя чи здоров'я, яка виникає внаслідок надання чи отримання послуги. Умови обслуговування — сукупність факторів, які діють на споживача в процесі отримання послуги [10, с. 61].

Для сертифікації готельних послуг застосовують сертифікацію закладу, сертифікацію забезпечення системи якості обслуговування. Сертифікаційні перевірки послуг здійснюють аудитори, зареєстровані в державному реєстрі Системи сертифікації України. Сертифікацію готельних послуг здійснюють акредитовані органи з сертифікації. Сертифікації підлягають як готельні послуги, що надаються суб'єктами туристичної діяльності, так і безпосередньо сам процес надання послуг [11, с. 211].

Українська система сертифікації готельних послуг повинна враховувати «статичні» і «динамічні» критерії оцінки якості обслуговування. Індивідуальні та колективні засоби розміщення мають суттєві відмінності, які необхідно враховувати при формуванні системи сертифікації послуг розміщення окремих категорій клієнтів [9, с. 153–154]. Такий підхід дозволить достовірно оцінити відповідність послуг очікуванням споживача.

Сертифікація у готельній сфері буде стимулювати ріст економічних показників діяльності та підвищення якості обслуговування за умови, якщо «результат сертифікації (кількість зірок, присвоєних готелю) дійсно відповідає високому рівню комфорту з точки зору іноземного та вітчизняного споживача як щодо технічної якості матеріально-технічної бази, так і щодо якості роботи персоналу» [5, с. 155–156].

Сертифікація готельних послуг (послуг з розміщення) в Україні починаючи з 5 вересня 2012 р. є добровільною процедурою. Незважаючи на це, велика кількість підприємств звертається в органи сертифікації для отримання сертифікату відповідності. В умовах, коли конкуренція на ринку перемістилася з цінової сфери в сферу якості продукції (послуг), сертифікація стає невід'ємною частиною ефективно діючої ринкової економіки. В умовах ринкових відносин, коли виробник та споживач дбають про власний інтерес, їх звернення до сертифікації мотивується перш за все економічними причинами. Процедура сертифікації дозволить підприємству отримати велику перевагу в конкурентній боротьбі на ринку надання цих послуг та допоможе підвищити довіру споживачів.

Сертифікація здійснюється з метою встановлення відповідності послуг з розміщенням вимогам чинних нормативно-правових актів та нормативних документів [1–4]. Отримавши сертифікат відповідності, заклад зможе заявити про себе, як про компанію, що надає якісні та безпечні послуги в своєму регіоні. Сертифікація надає можливість завоювати міцні позиції на ринку послуг.

У світі діють багато систем класифікації готелей. Найбільш розповсюдженим є визначення рівня закладів розміщення за допомогою зірок, літер. Класифікація готелів України здійснюється відповідно до вимог національного стандарту за п'ятизірковою системою. П'ять зірок — найвища категорія, найнижчою є одна зірка. Згідно з систе-

мою зіркової класифікації регламентуються розміри номерів в готелях, матеріально-технічне забезпечення, меблювання кімнат, додаткові сервіси. Якщо в однозірковому готелі допускаються багатомісні номери, телефон на поверсі та мінімальний перелік послуг, то тризіркові та чотиризіркові готелі повинні мати тільки одномісні та двомісні номери, бар чи ресторан, телефони в кожному номері, ліфти для додаткових потреб: від виклику таксі до сніданку в номері.

Згідно з результатами сертифікації проведеної уповноваженим органом, у Волинській області, тут наявні готелі, які відповідають тризірковій категорії: «Зелений гай», «Срібні лелеки», «Ягодин», двозіркові «Євро» та «Профспілковий», а також однозіркові «Лагуна», «Маєток».

У Волинській області послуги з тимчасового розміщення здійснюють заклади гостинності різних типів, категорій, різних форм власності. За оцінками фахівців обласного органу з сертифікації більша половина цих закладів не відповідає вимогам нормативної документації.

За даними державного підприємства «Волиньстандарметрологія» «на території Волинської області знаходиться майже 200 закладів з тимчасового проживання, з яких близько 70 готелів та подібних засобів розміщення, (сертифіковано 17 готелів). Більше 100 баз відпочинку, з яких сертифіковано 7 баз, 15 дитячих оздоровчих таборів, з яких сертифіковано 13. З шести санаторіїв сертифіковано 4, з п'яти санаторіїв-профілакторіїв сертифіковано два. Всього в області сертифіковано 45 (23 %) закладів з тимчасового розміщення» [12]. Наявність сертифікату відповідності підвищує споживчу привабливість готельної послуги та є найкращою реклами для закладів з тимчасового розміщення, оскільки належна якість послуг підтверджена компетентним органом.

В умовах конкурентного середовища готельним господарствам доцільно формувати та підтримувати імідж підприємства як сучасного, передового, що відповідає кращим світовим тенденціям та концепції загального менеджменту якості. Одним із можливих шляхів для реалізації даного напряму є участь у Всеукраїнському конкурсі якості продукції (товарів, робіт, послуг) «100 кращих товарів України».

За оцінками тисяч українських підприємств, конкурс, перш за все, є школою набуття досвіду, шляхом до вдосконалення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Волинські виробники також щорічно долучаються до участі в цьому престижному конкурсі. Починаючи з 2003 р., 106 найменувань продукції та послуг волинських виробників отримали звання «переможець», «лауреат» та «фіналіст» Всеукраїнського конкурсу якості «100 кращих товарів України» удостоєно.

У номінації «Роботи та послуги, які виконуються або надаються у побутовій та виробничій сферах» найвищі оцінки серед конкурсантів отримали: готель «Альтаміра» (2013 р.), кафе-готель «Околиця» (2013 р.), готельний комплекс «Шелтер» (2010 р.), база відпочинку «Фенікс» (2010 р.), готельний комплекс «Аміна-Волинь» (2009 р.). Аналізуючи результати досліджень можна зробити висновок про те, що не зважаючи на відносно малий відсоток підприємств готельного господарства Волинської області, що сертифікували послуги та приймали участь у конкурсі якості, простежується тенденція до поліпшення якості готельного бізнесу.

Готелі відіграють ключову роль в туристичній галузі. Вирішальними напрямами успішного розвитку готельного бізнесу мають стати: орієнтація на задоволення вимог споживачів; постійне навчання персоналу; використання широкого арсеналу методів загального управління якістю. Готельний бізнес знаходиться під впливом змін, які відбуваються в інших сферах і повинен враховувати ці зміни та їх тенденції.

Запорука успіху та сталого розвитку закладів готельного господарства — надання високоякісних послуг та пошук шляхів їх вдосконалення. Шляхами для реалізації цих завдань є впровадження системи управління якістю на підприємстві, сертифікація послуг,

участь у конкурсах якості, що формує імідж підприємств, які прагнуть до поліпшення якості бізнесу.

Поява в Україні сертифікованих готелів, баз відпочинку, санаторіїв та пансіонатів значно покращать якість послуг в туристичній та оздоровчій сферах, підвищить імідж нашої держави та збільшить її привабливість в очах іноземних гостей.

Література

1. Закон України «Про туризм» № 1282-IV від 18.11.2003.
2. Закон України «Про захист прав споживачів» № 1023-XII від 12.05.1991.
3. ДСТУ 4268-2003 «Засоби розміщення. Загальні вимоги».
4. ДСТУ 4269-2003 «Послуги туристичної. Класифікація готелів».
5. Кияниця А. Стратегія і тактика управління підприємствами готельного господарства та туризму в Україні [Текст] // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України, 1999. — № 3. — С. 149–159.
6. Кравцова С., Стригунова М., Читалкіна М. Класифікація показників якості готельних послуг [Текст] // Стандартизація, сертифікація, якість, 2012. — № 5. — С. 54–60.
7. Крап Н., Юзевич В. Якість туристичних послуг на Львівщині [Текст] // Стандартизація, сертифікація, якість, 2010. — № 4. — С. 64–65.
8. Столлярчук П., Домінюк В. Міжнародна стандартизація туристичних послуг [Текст] // Стандартизація, сертифікація, якість, 2010. — № 4. — С. 14–17.
9. Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу [Текст] : навч. посіб. — К. : ЦУЛ, 2004. — 272 с.
10. Маруцак Т. П. Приватизація в готельному господарстві: проблеми та перспективи [Текст] // Вісник КНТЕУ, 2000. — № 4. — С. 61–65.
11. Мельник Н. П., Мельник О. П. Критерії оцінки якості послуг, що надаються підприємствами готельного господарства [Текст] // Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми якості у громадському харчуванні готельному господарстві і туризмі»: Матеріали конференції (28–29 жовтня 1998 року, Київ) / Відп. ред. А. А. Мазаракі. — К., 1998. — С. 211–213.
12. <http://www.stand.lutsk.ua>

Мышко О. В.

АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ В ГОСТИНИЧНОМ БИЗНЕСЕ

В работе рассмотрены отечественная практика обеспечения высокого уровня качества гостиничных услуг, проанализировано развитие гостиничного бизнеса на Волыне и представлены рекомендации предприятиям гостиничного хозяйства для определения стратегических направлений улучшения имиджа компании.

Ключевые слова: *качество, управление качеством, сертификация, менеджмент системы качества, конкурентоспособность, потребитель.*

Myshko O. B.

ASPECTS OF QUALITY MANAGEMENT IN THE HOTEL BUSINESS

Annotation. In the work the domestic practice of providing a high level of quality hotel services were considered, the development of hotel business in Volhynia was analyzed, the recommendations for hotel management institutions for determining strategic directions, which will improve the image of enterprises, were given.

Keywords: *quality, management of quality, certification, quality system management, competitiveness, consumer.*

УДК 338.486+477.83./86

Майструк І. М.

ДОСЛДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО (ТЕМАТИЧНОГО) НАПРЯМУ

У статті розглянуто інноваційний процес розвитку підприємств ресторанного господарства. Досліджено зміст інновацій концептуальних закладів Львівської області.

Ключові слова: інноваційні технології, підприємства ресторанного господарства, розвиток, концептуальний напрям, зміст інновації.

Пріоритетним напрямом розвитку Львівської області є туризм. Ресторанний бізнес відіграє важливу роль в процесі обслуговування туристів, створює умови для досягнення суспільних цілей його розвитку. У ресторанах зустрічаються й знайомляться люди з різних країн, тут створюється сприятливе оточення для взаєморозуміння, ділових контактів, розвитку суспільного й культурного життя. Однак ефективний і стійкий розвиток підприємств ресторанного господарства у сучасних умовах господарювання досягається за рахунок використання ними інновацій, що забезпечує стратегічні конкурентні переваги на ринку. Ресторатори в конкурентній боротьбі за споживача використовують різні інструменти: авторську, креативну та ф'южн кухню, в останні роки — молекулярну; високоякісне спеціалізоване та поліфункціональне устаткування; високоякісний посуд та аксесуари сервірування; сучасний дизайн; музичне обслуговування, в тому числі шоу-програми, пропонують послуги сомельє, фумельє, бариста, впроваджують різні дисконтні програми та інші атрактивні елементи тощо. Сьогодні необхідно зважати на інноваційний контекст, тобто ситуацію, в якій впровадження безперервних або окремих нововведень складного характеру стають суттєвою частиною організації підприємств ресторанного господарства.

Вітчизняні та зарубіжні вчені у своїх працях наголошують на безплідності функціонування та ймовірній стагнації підприємств, які не впроваджують інновації. У роботах Д. Хассі, К. Хаксевера, Б. Рендера, Р. Рассела, Р. Мердика, Г. Мінцберга, Дж. Б. Куїнна, С. Гошала наголошується, що організація, яка здатна створити нові знання та застосувати їх до виробництва нових товарів та послуг, необхідних споживачеві, зможе вижити та процвітати у ХХІ сторіччі [3; 7; 8]. Про інноваційні ресторани технології йдеться також в роботах Г. Т. П'ятницької та Н. О. П'ятницької, а це свідчить про доцільність подальшого розвитку теорії проектування та управління інноваційними процесами [5].

Метою дослідження є аналіз змісту інновацій у підприємствах ресторанного господарства Львівської області концептуального (тематичного) формату.

Сьогодні визначення того хто буде домінувати у галузі, пов'язане з постійним удосконаленням продукту. При цьому заклади, які швидше впроваджують інноваційні ресторани технології, отримують перевагу над своїми конкурентами.

Причиною появи досліджуваної новації є нові запити споживачів. Це спонукає менеджерів до творчої праці і зумовлює виникнення нових інноваційних альтернатив, результатом яких стає поява нових продуктів «проривного» характеру, нових способів ведення бізнесу, нових концепцій суспільно-економічного розвитку, впровадження яких спрямоване на підвищення ефективності економічної діяльності.

Усвідомлення того, що інноваційна діяльність є важливим критерієм ефективності загальнонаціональної політики з'явилося на початку 90-х рр. ХХ ст. та посилилось під час розповсюдження концепції національної інноваційної продуктивності.

Ця концепція була розроблена за трьома основними напрямками:

- ендогенна теорія зростання П. Ромера, що базується на ідеях [10],
- теорія конкурентної переваги М. Портера, що базується на кластерах [4],
- концепція національних інноваційних систем Р. Нельсона [9].

Сьогодні, не зважаючи на певні відмінності у зазначених напрямках, можна говорити про їх об'єднання на основі розвитку інформаційного суспільства. Міждержавні ж відмінності у національній інноваційній продуктивності можна пояснити не стільки відмінністю країн з позиції економічної географії, ставленням до інноваційної політики, а швидше ступенем розвитку та розповсюдженням інформаційних технологій і, як наслідок отримання нових прогресивних ідей. Країна не може процвітати без групи менеджерів або власників, які здатні ризикувати, відкривати нові підприємства, створювати нові підходи ведення справи.

Тому важливим завданням кожної держави є розвиток гуманітарного капіталу як ініціатора інноваційної переорієнтації економіки. Інвестиція в людину, на думку українських науковців, набуває пріоритетного стратегічного значення. Гуманітарний капітал високого рівня дає можливість очікувати вигод від запровадження технологій передових країн, перехід від потенційних до реальних переваг.

Як свідчить практика, менеджер, що приймає управлінські рішення, повинен бути озброєним науковим інструментарієм, оскільки саме від ступеня такого озброєння залежить успіх виживання на ринку в умовах конкуренції.

Інноваційна діяльність у ресторанному господарстві має свої особливості. Вона є одночасно виробницею (через виробництво продуктів харчування) і невиробницею (через надання послуг з організації харчування та супутніх і несупутніх до них послуг). При цьому її можна поділити на три групи. До першої групи відносяться інновації в процесах і засобах праці, до другої — інновації товарів та методів їх просування на ринку до третьої — інновації форматів та напрямів.

Досліджуваний в даній роботі вид інновацій, згідно аналізу інноваційних розробок на сучасному ринку ресторанного господарства, відноситься до інновацій у групі форматів і напрямків [6].

Поява інноваційних концептуальних (тематичних) закладів зумовлена тим, що дедалі важчим завданням стає здивувати відвідувачів. Кількість ресторанів щороку більшає, відповідно зростає конкуренція. Інноваційні ж підприємства ресторанного господарства концептуального напрямку дають переваги як виробнику, так і споживачеві. Споживач має можливість не лише скуштувати страви, але й отримати нові враження і відчуття. Відповідно виробник, за рахунок збільшення попиту, отримує збільшення товарообороту.

Концептуальні ресторани є новими для Львівської області [1]. Особливістю цих закладів є не страва, запропонована в меню, а атракція.

В роботі проаналізовано заклади ресторанного господарства Львівської області, обрано концептуальні (тематичні) заклади на підставі критерію характерної для усіх них взаємозалежності між усіма елементами, починаючи з назви ресторану і завершуючи атмосферою, що підсилює значення всіх його характеристик.

Результати аналізу підприємств ресторанного господарства відображені у табл. 1.

Отже, аналізуючи концептуальні підприємства ресторанного господарства Львівської області можна зробити висновок, що в усіх цих землях, окрім ресторану «У темряві», в основі концепції закладені певні історичні факти або легенди Львова. Саме в цьому полягає ексклюзивність та привабливість для туристів, що цікавляться історією міста. Саме історичні особливості регіону дозволили створити унікальні заклади, одним

Таблиця 1

**Аналіз концептуального напряму інновацій у підприємствах
ресторанного господарства Львівської області**

Назва підприємства	Зміст інновацій
Кафе «Кріївка»	Концепція кафе полягає у висвітленні подій військового минулого краю. Інтер'єр оформленний під справжню крійку. Розваги закладу: вільне користування зброєю, тир, фото та музика часів підпілля
Ресторан «У темряві»	У концепції ресторану лежить можливість отримання нового досвіду сприйняття життя у повній темряві. При цьому споживач не лише не бачить кімнат, кожна з яких має специфічне покриття та звуки, але й до останнього не знає, що буде істи. Родзинками закладу є розваги-атракціони
Кафе «Копальня кави»	Основа концепції полягає у тому, що кава у Львові ніщо інше, як корисна копалина, яку видобувають так само, як вугілля чи торф. Особливістю закладу є можливість прогулятись темними шахтами кавової копальні, сувенірний магазин, можливість купити свіжообсмажену львівську каву
Ресторан «Лівий берег»	В основі концепції лежить факт, що будівля Львівської опери побудована на р. Полтві. Крім ілюзії підтопленого, тріснутого та скоченого приміщення, заклад демонструє історію Театру опери та балету
Кафе «Львівська майстерня шоколаду»	Концепція закладу — асоціація Львова з виробництвом шоколаду. Незвичність кафе полягає у можливості спостерігати за процесом виробництва понад 50 видів цукерок ручної роботи та придбати їх у подарунок
Ресторан «Гасова лампа»	Тематичний ресторан, присвячений винайденню у Львові в 1853 році першої гасової лампи фармацевтами Яном Зехом та Ігнацієм Лукасевичем. Особливість закладу — фігури винахідників при вході в ресторан, вхід до якого зроблено у вигляді нафтової свердловини. А також вибухи, запах гасу, альтернативна музика, 200 експонатів та копія першої гасової лампи
Ресторан «Дім легенд»	Концептуальний заклад, який став берегинею Львівських легенд. Інтер'єр кожної кімнати цього ресторану індивідуальний і відповідає окремій легенді. У закладі можна погостіврати за столом у справжній клітці лева, доторкнутись до еталону місцевого часу, львівської бруківки, побачити фотографії всіх левів Львова
Кафе «Під синьою пляшкою»	Така назва була у першої публічної кав'яні в Європі, відкритої нашим земляком Ю. Кульчицьким у Відні. Особливим є стиль інтер'єру як за австрійських часів імператора Франца Йосифа, старовинні австрійські рецепти приготування напоїв та тістечок. Родзинка закладу — кава з вогнем
Кафе «Мазох»	Відтворює камерну атмосферу в стилі творів Леопольда фон Закер-Мазоха. Особливість закладу: іжа з афродизіаками, екстремальні коктейлі, актракційне обслуговування, тематичні атрибути та сувеніри
Кафе «Старий трамвай»	Кафе розмістилось у вагоні, який є точною копією вагонів львівського трамвая 1913 року. У закладі, з інтер'єром у стилі 30-х років, демонструється відео з маршрутами львівських трамвайів під батарську музику, рахунок приноситься у компостері як штраф за безквитковий проїзд

з яких є кафе «Мазох», яке у сюжеті CNN названо одним з найбільш незвичайних закладів світу [2]. Кафе «Кріївка» увійшло у п'ятірку найсекретніших ресторанів світу за версією популярного сайту мандрівників «tripadvisor», зайнявши друге місце (поступивши лише романтичному ресторанчику Bourbon and Branch у м. Сан-Франциско). Концепція ж ресторану «У темряві» не є новою у світі. У 2004 році перший «темний» ресторан був відкритий у Парижі, а в 2011 р. — м. Києві.

Підсумовуючи все написане, варто зазначити, що запорукою успіху ресторанів незвичних форматів є проривна ідея з чітким бізнес-планом. Підприємства вже через

місяць після відкриття можуть давати прибуток. Прикладом таких закладів є «Криївка», «Мазох-кафе», «Старий трамвай» [2].

Цей напрям інновацій у ресторанній справі може бути перспективним не лише для Львівської області, а й у всіх великих містах України, історія яких сповнена цікавими фактами і легендами про місцевих геройів.

Перспективою подальших досліджень є вивчення інновацій у сфері ресторанного господарства Львівської області.

Література

1. Концептуальні ресторани Львова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.URL: <http://www.autotravel.ua/.../konceptualni-restorany-lvova/>
2. Мальська М. П. Ресторанна справа: технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика) [Текст] : підруч. / Мальська М. П., Галатяк О. М., Ганич Н. М. — К. : Центр учебової літератури, 2013. — 304 с.
3. Минцберг Г. Стратегический процесс [Текст] / Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. ; Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. — СПб. : Питер, 2001. — 688 с.
4. Портер М. Конкуренция [Текст] : уч. пос / Портер, Майкл. Э. ; пер. с англ. — М. : Изд. Дом «Вильямс», 2000. — 495 с.
5. П'ятницька Г. Т. Інноваційні ресторанні технології: основи теорії [Текст] : навч. посіб. для вищ. навч. закл. / П'ятницька Г. Т. , П'ятницька Н. О. — К. : Кондор-Видавництво, 2013. — 250 с.
6. П'ятницька Г. Т. Порівняльний аналіз класифікації інновацій, інноваційна перевага та її оцінка у сфері ресторанного господарства [Текст] // П'ятницька Г. Т. ; Вісник КНТЕУ. — № 6. — 2003. — С. 75–90.
7. Хаксевер К. Управление и организация в сфере услуг, 2-е изд. [Текст] / Хаксевер К., Рендер Б., Рассел Р., Мердик Р. ; Пер. с англ. под ред. В. В. Кулибановой. — СПб. : Питер, 2002. — 752 с.
8. Хасси Д. Стратегия и планирование [Текст] / Хасси Д. ; Пер. с англ. под ред. Л. А. Трофимовой. — СПб. : Питер, 2001. — 384 с.
9. Mason R. O. Challenging Strategic Planning Assumptions. [Текст] / Mason R.O., Mitroff Ian I. — N. Y. : Wiley, 1981.
10. Rogers Everett M. Diffusion of Innovations [Текст] / Rogers Everett M.; 3rd ed. — The Free Press, 1983.

Майструк И. Н.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО (ТЕМАТИЧЕСКОГО) НАПРАВЛЕНИЯ

В статье рассмотрен инновационный процесс развития предприятий ресторанныго хозяйства. Исследовано содержание инноваций концептуальных заведений Львовской области.

Ключевые слова: инновационные технологии, предприятия ресторанныго хозяйства, развитие, концептуальное направление, содержание инновации.

Maystruk I. M.

RESEARCH OF INNOVATIVE ENTERPRISES OF RESTAURANT ECONOMY OF LVIV AREA OF CONCEPTUAL(THEMATIC) DIRECTION

The innovative process of development of enterprises of restaurant economy is considered in the article. Maintenance of innovations of conceptual establishments of the Lviv area is investigational.

Keywords: innovative technologies, enterprises of restaurant economy, development, conceptual direction, maintenance of innovation.

УДК 004:339

Заяць Н. О.

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ЯК БАЗОВА ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

В статті розглянуто основні моделі побудови бізнес-процесів на підприємствах торгівлі. Виначено етапність їх інформаційного забезпечення та умови реалізації. Проаналізовано етапи формування інформаційного поля бізнес-процесів, які забезпечують повний виробничий цикл торговельних підприємств. Запропоновано використання системної організації інформаційного забезпечення управління бізнес-процесами торговельного підприємства.

Ключові слова: бізнес-процес, інформаційне забезпечення, інформаційні технології, управлінське рішення, система, інформаційно-аналітична база.

Домінуючою складовою в діяльності торговельних підприємств є проблема результативного функціонування на ринку товарів і послуг з нарощуванням конкурентоспроможного потенціалу. Цю умову можливо виконати при забезпеченні інформаційно-аналітичною базою всіх бізнес-процесів, які визначають повний виробничий цикл підприємства. Не зважаючи на велику кількість інформаційних технологій, які використовуються для удосконалення реалізації бізнес-процесів, ця проблема не має комплексного вирішення. Це зумовлено зростаючою кількістю інформаційних одиниць, хаотичним формуванням інформаційних потоків, (як горизонтальних, так і вертикальних). Проблеми виникають і при проведенні реїнженірингу бізнес-процесів, при цьому варто зауважити, що інформаційне поле торговельного підприємства видозмінюється, а інформаційна база для прийняття ефективних управлінських рішень залишається на тривалий період незмінною. Всі окреслені проблеми відображаються негативно як на операційній, так і на стратегічній діяльності і вимагають подальшого вивчення з урахуванням специфіки діяльності торговельних підприємств та ідентифікації всіх операцій, що обумовлює актуальність даної роботи.

Дослідженню та вивченням проблем інформаційного наповнення бізнес-процесів торговельного підприємства присвячені роботи таких закордонних та вітчизняних дослідників, як Е. Демінга [1], Imai, якими вперше визначено поняття «бізнес-процес», виокремлено основні принципи управління ними. В роботах Й. Беккера, Л. Вілкова, М. Кугелера, М. В. Єліферова, В. Репіна, В. Кондратьєва висвітлені основні підходи щодо визначення класифікаційних ознак та видів бізнес-процесів [2].

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних зasad інформатизації бізнес-процесів на основі формування належного та результативного інформаційного поля.

Базовою увізначені переліку бізнес-процесів торговельних підприємств повинна стати операційна діяльність. При цьому, важливо зауважити, що бізнес-процеси можуть інтегруватися та видозмінюватися відповідно до існуючих рівнів управління підприємством. В сучасній літературі розглядаються два підходи до формування моделей бізнес-процесів.

Як визначає Ситник Г. В., перший підхід ґрунтуються на понятті ланцюга створення цінності М. Портера і передбачає виділення основних процесів, які визначають цінність продукта, тобто пов'язані безпосередньо з операційним циклом підприємства і виконуються послідовно. Підтримуючі ж процеси забезпечують функціонування бізнес-системи і супроводжують створення продукта. Беручи за основу постулат Портера, було створено модель IBL (The International Business Language), яка може застосовуватися у всіх сферах діяльності при класифікації та структуризації бізнес-процесів.

Ще один підхід базується на семантичному поєднанні процесів та робіт в одному загальному бізнес-процесі. Необхідною умовою застосування цього підходу є встанов-

При цьому, стан кожної підсистеми PSi описується даними (інформаційними полями) відповідної інформаційної підсистеми ICPSi, на основі яких відбувається аналіз відповідності (АДPSi) роботи кожної підсистеми PSi критеріям (КПSi) і встановлюються причини відхилень у їх роботі. Після зміни цілей, і відповідно, критеріїв функціонування підприємства (системи Si), здійснюється компонування складових системи (S) в нові (актуалізовані) підсистеми (НПSi), встановлюються нові зв'язки між підсистемами НПSi, в результаті чого досягається не тільки удосконалення системи

Рис 1. Модель бізнес-процесів торговельного підприємства

лення чітких критеріїв контролю за кожним бізнес-процесом. Ще однією специфікою цього підходу є те, що він є складним у застосуванні, однак дозволяє реалізувати концепцію збалансованого використання ресурсів на підприємстві з визначенням ключових показників успіху підприємства.

Кожна із описаних моделей бізнес-процесів передбачає їх інформаційне наповнення та чітку класифікацію. Ситник Г. В. у своїх дослідженнях пропонує наступну модель бізнес-процесів підприємств торгувлі [5].

На нашу думку, послідовність реакцій на зміни інформаційних компонент СУ бізнес-процесами повинна здійснюватися із врахуванням запропонованої класифікації:

- ідентифікація зміни;
- формулювання проблеми що породжена зміною;

— розробка механізму розв'язання проблеми. Згідно цієї схеми технологічна реакція суб'єктів управління полягає в отриманні інформації про зміни, їх аналізі та усвідомленні появи проблеми і її загрози для існування підприємства (як конкретної господарської мікросистеми, в нашому випадку — ТП). Така послідовність дій відображає системно-аналітичний підхід, який полягає в інтерпретації розв'язання завдань, починаючи від поділу проблеми на елементи.

Таким чином, інформаційне забезпечення бізнес-процесів торговельного підприємства (надалі система S) розглядається нами як сукупність взаємопов'язаних підсистем (PSi), які функціонують за наперед встановленими критеріями (КПSi).

S, а й її інформаційна трансформація (рис. 2). Звідси випливає, що системний підхід дозволяє вирішувати проблеми, що виникають в процесі побудови систем управління бізнес-процесами торговельних підприємств і їх інформаційного забезпечення (на основі врахування максимально можливої кількості факторів пропорційно їх значимості). Це дає можливість зробити висновки, що кожне торговельне підприємство є інтегрованим цілим, що інтегрує в собі взаємопов'язану сукупність підсистем. Інформаційні поля ТП зміщуються в порядку насиченості інформацією наступних рівнів: I рівень (ISPS 1); II рівень (ISPS 2); III рівень (ISPS 3); IV рівень (ISPS 4), при умові, що для АДНС і $(PS_i - KPS_i) > 0$.

При аналізі відповідності роботи ПС і критеріальним показникам (КПСі) визначаються відхилення $|\Delta|$:

$$SD_1 = SD_1 \text{ інформаційне забезпечення 1-го рівня};$$

$$SD_1 \neq SD_1 \text{ інформаційне забезпечення 1-го рівня} + SD_2;$$

$$SD_2 = SD_2 \text{ інформаційне забезпечення 2-го рівня};$$

$$SD_2 \neq SD_2 \text{ інформаційне забезпечення 2-го рівня} + SD_3 \text{ і т. д.};$$

$$\text{Тоді, } SD_2 - SD_1 = |\Delta|; SD_3 - SD_2 = |\Delta|.$$

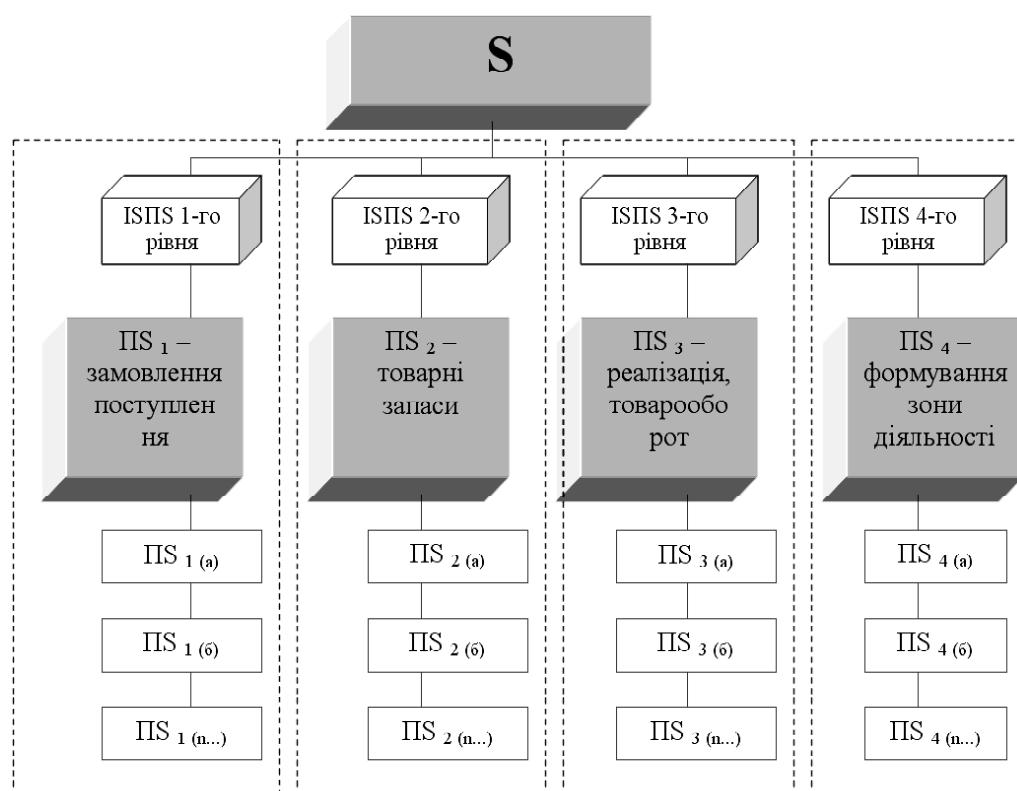

Рис. 2. Схема організації рівневих баз даних за бізнес-процесами

Отже, чим більше кількість інформаційних одиниць, що приймають участь в обґрунтовані управлінського рішення на торговельному підприємстві, визначають якість отриманих результатів [4].

Процес синтезу інформаційних полів бізнес-процесів у загальносистемний інформаційний фонд здійснюється автоматично, а це гарантує управлінцям наявність релевантного інформаційного поля підприємства і повну (а не часткову, як це відбувається на більшості підприємств) реалізацію бізнес-процесів за визначену моделлю [3].

Згідно цієї моделі, існує певна функціональна задача (Ф31), яка вимагає розв'язання. Для вирішення цієї задачі, встановлюються мета (МФ31), завдання (Зi) та критерії оцінки їх розв'язання (Ki). Мета досягається виконанням показників, що розкривають потенціал підприємства (у внутрішньому середовищі) (ПП) та на основі інформації що, надходить із зовнішнього середовища (ДЗО). Для цього здійснюється аналіз можливих підходів та способів досягнення мети одночасно з структуризацією (формування дерева цілей), а також виділенням компонентів відповідно до встановлених раніше критеріїв (КО) та умов зовнішнього середовища (ДЗС). В подальшому відбувається компонування виділених складових в єдине ціле, що відображає механізм формування інформаційного поля бізнес-процесів торговельних підприємств.

Література

1. Демінг Э. Выход из кризиса. Новая парадигма управления людьми, системами и процессами [Текст] : навч. посіб. / Э. Демінг [пер. с англ. Ю. Адлер, В. Шпер]. — М. : Альпина Паблишер, 2011. — 400 с. — (Модели менеджмента ведущих корпораций).
2. Елиферов В. Г. Бизнес-процессы: Регламентация и управление [Текст] : підруч. / В. Г. Елиферов, В. В. Репін. — М. : ІНФРА-М, 2009. — 319 с.
3. Куприйчук А. Организационное проектирование и оптимизация бизнес-процессов [Текст] : навч.посіб. / А. Куприйчук. — М. : 1С: Паблішиング, 2008. — 101 с.
4. Кондратьев В. Конструктор регулярного менеджмента [Текст] : підруч. / В. Кондратьев. — М. : ІНФРА-М, 2011. — 256 с.
- 5 Ситник Г. В. Ідентифікація бізнес-процесів підприємства торгівлі в контексті побудови фінансового планування на основі процесного підходу [Електронний ресурс] // Ситник Г. В. — Всеукраїнський науково-виробничий журнал Менеджмент, маркетинг, підприємництво. — № 7. — 2012. — С. 112–117. — Режим доступу : archive.nbuvg.gov.ua/portal/soc...7/311.pdf.

Заяць Н. О.

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО ПОЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК БАЗОВАЯ ОСНОВА РЕАЛИЗАЦИИ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ

В статье рассмотрены основные модели построения бизнес-процессов в предприятиях торговли. Сформулирована этапность их информационного обеспечения и условия реализации. Проанализированы этапы формирования информационного поля в соответствии с бизнес-процессами, которые обеспечивают полный производственный цикл торговых предприятий. Предложено использование системной организации информационного обеспечения управления бизнес-процессами предприятия.

Ключевые слова: бизнес-процесс, информационное обеспечение, информационные технологии, управленческое решение, система, информационно-аналитическая база.

Zajac N. O.

FIELD OF INFORMATION COMPANIES IN BASIC FOUNDATION OF BUSINESS PROCESSES

In the article the review of the basic model models build of business processes formation in the enterprise trade is made. The stages of information provision and conditions of trade are described. The stages of information field development in accordance with the business processes, that provide complete production cycle of commercial enterprises are analyzed. The use of ways of information system for management of business processes commercial enterprise.

Keywords: business process, information management, information technology, management solutions, systems, information and analytical base.

УДК: 379.85

Городня Т. А.

ВИКОРИСТАННЯ ОРЕНДОВАНИХ ПРИМІЩЕНЬ ДЛЯ ОБЛАДНАННЯ РОЗВАЖАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ

В статті висвітлено питання щодо вирішення ситуацій, де виникають конфлікти, які потребують негайногопозитивного вирішення в реальному масштабі часу, досліджено використання комплексами розважальних засобів, розглянуто питання розміщення розважальної техніки в спеціально обладнаному приміщенні та її використання для одержання максимального чистого прибутку туристичної структури.

Ключові слова: туристичні ресурси, туристичний продукт, сфера послуг, обладнання розважального характеру, прибуток, оренда.

Відомо, що людям притаманно проявляти інтерес до різного роду розважальних явищ, а подекуди така зацікавленість переростає в масове захоплення.

Це пов'язано з тим, що людина бажає не тільки проводити розважально вільний час, а й щось пізнати про себе, про свою спроможність. Тобто це не просто цікаве проведення дозвілля, яке приносить радість самопізнання, а також має мету самоперевірки людиною своїх здібностей, які вона може проявити в різних непередбачуваних ситуаціях.

Дослідження з питань анімаційних рекреаційно-туристських послуг у теоретико-методичному і практичному аспектах вивчаються як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Свідченням цього є низка опублікованих праць таких науковців як К. Кордеса, Г. Ібрагіма, І. Петрової, С. Килимистого, В. Страфічук. Дослідження проблем рекреації та рекреаційного комплекса висвітлюють у своїх працях В. Гетьман, О. Гулич, А. Єфремов, О. Ільїна, В. Калитюк, В. Мацола, М. Нудельман, В. Павлов та інші. Ця тематика привертає увагу науковців і обговорюється на наукових форумах різного рангу.

Оптимізація створена та використання туристичних ресурсів є однією з важливих підстав в для підвищення ефективності туристичних закладів, удосконалення якості обслуговування туристичного контингенту та надання якісних анімаційних послуг з метою одержання максимального чистого прибутку туристичної структури. Актуальність якісного туристичного продукту в сфері послуг туристичних структур на сьогодні стала суттєво впливати на економіку в умовах розвитку ринкових відносин.

Протягом часу відпочинку туристи прагнуть брати участь у розважальних заходах, особливо в ситуаціях, де виникають конфлікти, що потребують негайногопозитивного вирішення в реальному масштабі часу. Одним з видів туристичних послуг такого атракціонного напрямку є послуги розважального характеру, зокрема, більярд, рулетка, комп'ютерні ігрові програми тощо.

Розважальні засоби, зокрема комп'ютерні ігрові програми, які пропонуються до використання під час постійного перебування туристів в стаціонарній зоні відпочинку, є найбільш доступною та улюбленою забавою для широкого кола відпочиваючих.

Для проведення таких розважальних заходів необхідно заздалегідь раціонально організувати весь процес використання туристами такої інтелектуальної техніки.

Підготовка розважальних засобів до використання повинна здійснюватись таким чином, щоб подати ігрову ситуацію в найкращих умовах для туристів. За таких умов туристична структура отримує найбільшу користь з цього розважального явища.

Розглянемо питання розміщення розважальної техніки в спеціально обладнаному приміщенні та її використання для одержання максимального чистого прибутку туристичної структури у вигляді математичної залежності.

Так, готельний комплекс орендує спеціальне приміщення, яке має n залів ($j = \overline{1, n}$). В кожному залі можливо встановити m типів ($i = \overline{1, m}$) спеціального обладнання з подальшим наданням розважальних послуг туристам готелю.

Максимальна кількість кожного i -го типу спеціального обладнання задана величиною Bi ($i = \overline{1, m}$). Орендна плата за використання будь-якого типу спеціального обладнання в j -му залі дорівнює Aj грн ($j = \overline{1, n}$).

Експлуатація кожного обладнання i -го типу протягом означеного часу оренди дає прибуток у розмірі C_i грн ($i = \overline{1, m}$).

Таким чином, можна визначити варіант розміщення комплексу розважального обладнання в залах приміщення з одержанням максимальної величини чистого прибутку. Чистий прибуток визначається різницею між величиною прибутку та вартістю за оренду. Зазначимо, що при дослідженні зазначененої проблеми необхідно враховувати наступне. Згідно з заданим фондом розважального простору по кожному j -му залу за-дається допустима кількість спеціального обладнання i -го типу у відсотках від загаль-них величин B_i у вигляді a_{ij} .

Отже,

x_i — кількість встановленого обладнання i -го типу в усіх залах приміщення
 $(i = \overline{1, m})$;

x_{ij} — кількість встановленого обладнання i -го типу в j -му залі.

Вихідні дані зводимо у вигляді матриці (табл. 1.)

Матриця кількості залів та встановленого обладнання

Таблиця 1

Зали (j)	Обладнання (i)				A_j
	x_1	x_2	\dots	x_m	
1					A_1
2					A_2
\dots		$\parallel x_{ij} \parallel$			\dots
N					A_n
B_j	B_1	B_2	\dots	B_m	

Тоді математична модель задачі набуде наступного вигляду:

— цільова функція:

$$F = \sum_{i=1}^m c_i x_i - \sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m A_j x_{ij} \rightarrow \max, \quad (1)$$

— обмеження:

де кількість обладнання:

$$x_1 < B_i, \quad (2)$$

де розподілом обладнання:

$$x_i = \sum_{j=1}^n x_{ij}, \quad (3)$$

по фонду розважального простору:

$$x_{ij} \{<=,>=,=\} a_{ij} x_i \quad (4)$$

та $x_i \geq 0, x_{ij} \geq 0$.

Розглянемо ситуацію, коли готель орендує приміщення, яке має чотири зали, в яких необхідно встановити три типи спеціального розважального обладнання.

Вихідні дані є наступними:

- орендна плата за використання одиниці обладнання в j -му залі приміщення: $A_j=230, 210, 190, 200$ грн відповідно;
- кількість одиниць обладнання по кожному i -му типу складає відповідно $B_i=5, 8, 10$ од.;
- прибуток від експлуатації кожного типу обладнання (в грн) дорівнює $C_i=320, 410, 380$ відповідно.

При розміщенні обладнання в залах приміщення задані наступні рекомендації:

- перший зал ($j=1$): не менше 50 % другого типу ($i=2$) та не більше 40 % третього типу ($i=3$);
- другий зал ($j=2$): не менше 20 % першого типу ($i=1$) та не більше 30 % другого типу ($i=2$);
- третій зал ($j=3$): не більше 60 % першого типу ($i=1$) та не менше 30 % третього типу ($i=3$);
- четвертий зал ($j=4$): не більше 60 % першого типу ($i=1$), не менше 20 % другого типу ($i=2$) та не більше 20 % третього типу ($i=3$).

Отже, необхідно розмістити обладнання в залах приміщення таким чином, щоб одержати максимальний чистий прибуток.

Зведемо умови задачі до матричних форм:

- вихідні дані наведені в табл. 2;

Таблиця 2

Кількість залів та обладнання в готельному комплексі

Зали (j)	Обладнання (i)		
	x_1	x_2	x_3
1		x_4	x_5
2	x_6	x_7	
3	x_8		x_9
4	x_{10}	x_{11}	x_{12}

- рекомендації щодо розміщення обладнання наведено в табл. 3 (%).

Таблиця 3

Рекомендація щодо розміщення обладнання

Зали (j)	Обладнання (i)			A_j
	x_1	x_2	x_3	
1				230
2				210
3			$\ x_{ij}\ $	190
4				200
B_i	5	8	10	
C_i	320	410	380	

Таблиця 4

Загальна сукупність змінних щодо оптимізації обладнання

Зали (j)	Обладнання (%)		
	1	2	3
1		≥ 50	≤ 40
2	≥ 20	≤ 30	
3	≤ 60		≥ 30
4	≤ 60	≥ 20	≤ 20

Для спрощення математичної моделі позначимо усі інші змінні щодо заданих рекомендацій відсотків індексом з нумерацією після змінних x_1, x_2 та x_3 , тобто $x_4, x_5 \dots$. Загальна сукупність змінних для нашого рівняння наведена у табл. 4.

Тоді математична модель задачі оптимізації набуває наступного вигляду:

- цільова функція:

$$F = 320x_1 + 410x_2 + 380x_3 - 230x_4 - 230x_5 - 210x_6 - 210x_7 - 190x_8 - 190x_9 - 200x_{10} - 200x_{11} - 200x_{12} \rightarrow \max,$$

— обмеження:

а) по першому типу ($i=1$):

$$x_{\partial 1} \leq 5,$$

$$x_1 = x_6 + x_8 + x_{10},$$

$$x_6 \geq 0, 2x_1,$$

$$x_8 \leq 0, 6x_1,$$

$$x_{10} \leq 0, 6x_1;$$

б) по другому типу ($i=2$):

$$x_2 \leq 10,$$

$$x_2 = x_4 + x_7 + x_{11},$$

$$x_4 \geq 0, 5x_2,$$

$$x_7 < 0, 3x_2,$$

$$x_{11} \geq 0, 2x_2;$$

в) по третьому типу ($i=3$):

$$x_3 \leq 10,$$

$$x_3 = x_5 + x_9 + x_{12},$$

$$x_5 \leq 0, 4x_3,$$

$$x_6 \geq 0, 3x_3,$$

$$x_{12} \leq 0, 2x_3.$$

Одержана математична модель розв'язується симплексним методом, отриманий результат використовують в подальшому для оптимізації за такими параметрами:

— цільова функція $F=3940$ грн;

— варіант розподілу обладнання наведено у табл. 5.

Одержані оптимальний варіант розподілу спеціального обладнання між залами приміщень доцільно перевірити на рентабельність та дефіцитність використання цього обладнання в ігрових розвагах.

Таблиця 5

Таблиця розподілу обладнання за результатом математичної моделі

Зали (j)	Обладнання (i)		
	x_1	x_2	x_3
1	0	4	1
2	1	1	0
3	3	0	8
4	1	3	1
B_i	5	8	10

Аналіз на рентабельність. Підставивши одержані значення змінних в обмеження математичної моделі, то отримуємо рівняння з наступними обмеженнями:

$$x_4 = 0,5x_2,$$

$$x_6 = 0,2x_1,$$

$$x_8 = 0,6x_1.$$

З цього випливає, що використання є нерентабельним у наступних ситуаціях:

- в залах 2 і 3 першого типу обладнання;
- в залі 1 другого типу обладнання.

В інших ситуаціях системи «зал–обладнання» використовується рентабельно, оскільки відповідні обмеження в оптимальному варіанті є нерівностями.

Аналіз на дефіцитність. Обладнання є дефіцитними в наступних ситуаціях:

- в залах 2 і 3 перший тип обладнання;
- в залі 1 другий тип обладнання.

Відповідні обмеження для таких ситуацій характеризуються строгими рівняннями.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що: необхідно звернути увагу на використання обладнання першого та другого типів в залах 1, 2 та 3. При цьому необхідно з додатковими умовами і скорегувати математичну модель таким чином, щоб новий розв'язок підтверджив рентабельність і відсутність дефіцитності усіх типів обладнання при їх використанні.

Отже, наведена економіко-математична модель та метод її розв'язання для визначення оптимального розміщення спеціального обладнання в туристичному закладі може використовуватися для аналогічних задач, які розглядають питання розміщення будь-якого обладнання в обмежених приміщеннях з ефективним його використанням.

Література

1. Бех О. В. Збірник задач з математичного програмування [Текст] : навч. посіб. / О. В. Бех, Т. А. Городня, А. Ф. Щербак. — Львів : Магнолія, 2007. — 212 с.
2. Городня Т. А. Математичні методи в економічній діагностиці [Текст] : навч. посіб. / Т. А. Городня, А. Ф. Щербак. — Львів : Магнолія, 2010. — 200 с.
3. Городня Т. А. Економіка туризму: теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / Т. А. Городня, А. Ф. Щербак. — Київ: КОНДОР, 2012. — 435 с.
4. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика [Текст] : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо. — К.: ЦУЛ, 2007. — 424 с.
5. Путецейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємства [Текст] : навч. посіб. / П. Р. Путецейло. — К.: ЦУЛ, 2007. — 344 с.

Городня Т. А.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АРЕНДНЫХ ПОМЕЩЕНИЙ ДЛЯ ОБОРУДОВАНИЯ РАЗВЛЕКАТЕЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

В статье отражен вопрос относительно решения ситуаций, где возникают конфликты, которые нуждаются в немедленном позитивном решении в реальном масштабе времени, исследовано использование комплексами развлекательных средств, рассмотрен вопрос размещения развлекательной техники в специально оборудованном помещении и ее использования для получения максимальной чистой прибыли туристической структуры.

Ключевые слова: туристические ресурсы, туристический продукт, сфера услуг, развлекательное оборудование, прибыль, аренда.

Gorodnia T. A.

USE OF LEASINGS APARTMENTS OF ENTERTAINING EQUIPMENT

In the article the question is reflected in relation to the decision of situations, where conflicts which need immediate positive decision real-time are, investigational the use of entertaining facilities complexes, the question of placing of entertaining technique in the specially equipped apartment and its use is considered for the receipt of maximal net income of tourist structure.

Keywords: tourist resources, tourist product, sphere of services, entertaining equipment, income, lease.

Розділ 2.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТУРИЗМОЛОГІЇ

УДК 338.487 (477.83)

Кучинська І. В., Рібун М. В.

МІСЦЕ ЛЬВІВЩИНИ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

У статті розглядаються основні складові туристичної привабливості Львівської області як одного з найбільш перспективних туристичних регіонів України. На основі найважливіших статистичних показників проаналізовано сучасний стан розвитку туристичної галузі Львівщини та визначено її рейтинг серед інших областей України. Також визначено основні проблеми, що стимулюють розвиток туризму на Львівщині та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: туризм, туристична привабливість, туристичні ресурси, туристична інфраструктура, туристичні потоки, Львівська область.

Впродовж останніх десятиліть туристична галузь динамічно розвивається і є одним з найприбутковіших видів бізнесу у контексті сталого розвитку країн та регіонів.

Невід'ємною складовою у структурі рекреаційно-туристичного комплексу України є Львівська область, яка входить до п'ятірки найпривабливіших туристичних регіонів нашої держави. Львівщина з давніх-давен славиться різноманітними та унікальними пам'ятками історії, архітектури і культури, а також багатством природних умов: лікувальними мінеральними водами та грязями, сприятливими кліматичними, водними та лісовими ресурсами, мальовничими ландшафтами. Неповторність та різноманітність рекреаційних ресурсів регіону, а також унікальна історико-культурна спадщина створюють усі можливості для задоволення пізнавальних, лікувальних, спортивних та духовних потреб туристів, а також сприяють науковим пошукам і дослідженням краю. Рекреаційно-туристична галузь на Львівщині є одним із стратегічних напрямків соціально-економічного розвитку регіону, тому дослідження її сучасного стану, проблем та перспектив розвитку на сьогодні дуже актуальні.

Проблеми дослідження туристично-рекреаційного потенціалу України та її окремих регіонів розглядаються в працях багатьох науковців, зокрема О. Бейдика, О. Любіцевої, В. Мацоли, С. Кузика, В. Стафійчука, І. Рожка, тощо [1, 7, 9, 10]. Значна кількість праць присвячені вивченю окремих видів природних та історико-культурних ресурсів на Львівщині. В роботі В. Кравціва зі співавторами [6] проаналізовано рекреаційний потенціал Львівщини та визначено стратегію його освоєння, а в монографії О. Клапчук [4] здійснено оцінку рекреаційно-туристичних ресурсів Львівської області, досліджено їх структуру та територіальну диференціацію. З іншого боку, на сьогодні ще маловивченими залишаються питання сучасного стану розвитку туристичної галузі Львівщини, зокрема в порівнянні з іншими регіонами України.

Метою даної статті є дослідження найважливіших складових туристичної привабливості Львівщини та визначення її місця на ринку туристичних послуг України. Для досягнення мети було проведено порівняльний аналіз основних статистичних показників розвитку туристичної галузі України у розрізі адміністративних областей на основі

даних Державної служби статистики України [2]. Опрацьовано також наукові публікації із даної проблематики, нормативно-правові акти та Інтернет ресурси.

Львівщина на туристичній карті України поступово набуває образ привабливого туристично-рекреаційного регіону, який має великі перспективи розвитку.

Туристична привабливість регіону — це наявність туристичних ресурсів, сучасної розвиненої матеріально-технічної бази туризму, доступної і достатньої інформації про регіон, які б відповідали потребам туристів і забезпечували досягнення максимального соціально-економічного ефекту [1].

Основу туристичної привабливості Львівщини з одного боку складають туристичні ресурси, як природні (кліматичні, бальнеологічні, ландшафтні, водні) так і історико-культурні (археологічні, сакральні, історичні, архітектурні, мистецькі, подієві); а з іншого — туристична інфраструктура, яка формується завдяки ефективному функціонуванню закладів готельного господарства, санаторно-курортної сфери, закладів громадського харчування, ефективно налагодженої транспортної системи, продуктивної діяльності туристичних фірм (рис. 1).

Рис. 1. Складові туристичної привабливості Львівщини

Багата й унікальна історико-культурна спадщина, лікувально-оздоровчі, водні та ландшафтні ресурси формують місце підґрунтя для розвитку на Львівщині різних видів туризму, зокрема: культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськолижного, науково-освітнього, релігійного, мисливського, сільського, екологічного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового, відпочинково-розважального, ностальгійного.

За наявністю рекреаційних ресурсів, які представлені лікувальними мінеральними водами, лікувальними грязями, сприятливими кліматичними, водними та лісовими ресурсами, Львівська область займає одне з провідних місць в Україні. Частка Львівщини в сумарному природно-рекреаційному потенціалі України складає приблизно 5,4 %, і за цією ознакою вона поступається лише Закарпатській області. В загальній структурі природних ресурсів Львівщини рекреаційні ресурси складають 14,6 % (середній показник по Україні — 9,5 %) [6]. Важливими складовими туристичної привабливості регіону є розмаїття ландшафтів (в т.ч. гірських), густа річкова мережа, висока лісистість (28,5 %, 7 місце в Україні), багаті бальнеологічні ресурси (7 типів мінеральних вод із 8 відомих в бальнеології, понад 200 джерел). В області знаходиться 330 об'єктів природно-запо-

відного фонду, в т.ч. 1 природний заповідник та 3 національних парки. Частка заповідних об'єктів під загальної площею регіону складає близько 5,6 % (7 місце по Україні).

Одною із визначальних складових туристичної привабливості Львівщини є багатство історико-культурних ресурсів. Зокрема Львівщина знаходиться на першому місці серед областей України за кількістю, різноманітністю і ступенем збереження історико-архітектурної спадщини. В цілому на території області налічується близько 4 тисяч пам'яток архітектури та містобудування, з яких 794 — національного значення (19,3 % від загальної кількості по Україні) [4]. В регіоні знаходиться 1817 сакральних об'єктів та церков (15 %) та 56 історичних населених місць (13,8 %) [2]. За цими показниками Львівщина також займає провідні позиції в Україні. В області налічується найбільша кількість об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО (історичний центр м. Львова, а також дерев'яні церкви у м. Жовкві, м. Дрогобичі, с. Потеличі та с. Маткові). Тут функціонує 5 історико-культурних заповідників державного значення у Львові, Жовкві, Белзі, Нагуєвичах та Тустані, а також музеї-заповідники «Олеський замок» та «Золочівський замок».

В основі державного регулювання сфери туризму є Закон України «Про туризм». Також на Львівщині проводять активну діяльність туристичні громадські організації та асоціації, а саме: Львівська асоціація розвитку туризму, Львівський обласний осередок Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму, Товариство власників осель «Галицькі оселі», Західно українська туристична асоціація, Львівська Асоціація туристичних організацій та інші [3]. Основними завданнями згаданих організацій є насамперед реалізація державної політики у сфері туристичної діяльності, забезпечення прав громадян на відпочинок та охорону здоров'я, залучення інвестицій, пропаганда та популяризація вітчизняного туристичного продукту.

Для ефективної оцінки місця Львівщини на ринку туристичних послуг України, визначимо поточний стан туристичної галузі Львівського регіону у 2012 році. У процесі дослідження розглянемо та проаналізуємо туристичні потоки в Україні у розрізі областей, діяльність туристичних підприємств, засобів розміщення та санаторно-курортних закладів Львівщини [2].

Таблиця 1
Кількість громадян, обслужених суб'єктами туристичної діяльності України
в 2012 році (у розрізі областей)*

№ з/п	Область	К-ть туристів, ос.	Частка від заг. к-сті, %	Із загальної к-сті туристів, ос.			К-сть експурсантів, ос.
				в'їзний туризм	вийїзний туризм	внутрішній туризм	
1.	м. Київ	1 768 532	59,0	123 703	1 425 459	219 370	83 197
2.	АР Крим	203 319	6,8	73 405	13 525	116 389	44 893
3.	Львівська	124 013	4,1	19 033	63 706	41 274	33 508
4.	Івано-Франківська	110 472	3,7	3 177	9 728	97 567	359 910
5.	Харківська	105 663	3,5	1 701	87 814	16 148	7 716
6.	м. Севастополь	104 346	3,5	29 238	15 970	59 138	11 418
7.	Донецька	90 928	3,0	1 109	46 604	43 215	9 459
8.	Дніпропетровська	68 303	2,3	105	52 983	15 215	6 287
9.	Одеська	65 129	2,2	9 807	36 726	18 596	137 912
10.	Запорізька	40 679	1,4	9 116	12 050	19 513	7 885
12.	<i>Інші області</i>	315 131	10,5	7981	169 794	137 356	146960
	ВСЬОГО:	2 996 515	100	278 375	508900	83 781	849 145

*Складено на основі даних [2]

Узагальнені статистичні дані у табл. 1 засвідчують, що Львівська область займає третє місце в Україні за кількістю туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності, із значним відривом поступаючись Києву та АР Крим.

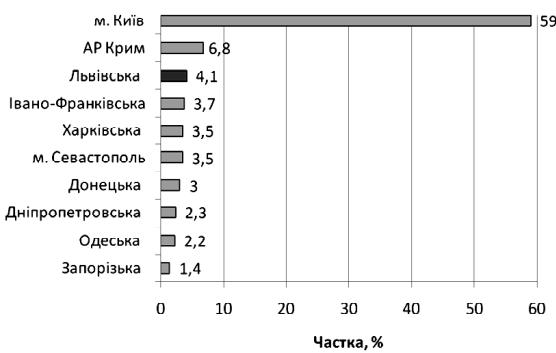

Рис. 2. Рейтинг Львівщини серед областей України, що лідирують за кількістю туристів, обслужжених суб'єктами туристичної діяльності у 2012 р. (складено за даними [2])

У 2012 р. туристичні підприємства області свої послуги понад 124 тис. туристів та 33,5 тис. екскурсантів, що складає понад 4 % від загальної кількості по Україні. Цей показник, однак, є дуже низьким порівняно з даними Львівської міської Ради та Інституту розвитку міста, за оцінкою яких кількість туристів, які відвідали Львів за 2012 рік, перебувала в межах від 1,1 млн. до 1,7 млн. осіб за рік [8]. Таку відмінність, на нашу думку, можна пояснити як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. З одного боку, значна кількість туристів прибуває до Львова самостійно, або за посередництвом туристичних фірм з інших регіонів України чи з-за кордону. З іншого боку, причиною є недосконала система звітності туристичних підприємств та свідоме заниження ними статистичних показників з метою отримання тіньового прибутку. Останнє явище характерне не лише для Львівщини, але й для України в цілому.

Як видно з рис. 3, кількість туристів, обслужжених туристичними підприємствами Львівщини за останні 13 років коливалась в різних напрямках, не виявляючи якоїсь чіткої тенденції. У 2012 р. порівняно з 2011 р. вона зменшилась на 3,6 %, головним чином за рахунок громадян України, що виїжджають за кордон. У той же час кількість екскурсантів (одноденних відвідувачів) в останні роки поступово зменшується, що свідчить про збільшення тривалості перебування туристів в регіоні і в цілому є позитивним явищем.

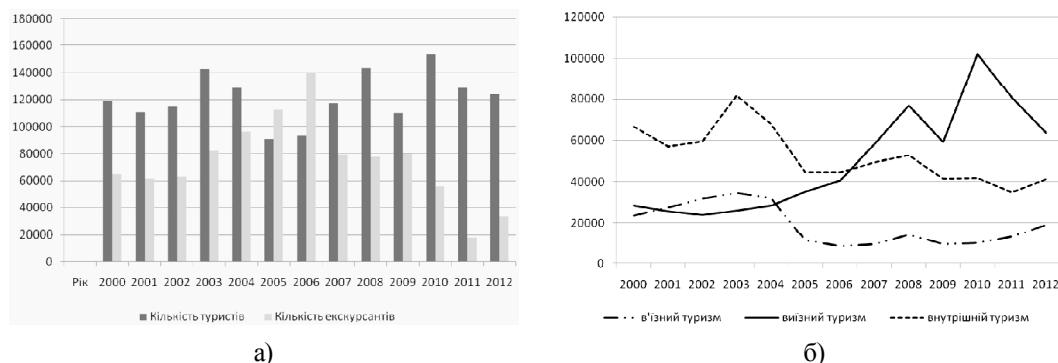

Рис. 3. Динаміка кількості осіб, обслужжених суб'єктами туристичної діяльності Львівщини протягом 2000–2012 pp.: а) співвідношення туристів та екскурсантів; б) туристичні потоки за напрямками (складено на основі даних [2])

У структурі організованих туристичних потоків Львівщини в останні роки переважає виїзний туризм. У 2012 р. його частка складала 51 % і була нижчою, ніж в цілому по Україні (64 %). Внутрішній і в'їзний туризм становили 34 % і 15 % відповідно. Як видно з рис. 3б, частка внутрішнього туризму поступово зменшується (в т. ч. і за рахунок збільшення кількості самодіяльних поїздок), а частка іноземців, що користуються послугами львівських туристичних підприємств, виявляє слабку тенденцію до зростання.

Одним з найважливіших критеріїв оцінки розвитку туристичної галузі регіону є аналіз діяльності туристичних підприємств. Згідно з Державним реєстром суб'єктів туристичної діяльності у 2012 р. туристичні послуги надавали 279 туристичних підприємств, з яких 52 % становили турагенти, 24 % — туроператори і 24 % — суб'єкти, які здійснюють екскурсійну діяльність.

*Таблиця 2
Діяльність суб'єктів туристичної діяльності України у 2012 р. в розрізі областей**

Область	К-сть суб'єктів туристичної діяльності		Область	Сума доходу від надання туристичних послуг,	
	одиниць	%		тис. грн.	%
1. м. Київ	1336	25,0	1. м. Київ	4806335	68,7
2. АР Крим	540	10,1	2. АР Крим	571737,5	8,2
3. Дніпропетровська	404	7,6	3. м. Севастополь	307956,3	4,4
4. Харківська	370	6,9	4 Івано-Франківська	234682	3,4
5. Донецька	312	5,8	5. Луганська	207633,2	3,0
6. Одеська	289	5,4	6. Львівська	180143,7	2,6
7. Львівська	279	5,2	7. Кіровоградська	149042	2,1
8. Запорізька	160	3,0	8. Донецька	129796,3	1,9
9. Чернівецька	140	2,6	9. Одеська	125199,6	1,8
10. Закарпатська	130	2,4	10. Дніпропетровська	42731,5	0,6
Інші області	1397	26,1	Інші області	236052,8	3,4
Україна	5 347	100	Україна	6991310	100

* складено на основі даних [2]

Як видно з табл. 2 та рис. 3, за кількістю суб'єктів туристичної діяльності Львівська область посідає лише 7-е місце в Україні після Києва, АР Крим, Дніпропетровської, Харківської, Донецької та Одеської областей, а її частка від загальної кількості туристичних підприємств в Україні складає 5,2 %.

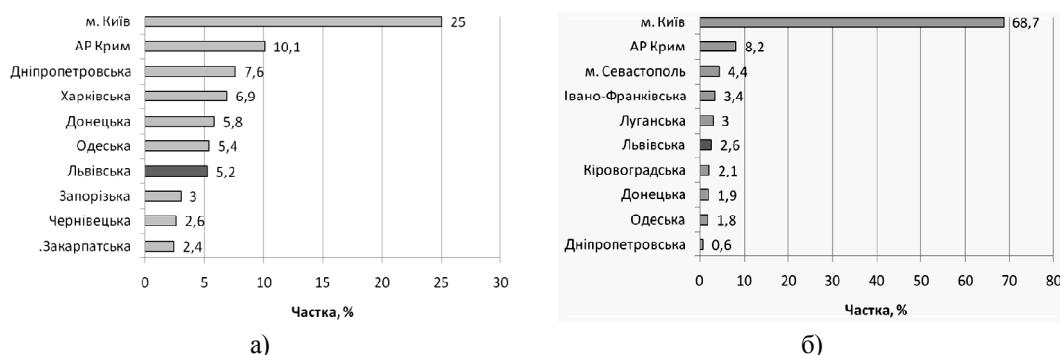

Рис. 4. Рейтинг Львівщини серед областей України, що лідирують за показниками діяльності туристичних підприємств у 2012 р.: а) кількість суб'єктів туристичної діяльності; б) сума доходів від надання туристичних послуг (складено за даними [2])

Як свідчать статистичні дані, загальна сума доходу від надання туристичних послуг у регіоні у 2012 р. становила понад 180 млн. грн. За цим показником Львівщина посідає 6 місце в Україні, однак її частка у загальному доході є досить низькою і складає всього 2,6 %. Як і в випадку з кількістю обслугованих туристів, ці дані, на нашу думку, не відображають реального стану речей і є суттєво заниженими.

Важливою компонентою туристичної привабливості регіону є готельне господарство. Готельний бізнес, як складова туристичної індустрії, динамічно розвивається

і є ключовим чинником розвитку туризму на Львівщині. Протягом останніх років в області спостерігалася тенденція до збільшення кількості колективних засобів розміщення та зростання кількості розміщених осіб, що пов'язано з підготовкою та проведением в Україні чемпіонату «Євро-2012». Аналіз статистичних даних, поданих у табл. 3, показує, що у 2012 р. у Львівській області налічувалося 328 колективних засобів розміщення (з них 76 % — готелі та аналогічними їм засоби розміщення, 24 % — спеціалізовані) загальною місткістю близько 31,6 тис. ліжко-місць, що складає понад 5% від загальної кількості по Україні. За таким показником Львівщина займає 4 місце в Україні після Криму, Одеської та Донецької областей (табл. 3, рис. 5а, б). Деяко вищим є показник кількості розміщених осіб, за яким Львівщина є третьою в рейтингу (табл. 3, рис. 5в).

Таблиця 3
Діяльність колективних засобів розміщення України у 2012 р. (у розрізі регіонів)*

Область	К-сть засобів розміщення		К-сть місць		Область	К-сть розміщених	
	одиниць	%	одиниць	%		осіб	%
АР Крим	1256	20,8	150569	25,8	АР Крим	1353600	17,1
Одеська	623	10,3	61090	10,5	м. Київ	1093383	13,9
Донецька	483	8,0	51066	8,8	Львівська	680955	8,6
Львівська	328	5,4	31579	5,4	Одеська	545661	6,9
Запорізька	315	5,2	35688	6,1	Донецька	471705	6,0
Херсонська	315	5,2	34298	5,9	Дніпропетровська	418689	5,3
Миколаївська	300	5,0	32359	5,5	Запорізька	302159	3,8
Дніпропетровська	260	4,3	25293	4,3	Харківська	301361	3,8
Харківська	221	3,7	17541	3,0	Івано-Франківська	267841	3,4
Закарпатська	208	3,4	12821	2,2	Київська	232239	2,9
Івано-Франківська	200	3,3	11018	1,9	Миколаївська	217470	2,8
м. Київ	185	3,1	23760	4,1	Закарпатська	216723	2,7
Київська	134	2,2	14945	2,6	Херсонська	208356	2,6
<i>Інші області</i>	1214	20,1	81572	14,0	<i>Інші області</i>	1583004	20,1
Україна	6042	100	583599	100	Україна	6991310	100

*складено на основі даних [2]

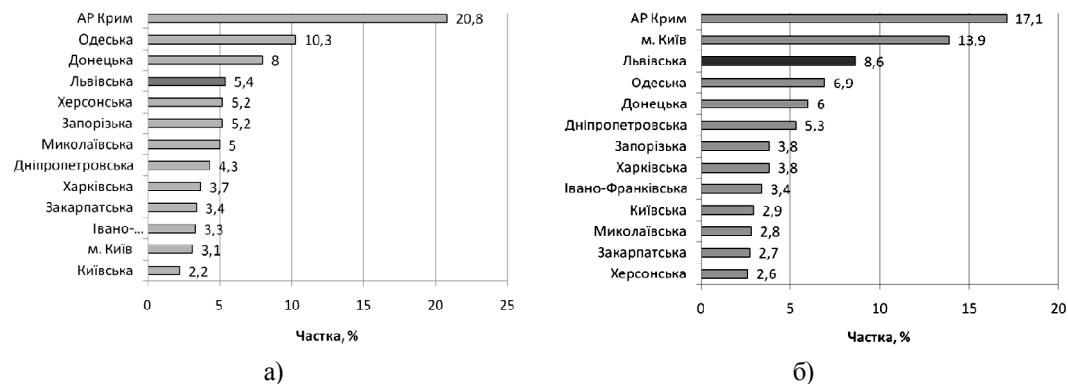

Рис. 5. Рейтинг Львівщини серед областей — лідерів за показниками діяльності засобів розміщення: а) кількість закладів розміщення; б) кількість розміщених туристів
(складено на основі даних [2])

Окремої уваги заслуговує діяльність закладів санаторно-курортної сфери, яка на Львівщині є одним з найдавніших видів рекреації.

Згідно Закону України «Про курорти», санаторно-курортний заклад — це заклад охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам послуг лікувального, профілак-

Таблиця 4
Кількість закладів санаторно-курортної сфери України (у розрізі областей)

Область	Загальна к-ть санаторно-курортних закладів	З них			Частка від загальної к-ті, %
		санаторії та пансіонати з лікуванням	санаторії-профілакторії	Бази та інші заклади відпочинку	
1. Одеська	420	32	9	379	15,6
2. АР Крим	418	143	2	273	15,5
3. Донецька	281	17	40	224	10,5
4. Запорізька	211	18	17	176	7,8
5. Миколаївська	191	13	6	172	7,1
6. Херсонська	180	12	7	161	6,7
7. Дніпропетровська	128	17	28	83	4,8
8. Львівська	95	55	8	32	3,5
9. Харківська	91	15	8	68	3,3
10. Київська	78	13	5	60	2,9
<i>Інші області</i>	<i>595</i>	<i>173</i>	<i>94</i>	<i>328</i>	<i>21,5</i>
Україна	2688	508	224	1956	100

*складено на основі даних [2]

тичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів (лікувальних грязей та озокериту, мінеральних та термальних вод, природних комплексів із сприятливими для лікування умовами) та із застосуванням фізіотерапевтичних методів санаторно-курортного лікування.

Всього у Львівській області зареєстровано 95 санаторно-курортних закладів, серед яких переважають санаторії та пансіонати з лікуванням (58 %). Кількість баз та інших закладів відпочинку складає 33,6 %, а санаторіїв-профілакторіїв — лише 8,4 %.

Як видно з табл. 4, Львівщина займає лише 8 місце в Україні за кількістю санаторно-курортних закладів, поступаючись у цьому відношенні лише регіонам, що мають вихід до моря. Однак за кількістю санаторіїв та пансіонатів з лікуванням область є другою по Україні після Одещини. В області налічується 55 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, що складає 11 % від загальної кількості по Україні. Найбільшими лікувально-оздоровчими центрами Львівщини є Трускавець, Східниця, Моршин, Великий Любінь, Немирів, Шкло, Розлуч.

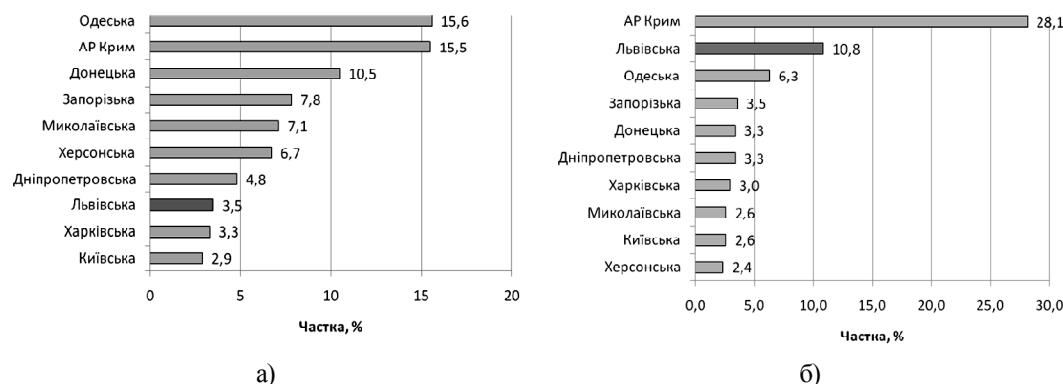

Рис. 6. Рейтинг Львівщини серед областей — лідерів за станом розвитку санаторно-курортної сфери: а) загальна кількість санаторно-курортних закладів; б) кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням (складено на основі даних [2])

Таблиця 5

Рейтинг Львівщини серед регіонів України за основними показниками розвитку туристичної галузі у 2012 р.

Показник	Абсолютне значення	Частка від заг. показника по Україні, %	Рейтинг
Кількість суб'єктів туристичної діяльності	279	5,2	7
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності	124 013	4,1	3
Сума доходу від надання туристичних послуг, тис. грн.	180143,7	2,6	6
Кількість колективних засобів розміщення	328	5,4	4
Кількість місць у колективних засобах розміщення	31579	5,4	4
Кількість осіб, обслужених колективними засобами розміщення	680955	8,6	3
Кількість санаторно-курортних закладів	95	3,5	8

Отже, розглянувши та проаналізувавши наведені вище статистичні дані, можна зробити висновок, що Львівська область є одним з найбільш привабливих та популярних туристичних регіонів України. За всіма найважливішими показниками розвитку туристичної галузі вона входить у першу десятку, а за деякими — навіть у першу п'ятірку серед областей України. Основною перевагою Львівщини є її вигідне географічне положення та забезпеченість туристичними ресурсами (в першу чергу, історико-культурними). З іншого боку, частка регіону у загальноукраїнських показниках відносно невелика (від 2,6 % до 8,6 %). Причиною цього явища є значна диспропорція у розвитку туристичної інфраструктури між столицею та окремими областями, а також традиційно сформована туристична спеціалізація приморських регіонів та АР Крим.

Впродовж останніх років реалізовано чимало заходів з метою утвердження туристичного іміджу Львівщини, а також створення сприятливих умов для розвитку туристичної галузі. Так, у рамках реалізації «Програми розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 роки» [12] постійно впроваджується туристичний логотип та гасло «Мандруймо Львівчиною»; розроблено низку оригінальних туристичних маршрутів; систематично проводяться конференції, семінари, тренінги, форуми, фестивалі; створено календар туристично-привабливих подій, що проходять на території Львівської області; здійснюється супровід туристичного сайту www.lviv-land.lviv.ua; розроблено та подано на фінансування 2 туристичні проекти: «Транскордонна співпраця Підкарпатського воєводства та Львівської області — нові стежки розвитку туризму» та «Стимулювання розвитку туризму у Карпатському регіоні шляхом покращення сервісу та безпеки туристів», останній з яких одержав позитивне рішення від єврокомісії на фінансування впродовж 2-х років [3].

Однак, незважаючи на значну кількість позитивних зрушень, існує низка проблем, які на сьогодні стримують повноцінний розвиток туристичної галузі в регіоні. На нашу думку, ключовими з них є:

- недосконала система державного регулювання туристичної галузі;
- нерівномірний розподіл туристичних потоків між обласним центром та окремими адміністративними районами;
- відсутність відзначаного бренду регіону (який у більшості туристів асоціюється лише зі Львовом);
- недосконалість системи статистичного обліку туристичних потоків;
- низький рівень екологічної обізнаності суб'єктів туристичного бізнесу;

- недостатнє інформаційне та маркетингове забезпечення галузі в регіонах;
- нездовільний стан збереження багатьох історико-культурних пам'яток;
- відсутність розвиненої інфраструктури в більшості районів, що не мають вираженої туристичної спеціалізації;
- нездовільний стан дорожньо-транспортної мережі;
- недостатньо високий рівень сервісу, невідповідність між ціною та якістю туристичних послуг;
- недосконала система безпеки суб'єктів туристичного бізнесу і галузі в цілому.

Отже, для вирішення сформованих проблем і покращення рівня туристичної привабливості Львівщини доцільно створити єдину систему організаційної та матеріальної підтримки з боку держави; розробити стратегію системи безпеки туристичної галузі (економічної, інформаційної, кадрової та екологічної); розробляти та впроваджувати інноваційні підходи до створення та реалізації туристичних продуктів; працювати над підвищеннем рівня якості обслуговування, а також забезпечувати сприятливе середовище для підготовки та підвищення кваліфікації кадрів туристичної галузі. Одним із кроків до вирішення цих завдань повинна стати нова «Програма розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2014–2017 рр.», яка зараз розробляється управлінням туризму і курортів ЛОДА. Львівським інститутом економіки і туризму подано низку пропозицій до цієї програми, серед яких найважливішими, на нашу думку, є наступні:

- децентралізація туристичних потоків на Львівщині шляхом створення власних туристичних брендів окремих адміністративних районів області, популяризації маловідомих населених пунктів, регіональних та місцевих подій;
- вдосконалення туристичної спеціалізації області, зокрема сприяння розвитку інноваційних видів туризму (медичного, освітнього, військового, театрального й ін.);
- вдосконалення системи показників статистичного обліку туристичних потоків в області з використанням міжнародного досвіду;
- створення та оприлюднення електронного кадастру туристичних об'єктів області;
- розробка, впровадження та популяризація нових туристичних маршрутів із зачлененням до них дерев'яних церков, що увійшли до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- розробка програми розвитку народних промислів та ремесел в області, підтримка народних майстрів; популяризація виробів народного декоративно-прикладного мистецтва шляхом проведення майстер-класів, тренінгів, ярмарок;
- проведення зустрічей, семінарів та круглих столів для працівників туристичного бізнесу з питань екологізації туристичної діяльності, впровадження принципів екологічного менеджменту, розвитку екологічно орієнтованих видів туризму.

Розробка та ефективне впровадження цієї програми дасть змогу вирішити низку актуальних проблем та дозволить Львівщині посісти гідне місце на ринку туристичних послуг України.

Література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування [Текст] : моногр. / О. О. Бейдик. — К. : ВПЦ «Київ, унт», 2001. — С. 298.
2. Державна служба статистики України. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Звіт про виконання у 2012 році Програми розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://loda.gov.ua/>.
4. Клапчук О. О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області [Текст] : моногр. / О. О. Клапчук. — Львів ; Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. — є 192 с.

5. Колесник О. О. Економічна оцінка туристичної привабливості України [Електронний ресурс] : Економіка. Управління. Інновації. — 2010. — № 1 (3). — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/kolesnyk3.htm.
6. Кравців В. Рекреаційний потенціал Львівської області і перспективи його використання [Текст] / В. Кравців, Б. Матолич, О. Гулич, В. Полюга // Регіональна економіка. — 2002. — № 2. — С. 134–143.
7. Кузик С. П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід [Текст] : моногр. / С. П. Кузик. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. — 254 с.
8. Львів туристичний: рух по висхідній / Інститут розвитку місту [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://www.city-institute.org/index.php?option=com_content&view=article&id=326:2012-12-03-10-57-52&catid=1:latest&Itemid=243.
9. Любіцєва О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) [Текст] : 3-е вид., перероб. та доп. / О. О. Любіцєва. — К. : Альтерпрес, 2005. — 436 с.
10. Мацола В. І. Рекреаційно-туристський комплекс України [Текст] : моногр. / В. І. Мацола. — Л. : ІРД НАН України, 1997. — 259 с.
11. Наконечна Г. Проблеми розвитку туризму регіону (на матеріалах Львівської області) [Електронний ресурс] / Г. Наконечна, М. Книш // Наукові записки. — № 1, 2009. — С. 130–134. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nztnpu/geogr/2009_1/130.pdf.
12. Програма розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.lviv-land.com.ua/proekt-rozvytku-rehionu>.

Кучинская И. В., Рибун М. В.

МЕСТО ЛЬВОВЩИНЫ НА РЫНКЕ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются основные составляющие туристической привлекательности Львовской области как одного из наиболее перспективных туристических регионов Украины. На основе важнейших статистических показателей проанализировано современное состояние развития туристической отрасли Львовщины и определен ее рейтинг среди других регионов Украины. Также определены основные проблемы, которые содержат развитие туризма на Львовщине и предложены пути их решения.

Ключевые слова: туризм, туристическая привлекательность, туристические ресурсы, туристическая инфраструктура, туристические потоки, Львовская область.

Kuchynska I. V., Ribun M. V.

THE PLACE OF LVIV REGION AT THE MARKET OF UKRAINIAN TOURIST SERVICES

In the article the basic constituents of tourist attractiveness of Lviv region are examined as one of the most perspective tourist areas of Ukraine. According to major statistical indexes the level of development of tourist industry of Lviv Region is explored. Also the tourist rating of Lviv Region is certain among other areas of Ukraine. Basic problems that restrain development of tourism on Lviv Region are determined and the ways of their decision are offered in the article.

Keywords: tourism, tourist attractiveness, tourist resources, tourist infrastructure, tourist streams, Lviv region.

УДК 338:48

Ковальчук О. І., Передало Х. С.

ЛЬВІВЩИНА ЯК МІЖНАРОДНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан туризму у Львівській області, виявлено основні тенденції та перспективи розвитку туризму у розрізі його міжнародному масштабі. Проаналізовано основні проблеми, що сповільнюють розвиток регіону та визначено основні напрямки вирішення наявних проблем.

Ключові слова: туристичні потоки, міжнародний туризм, іноземні туристи, Львівщина.

Ще донедавна подорож теренами Львівщини для туристів асоціювалась лише з містом Львовом, якому по праву належить статус міста легенд та старовинних історій. Проте, із зростанням обсягів інформації, освіченості, прагнень до нових знань і вражень тощо, іноземців все більше приваблює поєднання місцевого колориту та ділової активності, які яскраво виражені у старовинних замках, курортах, садибах, монастирях. Отже, саме терени Львівської області з її унікальною історико-культурною спадщиною, стародавніми звичаями та традиціями в поєднанні із вдалим географічним положенням є чудовою базою для розвитку різноманітних форм та видів туризму.

Впродовж останніх років Львівська область активно створює образ одного з найпривабливіших регіонів туристично-рекреаційного ринку не лише України, але й Європи, і має великі перспективи майбутнього розвитку в даній сфері. Сьогодні на теренах нашого регіону спостерігається потужний потенціал для розвитку міжнародного туризму. Проте, основними проблемами і надалі залишається неефективне представлення яскравих пам'яток архітектури, природничих комплексів та рекреаційних центрів, що формує недостатньо виражений імідж Львівщини на теренах України, неструктуроване планування та стимулювання туристичних потоків, низький рівень поінформованості вітчизняних туристів та закордонних гостей про наявні туристичні послуги. Існуючі проблеми вимагають низки рішучих дій у напрямку їх усунення, зокрема чітко розроблених планів, нових ідей, детального дослідження наявних потоків іноземних туристів у Львівську область тощо.

Науковий інтерес до проблем туристичної діяльності Львівщини проявили багато вчених та спеціалістів-практиків. Зокрема, проблеми розвитку Львівського регіону як стратегічного об'єкту міжнародного туризму розглянуто у роботах А. В. Дубоделової, Х. Ю. Малкуш, І. Кончаківського, І. Петліна, А. Попік, д. Атаманюка, І. Дмитрів, Н. Пилипенко, О. М. Белухи, Л. В. Павліш, О. В. Фарат, М. В. Марущак, Л. М. Садули, Г. Наконечна, М. Книш. Проте, зважаючи на те, що на теренах області відсутній певний досвід щодо управління туризмом на міжнародному рівні постає певна необхідність у моніторингу проблем і стану основних тенденцій туристичних потоків у Львівській області.

Цілями даного дослідження є аналіз стану та структури іноземних в'їзних туристичних потоків у Львівському регіоні, визначення основних проблем, що стимулюють розвиток міжнародного туризму на рівні області, розгляд напрямів розвитку міжнародного туризму за рахунок політики сприяння збоку органів місцевої влади та місцевого самоврядування, пошук напрямів вирішення проблем.

На даний час Львівська область входить до п'ятірки найпопулярніших регіонів України. Саме її вважають «точкою дотику» двох культур, східної та західної, де гармонійно поєднуються величаві замки, золотоверхі монастири, старовинні храми, убогі хатинки, просякнуті духом історії, колоритні природні комплекси та різноманітні туристично-рекреаційні центри. А відтак оскільки туризм є однією з найперспективніших

галузей економіки Львівщини, пріоритетним стратегічним курсом на сьогодні є популяризація міжнародного туризму даного регіону. Особливістю розвитку туристичної галузі є географічне розташування Львівської області, адже прикордонне її положення є вагомою причиною того, що обумовлює регулярні в'їздні потоки туристів, які перетинають кордон України, а також розташування регіону важливих міжнародних шляхів [4].

Область має величезний потенціал для розвитку туристичної діяльності. На Львівщині налічується понад 4000 історичних та культурних пам'яток IX–XX століть, більшість з яких (блізько 2000 пам'яток) зосереджено у Львові, а також у Золочеві, Жовкові, Белзі, Дрогобичі, Жидачеві, Самборі. Саме тут зосереджено 25 % всієї історико-культурної спадщини України [1].

Львівщину вже відвідали туристи з 130 країн світу. Найбільше їх було з Російської Федерації, Польщі, Білорусії, Німеччини, Канади, Латвії, Італії. Впродовж останніх років збільшилась кількість іноземних туристів із Швейцарії, Данії, Швеції, Китаю, Швейцарії тощо. Аналізуючи рух та структуру іноземців впродовж 2010–2012 рр. видно, що у 2011 році спостерігалося значне зростання чисельності туристів з Російської Федерації, Білорусії та Азербайджану. Так, у 2011 р. чисельність іноземців, які прибули у Львівську область з туристичною метою була наступною: з Росії — 3,826 тис. осіб, Польщі — 2,938 тис. осіб, Білорусії — 0,937 тис. осіб, Азербайджану — 0,774 тис. осіб, Німеччини - 0,702 тис. осіб [2]. У 2012 році чисельність туристів знову зросла, однак змінилася їх структура. І хоча, незважаючи на те, що першість залишилася за туристами з Росії (5,8 тис. осіб), наступні місця за чисельністю зайняли туристи з Білорусії (3,1 тис. осіб), з Польщі (2,6 тис. осіб), Німеччини (2,3 тис. осіб), Азербайджану (4 тис. осіб) [2].

Динаміку туристичних потоків Львівщини впродовж останніх 5 років наведено у табл. 1.

*Таблиця 1
Туристичні потоки у Львівську область (осіб) за 2008–2012 рр. [4]*

Роки	Чисельність туристів, які обслуговувалися вітчизняними туристичними компаніями	Чисельність іноземних туристів	Чисельність туристів, які виїжджають за кордон	Чисельність внутрішніх туристів
2008	143610	14062	76851	52697
2009	109947	9306	59040	41601
2010	153939	9894	102340	41705
2011	128709	12955	81000	34754
2012	124013	19033	63706	41274

Як видно із вище наведених даних, протягом 2008–2010 р. чисельність туристів, які обслуговувалися вітчизняними туристичними компаніями зросла на 7,19 %. Однак у 2011 та 2012 р. вже простежується спад даного показника. Так у 2012 р. їх чисельність знизилась на 3,65 % порівняно із попереднім роком. Натомість чисельність іноземних туристів, які відвідали Львівську область зросла на 35,35 % (на противагу докризового 2008 року). Із запропонованих даних можна зробити висновок, що чисельність внутрішніх туристів у порівнянні із чисельністю іноземних туристів Львівщини у загальному підсумку за останні 5 років перевищувала останні у 3,25 рази (рис. 1).

За даними Програми розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 рр. обсяг наданих туристичних послуг у 2011 році (порівняно із попереднім роком) зріс на 21 %, а частка платежів туристичних організацій, які діють на теренах регіону до бюджету, збільшилась на 19 % [1]. Особливий наплив іноземних туристів став від-

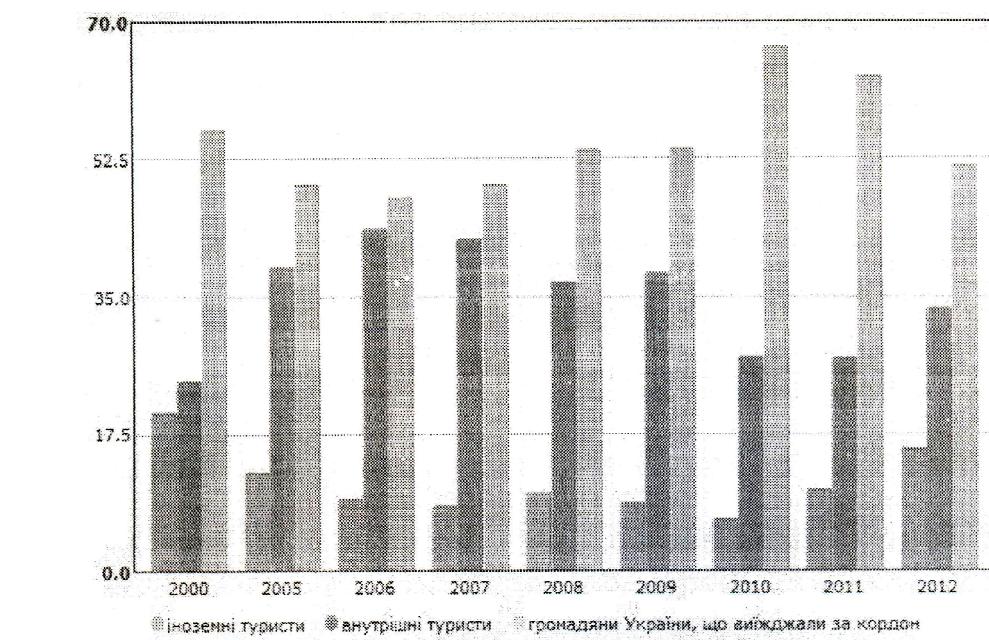

Рис. 1. Розподіл туристів Львівщини за категоріями за % до їх загальної чисельності [4]

чутним після проведення чемпіонату з футболу ЄВРО–2012, який став чудовою нагодою розказати світу про Львівщину. Це був величезний стрибок у розвитку туристично-рекреаційної галузі та рівня поінформованості світових країн про особливості Львівської області як туристичного осередка України.

Щодо міжнародного туризму, то він як в Україні, так і у Львівській області розвивався нерівномірно, з певними спадами та піднесеннями. Впродовж кризового періоду (2008–2009 рр.) спостерігалося значне зниження чисельності внутрішніх туристів в Україні, яке становило 11,1 тис. осіб., тоді як показники міжнародного туризму знизились на 22,6 тис. осіб (див. табл. 2). Це свідчить про залежність туристичної галузі України від політичної та фінансово-економічної нестабільності, оскільки визначає рівень доходності населення.

Таблиця 2
Структура туристичних потоків Львівської області за 2008–2011 рр., тис. осіб [5]

Показники	Роки			
	2008	2009	2010	2011
Міжнародний туризм	90,9	68,3	112,2	127,2
Внутрішній туризм	52,7	41,6	41,7	40,7
Всього	143,6	109,9	153,9	167,9

Частка міжнародного туризму у структурі туристичних потоків Львівщини у 2011 р. зросла на 2,85 % у порівнянні із 2010 р. та становила 75,76 % від загальної чисельності туристів Львівської області. Натомість внутрішній туризм становив лише 24,24 %. [5]. Слід зазначити, що структура міжнародного туризму Львівщини складається з в'їзного та виїзного туризму. Найбільша частка припадає саме на виїзний туризм (зарубіжний). Значна чисельність українських туристів відвідують Польщу, Єгипет, Туреччину, Болгарію, Угорщину, Чорногорію. Загалом, за останні роки українські туристи відвідали понад 52 країни світу з туристичною метою.

Станом на 2012 р. у Львівській області туристичні послуги надаються 354 туристичними підприємствами. На теренах Львівщини зареєстровано 280 закладів харчуван-

ня, понад 162 державних і громадських музеїв та галерей, 12 туристично-інформаційних центрів, 10 театрів. Але лише 20 % організацій займаються в'їзним туризмом. В області налічується лише 320 найбільш відвідуваних архітектурних пам'яток та туристичних об'єктів (серед 2000) та 37 природничих комплексів. Також, на теренах області успішно працюють 14 туристичних громадських організацій, 3 консульські установи та 8 організацій, які здійснюють підготовку екскурсоводів. Близько 50 туристично-експкурсійних маршрутів було розроблено до чемпіонату ЄВРО–2012. У топ-5 туристичних підприємств, які впродовж 2012 року обслужили найбільше іноземних туристів входили ТзОВ «Аккорд-Тур», ТзОВ СП «МІСТ-Тур», Львівське ЗАТ з туризму та екскурсій «Львівтурист», ТзОВ «Алголь» та ТзОВ «Віват» [6].

Загалом, порівняно із 2011 роком помітні значні структурні зрушення у напрямі розвитку туризму в регіоні. Адже, станом на кінець 2011 р. налічувалось лише 229 туристичних підприємств, 124 санітарно-курорті заклади, 250 закладів проживання, 500 садиб зеленого туризму, 750 кваліфікованих екскурсоводів та гідів-перекладачів. У цей період, на Львівщині діяли 60 туроператорів, 114 туристичних агентств. Отже, культурно-історичні, економіко-географічні, інфраструктурні передумови подальшого розвитку міжнародного туризму на теренах Львівської області є сприятливими і підтримують тенденцію до поступового зростання.

Згідно основних положень Рішення про затвердження Програми розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 роки, прогнозується проведення приблизно 50 нових заходів, середня вартість яких коштуватиме 60 тис. грн. Кількість заходів, що безпосередньо фінансуватимуться за кошти обласного бюджету у порівнянні з 2012 р. повинна зрости на 150%, що, своєю чергою збільшить рівень популяризації іміджу Львівщини як туристично-привабливого регіону. Як наслідок, очікується збільшення на 8–10 % обсягу реалізації туристично-рекреаційних послуг, на 5–6 % вітчизняних та іноземних туристичних потоків у регіон, на 7–8 % обсягу інвестицій в туристично-рекреаційну галузь області [8].

Необхідно відзначити, що найбільш популярними історичними, архітектурними, культурними, релігійними, природними та релігійними об'єктами Туризму Львівщини є: Крехівський та Унівський монастири, а також стародавні замки Львівщини — Олеський, Золочівський, Підгорецький, Свірзький, які об'єднуються в найпопулярніший туристичний маршрут «Золота підкова Львівщини». Досить поширеними серед подорожуючих є такі нещодавно створені маршрути, як: «В Моршин та на скелі Олекси Довбуша», «Водоспад Кам'янка—наскельне місто-фортеця Тустань»; музей-садиба М. Шашкевича; Жовква—Крехів—Страдч; Жовква—Зашків; «У Свірзький замок та Звенигород»; «На батьківщину І. Франка у Нагуевичі», «У Самбір та Меденичі (зоопарк «Лімпопо»)»; «На гору Маківку до Некрополя Українських Січових Стрільців». Також, впродовж останнього року розроблено та апробовано нові автобусні туристичні маршрути: «Шляхами Пінзеля та Фредра», «Галицька Венеція», «Шляхами героїв ОУН-УПА», «Серце Ягелла», «В Стільсько до білих хорватів», «Кавовий Валентин», «Перлині Белзького князівства», «Кам'яні бузьки», «Долина диких тюльпанів», «Навколо Бродів» [7]. Не зважаючи на значну кількість туристичних компаній та наявність привабливих для іноземних гостей області взірців культурної спадщини, у Львівській області існують певні проблеми, що гальмують розвиток туризму на теренах регіону. Для ефективного аналізування основних проблем та напрямів розвитку міжнародного туризму запропоновано використати розроблений SWOT-аналіз, який відображає сильні та слабкі сторони, можливості та загрози туристичного бізнесу Львівщини (табл. 3) [4]

Таблиця 3
SWOT-аналіз стану та розвитку міжнародного туризму у Львівській області

Сильні сторони	Слабкі сторони
— сприятливе геополітичне положення на перетині міжнародних шляхів; — наявність різноманітних природних та історико-культурних туристичних ресурсів; — збільшення кількості діючих готельних підприємств, туристичних компаній, розважально-познавальних турів	— повільні темпи зростання інвестицій у розвиток інфраструктури туризму; — недостатність туристичної інформації; — незадовільний стан доріг; — слабка взаємодія органів виконавчої влади та місцевого самоврядування із забезпеченням розвитку туризму; — низький рівень підготовки екскурсоводів
Можливості	Загрози
— інвестування в розширення туристичного бізнесу; — розвиток різноманітних напрямів туризму (зелений, екстремальний туризм); — розширення туристичних маршрутів; — підвищення інтересу до культур різних народів	— несприятлива економічна ситуація; — підвищення цін на туристичні послуги, що веде до зменшення попиту; — зниження рівня доходності населення

Проаналізувавши ефективність здійснення туристичної діяльності, в тому числі і міжнародної, на теренах Львівщини, та за підсумками проведеного SWOT-аналізу, можна зробити висновок, що подальшою метою політики у сфері міжнародного туризму, яку повинні були б реалізувати органи місцевої влади та місцевого самоврядування, має стати формування конкурентоздатних маршрутів на туристичному ринку Львівщини, а також посилення рівня інформованості туристів про культурно-історичні принади Львівської області.

Вирішення виявлених проблем має відбутися за допомогою низки заходів, а саме, насамперед, через формування ефективної рекламної кампанії регіону, створення конкурсів, що стосуватимуться складання бізнес-планів щодо популяризації історико-архітектурної спадщини Львівської області, залучення студентів до створення позитивного іміджу області за рахунок їхньої участі у підготовленні екскурсій, співпраці з місцевими органами виконавчої влади, поширення інформації використовуючи їх творчість (вірші, розповіді, пісні, малюнки, фотографії). Саме ефективне поєднання різноманітних туристичних ресурсів підвищуватиме місце області на міжнародному ринку. Аналізування даних заходів і є перспективою майбутніх досліджень.

Література

1. Про затвердження Програми розвитку туризму та рекреації у Львівській області на 2011–2013 рр. // Рішення Львівської обласної ради № 136 від 24 травня 2011 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.URL: http://www.oblrada.lviv.ua](http://www.oblrada.lviv.ua).
2. Діяльність туристичних організацій Львівщини у 2012 році [Текст] // Прес-реліз Головного управління статистики у Львівській області № 37 від 11.04.2013 р.
3. Офіційний сайт: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua](http://www.lv.ukrstat.gov.ua);
4. Садула Л. М. Сучасний стан та перспективи розвитку міжнародного туризму у Львівській області [Електронний ресурс] / Садула Л. М. — Режим доступу: [www.URL: bsfa.edu.ua/files/konf/22032013/s5/Sadula.pdf](http://bsfa.edu.ua/files/konf/22032013/s5/Sadula.pdf).
5. До всесвітнього дня туризму: прес-реліз [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.URL: http://www.stat.lviv.ua](http://www.stat.lviv.ua).
6. ТОП-5 туристичних підприємств, які обслужили найбільшу кількість туристів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.URL: http://old.loda.gov.ua/old/ua/news](http://old.loda.gov.ua/old/ua/news).

7. На Львівщині туристів найбільше цікавлять замки // Газета «Експрес» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.URL:http://lvivexpress.com/news/2013/08/09/50189-lvivshchyni-turystiv-naybilshe-cikavlyat-zamky-fahivec](http://lvivexpress.com/news/2013/08/09/50189-lvivshchyni-turystiv-naybilshe-cikavlyat-zamky-fahivec).

8. Звіт про виконання роботи Головного управління з питань туризму, євроінтеграції, зовнішніх зв'язків та інвестицій за 2012 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.URL:www.loda.gov.ua/wp-content/uploads/2012/09/](http://www.loda.gov.ua/wp-content/uploads/2012/09/).

Ковалчук О. І., Передало Х. С.

ЛЬВОВЩИНА КАК МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИСТИЧЕСКИЙ ЦЕНТР УКРАИНЫ

В статье рассмотрено современное состояние туризма в Львовской области, выявлены основные тенденции и перспективы развития туризма в разрезе его международного значения. Проанализированы основные проблемы замедляющие развитие региона и определены основные направления решения существующих проблем.

Ключевые слова: туристические потоки, международный туризм, иностранные туристы, Львовщина.

Kovalchuk O. I, Peredalo Kh. S.

LVIV REGION AS A INTERNATIONAL FOCUS OF TOURISM IN UKRAINE

In the article considered the current status of tourism in Lviv region, found the main trends and the prospects of development of tourism in the section its international value. The main problem which slow down the development of region were analyzed and the main directions of solution the available problem were defined.

Key words: tourist flows, international tourism, foreign tourists, Lviv region.

УДК 338.48-044.247

Дідович І. І., Подвірна Х. Є.

АНАЛІЗ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

В статті проведено загальний аналіз інтеграційних процесів, зокрема у міжнародному туристичному бізнесі. Для подальшої інтеграції вітчизняного туристичного бізнесу в світовий запропоновано систематизувати за рівнями інтеграційні процеси, що дозволить продовжувати активну співпрацю на різних рівнях.

Ключові слова: інтеграція, туризм, бізнес, міжнародний туристичний бізнес, процес.

Сучасний міжнародний, у тому числі туристичний бізнес проводиться в умовах під впливом інтеграції, інтернаціоналізації, посилення конкуренції і формування глобального ринку. Вивчення стану інтеграційних процесів, які мають місце в міжнародній економіці та у сфері міжнародного туристичного бізнесу є актуальними на даний період часу і потребують досліджень.

Питання аналізу процесів інтернаціоналізації та глобалізаційних процесів у сфері міжнародного бізнесу розкриваються у вітчизняних (Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столлярчук [6, с. 10], С. В. Мочерний [8, с. 15] та ін.) та іноземних авторів. Питанням розвитку світового та вітчизняного ринків туристичних послуг в сучасних умовах присвячені наукові дослідження і публікації багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких слід виділити праці українських авторів: І. Бочана [1, с. 20], В. Кифяка [5, с. 29], А. Міщенко [9], Ю. Гончарук, О. Пирог [6], В. Зайцева, О. Корнієнко [7] та інші.

Метою дослідження є загальний аналіз та попередня систематизація рівнів інтеграційних процесів у сфері міжнародного туристичного бізнесу.

Як зазначено у науковому дослідженні Бондар Н. М. інтеграційні процеси, що мають місце в економіці, поділяють на такі, що відбуваються на міжнародному рівні та рівні країни. Формами прояву інтеграційних процесів на міжнародному рівні є створення [3, с. 290]:

— світових міжнародних економічних, фінансово-кредитних, торговельних організацій світового масштабу (Світовий банк, СОТ),

— регіональних міжнародних економічних організацій (ЄС, СНД, АСЕАН);

— транснаціональних корпорацій, компаній (ТНК).

Інтеграційні процеси, що відбуваються на рівні країни, характеризуються створенням:

— територіальних, галузевих та міжгалузевих інтегрованих підприємницьких структур малого та середнього бізнесу;

— спільних з іноземними інвесторами підприємств;

— спеціальних економічних зон із залученням іноземних інвесторів;

— локальних міжнародних структур в межах транскордонного співробітництва;

— інтегрованих підприємницьких структур: фінансово-промислових груп; холдингів; концернів, стратегічних альянсів та інших видів об'єднань.

У науковій статті Гончарук Ю. С., наведена загальна структура організаційно-управлінського механізму регулювання туристичної галузі в Україні (табл. 1.) [10]. Відповідно зазначено, що світовий рівень організаційно-управлінської структури враховує органи міжнародних організацій, насамперед Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО) — провідної міжнародної організації у сфері туризму, яка спрямовує свої зусилля на створення оптимальних умов розвитку туризму в усіх країнах-учасницях. Україна стала дійсним членом Всесвітньої туристичної організації (ВТО) з 1997 р., а з 1999 р. є членом Виконавчої ради ВТО. Ще однією міжурядовою туристською

Таблиця 1
Структура організаційно-управлінського механізму регулювання туристичної галузі в Україні [6]

Рівень	Складові
Світовий рівень	Виконавчі, дорадчі органи міжнародних організацій, що функціонують у сфері туризму (Всесвітня туристична організація)
Євроінтеграційний рівень	Виконавчі, дорадчі органи ЄС, інші організаційні структури, що функціонують у сфері туризму
Транскордонний рівень	Виконавчі, дорадчі органи єврорегіонів; органи, що створюються з метою виконання програм, проектів, дво- і багатосторонніх угод співробітництва в галузі туризму
Загальнодержавний рівень (державні структури)	Кабінет Міністрів України, Міністерство культури і туризму, Державна служба туризму і курортів

організацією стала Рада з туризму Співдружності Незалежних Держав (СНД), яка була створена відповідно до рішення глав урядів СНД. Діяльність Ради обмежується територією держав-членів і спрямована на розвиток і зміцнення туристських зв'язків між ними.

Зазначено також, що Євроінтеграційний рівень набуває все більшої вагомості для країн, які вже є членами ЄС, і країн, які задекларували своє бажання ними стати. Основними структурами, що здійснюють регулювання туристичної галузі в країнах ЄС, є Комітет з регіональної політики при Раді міністерств ЄС та Європейський фонд регіонального розвитку, що діє в межах бюджету ЄС. Важливим органом, що відобирає євроінтеграційний рівень, виступає Європейська туристична комісія, членом якої з 2005 р. є Україна.

У міжнародному туризмі процес глобалізації найкраще простежуються на прикладі сектора розміщення туристів, в якому ТНК набувають форми готельних мереж, або ланцюгів. ТНК перейшли від конкурентної боротьби до політики співпраці та реалізації спільних проектів. Ця тенденція знаходить вияв у створенні глобальних союзів корпорацій.

Головна мета таких коаліцій полягає в об'єднанні фінансових, науково-технічних і людських ресурсів різних фірм для досягнення переваг у конкурентній боротьбі чи для реалізації спільних програм і проектів шляхом співпраці [7].

Інший дослідник зазначає, що справжня інтернаціоналізація та глобалізація в туризмі — це вертикальна та горизонтальна інтеграція, що вимагає участі в капіталі підприємств за кордоном або налагодження кооперування з цими підприємствами [4, с. 205]. Таким чином, вертикальна інтеграція передбачає інтеграцію підприємств, що є складовими ланцюга створення вартості (туристичного продукту) і застосовується як прогресивна форма експансії туристичних підприємств на закордонні ринки (рис. 1).

Відповідно до горизонтальної інтеграції туристичні підприємства спонукають такі причини, як шанси розвитку, ефекти об'єднання зусиль, маркетингові переваги, зниження ризику. Як зазначає автор, інтеграція не завжди означає участь в капіталі або об'єднання капіталу, вона здійснюється у двох формах:

- концентрація (участь в капіталі інших підприємств, злиття капіталу купівля підприємства);
- кооперування (кооперації, франчайзингові системи, стратегічні альянси).

У випадку кооперування підприємство залишається незалежним у правовому відношенні, але співпрацює з іншими для об'єднання зусиль і покращання результатів

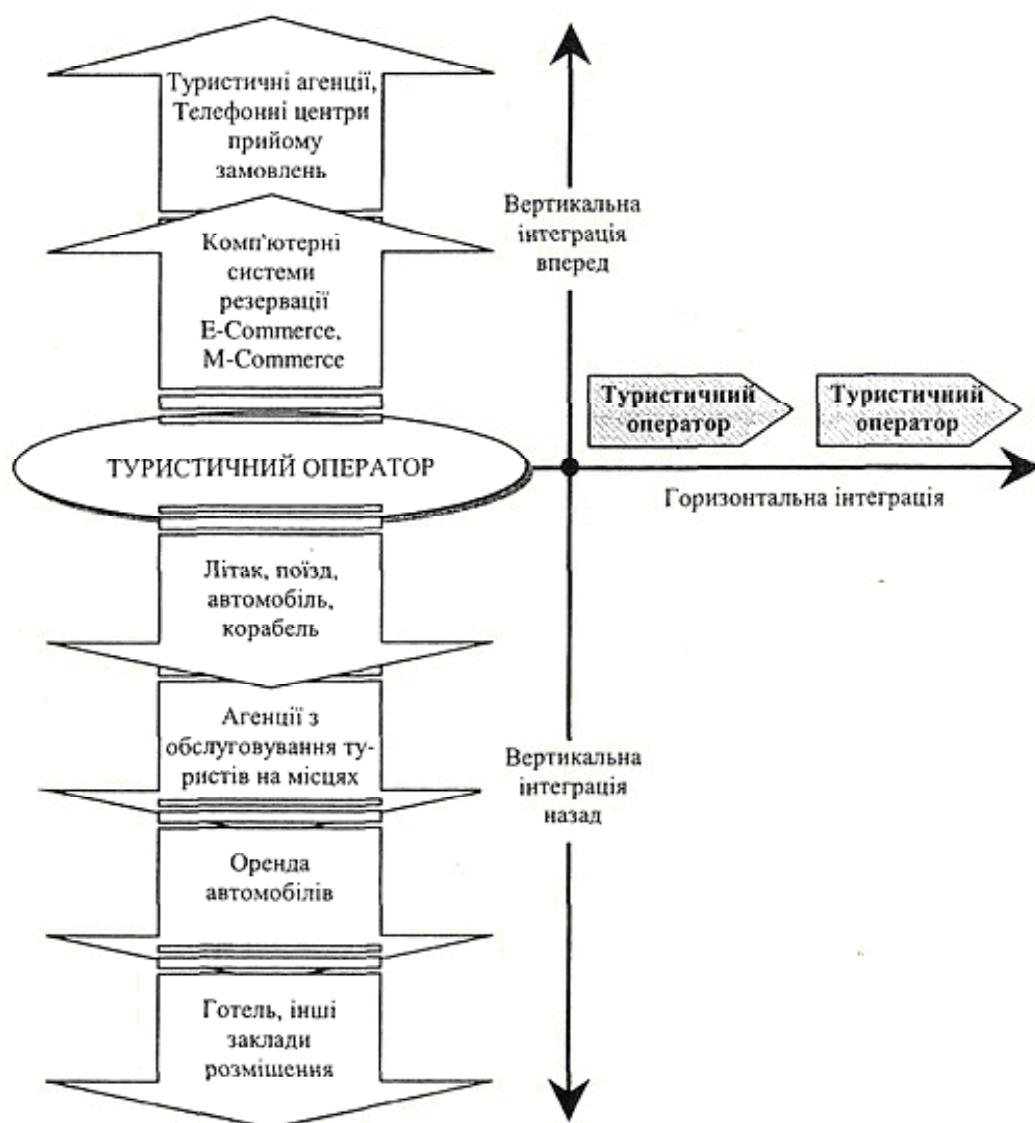

Рис. 1. Модель вертикальної інтеграції туристичного концерну [4]

своєї діяльності. Відповідно зазначено, що типовим прикладом вертикальної та горизонтальної інтеграції в умовах глобалізації в туризмі є політика німецьких та британських туроператорів що перетворилися наприкінці ХХ ст. у вертикально інтегровані туристичні концерни і домінують сьогодні на європейському туристичному ринку [4, с. 206].

На основі проведенного аналізу сучасних інтеграційних процесів доцільно запропонувати наступні рівні у сфері міжнародного туристичного бізнесу: світовий регіональний, транскордонний, ТНК, міждержавний (табл. 2).

Важливою передумовою подального розвитку національного туризму відповідно до тенденцій світового туристичного ринку є активна участь у інтеграційних процесах. Для подального інтеграції вітчизняного туристичного бізнесу доцільним є систематизувати за рівнями інтеграційні процеси і відповідно продовжувати активне співробітництво з ЮНВТО, Європейською туристичною комісією, активізувати співпрацю з країнами СНД у рамках виконання Угоди про співробітництво в галузі туризму й активно формувати та впроваджувати окремі програми з розвитку туризму у транскор-

Таблиця 2

Рівні інтеграції

Рівень	Складові
Світовий рівень	Виконавчі, дорадчі органи міжнародних організацій, що функціонують у сфері туризму (Всесвітня туристична організація)
Регіональний рівень	Виконавчі, дорадчі органи ЄС, Угода про співробітництво в галузі туризму країн СПД, інші організаційні структури, що функціонують у сфері туризму
Транскордонний рівень	Виконавчі, дорадчі органи євро регіонів; органи, що створюються з метою виконання програм, проектів, дво- і багатосторонніх угод співробітництва в галузі туризму
ТНК, міжнародні концерни	Внутрішньокорпоративна документація
Міждержавний	На основі двосторонніх угод про співпрацю у сфері туризму між окремими країнами

донному співробітництві. Крім того, доцільно дослідити і використати приклад вертикальної та горизонтальної інтеграції в туризмі німецьких та британських туроператорів, що перетворилися наприкінці ХХ ст. у вертикально інтегровані туристичні концерни.

Література

1. Бочан І. О. Технологія туристичної діяльності [Текст] : підруч. / І. О. Бочан, М. Ф. Цимбалюк, В. М. Цимбалюк. — Львів, 2011. — 419 с.
2. Аналіз стану участі туристичної галузі Львівського регіону у міжнародному туристичному бізнесі [Текст] : зб. наук. пр. / І. І. Дідович, Х. Є. Подвірна // Науковий вісник Донецького інституту туристичного бізнесу, серія «Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому». — № 16. — 2012. — С. 58–63. — ISSN 1994-2753.
3. Дослідження мотивів інтеграційних процесів на транспорті [Текст] : зб. наук. пр. / Н. М. Боднар // Управління проектами, системний аналіз і логістика : Науковий журнал. — К. : НТУ, 2009. — Вип. 6. — 472 с. (с. 287–293). — ISSN 2309-8635.
4. Інтегрований туристичний концерн — сучасна форма туристичного підприємства в умовах глобалізації [Текст] : зб. наук. пр. / А. Гайдук // Регіональна економіка. — 2006. — № 2. — С. 204–211. — ISSN 1562-0905.
5. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні [Текст] : навч. посіб. / В. Ф. Кифяк. — Чернівці : Карпати, 2003. — 312 с. — ISBN 966-7123-86-3.
6. Лук'яненко Д. Г. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива [Текст] : монограф. / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столлярчук та ін. — К. : КНЕУ, 2010. — 334 с. — ISBN 978-966-483-386-5.
7. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі / В. М. Зайцева, О. М. Корнієнко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. — 2012. — Вип. № 2 (8) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-2/055-65.pdf>.
8. Мочерний С. В. Основи економічних знань: Запитання і відповіді [Текст] / С. В. Мочерний. — К. : Femina, 1996. — 268 с. — ISBN 966-580-053-1.
9. Міжнародне співробітництво в сфері туризму / А. Г. Міщенко // Науковий вісник Київського гуманітарного ін.-ту. Серія: економічні науки. — 2008. - Вип. № 1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuvg.gov.ua/Portal/Soc_gum/Vmntu/2011_2/19.pdf.
10. Стратегічні напрями міжнародного співробітництва України у сфері туризму / Ю. С. Гончарук, О. В. Пирог // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. — 2009. — Вип. 5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuvg.gov.ua/portal/soc_gum/Aprer/2009_5_2/03.pdf.

Дидович І. І., Подвірна Х. Е.

АНАЛИЗ И СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА

В статье проведен общий анализ интеграционных процессов, в частности в международном туристическом бизнесе. Для дальнейшей интеграции отечественного туристического бизнеса в мировой предложено систематизировать по уровням интеграционные процессы, что позволит продолжать активное сотрудничество на разных уровнях.

Ключевые слова: интеграция, туризм, бизнес, процесс, международный туристический бизнес.

Didovych I. I., Podvirna H. Ye.

ANALYSIS AND SYSTEMATIZATION OF INTEGRATION PROCESSES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL TOURISM BUSINESS

Article contains a general analysis of integration processes, particularly in the international travel business. For further integration of domestic tourism in the world invited to organize the levels of integration processes will continue active cooperation at different levels.

Keywords: integration, tourism and business process, international tourism business.

УДК 338.488.2:640.4

Пандяк І. Г.

РИЗИКОВІ ФОРМИ СПІВПРАЦІ ТУРОПЕРАТОРІВ З ГОТЕЛЯМИ

Проаналізовано особливості ризиків у співпраці туристичних організацій з готельними підприємствами при договорі оренди, комітмент та елотмент-умовах. Виявлено організаційну та економічну складові ефективності для сторін співпраці.

Ключові слова: готельне підприємство, туристичне підприємство, ризик, оренда, комітмент, елотмент.

Важливим напрямком економічної діяльності готельних підприємств є співпраця з туристичними організаціями — туроператорами і турфірмами. Серед організаторів туристичних подорожей — готельні послуги є туроформуючими, оскільки вони становлять найбільшу, поряд з авіаперельотом, частку у загальній ціні турпакету (до 40 %). У співпраці з туристичними підприємствами важливе значення має вивчення ризиків, на основі яких формується стратегія взаємовідносин, вони істотно впливають на формування ціни, готельних послуг, конкурентних переваг.

У співпраці готельних і туристичний підприємств важливу роль відіграє прийняття управлінських рішень, обумовлених спільними ризиками в залежності від форми взаємодії. В умовах активного розвитку туристичного господарства України, появи нових типів туристичних підприємств, ускладнення форм взаємодії, важливим моментом є аналіз механізму співпраці і їх наслідків для партнерів.

Сьогодні в Україні та за кордоном активізувались дослідження форм, методів управління готельними підприємствами, їх взаємодії з іншими підприємствами. Такими дослідженнями займаються М. П. Мальська, І. Г. Пандяк [1], А. Е. Саак, М. В. Якименко [2], Т. Сорокина [3], Т.І. Ткаченко [4], О. Шканова [5], Г. А. Яковлев [6] та інші науковці. Ці праці актуальні не тільки теоретичним, але й практичним інтересом. Тому, важливо привернути увагу науковців до цих публікацій з метою активізації вивчення менеджменту у взаємодії туристичних та готельних підприємств, розробити наукові передбачення перспективи їх розвитку.

Метою публікації є аналіз особливостей ризиків у співпраці туристичних організацій з готельними підприємствами при договорі оренди, комітмент та елотмент-умовах, адаптації до ймовірних умов співпраці з метою попередження можливих фінансових втрат в перспективі.

Оренда готелю є однією з нетипових форм співпраці готельних підприємств з туроператорами, оскільки фінансові можливості турфірм загалом незначні, тільки найбільші і фінансово-незалежні туроператори можуть орендувати готель. Водночас, оренда найбільш ризикова форма для туроператора, він разом з орендою передує весь ризик на себе і повинен реально оцінити ймовірність заповнення готелю на весь період співпраці.

Форма співпраці з оренди туроператором готелю передбачає передачу всього номерного фонду готелю за певну орендну плату — разову або періодичну. Туроператор приймає на себе ризик заповнюваності готелю. Така форма вимагає від власника готелю серйозної політики щодо знижок за кожен номер. До прикладу, досить часто власник готелю поступається на 50–60 % від реальної вартості номера на користь туроператора. Отримана від туроператора передоплата дає готельному підприємству можливість здійснити значні вкладення у модернізацію та розвиток інфраструктури.

В процесі співпраці вигідною для власника готелю і туроператора є оренда. Якщо розрахунок виконаний професійно, оренда дає можливість туроператору продавати номери в готелі і свій турпродукт за цінами, суттєво нижчими, ніж у конкурентів.

Навіть якщо номери у готелі виявляться не завантаженими повністю, туроператор може передати їх у реалізацію для відпочинку туристів-індивідуалів і організованих груп, які не є його клієнтами.

В процесі оренди, готель не вносить зміни у функції з надання готельних послуг, роботу обслуговуючого персоналу, фінанси й управління. На туроператора покладається тільки відповідальність за реалізацію номерів, їх бронювання, а також розрахунки з клієнтами за надані основні готельні послуги. Служба бронювання готелю упродовж усього терміну оренди отримує від туроператора інформацію про дати зайздів, кількість і особисті дані туристів, про умови їх розміщення (категорія номерів, організація харчування, перелік документів, додаткове обслуговування).

Орендувавши готельне підприємство, туроператор реалізує його номери, користуючись своєю агентською мережею. Реалізація номерів в орендованому готелі може здійснюватися трьома способами:

— реалізація номерів у складі комплексного турпродукту оператора — найбільш бажаний варіант, оскільки дозволяє отримати не тільки прибуток з продажу номерів, водночас додатковий дохід з реалізації інших послуг, що входять у турпакет;

— реалізація послуг орендованого готелю, що входять до турпродукту інших операторів — конкуренти-туроператори пропонують туристам транспортні та інші послуги, звертаючись до туроператора-орендаря тільки для організації проживання туристів;

— реалізація номерів у готелі є найменш вигідною і ризикованою формою роботи, оскільки застосовується тільки у випадках недозавантаження і простою номерів — основною метою туроператора у цьому випадку є підселення у готель неорганізованих туристів, які самостійно вирішують проблему свого розміщення безпосередньо в дестинації.

Іншою формою співпраці є комітмент-умови. Це найбільш поширенна форма роботи готельного підприємства з туроператором, оскільки передбачає менші витрати і ризики у разі оренди готелю туроператором. Проте, ця форма співпраці менш вигідна для власників готелів. Готельне підприємство організовує продаж турфірмі певного блоку місць з неодмінною умовою передачі ризику щодо їх реалізації туроператору, при цьому туроператор має можливості з розподілу цього блоку номерів на свій розсуд.

Під блоком місць розуміється кількісно і тимчасово обмежена сукупність ліжкомісць у готелі, матеріальну відповідальність за продаж яких передбачається туроператором. Блок місць характеризується певними критеріями: кількістю номерів та їх категорією, тривалістю оренди блоку місць, обсягом знижок, що надаються власником готелю.

Блоки місць в готелях можна розділити на дві великі групи:

— строго фіксовані (готель реалізує конкретні номери, перелік яких зазначається у додатку до договору);

— вільно фіксовані (готель реалізує кімнати конкретної категорії або місткості без зазначення їх номера).

Залежно від прийнятого туроператором ризику можна виділити жорсткі і м'які блоки місць.

Жорсткий блок передбачає перекладання відповідальності з готелю на туроператора за продаж оплачених номерів протягом усього терміну їх оренди. У цьому випадку збитки повністю несе туроператор, а його відмова від блоку до закінчення терміну дії договору без штрафних санкцій є неможливою.

Під м'яким блоком розуміються умови співпраці, які передбачають можливість відмови за певний час до планованого зайзду (зазвичай 7–14 днів) від частини або від цілого блоку. При цьому власник готелю не вимагає штрафних санкцій, а організовує реалізацію номерів самостійно.

В залежності від обсягу придбаних блоків, вони можуть бути: ексклюзивні (якщо обсяг блоку більший половини номерного фонду готелю); великі (обсяг блоку 30–50 % номерного фонду); значні (обсяг блоку 15–30 %); незначні (до 15 % номерного фонду).

Комитмент-умови складаються з повною або частковою (не менше 50 %) передоплатою заявленої кількості номерів перед початком сезону, при цьому можливість туроператора відмовитися від заяленого блоку до закінчення терміну комитменте відсутня. Ризик реалізації номерів цілком на туроператорі характеризується такими рисами: будь-який простій номер власником готелю не компенсується, а виплачена оператором сума не повертається за жодних обставин.

Комитмент-умови вигідні для готельного підприємства, оскільки дають готелю можливість отримати певні кошти ще до початку туристського сезону і заїзду гостей. Туроператору така форма також вигідна, оскільки є можливість отримати суттєві знижки за факт прийняття на себе усіх ризиків з реалізації номерів у межах орендованого блоку.

Обсяги зникючих на умовах комитмент визначаються: тривалістю використання блоку місць, категорією готелю і номерів орендованого блоку, іміджем готелю і його місцем розташування, різноманітністю і якістю додаткових послуг, видами і термінами оплати блоку місць. При комитмент-умові, як і при інших умовах діє принцип «із збільшенням обсягу і терміну орендованого блоку місць і раніше туроператор його оплачує, тим вищий обсяг дисконту, наданого власником готелю».

Елотмент-умови, на противагу комитмент, передбачають збереження ризику з реалізації номерів за готелем. Оплата блоків місць за умовами елотмент здійснюється безпосередньо перед кожним заїздом туристів. Ця форма співпраці неприйнятна для великих і відомих готелів і використовується лише маловідомими закладами розміщення із незручним розташуванням.

Елотмент передбачає визначення обсягу блоку номерів і його постійне резервування, однак кошти за вказаній блок місць проплачуються безпосередньо перед заїздом кожної групи туристів. У разі жорсткого блоку місць, обсяг оплати за елотмент постійний, не залежить від реальної кількості клієнтів. М'який блок місць передбачає відсутність штрафних санкцій та оплати порожніх номерів, або, навпаки, збільшення блоку місць безпосередньо під час заїзду туристів у разі збільшення кількості замовлень.

Обсяг орендної плати за елотмент-умовами залежить від умов, аналогічних комитменту. Однак, при цій формі значний вплив має категорія блоку, яку заявляє туроператор (жорсткий або м'який), і яка запланована середньою тривалістю заїздів.

У досвіді роботи готелів і туроператорів комитмент і елотмент часто поєднуються і доповнюються. Туроператор часто отримує 20–30 % номерів за умовами комитмент, добираючи решту обсягу елотмент. Це зумовлює подорожчання придбаних послуг, але істотно знижує ризик туроператора. Для готелів такий варіант менш прийнятний у фінансовому плані. Однак, основна частка туроператорів вдається до широкого використання цього варіанту, і більшість готелів змушені вживати зазначені умови.

Без відклику бронювання є досить ризикованим способом співпраці готелів з туроператорами. Зміст її у в резервуванні туроператором певної кількості кімнат на незначний термін (свята, заходи) із зазначенням у заявці крайнього терміну оплати броні. При цьому, відмова туроператора від заброньованих номерів без сплати ним штрафних санкцій неможлива.

Без відклику бронювання найчастіше проводиться для «мертвих душ» — (прізвища неіснуючих клієнтів, які зайждають у зазначені дати у готель). Гарантії своєчасної оплати броні не пізніше зазначеного терміну підкріплюються гарантійним листом. Після

підтвердження бронювання готелем туроператор починає реалізовувати номери. Після збору необхідної грошової суми здійснюється їх оплата.

Без відклику бронювання вигідне для туроператорів, оскільки знижує їх ризик, і при цьому залишає оператору можливість розпоряджатися номерами від свого імені. Без відклику бронь не вимагає значної передоплати, дає туроператору відтермінування в оплаті заброньованих номерів за рахунок вже проданих турпакетів. Ця форма співпраці вигідна і власнику готелю, який перекладає ризик з реалізації кімнат на туроператора і не дає партнеру істотних знижок.

Дослідження ризиків у співпраці туристичних підприємств з готелями, окрім теоретичного обґрунтування має важливе практичне значення при формуванні стратегії взаємовідносин, яка істотно впливає на формування ціни, готельні послуги, конкурентні переваги суб'єктів взаємовідносин. Аналіз ризиків дає поштовх як до теоретичного обґрунтування, так і до практичного застосування результатів дослідження у перспективі розвитку готельних і туристичних підприємств.

Література

1. Мальська М. П. Готельний бізнес: теорія та практика [Текст] : підруч. / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. — К. : Центр учебової літератури, 2012. — 472 с.
2. Саак А. Э. Менеджмент в индустрии гостеприимства (гостиницы и рестораны) [Текст] : учебн. пособие / А. Э. Саак, М. В. Якименко. — СПб. : Питер, 2007.
3. Сорокина Т. Маркетинговая стратегия гостинично-ресторанных комплексов [Текст] / Т. Сорокина // Маркетинг. — 2008. — № 5. — С. 32–42.
4. Ткаченко Т. І. Економіка готельного господарства і туризму [Текст] : навч. посіб. / Т. І. Ткаченко, С. П. Гаврилюк. — К., 2005.
5. Яковлев Г. А. Экономика гостиничного хозяйства [Текст] : учеб. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. / Г. А. Яковлев. — М. : РДЛ, 2006. — 328 с.

Пандяк І. Г.

РИСКОВЫЕ ФОРМЫ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРОПЕРАТОРОВ С ОТЕЛЯМИ

Проанализированы особенности рисков в сотрудничестве туристических организаций с гостиничными предприятиями при договоре аренды, комитмент и элотмент-условиях. Выявлено организационную и экономическую составляющие эффективности для сторон сотрудничества.

Ключевые слова: гостиничное предприятие, туристическое предприятие, риск, аренда, комитмент, элотмент.

Pandyak I. G.

RISKY FORMS OF TOUR OPERATORS COOPERATION WITH HOTELS

The features of risk in conjunction tourism organizations with hotel companies in the lease, and komytmment elotment-conditions. Found organizational and economic efficiency components for the parties cooperate.

Key words: hotel company, travel company, risk, lease, komytmment, elotment.

Розділ 3.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 338.483.1(292.451/.454)

Бочан І. О., Цимбала О. С.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗБУДОВИ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті описано особливості процесу розбудови туристичної інфраструктури у Карпатському регіоні. Основний акцент зроблено на розвиток туристичної інфраструктури у західних областях України, які входять до регіону Українських Карпат. Проаналізовано статистичні дані щодо динаміки розвитку готелів та інших засобів розміщення туристів у цьому регіоні.

Ключові слова: Карпати, туристична інфраструктура, засоби розміщення, готель, агрооселя, санаторно-курортні та оздоровчі заклади.

Українські Карпати — це край мальовничих ландшафтів, чистого повітря та джерельної води, що приваблює туристів з різних куточків світу самобутнім народним мистецтвом, гостинністю місцевих мешканців, їхніми давніми традиціями та, безперечно, екологічно чистими продуктами. Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал регіону в поєднанні з вигідним географічним розташуванням у центрі Європи є достатньо вагомою передумовою розвитку і відпочинку, орієнтованою як на внутрішнього споживача, так і на обслуговування іноземного туриста.

Гори Карпати — велика гірська система, розташована у Центрально-Східній Європі; гори простяглася більш ніж на півтори тисячі кілометрів на території ряду держав: Чехії, Польщі, Словаччини, України, Угорщини, Сербії, Румунії.

Українські Карпати — це частина гірської системи Східних Карпат. Площа становить понад 24 тис. км², це близько 10 % від всієї території Карпат. Українські Карпати розкинулися на території 4-х західних областей країни, що формують тут потужний туристичний регіон: Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська. Площа Карпатського туристичного регіону становить близько 9,5 % площи України і проживає тут близько 13,4 % населення країни.

Багатство культурно-історичної спадщини та унікальні природні ресурси регіону є запорукою значних туристичних потоків. Так, згідно даних Держстату України за 2012 р. кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України (у розрізі областей Карпатського регіону) розподілилися наступним чином (рис. 1):

При цьому слід зауважити, що переважна більшість туристів (93,4 %) віддають перевагу приватним туристичним подорожам!

Однак розвиток туризму у Карпатському регіоні неможливий без функціонування на відповідному рівні туристичної інфраструктури (закладів харчування, засобів розміщення, системи зв'язку і комунікацій, функціонування служб сервісу, організації культурно-розважального обслуговування тощо).

Під туристичною інфраструктурою прийнято розуміти мережу підприємств, установ і закладів, що забезпечують потреби туриста. Така інфраструктура формується у процесі освоєння регіону туристами і визначає якісний рівень туристичної освое-

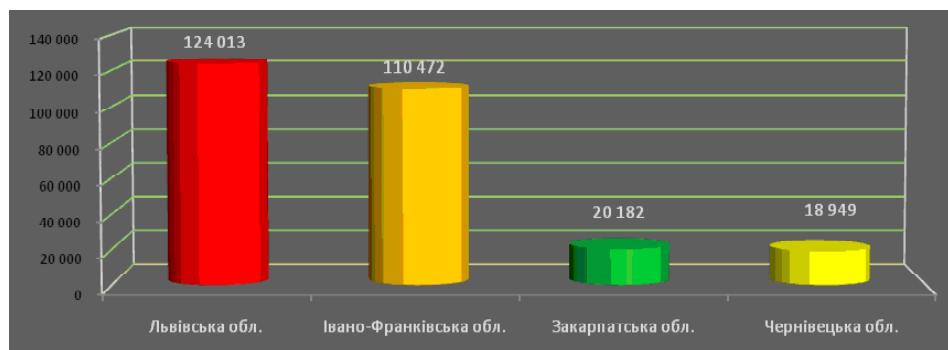

Рис. 1. Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України в розрізі областей Карпатського регіону у 2012 р (за даними Держстату України)

ності цього регіону. Система туристичної інфраструктури складається з таких складових: засоби розміщення, заклади харчування, транспортна інфраструктура (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти), культурно-дозвілля, заклади медичного, фінансового, інформаційного, екскурсійного обслуговування туристів. До елементів основної (виробничої) інфраструктури належать об'єкти розміщення, харчування та транспортування туристів. До супутньої інфраструктури належать заклади культури, розважальних, спортивних закладів, заклади охорони здоров'я, в межах яких надаються додаткові послуги туристу [7].

Процес розбудови туристичної інфраструктури в Карпатському регіоні активізувався у 2004 р. після затвердження Кабінетом Міністрів України Програми розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004–2010 рр. № 612 від 12.05.2004 р. У цей проміжок часу (2006–2010 рр.) спостерігалось різке збільшення кількості закладів розміщення туристів в усіх областях Карпатського регіону [2, 3, 4, 5]. Зокрема це стосується Закарпатської, Чернівецької, Львівської областей. Повільнішою була динаміка розбудови закладів розміщення туристів в Івано-Франківській області (рис. 2, 3, 4, 5).

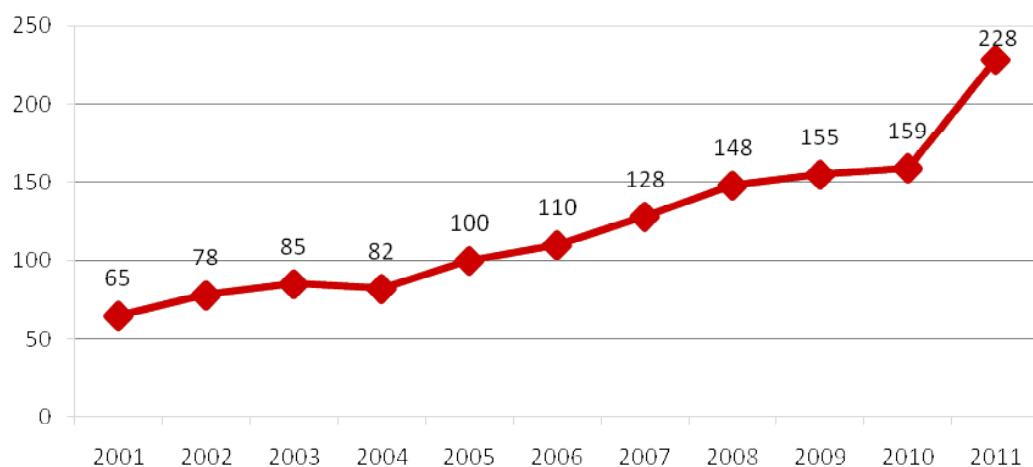

Рис. 2. Динаміка кількості готелів та інших місць розміщення туристів у Львівській області, 2001–2012 рр. (за даними Головного управління статистики у Львівській області)

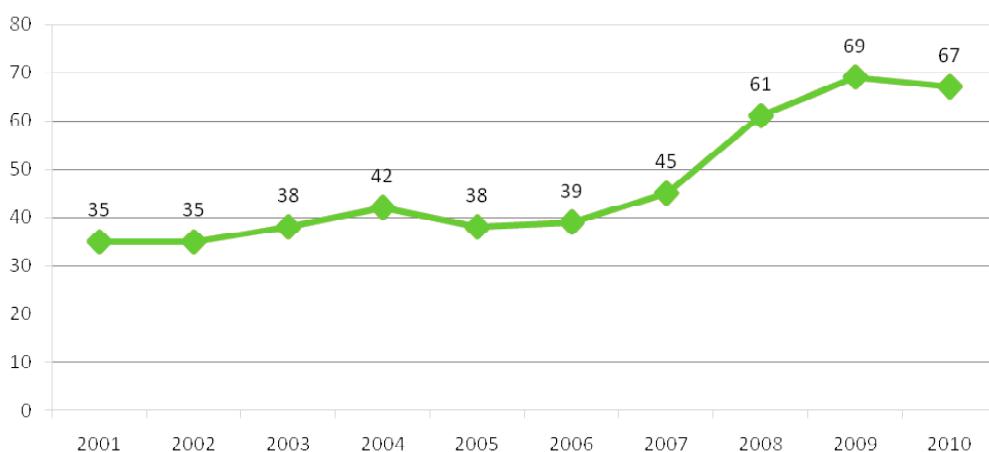

Рис. 3. Динаміка кількості готелів та інших місць розміщення туристів у Закарпатській області, 2001–2010 рр. (за даними Головного управління статистики у Закарпатській області)

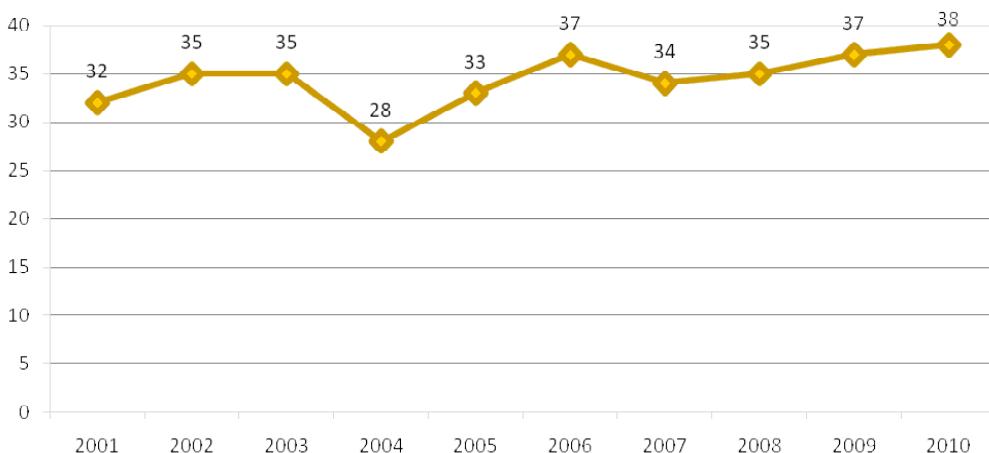

Рис. 4. Динаміка кількості готелів та інших місць розміщення туристів в Івано-Франківській області, 2001–2010 рр. (за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області)

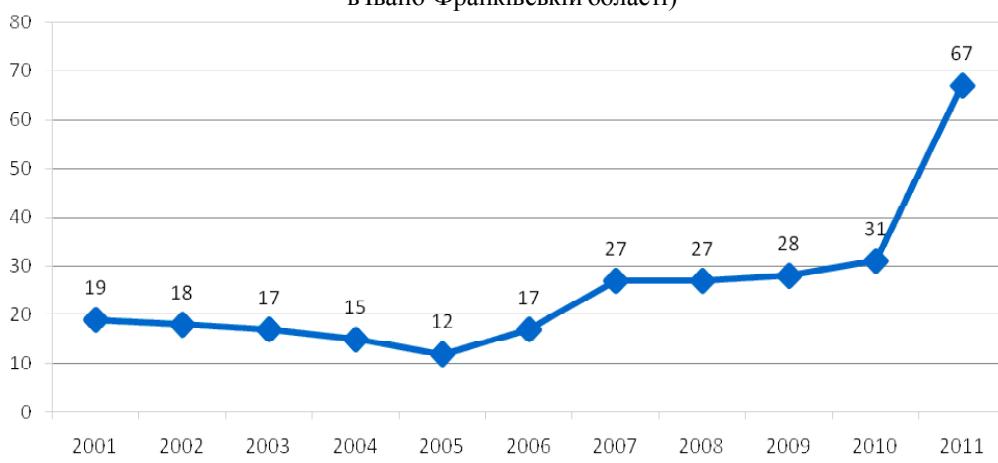

Рис. 5. Динаміка кількості готелів та інших місць розміщення туристів у Чернівецькій області, 2001–2011 рр. (за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області)

Період найбільшої інтенсифікації розбудови туристичної (особливо придорожньої) інфраструктури припав на етап підготовки до Євро-2012. Найбільш активно йшла підготовка туристичної і придорожньої інфраструктури за основними напрямами руху учасників і гостей фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу. Основними об'єктами придорожньої туристичної інфраструктури, що знаходились в полі зору були: майданчики для відпочинку; кемпінги; туристичні бази; готелі, мотелі; авто- та газозаправні станції; станції технічного обслуговування; інші об'єкти туристичної інфраструктури в місцях прилягання до автомобільних доріг.

Сьогодні ж розвиток туристичної інфраструктури є елементом сталого розвитку туризму в Карпатському регіоні (згідно Рамкової конвенції про охорону та стяй розвиток Карпат), зокрема — стяй розвиток транспорту та інфраструктури. Такий стяй розвиток транспорту та інфраструктури у Карпатському регіоні передбачає:

- планування і розробку політики розвитку сталого транспорту та інфраструктури з урахуванням особливостей гірського довкілля, необхідності охорони вразливих територій, зокрема регіонів, багатих на біорізноманіття, територій, на яких знаходяться міграційні шляхи, охорону біологічного різноманіття та ландшафтів, а також тих територій, що мають особливе значення для туризму;
- співпрацю щодо розробки спільноти транспортної політики, яка забезпечує переваги мобільності та доступу в Карпатах, водночас зменшуєчи негативний вплив на здоров'я людей, ландшафти, рослини, тварин та їхні середовища існування.

Оскільки Карпатський регіон охоплює ряд країн, важливим аспектом є транскордонне співробітництво країн-учасниць в процесі стимулування сталого розвитку транспорту та туристичної інфраструктури Карпат. Цей пріоритет, окрім Карпатської конвенції, визначено також у Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 рр., де зазначено, що одним із базових векторів цього співробітництва є розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури, що включає:

- розбудову рекреаційної інфраструктури;
- організацію транскордонних туристичних маршрутів;
- стимулування створення інформаційної інфраструктури транскордонного туризму та забезпечення її розвитку.

У зв'язку із зростанням потреби транскордонного співробітництва країн-учасниць Карпатського регіону в процесі стимулування сталого розвитку туризму, організовано проект «Стратегія для майбутнього сталого розвитку туризму в Карпатах», у якому взяли участь всі країни регіону (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія, Сербія, Словачка Республіка та Україна). У рамках цього Проекту до 14 вересня 2013 р. проведено по одній робочій нараді у кожній з країн-учасниць Карпатської конвенції. В Україні таку нараду проведено 10 вересня у Львові, у Львівському інституті економіки і туризму, результатом якої стали рекомендації до додатків Стратегії сталого розвитку туризму в Карпатах.

Сьогодні проводиться активна розбудова придорожньої туристичної інфраструктури, зокрема на міжнародних транспортних коридорах. У цьому контексті транскордонне співробітництво, зокрема України і Польщі, повинно проходити у площині дотримання рівноваги між зростаючою потребою у розбудові туристичної інфраструктури та екологічним станом довкілля.

У процесі розбудови туристичної інфраструктури у Карпатському регіоні, важливими є розбудова, облаштування та реконструкція пунктів пропуску через державний кордон, зокрема мова йде про пункти пропуску у Львівській, Закарпатській і Чернівецькій областях. На вирішення цього завдання зорієнтована Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 рр., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України 1 грудня 2010 р. № 1088 [1].

Найбільш масштабними інфраструктурними проектами у рамках заходів з розвитку пунктів пропуску на українсько-польському кордоні, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету, є:

- створення функціонального модуля «Фільтр пункту пропуску» в міжнародному пункті пропуску «Рава-Руська» (ділянка пункту пропуску, обладнана комплексом технічних засобів митного контролю, засобів теле- та відео спостереження, результати якого фіксуються у в електронному журналі);

- постачання обладнання та технічних засобів митного контролю до міжнародних автомобільних пунктів пропуску «Краківець», «Шегині».

Ще однією невід'ємною складовою сталого розвитку інфраструктури у Карпатському регіоні є формування оптимальної для даної місцевості мережі засобів розміщення туристів. Так, аналіз чисельності колективних засобів розміщення у 2012 р. в Україні демонструє, що із загальної кількості колективних засобів розміщення — 6042, у Карпатському регіоні зосереджено 836 таких закладів, що становить понад 14 % від загальної кількості в Україні (за даними Держстату України) (рис. 6) [8]. При цьому частка розміщених осіб тут склала понад 16 % від загальної кількості (рис. 7) [8].

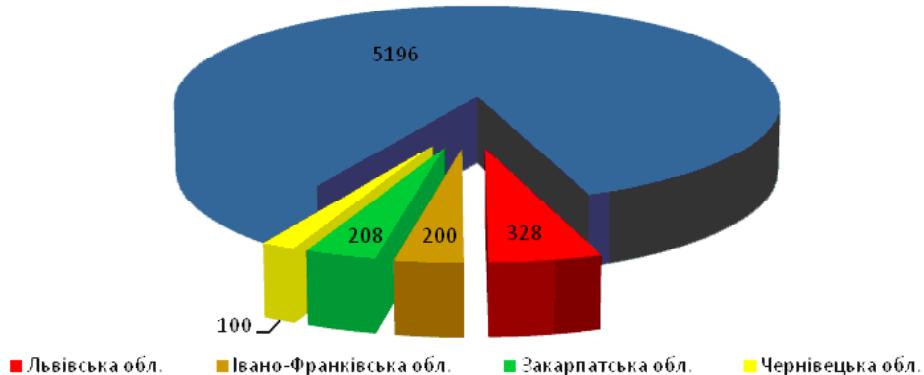

Рис 6. Частка колективних засобів розміщення в областях Карпатського регіону, 2012 р.
(за даними Держстату України) [8]

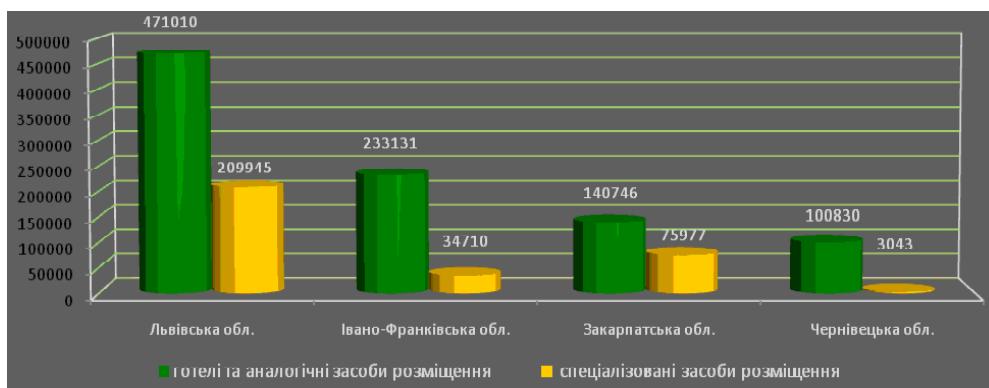

Рис. 7. Кількість розміщених осіб у колективних засобах розміщення в областях Карпатського регіону, 2012 р. (за даними Держстату України) [8]

За кількістю колективних засобів розміщення станом на 2012 р. перше місце у Карпатському регіоні займає Львівська область (328), друге — Закарпатська (208), третє — Івано-Франківська (200), четверте — Чернівецька (100) (рис. 8). При цьому

домінуючу часту займають готелі та аналогічні засоби розміщення, тоді як кількість спеціалізованих засобів розміщення залишається помітно меншою. Чисельність основних груп санаторно-курортних та оздоровчих закладів в областях Карпатського регіону представлено на рисунку 9 станом на 2011 р. (з огляду на доступні дані обласних статистичних управлінь).

Рис. 8. Кількість колективних засобів розміщення в областях Карпатського регіону, 2012 р. (за даними Держстату України) [8]

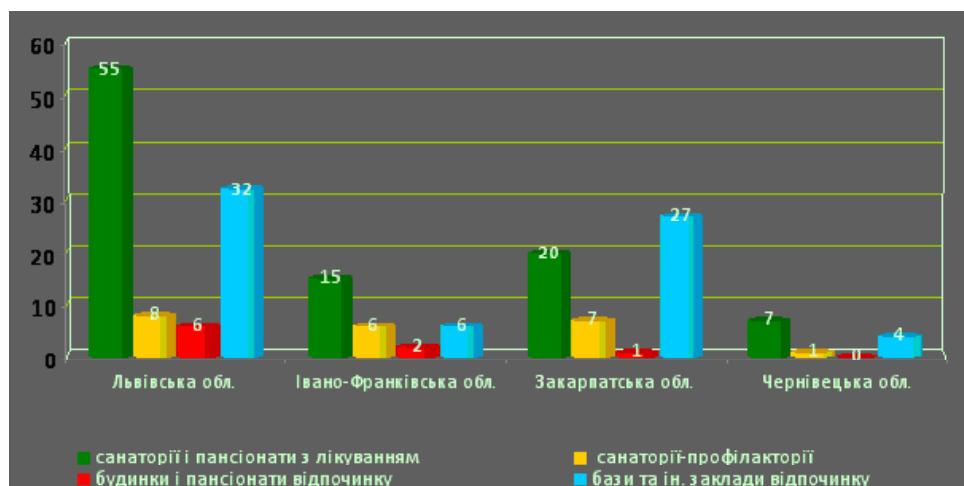

Рис. 9. Кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів в областях Карпатського регіону станом на 2011 р. (за даними Головних управлінь статистики у Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях)

Більш детально пропонуємо звернути увагу на діяльність закладів розміщення на Львівщині впродовж 2012 р. [6]. Перш за все, варто зазначити, що у порівнянні з 2011 р. кількість закладів розміщення на Львівщині зросла з 317 до 325. Впродовж 2012 р. послугами колективних засобів розміщення скористалися 680,7 тис. осіб, у тому числі у готелях та аналогічних засобах розміщення зупинялися 470,8 тис. приїжджих, у спеціалізованих засобах (санаторіях, пансіонатах, базах відпочинку) оздоровилось 209,9 тис. осіб. Крім того, послугами зеленого туризму скористалися 17 тис. осіб (рис. 10). П'яту частину приїжджих (143,3 тис. осіб) становили іноземні громадяни, з них 107,6 тис. розміщувалися у готельних закладах, 35,7 тис. обслуговувались санаторно-курортними закладами. Найбільша кількість іноземних громадян, яких обслуговували в готелях та аналогічних засобах розміщення, прибули з Польщі — 22 тис., Росії — 20,8 тис., Німеччини — 11,2 тис. осіб. Серед оздоровлених іноземців у санаторно-курортних

закладах переважають громадяни з Росії — 19,4 тис., Білорусі — 4,8 тис. та Молдови — 4,1 тис. осіб. Із загальної кількості готельних закладів 130 — готелі, 40 — мотелі, 77 — туристичні бази та інші засоби розміщення [6].

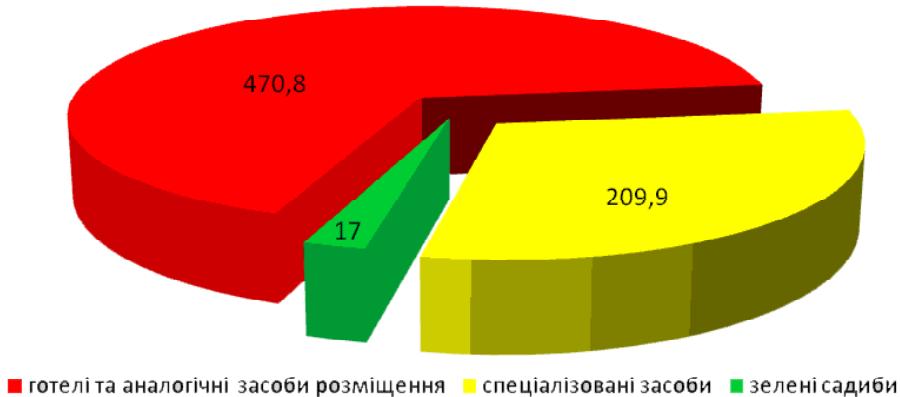

Рис. 10. Кількість туристів обслуговуваних колективними засобами розміщення на Львівщині у 2012 р., тис. осіб (за даними Головного управління статистики у Львівській області)

Особливо актуальну групу засобів розміщення у Карпатському регіоні складають агроселі та «зелені садиби». Такі засоби розміщення є невід'ємними елементами туристичної інфраструктури за умов розвитку сільського, екологічного та етнічного видів туризму, що є перспективними для Карпатського регіону. Агроселя — це житлове приміщення, яке знаходиться в сільській місцевості, містить не більше п'яти кімнат, пристосованих для проживання туристів і належить на правах приватної власності господарю, який займається сільськогосподарською діяльністю або зайнятий у сфері обслуговування чи соціальній сфері села. Саме такі засоби розміщення перебувають на етапі формування та розвитку, відтак про них маємо дуже не точні статистичні дані.

Розвиток регіонального туристичного бізнесу в Карпатському регіоні сприятиме створенню спеціальних малих і середніх підприємств, а також активізації і стимулюванню роботи цілої мережі народного господарства: будівництва, торгівлі, сільського господарства, виробництва товарів народного споживання, транспорту і зв'язку, формуванню сучасної кадрової політики в регіоні і поетапному виходу регіонального туристичного бізнесу як на загальнодержавний, так і на світовий рівень туристичних послуг. У зв'язку з цим актуальним залишається розвиток та вдосконалення туристичної інфраструктури регіону в Карпатському регіоні.

Отже, при формуванні стратегії туристичного освоєння Карпатського регіону необхідно розумно використати його геополітичні переваги і зберегти екологічний феномен території. Майбутня модель сталого розвитку Карпат має бути економічно вигідною для України і екологічно сумісною з прилеглими територіями сусідніх країн. Необхідно також відзначити, що через Карпатський регіон проходять всі сполучення із країнами заходу, як транспортними засобами (автомобільний, залізничний), так і повітряний та трубопровідний, що міцно поєднує регіон з сусідніми країнами. Сусідські відносини Львівської області з Польщею, Закарпатської — з Чехією, Чернівецької області з Румунією створюють сприятливі умови інтеграції України в Євросоюз.

Література

1. Кабінет Міністрів України. Постанова. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011—2015 рр.: № 1088 від 1 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>.

2. Готелі та інші місця для тимчасового проживання [Електронний ресурс]. — (Офіційний сайт Головного управління статистики у Львівській області). — Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Львівській області. — Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tut/tut_u/hotel_05u.html.

3. Готелі та інші місця для тимчасового проживання [Електронний ресурс]. — (Офіційний сайт Головного управління статистики у Закарпатській області). — Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Закарпатській області. — Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/turism/hotel.pdf>.

4. Готелі та інші місця для тимчасового проживання [Електронний ресурс]. — (Офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області). — Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. — Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>.

5. Готелі та інші місця для тимчасового проживання [Електронний ресурс]. — (Офіційний сайт Головного управління статистики в Чернівецькій області). — Державна служба статистики України. Головне управління статистики в Чернівецькій області. — Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>.

6. Діяльність колективних засобів розміщування Львівщини у 2012 році: Експрес-випуск за 11.04.2013 № 36 // Головне управління статистики у Львівській області. — 2013.

7. Долгопола Г. Є., Коробейникова Я. С. Туристична інфраструктура: до проблеми визначення та функціонування державно-приватного партнерства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.confcontact.com/20130214_econ/10_dolgopolova.htm.

8. Мережа колективних засобів розміщування у 2012 році: Експрес-випуск за 11. 04. 2013 № 05.4-119/74 // Державна служба статистики України. — 2013.

Бочан І. О., Цымбала О. С.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В КАРПАТСКОМ РЕГИОНЕ

В статье очерчены особенности процесса развития туристической инфраструктуры в Карпатском регионе. Основной акцент сделан на развитие туристической инфраструктуры в западных областях Украины, которые входят в регион Украинских Карпат. Проанализированы статистические данные относительно динамики развития гостиниц и других средств размещения туристов в этом регионе.

Ключевые слова: Карпаты, туристическая инфраструктура, средства размещения, гостиница, сельская усадьба, санаторно-курортные и оздоровительные заведения.

Bochan I. B., Tsymbala O. S.

FEATURES OF TOURIST INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN CARPATHIAN REGION

The article outlines the features of the process of building up the tourism infrastructure in the Carpathian region. The main emphasis is made on the development of tourism infrastructure in the western regions of Ukraine, which are members of the region of the Ukrainian Carpathians. Analysis of statistical data on the dynamics of hotels and other tourist accommodation facilities in the region is made.

Key words: mountain system, the Carpathians, the tourist infrastructure, means of accommodation, hotel, agro dwelling, sanatorium, resort, and health improving facilities.

УДК 378.147:339.543-057.4(477)

Бігус М. М., Свєлеба Н. А.

РОЛЬ ПАРТНЕРСТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

В статті систематизовано напрями підвищення конкурентоспроможності діяльності суб'єктів туристичного бізнесу з урахуванням особливостей формування партнерських взаємовідносин. Проведено оцінку пріоритетності стимулів партнерства, на основі яких визначено зони толерантності та рівень мотиваційної конгруентності підприємств партнерів.

Ключові слова: партнерство, суб'єкти туристичного бізнесу, конкурентоспроможність.

На сучасному етапі функціонування перед системою управління суб'єктів туристичного бізнесу постають нові завдання щодо пошуку ефективних і дієвих способів забезпечення конкурентних переваг з врахуванням розвитку не лише власних процесів, а й вдосконаленням процесів взаємодії із бізнес-партнерами.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що різні аспекти партнерства досліджуються як вітчизняними так і іноземними науковцями. Вагомий внесок здійснили Л. Балабанова, М. Бойко, Т. Ткаченко, Л. Шульгіна, Дж. Дайер і Х. Сінгха. Результати їх наукових досліджень свідчать про суттєвий внесок у вирішення проблеми управління конкурентоспроможністю підприємств. Водночас у науковому полі вибірково висвітлені питання забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу, не систематизовано напрями підвищення конкурентоспроможності з урахуванням особливостей формування партнерських взаємовідносин суб'єктів туристичного бізнесу.

Обґрунтувати необхідність формування партнерської співпраці суб'єктів туристичного бізнесу для забезпечення їх конкурентоспроможності;

Підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю суб'єктів туристичного бізнесу неможливе лише за умов більш дієвого застосування економічних інструментів. Усе більшої необхідності набуває партнерство у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу, яке передбачає співпрацю зацікавлених суб'єктів щодо досягнення спільних цілей.

В сучасному економічному середовищі України сформувалось декілька підходів щодо створення партнерських відносин: тільки між суб'єктами господарювання та/або суб'єктами господарювання та іншими державними і недержавними інституціями. Базисом для формування партнерських відносин тільки між суб'єктами господарювання є спільні бізнес-економічні інтереси, а для суб'єктів господарювання із іншими інституціями більшого вираження набувають спільні соціальні інтереси що проявляються через участь в різних проектах та програмах. Враховуючи такі підходи слід на нашу думку виділити ділове партнерство та соціальне партнерство у туристичному бізнесі.

Ділове партнерство у туристичному бізнесу — це процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами, які представляють інтереси у створенні споживчої цінності туристичного продукту.

Соціальне партнерство у туристичному бізнесі — це процес налагодження та підтримки контактів між суб'єктами туристичної діяльності, державними, громадськими, науковими й освітніми структурами з метою узгодження інтересів та досягнення спільних цілей переважно соціального характеру.

Партнерство в управлінні конкурентоспроможністю суб'єктів туристичного бізнесу може формуватись за двома базовими векторами — внутрішнім і зовнішнім. Внутрішній вектор партнерства передбачає співпрацю між туристичними операторами

та суб'ектами бізнесу дотичних до туризму видів економічної діяльності (досить об'ємне та змістовне за цим напрямом дослідження проведено Л. Шульгіною та Є. Гаєвською [5, с. 27]). Це дуже важливо, адже справедливо відзначає О. Моран, що туристична конкурентоспроможність та управління нею залежить від якості його туристичної інфраструктури і від того, наскільки ефективно здійснюється взаємодія готельного комплексу, транспортних підприємств, сфери торгівлі та інших галузей сфери обслуговування [4, с. 6]. Зовнішній вектор партнерства, як зауважує Г. Т. П'ятницька формується навколо контактів суб'ектів туристичного бізнесу з державними, громадськими, науковими, освітніми структурами, просторові локації яких найчастіше виходять поза межі державних кордонів [2, с. 342] (рис 1). Це дуже важливий момент, який підкреслює той факт, що туризм — явище міжнародного масштабу, через що в просторовому вимірі як внутрішній, так і зовнішній вектори партнерства в туристичному бізнесі можуть набувати ознак транскордонних та міждержавних.

Рис. 1. Вектори партнерства у забезпеченні конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу (складено авторами)

Як бачимо з рис. 1, можливостей комбінацій інституційної участі в різних формах партнерства може бути чимало. Основу ініціативи до співпраці повинні становити спільні інтереси, адже при такому діалозі досить часто виникають труднощі, зумовлені дивергенцією інтересів його учасників. Через це примусові ініціативи з боку держави, часто спричинені вимогами міжнародної спільноти, перетворюються у формальну співпрацю, що для конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу не спричиняє абсолютно ніякої вигоди. Доцільним буде партнерство лише в тому випадку, якщо забезпе-

чуватиметься конвергенція інтересів його учасників і проводитимуться відповідні роз'яснювальні роботи, щоб кожен суб'єкт усвідомлював необхідність такої участі для власного розвитку. В іншому ж випадку така співпраця буде за собою тягти лише необґрунтовані ресурсі затрати на періодичне проведення заходів переважно організаційного характеру. Тому кожен підприємець, що ініціює чи залучається до відповідних форм партнерства, повинен чітко розуміти вигідність такої співпраці. І в першу чергу така вигідність повинна проявлятись стосовно більших можливостей забезпечення власної конкурентоспроможності.

Насамперед, визначимо, яким чином можна здійснити конвергенцію інтересів учасників партнерства, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу. При цьому конвергенцію розглядаємо не в спрощеному трактуванні як зближення таких інтересів, а як своєрідне накладання їх один на один, у результаті чого виникає нова площа взаємодії та очікувань.

Простежимо коло інтересів можливих учасників партнерства, які виникають у контексті забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу (табл. 1).

Таблиця 1

Дивергентно-конвергентні інтереси учасників ділового партнерства в контексті забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу

№ з/п	Учасники партнерства	Основний інтерес / дивергенція	Спільній інтерес / конвергенція	Ключове завдання у забезпеченні конкурентоспроможності
Учасники ділового партнерства				
1.	Суб'єкти туристичного бізнесу (туроператори)	Одержання максимальних прибутків	Зростання обсягів туристичних потоків	Надання якісних послуг за конкурентними параметрами
2.	Суб'єкти бізнесу суміжних галузей (заклади розміщення, харчування, транспортні підп-ва)	Одержання максимальних прибутків	Зростання обсягів туристичних потоків	Надання якісних послуг (виробництво товарів) за конкурентними параметрами

Розглянемо особливості формування умов ділового партнерства суб'єктів туристичного бізнесу. Туроператор в процесі організації, формування та реалізації туристичних продуктів вступає в договірні відносини та укладає угоди з іншими учасниками туристичної діяльності. Договірні відносини туроператора розділяються відповідно до технологічних циклів діяльності, найбільша кількість угод укладається в циклах:

- виробництва туристичного продукту (договори з постачальниками послуг та товарів);

- реалізації туристичного продукту (агентські договори, договори франшизи (продаж бренду, ліцензії) та договори з туристами (про туристичне або екскурсійне обслуговування));

- споживання туристичного продукту (договори зі страховою компанією (страхування туристів під час подорожі), а також договори з банківською або фінансовою установою (фінансове забезпечення гарантій туристичного підприємства)).

Основним акумулюючи ядром формування ділового партнерства виступає туроператор, який об'єднує на договірній основі учасників створення туристичного продукту і забезпечує його просування на ринку туристичних послуг, самостійно або за участю туристичних агентів.

Між учасниками ділового партнерства укладаються різні види договорів, які в кінцевому варіанті визначають модель ринкової поведінки суб'єктів туристичного бізнесу (рис. 2).

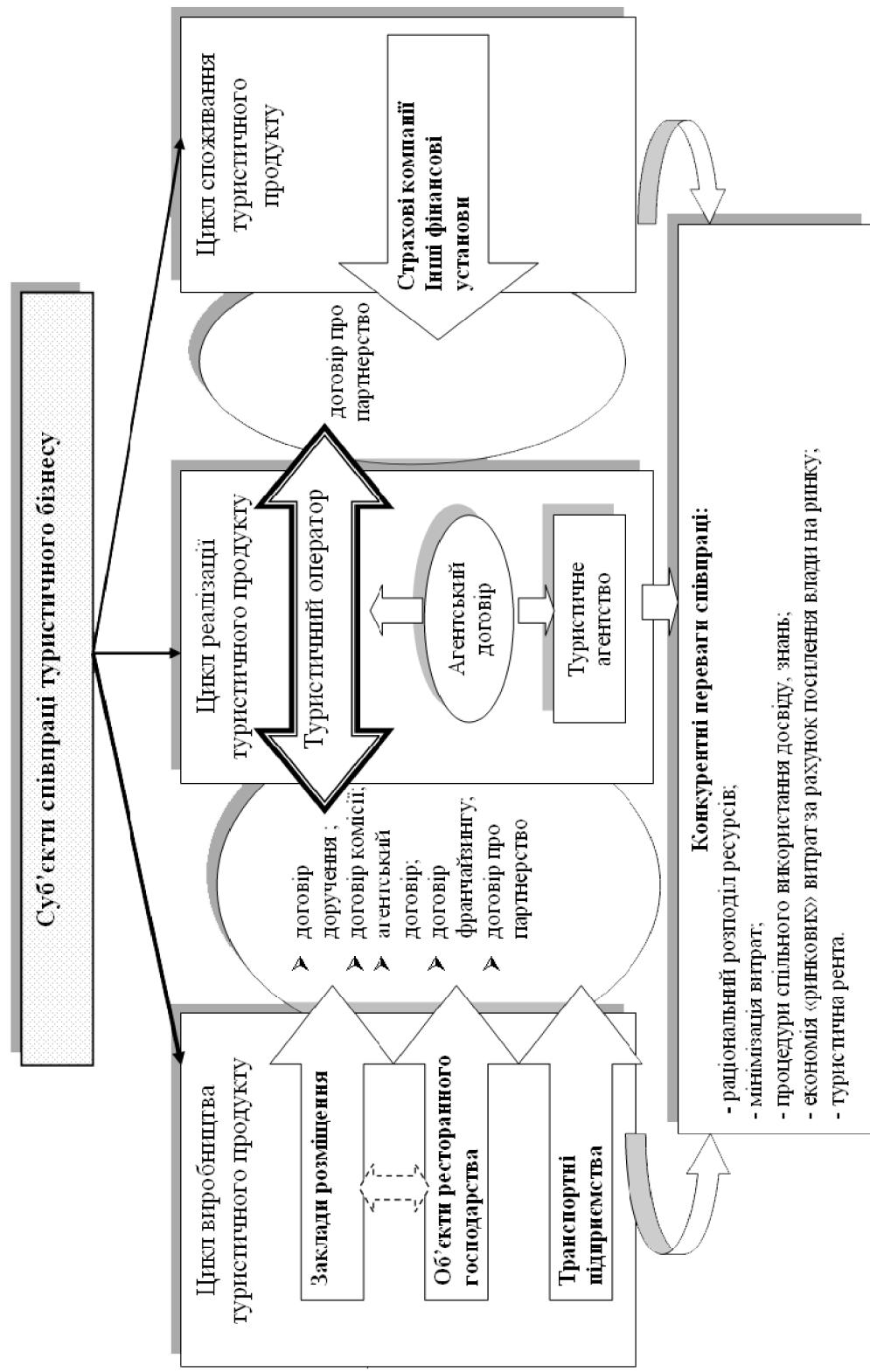

Рис. 2 Модель ринкової поведінки суб'єктів туристичного бізнесу

В рамках партнерської співпраці на основі спільних інтересів між суб'єктами туристичного бізнесу виникає ланцюг формування туристичного продукту, а також визначаються можливості забезпечення конкурентних переваг туристичного бізнесу. До основних конкурентних переваг ділового партнерства суб'єктів туристичного бізнесу слід віднести:

- покращення завантаженості потужностей виробників туристичних послуг;
- зростання попиту та впливу на споживачів туристичних послуг;
- зростання впливу на конкурентів;
- інформаційний обмін та передача інноваційних технологій сервісного обслуговування;
- раціональний розподіл ресурсів, та мінімізація витрат;
- зниження ризику та розширення компенсаторних можливостей;
- створення умов до виникнення додаткового прибутку і розширення можливостей внутрішніх інвестицій.

Головною умовою діяльності підприємств у форматі партнерської співпраці є узгодженість спільних інтересів на базі яких конкретизуються цілі їх розвитку. Саме спільно визначені цілі є ключовими факторами успіху, що покликані забезпечити підприємствам стійкі конкурентні переваги в умовах динамічних змін ринкового середовища.

Для активізації досягнення спільних цілей учасників ділового партнерства суб'єктів туристичного бізнесу особливої ваги набуває використання системи стимулів, які покликані здійснити мотивуючий вплив на посилення процесів взаємодії. Таке твердження підкреслює і теорія мотиваційної підтримки досягнення конкурентних переваг Круглова М. І.: «Кожній цілі на всіх рівнях системи цілей має відповідати певний мотиваційний комплекс» [3, с. 327].

Ефективність управління суб'єктами туристичного бізнесу відбувалось, виходячи з принципів конгруентності, що в поєднанні з необхідністю мотиваційної підтримки партнерської співпраці формують відповідний механізм управління мотиваційною конгруентністю. Алгоритм реалізації даного механізму має таку послідовність:

1. Визначення цілей суб'єктів ділового партнерства.
2. Оцінка пріоритетності стимулів для суб'єктів ділового партнерства.
3. Вимірювання рівня мотиваційної конгруентності та аналіз зони толерантності.
4. Розробка заходів посилення процесів партнерської співпраці в контекстні забезпечення конкурентних переваг всім учасникам.

Ключовими завданнями механізму управління мотиваційною конгруентністю є оцінка пріоритетності стимулів партнерства, на основі якого визначається зони толерантності та вимірюється рівень мотиваційної конгруентності підприємств партнерів. Основними стимулами ділового партнерства суб'єктів туристичного бізнесу нами визначено:

- вигідні умови співпраці;
- підвищення ефективності використання ресурсів і можливостей;
- підвищення прибутковості;
- збільшення ринкової частки;
- досягнення цінової переваги;
- зміцнення конкурентної позиції на ринку;
- нівелювання (зниження) ризиків;
- підвищення рівня задоволеності споживачів;
- спільна розробка інновацій;
- підвищення маркетингової компетенції;
- підвищення рівня обслуговування споживачів.

Першим кроком згідно алгоритму є встановлення цілей ділового партнерства, які формуються на основі бізнес інтересів його учасників (табл.1).

Наступним кроком визначено пріоритетні стимули, які характеризують доцільність формування партнерських відносин. Нами визначено 11 видів стимулів між учасниками ділового партнерства.

Дослідження пріоритетних стимулів проводилось за методом парних порівнянь на основі даних анкетного опитування фахівців (менеджерів) досліджуваних учасників ділового партнерства. Такий підхід дозволить проаналізувати розуміння доцільності формування ділового партнерства, що є важливим для забезпечення управління їх конкурентоспроможністю.

Результатуючий вектор показників важливості визначених стимулів отримано за допомогою методу власного вектора в результаті виконання типової ітераційної процедури, початковий вектор, якої характеризує наші априорні уявлення про ранжування стимулів [1, с. 86]: $p^0 = (1, 1, \dots, 1)^T$.

На k^{th} — кроці ітераційного процесу отримуємо:

$$p^k = \frac{1}{\lambda_k} A p^{k-1} = \frac{1}{\prod_{i=1}^k \lambda_i} A^{k-1} p^0 \quad (1)$$

де A — матриця парних порівнянь.

$\lambda_k = \sum_{i=1}^{11} p_i^{k-1}$ — нормуючий множник.

Після розрахунків на виході з ітераційного процесу отримуємо необхідні показники:

$p^k \rightarrow p, \lambda_k \rightarrow \lambda_{\max}$, які наближено задовольняють рівності $A_p = \lambda_{\max} p$.

Отже, пріоритетним показником i -го стимулу буде рі: i -та компонента результуючого вектора p .

З врахуванням власного значення λ_{\max} можливо оцінити ступінь погодженості матриці A , яка пов'язана з транзитивним мисленням експертів.

Показник погодження розраховується за формулою [1, с.86]:

$$\mu = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}, \quad (2)$$

де n — розмірність матриці парних порівнянь.

Чим менше значення μ тим більшу транзитивність продемонстрували експерти під час анкетування.

Вважається, що коли оцінюється не більше 10 факторів, то μ повинне бути не більше 0,1. У проведенню нами дослідження всі отримані показники перебувають у проміжку (0,048-0,078). Даний проміжок пояснюється значною кількістю визначених стимулів ділового партнерства (11), які підлягали порівняльному аналізу. Відомо, що для випадкової матриці порівнянь розмірністю 11x11 з шкалою «1–10» у середньому $\approx 0,1$ що значно більше, ніж 0,048. Отже, отриманий під час дослідження результат не суперечить прийнятим стандартам, що свідчить про його відносну достовірність.

Розглянемо результати розрахунків для трьох форматів партнерства: туроператор (інтегратор) і заклад розміщення юридична особа; туроператор і заклад розміщення

фізична особа; туроператор і транспортне підприємство. Завдяки методу власного вектора для визначених форматів ділового партнерства {X, Y, Z} визначено такі оцінки

важливих стимулів партнерства $\{x_i\}_{i=1}^{11}, \{y_i\}_{i=1}^{11}, \{z_i\}_{i=1}^{11}$ — показники оцінки стимулів

з боку підприємства інтегратора, а $\{x_i^P\}_{i=1}^{11}, \{y_i^P\}_{i=1}^{11}, \{z_i^P\}_{i=1}^{11}$ — показники важливості з боку ділового партнера.

Позначимо величину розбіжностей між різними оцінками стимулів та відповідних типів співпраці: a - для мінімальних розбіжностей і b - для максимальних розбіжностей. Сам розрахунок даних розбіжностей має вигляд:

$$a = \min_{i=1 \dots 11} \left\{ |x_i - x_i^P|, |y_i - y_i^P|, |z_i - z_i^P| \right\} \quad (3)$$

$$b = \max_{i=1 \dots 11} \left\{ |x_i - x_i^P|, |y_i - y_i^P|, |z_i - z_i^P| \right\} \quad (4)$$

Межу g зони толерантності оцінок розрахуємо за формулою:

$$g = a + \frac{b-a}{\sqrt{n}}, \quad (5)$$

де n — розмірність матриці парних порівнянь;

a, b — позначення для мінімуму та максимуму абсолютних величин розбіжностей між відповідними оцінками для різних суб'єктів туристичного бізнесу.

Рівень мотиваційної конгруентності характеризує кількість стимулів партнерства з двох сторін учасників, які попадають в зону толерантності.

Формулу розрахунку рівня мотиваційної конгруентності необхідно виразити за допомогою функції $XT(t)$ (де $t=|x_i - x_{ip}|$) множини T , яка за означенням дорівнює

$\chi_T(t) = \begin{cases} 1, & t \in T \\ 0, & t \notin T \end{cases}$, де односторонньою зоною толерантності є замкнений проміжок

$T(a, g)$. Тоді рівень мотиваційної конгруентності для даного підприємств має вигляд:

$$R_{mk} = \frac{1}{11} \sum_{i=1}^{11} x_T(|x_i - x_{ip}|) \quad (6)$$

На основі рис. 2 нами визначено учасники ділового партнерства, ланцюга формування туристичного продукту, для яких і здійснимо оцінку рівня мотиваційної конгруентності їх співпраці. Розрахунки проведемо на прикладі одного з найбільших туроператорів по обслуговуванні в'їзних та внутрішніх туристичних потоків на Львівщині СП ТОВ «Трайдент консалтинг та інвестиції» як інтегратора та учасниками партнерства (заклади розміщення як юридичні та фізичні особи, транспортні підприємства). Визначення даного кола учасників ділового партнерства зумовлено тим, що їх послуги займають більшу частку витрат у формуванні вартості туристичного продукту, а саме заклади проживання близько 50 % і транспортні підприємства 15 %.

Одержані результати проведеного анкетного опитування менеджерів по визначених стимулах та їх рейтинг важливості подано в табл. 2.

На основі проведених розрахунків табл. 2 визначено що величина найменших розбіжностей a становить 0,005, а величина найбільших розбіжностей b — 0,028 при розмірності матриці порівнянь $n=11$.

Таблиця 2
Підсумкові результати ранжування стимулів партнерства

Абсолютна величина розбіжності	Оцінка пріоритетності стимулів		
	З точки зору постачальників ПАТ ТГК «Дністер»	З точки зору туристичного оператора СП ТОВ «Трайдент консалтинг та інвестиції»	Власний вектор (\vec{v}_i)
0,0064	5	0,0636	3
0,0273	1	0,0788	8
0,006	6	0,061	4
0,0055	8	0,057	7
0,0212	4	0,0636	1
0,006	9	0,055	6
0,005	11	0,048	10
0,009	3	0,07	2
0,013	7	0,061	11
0,0125	10	0,0515	5
0,028	2	0,076	9
			0,048

Звідси межа зони толерантності буде становити:

$$g=0,005+0,023/3,162=0,0122$$

Розрахований за формулою (6) рівень мотиваційної конгруентності для СП ТОВ «Трайдент консалтинг та інвестиції» та ПАТ ТГК «Дністер» становить $R_{MK}=0,4545$. Результати проведених розрахунків подано на рис. 3.

Рис. 3. Розбіжності оцінок стимулів між учасниками ділового-партнерства

Даний результат для СП ТОВ «Трайдент консалтинг та інвестиції» та ПАТ ТГК «Дністер» свідчить про те, що в зону толерантності з найменшими розбіжностями потрапили 5 стимулів, які у відсотковому значенні становлять 45 % від загальної кількості, що характеризує доцільність формування партнерських відносин.

Аналогічно за визначеню вище методикою розрахунку рівня мотиваційної конгруентності нами проведено дослідження для інших учасників ділового партнерства, а саме СП ТОВ «Трайдент консалтинг та інвестиції» і туристично-краєзнавчою базою «Княжий». Проведені розрахунки свідчить про збільшення кількості стимулів в зоні толерантності, а це відповідно забезпечує зростання рівня мотиваційної конгруентності $R_{MK}=0,545$ (рис. 4).

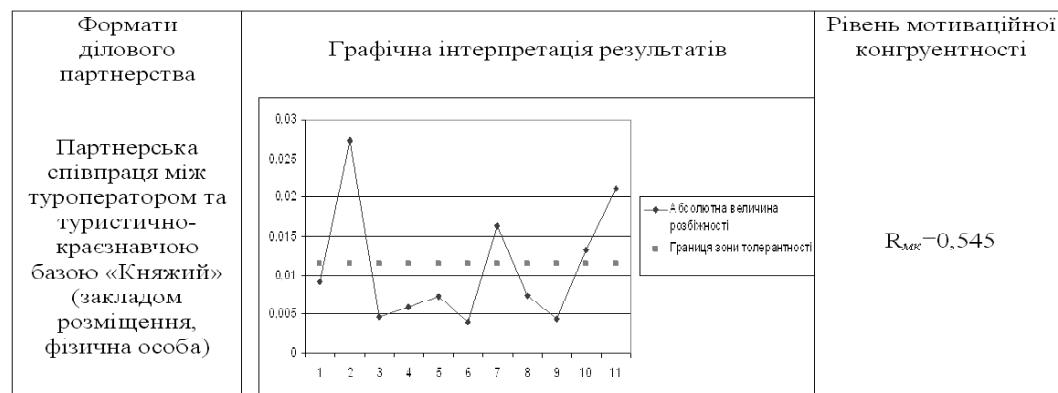

Рис. 4. Розбіжності оцінок стимулів між учасниками ділового партнерства

Результати партнерської співпраці туристичного оператора СП ТОВ «Трайдент консалтинг та інвестиції» та транспортного підприємства «Автолюкс», свідчать про те, що в зону толерантності потрапило лише 4 стимули, що відповідно і вплинуло на менший рівень мотиваційної конгруентності $R_{MK}=0,36$ (рис. 5.)

Рис. 5. Розбіжності оцінок стимулів між учасниками ділового партнерства

З поданої інформації рис. 3–5, найвищий рівень мотиваційної конгруентності характерний для співпраці туроператора та закладу розміщення приватного типу — $R_{MK}=0,545$. Дано ситуація цілком себе віправдовує, адже тенденції розвитку таких закладів в Україні і зокрема у Львівській області набувають свого розмаху.

Проведені розрахунки дають підстави визначити, які стимули найбільше перетинаються в процесі налагодження партнерської співпраці суб’єктів туристичного бізнесу. Так спільними для виділених учасників партнерства з СП ТОВ «Трайдент консалтинг та інвестиції» на

даному етапі є: вигідні умови співпраці; підвищення прибутковості; досягнення цінової переваги; нівелювання (зниження) ризиків; підвищення рівня задоволеності споживачів.

Визначені стимули дозволяють формувати відповідний управлінський вплив на підвищення конкурентоспроможності суб'єктів учасників ланцюга формування туристичного продукту, а також здійснювати пошук можливостей розширення вмотивованості партнерства.

На основі отриманих в процесі дослідження результатів можливо розробити релевантні заходи щодо трансформації стимулів всіх партнерів в єдиний мотиваційний комплекс, що сприятиме досягненню комплементарних цілей: підвищення рівня сервісного обслуговування, підвищення рівня професіоналізму персоналу, покращення матеріально-технічної бази надання послуг, оптимізація співвідношення «ціна–якість», гнучка цінова політика, постійна дія промоційних заходів, мобільний інформаційний супровід надання послуг.

Література

1. Балабаниць А. В. Інтегроване управління маркетинговою взаємодією: імперативи, методологія, механізми [Текс] : моногр. /А. В. Балабаниць. —Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. — 509 с.
2. П'ятницька Г. Т. Управління підприємством в епоху глобалізму [Текс] : моногр./ Г. Т. П'ятницька. —К. : Логос, 2006. — 568 с.
3. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией [Текст] : ученик для ВУЗов. / М. И. Круглов. —М. : Русская Деловая литература, 1998. — 768 с.
4. Моран О. I. Розвиток туристичного ринку в економічній системі регіону [Текс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. екон. наук. : спец. 08.00.05. —О. I. Моран. —Львів, 2008. — 20 с.
5. Шульгіна Л. М., Гаєвська Є. Є. Маркетингові дослідження суміжників туристичних підприємств України [Текс] //Маркетинг в Україні. — 2004. — № 5. — С. 25–33.

Бигус М. М., Свеба Н. А.

РОЛЬ ПАРТНЕРСТВА В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА

В статье систематизированы направления повышения конкурентоспособности деятельности субъектов туристического бизнеса с учетом особенностей формирования партнерских взаимоотношений. Проведена оценка приоритетности стимулов партнерства, на основе которых определены зоны толерантности и уровень мотивационной конгруэнтности предприятий партнеров.

Ключевые слова: партнерство, субъекты туристического бизнеса, конкурентоспособность

Bihus M. M., Svelebana N. A.

ROLE OF PARTNERSHIP IN PROMOTING COMPETITIVE ACTIVITY OF TRAVEL INDUSTRY UNITS

In the article the directions of increasing the competitiveness of the travel industry units taking into account formation of partnership relations are systemized. Evaluation of priority of partnership incentives was made. On this basis the specified tolerance zones and the level of motivational congruence of business partners were defined.

Key words: partnership, travel industry units, competitiveness.

УДК: 330.3:330.322

Кушнірчук-Ставнича О. М.

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

В статті здійснено огляд заходів державної та регіональної інвестиційної політики, які сприяли підвищенню інвестиційної активності в туристичній галузі протягом останніх років. Описано практичні підходи до стимулювання туристичних капіталовкладень та збільшення кількості рентабельних інвестиційних проектів у туризмі. На підставі проведених розрахунків визначено шляхи оптимізації інвестицій в туристичному бізнесі.

Ключові слова: інвестиційна активність, інвестиції в туризм, стимулювання інвестицій, інвестиційна політика в туризмі, інвестиційні проекти, оптимізація інвестиційної діяльності.

Недостатні обсяги залучення інвестиційних ресурсів у туристичну галузь у поєднанні з відсутністю оптимального їх розподілу за видами діяльності є однією з ключових проблем, які гальмують розвиток сфери гостинності в Україні та зменшують ступінь розкриття повного туристичного потенціалу країни. Вирішення цієї проблеми — у площині пошуку джерел фінансування інвестиційних проектів туристичного спрямування та оптимізації інвестиційної діяльності у туризмі.

Як уже зазначалось, темпи та обсяги інвестування туристичної галузі є недостатніми. Відомо, що у найбільш розвинених країнах світу сфера послуг займає значну частку їх економіки (40 % ВВП і більше), а відтак, більше інвестується і отримує стимул до подальшого розвитку. Для вирішення цієї проблеми необхідно акцентувати увагу на проблемі оптимального розподілу інвестицій в туристичній галузі, що стане передумовою для розвитку супутніх галузей сфери послуг, а це сприятиме виходу економіки країни на достатній рівень.

Питаннями інвестиційної діяльності в туризмі й інших видах економічної діяльності займались В. Геєць, О. Ланге, А. Лур'є, А. Пересада, Т. Хачатуров. Ці науковці сприяли вирішенню проблем ефективності вкладених інвестицій та оптимізації інвестиційного процесу загалом. Проте є не зважаючи на достатню теоретичну базу інвестиційних досліджень, поза увагою залишаються саме проблеми прикладного характеру.

Аналіз проблем і перспектив, пов'язаних з залученням інвестицій у розвиток туризму, визначення шляхів оптимального розподілу інвестицій за видами туристичної діяльності.

Акценти сучасної економіки країни зосереджені на підтримці та інвестуванні виробничої сфери економіки, а це такі види економічної діяльності, як промисловість (добувна і переробна), будівництво, діяльність транспорту і зв'язку (зокрема є ті сектори, що спрямовані на підтримку і функціонування виробництва у промисловості). Така ситуація зумовлена історично складеними традиціями господарювання в Україні. Відповідно наслідками такої економічної системи є суттєва капіталозатратність Державного бюджету, швидкий знос основних фондів, зосереджених у виробничій сфері України, низька або від'ємна рентабельність основної частки українського капіталу.

Туристична ж сфера характеризується динамічністю розвитку, а інвестиційні проекти, спрямовані на підтримку розвитку туристичної галузі, характеризуються низьким рівнем капіталомісткості, високою рентабельністю вкладених інвестицій, значною привабливістю для інвесторів.

Як видно з даних у табл. 1, на види діяльності туристичної галузі припадає лише 4 % від загального обсягу капіtalьних інвестицій, вкладених в економіку України у 2013 р. Натомість в такі види економічної діяльності, як промисловість та будівництво, вкладено 42 % і 17 % інвестиційних коштів відповідно.

Таблиця 1
Капітальні інвестиції в туризм у січні–вересні 2013 р. (за видами економічної діяльності)*

Види економічної діяльності	Обсяги інвестицій, млн. грн.	Частка в загальній структурі інвестицій, %	Індекс росту, % до попереднього року (2012–2013 р.)
Транспорт наземний	3217,4	1,9	35,8
Транспорт водний	75,4	0,1	78,5
Транспорт авіаційний	367,8	0,2	69,3
Тимчасове розміщування і організація харчування	1151,4	0,7	75,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1822,5	1,1	119,5
Надання інших видів послуг	71,8	0	20,8
Всього	166976,9	4	87,7

*Джерело: Статистичні дані Державної служби статистики України за 2013 р.

Здебільшого ефективність інвестиційних проектів у туризмі характеризують такі показники:

- рентабельність, яка відображає кількість чистого прибутку, отриманого відожної грн. інвестованого капіталу у туризмі;
- інвестовіддача, яка відображає обсяг отриманих доходів від реалізації проекту у розрахунку на кожну грн. інвестиції, залучених у цей проект;
- інноваційність інвестиційного проекту в туризмі, яка характеризується обсягами витрачених на інновації (процеси, послуги, продукти) кошти, що припадають на кожну гривню вкладених інвестицій [8].

Саме за цими критеріями ефективності інвестицій в туристичних інвестиційних проектах варто визначати в подальшому ефективність заходів державної та регіональної інвестиційної політики.

Нами здійснено аналіз рентабельності інвестицій у видах економічної діяльності (далі ВЕДах) туристичної сфери та на основі цього аналізу визначено шляхи оптимізації інвестиційної діяльності у туризмі загалом.

Як показують розрахунки, інвестиції в туризм характеризуються позитивною рентабельністю, натомість інвестиції, вкладені в інші галузі економіки, мають від'ємну або нульову рентабельність (табл. 2).

Серед видів діяльності в туризмі найбільш рентабельними є інвестиції, вкладені в розвиток транспортної системи, тимчасове розміщення й організацію харчування (діяльність готелів і ресторанів до 2013 р.). Натомість інвестиції в розвиток мистецтва, спорту, розваг та відпочинку характеризуються від'ємною рентабельністю. Це обумовлено, перш за все, перенасиченістю інвестицій (зокрема державних інвестицій, банківського кредитування та коштів місцевих бюджетів) у цьому виді діяльності при збереженні від'ємного фінансового результату.

Найбільш рентабельним видом діяльності у туризмі є тимчасове розміщення й організація харчування (0,448 грн. прибутку на кожну грн. інвестицій у 2012 р.).

Здійснені нами розрахунки впливу нових інвестиційних надходжень у види туристичної діяльності на зміну (підвищення або зниження) загальної рентабельності інвестицій в туризмі показали такі закономірності:

- зменшення обсягів капіталовкладень в інвестиційні проекти з розвитку транспортної системи України на 52,5 % зумовили підвищення рентабельності на 24,3 % у 2013 р.;

Таблиця 2
Рентабельність інвестицій за видами економічної діяльності у туризмі

Види економічної діяльності	Обсяги капітальних інвестицій у 2012 р.	Обсяги капітальних інвестицій у 2013 р.	Фінансовий результат від звичайної діяльності у 2012 р.	Рентабельність інвестицій у 2012 р.
Транспорт, складське господарство і кур'єрська діяльність*	34700,7	16497,6	7524,9	0,216852
Тимчасове розміщування і організація харчування**	1927	1724,6	862,5	0,447587
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2894,1	2447,5	2280,4	0,78795
Загалом в туризмі***	39521,8	20669,7	6107	0,154522
Інші ВЕДи	224205,9	227221,9	-6042,5	-0,02695
Всього	263727,7	247891,6	64,5	0,000245

*До 2013 р. — діяльність транспорту і зв'язку.

**До 2013 р. — діяльність готелів і ресторанів.

***На нашу думку туристична сфера охоплює три види економічної діяльності — транспорт, складське господарство і кур'єрська діяльність, тимчасове розміщування і організація харчування, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок.

— зниження у 2013 р. інвестування таких видів діяльності, як тимчасове розміщування й організація харчування (на 11,8 %), а також мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (на 18,3 %), зумовило зниження рентабельності цих інвестицій на 183 % та 2,86 % відповідно;

— зменшення фінансування інвестиційних проектів у туризмі загалом на 91,21 % знизило рентабельність цих проектів на 2,86% у 2013 р (табл. 3).

Таблиця 3
Вплив інвестування певних видів економічної діяльності на рентабельність підприємств у цих видах діяльності (за видами економічної діяльності у туризмі)

Види економічної діяльності	Вплив певного виду діяльності на загальну рентабельність ΔR	R(2013)-R(2012)	ΔI Зміна обсягів інвестицій у 2013 р. проти 2012 р., %	Зміна рентабельності при зменшенні інвестицій на 10 %, %
Транспорт, складське господарство і кур'єрська діяльність	0,29	0,070	52,46	-4,63
Тимчасове розміщування і організація харчування	0,02	-0,42	-11,75	155,83
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,02	-0,81	-18,25	1,57
Всього в туризмі	0,11	-0,04	-91,21	4,29

Шляхом методу індексних ланцюгових постановок нами розраховано вплив збільшення інвестування різних видів туристичної діяльності на рентабельність цих ВЕДів. Так, виявлено, що при зменшенні фінансування інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток транспортної системи на 10 % їх рентабельність збільшується на 4,63 % (табл. 3). Зменшення інвестицій у сфері тимчасового розміщування й орга-

нізації харчування на 10 % знижує рентабельність цих закладів на 155,8 %. Зменшення інвестицій на розвиток мистецтва, спорту, розваг та відпочинку не супроводжується суттєвим спадом рентабельності у цій сфері (при зменшенні фінансування цього виду діяльності на 10 % рентабельність спадає лише на 1,5 %).

Отже, для забезпечення оптимального розподілу інвестицій у туризмі необхідно:

— зменшити надходження інвестицій на розвиток транспортної системи, що дозволить суб'єктам господарювання в цьому ВЕДі вийти навищий рівень результативності своєї діяльності (фінансового результату);

— сповільнити фінансування інвестиційних проектів у мистецтві, спорті, розвагах та відпочинку, оскільки збільшення інвестиційних коштів на розвиток цих видів діяльності не зумовить значного підвищення рівня їх рентабельності (лише на 1,5 % при збільшенні інвестицій на 10 %, що є досить капіталозатратним для туристичної галузі);

— сприяти активізації інвестиційних надходжень на розвиток закладів тимчасового розміщування й організації харчування, зокрема підвищити рівень фінансування інвестиційних проектів з інноваційними ідеями щодо розміщення й організації харчування (збільшення фінансування цього ВЕДу на 10 % у найближчі роки може підвищити його рентабельність на 155,8 %).

Загалом підвищення інвестиційної активності у сфері тимчасового розміщення туристів й організації харчування може вивести цілу туристичну галузь на високорентабельний рівень розвитку. Проте, така активізація й зацікавленість інвесторів в даному виді діяльності можлива за умов наявності адекватних інвестиційних пропозицій, які повинні формуватись і стимулюватись в рамках пріоритетів регіональної і державної інвестиційної політики.

Протягом останніх років державна влада України зробила низку кроків для покращення інвестування туристичної галузі, оскільки щороку перевага туризму над іншими галузями економіки стає все більш очевидною. Проте, ці заходи протягом минулих років не забезпечили достатнього рівня інвестицій, необхідних для належного функціонування туристичної сфери.

У 2012 р. основні зусилля державних регіональних центрів інвестицій та розвитку були спрямовані на підвищення зацікавленості іноземних інвесторів в Україні, ознайомлення їх з інвестиційними можливостями та інвестиційними ресурсами країни. Так, станом на 2012 р. практично в усіх областях України було розроблено інвестиційні паспорти, в яких містилась детальна інформація про привабливі для інвестування галузі економіки, економічні, соціальні, природні, туристичні ресурси регіонів. Окрім того, у низці областей розроблено інтерактивні інвестиційні карти, на яких відображені основні об'єкти, що потребують інвестування. Недоліком цих карт є недостатність представлення інформації на них, вибірковість об'єктів, які становлять незначну частку від реального обсягу об'єктів, що потребують інвестування.

У 2013 р. у Львівському регіональному центрі інвестицій і розвитку створено інвестиційний портал Львівської області, який повинен стати зразковим для інших областей України [3]. Головною метою цього порталу стало створення регіональної інтерактивної інвестиційної карти, яка повинна містити усі можливі пропозиції для інвесторів. Проте, на сьогоднішній день сукупний обсяг цих пропозицій досить малий. До прикладу, кількість пропозицій для інвесторів на інтерактивній інвестиційній карті Яворівського району Львівської області становить близько 50 % від загальної кількості пропозицій, представлених на карті Львівського інвестиційного порталу.

Аналіз інвестиційних об'єктів у Львівській області засвідчив, що основний їх обсяг припадає на об'єкти виробничого характеру (розвиток промисловості). Об'єкти

ж розважально-рекреаційного призначення становлять мізерну частку (2 з 11-ти — об'єкти розважально-рекреаційного призначення). Окрім того, основна кількість інвестиційних пропозицій Львівської області — це земельні ділянки, на яких в перспективі можна здійснювати будівництво об'єктів рекреаційного призначення (75 вільних земельних ділянок, з яких 22 — рекреаційного призначення). Із 22-х земельних ділянок рекреаційного призначення основна пропозиція припадає на будівництво відпочинкових комплексів (8 ділянок), будівництво об'єктів придорожнього сервісу (6 ділянок) та створення зон рекреації та відпочинку (6 ділянок). Тільки 2 інвестиційні території пропонуються для будівництва готелів і готельних комплексів [3].

Проведений аналіз засвідчив, що рекреаційно-туристична сфера Львівської області справді потребує інвестицій. Проте відомо, що здебільшого інвестор вкладає кошти в готовий до виробництва об'єкт, здатний до максимальної віддачі при мінімальних затратах. Натомість основна маса інвестиційних пропозицій Львівщини — це пустуючі земельні ділянки на яких, в перспективі, може проводитись будівництво об'єктів туристичного призначення, що є капіталомістким і довготривалим процесом та зменшує їх привабливість для інвестора.

У 2013 р. з метою стимулювання капіталовкладень в певні види економічної діяльності (серед яких визначено туризм і супутні галузі), прийнято Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць».

Прийнятий Закон переслідував дві мети:

- стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки протягом 2013–2032 pp.;
- створення нових робочих місць у зазначених галузях.

Серед пріоритетних галузей економіки в Україні, остаточний перелік яких затверджено у серпні 2013 р. визначено такі:

- агропромисловий комплекс;
- житлово-комунальний комплекс;
- машинобудівний комплекс;
- транспортна інфраструктура (будівництво, реконструкція і технічне переоснащення транспортної інфраструктури);
- курортно-рекреаційна сфера і туризм (будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури)
- переробна промисловість [7].

Як видно із зазначеного переліку, дві з шести галузей стосуються стимулювання інвестицій в туристичній індустрії, що вкотре підтверджує важливість туристичної сфери, зокрема інвестиційних проектів туристичного спрямування, для національної економіки.

Проте, згідно з результатами дослідження, інвестування розвитку транспортної інфраструктури може виявитись нерентабельним у майбутньому. Можливою причиною такого стану справ є значна зношеність основних засобів у транспорті (блізько 90 %), що унеможливлює забезпечення належного прибутку при збільшенні рівня інвестування. А отже, основний обсяг інвестицій, що буде надходити у цей вид діяльності, не покриє потреб амортизації.

Наведені вище заходи державної та регіональної інвестиційної політики сприяли певному пожвавленню інвестиційної діяльності у туризмі, проте не вивели цю галузь на такий рівень розвитку, який би був достатнім при наявному потенціалі.

Відтак подальші заходи інвестиційної політики в туризмі повинні здійснюватись у двох площинах:

- сприяння оптимальному розподілу інвестиційних коштів за проектами в туризмі;
- формування належної інформаційної бази про актуальні інвестиційні пропозиції та перспективні інвестиційні проекти в Україні.

Підвищення рівня зацікавленості інвесторів (іноземних та вітчизняних) у вкладенні коштів в інвестиційні проекти туристичного спрямування можливе за умови використання таких двох важелів: 1) створення інвестиційних інтерактивних карт; 2) представлення в усіх областях та районах України привабливих для інвестора інвестиційних паспортів (рис. 1).

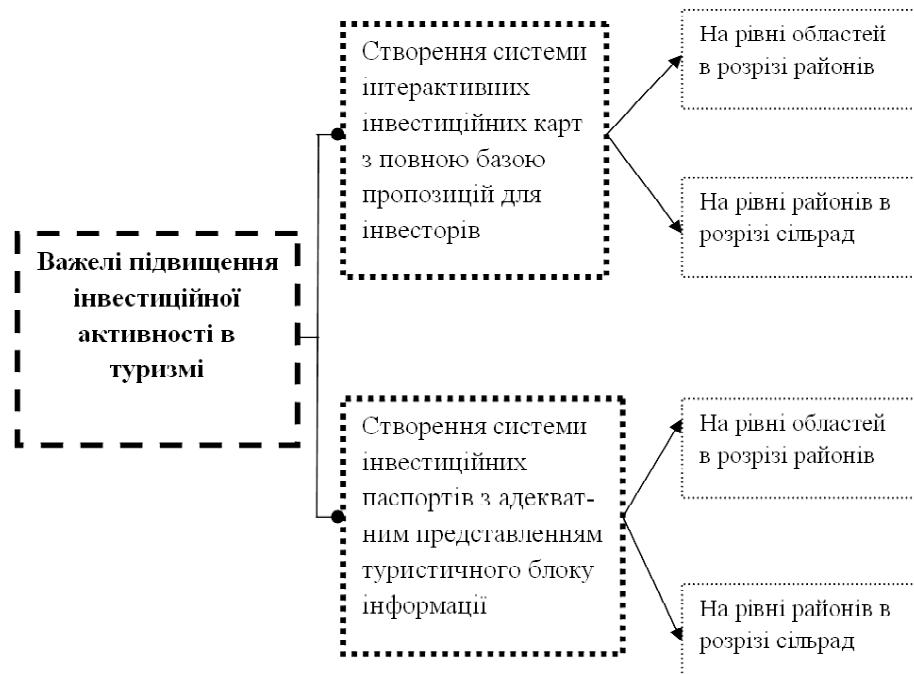

Рис. 1. Важелі інвестиційної політики в контексті підвищення інвестиційної активності в туризмі

Як свідчить практика іноземних країн, саме наявність повної бази про привабливі інвестиційні пропозиції в туризмі сприяє залученню додаткових коштів в інвестиційні проекти, спрямовані на розбудову сфери послуг та сфери туризму зокрема.

Створення інтерактивних інвестиційних карт забезпечить вільний доступ до бази даних про інвестиційні проекти і пропозиції для інвесторів України та з іноземних країн.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що подальша інвестиційна політика в туризмі повинна формуватись у площині оптимізації інвестиційної діяльності в поєднанні з формуванням повноцінної інформаційної бази про інвестиційні можливості регіонів України.

Більшість наявних сьогодні інвестиційних пропозицій вимагають серйозних витрат для інвестора та характеризуються значним часовим лагом між вкладенням інвестиційних коштів та їх віддачею.

Література

1. Інвестиційна карта Яворівщини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mapa.javorivrda.gov.ua/invest_karta_main.html. — (Сайт Яворівської районної державної адміністрації).
2. Інвестиційні об'єкти Львівської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.invest-lvivregion.com/store.php>. — (Інвестиційний портал Львівської області).
3. Інвестиційний портал Львівської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.invest-lvivregion.com/>.

4. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності (статистична інформація) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. — (Сайт Державної служби статистики України).

5. Кабінету Міністрів України. Постанова. Про затвердження порядку та критерії оцінки економічної ефективності проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів : від 18.07.2012 р. [Електронний ресурс] . — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/684-2012-%D0%BF>.

6. Кабінет Міністрів України. Розпорядження. Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки: від 14.08.2013 р. № 843-р [Електронний ресурс]. — (Офіційний сайт Верховної Ради України). — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80>.

7. Україна. Закон. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : від 06.09.2012 р. [Електронний ресурс] . — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.

8. Сучасний стан та перспективи розвитку інвестиційної діяльності в регіоні: за матеріалами круглого столу 15 листопада 2012 року / НАН України. Інститут региональних досліджень. — Львів, 2013. — 41 с.

Кушнірчук-Ставныча О. Н.

ОПТИМИЗАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ТУРИСТИЧЕСКОМ БИЗНЕСЕ

В статье рассмотрены мероприятия государственной и региональной инвестиционной политики, которые сопутствовали повышению инвестиционной активности в туристическом бизнесе на протяжении последних нескольких лет. Очерчены практические подходы к стимулированию туристических капиталовложений и увеличению количества рентабельных инвестиционных проектов в туризме. На базе проведенных расчетов определены пути оптимизации инвестиций в туристическом бизнесе.

Ключевые слова: инвестиционная активность, инвестиции в туризме, стимулирование инвестиций, инвестиционная политика в туризме, инвестиционные проекты, оптимизация инвестиционной деятельности.

Kushnirchuk-Stavnycha O. M.

OPTIMIZATION OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE MODERN TOURISM BUSINESS

In the article held the overview of state and regional investment policy measures, which have become an accelerator of investment activity intensification during last few years. Highlighted the practical approaches to stimulation of investments in tourism, the perspective ways of profitable investment projects in tourism increase are shown. On the basis of calculations, made in the article, the ways of investment optimization in tourism are found.

Key words: investment activity, investments in tourism, investment stimulation, investment policy in tourism, investment projects.

УДК: 338.48

Оливко О. А.

ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ КОМПЛЕКСНОГО ТУРИСТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

У статті проведене дослідження основних цілей та завдань управління якістю комплексного туристичного обслуговування. Визначені стратегічні цілі управління якістю туристичних послуг.

Ключові слова: якість, управління якістю, комплексне туристичне обслуговування, управління якістю туристичних послуг.

В сучасних умовах стійке положення туристичної компанії на ринку визначається ступенем її конкурентоспроможності, яка, здебільшого, пов'язана з двома показниками: ціною комплексного туристичного обслуговування та високим рівнем його якості і відповідності вимогам споживачів, міждержавним і державним стандартам та іншим нормативними документами.

Проблематику розвитку туристичної індустрії в контексті підвищення якості життя населення досліджували багато зарубіжних вчених, а саме, Ю. М. Швалб, О. М., Вінхоувер, Д. Сіашор, Дж. Муллінз, С. Сірджі, В. Хіллару, Кім, Кристалер, Аллен Л. Р., МакКул, Мартін, Констант Е., Коул, Канцелор, Ланкфорд та Ховард, проте у вітчизняній науковій літературі цьому питанню приділялась незначна увага.

Метою даного дослідження є визначення основних цілей та завдань управління якістю комплексного туристичного обслуговування.

З підвищенням якості життя та науково-технічним прогресом вимоги до якості постійно змінюються. Так, сьогодні необхідною умовою надання послуг туристичними підприємствами є захист прав та інтересів споживачів, забезпечення їхньої безпеки. Правовою основою для цього є Закони України «Про туризм», «Про захист прав споживачів», міждержавні та державні стандарти, які визначають гарантії та відповідальність постачальників послуг, права споживачів на отримання якісного турпродукту, який би відповідав усім вимогам безпеки [1, 2, 3, 4, 5].

Згідно визначення Міжнародної організації зі стандартизації (ICO), «якість — це сукупність властивостей і характеристик продукту, які надають йому здатність задовольняти обумовлені або передбачувані потреби споживача». В МС ICO 8402394 також прийнятий термін «якість обслуговування», яка розглядається як «сукупність характеристик процесу і умов обслуговування, які забезпечують задоволення встановлених або передбачуваних потреб споживача» [9].

Окрім того у ст. 12 Закону України «Про захист прав споживачів» зазначається, що «продавець (виготовлювач, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві товар (роботу, послугу), який за якістю відповідає вимогам нормативних документів, умовам договору, а також інформації про товар (роботу, послугу), що надається продавцем (виготовлювачем, виконавцем)» [2].

Всесвітня туристична організація визначає якість як «виконання за певною прийнятною ціною будь-яких завдань і сподівань клієнта, які не заборонені законодавством, при одночасному дотриманні вимог безпеки, гігієни і доступності туристичних послуг, гармонії людського й природного середовища» [10].

Отож, якість туристичних послуг слід трактувати як відповідність властивостей послуг потребам, очікуванням та сподіванням споживача, тому ця категорія є відносною та дуже суб'ективною. Кожна потреба виражається через вимоги, які дозволяють оцінити відповідність послуги її призначенню та визначають межу її якості (рис. 1.).

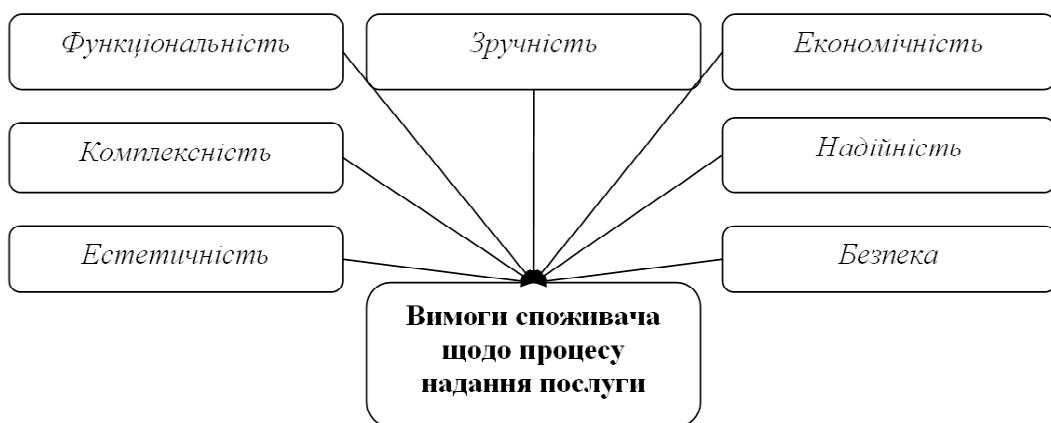

Рис. 1. Загальні вимоги до процесу обслуговування

Отож, при оцінці якості туристичної послуги споживач порівнює отриману послугу з тим, що очікував отримати. Тому очікувана туристична послуга повинна відповісти очікуваній якості та співвідноситься з бажаннями, суб'єктивними уявленнями та індивідуальними нормами споживача та об'єктивними властивостями. Існує триєдине поняття якості: основна (базова), очікувана (необхідна) та бажана (рис. 2.).

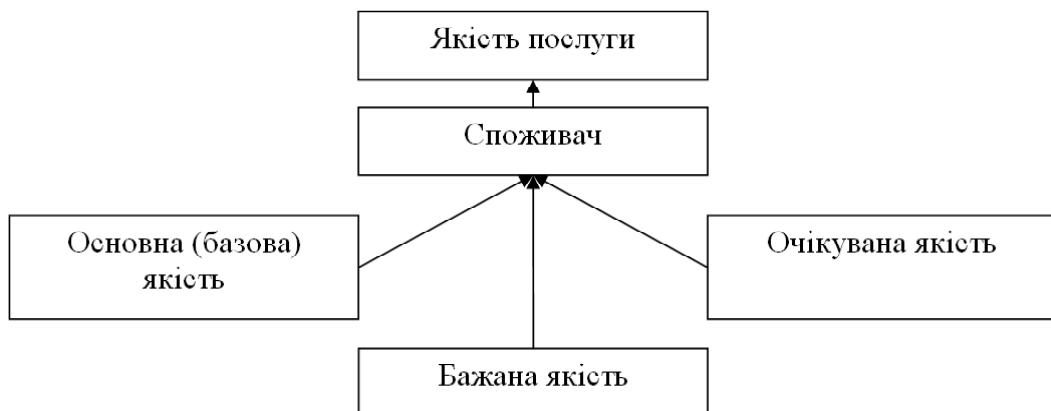

Рис. 2. Сприйняття клієнтом якості туристичної послуги

Основна (базова) якість — це сукупність властивостей туристичної послуги, яку споживач вважає обов'язковою. Базові показники якості не створюють додаткової цінності послуги для споживача, а їх відсутність може привести до негативної реакції споживача. Прикладами базових якостей для туристичних послуг може бути чистота номера готелю, безпроблемне та оперативне надання послуг, включених в турпакет.

Очікувана (необхідна) якість — це функціональні і технічні властивості та характеристики послуги, які засвідчують на скільки послуга відповідає тому, що було заплановано, гарантовано та рекламировано виробником. Прикладами очікуваних якостей послуги можуть бути: наявність безкоштовних послуг, що входять в комплексний турпакет (експурсії), бонусів та знижок на певні товари, додаткових зручностей в готелі.

Бажана якість — це неочікувані послуги, надані споживачу під час подорожі, про наявність яких він і не мріяв. Зазвичай клієнт високо їх оцінює. Це можуть бути неочікувані подарунки адміністрацію готелю у зв'язку з особистими визначними подіями, доступ до Інтернету та комфортабельні Wi-Fi зони, вечірні розважальні програми за участі світових зірок шоу-бізнесу.

Враховуючи особливість комплексного туристичного продукту, варто підійти до розуміння якості у вузькому та широкому сенсі. В цьому контексті виділяють якість окремої туристичної послуги та якість комплексного туристичного продукту.

В сучасних конкурентних умовах ведення турбізнесу, окрім якості туристичних послуг виокремлюється проблема якості комплексного обслуговування туристів. Так, якість комплексного туристичного обслуговування — це сукупність властивостей окремих туристичних послуг та умов обслуговування, що спрямовані на задоволення потреб туристів під час подорожі та відпочинку. Діяльність, що пов'язана з обслуговуванням туристів, відображає взаємодію туристичної компанії і туриста перед початком туристичної подорожі, під час неї та після її закінчення.

Управління якістю туристичних послуг — це процес, який включає в себе визначення вимог до обслуговування, оцінку фактичного рівня якості, розробку та реалізацію заходів щодо підвищення якості обслуговування.

Управління якістю туристичних послуг — це не лише контроль якісних параметрів та виявлення причин їхнього відхилення, це управлінська діяльність, яка охоплює життєвий цикл туристичного продукту та системно забезпечує процеси підвищення якості надання туристичних послуг на кожному з його етапів.

Основними цілями менеджменту якості є задоволення потреб споживачів шляхом надання високоякісних туристичних послуг та професійного обслуговування.

В діяльності туроператора управління якістю слід розглядати як самостійну функцію управління бізнес-процесами, метою якої є:

- підвищення прибутковості та конкурентоспроможності підприємства за рахунок покращення якості турпродукту;
- закріплення економічної стабільності підприємства та зниження витрат;
- забезпечення системного та цілеспрямованого впливу на параметри якості туристичних послуг в напрямку її безперервного підвищення;
- дотримання вимог законодавчих актів у сфері захисту споживачів.

Стратегічними цілями управління якістю комплексного туристичного обслуговування є:

- встановлення нормативних вимог до якості, виходячи з вимог споживачів та державних стандартів;
- забезпечення максимальної відповідності фактичних показників якості нормативним вимогам;
- оптимізація витрат на забезпечення відповідної якості.

Для досягнення цих цілей в процесі розробки та реалізації комплексного туристичного продукту туроператору слід спрямувати зусилля на вирішення таких завдань:

- визначити частку ринку та контингент споживачів;
- оцінити вимоги та очікування клієнтів;
- зібрати, проаналізувати та оцінити інформацію, необхідну для вибору нормативних показників якості турпродукту;
- розробити структуру туристичного продукту з врахуванням вимог споживачів та національних і міжнародних нормативних документів;
- оцінити ступінь досяжності цих показників за наявних ресурсів, кваліфікації персоналу, фінансових засобів і встановленої собівартості турпродукту та його ціни;
- оцінити прогнозовану собівартість турпродукту із врахуванням вимог до його якості та наявних ресурсів;
- оптимізувати витрати на забезпечення належного рівня якості;
- встановити методи контролю якості туристичного обслуговування;
- забезпечити якісне надання туристичних послуг усіма постачальниками, задіяними у процесі комплексного туристичного обслуговування.

Отож, у процесі дослідження визначено, що якість туристичних послуг слід трактувати як відповідність властивостей послуг потребам, очікуванням та сподіванням споживача, тому ця категорія є відносною та дуже суб'єктивною. При оцінці якості туристичної послуги споживач порівнює отриману послугу з тим, що очікував отримати. Основними цілями менеджменту якості туристичного обслуговування є задоволення потреб споживачів шляхом надання високоякісних туристичних послуг та професійного обслуговування.

Оскільки ефективність діяльності туристичного підприємства та його конкурентоспроможність залежить від якості туристичного продукту, який він пропонує на ринку, у подальшому досліджуватимуться основні критерії оцінки якості комплексного туристичного продукту.

Література

1. Закон України «Про туризм» від 18.11.2003р. № 1282-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 13. — Ст. 180.
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР від 23.07.1991 — 1991 р., № 30.
3. ДСТУ ISO 9000-2001 Системи управління якістю. Основні положення та словник. Чинний від 10.01.2001 р.
4. ДСТУ ISO 9001-2001 Системи управління якістю. Вимоги. Чинний від 10.01.2001 р.
5. ДСТУ ISO 9004-2001 Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності. Чинний від 10.01.2001 р.
6. Баумгартен Л. В. Управление качеством в туризме [Текст] / Л. В. Баумгартен. — М. : Академия, 2010. — 304 с.
7. Давидова О. Ю. Управління якістю продукції та послуг у готельно-ресторанному господарстві [Текст] : навч. посібник / О. Ю. Давидова, І. М. Писаревський, Р. С. Ладиженська; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х. : ХНАМГ, 2012. — 414 с.
8. Эванс Дж. Р. Управление качеством: Учебное пособие для студентов вузов [Текст] / Дж. Р. Эванс; Пер. с англ. под. ред. Э. М. Короткова. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 367 с.
9. International Organization for Standardization [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.iso.org/iso/home.html>.
10. World Trade Organization [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.wto.org/>.

Olyvko O. A.

ОРГАНИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ КОМПЛЕКСНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

В статье проведено исследование основных целей и задач управления качеством комплексного туристического обслуживания. Определены стратегические цели управления качеством туристических услуг.

Ключевые слова: *качество, управление качеством, комплексное туристическое обслуживание, управление качеством туристических услуг.*

Olyvko O. A.

ORGANIZATION OF QUALITY CONTROL OF COMPLEX TOURIST SERVICE

The article deals with the study of the basic purposes and tasks of quality management of complex tourist service. Strategic objectives of a quality management of tourist services.

Keywords: *quality, management quality, comprehensive travel services, quality management of tourist services.*

УДК 334:004

Караван Ю. В.

ПЕРСПЕКТИВИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Обговорюється стан інформаційно-комунікаційного забезпечення економіки країни. На основі аналізу існуючої в регіонах інфраструктури пропонуються конкретні технології та мережі. Відзначається необхідність розробки та затвердження на державному рівні відповідних програм.

Ключові слова: інформація, інтеграція, економіка, автоматизація, комп'ютер, мережа, модель, програма.

На кінець ХХ століття інформація стала фактором виробництва. Інформаційні технології значною мірою визначають на подальший розвиток людства. Це обумовлює необхідність дослідження регіональних технологій та мереж, вивчення можливостей використання існуючої інфраструктури та розробки відповідних програм інформаційно-комунікаційного забезпечення економічних реформ.

Проблеми розвитку інформаційно-комунікаційного забезпечення економічних реформ знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених А. Б. Антопольського, П. А. Бакута, К. І. Белякова, О. Є. Бухататого, В. М. Гаєця, І. О. Давидова, Є. І. Івченко, Р. А. Калюжного, О. В. Нестеренко, Ю. В. Пасмора, В. П. Семиноженко, І. С. Чижі, В. Я. Яковенка та інших. В працях зазначених вище вчених вирішується дуже багато важливих питань, проте вони мають, як правило, системний характер та частіше всього не вирішують конкретних вузьких проблем.

Метою дослідження є розгляд шляхів інноваційного розвитку економіки за рахунок впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, щоб забезпечити сталий розвиток підприємств України з відповідним постійним економічним розвитком і забезпеченням соціально-економічних потреб кожної людини.

Розглядаючи питання інформаційно-комунікаційного забезпечення реалізації економічних реформ, необхідно використовувати сучасні технології зв'язку та інновацій. Відповідні завдання визначено численними актами Президента України, Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України.

Значним кроком у сфері інформаційного забезпечення в туризмі стало створення у 1999 році Української Туристичної Інформаційної Системи (UTIS). Ця система містить інформацію про туристичні послуги, сприяє поширенню їхнього продукту на внутрішній і зовнішній ринки, дозволить національним підприємствам орієнтуватися на міжнародні стандарти ведення туристичного бізнесу [3, с. 84].

Інформація є невід'ємною складовою сучасного глобального бізнес-середовища, яка обумовлює оптимальність прийнятих економічними агентами рішень. Спроможність ефективно збирати та використовувати інформацію, більш ніж інші фактори виробництва, визначає на сьогоднішній день чи буде фірма, галузь або нація успішною, чи ні [6, с. 117].

Створення реальних умов для переходу до постіндустріального суспільства та нових прогресивних форм організації соціально-економічних взаємодій в Україні передбачає постійне здійснення всебічних аналітичних досліджень ступеню та динаміки розвитку інформаційно-комунікаційного сектору економіки. Труднощі економічного аналізу функціонування інформаційно-комунікаційних технологій в економіці України обумовлені нерозвиненістю служб статистики і моніторингу відповідного сектору економічної діяльності. Парадоксально, але фінансові вкладення в інформаційно-комунікаційні технології віднесено не в інвестиції, а до видаткової частини бюджету. На об'єктив-

ності досліджень також негативно позначається те, що частина економічної діяльності господарюючих суб'єктів перебуває в тіні.

Загальна кількість інформації в економічній системі формується під впливом двох тенденцій. З одного боку, кількість інформації збільшується завдяки появі носіїв із принципово новою інформацією та, відповідно, збільшенню середньої змістовності інформаційного носія, з іншого — середня змістовність інформаційного носія зменшується із зростанням кількості доступних носіїв, що сприяє зменшенню кількості інформації. Встановлення оптимальної кількості інформації повинно стати предметом більш глибокого дослідження в кожному окремому випадку [1, с. 244].

Створення нових інформаційних технологій має велике значення для розвитку суспільства. Це зумовлює зміни технології матеріального і нематеріального виробництва, у результаті формуючи новий стиль роботи і спосіб життя, в цілому. Суть інформаційних технологій це методи і засоби формування інформаційних потоків у системах управління об'єктами [2, с. 168].

До інформації ставляться вимоги: точність, надійність, оперативність, багатофункціональність, адекватність, швидкість опрацювання, гнучкість тощо. Сукупність цих вимог реалізується в межах інформаційних систем, що базуються на комп'ютерних інформаційних технологіях [5, с. 12].

Персональний комп'ютер та мережа Інтернет дали змогу створювати загально доступну надзвичайно інформаційно містку, та, порівняно з іншими інформаційно-технологічними системами, дешеву й швидку інформаційну інфраструктуру, їх доступність та надійність сприяли впровадженню у всі сфери суспільства нових інформаційних технологій, які повною мірою забезпечили ріст продуктивності у сфері послуг.

Найближчим часом слід очікувати зростання кількості підключень до мережі Інтернет через мобільні пристрой, причому лідерство в структурі користування фіксованим мобільним широкосмуговим доступом в Інтернет належить технології DSL, кабельним модемам та різним варіантам оптично волоконного зв'язку.

У регіонах доцільно використовувати наявну інфраструктуру. У більшості випадків це лінії фікованого телефонного зв'язку або телевізійний кабель. Безумовною перевагою технології є її доступність та можливість забезпечити порівняно високу швидкість передачі даних — в залежності від стандарту швидкість може становити в середньому від 8 до 24 Мбіт/с, хоча реальна швидкість частіше за все менша. Другим за популярністю є стандарт передачі даних DOCSIS, що базується на використанні телевізійного (коаксіального) кабелю [4, с. 43]. Однак, стратегічними переважно визнаються оптично-волоконні технології, що базуються на використанні оптично-волоконного кабелю ефективний строк експлуатації якого в середньому складає 25 років. Телекомунікаційні мережі, що побудовані на базі оптичного волокна зазвичай описують терміном «FTTx», що позначає конкретний тип архітектури: FTTN (Fiber to the Node) — волокно до мережевого вузла; FTTC (Fiber to The Curb) — волокно до мікрорайону, кварталу чи групи будинків; FTTB (Fiber to the Building) — волокно до будівлі; FTTH (Fiber to the Home) — волокно до помешкання (квартири, окремого котеджу, офісу).

Технологія використання оптично-волоконного кабелю дозволяє вести мову про доступність кожному споживачу швидкостей від 1 Гбіт/с та вище. Використовується також технологія PLC (Power Line Communication), яка найчастіше згадується як «Зв'язок з розетки». Ця технологія передачі інформації по лініям електромережі на 220 В може передавати голос та дані, що забезпечує передачу даних на швидкості більшій за 1 Мбіт/с. Для підключення до Мережі від користувача потрібна лише наявність PowerLine-модема для зв'язку з аналогічним пристроєм, який встановлений, зазвичай, у електрощитовій будівлі та підключений до високошвидкісного каналу.

Вибір технологій та визначення етапів впровадження багато в чому залежать від щільності населення на території, особливостей топографії та загального індустріального розвитку. З метою якнайшвидшого подолання цифрового відставання, необхідно зосередитись на технологіях мобільного та бездротового широкосмугового доступу. Водночас при наявності суттєвих здобутків в сфері розбудови телекомунікаційної інфраструктури із створеним нормальним конкурентним середовищем, доцільним є подальше розгортання рішень на базі технологій DOCSIS, 4G, LTE чи WiMAX. Тим регіонам країни, які обрали в якості пріоритетного напряму розвитку оптичне волокно і технології FTTx, варто враховувати те, що принаймі частина ринку все одно надаватиме перевагу бездротовим та супутниковим технологіям.

З метою забезпечення реальних умов переходу до прогресивних форм організації соціально-економічних взаємодій в Україні необхідно вести постійний моніторинг розвитку інформаційно-комунікаційного сектору економіки.

Для цього необхідно розвивати служби статистики та моніторингу, забезпечити інвестиційну підтримку цих досліджень в бюджеті. При використанні региональної інфраструктури наголос необхідно робити не на якісь одній технології, а на їх поєднанні з метою досягнення більшої ефективності.

Інтеграція України у Європейський та світовий інформаційні ринки буде ефективна лише при використанні інформаційних моделей сумісних з моделями, що вже сформувались в розвинених країнах. Все це вимагає виконання на державному рівні відповідних програм.

Література

1. Автоматизированные информационные технологии в экономике [Текст] : Под. ред. Г. А. Титоренко. — М. : Компьютер ЮНИТИ, 1998. — 336 с.
2. Виноградова О. В. // Актуальні проблеми міжнародних відносин [Текст] : зб. наук. праць / О. В. Виноградова. — К. : IMB КНУ, 2003. — Ч. 1. — С. 167–169.
3. Самодай В. П. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності туристичних підприємств [Текст] / В. П. Самодай, О. В. Степаненко // Вісник ЛІЕТ. — 2013. — № 8. — С. 83–85.
4. Серебряк К. І. Сучасні інформаційні технології в регіонах України [Текст] / К. І. Серебряк : зб. тез наук. робіт учасників ХХV міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний розвиток регіонів». — Київ, 2013. — С. 42–44.
5. Сучасні інформаційні технології в туризмі [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dr.com.ua>.
6. Lamoreaux N., Ralf. D. M. G., Temin, P. Learning by Doing in Markets, Firms, and Countries. Chicago; The University of Chicago Press. 1999. — 356 p.

Караван Ю. В.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ В УКРАИНЕ

Перспективы информационно-коммуникационного обеспечения реализации экономических реформ в Украине. Обсуждается состояние информационно-коммуникационного обеспечения экономики страны. На основе анализа существующей в регионах инфраструктуры предлагаются конкретные технологии и сети. Отмечается необходимость разработки и утверждения на государственном уровне соответствующих программ.

Ключевые слова: *информация, интеграция, экономика, автоматизация, компьютер, сеть, модель, программа.*

Karavan Yu. V.

PROSPECTS OF INFORMATION AND COMMUNICATION OF ECONOMIC REFORM IN UKRAINE

Status of Information and Communication ensure of the economy is debated. Based on the analysis of existing infrastructure in the regions specific technologies and networks is offered. The need for the development and approval at the state level appropriate programs is marked.

Keywords: information integration, economics, automation, computer network, a model program.

УДК 330.50:314.68

Гальків Л. І.

ПРАКТИКА СТАТИСТИЧНОГО МОНІТОРИНГУ ТА ДОМІНАНТИ СУКУПНИХ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ПОСЛУГИ РЕСТОРАНІВ І ГОТЕЛІВ

Охарактеризовано практику статистичного спостереження за сукупними витратами населення на послуги готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Проаналізовано основні детермінанти цих витрат у сучасних умовах.

Ключові слова: статистична практика, сукупні витрати домогосподарств, послуги готельно-ресторанного бізнесу.

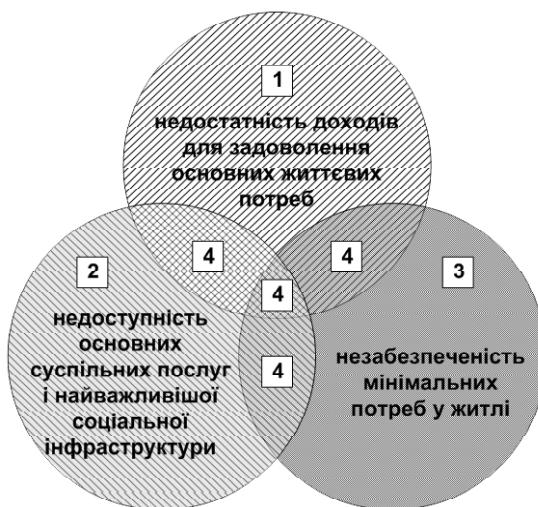
Поліструктурність знань про домогосподарство (у національному рахівництві — як інституційної одиниці; в економіці — як важливого економічного агента; в історії та етнографії — як участника, активатора, каталізатора цивілізаційного й геопросторового розвитку; у психології — як носія звичок, почуттів, традицій та інших проявів людської поведінки; в юриспруденції — як участника правових відносин; у соціології та демографії — як продуцента соціально-демографічного потенціалу) вказує на широке коло його наукових та академічних досліджень. Втім, вітчизняна наука не приділяє належної уваги вивченю фінансової поведінки домогосподарств, що певною мірою можна пояснити, по-перше, відносною новизною фінансів домогосподарств як окремого напряму у вітчизняній науці; по-друге, загостренням інших суспільних проблем, які вимагають пріоритетного вирішення задля соціальної стабілізації суспільства; по-третє, обмеженістю самого об'єкта у вигляді фінансових активів домогосподарств і відповідна фінансова активність їх власників [5, с. 36], по-четверте, специфікою інформаційного забезпечення аналітики ресурсів та поведінки домогосподарств — унікального соціально-економічного утворення, в якому сконцентровані різні аспекти людського буття.

Практичні аспекти статистичного моніторингу бюджетів населення в Україні розглядають А. Головач, О. Васечко, А. Єріна, С. Матковський, О. Осауленко та ін. Вивчення окремих аспектів фінансової поведінки населення знайшло відображення у публікаціях В. Андрушенка, З. Ватаманюка, В. Геєця, Т. Кізими, Е. Лібанової, С. Панчишина, М. Савлука, Н. Холода, С. Юрія та ін. Проте, фінанси домогосподарств як важлива сфера фінансової системи України досі залишаються малодослідженім напрямом фінансової науки, який ще не набув ґрунтовного і системного характеру [3, с. 2].

Метою даної роботи є узагальнення практики статистичного моніторингу та дослідження особливостей сукупних видатків бюджетів домогосподарств України на послуги підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Доходи та витрати домогосподарств взаємопов'язані показники: зростання перших спричиняє позитивну динаміку видатків й структура останніх зумовлюється обсягом та складом доходів. Так, при зниженні загального рівня доходів скорочуються витрати на накопичення та заощадження, оскільки існує певний фізіологічний мінімум споживання, який домогосподарство обов'язково вимушено забезпечити. Дослідження І. Білоус складу депривацій, наявність яких є ознакою бідності, дозволило окреслити групи основних життєвих потреб (рис. 1) та обґрунтувати доцільність аналізу детермінант спрямування фінансових потоків у русло задоволення послуг, що забезпечують зростання якості життя населення. До таких послуг, безумовно, належать споживчі послуги підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Програма вибіркового обстеження умов життя домогосподарств [2] передбачає спостереження за усіма видами їх витрат, окрім пов'язаних зі здійсненням ними під-

1. Домогосподарства (особи), яким доходів не вистачає для задоволення основних життєвих потреб.

2. Домогосподарства (особи), для яких не доступні основні суспільні послуги і найважливіша соціальна інфраструктура.

3. Домогосподарства (особи), мінімальні потреби в житлі яких не забезпечені.

4. Домогосподарства (особи), в яких не задоволено декілька груп основних життєвих потреб.

Рис. 1. Групи основних життєвих потреб, незадоволеність яких спричиняє бідність, залежно від особливостей їхнього фінансового забезпечення [1, с. 7]

приємницької, фермерської та самостійної трудової діяльності. Тут витрати означаються як suma платежів домогосподарств за товари та послуги, отримані в звітному періоді, suma коштів, направлених ними на купівлю акцій, сертифікатів, валюти, нерухомості, на будівництво, капітальний та поточний ремонт, допомогу родичам і знайомим, на вклади до банківських установ, на податки (крім прибуткового) та інші внески. Для всебічного аналізу використання ресурсів домогосподарств вивчаються грошові та сукупні витрати у розрізі споживчих та неспоживчих витрат.

Споживчі грошові витрати включають суми, фактично сплачені домогосподарством (у торговельній мережі, зі складу підприємства, організації, на ринку чи в окремих громадян) унаслідок придбання продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, товарів та послуг (одяг та взуття, оплата житла, води, газу, електроенергії та інших видів палива; предметів домашнього вжитку, побутової техніки та поточного утримання житла; витрати на охорону здоров'я, транспорт, зв'язок, відпочинок та культуру, освіту), продуктів харчування для годування домашніх тварин. До неспоживчих грошових витрат відносять поточні витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства, грошову допомогу родичам та іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, на будівництво та капітальний ремонт житла та господарських будівель, на купівлю великої рогатої худоби, коней та багаторічних насаджень для особистого підсобного господарства, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст вкладів до банківських установ, аліменти, обов'язкові податки (крім прибуткового), збори та внески, інші грошові витрати.

Сукупні витрати домогосподарства характеризують структуру використання ним сукупних ресурсів і включають фактично сплачені грошові витрати домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій. Вартість подарованих домогосподарством родичам та іншим особам продуктів харчування, отриманих з особистого підсобного господарства, включається до сукупних витрат у зв'язку з постійним характером цієї допомоги.

Споживчі грошові витрати за статтею «Ресторани та готелі» характеризують обсяги готівки, витраченої домогосподарством на харчування поза домом (у ресторанах, кафе, барах, юртах) та на послуги, що пов'язані з короткотерміновим проживанням. Показник сукупних споживчих витрат за цією ж статтею додатково враховує суму безготівкових пільг на оплату путівок у будинки, на бази відпочинку.

На тлі зростання у 5,4 рази за 2002–2012 рр. щомісячних сукупних витрат пересічного домогосподарства (із 658,3 грн до 3591,8 грн), питомій вазі видатків на продукти харчування, алкогольними напоями та тютюновими виробами притаманна регресивна динаміка (із 61,7 % до 53,7 %). При цьому, якщо частка сукупних витрат родин на продукти харчування та безалкогольні напої скоротилася за цей період із 59,1 % до 50,2 %, то частка витрат на алкогольні напої та тютюнові вироби зросла із 2,6 % до 3,5 %. Висхідну тенденцію демонструє й частка сукупних витрат за статтею «Ресторани та готелі» (із 1,1 % до 2,5 %), що призвело до найбільш прискореної зміни суми витрат за цією статтею (у 12,4 разів), натомість як витрати на продукти харчування зросли у 4,6 разів, на алкогольні напої та тютюн — у 7,3 разів (рис. 2).

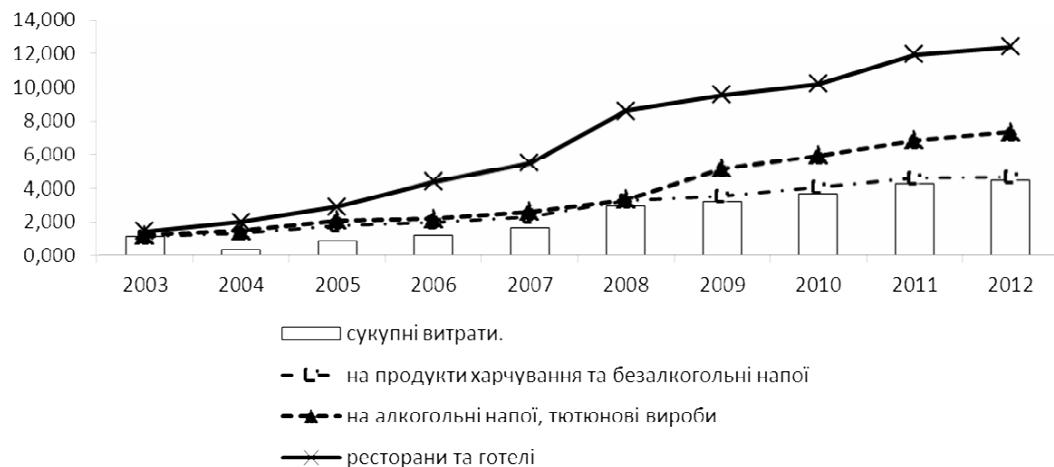

Рис. 2. Коефіцієнти зростання сукупних витрат домогосподарств України та їх складових (2002 р.=1) (розраховано автором за: [6])

Аналіз структури сукупних витрат домогосподарств України вказує на переважання видатків, що пов’язані із забезпеченням потреб населення у їжі. Так, у 2012 р. пересічне домогосподарство спрямовувало на ці потреби (включаючи харчування поза домом) 52,0 % сукупних і 52,8 % грошових витрат. Окрім того, питомі ваги сукупних видатків на тютюнові вироби та алкогольні напої складали відповідно 2,0 % і 1,5 %, їх частка видатків населення на продовольчі товари та харчування поза домом у сукупних витратах сягнула 55,5 %.

Поведінці домогосподарств притаманна споживацька спрямованість, оскільки неспоживчі сукупні витрати доволі невисокі (їх частка зростала із 3,4 % до 13,8 % у 1999–2008 рр. і знижувалася із 12,2 % до 9,1 % у 2009–2012 рр.). За останні два роки серед неспоживчих сукупних витрат збільшується рівень допомоги родичам та іншим особам (із 3,4 % до 3,8 %) на тлі скорочення витрат на придбання акцій, нерухомості, будівництво, капітальний ремонт, вклади до банків (із 4,3 % до 3,4 %) й інших неспоживчих витрат (із 2,1 % до 1,6 %).

Обсяг щомісячних грошових витрат домогосподарства на продукти харчування та безалкогольні напої у 2012 р. склав 1549,6 грн, що є більшим за попередній рік на 3,5 %. Витрати грошей на алкогольні напої та тютюнові вироби зростали значно швидше (відповідно на 9,9 % і на 4,6 %) й тому, якщо у 2011 р. співвідношення між щомісячною купівлею тютюну й алкоголю до витрат на харчування складало 12,7 разів, то у 2012 р. — лише 12,3 разів.

Частка витрачених грошей на продукти харчування та безалкогольні напої у споживчих витратах за останніх два роки скоротилася на 1,3 в.п. (із 53,4 % до 52,1 %),

а у грошових витратах — на 0,9 в.п. (із 47,9 % до 47,0 %). На тлі такої зміни, грошові витрати за статтею «Ресторани та готелі» зростають прискореними темпами (на 4,5 %), хоча їх рівень є доволі невисоким (2012 р.: 2,9 % у споживчих витратах і 2,6 % у грошових витратах). Втім, якщо на харчування поза домом населення збільшило у 2011–2012 рр. видатки грошей на 2,57 % (із 83,09 грн до 86,65 грн), то оплата путівок на базі відпочинку стрімко скоротилася (на 9,06%: із 5,52 грн до 5,02 грн). Натомість щомісячні пільги безготівкові на оплату путівок на базі відпочинку тощо у розрахунку на одне домогосподарство зросли на 18,8 % (із 2,60 грн до 3,09 грн). Частка домогосподарств, які отримували такі пільги збільшилася із 0,1 % до 0,9 %, а їх середньомісячний розмір у тих домогосподарствах, які їх отримували — на 24,9 % (із 264,20 грн до 329,88 грн).

Структура витрат населення варіє під впливом чинника територіальної дислокації: домінують обсяги витрат за статтею «Ресторани та готелі» у міській місцевості із суттєвим відривом у великих містах (табл. 1). Якщо у 2012 р. сукупні видатки за

Таблиця 1
Коефіцієнти випередження домогосподарств великих міст щодо малих міст та сільської місцевості України у 2011–2012 рр., рази*

	У малих містах		У сільській місцевості	
	2011	2012	2011	2012
Сукупні витрати та ресурси				
Ресторани та готелі	2,30	2,27	3,46	4,09
харчування поза домом	2,52	2,29	2,95	3,67
ВПБ	1,10	2,20	5,41	5,14
з них пільги безготівкові на оплату путівок на базі відпочинку тощо	0,49	1,55	4,10	4,83
Сукупні ресурси	1,19	1,16	1,20	1,18
Грошові витрати та доходи				
Ресторани та готелі	2,47	2,30	3,45	4,07
харчування поза домом	2,52	2,29	2,95	3,67
ВПБ	1,71	2,85	5,95	5,31
Грошові доходи	1,23	1,20	1,36	1,31

*Розраховано автором за: [2]

цією статтею пересічного домогосподарства великого міста складали 144,02 грн, то у малих містах і сільській місцевості вони були відповідно у 2,27 разів і 4,09 рази нижчими. Щомісячні витрати грошей родин великих міст на послуги підприємств готельно-ресторанного бізнесу у 2012 р. складали 139,38 грн (3,7 % у складі грошових витрат), а у малих містах і сільській місцевості — відповідно лише 60,53 грн (1,9 %) і 34,22 грн (1,3 %). При цьому, у 2012 р. щодо 2011 р. розрив між міськими поселеннями зменшується за сукупними і грошовими витратами на 3 в.п., а між сільськими поселеннями посилено зростає (за сукупними витратами на 63 в.п. і за грошовими витратами на 62 в.п.).

Доповнюючи аналіз оцінкою сукупних ресурсів, зауважимо, що, по-перше, їх поляризація за досліджуваними об'єктами багатоінтенсивніша (у 2012 р. на одне домогосподарство великого міста у середньому припадало 4507,08 грн щомісячних сукупних ресурсів, натомість як у малих містах і сільській місцевості — 3878,60 грн і 3823,32 грн) і, по друге, коефіцієнт випередження у 2012 р. щодо 2011 р. скорочується як щодо малих міст (на 5 в.п.), так і щодо сільської місцевості (на 2 в.п.). Analogічні тенденції й пропорції притаманні грошовим доходам: 1) людність великих міст отримала у 2012 р. на 20 % більше грошових доходів, ніж у малих містах і на 31 % більше, ніж у сільських поселеннях, натомість як витрати грошей за статтею «Ресторани та готелі» відносно цих поселень більші відповідно вдвічі і учтевро; 2) за останніх два роки коефіцієнт

співвідношення доходів великих міст щодо малих міст скорочується на 3 в.п., щодо сільських поселень — на 5 в.п. Наведена аналітика дозволяє сформулювати гіпотетичний висновок про вплив менталітету мешканців на поведінку домогосподарств: отримуючи дещо нижчі доходи населення невеликих міст та сіл суттєво економить на харчуванні поза домом та закладах гостинності.

Дослідження наступної ознаки (розміру домогосподарства) виявляє прямий її вплив на споживання послуг підприємств ресторанного бізнесу (у 2012 р. витрати домогосподарства з двох осіб склали 39,94 грн, з трьох — 85,87 грн, з чотирьох — 94,77 грн, з п'яти і більше — 99,53 грн), проте рівень таких витрат у розрахунку на одну особу у домогосподарств з однією особою (42,29 грн) удвічі вищий порівняно з домогосподарствами із двох осіб (19,97 грн), на 78,4 % і 47,7 % вищий порівняно з домогосподарствами з трьох і двох осіб (відповідно 23,69 грн і 18,62 грн). Аналогічно, за сукупними витратами на оплату путівок на базі відпочинку випередження односібних домогосподарств щодо родин із двох, трьох, чотирьох, п'яти і більше осіб становило у разах відповідно: 2,92, 3,94, 3,91, 2,04. Загалом сукупні витрати у розрахунку на одну особу за статтею «Ресторани та готелі» домогосподарства з однією особою склали 55,39 грн, з двох — 27,86 грн, з трьох — 40,97 грн, з чотирьох — 33,63 грн, з п'яти і більше — 25,52 грн.

Великі родини вагомим чином формуються за рахунок збільшення дітей, а домогосподарства з дітьми сьогодні залишаються одними з найбільш уразливих у соціальному зрізі. Якщо домогосподарство з однією дитиною у 2012 р. витрачало за статтею «Ресторани та готелі» 128,15 грн, то при двох дітях — 124,87 грн, при трьох — 91,35 грн, при чотирьох — 35,40 грн. Левова частина коштів при цьому спрямовується на харчування поза домом, тоді як витрати на оплату путівок на базі відпочинку для сімей з однією дитиною складали 8,22 грн, з двома — 7,51 грн, з трьома і більше — менше 1 грн.

Багатодітні сім'ї відстають у душовому рівні споживанні м'яса і м'ясопродуктів, яєць, риби і рибопродуктів, цукру, овочів і баштанних, фруктів, ягід, горіхів та винограду від домогосподарств з однією дитиною (табл. 2). За збільшення кількості дітей відста-

Таблиця 2

Відхилення споживання продуктів харчування у домогосподарствах України з двома і більше дітьми порівняно із домогосподарствами з однією дитиною у 2012 р., %*

Продукти харчування	Кількість дітей			
	двоі	три	четири	п'ять і більше
М'ясо і м'ясопродукти	-14,63	-29,27	-34,15	-34,15
Яйця, пітук	-5,26	-21,05	-15,79	-42,10
Риба і рибопродукти	-7,14	-21,43	-35,71	-21,43
Цукор	-10,71	0	-10,71	-21,43
Овочі і баштанні	-12,64	-12,64	-1,15	-32,18
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	-13,72	-31,37	-21,57	-41,18

*Розраховано автором за: [2]

вання за цими продуктами посилюється. Деструктивне харчування деформує передумови повноцінного розвитку людини, сприяє зростанню неінфекційної захворюваності, скороченню тривалості життя й працеактивного періоду, зниженню працездатності, погіршує адаптаційні можливості організму до змін навколишнього середовища.

Збільшення кількості дорослих осіб у складі домогосподарств призводить до збільшення споживання послуг сфери готельно-ресторанного бізнесу. Приміром, у

родинах з дітьми і одним дорослим сукупні щомісячні витрати за статтею «Ресторани та готелі» у 2012 р. складали 112,7 грн, з двома дорослими — 134,07 грн, з трьома і більше дорослими — 137,44 грн. Відповідно зростають й витрати на харчування поза домом (75,17 грн, 92,42 грн, 99,77 грн) й витрати на оплату путівок на базі відпочинку (10,75 грн, 14,80 грн, 15,83 грн).

Вагомою домінантою сукупних витрат населення на послуги готельно-ресторанного бізнесу виступає рівень зайнятості (табл. 3). Так, домогосподарства, у складі

Таблиця 3

Сукупні витрати домогосподарств України залежно від наявності кількості працюючих осіб у їх складі*

	Всі домогосподарства, у складі яких є працюючі особи	у тому числі з кількістю працюючих осіб						Всі домогосподарства, у складі яких працюючих осіб немає		
		одна		дві		три і більше				
		грн	%	грн	%	грн	%	грн	%	
Ресторани та готелі	115,77	2,8	84,74	2,5	131,64	2,9	176,22	3,2	27,94	1,2
харчування поза домом	84,08	2,0	63,43	1,8	91,74	2	136,78	2,4	18,8	0,8
витрати на оплату путівок на базі відпочинку тощо	11,2	0,3	7,19	0,2	14,96	0,3	11,67	0,2	0,75	0
з них пільги бензоготівкові на оплату путівок на базі відпочинку тощо	4,35	0,1	2,54	0,1	6,04	0,1	4,59	0,1	0,08	0

*Розраховано автором за: [2]

яких налічується три і більше працюючих за статтею «Ресторани та готелі» витрачали у 2012 р. 176,22 грн (3,2 % від сукупних витрат), що на 52,2 % більше за показник витрат по пересічному домогосподарству й у 6,3 вище за домогосподарство, у складі якого немає працюючих осіб.

Сукупні витрати у родинах із трьома і більше працюючими на послуги підприємств ресторанного бізнесу склали 136,78 грн (2,4 % від сукупних витрат), на оплату путівок на базі відпочинку — 11,67 грн (0,2 % від сукупних витрат). Це відповідно у 7,3 рази і у 15,6 разів більше ніж у домогосподарствах без зайнятих осіб.

Сукупні витрати домогосподарств виступають індикаторами й каталізаторами поступу суспільних систем. В Україні приріст видатків населення за статтею «Ресторани та готелі» значно випереджує приріст витрат на продукти харчування та загальних сукупних витрат. Це доводить активізацію споживчого попиту на послуги підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Серед визначальних домінант цього попиту нами виокремлено 1) обсяги сукупних ресурсів, у тому числі грошові доходи; 2) рівень урбанізації; 3) розмір та склад домогосподарств, передусім кількість працеактивних осіб.

Перспективи подальших досліджень обраної тематики вбачаються у параметричному оцінюванні впливу чинників стимулювання споживчої поведінки домогосподарств, у поглибленному аналізі динаміки та структури сукупних витрат домогосподарств, окресленні резервів оптимізації фінансів населення задля підвищення якісних параметрів соціально-демографічного потенціалу.

Література

1. Білоус І. І. Фінансове забезпечення подолання бідності в Україні [Текст] : автореф. дис. канд.. екон. наук : 08.00.08 / Ірина Ігорівна Білоус : [Терн. нац. екон. ун-т]. — Тернопіль, 2010. — 20 с.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) [Текст] : статистичний зб. Частина 1. — К. : Державна служба статистики України, 2013. — 377 с.
3. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики [Текст] : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.08 / Тетяна Олексіївна Кізима : [Терн. нац. екон. ун-т]. — Тернопіль, 2011. — 36 с. — Бібліогр. : С. 31–33 (54 назви).
4. Класифікація індивідуального споживання за цілями. Національна статистична класифікація [Текст]. — К. : Державний комітет статистики України, 2007. — 40 с.
5. Орлов Л. Ф. Исследование роли и места финансовых домашних хозяйств в современной экономике России [Текст] / Л. Ф. Орлов // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: экономика. — 2010. — № 1. — С. 35–39.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Гальків Л. І.

ПРАКТИКА СТАТИСТИЧЕСКОГО МОНИТОРИНГА И ДОМИНАНТЫ СОВОКУПНЫХ РАСХОДОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ НА УСЛУГИ РЕСТОРАНОВ И ГОСТИНИЦ

Дана характеристика практики статистического наблюдения по совокупным затратам населения на услуги гостиничного и ресторанных бизнеса в Украине. Проанализированы основные детерминанты этих расходов в современных условиях.

Ключевые слова: статистическая практика, совокупные расходы домохозяйств, услуги гостиничного и ресторанных бизнеса.

Halkiv L. I.

THE PRACTICE OF STATISTICAL MONITORING AND DOMINANTS OF TOTAL HOUSEHOLD EXPENDITURES ON SERVICES OF RESTAURANTS AND HOTELS

This article describes the practice of statistical monitoring expenditure of funds by individuals by services of hotel and restaurant business in Ukraine. The analysis of the main determinants of these costs in the present is made.

Keywords: statistical practice, total expenditures, services of hotel and restaurant business.

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

У статті висвітлено проблеми якості екскурсійного обслуговування в Україні, пов'язані, насамперед, із кваліфікацією екскурсоводів. Підкреслено, що після скасування ліцензування екскурсійного супроводу на ринку з досить жорсткими умовами цінової конкуренції зросла кількість суб'єктів підприємництва, які за допомогою демпінгових цін фактично перетворюють екскурсії на сутто перевезення до об'єктів, практично не виконуючи основні задачі екскурсійної роботи у розрізі проблем екскурсійної діяльності Закарпаття. Окреслені шляхи пом'якшення цих проблем.

Ключові слова і вирази: екскурсійне обслуговування, туристський супровід, екскурсовод, гід, екскурсовод-«нелегал», ліцензування, якість екскурсійного обслуговування.

Екскурсійна діяльність — це надзвичайно складна і проблемна сфера сучасної туристської галузі України. Особливої актуальності цей напрямок наукових і практичних досліджень отримав у зв'язку зі зростанням обсягу екскурсійних послуг на ринку організованого туризму, що викликано: підвищеннем культурного й освітнього рівня суспільства в цілому; розширенням цілей самого туризму (перебуваючи на відпочинку, поряд із рекреаційними цілями сучасні споживачі бажають задовольнити й інтереси пізнання, освіти, духовного розвитку). У досягненні цих цілей важко переоцінити роль гідів-екскурсійних, які професійно допомагають туристу побачити те, чого він «не бачить», дізнатися про те, чого він не знає. Втім, у ситуації, що склалася на вітчизняному ринку туристичних послуг, допомоги потребують самі учасники екскурсійної діяльності.

Зі зростанням обсягу екскурсійних послуг збільшилася кількість екскурсоводів, проте це негативно позначилося на якості обслуговування, особливо після скасування ліцензування екскурсійної діяльності. На ринку з досить жорсткими умовами цінової конкуренції зросла кількість суб'єктів підприємництва, які, пропонуючи більш дешеві ціни, фактично перетворюють екскурсії на сутто перевезення до об'єктів, практично не виконуючи духовну-пізнавальну та виховну задачі екскурсійної роботи.

Значним внеском у дослідження теоретичних і практичних проблем якості послуг у туристичній індустрії стали праці таких учених, як В. Абрамов, О. Апілат, Т. Городня, С. Ільєнкова, В. Карсекін, В. Качанов, В. Квартальнов, В. Кифяк, О. Кочерга, Н. Кудла, Т. Лужанська, М. Поколодна, П. Пущентейло, Х. Роглев, І. Сидоренко, Т. Трусова, Н. Чорненька, О. Шаповалов, І. Школа та ін. Більшість авторів зазначають, що надання послуг туризму і рекреації в умовах ринку повинне супроводжуватися захистом прав та інтересів споживачів, забезпеченням їхньої безпеки. Також велика увага приділяється кадровій політиці туристичного підприємства як фактору поліпшення якості послуг, проблемам контролю якості туристичних послуг у конкурентних умовах, питанням удосконалення системи підготовки і менеджменту персоналу екскурсійної сфери туристської галузі України.

Разом із тим проблемам якості екскурсійного обслуговування, шляхам її підвищення до рівня провідних країн світу, приділяється недостатньо уваги, хоча це питання є надзвичайно актуальним. Адже, як справедливо зазначає Т. Трусова, погіршення якості екскурсійного обслуговування призведе до зниження рівня довіри туристів до туристичних підприємств: кожен турист буде намагатися організовувати свій відпочинок власними силами. Зменшення туристів, свою чергою, призведе до закриття великої кількості туристичних фірм [7, с. 122].

Саме це обумовлює актуальність теми наукової статті, мета якої полягає у виявленні проблем якості екскурсійного обслуговування, пов'язаних, насамперед, із кваліфікацією екскурсоводів, та окресленні шляхів вирішення цих проблем.

До кінця 1960-х років екскурсійна діяльність не була професійною, вона являла собою вид аматорських занять для груп ентузіастів. Обов'язки екскурсовода виконували фахівці різних галузей знань без відриву від своєї основної діяльності (педагоги, наукові співробітники музеїв, інститутів). Лише в декількох екскурсійних бюро й в окремих музеях були штатні екскурсоводи. Однак уже в той час ця робота починала набувати професійних рис.

Поява нової професії пов'язана із заходами щодо розвитку туризму й екскурсійної справи в країні, впровадженими директивними органами в 1969 р. Зміна функцій екскурсій, перетворення їх із форми відпочинку у форму культурно-виховної роботи в трудових колективах, за місцем проживання трудящих і з туристами, у велику галузь обслуговування населення, сприяло підвищенню ролі екскурсоводів, подальшому становленню нової спеціальності. Екскурсовод, який був визначений як керівник екскурсії (пояснювач, провідник), у музеях — як співробітник, котрий демонструє екскурсантам виставлені для огляду предмети й дає необхідні пояснення, у 70-х роках став одним із тих, кому довірено нести знання людям. Екскурсовода стали розглядати як педагога й вихователя. Екскурсоводами стали називати працівників бюро подорожей і екскурсій, державних і відомчих музеїв, постійних виставок, художніх галерей, організацій «Супутника», «Інтуриста», які проводять екскурсії з показом пам'ятників, визначних місць, експозицій музеїв [8, с. 197].

Звання «екскурсовод» привласнювалося працівникам названих організацій, які пройшли відповідну підготовку на спеціальних курсах або самостійно виконали всі вимоги, що висувались до осіб, які закінчили курси підготовки екскурсоводів. Вимоги до екскурсовода визначалися «Посадовою інструкцією екскурсовода туристсько-експурсійної організації», затвердженої у 1977 р. До початку 90-х ХХ ст. років в екскурсійних установах працювали або співробітничали на правах сумісників понад 70 тис. екскурсоводів. Екскурсовод став центральною фігурою екскурсійної справи.

У незалежній Україні законодавчі органи ретельно взялися за впорядкування поняття «екскурсовод» і близьких до нього понять, проте вийшла плутанина.

Нормативна база, яка регулює надання екскурсійних послуг в Україні, далека від досконалості. Так, Закон України «Про туризм» визначає лише основні напрямки, а деталі прописуються в підзаконних актах. Фактично в Законі визначені лише учасники відносин, що виникають при здійсненні туристської діяльності, положення про договір на екскурсійне обслуговування та вірогідна відповідальність за порушення законо-давства в галузі туризму [1]. Провідні підзаконні акти «Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцями туристичного супроводу» [2] (далі «Положення») та Міждержавний стандарт СНД «Туристсько-експурсіонное обслуживание. Проектирование туристских услуг ГОСТ 28681.1-95 (п.5.8.3. «Проектирование услуги экскурсия»)» [3] які не задовольняють сучасних вимог і обов'язково повинні бути переглянуті й доопрацьовані.

Як слушно зазначають вчені-туризмологи, першочерговими завданнями для використання новітніх понять в законодавчих та підзаконних актах є чітке їх визначення та смислове навантаження. Так, у службовій туристсько-експурсійній документації, в термінологічних словниках, туристських енциклопедіях, словниках-довідниках таких відомих корифеїв туризму, як І. Зорін, В. Квартальнов [6] та ін., які були видані до кінця 2003 р., термін «туристичний супровід» не відокремлюється і не визначається

як самостійне поняття. І це цілком зрозуміло, вважають В. Абрамов і М. Поколодна, оскільки в екскурсійній практиці давно існує загально прийняте поняття — «керівник туристської групи», яке до 1991 р. часто замінювалось спрощеним терміном «груповод». Воно досить чітко було прописано в Законі України «Про туризм» редакції 1995 р. У новій редакції цього Закону 2003 р. з'явилося узагальнене поняття «туристський супровід», у яке ввійшли абсолютно самостійні види діяльності, такі як — екскурсовод, гід-перекладач, спортивні інструктори, провідник і загадкові «інші спеціалісти» [4, с. 205].

У чинних законодавчих актах потребують роз'яснення поняття «спортивний інструктор», «провідник», «гід-перекладач» та «екскурсовод» (останні два в науковій літературі нерідко ототожнюються). Крім того, професія «екскурсовод», згідно з діючим Класифікатором професій, має кодування робочої, що абсолютно не відповідає дійсності. У зв'язку з цим, на думку В. Абрамова і М. Поколодної, необхідно на законодавчому рівні закріпити ці поняття та підвищити їх статус. Цілком слушним вбачається пропозиція вчених трактувати: «Екскурсовод — це фахівець екскурсійної справи, який має виключне право на розкриття певної теми через представлення споживачеві (групі або індивідуалам) об'єктів і явищ шляхом поєднання показу та розповіді про події, що з ними пов'язані»; «Гід - професійний супроводжувач туристичної групи, який надає інформаційні, організаційні послуги та кваліфіковану допомогу учасникам групи в рамках угоди про надання туристських послуг» [4, с. 205].

Втім, головною проблемою якісного екскурсійного обслуговування залишається питання підготовки кваліфікованих екскурсоводів. Вивчивши й узагальнивши підходи різних авторів до оцінювання кваліфікації цієї категорії працівників, можемо викласти основні вимоги до професії екскурсовода.

Екскурсовод повинен знати:

- нормативну базу, стандарти, що регулюють надання екскурсійних послуг в Україні;
- історію, культуру, географію регіону;
- основні екскурсійні об'єкти і місцевості регіону в історичному, географічному особистісному і культурному аспекті, в тому числі експозиційний матеріал музеїв та виставково-культурних центрів;
- правила обслуговування на пішохідних, транспортних та комбінованих екскурсійних маршрутах;
- правила обслуговування на міських та позаміських екскурсійних маршрутах;
- інструкції про правила поведінки туристів на транспортних засобах;
- схему дій на випадок непередбачуваних ситуацій;
- іноземні мови.

Екскурсовод повинен вміти:

- використовувати методичні прийоми показу, розповіді та спеціалізовані методичні прийоми;
- використовувати прийоми техніки ведення екскурсії;
- працювати в складі групи над створенням нової екскурсії;
- складати індивідуальний текст екскурсії;
- оформлювати необхідну документацію та складати звіти;
- використовувати принципи диференційованого підходу до екскурсійного обслуговування;
- користуватися спеціалізованою термінологією туристсько-екскурсійної тематики;
- надавати первинну медичну допомогу.

Екскурсовод повинен володіти:

- основами протоколу та етикету;

- граматикою та стилістикою української та російської мови;
- теорією міжособистісних комунікацій;
- технікою публічних виступів;
- основами психології, конфліктології, організаційної культури, педагогіки та логіки.

У Закарпатті (як, до речі, й у інших областях України), гострою є проблема кваліфікованих гідів-експкурсоводів. Особливо відчутною вона стала напередодні проведення в нашій країні чемпіонату Європи 2012 року. Тому перед Туристичним Інформаційним Центром (ТІЦ) Закарпаття було поставлене завдання підготувати три сотні кваліфікованих гідів-експкурсоводів. Як зазначає завідувач кафедри туризму УжНУ Ф. Шандор, останнім часом суттєво зростає попит на туристичні продукти Закарпаття туристів із країн СНД, унаслідок чого будуються сотні нових об'єктів у секторі проживання, харчування, обслуговування туристів. У той же час він відзначає низький рівень сервісу, що негативно впливає на імідж краю [9].

Значною проблемою розвитку екскурсійного сегменту краївого туризму є негативний вплив приїжджих експкурсоводів з інших областей України, які обслуговують туристичні групи, і під час екскурсій озвучують неправдиві дані (наприклад, часто некомпетентні експкурсоводи наводять факт наявності у рові Ужгородського замку води як елементу оборонного значення, хоч це не відповідає дійсності).

Нещодавно на порталі «Туристичні новини» були оприлюднені результати проведеного ТІЦ Закарпаття перевірки екскурсійних груп в Ужгороді (пл. Театральна, Ужгородський замок та скансен), Мукачеві (замок Паланок), Берегові (центр міста). Було встановлено, що понад 40 % експкурсоводів виявилися «нелегалами». Сьогодні на території Закарпаття працює понад 250 експкурсоводів, що мають право здійснювати екскурсійний супровід. Протягом дня, на території краю працюють організовані групи, десятки екскурсійних автобусів, як з України так і з інших країн, а також так-звані санаторні групи. Але значна частина заробітків проходить поза бюджетом [5].

Закарпатський професійний кваліфікований гід-експкурсовод на сьогодні незахищеним. У той же час, якщо наш гід проведе екскурсію в Будапешті (не маючи посвідчення), його можуть оштрафувати на 500 євро. Через це ТІЦ ініціює процес обговорення можливості захисту фахівців на території Закарпаття, підвищення кваліфікації існуючих гідів, навчання нових, просування їх послуг на ринок. У планах центру є відродження традиції постійно діючих щоденних екскурсій по Ужгороду [9].

Фахівцями кафедри туризму УжНУ та ТІЦ Закарпаття з метою врегулювання діяльності нелегальних вітчизняних та іноземних експкурсоводів, забезпечення якісних туристичних послуг, запобігання порушенню законодавства в галузі туризму у м. Ужгороді, планується подати Положення про порядок проведення екскурсійної діяльності у м. Ужгород на розгляд депутатів Ужгородської міської слід. Реалізація Положення дозволяє забезпечити контроль за діяльністю фахівців туристичного супроводу.

Після прийняття Положення відповідні органи зможуть проводити рейди з метою виявлення порушень. Таким чином будуть виявлятись експкурсоводи, які супроводжують туристичні групи, здійснюють діяльність без належних документів, або із документами, термін дії яких скінчився. Кожна туристична фірма, експкурсовод, що виявить бажання здійснювати надання послуг з екскурсійного супроводу повинен бути зареєстрований, а діяльність з надання послуг туристичного супроводу без дозволу є порушенням чинного законодавства в галузі туризму і передбачає відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Необхідним заходом поліпшення якості екскурсійного обслуговування є поновлення та жорсткість процедури ліцензування даного виду діяльності, а також підвищення

рівня первинної підготовки екскурсійних кадрів, якою повинні займатися лише ВНЗ, які готують спеціалістів культурно-просвітницької діяльності вищої кваліфікації, а також ВНЗ, які мають спеціалізовані кафедри туризму. Навчання на курсах професійної підготовки екскурсоводів повинне проводитися без відриву від роботи. Після закінчення курсів обов'язковим має стати проходження стажування — проведення екскурсій під наглядом досвідчених екскурсоводів зі стажем роботи не менше п'яти років. Після цього практиканту видається характеристика і він отримує право проходити акредитацію. В разі негативної характеристики практиканту повинен пройти повторну підготовку на курсах.

Підводячи підсумки, зазначимо, що управління екскурсійною діяльністю в Україні потребує певної системи заходів щодо вдосконалення й упорядкування. Тому нами пропонується: розширення нормативно-правової бази з чітким закріпленням і виокремленням понять «гід» і «еккурсовод» від інших фахівців туристської галузі; поновлення механізму ліцензування екскурсійної діяльності суб'єктів туристської діяльності та сертифікації екскурсійних послуг задля забезпечення надання якісних екскурсійних послуг; посилення контролю і відповідальності осіб, які займаються нелегальним екскурсійним обслуговуванням; підвищення якості підготовки фахівців-еккурсоводів у навчальних закладах; використання диференційованого підходу при підготовці фахівців екскурсійної справи та обов'язкове практичне стажування після закінчення підготовчих курсів. У подальших дослідженнях перспективним вбачається вивчення можливості впровадження таких загальновідомих у світовій практиці туристичної діяльності інструментів, як типовий договір на туристичне обслуговування та страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності перед споживачами, а також систему недержавної добровільної сертифікації. Очікує розробки та затвердження Національний стандарт екскурсійної діяльності з чітким переліком документів і форм, методичних рекомендацій щодо їх розробки та заповнення, налагодження статистичної звітності та деяких інших питань екскурсійної діяльності.

Література

1. Закон України «Про туризм» в редакції від 18 листопада 2003 р. (з наступними змінами та доповненнями) [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 13. — С. 180.
2. Положення про порядок видачі дозволів на право здійснення туристичного супроводу фахівцями туристичного супроводу, затверджене Міністерством культури України від 25 жовтня 2007 р. (з наступними змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/88122>.
3. Межгосударственный стандарт ГОСТ 28681.1-95. Туристско-экскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://standartgost.ru>.
4. Абрамов В. В. Проблеми удосконалення системи підготовки і менеджменту персоналу екскурсійної сфери туристської галузі України [Текст] / В. В. Абрамов, М. М. Поколодна // Коммунальное хозяйство городов : Научно-технический сборник. — 2011. — № 75. — С. 203–211.
5. Біла О. У Закарпатті працює 40 % нелегальних екскурсоводів / О. Біла [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tourismnews.com.ua/news-3150.html>.
6. Зорин И. В. Энциклопедия туризма [Текст] : справочник / И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. — М. : Финансы и статистика, 2000. — 368 с.
7. Трусова Т. С. Проблеми контролю якості туристичних послуг в умовах трансформації економіки [Текст] / Т. С. Трусова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». — 2011. — Вип. 1. — С. 119–125.
8. Шаповал Г. Ф. История туризма [Текст] : учеб. пособие / Г. Ф. Шаповал. — Минск : Экоперспектива, 1999. — 303 с.
9. Якість екскурсійних послуг Закарпаття береться під контроль [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uzhgorod.net.ua/news/27454>.

Годя І. М.

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ ЭКСКУРСИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

В статье освещены проблемы качества экскурсионного обслуживания в Украине, связанные, прежде всего, с квалификацией экскурсоводов. Подчеркнуто, что после отмены лицензирования экскурсионного сопровождения на рынке с достаточно жесткими условиями ценовой конкуренции возросло количество субъектов предпринимательства, которые с помощью демпинговых цен фактически превращают экскурсии на сугубо перевозки к объектам, практически не выполняя основные задачи экскурсионной работы. В разрезе проблем экскурсионной деятельности Закарпатья очерчены пути смягчения этих проблем.

Ключевые слова и выражения: экскурсионное обслуживание, туристическое сопровождение, экскурсовод, гид, экскурсовод-«нелегал», лицензирование, качество экскурсионного обслуживания.

Godia I. M.

PROBLEMS OF QUALITY OF EXCURSION SERVICE MANAGEMENT

The article highlights the problems of quality excursions in Ukraine, associated primarily with qualified guides. Stressed that after the abolition of licensing excursion support the market with enough hard price competition has increased the number of businesses who are using dumping prices actually converted trips purely transportation to virtually performing basic tasks excursion work. In terms of problems in Transcarpathia activities outlined ways to mitigate these problems.

Key words and phrases: excursions, travel escorts, tour guide, tour guide «illegal», licensing, quality tour service.

Розділ 4.
**ТОВАРОЗНАВСТВО І ТОРГВЛЯ:
 ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ**

УДК 351.713+336.24

Павлишин М. Л., Ковалик Я. І., Бурак Є. І.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
 У МИТНІЙ ТА ПОДАТКОВІЙ СФЕРАХ**

У статті висвітлені зміни, які пов'язані з реорганізацією Державної митної служби України та Державної податкової служби України в Міністерство доходів і зборів України, ліквідацією спеціалізованих органів Держмитслужби України, структуру, правовий статус і завдання Спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та дослідження Міндоходів України, порядок здійснення операцій із взятими пробами (зразками) товарів для проведення дослідження (аналізу, експертизи).

Ключові слова: Міністерство доходів і зборів України, Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та дослідження, державна митна політика, відділення, сектор лабораторії, експертиза (аналіз, дослідження), відбір проб (зразків).

Реформи, які відбулися в митно-податковій сферах України продиктовані часом. Вони зумовлені тим, що сучасний розвиток ЗЕД характеризується чіткою тенденцією щодо інтеграції України, як розвинутої держави, до європейської та світової спільноти. З кожним роком відбувається збільшення обсягу експортно-імпортних постачань України. Тому сьогодні державна митна політика України спрямована на захист митних інтересів і забезпечення митної безпеки шляхом здійснення державної митної справи, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки, впровадження новітніх інформаційних технологій, а також вдосконалення порядку виконання митних формальностей під час пропуску ручної поклажі та багажу туристів, що прямують через митний кордон України й оформлення товарів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон нашої держави.

Сьогодні в Україні надзвичайно актуальним є питання діяльності Спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та досліджень Міндоходів України та її відділень, сектору, необхідність забезпечення їх найсучаснішим технічним обладнанням і професійним кадровим потенціалом. Безумовно за таких умов зростає роль вищих навчальних закладів, які готують професіоналів за спеціальністю «Товарознавство та експертиза в митній справі». Серед таких перспективних закладів є Львівський державний інститут економіки і туризму.

На Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень разом з її відокремленими відділеннями і сектором покладено завдання щодо забезпечення реалізації державної податкової та митної політики, а також проведення експериментальних досліджень й експертіз у податковій та митній сферах, участь у боротьбі з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства.

У ході реформи реорганізовано Державну митну службу України і Державну податкову службу України в Міністерство доходів і зборів України, на яке покладено безпосереднє керівництво здійсненням державної митної справи.

У процесі цієї реформи ліквідовані регіональні митниці, які функціонували як територіальні органи Держмитслужби України. Також ліквідовані спеціалізовані митні органи Держмитслужби України. Так, Центральне митне управління лабораторних досліджень та експертної роботи припинило існування. На його місці утворено Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міністерства доходів і зборів України (далі — Спеціалізована лабораторія), яка утворена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 229 «Про утворення територіальних органів Міндоходів» [7].

Спеціалізована лабораторія є територіальним органом Міндоходів України, який підпорядковується вищевказаному Міністерству [5,6]. До складу Спеціалізованої лабораторії входять: а) три управління: експертиз та досліджень хімічної та промислової продукції; експертиз та досліджень харчової продукції, алкогольних напоїв, фармацевтичних препаратів та наркотичних засобів; товарознавчої, інженерно-технічної та криміналістичної експертизи, дислоковані в м. Києві; б) сім відділень з питань експертизи та досліджень, дислоковані відповідно, в містах: Дніпропетровську, Сімферополі, Львові, Донецьку, Одесі, Харкові, а також у с. Великі Лази Ужгородського району Закарпатської області; в) один сектор в м. Севедонецьку (рис.1).

Рис. 1. Структура Спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та досліджень Міністерства доходів і зборів України

У своїй діяльності Спеціалізована лабораторія керується Конституцією України та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами та іншими організаційно-розпорядчими документами Міністерства доходів і зборів України [1–6].

Митний кодекс України, Положення про Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міндоходів (затверджене наказом Міністерства доходів і зборів

України від 29.05.13 № 133 [6]) та інші нормативні акти, визначають основні завдання Спеціалізованої лабораторії, її відокремлених відділень та сектора, до яких належать:

- сприяння реалізації державної податкової та митної політики, участь у боротьбі з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства;
- здійснення досліджень і експертиз у податковій та митній сферах;
- проведення попередньої оцінки майна, вилученого чи конфіскованого за порушення митного та податкового законодавства [3].

Зроблений нами аналіз практичної роботи під час проведення митного контролю, митного оформлення свідчить про неодноразові факти ухиляння суб'єктів ЗЕД від сплати митних платежів різними шляхами, наприклад, неправильне кодування товарів, приховування істинного найменування, фізико-хімічних властивостей, складу, функціонального призначення тощо незважаючи на те, що Кримінальним і Митним кодексами України передбачено, відповідно, кримінальну та адміністративну відповіальність за порушення правил переміщення товарів через митний кордон України. Всі вищерозглянуті питання ґрунтовно вивчаються випускниками ЛІЕТ, які навчаються за спеціальністю «Товарознавство та експертиза в митній справі». Зв'язок цих питань з актуалізацією проблем експертного забезпечення у митній та податковій сферах України не викликає сумніву.

Для розв'язання проблемних питань, які виникають під час проведення митного контролю, митного оформлення, провадження у справах про порушення митних правил тощо Спеціалізованою лабораторією виконується широкий спектр товарознавчих, мистецтвознавчих, інших експертиз і спеціалізованих досліджень, серед яких: експертиза наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; лікарських засобів та препаратів; дослідження документів, грошей; балістична експертизи; комплексне дослідження транспортних засобів та документів, що їх супроводжують; товарна експертиза; дослідження харчових продуктів, хімічних речовин та матеріалів, нафтопродуктів, паливно-мастильних матеріалів; металів, сплавів та виробів з них.

З інформаційних джерел видно, що щороку експертами проводиться в середньому понад 80 тисяч експериментальних досліджень та експертиз за запитами органів доходів і зборів, декларантів, уповноважених ними осіб, посадових осіб інших державних органів, фізичних осіб. До компетенції випускників ЛІЕТ, які здобули кваліфікацію спеціаліст з товарознавства та експертизи в митній справі входять дослідження, які пов'язані з наданням товарознавчої характеристики товарів. Зокрема, студенти ЛІЕТ знання з:

- ідентифікації та фальсифікації товарів здобувають вивчаючи дисципліни: «Товарознавство (харчові продукти; непродовольчі товари)», «Митна експертиза», «Ідентифікація і фальсифікація»;
- класифікації товарів згідно з ДК 017-98 «УКТ ЗЕД» — вивчаючи дисципліни: «Товарна номенклатура ЗЕД», «Митна справа»;
- перевірка задекларованої митної вартості товарів — вивчаючи дисципліни: «Митні збори і тарифи», «Митна справа»;
- встановлення країни походження товарів — вивчаючи дисципліну «Технічне регулювання»;
- встановлення належності товарів до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, сильнодіючих чи отруйних речовин — вивчаючи дисципліну «Експертиза наркотичних, отруйних і вибухонебезпечних речовин»;
- встановлення належності товарів до предметів, що мають художню, історичну, археологічну чи іншу культурну цінність — вивчаючи дисципліну «Експертиза дорогоцінних металів, коштовного каміння і культурних цінностей»;

— встановлення належності товарів до таких, що виготовлені з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, що охороняються відповідно до закону — вивчаючи дисципліну «Інтелектуальна власність».

Митним кодексом України регламентовано, що вищезазначеними компетенціями володіють посадові особи митного органу в рамках процедур митного контролю та митного оформлення товарів [3, с. 356]. Отже, випускники ЛПЕТ можуть успішно працювати в органах доходів і зборів України.

Відповідно до покладених на Спеціалізовану лабораторію завдань, з метою з'ясування питань, що виникають під час провадження у справах про порушення митних правил та отримання доказів, необхідних для розгляду цих справ, функціями є:

— проведення експертизи;

— надання методичної і практичної допомоги з питань експертної роботи структурним підрозділам та територіальним органам Міндоходів України;

— розроблення методичних рекомендацій щодо проведення лабораторних досліджень, відбору проб (зразків) товарів й інших питань, підготовка навчально-практичних посібників, довідників, інших інформаційних матеріалів для методичного забезпечення експертної діяльності.

Якщо для з'ясування питань, що виникають під час здійснення процедур митного контролю, митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення, провадження у справах про порушення митних правил виникла потреба у спеціальних знаннях з окремих галузей науки і техніки, мистецтва, релігії призначається експертиза із залученням фахівців з окремих галузей знань.

При виникненні спірних або сумнівних питань під час здійснення процедур митного контролю й митного оформлення уповноваженими посадовими особами митного органу на підставі вмотивованого письмового рішення начальника митниці або особи, яка виконує його обов'язки, проводиться відбір зразків товарів у двох екземплярах: досліджуваному і контрольному для експериментальних досліджень (аналізів, зразків) які можуть проводитися як в польових так і в лабораторних умовах.

З ініціативи декларантів, уповноважених ними осіб, посадових осіб інших державних органів відбір проб (зразків) товарів, які знаходяться під митним контролем, проводиться разом з посадовими особами відповідної митниці.

У випадку поступлення одиничного товару в обмеженій кількості (або поштовим відправленням) для лабораторних досліджень зразки відбираються в одному примірнику (досліджуваному).

Відбір зразків товарів здійснюється із складанням акта про їх відбір та накладенням на кожну взяту пробу (зразок) окремого митного забезпечення. Зразки товарів разом з актом про їх відбір доставляються поштою або посадовою особою органу доходів і зборів під митним забезпеченням до Спеціалізованої лабораторії чи її відокремленого відділення, сектору або до іншої експертної організації для проведення експертиз [3, с. 357].

Спеціалізована лабораторія протягом 10 днів після надходження зразків товарів здійснює аналізи. При наявності потреби цей строк може бути продовжено за рішенням керівників вищевказаних органів до 20 днів.

Після проведення дослідження (аналізу, експертизи) експерт надає письмовий висновок від свого імені за формулою, встановленою Міндоходів і зборів України, в якому викладається суть проведеної експертизи та обґрунтування відповіді на поставлені перед ним запитання [3, с. 515]. У разі виявлення під час проведення експертизи обставин з приводу яких експерту не було поставлено запитань, він має право включити їх до висновку.

При необґрунтованості висновку або виникненні сумнівів у його правильності може бути призначено повторне дослідження або експертиза, проведення яких доручається іншому експерту або групі експертів. Повторна експертиза призначається на загальних підставах [3, с. 357]. Питання експертизи та висновок не повинні виходити за межі спеціальних знань експерта [3, с. 515].

Необхідно зазначити, що вищевказані дослідження проводяться з метою забезпечення здійснення митного контролю та митного оформлення, провадження у справах про порушення митних правил, але вони не є судовими експертизами [3, с. 357]. Це пояснюється тим, що Закон України «Про судову експертизу» не розглядає митні експертні органи як органи судової експертизи. Тому їх висновки у кримінальному процесі доказової сили не мають. Після їх отримання органи досудового слідства повинні знову звернутися до органу, який підпадає під дію цього Закону, для проведення експертизи у справі, висновок якого може бути доказом у кримінальній справі [2,7].

Відповідно до Митного кодексу України контрольні зразки товарів, а також залишки досліджених проб, пошкоджені зразки під час проведення аналізів зберігаються у Спеціалізованій лабораторії (її відокремленому відділенні, секторі) протягом 60 днів з дня їх надходження [3, с. 357].

На письмову вимогу декларанта або уповноваженої ним особи, зразки товарів після закінчення аналізів, на протязі вищевказаного строку зберігання, повертаються вказаним особам з оформленням відповідного акта, форма якого затверджена Міндоходів України.

У тих випадках, коли проби (зразки) товарів, не одержані протягом встановленого строку зберігання власником або уповноваженою ним особою, вони знищуються з оформленням відповідного акту [3, с. 357].

Аналізуючи актуальні питання експертного забезпечення у митній та податковій сферах ми бачимо зміни, які пов’язані із реорганізацією ДМСУ і ДПСУ в Міністерство доходів і зборів, ліквідацією спеціалізованих митних органів ДМСУ, утворенням Спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та досліджень Міністерства доходів і зборів України.

Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень займає особливе місце у системі експертних органів України тому, що здійснює експертні дослідження для митних і податкових органів.

Збільшення обсягу проведення експертиз та їх напрямків обумовлює зміну правового статусу Спеціалізованої лабораторії — від органу відомчої експертизи до експертного органу на який поширюється дія Закону України «Про судову експертизу».

Зважаючи на викладене, підтримуємо пропозицію Карпенка Г. Л. [7, ст. 69] щодо доповнення Закону України «Про судову експертизу» нормою про те, що до кола експертних органів, висновки яких є доказами у кримінальних справах, необхідно включити Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міністерства доходів і зборів України. Для закріплення фахових знань з спеціальності товарознавства та експертиза в митній справі студентів ЛІЕТ пропонуємо надати їм право проходження практики в митницях.

Література

1. Конституція України [Текст] / Відомості Верховної Ради України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 1996. — № 30. — 141 с.
2. Закон України «Про судову експертизу» [Текст] : за станом на 25 лют. 1994 р. № 4038-XII / Відомості Верховної Ради України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 1994. — № 28. — С. 232.

3. Митний кодекс України [Текст] : за станом на 13 бер. 2012 р. /Відомості Верховної Ради України.— Офіц. вид.— 2012.— № 44–45, № 46–47, № 48.— 552 с.
4. Указ Президента України «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [Текст] : за станом на 24 груд. 2012 р.— Офіц. вид.— 2012.— № 726/2012.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення територіальних органів Міндоходів» [Текст] : за станом на 20 бер. 2013 р.— № 229 // Офіційний вісник України.— Офіц. вид.— 2013.— № 28.— С. 951
6. Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Положення про Спеціалізовану лабораторію з питань експертизи та досліджень Міндоходів» [Текст] : за станом на 29 трав. 2013 р.— № 133.— Офіц. вид.— 2013.
7. Карпенко Г. Л. Місце і роль Спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та досліджень в системі органів Міністерства доходів і зборів України [Текст] / Г. Л. Карпенко // Митна справа.— 2013.— № 4.— С. 69–75.

Павлишин М. Л., Ковалык Я. И., Бурак Е. И

АКТУАЛИЗАЦИЯ ВОПРОСОВ ЭКСПЕРТНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ТАМОЖЕННОЙ И НАЛОГОВОЙ СФЕРАХ

В статье освещенные изменения, связанные с реорганизацией Государственной таможенной службы Украины и Государственной налоговой службы Украины в Министерство доходов и сборания Украины, ликвидацией специализированных органов Гостаможслужбы Украины, структуру, правовой статус и задачи Специализированной лаборатории по вопросам экспертизы и исследований Миндоходов Украины, порядок осуществления операций со взятыми пробами (образцами) товаров для проведения исследования (анализа, экспертизы).

Ключевые слова: Министерство доходов и зборов Украины, Специализированная лаборатория по вопросам экспертизы и исследований, государственная таможенная политика, отделение, сектор лаборатории, экспертиза (анализ, исследование), отбор проб (образцов).

Pavlyshyn M. L., Kovalyk J. I., Burak Ye. I.

MAINSTREAMING EXPERT SUPPORT IN CUSTOMS AND TAX AREAS

The article outlines the changes associated with the reorganization of the State Customs Service of Ukraine and the State Tax Service of Ukraine, the Ministry of Ukraine of income and taxes , elimination of specialized Customs Service of Ukraine , structure , legal status and tasks of specialized laboratory expertise and research Mindohodiv Ukraine, the procedure operations of samples taken (sample) goods for the study (analysis, expertise).

Keywords: Ministry of income and charges Ukraine, specialized laboratory for examination and research, state customs policy, department, sector laboratory examination (analysis, research), sampling (samples).

УДК 665.35

Сеник Л. Я., Павлишин М. Л., Захарчин Р. М.

ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА РОСЛИННИХ ЖИРІВ

Розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку ринку олійно-жирової галузі України. Обґрунтовано основні стратегічні напрямки розвитку олійопереробних підприємств, що сприятимуть досягненню конкурентних переваг на ринку рослинних олій.

Ключові слова: соняшник, насіння соняшника, олія, ринок рослинних олій, місткість ринку, сегментація ринку, сировина, виробники, кон'юнктура ринку.

Сьогодні взаємозв'язок українського і світового ринків олійних культур і рослинних жирів є тісним, що пов'язано з входженням України до числа світових лідерів з виробництва соняшнику, олії та шроту. Тому підвищення ефективності ЗЕД України щодо олійно-жирової продукції, забезпечення її конкурентоспроможності в сучасних умовах євроінтеграції є надзвичайно актуальним, адже за обсягами експорту соняшникової олії Україна посідає одне з перших місць й характеризується високим рівнем конкурентоспроможності на міжнародному товарному ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про актуальність проведених досліджень, оскільки оцінки стану, функціонування та розвитку олійопереробної промисловості України висвітлено у працях Куць Т. В. [2], Кучеренко С. Ю. [3], Пастернак О. [4], Пластун О. І. [5] та інших.

Метою дослідження є аналіз проблем вітчизняних виробників рослинних олій та аналіз стану ринку рослинних олій в Україні, виокремлення позитивних та негативних тенденцій, які відбуваються в олійно-жировій галузі.

Об'єктом дослідження є ринок рослинних жирів. Предметом дослідження є проблеми розвитку й сучасний стан, основні напрямки розвитку ринку олійно-жирової промисловості України.

Проникнення продукції вітчизняної харчової промисловості, у т. ч. олійно-жирового комплексу, на світові товарні ринки, інтеграція у світову економіку на нашу думку можливе за умови досконалого володіння спеціалістами діловою іноземною мовою, ефективного інформаційно-аналітичного, товарознавчого аналізу та шляхом використання сучасних інформаційних технологій в галузі, відповідність олійно-жирової продукції за показниками безпечності світовим вимогам стандартів, постійного моніторингу кон'юнктури та прогнозування динаміки розвитку ринку.

Враховуючи стратегічне значення олійно-жирового комплексу для продовольчої безпеки України питання державного контролю та регулювання експорту та імпорту є актуальним. Виробництво рослинних жирів в Україні є потужною галуззю агропромислового комплексу, що об'єднує вітчизняних виробників насіння і олійно-жирової продукції. У структурі експорту вітчизняної олійно-жирової продукції переважає сировина, тому сьогодні виникає необхідність диверсифікації зовнішньої торгівлі шляхом збільшення частки продажу рослинних олій більш глибокої переробки.

Цікавим є проблемне питання, пов'язане із обсягом споживання жирів українцями. Відомо, що для дорослої людини за нормою середньодобова потреба в жирах становить 90 г/добу, з яких фізіологи рекомендують споживати олії — 25–30 г, вершкового масла — 20–25 г, маргарину й кулінарних жирів — 40–50 г. Доросла людина в середньому за рік повинна споживати до 32 кг жиру, половина цієї норми мають становити «видимі» жирові продукти. Фонд споживання рослинних олій в Україні становить 585 тис. т., що дозволило забезпечити середньорічне споживання в розрахунку на одну людину на рівні 13 кг. Проте, цей рівень споживання рослинних олій українцями не відповідає

фізіологічним нормам, для порівняння рівень споживання олій у розвинених сільськогосподарських країнах — до 26 кг/рік. У структурі споживання жирів українці використовують до 98 % соняшникову олію, 2 % — решту олій, у т. ч. 1,8 % — оливкову [4].

У світовому рейтингу країн-виробників соняшника Україна займає третє місце після Аргентини та Росії, забезпечуючи від 7 до 12 % світового виробництва соняшнику. В Україні у загальному обсязі виробництва олійних культур соняшник займає понад 90 %, а в структурі посівних площ — понад 15 % [2]. Головні продуценти рослинних жирів як виробників, так і споживачів представлено в табл. 1.

*Таблиця 1
Основні країни світового ринку олійної сировини й рослинних жирів*

№ з/п	Світовий ринок продуктів	Країни-лідери
1	Сої та соєвих продуктів	США, Бразилія, Аргентина, Євросоюз, Китай та Індія
2	Пальмової олії	Малайзія та Індонезія
3	Соняшнику й соняшникової олії	Росія, Україна, ЄС та Аргентина
4	Ріпак й ріпакової олії	ЄС, Канада, Китай та Індія

В Україні з кожним роком обсяг посівних площ під соняшником збільшується, про що свідчать дані табл. 2.

*Таблиця 2
Посівні площи, виробництво та урожайність насіння соняшнику за 1990–2012 pp. [1]*

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Посівні площи соняшнику (тис. га)	1635	2020	2943	3743	4572	4739	5194
Виробництво насіння соняшнику (тис. т)	2571	2860	3457	4706	6772	8671	8387
Урожайність насіння соняшнику (ц з 1 г площи збирання)	15,8	14,2	12,2	12,8	15,0	18,4	16,5

За інформаційними даними асоціації «Укроліяпром», в Україні з вересня 2012 р. по серпень 2013 р. загальний обсяг виробництва рослинних олій становить 3,8 млн. т., з яких 3,5 млн. т. соняшникова олія. В цілому обсяг виробництва рослинних олій в Україні представлений в табл. 3.

*Таблиця 3
Виробництво рослинних олій за 2003–2012 pp. в Україні, (тис. т.) [1]*

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	1257	1343	1381	2078	2226	1863	2772	2990	3177	3799

До 90 % від внутрішнього обсягу виробництва рослинних олій направляється на зовнішні ринки (рис. 1). Експорт олій за маркетинговий період 2012/2013 pp. становить 3,5 млн. т., у т. ч. соняшникової олії — 3,25 млн. т.

У світовому експорті соняшникової олії на Україну припадає 45 %. Якщо середня ціна олії становить \$ 1300 за тонну, в грошовому вираженні в 2012/2013 pp. експорт становив \$ 4 млрд. (рис. 2). Серед основних лідерів країн-експортерів продукції виділяються Індія (26,7 %), Єгипет (13,4 %), Іран (10 %) (рис. 3). Досить значні обсяги соняшникової олії також направляються до Алжиру (7 %), Туреччини (6,7 %), Росії (6,5 %), Іспанії (3,6 %) та інші.

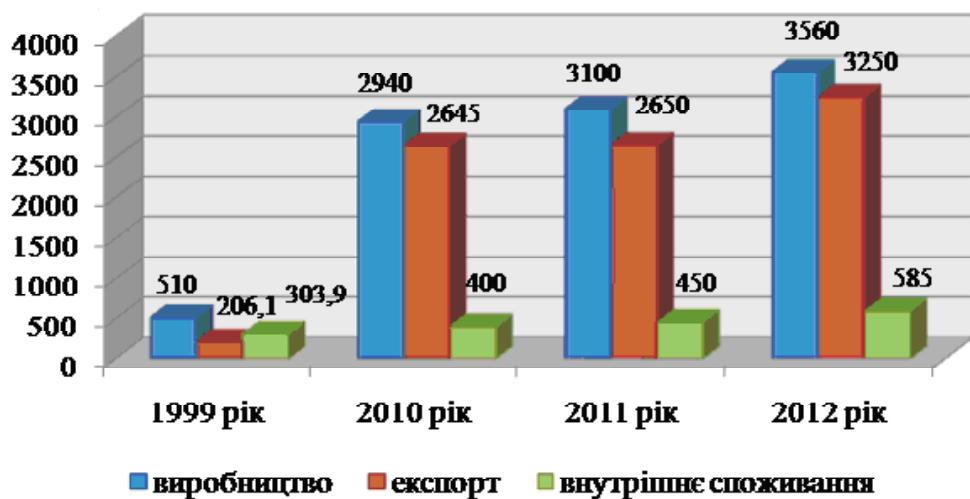

Рис. 1. Виробництво, експорт і внутрішнє споживання соняшникової олії в Україні, тис. т [1;8]

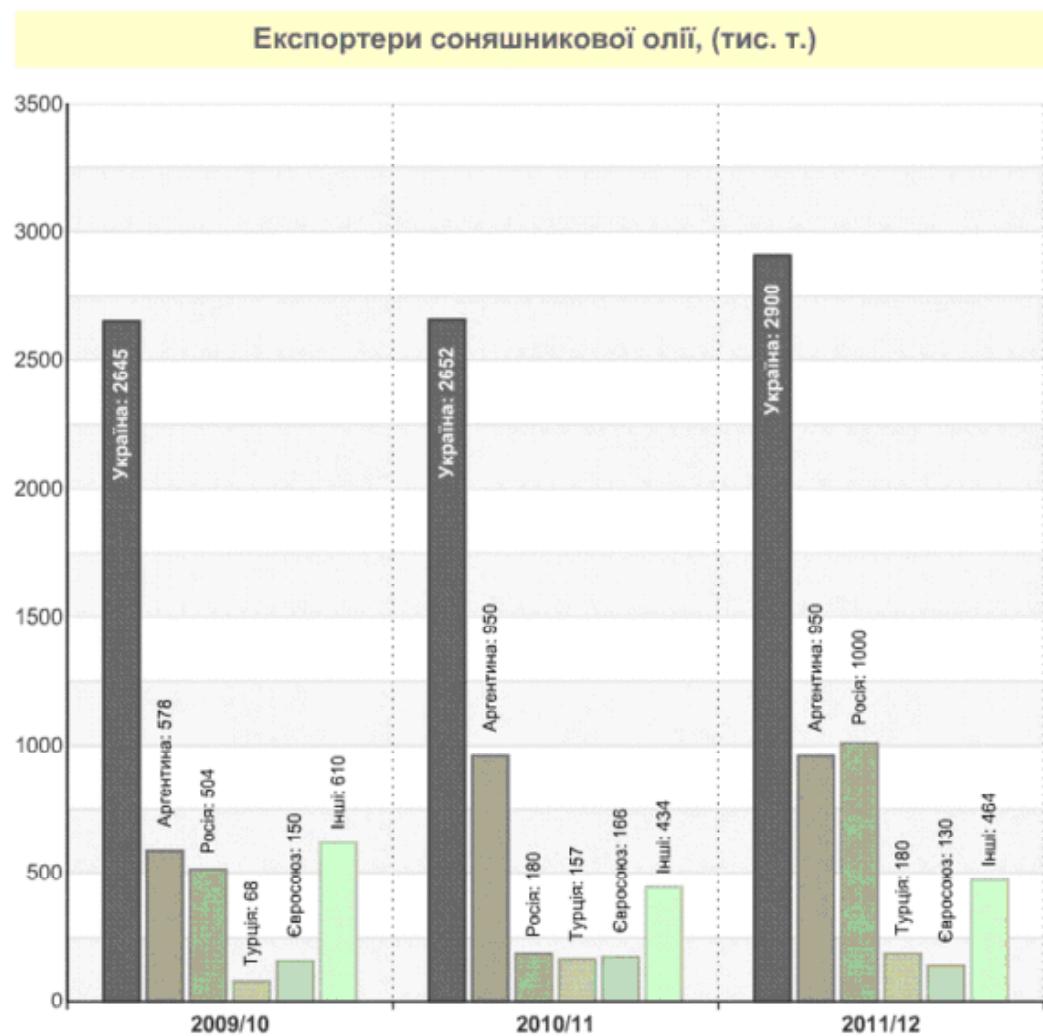

Рис. 2. Експортери соняшникової олії, тис. т. [1]

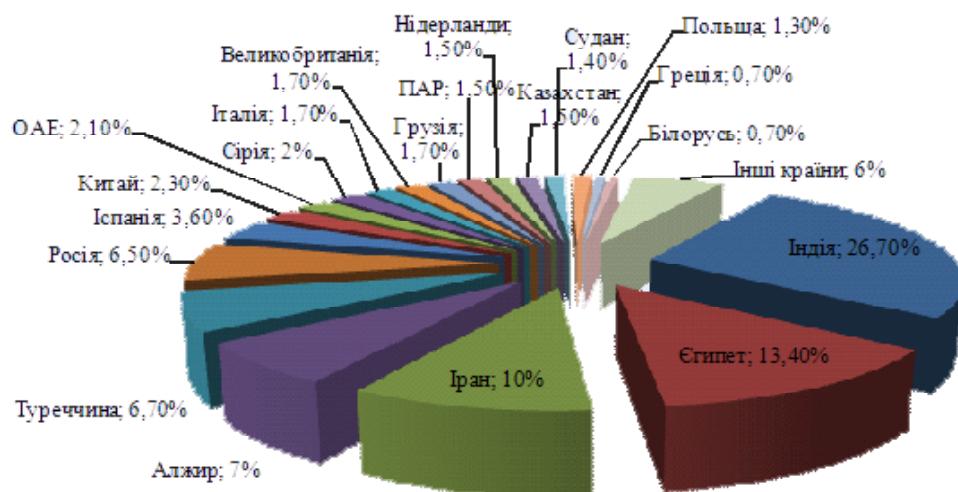

Рис.3. Структура експорту соняшникової олії з України у 2012 р., % [5]

Аналізуючи проблеми ринку рослинних жирів варто звернути увагу на те, що минулого сезону імпорт олії в Україну сягнув 300 тис т., переважно з Аргентини, Бразилії, Індонезії було імпортовано олії з тропічних культур. Імпортерами соняшникової олії в Україну є Росія, Чехія та Словаччина. Імпортерами оливкової олії — є Іспанія (62 %), Греція (18 %), Італія (14 %), інші країни: Туреччина, Франція, Туніс, Ліван займають до 6 % із загального обсягу імпорту.

За прогнозами експертів у сезоні 2013–2014 рр. експорт та імпорт рослинних жирів очікується на рівні показників минулого маркетингового сезону: 3,3 млн. т. експорту й 300 тис. т. імпорту [7; 8].

Серед важливих проблем вітчизняної олійно-жирової промисловості, які потребують обговорення, є залучення іноземних інвестицій на модернізацію виробничих підприємств, підвищення їх конкурентоспроможності. При цьому для створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні необхідне державне регулювання питань удосконалення національного законодавства, гармонізація його норм із міжнародними стандартами.

Станом на 01.01.2013 р. понад два десятки вітчизняних підприємств олійно-жирової промисловості перебувають у повній власності або під контролем іноземних інвесторів (до 80 % переробних потужностей) [3]. Така ситуація призвела до суперечливих наслідків для України, вітчизняних переробників і агропромислових підприємств, що вирощують олійні культури. Тут є як позитивні, так й негативні моменти. На нашу думку, до позитивних наслідків іноземних інвестицій в олійно-жирову галузь варто віднести:

- динамічний розвиток виробничих промислових підприємств (порівняно з 1991 р. сьогодні вирощування соняшнику збільшилось з 2,5 млн. т. до 8,5 млн. т., а виробництво олії — з 500 тис. т. до 3,4 млн. т.);
- збереження й створення нових робочих місць в олійно-жировій галузі (зменшення рівня безробітності в Україні, особливо у період економічної кризи);
- модернізація або відкриття нових виробничих промислових підприємств;
- запровадження новітніх технологій виробництва олії (відбулося підвищення коефіцієнта виходу олії до 43–44 %, порівняно із 36–37 %);
- збільшення надходжень податків до державного бюджету, різних фондів;
- підвищення відсотка сальдо України в міжнародній торгівлі (внаслідок експорту сирої олії за кордон).

Вважаємо, що до важливих проблемних питань, які сьогодні існують в даній галузі і призводять до негативних наслідків іноземного інвестування відносяться:

- цілковите нехтування інтересами власників вітчизняних підприємств;
- використання у виробництві олії екологічно небезпечних технологій і обладнання;
- залучення прибутків підприємства на викуп акцій у вітчизняних акціонерів, а не на модернізацію виробництва;
- значне перевищенння площ орних земель під вирощування олійної сировини науково обґрунтovаних норм (за даними табл. 2 видно, що в Україні 1979...1981 рр. під посіви соняшнику відводили 1,64 млн. га землі, 1998 р. — 2,5 млн. га, 2003 р. — 4,0 млн. га, 2010 р. — 4,6 млн. га, 2012 р. — 5,2 млн. га (в 3 рази більше);
- порушення вимог агротехніки (за нормами одне й те саме поле підлягає засіванню олійними культурами через 7–8 років, а сьогодні засівають одну й ту ж ділянку через 2–3 роки. Наслідки такого порушення катастрофічні: по-перше, це невідновна втрата гумусу й руйнація структури; по-друге, деградація ґрунтів. Через кілька років такого бездумного господарювання в Україні на тривалий час виводяться поля зі складу орних сільськогосподарських угідь);
- вироблену в Україні олію як напівфабрикат за значно дешевими цінами експортують за кордон на умовах давальницької сировини (для подальшої переробки і випуску дорогої безпечної продукції, яка відповідає вимогам міжнародних стандартів);
- через те, що в Україні немає державного регулювання виробництва олійної сировини (наприклад, у 2012 р. вирощено понад 7 млн. т. олійних культур) агровиробники не одержують належних доходів і прибутків, розвивається сектор тіньового бізнесу. Виходом із даної ситуації, на наш погляд, може бути запровадження регульованих реалізаційних цін у цій галузі;
- сьогодні ставка вивізного мита на насіння соняшника (подрібненого або неподрібненого) становить 10 % митної вартості [8]. Вивізне мито є тим чинником, який гальмує експорт соняшнику. Міжнародні аналітики вважають, що така ставка мита призводить до підтримки інвестиційного клімату та економічного потенціалу України. Скасування Україною вивізних мит є однією з ключових вимог ЄС в рамках переговорів про створення зони вільної торгівлі;
- сьогодні на світовому ринку відбувається зменшення попиту на соняшникову олію, що зумовлено надходженням на ринок більшої кількості пальмової, соєвої та оливкової олії.

Олійно-жирова промисловість є основою галузі харчової промисловості України. Станом на 1.01.2013 р. олійно-жирова промисловість України налічувала до 50 великих переробних підприємств (рис. 4). У 2012 р. вони переробили 8,8 тис. т. олійного насіння, з них 95,4 % — насіння соняшнику, 4,4 % — сої, 0,009 % — льону, 0,04 % — гірчиці, 0,02 % — ріпаку. Олійно-жирова промисловість України представлена підприємствами, які входять до асоціації «Укроліяпром» і великими компаніями «Каргілл», «Кернел», «Топфер», «Сантрейд», «КМТ», «Бунге» [3].

Промислові потужності олійно-жирових підприємств України дозволяють на рік переробляти до 14 млн. т. насіння олійних культур, отримуючи 3,5 млн. т. соняшникової олії, 380 тис. т. маргарину, 105 тис. т. майонезу. Нижче розглянемо діяльність найбільших компаній. З 1991 р. міжнародна компанія «Каргілл» розпочала свою діяльність в Україні. Її належать два олійних заводи із потужностями переробки 1 млн.т. соняшникового насіння і 7 зернових елеваторів, де зберігається до 360 тис. т. зерна.

Друга компанія «Бунге» (з 2002 р.) — український підрозділ міжнародної інтегрованої компанії «Bunge», що працює на ринку сільгосппродукції і продуктів харчування, веде бізнес у більш ніж 30 країнах світу. До складу «Bunge Україна» входять наступні підприємства: ДП з іноземними інвестиціями «Сантрейд»; зернові

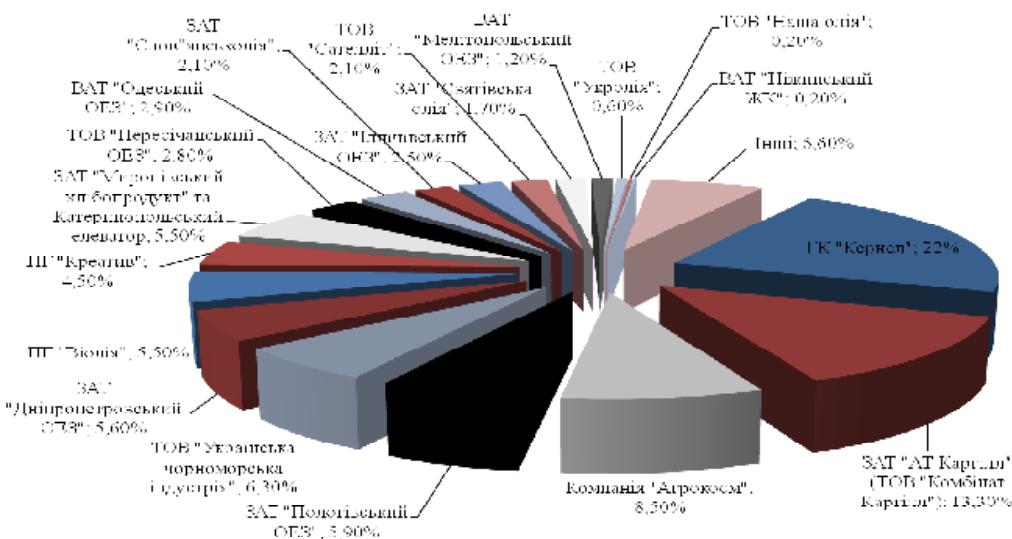

Рис. 4. Структура вітчизняних виробників рослинних олій [3;7]

елеватори в чотирьох областях: Одеській, Дніпропетровській, Кіровоградській і Вінницькій; ЗАТ з іноземними інвестиціями «Дніпропетровський олійно-екстракційний завод» (виготовляє олії ТМ «Олейна», ТМ «Розумниця»). ДП «Сантрейд» є найбільшим в Україні виробником і продавцем рафінованої олії ТМ «Олейна». На ринку України бренд «Олейна» існує з 1998 р., сьогодні це лідер внутрішнього ринку рафінованих олій.

З 1995 року в Україні працює компанія «Кернел», основними напрямками діяльності якої є: виробництво соняшникової олії під торговельними марками: «Щедрий Дар», «Стожари», «Чумак Домашня», «Чумак Золота», «Любонька», дистрибуція пляшкової олії в Україні, експорт олії та зернових культур, надання послуг зі збереження зернових та олійних культур на елеваторах, агровиробництво. До активів компанії належать: «Полтавський ОЕЗ», «Приколотнянський ОЕЗ», «Вовчанський ОЕЗ», 25 елеваторів (обсяг одночасного збереження до 1,7 млн. т.), агропідприємства, торгова компанія «Кернел-Трейд», компанія «Кернел-Капітал», що діє на ринку цінних паперів, компанія «Inergo», що представляє інтереси групи на світових ринках. Представництва компанії розміщені в усіх регіонах України.

Єдине в Україні підприємство «Приколотнянський ОЕЗ», яке шляхом м'якого очищення виробляє рафіновану олію ТМ «СТОЖАР». Така технологія дозволяє одержати абсолютно безпечну олію, придатну для приготування їжі за високих температур [3].

На Львівщині ПП «Оліяр» є найбільшим виробником соняшникової олії торгових марок: «Майола», «Родина», «Соняшна» з виробничою потужністю понад 300 т. на добу (с. Ставчани, Пустомитівського р-ну, Львівської обл.). Компанія «Оліяр» здійснює експорт соняшникової олії до Америки, Болгарії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Австрії, Албанії, Лівану, Афганістану, Ізраїлю, Бангладешу, Південної Кореї і 10 країнам СНД [9].

В системі харчової промисловості України олійно-жирова галузь є основою, оскільки вона характеризується постійним збільшенням обсягом виробництва рослинних олій, нарощуванням експортного потенціалу України, соціальною значимістю та економічним ефектом.

Література

1. Державний комітет статистики України: [Електр. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Куць Т. В. Аналіз тенденцій розвитку ринку соняшнику та продуктів його переробки в Україні [Текст] / Т. В. Куць // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — Вип. 177. — Ч. 1. — Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». — К. : НУБІПУ, 2012. — С. 277–283.
3. Кучеренко С. Ю. Інвестиційна привабливість олійно-жирового комплексу України [Текст] / С. Ю. Кучеренко // Фінанси України. — 2011. — № 4. — С. 110.
4. Пастернак О. Перспективи ринку ріпаку і соняшнику [Текст] / О. Пастернак // Вісник Хмельницького НУ. — 2011. — № 3. — С. 40–44.
5. Пластун О. І. Результати державного регулювання експорту олійних продуктів [Текст] / О. І. Пластун // Економіка АПК. — 2011. — № 10. — 150 с.
6. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур: Закон України [Текст] : за станом на 22 грудня 2012 р. № 4234-VI / Відомості Верховної Ради України. — Офіц. вид. — К. : Парлам. вид-во, 2012. — № 38. — С. 455.
7. Сайт інформаційного агентства «AgroNews» [Електр. ресурс]. — Режим доступу : <http://agronews.ua/node/7931>.
8. Статистичні дані і прогнози світового ринку соняшникової олії [Електр. ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroilprom.kiev.ua>.
9. Оліяр — компанія виробник Майоли [Електр. ресурс]. — Режим доступу : <http://www.oliyar.com.ua>.

Сенік Л. Я., Павлишин М. Л., Захарчын Р. М.

ПРОБЛЕМЫ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА РАСТИТЕЛЬНЫХ ЖИРОВ

Рассмотрено современное состояние и перспективы развития рынка растительного масла Украины. Обоснованы основные стратегические направления развития растительных масло-перерабатывающих предприятий, способствующие достижению конкурентных преимуществ на рынке растительных масел.

Ключевые слова: жир, рынок растительных масел, емкость рынка, сегментация рынка, сырье, производители, конъюнктура рынка.

Senyk L. Ya., Pavlishin M. L., Zaharchyn R. M.

PROBLEMS OF DOMESTIC PRODUCTION OF VEGETABLE FATS

The modern state and development prospects of suckling market of Ukraine. Substantiated the main strategic directions of development of oils processing enterprises which will assist to the achievement of competitive advantages in the market for oils.

Keywords: oils, oils market, market capacity, market segmentation, raw material, suppliers, market conditions.

УДК 633.85:665.3:347.129

Луців Н. В.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ХАРЧОВОЇ БЕЗПЕЧНОСТІ РОСЛИННИХ ОЛІЙ В УКРАЇНІ

В статті розглядаються питання нормативно-правового регулювання якості та харчової безпечності рослинних олій в контексті адаптації до вимог Європейського Союзу. Проаналізовано нормування допустимих рівнів радіоактивного забруднення, забруднення важкими металами, афлотоксинами, пестицидами, діоксинами та поліциклічними ароматичними вуглеводнями у вітчизняних, міжнародних та європейських документах.

Ключові слова: *рослинні олії, забруднення, контамінанти, радіонукліди, токсичні елементи, афлотоксини, пестициди, діоксини, поліциклічні ароматичні вуглеводні.*

Стабільне світове зростання загального попиту на олійні культури, а також значна частка України у світовому виробництві та експорті рослинних олій, в першу чергу соняшникової олії, створюють умови динамічного розвитку олійної галузі в Україні. Так, тільки соняшникова олія експортується в близько 90 країн світу, що складає майже 50 % всього ринку світового експорту. Саме це ставить перед національними експортерами та виробниками проблеми забезпечення відповідності продукції не тільки встановленим державним вимогам, але й міжнародним та європейським вимогам.

Дослідженням проблем безпечності продовольчої сировини та харчових продуктів займались Димань Т. М., Мазур Т. Г., Пономарьов П. Х., Сирохман І. В., Крисанов Д. Ф., Дубініна А. А. та ін. [1–4] Особливостям розвитку ринку олійних культур в Україні та світі присвячено праці Куць Т. В., Голомші Н. Є., Денисенко Л. С. [5–7]. Проблема правового регулювання якості сільськогосподарської продукції розглядалася в працях Бугери С. І., Крисанова Д. Ф. та Кузьміної М. М. [8–9]. Проте, ґрунтovні публікації, що містять порівняльний аналіз вітчизняних та міжнародних вимог до показників безпечності рослинних олій, практично відсутні. Таким чином, постає необхідність здійснення актуальних досліджень проблем нормативно-правового регулювання якості та безпечності рослинних олій в Україні.

Метою дослідження є порівняння вітчизняних, міжнародних та європейських вимог до вмісту контамінантів в рослинних оліях.

Предметом дослідження є нормативні документи, що регламентують вміст контамінантів в харчових продуктах, в т.ч. в рослинних оліях.

Останнім часом в Україні у значній мірі проведено гармонізацію державних нормативних документів, що регламентують вимоги до харчових олій. Однак, ця робота залишається незавершеною, особливо у частині показників безпечності. Так, з 140 нормативних актів на рослинні олії, які діють в Україні, з яких 36 ГОСТ та 104 ДСТУ, тільки 36 % гармонізовано до вимог ISO та EN.

Хоча, слід відмітити, що національне законодавство щодо загальних вимог до безпечності харчових продуктів відповідає вимогам нормативних документів ЄС. Так, в Законі України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [10] враховано вимоги Регламентів Ради ЄС № 1881/2006 від 19.12.2006р. та № 178/2002 від 28.01.2002р. [22, 23]. Технічний регламент «Щодо правил маркування харчових продуктів» [13], який в Україні введено в дію у 2010 році, розроблено з врахуванням положень Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 20 березня 2000 року N 2000/13/ЄС і Директиви Єврокомісії від 30 січня 2008 року N 2008/5/ЄС. Розроблено також проект технічного регламенту «Олії харчові» [14] (ще не затверджено і не введено в дію), в якому враховані вимоги регламентів Європейського Парламенту і Ради ЄС № 178/

2002 від 28 січня 2002 р. «Про встановлення загальних принципів та вимог законодавства щодо харчових продуктів, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур у галузі безпеки харчових продуктів», № 852/2004 від 29 квітня 2004 р. «Про гігієну харчових продуктів» [23, 24] та Угоди про технічні бар'єри у торгівлі (СОТ).

До національного законодавства у вказаній сфері регулювання належать наступні правові акти:

— Закон України № 37-IV «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4.07.2002 р. (відповідно до положень ст. 1 вказаного Закону зерно — це плоди зернових, зернобобових і олійних культур, які використовуються для харчових, насіннєвих, кормових та технічних цілей) [11];

— Закон України № 771/97-В «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р. [10];

— Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877 від 24.06.2004 року [12].

Крім того, вимоги до якості і безпечності рослинних харчових олій закріплені у діючих стандартах (табл. 1).

Таблиця 1
Перелік державних стандартів на олії харчові

№ з/п	Стандарт
1	ДСТУ 4492:2005 Олія соняшникова. Технічні умови
2	ДСТУ ГОСТ 8808-2003 Олія кукурудзяна. Технічні умови
3	ДСТУ 4306: 2004 Олія пальмова. Загальні технічні умови.
4	ГОСТ 1128-75 Масло хлопковое рафинированное. Технические условия (Олія бавовняна рафінована. Технічні умови)
5	ГОСТ 7981-68 Масло арахисовое. Технические условия (Олія арахісова. Технічні умови)
6	ДСТУ 4534:2006 Олія соєва. Технічні умови
7	ДСТУ 4598:2006 Олія гірчична. Технічні умови
8	ГОСТ 8989-73 Масло конопляное. Технические условия (Олія конопляна. Технічні умови)
9	ГОСТ 8990-59 Масло кунжутное (сезамовое). Технические условия (Олія кунжутна (сезамова). Технічні умови)
10	ДСТУ 4562:2006 Олія кокосова. Технічні умови постачання
11	ГОСТ 30306-95 Масло из плодовых косточек и орехов миндаля. Технические условия (Олія з плодових кісточок та горіхів мигдалю. Технічні умови)
12	ГОСТ 5791-81 Масло льняное техническое. Технические условия (Олія льняна технічна. Технічні умови)
13	ГСТУ 46.072:2003 Олія ріпакова. Технічні умови
14	ДСТУ 4563:2006 Олія пальмоядрова. Технічні умови постачання
15	ДСТУ 4438:2005 Олеїн пальмовий. Загальні технічні умови
16	Інші види олій з олійної сировини або нетрадиційних видів сировини, що виробляються за затвердженою в установленому порядку нормативною документацією

Норми контамінантів визначені у державних санітарно-гігієнічних нормативах: ДСанПіН 8.8.1.2.3.4-000-2001 (допустимі рівні залишків пестицидів), ГН 6.6.1.1-130-2006 (допустимі рівні питомої активності радіонуклідів), МБТ № 5061-89 (допустимі рівні основних груп контамінантів) [17–19]. Крім того, 13.05.2013 року наказом Міністерства охорони здоров'я України було затверджено Державні гігієнічні правила і норми «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах» [20], який набере чинності в 2016 році. У цьому документі переглянуто норми, що стосуються допустимого рівня вмісту нітратів, мікотоксинів, свинцю, кадмію та ртуті в харчових продуктах, а також встановлені норми допустимого вмісту діоксину і діоксиноподібних речовин та поліцикліческих ароматичних вуглеводнів.

Зважаючи на те, що саме ці нормативи є основою всієї національної системи нормування показників безпеки в харчових продуктах, нами проаналізовано відповідність встановлених ними рівнів з міжнародними нормативами Комісії Кодекс Аліментаріус (Codex Stan 210-1999, Rev.3-2009, CODEX STAN 193-1995, Rev.4-2010, САС/MRL 01) [26, 27] та нормативами Євросоюзу (Директива ЄС 1881/2006, Директива ЄС 2008/17/EC, Регламент ЄС № 737/90, Регламент ЄС 2000/473/Euratom) [22–24, 27]. Нами проведено порівняльний аналіз нормативів вмісту в рослинних оліях радіонуклідів, мікотоксинів, залишків пестицидів, токсичних елементів, діоксинів, бенз(а)пірену та інших поліароматичних вуглеводнів та встановлено наявність відмінностей у їх нормуванні.

Радіонукліди — радіоактивні атоми з певним числом протонів і нейtronів у ядрі, що характеризуються масовим числом і атомним номером. Навіть невелика кількість поглинутої разом із радіонуклідами енергії випромінювання спричинює глибокі біологічні зміни в організмі людини.

Перелік радіонуклідів в Кодексі Аліментаріус (CODEX STAN 193-1995, Rev.2.-2006) [25] набагато ширший, ніж за національними та європейськими нормативними документами, і включає 20 ізотопів (табл. 2). Слід відмітити, що для одного елемента (йоду, рутенію, цезію, плутонію, стронцію) контролюють відразу кілька ізотопів. В Україні регламентується вміст цезію137 та стронцію 90, допустимий рівень яких в рослинних оліях значно відрізняється від вимог законодавства ЄС, де ДР цезію137 (щоправда, разом з цезієм134) складає 600 бк/кг, і кодексу Аліментаріус, де ДР цезію137 складає 1000 бк/кг, а ДР стронцію90 — 100 бк/кг. В законодавстві ЄС відсутні вимоги контролю вмісту стронцію90, тоді як в Україні та в Кодексі Аліментаріус стронцій 90 регламентується.

Таблиця 2
Порівняння допустимих рівнів радіонуклідів в рослинних оліях, бк/кг

Назва показника	ГН 6.6.1.1-130-2006 [17]	ДСТУ 4492:2005 [15]	Кодекс Аліментаріус [25]	Регламент ЄС № 737/90 [27]
¹³⁷ Cs	100	600	1000	600 (¹³⁷ Cs+ ¹³⁴ Cs)
⁹⁰ Sr	30	200	100	—*
²³⁸ Pu, ²³⁹ Pu, ²⁴⁰ Pu, ²⁴¹ Am	—*	—*	10	—*
¹⁰⁶ Ru, ¹²⁹ I, ¹³¹ I, ²³⁵ U	—*	—*	100	—*
³⁵ S, ⁶⁰ Co, ⁸⁹ Sr, ¹⁰³ Ru, ¹³⁴ Cs, ¹⁴⁴ Ce, ¹⁹² Ir	—*	—*	1000	—*
³ H, ¹⁴ C, ⁹⁹ Tc	—*	—*	10000	—*

* — не нормується

Норми токсичних елементів в Україні містяться в МБТ № 5061-89 та діючих стандартах, в світовому співтоваристві вони закріплені в стандартах комісії Кодекс Аліментаріус, а саме: CODEX STAN 193-1995, Rev.2- 2006; CODEX STAN 19-1981, REV. 2-1999; для країн Євросоюзу — в Регламенті Комісії ЄС № 1881/2006. Також нами проаналізовані допустимі рівні нових Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах», які наберуть чинності в 2016 році. Результати порівняння норм токсичних елементів у вказаних документах наведені в табл. 3.

Таблиця 3
Порівняльний аналіз норм токсичних елементів в рослинних оліях, мг/кг

Назва показника	МБТ № 5061-89 [18]	Регламент максимальних рівнів... [20]	ДСТУ 4492:2005 [15]	Кодекс Аліментаріус [25]	Регламент ЄС № 1881/2006 [22]
Свинець	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Кадмій	0,05	0,05	0,05	—*	—*
Миш'як	0,1	—*	0,1	0,1	—*
Ртуть	0,03	0,03	0,03	—*	—*
Мідь	0,5	—*	0,5	Рафін. — 0,1; Нерафін. — 0,4	—*
Цинк	5,0	—*	5,0	—*	—*
Залізо	5,0	—*	5,0	Рафін. — 1,5; Нерафін. — 5,0	—*

* — не нормується

Ідентифіковано відмінності норм вмісту міді в рослинних оліях, при цьому варто відмітити більш широкий спектр токсичних елементів, які нормуються вітчизняним законодавством в порівнянні з міжнародними та європейськими нормативами. Україна здійснює аналіз рослинних олій на додаткову кількість токсичних елементів (ртуть, цинк), який не проводиться ні Європейським Співтовариством, ні світовою спільнотою.

Мікотоксини — токсичні метаболіти мікроскопічних плісневих грибів. Це особливо небезпечні токсичні речовини, які забруднюють корми і харчові продукти, шкодять здоров'ю тварин, уражаючи імунну, центральну нервову системи та інші важливі органи, викликають у людей важкі отруєння. За масштабами небезпеки хронічні мікотоксикози істотно перевершують усі відомі спалахи гострих форм отруєнь, що забрали життя багатьох тисяч людей у світі [1].

Нами проведено порівняння допустимих рівнів мікотоксинів [18, 15, 20] з міжнародними та європейськими нормами відповідно кодексу Аліментаріус та Регламенту Комісії ЄС № 1881/2006 [22, 26].

Як видно з табл. 4, максимально допустимі рівні мікотоксинів не відповідають європейським нормам. В Кодексі Аліментаріус для рослинних олій вміст мікотоксинів не регламентується. Регламент ЄС № 1881/2006 регламентує вміст зеараленону та фумонізіну лише в кукурудзяній олії. Україна не регламентує в кукурудзяній олії максимально допустимого рівня фумонізінів, а допустимий рівень зеараленону перевищує європейські норми в 2,5 рази. Ця невідповідність врахована в новому «Регламенті максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах».

Залишкова кількість пестицидів в Україні регламентується ДСанПіН 8.8.1.2.3.4.000-2001 [19], МБТ № 5061-89 [18], діючими стандартами, а в світовому співтоваристві - відповідно Кодексу Аліментаріус (CAC/MRL 01) [27], та чисельними

постановами ЄС. Стандарт комісії Кодекс Аліментаріус САС/MRL 01 призначений для контролю пестицидів в більшості випадків для сировини.

Таблиця 4

Порівняння допустимих норм мікотоксинів в рослинних оліях, мг/кг

Назва показника	МБТ № 5061-89 [18]	ДСТУ 4492:2005 [15]	Регламент максимальних рівнів... [20]	Регламент ЄС № 1881/2006 [22]
Афлатоксин B1	0,005	0,005	0,005	—*
Зеараленон	1,0	1,0	0,4 (кукурудзяна рафін. олія)	0,4 (кукурудзяна рафін. олія)
Фумонізіни	—*	—*	—*	1,0 (кукурудзяна)

* — не нормується

ДСанПіН 8.8.1.2.3.4.000-2001 встановлює залишкову кількість пестицидів в харчових продуктах, в т.ч. в соняшниковій олії. Всього в перелік внесено 71 препарат, що нормується або не допускається в соняшниковій олії. Крім того, цей документ містить ще 50 пестицидів, заборонених до використання в сільському господарстві України, які не допускаються у всіх харчових продуктах, в т.ч., в соняшниковій олії. В аналогічному переліку МБТ № 5061-89 міститься 28 препаратів, а ДСТУ 4492:2005 регламентує вміст в соняшниковій олії лише 3 пестицидів.

З табл. 5 бачимо, що препарати, внесені в перелік чотирьох документів, значно відрізняються, що можна пояснити різним складом дозволених до використання препаратів в Україні та за кордоном. Однак навіть в тих нормативних документах, що діють в Україні, є певні відмінності допустимих рівнях окремих пестицидів в соняшниковій олії.

Діоксини та поліциклічні ароматичні хлоровмісні вуглеводні є високотоксичними сполуками, які мають мутагенні, канцерогенні й тератогенні властивості. Вони належать до т.зв. брудної дюжини — групи небезпечних хімічних речовин, відомих як стійкі органічні забруднювачі. У навколошньому середовищі ці речовини мають тенденцію накопичуватися в харчовому ланцюзі. Так, бенз(а)пірен потрапляє в організм людини із зовнішнього середовища та з такими харчовими продуктами, у яких наявність канцерогенних вуглеводнів дотепер не передбачалася. Виявлено його і в рослинних оліях. Вміст бенз(а)пірену у різних видах рослинних олій наведено в табл. 6.

Незважаючи на високу токсичність діоксинів та бенз(а)пірену, у вітчизняних стандартах на рослинні олії, а також в інших діючих нормативних документах, що регламентують вміст токсикантів в харчових продуктах, вони навіть не згадуються (табл. 7).

Як видно з табл. 7, в Україні в рослинних оліях діючими нормативними документами не нормується жоден з наведених показників. Задля справедливості слід зазначити, що в 2009 році Національною комісією з Кодексу Аліментаріус було введено норми вмісту бенз(а)пірену, які гармонізовані з європейським законодавством. Таким чином, рішенням Національної комісії з Кодексу Аліментаріус № 0014/0004 від 03.11.2009р. [21] визначено рекомендувати встановити максимальну допустимий рівень (МДР) вмісту бенз(а)пірену у оліях і жирах для безпосереднього вживання людиною або використання в якості інгредієнта в їжі в розмірі 2,0 мкг/кг. Це стало важливим кроком до забезпечення безпечності рослинних олій.

Також слід зазначити, що новим Регламентом максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах встановлено норми допустимих рівнів діоксинів, поліциклічних ароматичних вуглеводнів та меламіну в рослинних оліях [20].

Таблиця 5

Порівняння допустимих рівнів пестицидів в соняшниковій олії, призначений для безпосереднього використання на харчові цілі, мг/кг

Назва показника	МБТ № 5061-89 [18]	ДСТУ 4492:2005 [15]	ДСанПіН 8.8.1.2.3.4.000-2001 [19]	Регламент ЄСС [27]
Алдрин	не доп.	—*	—*	—*
Амбуш	0,1	—*	0,1	—*
Афутан	не доп.	—*	не доп.	—*
Валексон	0,05	—*	0,05	—*
Гексахлоран	0,05	—*	0,2	—*
ГХЦГ гама-ізомер	1,0	0,05	0,05	0,02
Гептажлор	не доп.	не доп.	не доп.	—*
2,4-Д	не доп.	—*	не доп.	—*
2,4-ДМ	не доп.	—*	не доп.	—*
ДДТ	0,1	0,1	0,125	0,05
ДДБ	—*	—*	не доп.	—*
Прометрин	0,1	—*	0,1	—*
Децис	0,05	—*	не доп.	—*
Діурон	не доп.	—*	—*	—*
ДНОК	не доп.	—*	не доп.	—*
Депра	0,05	—*	0,5	—*
Дуал	0,02	—*	0,02	—*
Карбофос	0,1	—*	0,1	—*
Лінурон	не доп.	—*	не доп.	—*
Метил-меркаптофос	не доп.	—*	не доп.	—*
Метатіон	0,1	—*	0,1	—*
Метафос	не доп.	—*	не доп.	—*
Реглон	0,1	—*	0,1	—*
Ронілан	0,5	—*	не доп.	—*
Тіофос	не доп.	—*	—*	—*
Тирам	не доп.	—*	не доп.	0,01
Трефлан	0,1	—*	—*	—*
Трихлорацетат натрію	0,01	—*	0,01	—*
Алахлор	—*	—*	не доп.	—*
Ацетаміприд	—*	—*	0,2	—*
Ацетохлор	—*	—*	0,01	1,0
Біфентрин	—*	—*	не доп.	0,1
Зеллек	—*	—*	не доп.	—*
Зеллек супер	—*	—*	не доп.	—*
Гліфосат	—*	—*	0,1	20
Глюфосинат амонію	—*	—*	0,02	—*
Дельтаметрин	—*	—*	не доп.	0,05
Дикват	—*	—*	0,5	1
Диметенамід	—*	—*	0,02	—*

Диметоат	—*	—*	0,1	0,05
Дифлубензурон	—*	—*	0,1	—*
Гліфтор	—*	—*	не доп.	—*
Едил	—*	—*	0,02	—*
ЕПТК	—*	—*	0,05	—*
Етафос	0,02	—*	0,02	—*
ЕТС	—*	—*	0,02	—*
ЕТМС	—*	—*	0,3	—*
Етромфос	—*	—*	0,1	—*
Картолін	—*	—*	не доп.	—*
Імадаклоприд	—*	—*	не доп.	0,1
Карбендазим	—*	—*	0,4	0,1
Клетодим	—*	—*	0,05	0,5
Ліндан	—*	—*	0,5	0,01
Малатіон	—*	—*	0,2	0,02
Метаксил	—*	—*	0,1	—*
Метаксил-М	—*	—*	0,5	—*
Іпродюн	—*	—*	1,0	0,5
2M-4X	—*	—*	0,05	—*
Оксифлуорfen	—*	—*	0,04	—*
Пропахізафоп	—*	—*	не доп.	—*
Гетерофокс	—*	—*	не доп.	—*
Пендітапін	—*	—*	0,005	0,1
Процимідон	—*	—*	не доп.	—*
Тебуконазол	—*	—*	0,01	0,05
Тепралоксидим	—*	—*	0,08	—*
Тіаметоксам	—*	—*	1,0	—*
Тріадимефон	—*	—*	0,02	—*
Трифлуралін	—*	—*	0,01	0,15
Трихлорфон	0,1	—*	0,1	—*
Фуроре	—*	—*	0,01	0,05
Фенпропіморф	—*	—*	0,2	—*
Фінпроніл	—*	—*	0,04	—*
Фюзилад	—*	—*	0,04	—*
Фуратіокарб	—*	—*	не доп.	—*
Хізалофоптеруфіл	—*	—*	0,2	—*

* — не нормується

Таблиця 6

Вміст бенз(а)пірену в рослинних оліях, мкг/кг [1]

Вид олії	Концентрація бенз(а)пірену
Олія оливкова рафінована	Не виявлено
Олія рапсова	0,9
Олія кокосова	18,6–43,7
Олія соняшникова	0,93–30,0

Так, стосовно діоксинів нормується не тільки сума діоксинів (WHO-PCDD/F-TEQ) — 0,75 пг/г жиру для рослинних олій, а й сума діоксинів і діоксиноподібних речовин PCB (WHO-PCDD/F-TEQ) — 1,25 пг/г жиру (що менше, ніж в Регламенті ЄС) та сума діоксиноподібних речовин PCB28, PCB52, PCB101, PCB138, PCB153 та PCB180 — 40 нг/г жиру. Щодо поліциклічних ароматичних вуглеводнів, то у згаданому документі нормується вміст у рослинних оліях бенз(а)пірену (2,0 мкг/кг) та сума бенз(а)пірену, бенз(а)антрацену, бензо[b]флуорантену (10,0 мкг/кг).

Таблиця 7

Порівняння максимальнодопустимих норм інших токсикантів в рослинних оліях

Назва показника	МБТ № 5061-89 [18]	ДСТУ 4492:2005 [15]	Новий Регламент [20]	Кодекс Аліментаріус [25]	Регламент ЄС № 1881/2006 [22]
Діоксини	—*	—*	0,75 пг/т жиру	—*	0,75 пг/т жиру
Сума діоксинів та діокино-подібних речовин	—*	—*	1,25 пг/т жиру	—*	1,5 пг/т жиру
Бензо(а)пірен	—*	—*	2,0 мкг/кг	—*	2,0 мкг/кг
Акрилонітрил	—*	—*		0,02 мкг/кг	—*
Меламін	—*	—*	2,5 мкг/кг	2,5 мкг/кг	—*
Вінілхлорид мономер	—*	—*	—*	0,01 мкг/кг	—*

* — не нормується

Отже, результати проведених досліджень свідчать про недостатність рівня гармонізації національних нормативних документів з міжнародними, а це створює умови виникнення ризиків невідповідності вимогам продукції олійно-жирової галузі України за її експорту та, як наслідок, зниження конкурентоспроможності країни як експортера. Тому проведення робіт з гармонізації нормативної документації щодо показників безпечності рослинних олій є важливим завданням, яке вимагає свого вирішення вже сьогодні. І ця робота в Україні ведеться досить активно, про що свідчать, зокрема, нові норми вмісту конамінантів в харчових продуктах.

Література

1. Димань Т. М. Безпека продовольчої сировини [Текст] : підруч. / Т. М. Димань, Т. Н. Ма-зур. — К. : ВЦ «Академія». — 2011. — 520 с.
2. Дубініна А. А. Токсичні речовини у харчових продуктах та методи їх визначення [Текст] : підруч. / А. А. Дубініна, Л. П. Малюк, Г. А. Селютіна, Т. М. Шапорова, В. А. Науменко. — К. : ВД «Професіонал», 2007. — 384 с.
3. Пономарьов П. Х. Безпека харчових продуктів та продовольчої сировини [Текст] : навч. посіб. / П. Х. Пономарьов, І. В. Сирохман. — К. : Лібра. — 2003. — 272 с.
4. Крисанов Д. Ф. Якість і безпечності харчової продукції [Текст] / Д. Ф. Крисанов. // Економіка і прогнозування. — 2010. — № 3. — С. 103–119.
5. Куць Т. В. Особливості формування цін на ринку олійних культур [Текст] / Т. В. Куць // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». — Вип. 168. — Ч. 2. — К. : НУБІПУ, 2011. — С. 78–85.
6. Куць Т. В. Аналіз тенденцій розвитку ринку соняшнику та продуктів його переробки в Україні [Текст] / Т. В. Куць // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — Вип. 177. — Ч. 1. — Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». — К. : НУБІПУ, 2012. — С. 277–283.
7. Голомша Н. Є. Коекрентоспроможність українських олійних культур та продуктів їх переробки на світовому аграрному ринку [Текст] / Н. Є. Голомша, О. М. Файчук // Інноваційна економіка. — № 9, 2008. — С. 68–73.

8. Бугера С. І. Організаційно-правові питання реалізації сільсько-господарської продукції та забезпечення її якості [Текст] / С. І. Бугера // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — 2011. — Вип. 54. — С. 452–457.
9. Бугера С. І. Концепція системи правового регулювання якості сільсько-господарської продукції в Україні [Текст] / С. Бугера // Право України. — 2011. — № 11–12. — С. 183–188.
10. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України - від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВВ / зі змін. та доповн. від 06.07.2010 № 2436-VI (2436-17). — К. : ВВР, 2010. — 60 с.
11. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України № 37-IV від 4 липня 2002 року: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/37-15>.
12. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України № 1877 від 24.06.2004 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
13. Щодо правил маркування харчових продуктів: Технічний регламент: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0183-11>.
14. Олії харчові: проект технічного регламенту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-68190.html>
15. Олія соняшникова. Технічні умови: ДСТУ 4492:2005. — [Чинний від 01.01.2007]. — К. : Держспоживстандарт. — 26 с.
16. Оля кукурудзяна. Технічні умови: ДСТУ ГОСТ 8808:2003. — [Чинний від 01.01.2004]. — К. : Держспоживстандарт. — 18 с.
17. Допустимі рівні радіонуклідів ^{137}Cs і ^{90}Sr у продуктах харчування та питній воді. Державні гігієнічні нормативи: ГН 6.6.1.1-130-2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.budinfo.org.ua/type/1300084/GN>.
18. Медико-біологические требования и санитарные нормы качества продовольственного сырья и пищевых продуктов: МБТ № 5061-89 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrkondrom.com.ua/wp-content/uploads/2012/02/%D0%9C%D0%91%D0%A2-5061-89.pdf>.
19. Допустимі дози, концентрації, кількості та рівні вмісту пестицидів у сільськогосподарській сировині, харчових продуктах, повітря робочої зони, атмосферному повітрі, воді водоймищ, ґрунті: ДСанПіН 8.8.1.2.3.4.000-2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1039.6251.0>.
20. Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах: Державні гігієнічні правила і норми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0774-13/print1383632879154817>.
21. Щодо можливості введення регламентів вмісту бенз(а)пірену у харчових продуктах: Рішення Національна комісія України з Кодексу Аліментаріус [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://http://codex.co.ua/docs/Decision0014_0004dated03.11.09.pdf.
22. Про встановлення максимального рівня вмісту певних забруднюючих речовин у продуктах харчування: Регламент Ради ЄС № 1881/2006 від 19.12.2006р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sdlr.gov.ua:8080/control/uk>.
23. Про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів Регламент Ради ЄС № 178/2002 від 28.01.2002р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.old.vet.gov.ua/eufp/twinning?view=0&type=4&lng=uk>.
24. Про гігієну харчових продуктів: Регламент Європейського Парламенту і Ради ЄС № 852/2004 від 29 квітня 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.old.vet.gov.ua/eufp/twinning?view=0&type=4&lng=uk>.
25. Жири, масла и производные продукты: Кодекс Алиментариус. (CODEX STAN 193-1995, Rev.2. — 2006). — М. : Весь мир. — 2007. — 65 с.
26. Общий стандарт по контаминалтам и токсинам в пищевых продуктах и кормах: Кодекс Алиментариус (CODEX STAN 193-1995) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.consultant.ru/.../cons_doc_INT_55504.
27. Commission Regulation (EC) № 737/90 of 22 March 1990 «On the conditions governing imports of agricultural products originating in third countries following the accident at the Chernobyl nuclear power station» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bnsa.bas.bg/bg/.../31990r0737-en.pdf>.

Луців Н. В.

ПРОБЛЕМЫ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПИЩЕВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РАСТИТЕЛЬНЫХ МАСЕЛ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются вопросы нормативно-правового регулирования качества и пищевой безопасности растительных масел в контексте адаптации к требованиям Европейского Союза. Проанализировано нормирование допустимых уровней радиоактивного загрязнения, загрязнения тяжелыми металлами, афлотовисинами, пестицидами, диоксинами и поликлиническими ароматическими углеводородами в отечественных, международных и европейских документах.

Ключевые слова: *растительные масла, загрязнения, контаминалты, радионуклиды, токсичные элементы, афлотовисины, пестициды, диоксины, поликлинические ароматические углеводороды.*

Lutsiv N. V.

THE PROBLEMS OF LEGISLATIVE REGULATION OF ALIMENTARY SAFETY OF VEGETABLE BUTTERS IN UKRAINE

In this article are considered questions about legislative regulation of quality and alimentary safety of vegetable butters in context of adaptation to European Union's requirements. It is analyzed the normalization of allowable levels of radioactive contamination, contamination with heavy metals, with aflatoxin, pesticides, dioxine, by polycyclic aromatic hydrocarbons in domestic, international and european documents.

Key words: *vegetable butters, contamination, radionuclides, toxic elements, aflatoxin, pesticides, dioxine, polycyclic aromatic hydrocarbons.*

УДК 637.141.8

Сливка Н. Б., Михайлицька О. Р.

КРЕАТИВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ ТЕХНОЛОГІЇ МОЛОЧНИХ КОКТЕЙЛІВ

У статті наведені дані щодо використання плодово-ягідної сировини та базиліку в технології молочних напоїв, виготовлених на основі вторинних молочних ресурсів. Встановлено оптимальні дози рослинної сировини для внесення в молочну основу.

Ключові слова: технологія, молочні напої, сироватка, маслянка, гарбуз, чорниця, бузина, базилік.

У ХХІ столітті в концепції здорового харчування особлива роль відводиться продуктам функціонального призначення. Функціональні продукти розглядають не лише як джерела пластичних речовин та енергії, але й як складний немедикаментозний комплекс, який відповідає фізіологічним потребам організму людини і має досить виражені лікувально-профілактичні або оздоровчі властивості [2, 3, 8–11].

Особливе значення має підвищення біологічної цінності продуктів харчування, зниження їх калорійності, створення ліпотропної спрямованості. Такі вимоги задоволяють всі нежирні молочні продукти та більшість харчових продуктів, що виробляють на їх основі.

Тому розвиток і впровадження інноваційних технологій із використанням нетрадиційних видів молочної сировини є пріоритетними напрямками. Створення високоякісних харчових продуктів нового покоління, в тому числі молочних напоїв із прогнозованим складом, базується на виборі різних видів сировини у таких співвідношеннях, які забезпечують відмінну якість готового напою, високі органолептичні показники, споживчі та технологічні характеристики.

Для збагачення традиційних рецептур та надання функціональної спрямованості продуктам масового попиту доцільним є комбінування білково-углеводної молочної сировини (сироватки, знежиреного молока та маслянки) і рослинної сировини [5]. Комбінування шляхом додавання до молочних напоїв плодово-ягідної сировини дозволить отримати напої з приємними смаковими відтінками, сприятимо розширенню їх асортименту, підвищенню харчової та біологічної цінності. Тому розроблення технологій молочно-рослинних напоїв на основі маслянки та сироватки є актуальним.

Метою створення комбінованих молочних продуктів є забезпечення набору і співвідношення компонентів максимально наблизених до фізіологічних потреб організму. Створюючи комбіновані молочні продукти, прагнуть до корекції їхнього амінокислотного, жирнокислотного, мінерального та вітамінного складів.

У роботі в якості рослинних добавок обирали таку сировину: гарбуз, йошту, плоди бузини та чорницю. Ця плодово-ягідна сировина є універсальним лікувально-дієтичним продуктом і пошиrena у Західних областях України.

Бузина володіє великим набором цілющих властивостей, завдяки багатому хімічному складу. Вона містить велику кількість мінералів, вітамінів, біологічно активних речовин, органічних кислот, ефірних масел, смол, дубильних речовин. Плоди бузини мають проносну і сечогінну дію, у зв'язку з цим сік бузини використовують для цілющих і оздоровчих дієт, під час розвантажувальних днів.

У йошті знайдена здатність перешкоджати виникненню різних ракових захворювань і хвороби Альцгеймера, а також охороняти від хвороб серця, кровоносної системи і зберігати гарний зір надовго. Ягоди містять вітаміни В, Р, провітамін А, цукру, пектинові речовини, фосфорну кислоту, ефірну олію, дубильні речовини, вітамін групи К, каротин, солі калію, фосфору і заліза. Листя містять фітонциди, магній, марганець,

сірку, срібло, мідь, свинець, ефірну олію і вітамін С. За кількістю вітаміну С йошта перевершує чорну смородину в 4 рази.

Чорниця багата на білки, вуглеводи, харчові волокна, магній, калій, натрій, кальцій, фосфор, залізо, мідь, марганець, кольбат, нікель, вітаміни В6, В1, В2, РР, С, Р, пантотенову, яблучну, лимонну кислоти, каротин, дубильні речовини, клітковина. Чорницю рекомендується їсти при анемії. За рахунок пектинових речовин, які входять до складу чорници, вона покращує роботу кишечника, виводячи всі шлаки і гнильні розкладання. Чорниця оновлює клітини сітківки і покращує кровообіг, що викликає поліпшення зору. Цілющі властивості ягоди чорниці так само покращує роботу серцево-судинної системи, пригнічуючи ризик виникнення захворювань, пов'язаних із серцем, завдяки вмісту великої кількості антиоксидантів. Чорницю радять вживати в їжі для профілактики інфарктів міокарда і тромбів.

Гарбuz — корисний продукт, який цінують у всьому світі. Гарбuz — переможець серед овочів за вмістом заліза. У гарбузі міститься вітаміни групи В, С, Е, D, РР, а також такий рідкісний вітамін Т, який впливає на обмінні процеси в організмі. Гарбuz дуже смачний і корисний овоч, який містить велику кількість каротину. У м'якоті гарбуза міститься дуже багато цінного для дитячого організму вітаміну D, який підсилює життєдіяльність і прискорює ріст дітей. Клітковину цього овоча легко засвоює навіть ослаблений організм, ось тому страви з гарбуза рекомендують для лікувального та профілактичного харчування. Оскільки в гарбузі багато солей міді, заліза і фосфору, які позитивно впливають на процес кровотворення в організмі, вживання її рекомендовано як профілактика недокрів'я і атеросклерозу. Корисна гарбуз також при захворюванні печінки і нирок. Гарбуз відмінний регулятор травлення і за рахунок великого вмісту пектину сприяє виведенню холестерину з організму.

Як креативний інгредієнт до рецептур молочних напоїв включали сік із базиліку.

Таким чином, метою наших досліджень є вивчення можливості використання окремих видів плодово-ягідної сировини в технологіях молочних коктейлів на основі вторинних молочних ресурсів.

Досліди проводили в умовах лабораторії кафедри технології харчування. Технологічні режими при виробництві дослідних та контрольних коктейлів були однаковими і відповідали діючим нормативним документам.

З метою поліпшення органолептичних характеристик продуктів на основі сироватки рекомендується використання темно-пофарбованих рослинних композицій, а для продуктів на основі знежиреного молока та маслянки доцільним є застосування світло-пофарбованих продуктів переробки рослинної сировини, що має відтінки жовтого, помаранчевого чи червоного кольорів. Це пов'язано з тим, що у кислому середовищі, зумовленому молочною кислотою сироватки, рослинні системи набувають насиченого рожевого кольору, пов'язаного із дисоціацією біофлавоноїдів [1]. Саме цим фактом і зумовлений у технологіях молочних напоїв на основі вторинних молочних ресурсів вибір плодово-ягідної сировини — гарбуза, чорниці, бузини та йошти. Були проведені експерименти із введенням кожного пюре із плодово-ягідної сировини та соку базиліку в молочну основу з метою пошуку подальших оптимальних показників. Пюре вводили у кількостях 10, 15, 20 та 25 %. Сік з базиліку додавали у кількості 3,0; 4,0 та 5,0 %. Основою для складання рецептур стали рівняння матеріального балансу.

Під час проведення досліджень визначали органолептичні та мікробіологічні показники. Органолептичні показники готової продукції визначали за п'ятибалльною шкалою. Контролювали такі показники: смак, запах, консистенцію, зовнішній вигляд, яким присвоювали кількісне вираження в балах з урахуванням коефіцієнтів вагомості окремих показників.

Таблиця 1

Рецептура на молочні коктейлі основі вторинної сировини із додаванням рослинного пюре

		Рецептура № 1			Рецептура № 2			Рецептура № 3			Рецептура № 4		
		1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	Маслянка	95,5	94	92,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Сиропатка	—	—	95,5	94	92,5	45,5	44	42,5	45,5	44	44	42,5
3	Гарбузове пюре	40	40	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Чорничне пюре	—	—	40	40	40	—	—	—	—	—	—	—
5	Йогітове пюре	—	—	—	—	—	40	40	40	—	—	—	—
6	Бузинове пюре	—	—	—	—	—	—	—	—	40	40	40	40
7	Мед натуральний	—	—	—	5	5	5	—	—	—	—	—	—
8	Цукор рафінад	—	—	—	5	5	5	—	—	—	—	—	—
9	Сік базиліку	4,5	6,0	7,5	4,5	6,0	7,5	4,5	6,0	7,5	4,5	6,0	7,5
10	Ванільний цукор	6	6	6	—	—	—	5	5	5	—	—	—
11	Кориця мелена	4	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	Лимонний сік	—	—	—	—	—	—	5	5	5	—	—	—
13	Шоколад молочний	—	—	—	—	—	—	—	—	30	30	30	30

На основі дегустаційного аналізу було відібрано найбільш вдалі зразки коктейлів та розроблено рецептури, які наведені у табл. 1.

Збільшення дози соку базиліку знаходить своє відображення у формуванні кольору напою, а особливо смаку та запаху (табл. 2).

Органолептичні показники молочних напоїв з соком базиліку

Таблиця 2

Показник	Контроль	Дослідні виробітки		
		Дослід 1	Дослід 2	Дослід 3
Смак і запах	Чисті, характерні для молочного напою	Характерний для напою з вибраним наповнювачем (пюре), злегка гіркуватий з солодкуватим присмаком	Характерний для напою з вибраним наповнювачем (пюре), гіркий з солодкуватим присмаком	Характерний для напою з вибраним наповнювачем (пюре), гіркий
Консистенція		Однорідна по всій масі продукту, рівна. Без відчутних грудочок жиру, з достатньою густиною		
Зовнішній вигляд		Однорідний колір нормальної інтенсивності, характерний для наповнювача		

Смак і запах дослідних зразків напоїв відчутно змінився лише у третьому варіанті, де відчутний характерний гіркий смак соку базиліку. Найвищі оцінки одержали молочні напої із внесенням 4 % соку базиліку. У цьому зразку показники зовнішній вигляд і консистенцію оцінено у 4,9 балів, колір — у 5,0 балів, а смак та аромат — 4,9 та 4,8 балів відповідно.

Результати дегустаційної оцінки якості також показують, що запропоновані нові молочні напої за якістю значно перевищують контроль.

Таким чином, використання плодової та ягідної сировини завдяки особливостям хімічного складу дозволить розширити асортимент, підвищити харчову та біологічну цінність, забезпечити стабільність структури напоїв, збагатити їх смак і колір.

Література

- Генералов Д. С. Исследование особенностей формирования пенообразных масс на основе творожной сыворотки и обезжиренного молока [Текст] : дис. ... канд. техн. наук: 05.18.16. / Д. С. Генералов. — Кемерово, 2003. — 154 с.
- Капрельянц Л. В. Функциональные продукты питания: современное состояние и перспективы развития [Текст] // Продукты & ингредиенты. — 2004. — № 1. — С. 22–24.
- Капрельянц Л. В., Йоргачова К. Г. Функциональные продукты [Текст]. — Одеса : Друк, 2003. — 312 с.
- Кулиев Н. Ш. Структура мягкого мороженого с фруктово-овощными стабилизаторами [Текст] / Н. Ш. Кулиев, З. М. Амонова // Пищевые ингредиенты. Сырье и добавки. — 2005. — № 2. — С. 92.
- Липатов Н. Н. Совокупное качество технологических процессов молочной промышленности и количественные критерии его оценки [Текст] / Н. Н. Липатов, С. Ю. Сажинов, О. И. Башкиров // Хранение и переработка сельхозсырья. — 2001. — № 4. — С. 33–34.
- Рудавська М. В. Формування споживчих властивостей молочних прохолоджуючих напоїв оздоровчого спрямування [Текст] : дис. ... канд. техн. наук: 05.18.16. / М. В. Рудавська. — Х., 2011. — 218 с.

7. Романова В. В. Проектирование гелеобразных продуктов с использованием молочной сыворотки и растительного сырья [Текст] : дис. ... канд. техн. наук: 05.18.16. / В. В. Романова. — Кемерово, 2005. — 149 с.
8. Тихомирова Н. А. Технология продуктов функционального питания [Текст]. — М. : ООО «Франтэра», 2002. — 213 с.
9. Чагаровський О. П., Дідух Н. А. Функціональні кисломолочні продукти геродієтичного призначення [Текст] // Пробл. старения и долголетия. — 2011. — 20, № 2. — С. 214–222.
10. Arai S. Globalviewonfunctionalfoods: Asianperspectives // Br. J. Nutr. — 2002. — 88, № 2. — P. 139–143.
11. Bellisle F. A., Diplock A. T., Hornstra G. Functional Food Sciencein Europe // Br. J. Nutr. — 1998. — 80, № 1. — P. 1–76.

Сливка Н. Б. Михайлицкая О. Р.

КРЕАТИВНЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ МОЛОЧНЫХ КОКТЕЙЛЕЙ

В статье приведены данные по использованию плодово-ягодного сырья и базилика в технологии молочных напитков, изготовленных на основе вторичных молочных ресурсов. Установлены оптимальные дозы растительного сырья для внесения в молочную основу.

Ключевые слова: технология, молочные коктейли, сыворотка, пахта, тыква, черника, бузина, базилик.

Slyvka N. B., Mykhajlytska O. R.

CREATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT TECHNOLOGY OF MILK COCKTAILS

The article presents the data on the use of raw fruits and berries and basil in technology dairy beverages made from milk of secondary resources. Determined that the optimal dose of vegetable raw materials for inclusion in milk-based products.

Keywords: technology, milk cocktails, whey, buttermilk, pumpkin, blueberry, elderberry, basil.

Розділ 5.
ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА РЕСТОРАННИЙ СЕРВІС

УДК: 378.14

Івашків Л. Я., Бомба М. Я.

**ВИКОРИСТАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ
ДО СТРУКТУРУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ
ФАХІВЦІВ ЗА НАПРЯМОМ «ХАРЧОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНЖЕНЕРІЯ»**

Стаття присвячена проблемі впровадження компетентнісного підходу в освітній процес. Побудовано модель структури освітньої програми підготовки випускників за напрямом «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацією «Технологія оздоровчого та профілактичного харчування»).

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетенція, компетентність.

Визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці потребує також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя [6, с. 3–4].

На думку Овчарук О., одним із шляхів оновлення змісту освіти є навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору, є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження [5, с. 5–13].

Компетентнісний підхід в освіті ґрунтуються на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу. Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток базових (соціальних і особистісних) і професійних компетенцій особистості.

Проблемі компетентнісного підходу та його впровадженню в освітній процес присвятили свої дослідження багато вітчизняних та зарубіжних вчених: Н. Бібік, Н. та С. Касярум, С. Калашнікова, О. Овчарук, Е. Луговська, А. Хуторський та інші.

Метою дослідження було використання компетентнісного підходу до структурування освітньої програми підготовки фахівця (професіонала) за напрямом підготовки «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацією «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування»).

Нами проаналізовано розподіл навчального навантаження (годин або кредитів) від першого року навчання до п'ятого за напрямом підготовки «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацією «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування»), який на теперішній час використовується у Львівському інституті економіки та туризму. Перед розподілом навчання в термінах часу ми провели класифікацію дисциплін та

інших форм навчання (практичної діяльності, виконання курсових та дипломних робіт), змоделювавши її відповідно до компетентнісного підходу. За основу взято розподіл дисциплін та обсяги часу згідно навчального плану відповідної освітньо-професійної програми підготовки за циклами на основі аналізу вітчизняного освітнього стандарту, зокрема дисципліни із циклів гуманітарної та соціально-економічної підготовки, математичної, природничо-наукової підготовки, професійної та практичної підготовки, а також цикли дисциплін варіативної частини навчального плану.

Для вибору класифікації дисциплін за компетентнісним підходом використовували методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України, де зазначено, що відповідність якості підготовки фахівців вимогам галузевого стандарту вищої освіти має визначатися наступними компетенціями, які визначено з урахуванням пропозицій європейського проекту TUNING щодо структури компетенцій [8, с. 4–6]: соціально-особистісні; загальнонаукові та інструментальні компетенції та професійні компетенції (загально-професійні та спеціалізовано-професійні).

Детальне дослідження проблеми класифікації компетенцій, застосування компетентнісного підходу в професійній освіті проведено в роботі Касярум Н. С. [4]. Вони зазначили, що професійні компетенції майбутнього фахівця у Росії розподіляються за видами професійної діяльності [4].

Виходячи з того, що випускники за напрямом підготовки «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацію «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування») є безпосередніми виробниками кулінарної продукції оздоровчого і профілактичного призначення та їм необхідно в будь-яких виробничих умовах вміти в комплексі здійснювати технологічну, організаційно-управлінську й економічну діяльність при вирішенні складних та нестандартних виробничих ситуацій. Тому ми вирішили класифікувати їхні професійні компетенції наступним чином: загально-професійні; економічні й організаційно-управлінські, а також профільно-професійні.

Результати класифікації освітньої програми підготовки фахівця (ОКР «Бакалавр») та професіонала (рівень освітньої кваліфікації «Спеціаліст»/«Магістр») за напрямом «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацію «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування») у вигляді структур інноваційних компетентнісних моделей представлено у таблицях 1 та 2. Ці інноваційні компетентнісні моделі підготовки випускників є першим кроком для цілісного розуміння структури їх освітньої програми під час навчання у Львівському інституті економіки та туризму.

Наступним кроком було проведення аналізу розподілу педагогічного навантаження від першого до п'ятого року навчання відповідно до компетентнісного підходу. При цьому ми зробили деяку корекцію в структуруванні дисциплін за формуванням певних компетенцій на четвертому та п'ятому роках навчання студентів.

Оскільки фахове володіння іноземними мовами та інноваційними комп'ютерними технологіями у готельно-ресторанній та туристичній сферах відображають специфіку їх професійної діяльності та їх вивчення на старших курсах у ЛІЕТ є більш поглибленим та профільно-орієнтованим, тому ми перенесли інструментальні компетенції із базових до професійних. Реалізуються вони за рахунок вивчення таких дисциплін, як «Іноземні мови за професійним спрямуванням» і «Інноваційні технології та системи в ресторанному господарстві» (табл. 1 і 2).

На рис. 1 представлено розподіл навантаження від першого до п'ятого року навчання відповідно до формування головних компетенцій: базових та професійних. Аналіз розподілу педагогічного навантаження за компетентнісним підходом засвідчив про незначну перевагу лише на першому році навчання частки навантаження (59,7 %) спрямованого на формування результатів базових компетенцій проти — професійних (40,3).

Таблиця 1
Структура інноваційної компетентності моделі бакалавра (фахівця) за напрямом підготовки «Харчові технології та інженерія»

Таблиця 2

Структура інноваційної компетентнісної моделі професіонала за напрямом підготовки «Харчові технології та інженерія» спеціалізацією «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування»

Державна атестація (захист випускної кваліфікаційної роботи — дипломної роботи)						
I-IV курс	V курс — спеціаліст, магістр (професіонал)					
	Іноземна мова (за проф. спрямуванням)					
	Спецкурс іноземної мови за проф. спрямуванням (польська)					
	Інформаційні технології та системи в ресторанному господарстві	Інструментальні		загально-професійні	економічні та організаційно-управлінські	профільно-професійні
	Друга іноземна мова (за проф. спрямуванням)	Базові (ключові) компетенції		Професійні компетенції		
	Інформаційні технології та системи в ресторанному господарстві	Інформаційні технології та системи в ресторанному господарстві		Економіка підприємства ресторанного господарства	Бізнес-планування в ресторанному господарстві	Основи конструювання сировинних харчових продуктів
	Проектування підприємств харчування	Проектування підприємств харчування		Бізнес-планування в ресторанному господарстві	Основи конструювання сировинних харчових продуктів	Новітні технології харчування
	Комплексна практика з фаху (переддипломна)					
	Бакалавр (фахівець)					

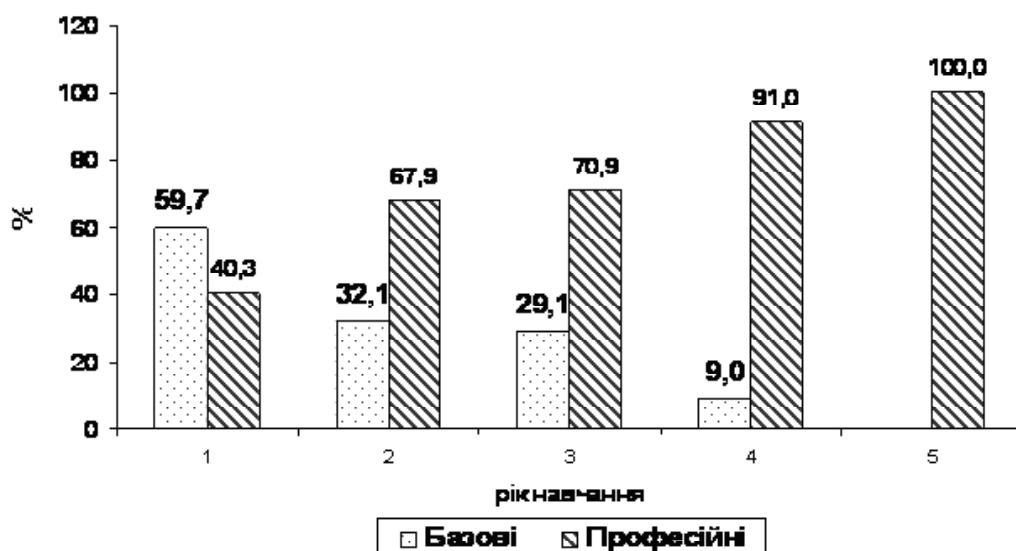

Рис. 1. Розподіл педагогічного навантаження щодо формування базових та професійних компетенцій

Проте, починаючи від другого року навчання до п'ятого, ця картина цілком міняється із зростанням частки навантаження спрямованого на формування професійних компетенцій. Так, близько 70 % часу у навантаженні на другому та третьому роках навчання (рис. 1) приділено вивченню дисциплін, які формують професійні компетенції та відповідно біля 30 % — на формування базових

На четвертому та п'ятому курсах розподіл годин виділених на формування професійних компетенцій становить 91 та 100 %.

Більш детальну картину розподілу педагогічного навантаження для підготовки фахівців та професіоналів за напрямом «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацією «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування») представлено на рис. 2, де зображені п'ять колових діаграм розділених на сектори із відсотковим внеском термінів часу стосовно всього навантаження певних компонентів навчального плану (дисциплін, наукової та практичної діяльності) на формування відповідних компетенцій.

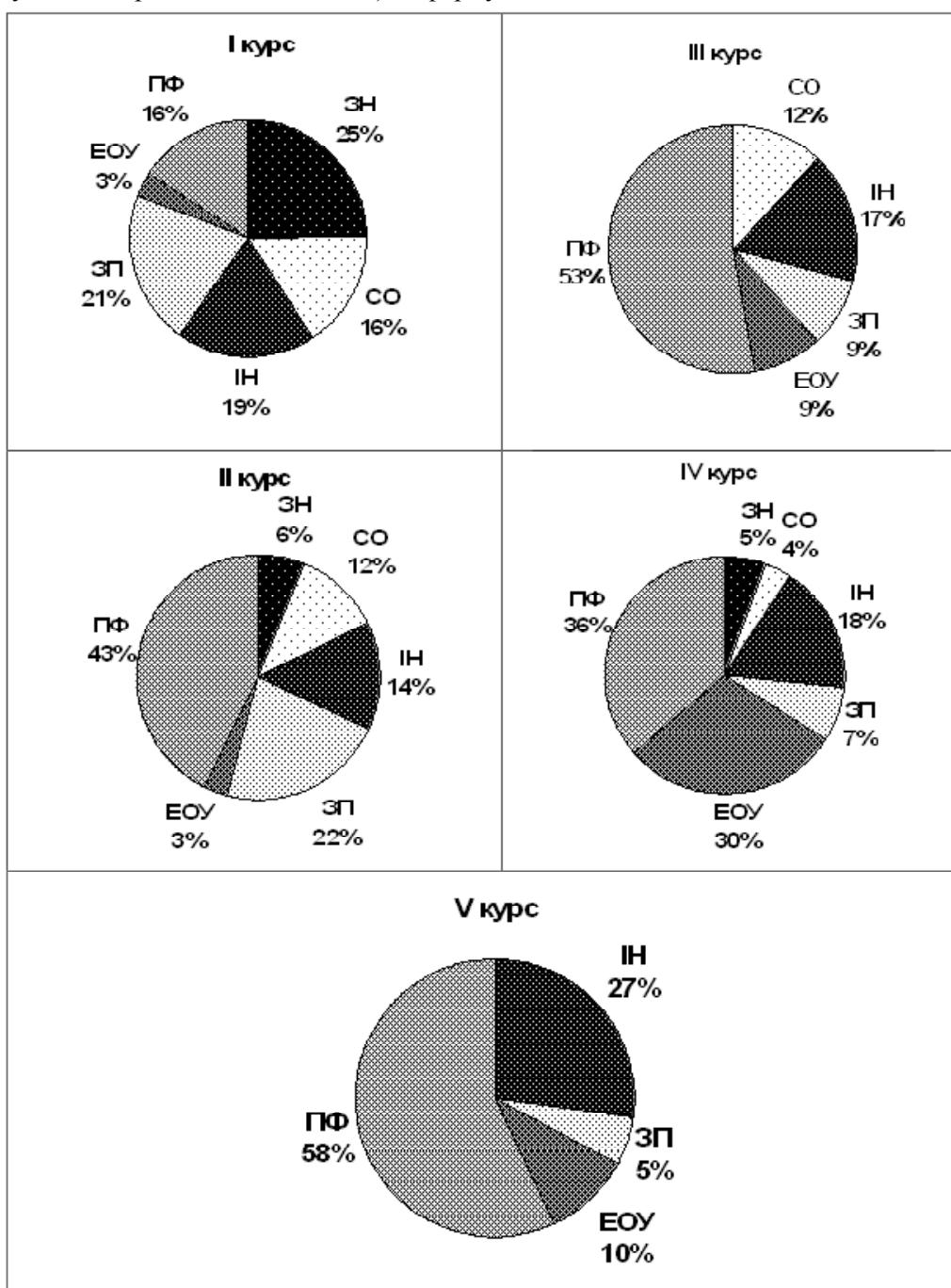

Рис. 2. Розподіл педагогічного навантаження за освітньою програмою підготовки фахівця / професіонала за напрямом «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацією «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування») відповідно до компетентнісного підходу

Аналіз засвідчив, що на першому курсі приблизно одинаковий час виділяється на формування як загально-наукових (ЗН), загально професійних (ЗП) та інструментальних (ІН) компетенцій у межах 19–25 %, дещо менше часу, але близько до попереднього розподілу припадає на формування соціально-особистісних і загально-культурних (СО) та профільно-професійних (ПФ) компетенцій (16 %) і лише 3 % часу припадає на вивчення дисциплін, які формують економічні та організаційно-управлінські компетенції (ЕОУ).

На діаграмах розподілу часу за формуванням компетенцій у період навчання від другого до четвертого курсу спостерігаємо зовсім інакший розподіл. По-перше, це збільшення до приблизно 50 % розподілу часу на формування ПФ компетенцій (II і III курси навчання). По-друге, майже стабільним є розподіл часу із незначним поступовим збільшенням частки навантаження на формування ІН компетенцій із 14 до 18 % від загального часу навантаження. По-третє, суттєве скорочення часу за цей період спостерігається при формуванні ЗН, СО та ЗП компетенцій, частки яких становлять на четвертому курсі — 5, 4 та 7 % відповідно.

Крім того, спостерігається поступове збільшення у розподілі часу від I до IV курсу на вивчення дисциплін, які формують ЕОУ компетенції із 3 % до 30 % від загального часу навантаження. Це зростання є цілком зрозумілим, оскільки випускники-бакалаври за напрямом підготовки «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацію «Технологія оздоровчого та профілактичного харчування») повинні володіти компетенціями для виконання не лише технологічної серед виробничих функцій, але й планової, контрольної, організаційної та управлінської. Отже, доцільно є перевага в часі на четвертому курсі саме на формування ПФ та ЕОУ компетенцій над ЗП, й загалом, частка навантаження на формування цих усіх професійних компетенцій становить 91 %, а базових — 9 % від загального часу навантаження (рис. 1).

Порівняльний аналіз розподілу навантаження при формуванні компетенцій для підготовки бакалаврів та спеціалістів проводили за діаграмами четвертого та п'ятого курсів навчання на рис. 2. Видно, що на п'ятому курсі приблизно вдвічі зростає частка часу на формування ПФ. Це реалізується, зокрема, через виконання практичної діяльності та дипломних робіт. Оскільки деякі компетенції вже сформовано протягом попереднього навчання до четвертого курсу, тому на п'ятому курсі час на них не виділяється (ЗН та СО компетенції), або зменшується, як це видно для ЕОУ компетенцій із 30 % до 10 %. Для підготовки спеціалістів за напрямом «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацію «Технологія оздоровчого та профілактичного харчування») суттєво збільшується частка виділеного часу на формування ІН компетенцій до 27 % порівняно із четвертим курсом навчання, де вона становила 18 %. Як вже зазначалось, це пояснюється поглибленим вивченням іноземних мов студентами на п'ятому курсі, іх профільно-професійною спрямованістю.

Важливим чинником успішної роботи в галузі готельно-ресторанного та туристичного бізнесу за умов ринкових відносин є володіння іноземними мовами, тому протягом усього періоду навчання студенти ЛІET вивчають чотири іноземні мови. У зв'язку з цим, на четвертому курсі державна атестація бакалавра передбачена у формі комплексного кваліфікаційного державного екзамену з фаху та окремого державного екзамену з іноземної мови. Також, під час державної атестації спеціаліста відбувається захист анотації до дипломної роботи на іноземній мові.

Таким чином, розподіл навантаження для підготовки спеціаліста або професіонала, засвідчив про те, що для студентів п'ятого курсу весь час припадає на формування професійних компетенцій. Саме професійна компетентність професіоналів реалізуватиметься при виконанні ними таких виробничих функцій, як: технологічна, організаційно-

управлінська, прогностична, проектувально-конструкторська, експертно-контрольна, науково-дослідна та освітня.

Слід розрізняти між собою поняття компетентність та компетенції. С. Калашнико-ва зазначає про правомірне використання ключових понять компетентнісного підходу та їх взаємозв'язку у такому формулюванні: компетентність (у множині — компетентності) — це здатність людини ефективно виконувати певну (у тому числі професійну) діяльність; компетенція (у множині — компетенції) — особиста якість людини, що визначає її поведінку та впливає на рівень виконання певної (зокрема, професійної) діяльності [3].

Зрозуміло, що реалізація компетентнісного підходу в освітньому просторі вищих навчальних закладів вимагає розробки цілої дидактичної системи підготовки компетентнісного фахівця через виконання певних умов, постійне впровадження яких триває у Львівському інституті економіки та туризму. Перелічимо лише деякі з них:

- створення інноваційних компетентнісних моделей фахівця, професіонала [2];
- змістова перебудова робочих програм навчальних дисциплін із наповненням їх змісту профільно-професійною спрямованістю та визначенням компетенцій;
- впровадження інноваційних технологій навчання, зокрема, інтерактивних методів і форм навчання;
- впровадження інтегрованих занять з ключових фахових дисциплін на четвертих та п'ятих курсах навчання;
- розробка навчально-методичного комплексу (в т. ч. і електронного) для самостійної і навчально-дослідницької роботи студентів;
- впровадження з метою підвищення якості навчання у систему контролю знань завдань, які спрямовані на розв'язування проблемних ситуаційних комплексних завдань;
- активне особистісне включення студентів в наукову діяльність (участь у наукових конференціях, семінарах, написання тез доповідей на конференції та наукових статей, участь в олімпіадах та конкурсах наукових робіт) та інші.

На думку О. Челпанова із співавт., використання компетентнісного підходу для опису результатів освітнього процесу забезпечить конкурентноспроможність дипломів і ступенів у світлі Болонського процесу, і, безумовно, розширити можливості працевлаштування випускників вищих навчальних закладів у Європі [7].

Комpetентнісний підхід у сфері вищої педагогічної освіти потребує подальшого наукового дослідження, оскільки він вимагає від учасників навчально-виховного процесу кардинальних інноваційних змін не лише в структурі та змістовному наповненні, але й в організації навчально-виховного процесу для студентів вищої школи, з метою формування фахівців нової формaciї, здатних реалізувати свій потенціал у професійній діяльності.

Побудова модельної структури освітньої програми підготовки фахівців та професіоналів за напрямом «Харчові технології та інженерія» (спеціалізацією «Технологія оздоровчого та профілактичного харчування») дала змогу глибше розібратись у використанні компетентнісного підходу до визначення змісту їх підготовки та сприятиме кращому впровадженню його в освітній процес.

Література

1. Гаркуша С. В. Використання компетентнісного підходу в сучасній системі вищої освіти [Електронний ресурс] / С. В. Гаркуша // Вісн. ХДПУ, 2012. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2012_102_2/Garku.pdf.
2. Інноваційна компетентнісна модель підготовки фахівця, професіонала за напрямом «Харчові технології та інженерія» спеціальність «Харчові технології» спеціалізація «Технологія оздоровчого і профілактичного харчування» [Текст] : [уклад. Івашків Л. Я., Бомба М. Я., Максимець О. Б.]. — Львів : ЛІЕТ, 2012. — 20 с.

3. Калашнікова С. А. Компетентнісно-орієнтований підхід: базові поняття та положення / С. А. Калашнікова [Текст] // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. — К. : КМПУ, 2010. — № 13 (1). — С. 32–40.
4. Касярум Н. В. Проблема класифікації компетенцій сучасній педагогічній науці [Текст] / Н. В. Касярум, С. О. Касярум // Вісн. Черк. ун-ту. Серія «Педагогічні науки». — Вип. 199. — Част. 2. — 2011. — С. 118–124.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики [Текст] : колектив. моногр. / Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К.I.C., 2004. — 112 с. — ISBN 966-8039-50-5.
6. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі [Текст] : навч. посіб. / В. М. Нагаєв; М-во освіти і науки України. Центр учебової літератури. — К. : ЦУЛ, 2007. — 232 с. — ISBN 966-364-368-4.
7. Челпанов О. С. Діагностика компетентностей випускника вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / О. С. Челпанов, А. І. Комишан, К. І. Хударковський // Пробл. інж.-педаг. освіти. — Вип. 18–19, 2007. — С. 138–145. — Режим доступу : http://archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2007_18-19/07casegc.PDF.
8. Щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої освіти : лист МОН України від 31.07.2008 N 1/9-484 [Електронний ресурс] / за заг. ред. В. Д. Шинкарука; укл. : Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, В. Л. Гуло, Л. О. Котоловець, Н. І. Тимошенко]. — Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_cp/pg_gbgast/index.htm.

Івашиків Л. Я., Бомба М. Я.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСНОГО ПОДХОДА К СТРУКТУРИРОВАНИЮ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО НАПРАВЛЕНИЮ «ПИЩЕВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИНЖЕНЕРИЯ»

Статья посвящена проблеме внедрения компетентносного подхода в образовательный процесс. Построена модель структуры образовательной программы подготовки выпускников по направлению «Пищевые технологии и инженерия» (специализацией «Технология оздоровительного и профилактического питания»).

Ключевые слова: компетентностный подход, компетенция, компетентность.

Ivashkiv L. Ya., Bomba M. Ya.

THE COMPETENCY APPROACH FOR THE CONSTRUCTION OF STRUCTURE OF THE EDUCATIONAL PROGRAMS PREPARE OF SPECIALISTS TO DIRECTION «FOOD TECHNOLOGY AND ENGINEERING»

The article deals with the implementation of the competency approach in the educational process. The model structure of educational programs prepare graduates in the field of «Food Technology and Engineering» (specialization «Technology wellness and preventive nutrition»).

Key words: competence approach, competency, competence.

УДК 338.48 (477)

Сусол Н. Я., Джурік Н. Р.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ХАРЧУВАННЯ ПОДОРОЖЮЮЧИХ В СІЛЬСЬКОМУ ТУРИЗМІ

В статті розглянуто структуру та обґрунтовано зміст концептуальної моделі системи організації харчування в колективних та індивідуальних засобах розміщення що діють в сільському туризмі. Концептуальна модель системи організації харчування дозволяє ефективніше планувати та проектувати технологію послуг харчування суб'єктами підприємницької діяльності в сільському туризмі.

Ключові слова: концептуальна модель, послуги харчування, сільський туризм, колективні та індивідуальні засоби розміщення, ресторанне господарство.

Складовою успішного ведення туристичної діяльності є створення умов для самостійного харчування або надання певного рівня обслуговування в закладах ресторанного господарства. При цьому, послуга харчування, як інтегрована складова туристичного продукту, має відповісти виду туризму, фізіологічним потребам самих туристів, їх купівельній спроможності, вподобанням. Вивчаючи тенденції діяльності сільського туризму в Західному регіоні України зауважено доцільність обґрунтування методологічно-практичних зasad щодо забезпечення відповідних умов харчування та форм обслуговування, які сприятимуть подальшому розвитку сільського туризму. Відсутність оптимальної системи умов та форм надання послуг харчування має негативний вплив на ефективність діяльності та розвиток сільського туризму в Україні. Разом з цим в умовах глобалізації ринку варто урізноманітнювати та диференціювати пропозиції відповідно до потреб та очікувань найвибагливіших туристів.

Більшість наукових досліджень останнього періоду зосереджені на вивчені тенденцій розвитку сільського туризму в різних регіонах, обґрунтуванні перспектив та вивчені міжнародного досвіду [1–6]. Із визначених проблем, що стоять на шляху розвитку сільського туризму, зауважено те, що в регіони із відсутнім водопостачання, централізованим електро та газопостачання, також багато господарств не оснащені каналізаційними системами. На перший погляд, це можливо додає оригінальності формі сільського відпочинку, а з іншої сторони, це ускладнює організацію масового харчування та умови їх безпеки. За результатами проведених досліджень встановлено, що залишаються не вивченими питання якості послуг харчування в сільському туризмі, ефективності та оптимальної організації та технології харчування туристів.

Метою даної публікації є формування концептуальної моделі системи організації і технології харчування в сільському туризмі відповідно до умов та видів засобів розміщення.

Відпочинок у сільській місцевості України поступово набуває популярності. Так, за даними компанії «GFK Ukraine» 41 % респондентів надають перевагу відпочинку у садибах Західної України. Оптимістичними є прогнози на перспективу, де очікується зростання потоків закордонних туристів, цьому сприяють ряд проектів транскордонної співпраці місцевих органів та громадських організацій.

Потенційними перевагами сільської місцевості Західного регіону є етнографічна самобутність, традиції народної культури, пам'ятки сакральної архітектури, різноманітні промисли разом з рекреаційно-природними ресурсами, що створюють умови для розвитку сільського туризму, як одного з пріоритетних видів туризму.

Сільський туризм передбачає проживання та харчування у сільських садибах або інших колективних засобах розміщення. Відповідно до ДСТУ 4527:2006 [7], в Україні визначено види колективних та індивідуальних засобів розміщення, що спеціалізовані для сільського туризму (табл. 1).

Таблиця 1

Види засобів розміщення спеціалізовані для сільського туризму

Колективні засоби розміщення Агроготель	Гірський притулок	Сільський будинок	Індивідуальні засоби розміщення Гостева квартира	Фермерський будинок
Готель, розташований в сільській місцевості, який має умови для сільськогосподарської діяльності під час відпочинку (ДСТУ 4527)	ЗР розташований у віддаленій гірській місцевості на туристичному маршруті з активними способами пересування, призначений для короткочасного перебування та ДСТУ 4527)	Приватний будинок на території особистого селянського господарства, де можуть надаватися послуги харчування або <u>умови для самостійного приготування</u> їжі переважно із продуктів особистого селянського господарства (ДСТУ 4527)	ЗР в окремому вмебльованому приміщенні житлового будинку, яке складається з однієї або декількох кімнат, кухні та санітарно-технічного вузла (ДСТУ 4527)	Сільський будинок, розташований на території фермерського господарства (ДСТУ 4527)

Організація харчування в колективних засобах розміщення може здійснюватись через роботу кафе, барів, ресторанів, або інших типів закладів ресторанного господарства, відповідно до місткості та комфорatabельності готелю. При цьому, робота закладів ресторанного господарства у структурі засобів розміщення може бути організовано за відкритою формою — надають послуги харчування усім бажаючим, або закритою формою — харчують та обслуговують тільки гостей агроготелю.

Діяльність закладів ресторанного господарства у структурі агроготелю може передбачати надання різних видів форм обслуговування та послуг: обслуговування в торговельних та банкетних залах, в номерах готелю, на відкритих площацках, альтанках, літніх майданчиках. Специфіка роботи таких закладів може виражатися у пропозиції страв регіональної етнічної кухні, застосуванні місцевої сировини, яка відзначається органічним походженням. Для страв дуже важливим є збереження їх натурального складу, застосування старовинних технологій на противагу вишуканості та ф'южин кулінарії. Не аби який інтерес туристів викликають й гастрономічні шоу (майстер класи), що мають на меті не лише реалізацію продукції, а й демонстрацію технологій приготування з можливим зачлененням до процесу й самих туристів. Іноді враження туристів одержані, від участі в кулінарній трапезі є більш цінними за сам процес задоволення і втамування апетиту. В інтер'єрі та екстер'єрі закладів ресторанного господарства теж повинні домінувати етнографічно-культурні елементи, що вдало доповнюють дизайн та архітектурні рішення.

В індивідуальних засобах розміщення, таких як, сільська садиба, фермерський будинок, або гостева квартира організація, харчування у значній мірі залежить від рівня організації господарства. Зокрема, передумовами самостійного приготування їжі туристами є забезпечення відповідних умов — спеціально облаштованого приміщення, за певних обставин може бути запропоновано споживання страв, що готують господарі садиб.

Відповідно до загальних норм, що є визначені до засобів розміщення у сільських садибах та будиночках передбачено створення умов для самостійного приготування їжі відпочивальниками [8]. Для цього має бути спеціально облаштоване приміщення з

відповідним рівнем оснащення — обладнанням, кухонним інвентарем. При цьому, справність обладнання забезпечує господар, а туристи самостійно повинні дотримуватись норм безпеки під час експлуатації кухонного обладнання. За таких обставин рівень умов для самостійного харчування туристів в індивідуальних засобах розміщення є дуже різноманітними. Тільки після огляду садиби і житлових приміщень туристи можуть приймати рішення щодо вибору місця тимчасового відпочинку.

За участі Правлінням Спілки сприяння розвитку сільського туризму в Україні від 6 травня 2008 р. діє Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» [9]. Процедура категоризації садиб, безумовно, сприяє забезпеченням відповідних умов як для проживання так і харчування туристів. Однак у перспективі розвитку сільського туризму та виходу на міжнародний ринок потрібно застосовувати діючу в Європі систему стандартів якості послуг у сільському туризмі — Eurogites.

Іншою формою забезпечення харчуванням туристів в індивідуальних засобах розміщення є отримання послуг харчування від господарів садиби. За такої форми з туристами попередньо погоджують раціон харчування, його вартість, при можливості надається окреме приміщення (кімната побутового обслуговування) для споживання їжі. Саме ця форма забезпечення харчування у сільському туризмі є найбільш поширенюю. Як правило домашня кухня має свіжкою, а страви повинні готовуватись з сировини власного виробництва (домашня птиця, свинина, молочні продукти, фрукти із власного саду, плоди та ягоди з лісу, риба з місцевих водойм).

Також туристи, які проживають в індивідуальних засобах розміщення можуть харчуватися не за місцем проживання, а в діючих у населеному пункті закладах ресторанного господарства. Таким чином, туристи у сільській місцевості обирають у спосіб та форму харчування, а іноді — рівень та якість обслуговування.

Сучасний сільський туризм в Європі, на відміну від України, у більшості випадків пропонує проживання та обслуговування у комфортабельних 3–4 зіркових готелях, де часто під них реконструюють садиби XVII–XVIII ст., або невеликі старі монастири. Тому в Європі домінує організована система масового харчування відпочиваючих, де послуги харчування відповідають рівню категорії готелю, але при цьому виключається можливість самостійного приготування їжі туристами.

Заглиблюючись у специфіку організації харчування туристів в сільських регіонах України, з позиції теоретичних аспектів, можна сформувати концептуальну модель системи організації харчування відповідно до типу засобів розміщення та наявних форм обслуговування. У структурі комплексної системи визначаємо для колективних та індивідуальних засобів розміщення найбільш доцільні способи організації харчування, специфіку асортименту та інгредієнтного складу страв, методи і форми обслуговування туристів, додаткові послуги (рис. 1, 2).

Концептуальна модель системи організації харчування в колективних засобах розміщення в сільському туризмі є комплексом складових із визначеними видами способів організації послуг харчування відповідно до об'єкту, відповідними методами і формами обслуговування, додатковими послугами та визначеними особливостями асортименту страв та раціонів харчування, які на сьогодні з практичної сторони залишаються недостатньо реалізованими.

Застосування комплексної моделі системи організації харчування дає змогу суб'єктам господарювання більш глибоко аналізувати діючу технологію організації харчування, підвищити різноманітність пропозицій, досягти більш ефективного проектування нових рішень щодо харчування туристів у сільській місцевості.

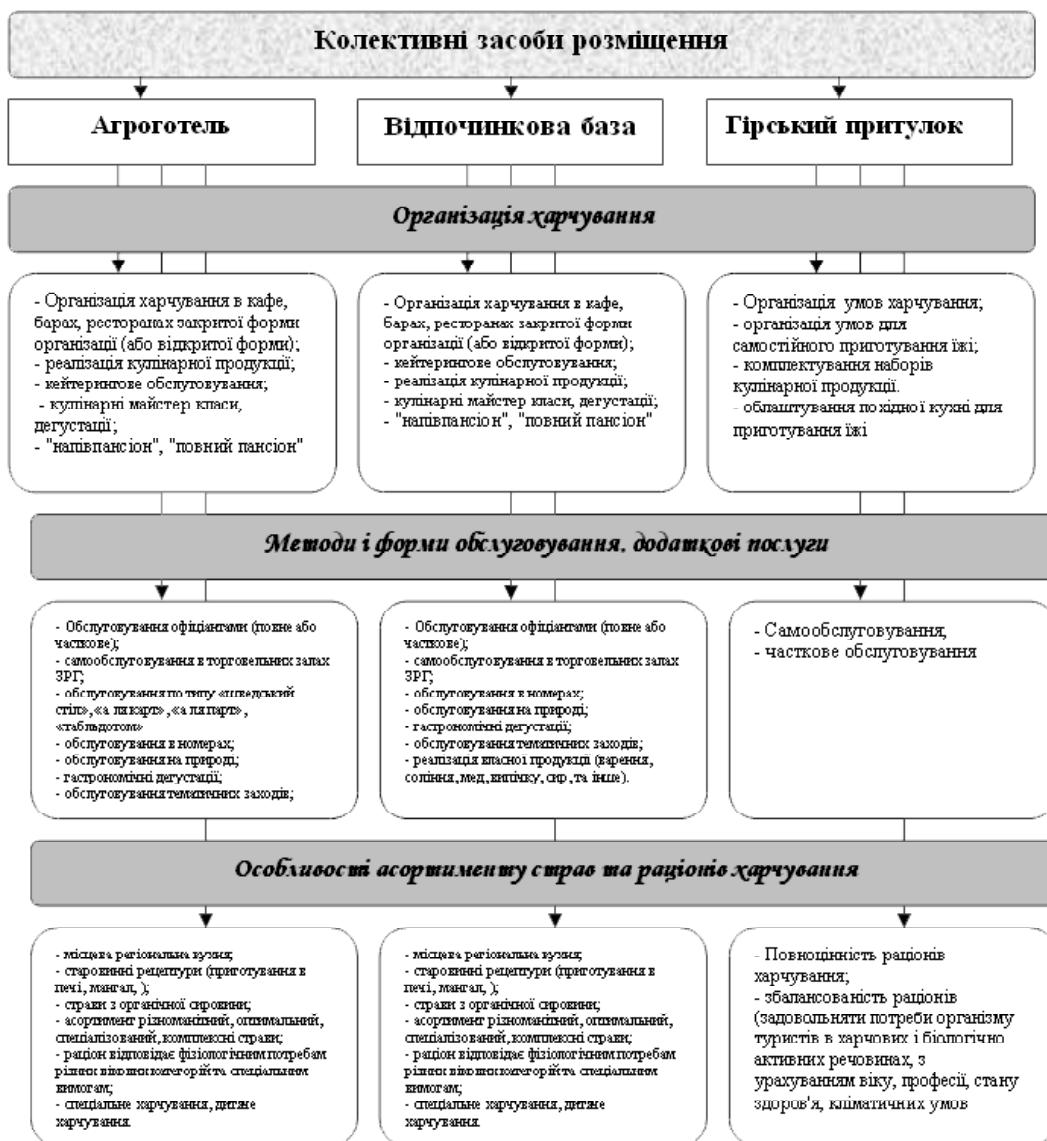

Рис. 1. Концептуальна модель системи організації харчування в колективних засобах розміщення в сільському туризмі

Концептуальна модель системи організації харчування в індивідуальних засобах розміщення в сільському туризмі дозволяє діючим господарствам вивчити усі можливі варіанти організації харчування, прийняти найбільш доцільні види та методи, завдяки яким можна вдосконалити поточну технологію послуг харчування і досягти кращих результатів.

Отже, розроблена концептуальна модель системи організації харчування в колективних та індивідуальних засобах розміщення в сільському туризмі дозволить планувати та проектувати технологію послуг харчування шляхом вибору відповідних видів організаційних методів і форм, з врахуванням специфіки раціону для різних вікових груп туристів та особливостей асортименту страв. Також за даними концептуальної моделі системи організації харчування можна проаналізувати поточний стан умов надання послуг харчування, а це полегшує пошук альтернативних рішень.

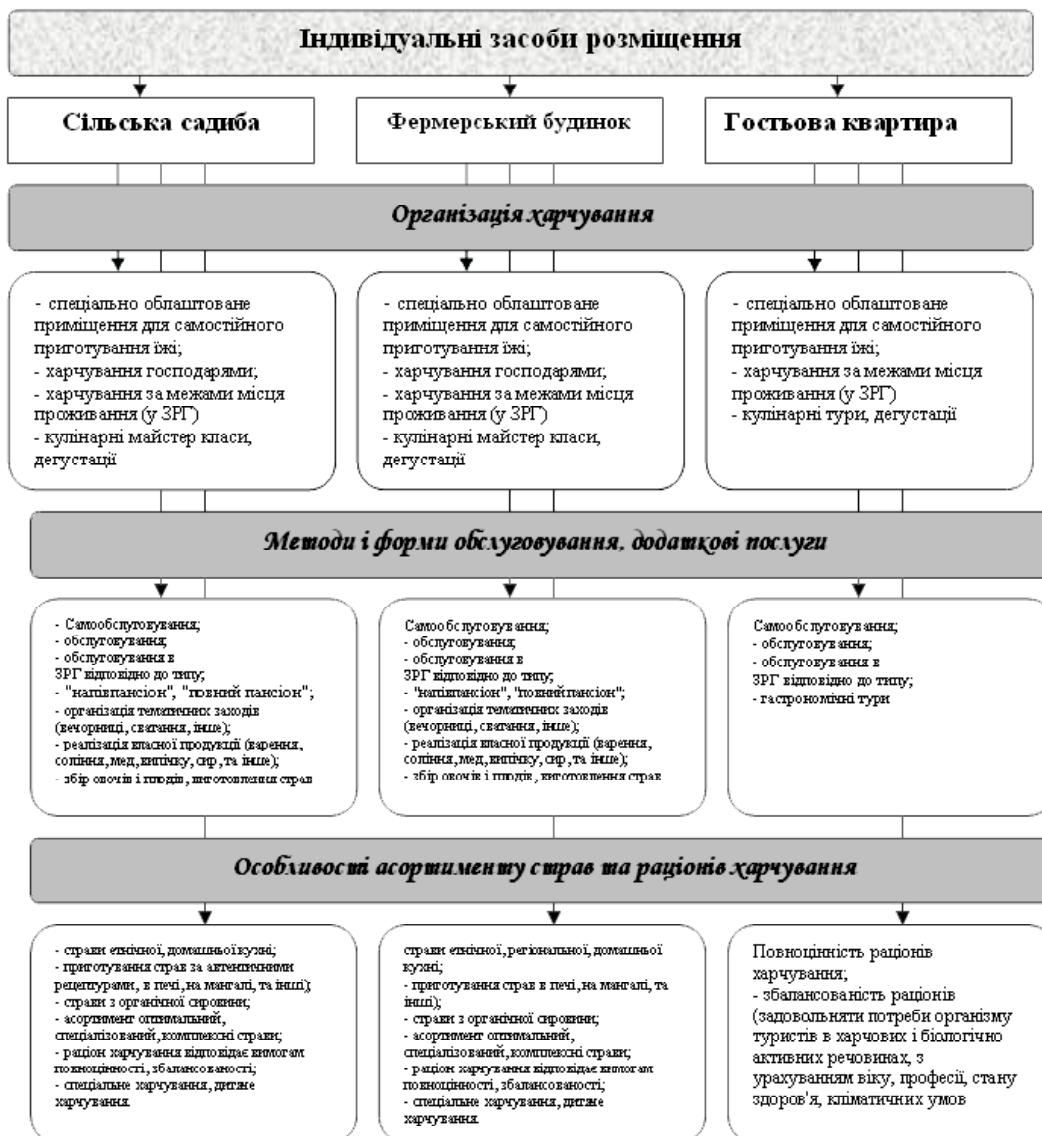

Рис. 2. Концептуальна модель системи організації харчування в індивідуальних засобах розміщення в сільському туризмі

Подальші дослідження будуть спрямовані на поглиблення змісту складових концептуальної моделі системи, визначення оптимальних пропозицій відповідно до умов конкретно діючих суб'єктів підприємницької діяльності в сільському туризмі.

Література

- Арбузова Ю. В., Яковенко В. Д. Перспективні напрямки розвитку зеленого туризму в Україні. Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві: Збірник наукових праць. — Випуск 3(4). — 2013. — С. 120–128. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sbornik.college.ks.ua/downloads/sbornik4/pdf/18.pdf>.
- Биркович В. І. Сільський зелений туризм-пріоритет розвитку туристичної галузі України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/bytkovych.htm.
- Лютак Е. Н. Оцінка розвитку сільського туризму транскордонних регіонів на Західних кордонах України. Економічні науки. — Серія «Економічна теорія та економічна історія»: Збірник наукових праць ЛНТУ. — Випуск 9 (36). — Луцьк, 2012. — С. 199–209.

4. Сільський зелений туризм — пріоритет розвитку туристичної галузі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pustyshek.net/trips-and-rest/stati/390-slskiyzeleniy-turizm-proritet-rozvitku-turistichnoyigaluz-ukrayini.htm>.
5. Бочан І. О. Методологічні аспекти створення сільських туристичних центрів [Текст] / І. О. Бочан, М. Ф. Цимбалюк // Вісник Львівського інституту економіки і туризму. Серія : економічні науки. — Львів : ЛІЕТ, 2011. — № 6. — С. 49–54.
6. Кудла Н. Розвиток сільського туризму Карпатського регіону (за матеріалами опитування депутатів місцевих рад) Аграрна економіка, 2013, Т. 6, № 1–2. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/Ae/2013_1-2/files/13kyndmr.pdf.
7. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення ДСТУ 4527:2006. — [Чинний від 2006-10-01]. — К. : Держспоживстандарт України, 2006 (Національний стандарт України). — С. 28.
8. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги. ДСТУ 4268:2003. — [Чинний від 2003-12-231, № 225]. — К. : Держспоживстандарт України, 2003 (Національний стандарт України). — С. 12.
9. Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/category/low>.

Сусол Н. Я., Джурік Н. Р.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПИТАНИЯ ПУТЕШЕСТВУЮЩИХ В СЕЛЬСКОМ ТУРИЗМЕ

В статье рассмотрена структура и обосновано содержание концептуальной модели системы организации питания в коллективных и индивидуальных средствах размещения действующих в сельском туризме. Концептуальная модель системы организации питания позволяет эффективно планировать и проектировать технологию услуг питания субъектами предпринимательской деятельности в сельском туризме.

Ключевые слова: концептуальная модель, услуги питания, сельский туризм, коллективные и индивидуальные средства размещения, ресторанное хозяйство.

Susol N. Ya., Dzhuryk N. R.

CONCEPTUAL MODEL OF POWER SYSTEM TRAVELING IN RURAL TOURISM

The article deals with the structure and content reasonably conceptual model of catering to collective and individual means of accommodation that are in the rural tourism. Conceptual model of catering can effectively plan and design technology food services businesses in rural tourism.

Keywords : conceptual model, service catering, rural tourism, collective and individual accommodation facilities, restaurants.

УДК 664.0 14/.0 19:620.2, 665.55.37

Майкова С. В.

РОЗРОБКА ТЕХНОЛОГІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ РЕСТОРАННОЇ ПРОДУКЦІЇ ОЗДОРОВЧИМИ КОМПОНЕНТАМИ

Розроблено технологію введення тюреподібних фаршів із дикорослої рослинної сировини для удосконалення продукції ресторанного сервісу, дослідним шляхом визначено оптимальні кількості дикорослих компонентів та запропоновано рецептури страв із введенням розроблених фаршів.

Ключові слова: оздоровчі компоненти, ресторанна продукція, технологія введення рослинної сировини, дикорослі рослини.

Харчові продукти рослинного походження використовують для профілактики і лікування різних захворювань, починаючи з глибокої старовини, коли емпірично встановлювалася користь або шкода того або іншого продукту для здорової чи хворої людини. Найбільш розповсюджені продукти рослинного походження — це злакові й продукти їх переробки, овочі фрукти, ягоди, дикорослі рослини та гриби. За сучасними науковими дослідженнями, вони — незамінне джерело макроелементів (кальцію, магнію, натрію, калію, фосфору, заліза) і мікроелементів (цинку, міді, кобальту, йоду і ін.), необхідних для нормального функціонування і розвитку організму людини, адже із рослинною їжею в організм потрапляють фітонциди, ефірні масла і ароматичні речовини, що впливають на імунний статус, секрецію травних залоз, та, навіть, лактацію.

Недостатньо вивченою на сьогоднішній день залишається дія біологічно активних речовин рослинного походження для створення страв і для додавання у страви із м'ясою сировиною, зокрема. Літературні дані свідчать про вивчення дій цих речовин стосовно широкого спектру видів різних бактерій, вірусів в тому числі і умовно-патогенних. Але в переважній більшості цих досліджень не застосовувалася дикоросла сировина власне у якості складника страв, а розроблялися екстракти та додавалися у страви у мікродозах [1, 5].

Отже, актуальним є розгляд технологічної доцільності введення дикорослої сировини у страви при їх приготуванні, розробники технології внесення дикорослої сировини, та дослідження можливих змін у властивостях страв, запропонувавши страви для харчування населення.

Метою даного дослідження є розробка технології застосування певних дикорослих рослин для приготування продукції у ресторанах.

Дикорослі рослини згідно з рішеннями районних та обласних рад збираються за ліцензією згідно із квотами, виділеними на певний вид дикорослої сировини. Крім того, сировина має бути сертифікована згідно норм контролю вмісту основних речовин, важких металів [4]. Саме тому, використані у дослідницькій частині дикорослі рослини (чебрець, м'ята та материнка), були придбані на заготівельному пункті ДП «Радехівського лісового дослідного господарства». Оздоровчі та лікувальні властивості цих рослин наведено у спеціалізованій літературі [3]. Із свіжих рослин, методом подрібнення блендером формувалися фаршеподібні (пюреоподібні) суміші.

Фарш зроблений на основі дикорослої сировини із попередньо визначеними властивостями. Виробництво фаршу передбачає попередню теплову обробку із використання технологічної стадії НВЧ-нагріву. Підбір компонентів фаршу відбувався із органолептичним методом у оптимальному співвідношенні. НВЧ-нагрів дозволяв скоротити триvalість теплової обробки сировини (фаршу) перед внесенням у продукцію ресторанного сервісу. Це дозволяло знизити втрати маси, поживних речовин, вітамінів, мікроелементів досліджуваних фаршеподібних сумішей та підвищити якість страв.

Перша стадія, яка характеризується змінами рухливості білку-ферменту через розгойдування водневих зв'язків, що викликає збільшення швидкості ферментативних реакцій. Друга стадія пов'язана з накопиченням продуктів реакції, в даному випадку — аденілпірофосфорної кислоти, нуклеотида, що містить аденин, рибозу і трьохфосфатних груп, та є універсальним джерелом енергії для багатьох біохімічних процесів. Тривалість цієї стадії обмежується кількістю накопиченого клітиною субстрату. Перша стадія є за багатьма ознаками специфічною, і зводиться до нагріву. Друга стадія, природна для організму при КВЧ-терапії, передбачає вплив на живий організм електромагнітного випромінювання міліметрового діапазону (1–10 мм) вкрай високої частоти (30–300 ГГц) та низької інтенсивності. При цьому електромагнітні хвилі міліметрового діапазону мають низьку проникну дію на біологічні тканини і практично повністю поглинаються поверхневими шарами (молекулами води, гідратованими білками, молекулами колагену, клітинами сполучної тканини) без теплових впливів [2].

Таблиця 1

**Співвідношення компонентів для створення багатокомпонентного фаршу
із дикорослої сировини**

№ п/п	Зразок	Склад, г	Досліджувані відсоткові співвідношення
1	№ 1	Чебрець – 1 Материнка – 1 М'ята – 8	10:10:80
2	№ 2	Чебрець – 2 Материнка – 2 М'ята – 6	20:20:60
3	№ 3	Чебрець – 3 Материнка – 3 М'ята – 4	30:30:40
4	№ 4	Чебрець – 4 Материнка – 4 М'ята – 2	40:40:20
5	№ 5	Чебрець – 2 Материнка – 1 М'ята – 7	20:10:70
6	№ 6	Чебрець – 3 Материнка – 2 М'ята – 5	30:20:50
7	№ 7	Чебрець – 2 Материнка – 3 М'ята – 5	20:30:50
8	№ 8	Чебрець – 4 Материнка – 2 М'ята – 4	40:20:40
9	№ 9	Чебрець – 5 Материнка – 1 М'ята – 4	50:10:40
10	№ 10	Чебрець – 3 Материнка – 1 М'ята – 6	30:10:60

Теоретична і експериментальна бази КВЧ-терапії була створена у другій половині 1980-х рр. На ній працювали переважно в галузі електроніки СВЧ радянському оборон-

Таблиця 2
Характеристика суміші дикорослой сировини після дії НВЧ

№ п/п	Зразок	Дія НВЧ 2 хв. оцінка	Дія НВЧ 3 хв оцінка	Дія НВЧ 5 хв оцінка
1	№ 1	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,5
2	№ 2	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,7	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,6
3	№ 3	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,7	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,6
4	№4	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,5	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,4	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,3
5	№5	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,6	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,5	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,4
6	№6	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,6	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,5	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,4
7	№7	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,6	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,5	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,4
8	№8	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 5,0	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,7
9	№9	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,7
10	№10	Суміш зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш світло зелена, запах властивий свіжим травам 4,8	Суміш жовтувато- зелена, запах властивий травам 4,7

ному підприємстві НВО «Істок» (м. Фрязіно, Московської області) академіком Н. Д. Девятковим, професором М. Б. Голант та їх колегами [2]. Як вже писалося раніше, в якості сировини для введення обрано чебрець, м'яту, материнку. Спосіб введення — пюре.

При формуванні оптимальної добавки для страв було створено 10 зразків із різними концентраціями сировини. Подрібнена сировина змішувалася у різних співвідношеннях. Маса кожного зразка була сталою і становила 10 г.

Свіжа сировина, після попередньої підготовки (перебирання, миття), піддавалася дії НВЧ, протягом 2 хв., 3 хв і 5 хв. потужністю 700 Вт. Сировина подрібнювалася на блендері. Оцінювалася за органолептичними показниками: колір, смак, запах. Результати оцінки наведено у табл. 2.

Отже, оптимальний час попередньої теплової обробки в апараті НВЧ для дикорослої сировини перед введенням у страви становить 2 хв. Оптимальним складом багатокомпонентної суміші із дикорослої сировини визнано суміш № 8.

Наступним етапом досліджень було визначення оптимального складу багатокомпонентного фаршу для введення у страви. Усі зразки після первинної та теплової обробки вносилися в обрані страви у кількостях 4, 6, 8, 10 г на наважку (50 г зразка) у розрахунку на 46, 44, 42, і 40 г страви салат м'ясний, відповідно.

Таблиця 3
Органолептична оцінка салату м'ясного вітамінного

№ зразка	Зразок	Органолептичні показники, оцінка
1	салату м'ясного вітамінного № 1: салат — 40 г; багатокомпонентний фарш — 10 г. Відсотковий вміст фаршу у страві — 25 %	Консистенція однорідна. притаманна салатам. Колір зелений із вкрапленнями відварного м'яса, заправлених майонезом. Запах і смак: властивий аромату складників. Оцінка 4,8
2	салату м'ясного вітамінного № 2: салат — 42 г; багатокомпонентний фарш — 8 г. Відсотковий вміст фаршу у страві — 20 %	Консистенція однорідна. притаманна салатам. Колір зелений із вкрапленнями відварного м'яса, заправлених майонезом. Запах і смак: властивий аромату складників. Оцінка 5
3	салату м'ясного вітамінного № 3: салат — 44 г; багатокомпонентний фарш — 6 г. Відсотковий вміст фаршу у страві — 14 %	Консистенція однорідна. притаманна салатам. Колір світло зелений із вкрапленнями відварного м'яса, заправлених майонезом. Запах і смак: властивий аромату складників. Оцінка 4,6
4	салату м'ясного вітамінного № 4: салат — 46 г; багатокомпонентний фарш — 4 г; Відсотковий вміст фаршу у страві — 9 %	Консистенція однорідна. притаманна салатам. Колір світло зелений із вкрапленнями відварного м'яса, заправлених майонезом. Запах і смак: властивий аромату складників. Оцінка 4,6

Стравами, обраними для вдосконалення, як вже наводилося вище були: салат м'ясний вітамінний, печена особлива, та фіто чай з чебрецем і м'ятою, як приклад застосування багатокомпонентних сумішей для покращення страв відмінних від м'ясної сировини — фіто чай з чебрецем та м'ятою.

Органолептичні показники салату м'ясного вітамінного із різними концентраціями дикорослих рослин, що входять до складу страви, наведено у табл. 3.

Згідно із дегустаційною органолептичною перевіркою визначених зразків можна скласти оптимальний склад м'ясного салату:

Відварене яловиче м'ясо нарізати кубиками, додати нарізану кубиками відварену картоплю, зварене круто яйце, попередньо підготовану суміш дикорослих трав (чебрецю, материнки, м'яти), консервований зелений горошок, сіль. Заправити майонезом. Посипати зеленню кропу, петрушку і зеленої цибулі.

Таблиця 4

Рецептура салату м'ясного вітамінного

Найменування сировини	Норма вмісту в готовій страві або виробі, г
Відварене яловиче м'ясо	300
Відварена картопля	250
Зварене круто яйце	80
Суміш дикорослих трав (чебрецю, материнки, м'яти)	200
Консервований зелений горошок	80
Сіль	10
Майонез	50
Зелень кропу, петрушку, зеленої цибулі різані	30
Маса готової продукції або кулінарного виробу	1000

Отже, у статті була розроблена технологія внесення компонентів рослинного походження у продукцію ресторанного сервісу. Фізико-хімічні параметри досліджуваних зразків при додатковій тепловій обробці не зазнали суттєвих втрат, оскільки в якості додаткової стадії технологічної обробки використовувався НВЧ нагрів. Таким чином, можна стверджувати, що запропонований метод удосконалення ресторанної продукції оздоровчими складовими є перспективним. Розроблена технологія введення фарші-пюре рослинного походження (на прикладі дикорослих рослин у страві), із визначеними властивостями дозволить збагатити у страви оздоровчими компонентами цих рослин. У статті запропоновано внесення дикорослої сировини у багатокомпонентні фарші, та наведено приклад оновленої рецептури салату м'ясного із вітамінною складовою. Крім того, багатокомпонентні суміші можна вносити у ресторанну продукцію не тільки для додаткової вітамінізації страв, а й для покращення смаку та аромату.

Література

1. Мудрак І. Г. Фармакологічні дослідження лікарських засобів рослинного походження, які використовуються в гастроентерології та урології [Текст] : дис. канд. наук: 15.00.01. — 2009.
2. КВЧ-терапія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://znaimo.com.ua/КВЧ-терапія>.
3. Ільїна С. І. // Енциклопедія народної медицини [Текст] : У 3 кн. — Кн.1. Здоров'я на вашому столі.: Перекл. з рос. вид. — К. : Медицина, 2007. — 528 с.
4. СанПин 42-123-4089-86. Предельно допустимые корцентрации тяжелых металлов и мышьяка в продовольственном сырье и пищевых продуктах.
5. Шубін О. О. Вивчення антиоксидантної активності деяких дикорастущих Донецького регіону [Текст] // О. О. Шубін, Г. Ф. Коршунова, Л. В. Дуленко, Ю. А. Горяніова. Вісник ДонДУЕТ. Серія «Технічні науки». — 2002. — № 2 (14). — С. 4–8.

Майкова С. В.

РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ РЕСТОРАННОЙ ПРОДУКЦИИ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫМИ КОМПОНЕНТАМИ

Разработана технология введения пюреобразного фарша из дикорастущего растительного сырья для усовершенствования продукции ресторанных сервисов, опытным путем определены оптимальные количества дикорастущих компонентов и предложены рецептуры блюд с введением разработанного фарша.

Ключевые слова: оздоровительные компоненты, ресторанская продукция, технология введения растительного сырья, дикорастущие растения.

Majkova S. V.

DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY OF IMPROVEMENT OF RESTAURANT PRODUCTS HEALTH INGREDIENTS

Technology of introduction of the purre stuffing is worked out from a growing wild digester for the improvement of products of restaurant service, the experienced way is determine the optimal amounts of growing wild components and compounding of foods is offered with introduction of the worked out stuffing.

Keywords: health ingredient, restaurant products, technology of introduction of digester, growing wild plants.

ЗАХИСТ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ВІД ПЛАСТИФІКАТОРІВ У РЕСТОРАННОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті досліджена проблема захисту їжі від пластифікаторів, які потрапляють у неї з полімерів харчового призначення та упаковок продукції, наведені практичні рекомендації щодо підтримання безпеки харчових продуктів у закладах ресторанного господарства.

Ключові слова: пластифікатори, полімери, харчові продукти, шкідливість, упаковка, мікрохвильова обробка, хронічна інтоксикація, захорювання.

У сучасних закладах ресторанного господарства полімерний посуд, інвентар та пакувальні матеріали є невід'ємними матеріально-технічними засобами виробничого процесу. Вони відзначаються легкістю, механічною стійкістю, високою гнучкістю.

Водночас до складу більшості пластичних мас, із яких виготовляють згадані матеріально-технічні засоби, входять пластифікатори — низькомолекулярні сполуки, які покращують гнучкість, еластичність та морозостійкість полімерних матеріалів.

З часом та при певних сприятливих умовах пластифікатори здатні повільно мігрувати з виробів у навколишнє середовище, або «випогівати». Потрапляючи у їжу, пластифікатори забруднюють її та призводять при довготривалому вживанні до інтоксикації організму. Тому необхідно вживати заходів щодо обмеження впливу пластифікаторів на організм людини, зокрема під час харчування у закладах ресторанного господарства.

З 2005 року вчені усього світу активно досліджують вплив пластифікаторів різної природи на організм людини. Зокрема, було встановлено, що фталатні пластифікатори при хронічній дії чинять руйнівний вплив на репродуктивні функції людини, порушують функції головного мозку, печінки, нирок, спинного мозку (процес кровотворення), викликають ожиріння та інсульнозалежність. Також було доведено, що ці сполуки діють як синтетичні гормони, порушуючи нормальнє функціонування ендокринної системи та мають канцерогенну дію, стимулюючи розвиток раку передміхурової залози [5, с. 2; 11].

Джерелами забруднення їжі пластифікаторами переважно є картонні коробки, склесні пластифікованими адгезивами, вироби із полівінілхлориду (гнучкі полімерні кришки, харчові плівки), полівініліденхлориду, полікарбонату чи епоксидних смол, пластикові пляшечки та баночки для дієтичного, і навіть дитячого харчування, пластикові контейнери, у яких розігривають їжу в мікрохвильових печах.

Швидкість міграції та кількість пластифікаторів у їжі залежить від їхньої спорідненості із компонентами харчових продуктів, коефіцієнта дифузії пластифікатора, часу контакту, градієнту концентрацій та співвідношення поверхня/об'єм. Як правило, пластифікатори є неполярними (жирними) речовинами, і тому вони набагато краще розчиняються та мігрують у жирну їжу [5, с. 2].

Цілями статті є аналіз загрози міграції пластифікаторів у продукти харчування в закладах ресторанного господарства та ситуації у Європі і світі загалом щодо мінімізації впливу цієї загрози на споживачів, а також розробка альтернативних пластифікаторів та заходів, яких необхідно вжити в Україні для покращення ситуації.

Внаслідок ретельних досліджень впливу пластифікаторів на організм людини уряди високорозвинутих країн почали відмовлятися від використання найбільш токсичних сполук, які використовуються як пластифікатори [5, с. 2; 11].

За оцінкою Європейської організації безпеки їжі (англ. the European Food Safety Authority, EFSA), у 2005 році найбільш небезпечними є диетилгексилфталат (більш

відомий як диоктилфталат, ДОФ), дигутилфталат (ДБФ), та бензбутілфталат (ББФ). З 2009 року використання цих сполук, а також диізононілфталату (DINP), бензилбутіл фталату (BVP), ді-н-октил фталату (DNOP) та діізодеїл фталату (DIDP) в Європі, Канаді та США є забороненим, але лише в сфері виробництва дитячих іграшок. Для виробництва харчових упаковок забороненими в декількох країнах Європи та США є лише низькомолекулярні фталати.

З 2007 року у Європі чимала кількість виробників картону добровільно відмовились від використання фталатів — ефірів та солей фталевої кислоти C₆H₄(COOH)₂. Однак існує понад 25 різних видів фталатів, більшість з яких при накопиченні в організмі людини викликають хронічну інтоксикацію. Обмеження на декілька з них існує у найбільш розвинених країнах світу. Але у Китаї, який постачає чималу кількість товарів на український ринок, та в самій Україні немає навіть обмежень на фталати у будь-якій сфері використання, не кажучи вже про харчову сферу, ризик впливу на організм людини у якій є максимальним.

У закладах ресторанного господарства пластифікатори можуть потрапляти в продукти харчування зокрема з картонних упаковок продуктів, пластмасових пляшок та контейнерів, у яких зберігається їжа, та у яких розігривають їжу в мікрохвильових печах. Цей процес є особливо активним під впливом кислого середовища, наприклад харчових органічних кислот (оцет). Також пластифікатори можуть мігрувати у жирну їжу при її контакті із харчовою плівкою, виготовленою з пластифікованого полі(вінілхлориду) (ПВХ). Гнучкі кришки з ПВХ також часто є джерелом забруднення продуктів. Дослідження швейцарських вчених показують, що жирні страви суттєво забруднюються пластифікаторами, що містяться у гнучких полімерних кришках із полівінілхлориду (ПВХ) навіть при кімнатній температурі.

Для створення достатньо гнучкого полімерно-композиційного матеріалу використовують в середньому близько 40 % пластифікаторів. Істінні олії здатні кількісно екстрагувати ці пластифікатори майже у повному обсязі. Це означає, що у їжу може легко потрапити до 100 мг пластифікатора [3, с. 314]. Водночас доведено, що вода та продукти, які містять невелику кількість жирів, набагато слабше екстрагують пластифікатори з полімерів. Так, в результаті нагрівання однакової кількості пластифікованого полімеру у мікрохвильовій печі (час контакту 10 хв, максимальна потужність нагріву) в присутності оливкової олії та води було виявлено, що вода в 6–11 разів слабкіше екстрагує пластифікатори, ніж олія (605 мг/л та 75 мг/л для диоктилдипату та 74 мг/л та 4 мг/л для ацетилтрибутилцитрату відповідно).

Однозначно, страви дуже швидко забруднюються пластифікаторами під час теплового впливу на полімерні пакувальні матеріали і посуд у мікрохвильовій печі. У роботі [6, с. 23] було показано, що під час мікрохвильової обробки міграція пластифікаторів із полімерних харчових плівок при їхньому kontaktі з їжею зростає по експоненті із збільшенням вмісту жирів у їжі (у якості зразків харчових продуктів було використано сир різної жирності та нарізану шинку).

Як вже згадувалось, безпосередньої небезпеки здоров'ю людини одноразове споживання пластифікаторів не створює, однак при тривалому споживанні виникає ризик накопичення цих речовин в організмі та хронічної інтоксикації [4]. Згідно з останніми європейськими зокрема швейцарськими нормами, для відповідності пластифікаторів полімерних матеріалів, які можуть контактувати з їжею, до законодавчих норм, необхідним є виконання наступних вимог:

— пластифікатор має бути офіційно дозволеним (входити до позитивного списку СС від 2011 року);

— кількість пластифікатора, що мігрує у їжу, не повинна перевищувати ГДК, вказаної у цьому ж документі;

— якщо для даного пластифікатора відсутні дані щодо його ГДК, кількість пластифікатора, що мігрує, не повинна перевищувати загального обмеження на рівні 60 мг/кг або 10 мг/дм² [4].

Звичайно, повністю виключити використання пластифікаторів у тарі та упакуванні неможливо, але можна обрати пластифікатори, що є найменш шкідливими для здоров'я людини та екологічно безпечними. На основі аналізу публікацій та власних досліджень автором розроблено рекомендації щодо можливостей використання різних видів пластифікаторів у харчових плівках та контейнерах.

Зокрема встановлено, що вдалою заміною шкідливим фталатам є адіпінати.

Вчені дослідили, що адіпінати із 12 і більше атомами вуглецю в молекулах (від дипропіладіпінату і вище) підтримують ріст грибкових культур, а також повністю біорозкладаються до діоксиду вуглецю та води під дією бактеріальних культур, присутніх у природі [7, с. 72–73; 9]. Щодо часу розкладу, то він є цілком задовільний як для експлуатації пластифікованих полімерних виробів, так і для їх розкладу в природі після закінчення терміну експлуатації [9].

Шведські вчені, що проводили національний скринінг, стверджують, що диоктиладіпінат (ДОА), який є найбільш широко продуктованим та вживаним пластифікатором у Швеції, знайдено у суттєвих концентраціях у ґрунтах, рибі, відкладеннях та бактеріях. Однак не зауважено жодних слідів ДОА у людському молоці, поверхневих водах та повітрі, що зрештою пояснюється значною швидкістю біологічного розкладу цієї сполуки, як і інших адіпінатів. Тому можна вважати адіпінати відносно безпечними для людини та довкілля [8].

Отже, дуже важливим фактором у порівнянні пластифікаторів є нетоксичність та біодеградабельність. За цими показниками адіпінати однозначно є кращими за фталати, що дозволяє впевнено застосовувати пластикати ПВХ з адіпінатами у контакті з харчовими продуктами [10, с. 48; 12].

У роботі [2, с. 100–115] показано, що в Україні вдалою і економічно вигідною заміною фталатів можуть бути асиметричні адіпінати на основі спиртової фракції виробництва капролактаму та циклогексанолу. Вони набагато менше, ніж низькомолекулярні адіпінати, випотівають із полімерних матеріалів, і навіть при потраплянні у їжу створюють незначну (порівняно із фталатами) загрозу здоров'ю людини.

Для мінімізації вкрай шкідливого впливу полімерних пластифікаторів на організм людини, що мігрують у їжу із пластмасової тарі (інструменту, харчової плівки), важливим кроком є вжиття заходів щодо обмеження потрапляння їх у їжу, а саме:

— обмежувати час контакту їжі, особливо жирної, із полімерними кришками та посудинами, що містять пластифікатори;

— використовувати екологічно чисті та безпечні для здоров'я пластифікатори, шкідливість яких є відносно невисокою, наприклад, достатньо високомолекулярні асиметричні адіпінати замість фталатів;

— перевіряти полімерні пакувальні вироби та контейнери на вміст фталатних сполук та поступово відмовлятись від них;

— не зберігати дитячу їжу у пластикових ємкостях;

— не мити полімерні ємкості та кухонні предмети у посудомийній машині за високої температури;

— використовувати у мікрохвильових печах переважно керамічний посуд замість полімерних матеріалів з метою обмеження міграції шкідливих речовин у їжу.

Виконуючи ці прості правила, можна цілком успішно запобігати появам погіршеню здоров'я людини, пов'язаного із побічними ефектами харчових технологій.

Дуже важливим та перспективним напрямком досліджень є розробка нових полімерних матеріалів із кращими властивостями та нових слаботоксичних пластифікаторів.

Необхідним аспектом мінімізації впливу шкідливих додатків до пластмас на їжу під час її приготування та споживання є також інформаційне та законодавче забезпечення цього процесу [1, с. 40], яке повинно базуватися на наукових дослідженнях.

Література

1. Зуй М. Ф. Фталати — небезпечні токсиканти навколошнього середовища [Текст] / Зуй М. Ф., Захарків І. Б.: Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Хімічна освіта в контексті хімічної безпеки: стан проблеми і перспективи», (Київ, 25–26 лютого 2011р.) // М-во освіти і науки, молоді та спорту України. — Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. — 229 с.
2. Солод М. І. Одержання асиметричних дієстерів адіпінової кислоти [Текст] : дис. ... канд. техн. наук: (05.17.04) / Солод Микола Іванович. — Львів, 2012. — 147 с.
3. Badeka A. B. Effect of microwave heating on the migration of dioctyladipate and acetyltributylcitrate plasticizers from food-grade PVC and PVDC/PVC films into olive oil and water [Текст] / Anastasia B. Badeka, Michael G. Kontominas // J. Zeitschrift fur Lebensmittel-Untersuchung und Forschung, vol. 202 — 1996. — № 4. — P. 313–317.
4. Contamination of oily foods in glass jars from the gasket of the closure 12/2011 [Текст]. — Zurich : Official Food Control Authority of the Canton of Zurich, 2011. — 1 p.
5. Dust M. Migration of Plasticizers into Food [Текст]: Phthalates, adipates and other substances in the spotlight / Dust M. et al. — Berlin : Eurofins Sofia GmbH, 2012. — 2 p.
6. Lau Oi-Wah. The migration of plasticizers from cling film into food during microwave heating—effect of fat content and contact time [Текст] / Oi-Wah Lau, Siu-Kay Wong // J. Packaging Technology and Science, vol. 9. — John Wiley & Sons, Ltd., 1996. — № 1. — P. 19–27.
7. Potts J. E. The biodegradability of synthetic polymers [Текст] / Potts J. E., Clendinning R. A., Ackart W. B., Niegisch W. D. // J. Polymers and ecological problems, vol. 1. — New York : Plenum Press, 1973. — P. 61–79.
8. Remberger M. Results from the Swedish National Screening Programme 2004 [Текст] / Remberger M., Andersson J., Palm Cousins A., Kaj L., Ekheden Y., Dusan B., Brorstrom-Lunden E., Cato I. — Stockholm : IVL Swedish Environmenatal Research Institute Ltd., 2005. — 42 p.
9. Saeger V. W. Activated Sludge Degradation of Adipic Acid Esters [Текст] / Saeger V. W., Kaley R. G., Hicks O., Tucker E. S., Mieure J. P. // J. Applied and environmental microbiology, vol. 31. — 1976. — № 5. — P. 746–749.
10. Shah B. L. Specialty plasticizers: An overview [Текст] / Shah B. L., Shertukde V. V. // J. Popular Plastics & Packaging, vol. 46. — 2001. — № 10. — P. 42–55.
11. Stahlhut Richard W. Concentrations of Urinary Phthalate Metabolites Are Associated with Increased Waist Circumference and Insulin Resistance in Adult U.S. Males [Електронний ресурс] / Stahlhut Richard W., van Wijngaarden Edwin, Dye Timothy D. at al. // J. Environmental Health Perspectives, vol. 115–2007. — № 6. — Режим доступу до журналу : www.URL: <http://ehp03.niehs.nih.gov/article/info%3Adoi%2F10.1289%2Fehp.9882>.
12. Wadey B. New plasticizer for flexible PVC [Текст] / Wadey B., Gans G. // Proceedings of the conference «Vinyltec 2002. Compounding polyvinyl chloride in the 21st century», (Itasca, 30–02 october 2002). — Brookfield : 2002. — 124 p.

Солод Н. І.

ЗАЩИТА ПИЩЕВЫХ ПРОДУКТОВ ОТ ПЛАСТИФИКАТОРОВ В РЕСТОРАННОМ ХОЗЯЙСТВЕ

В статье исследована проблема защиты еды от пластикаторов, которые проникают в нее из полимеров пищевого назначения и упаковок продукции, приведены практические рекомендации относительно поддержания безопасности пищевых продуктов в заведениях ресторанных хозяйств.

Ключевые слова: пластикаторы, полимеры, пищевые продукты, вредность, упаковка, микроволновая обработка, хроническая интоксикация, заболевание.

Solod M. I.

PROTECTING FOOD FROM PLASTICIZERS IN RESTAURANT BUSINESS

In this article the problem of protecting food from plasticizers, migrating from meal-contacting polymers and polymer packages, is investigated. Practical guidelines on maintaining the safety of food in restaurant business are determined.

Keywords: plasticizers, polymers, food, health hazard, package, microwave treatment, chronic intoxication, disease.

УДК 637.6;615. 361].02

Білонога Ю. Л., Максисько О. Р., Турчин І. М.

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПАРАМЕТРІВ ПЕРЕМІШУВАННЯ У СУЧASНИХ ВАРИЛЬНИХ КОТЛАХ

На прикладі екстрагування під час процесу варіння описано алгоритм розрахунку оптимальних параметрів перемішування у харчоварильних котлах.

Ключові слова: ламінарний приповерхневий шар, екстрагування, коефіцієнт турбулізації ламінарного приповерхневого шару, оптимальний критерій Ейлера, Вебера.

Процес варіння широко застосовується для виробництва страв і продуктів у закладах ресторанного бізнесу, а також у ряді технологічних процесів харчових виробництв. Наприклад, в технології виготовлення пива важливим етапом є варіння пивного сусла, при виробництві спирту — розварювання зерна і картоплі. Варіння широко застосовується у консервному та кондитерському виробництвах тощо.

Основна мета варіння крохмалевмісної сировини (зерно, картопля) — це руйнування стінок клітин, звільнення крохмалю з переведенням його в форму, що легше зацукрується ферментами.

Варіння — це складний багатостадійний та багатофакторний тепломасообмінний процес, що супроводжується екстрагуванням, сорбцією, розчиненням, де значна частина білків, вуглеводів, мінеральних солей, що екстраговані, переходят у рідину. Процес екстрагування максимально проявляє себе при основному способі варіння — у великій кількості рідини. Кількість екстрагованих речовин зростає із збільшенням тривалості та температури процесу варіння [1].

Процес варіння в умовах ресторанного бізнесу здійснюється у харчоварильних котлах. Котел харчоварильний — це циліндричний резервуар з багатьма шарами теплоізоляції, що встановлюється на опори. Переважно котли виготовляють з харкової нержавіючої сталі і мають теплоізоляцію для мінімізації втрат теплоти.

Більшість сучасних моделей котлів мають перемішуючі пристрої, наприклад: котел варильний УКРАЇНА КПЕ — 60 М; котел варильний Lotus PI 50–78ET; котел варильний М32С — 320. Також вони мають регулятор температури нагрівання, кран зливання води, клапан заповнення водою і т. д. Верхня частина забезпечена манометром для визначення внутрішнього тиску «водяної сорочки» і запобіжним клапаном, який спрацьовує при підвищенні тиску. Готовий продукт вивантажується за допомогою відкидання кришки або люка; деякі моделі перекидаються для вилучення продукту (рис. 1).

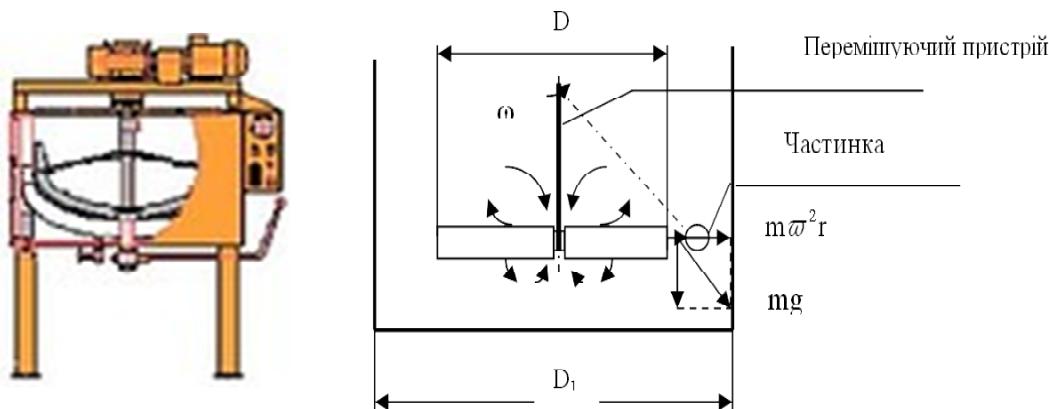

Рис. 1. Схема харчоварильного котла з перемішуючим пристроєм

При зростанні цін на основні енергоносії важливим питанням сучасного ресторанного бізнесу є енергоефективність роботи устаткування для приготування різноманітних страв.

Тому метою даної роботи є визначення оптимальних параметрів перемішування в харчоварильних котлах з мішалками. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

- проаналізувати можливість оптимізації параметрів перемішування у харчоварильних котлах;
- провести оптимізацію параметрів перемішування за умов максимальної енергоефективності процесу варіння в харчоварильних котлах з перемішуючими пристроями;
- перевірити отримані результати.

Нами показано, що швидкість дифузійних процесів, таких як екстрагування, кристалізація та ін., що проходять в системі тверде тіло-рідина або рідина-рідина, залежить від гідродинамічної ситуації на границі фаз, що межують між собою через ламінарний приграницій шар (ЛПШ). Середня оптимальна товщина цього шару відіграє вирішальну роль у швидкості проходження дифузійного процесу і може бути розрахована для осаджування в полі відцентрових сил за формулою (1) [2]:

$$\delta_{opt}^H = \sqrt[3]{\frac{\mu^2}{\varpi^2 r (\rho_q - \rho_c) \rho_c}} \quad (1)$$

де, δ_{opt} — оптимальна товщина ЛПШ за дії поля відцентрових сил, м;

ρ_q, ρ_c — густина твердої частинки і суцільного рідкого середовища відповідно, кг/м³;

$\varpi^2 r$ — доцентрове прискорення за обертання перемішуючого пристрою, м/с²;

$\cos \theta$ — гідрофільність поверхні частинки;

μ — коефіцієнт динамічної вязкості середовища, Па·с.

В процесі варіння різноманітних каш в харчоварильних котлах середній діаметр частинок сировини становить $d_c \approx 1-4$ мм. Нехай середній діаметр частинок каш, які проходять процес варіння, складає $d_c \approx 3$ мм, тоді оптимізацію інших параметрів екстрагування в процесі варіння в полі відцентрових сил (тобто у варильному котлі з перемішуючим пристроєм) нами пропонується проводити в наступній послідовності:

1. Записуємо фізичні характеристики екстрагента в процесі варіння (води за $t = 100^{\circ}\text{C}$) та сировини (частинка каші). Густина частинки каші $\rho_q = 1100 \text{ кг/м}^3$; Густина екстрагента (води при $t = 100^{\circ}\text{C}$) $\rho_c = 958 \text{ кг/м}^3$; коефіцієнт динамічної вязкості середовища $\mu = 0,283 \cdot 10^{-3}$ (води за $t = 100^{\circ}\text{C}$) Па·с.

2. Визначаємо критерій Архімеда:

$$Ar = \frac{gd^3(\rho_q - \rho_c)\rho_c}{\mu^2} = \frac{9,8 \cdot (3 \cdot 10^{-3})^3 (1100 - 958) 958}{(0,000283)^2} = 449439 \rightarrow$$

Турбулентний (T) режим осадження частинки каші.

2. Визначаємо фактор роздільної здатності:

$$K_H = \omega^2 D / 2g = \omega^2 \cdot 1 / 2 \cdot 9,8 = 0,05\omega^2.$$

3. Визначаємо модифікований критерій Архімеда відносно невідомої, оптимальної кутової швидкості обертання мішалки харчоварильного котла:

$$Ar_M = Ar \cdot K_H = 449439 \cdot 0,05\omega^2 = 22472\omega^2.$$

4. Визначаємо робоче значення критерію Рейнольдса для T режиму осадження частинки каші:

$$Re = 1,74 (Ar_M)^{0,5} = 1,74 (0,77 \cdot 22472\omega^2)^{0,5} = 228\omega^1; Re_{(opt)} = 228\omega;$$

де, ω — кутова швидкість обертання лопаті мішалки у варильному котлі, с^{-1} ;

ψ — коефіцієнт форми частинки каші ($\psi = 0,77$).

При цьому робоче значення числа Рейнольдса менше від оптимального коефіцієнта турбулізації ЛПШ (критерія оптимізації B_{Π}) у 2 рази, оскільки критичне значення числа Рейнольдса при осадженні складає $Re_{\text{кр}} = 2$;

В умовах відцентрового осадження при максимальній швидкості дифузійних процесів (зокрема екстрагування під час варіння в харчоварильному котлі) доцільно застосовувати запропонований нами критерій оптимізації $B_{\Pi}(2)$ [3]:

$$K_{T(\text{опт.})} = B_{\Pi} = 3,07 \sqrt{\frac{(\sigma \cdot \cos \theta)^3 \cdot \rho_c^2}{\mu^4 \varpi^2 r \cdot (\rho_q - \rho_c)}} \quad (2),$$

де σ — коефіцієнт поверхневого натягу середовища (води за $t = 100^{\circ}\text{C}$) ($\text{Н}/\text{м}$).

Згідно з означенням оптимального коефіцієнта турбулізації ЛПШ $K_{T(\text{опт.})}$ можна написати наступне співвідношення (3):

$$Re_{(\text{опт.})} / 2 = 3,07 \sqrt{\frac{(\sigma \cdot \cos \theta)^3 \cdot \rho_c^2}{\mu^4 \varpi^2 r \cdot (\rho_q - \rho_c)}} \quad (3)$$

де, ($r = D/2 = 0,5 \text{ м}$);

μ — коефіцієнт динамічної в'язкості середовища, $\text{Па} \cdot \text{с}$ (води за $t = 100^{\circ}\text{C}$).

Підставляємо фізичні характеристики води при $t = 100^{\circ}\text{C}$ та сировини під час варіння каш у співвідношення (3). При цьому значення оптимального критерію Рейнольдса беремо таке, яке розраховане в пункті 4 відносно невідомої частоти обертання перемішуючого пристрою варильного котла ω :

$$228\omega / 2 = 3,07 \sqrt{\frac{(0,059 \cdot 0,86)^3 \cdot 958^2}{0,000283^4 \cdot \varpi^2 0,5(1100 - 958)}}.$$

5. Визначаємо оптимальну частоту обертання перемішуючого пристрою варильного котла: $228\omega \omega^{0,33} = 777$; $\omega^{1,33} = 3,4$; $\omega = 3,4^{1/1,33} 3,4^{0,75} = 2,55 \text{ с}^{-1}$.

Згідно з такого розрахунку, при середньому діаметрі подрібнення сировини $d_c \approx 3 \text{ мм}$ оптимальна частота обертання перемішуючого пристрою добре узгоджується з літературними даними [4]. Окрім того, при таких параметрах перемішування споживається певна потужність.

6. Визначаємо оптимальну середню товщину ЛПШ з формули 1:

$$\delta_{\text{опт.}}^{\Pi} = \sqrt[3]{\frac{\mu^2}{\varpi^2 r (\rho_q - \rho_c) \rho_c}} = \sqrt[3]{\frac{0,000283^2}{2,55^2 \cdot 0,5(1100 - 958) \cdot 958}} = 0,056 \text{ мм.}$$

7. Визначаємо модифікований критерій Архімеда з пункту 3:

$$Ar_m = Ar \cdot K_{\Pi} = 22472 \omega^2 = 22472 \cdot 2,55^2 = 146124.$$

8. Визначаємо оптимальний середній діаметр частинки каші при співвідношенні [3]:

$$\frac{d_{\text{опт.}}}{\delta_{\text{опт.}}} = \sqrt[3]{Ar_{\text{опт.}}^m} \quad d_{\text{опт.}} = 0,056 \cdot \sqrt[3]{146124} = 2,9 \approx 3 \text{ мм.}$$

Отримані нами результати добре узгоджуються з попередньо прийнятими, оскільки на початку розрахунків ми прийняли середній діаметр частинки каші у розмірі 3 мм.

9. Визначаємо фактор роздільної здатності перемішуючого пристрою:

$$K_{\Pi} = \omega^2 D / 2g = 2,55^2 1/2 \cdot 9,8 = 0,325.$$

10. Визначаємо оптимальний критерій Ейлера при перемішуванні:

$$Eu_M = \frac{\sigma \cos \theta}{2 \cdot K_{\Pi} \cdot \rho_C \cdot (\varpi^2 r) \cdot \delta_{\text{опт.}}^2} = \frac{0,059 \cdot 0,86}{2 \cdot 0,325 \cdot 958 \cdot (2,55^2 \cdot 0,5) \cdot (0,056 \cdot 10^{-3})^2} = 7992.$$

11. Визначаємо споживану теоретичну потужність перемішування [5]:

$$N = Eu_M \times \rho_C \omega^3 D^5 = 7992 \times 958 \times 2,55^3 1^5 = 4986 Bm. \approx 5 kBm.$$

12. Визначаємо оптимальний критерій Вебера [5]:

$$We_{\text{опт.}} = \frac{\sigma \cos \theta}{\rho_C \cdot (\varpi^2 r) \cdot \delta_{\text{опт.}}^2} = \frac{0,059 \cdot 0,86}{958 \cdot (2,55^2 \cdot 0,5) \cdot (0,056 \cdot 10^{-3})^2} = 5195.$$

13. Перевіряємо отримані результати [5]:

$$Eu_M = \frac{We_{\text{опт.}}}{2 \cdot K_{\Pi}} = \frac{5195}{2 \cdot 0,325} = 7992 \rightarrow \text{повне співпадіння з пунктом 10.}$$

де, $We_{\text{опт.}}$ — оптимальний критерій Вебера з оптимальною товщиною ЛПШ $\delta_{\text{опт.}}$;
 K_{Π} — фактор роздільної здатності перемішуючого пристрою.

Критерій Вебера показує відношення сил поверхневого натягу рідини до сил інерції. Фізичний зміст оптимального критерія Вебера в нашому випадку полягає в тому, що відношення сил поверхневого натягу рідини до сил інерції має бути таким, яке забезпечує формування оптимальної середньої товщини ЛПШ навколо частинки каші при її відцентровому осадженні з точки зору максимально інтенсивного проходження багатостадійного дифузійного процесу, зокрема виходу екстракту з капілярнопористої твердої частинки і проходження його через ЛПШ під час варіння. Без сумнівів, що це залежить від швидкості відцентрового осадження частинки, яка функціонально залежить від факторів, які входять в модифікований критерій Архімеда.

Запропоновано розрахунок оптимальних параметрів перемішування у варильних котлах з перемішуючими пристроями, що використовуються для активізації дифузійних процесів, виходячи з оптимальної частоти обертання лопатей мішалки.

Також запропоновані результати перевіreno шляхом обчислення оптимального середнього діаметра частинки каші, що становить $d_{\text{опт.}} \approx 3 \text{ мм}$, а також оптимального критерія Ейлера при перемішуванні, що становить $Eu_{\text{МОПТ.}}$.

Література

1. Поперечний А. М. Процеси і апарати харчових виробництв [Текст]: Підручник / А. М. Поперечний, О. І. Черевко, В. Б. Гаркуша, Н. В. Кирпиченко, Н. А. Ласкіна, за ред. А. М. Поперечного. — К., 2007. — 303 с.
2. Білонога Ю. Л. Оптимізація параметрів подрібнення твердої сировини під час розчинення та екстракції в полі гравітаційних або відцентрових сил [Текст] / Ю. Л. Білонога, // Вісник НУ «Львівська політехніка» Оптимізація виробничих процесів і технічний контроль у машинобудуванні та приладобудуванні. — 2004. — № 481. — С. 104–116.
3. Білонога Ю. Л. Про доцільність розгляду гідромеханічних процесів з урахуванням сил поверхневого натягу на границі контакту тверде тіло-рідина [Текст] /Ю. Л. Білонога // Інтегровані технології та енергозбереження. — 2006. — № 2. — С. 56–64.
4. Гуров В. А. Справочник по производству органопрепаратов [Текст] : справочник / В. А. Гуров, М. А. Иноземцева, А. Б. Замиховский // М : Пищевая промышленность. — 1970. — 317 с.
5. Білонога Ю. Л. Оптимізація параметрів перемішування для максимальної інтенсивності дифузійних процесів [Текст] / Ю.Л. Білонога // Науковий вісник ЛНАВМ імені С. З. Гжицького. — 2004. — Т. 6, № 3. — Частина 6. — С. 8–14.

Білонога Ю. Л., Максисько О. Р., Турчин І. М.

**ПУТИ ОПТИМИЗАЦІЇ ПАРАМЕТРОВ ПЕРЕМЕШІВАННЯ
В СОВРЕМЕННИХ ВАРОЧНИХ КОТЛАХ**

На примере экстрагирования в процессе варения предложен алгоритм расчета оптимальных параметров перемешивания в пищеварильных котлах.

Ключевые слова: ламинарный приповерхностный слой, экстрагирование, коэффициент турбулизации ламинарного приповерхностного слоя, оптимальный критерий Эйлера, Вебера.

Bilonoha Y. L., Maksysko O. R., Turchyn I. M.

**WAYS OF MIXING PARAMETERS OPTIMISATION
IN MODERN DIGESTERS**

The algorithm of calculating the optimal parameters of mixing in food cooking boilers is shown on the example of extraction during the brewing proces.

Keywords: laminar surface layer, layer, the optimal criterion of Euler Weber.

Розділ 6.
КРАЄЗНАВСТВО, КУЛЬТУРА І ТУРИЗМ

УДК 930.2 (477.83/.86)

Цимбала О. С., Стаків О.

КНЯЖИЙ ЗВЕНИГОРОД: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДШИНА

У статті проаналізовано історію та сучасний стан розвитку княжого Звенигорода, охарактеризовано основні об'єкти культурно-історичної спадщини. Описано шляхи туристичного освоєння Звенигорода.

Ключові слова: Звенигород, культурно-історична спадщина, археологічні розкопки, музей.

«Нема на світі нічого вічного, а найбільш скроминаючими є велич і слава людей, народів, міст та держав. Такі і тим подібні думки напливають до голови кожному, що нині опинившися в Звенигороді, одному з багатьох сіл Бобреччини, усвідомить собі, що стоять на шматку історичної землі, повному ще недобутих і нерозгаданих скарбів давнього минулого, окутаному легендами та світлими історичними споминами» [6, с. 23].

Саме так, ще в 20-их роках ХХ ст. галицький краєзнавець Микола Голубець розмірковував над історичною долею Звенигорода, який зазнав і героїчної слави, і великого забуття. Отож, Звенигород — село, розташоване у Пустомитівському районі, за 20 км від Львова. Сьогодні воно невеличке. Загальна чисельність населення складає приблизно 1150 осіб. Звенигород зберігає за собою статус адміністративного центру: тут знаходиться Звенигородська сільська рада, у підпорядкування якої входять довколишні села — Відники, Гринів, Коцурів, Шоломинь.

У міжвоєнний період було опубліковано невеликі наукові розвідки про Звенигород, серед інших варто виділити археологічне дослідження Я. Пастернака [15] та історико-краєзнавчу публікацію М. Голубця [6]. Наукове зацікавлення Звенигородом тісно пов'язане з проведеним тут археологічних розкопок, що розпочались з 50-их років ХХ ст. і з певними перервами тривають до нашого часу. Перша наукова археологічна експедиція у Звенигороді була проведена в 1953–1955 рр. працівниками Львівського історичного музею за ініціативою археолога Ігоря Свєшнікова [3]. Загалом, серед українських науковців, що зробили значний внесок у дослідження Звенигорода, варто назвати І. Свєшнікова [18], О. Ратич, В. Гупало [8], В. Грабовецького [7], В. Лабу [12] тощо. Однак сучасні дослідження щодо популяризації культурно-історичної спадщини Звенигорода, розвитку його туристично-рекреаційних ресурсів практично відсутні.

Саме тому метою статті є спроба виділити основні об'єкти культурно-історичної спадщини, збережені у колишньому княжому місті, та окреслити можливості їх туристичного освоєння.

Звенигород Галицький — стародавнє руське місто в Галицькій землі. Знахідки, виявлені під час археологічних розкопок, дозволяють припускати, що на місці сучасного Звенигорода ще 15 тис. років тому. Виявлено низку стоянок і поселень пізнішого періоду існували стоянка мисливців. Очевидно, це дало поштовх до розвитку тут повноцінного укріпленого міста, яке формувалось поступово наприкінці I тис. н. е. і відігравало значну

роль у політичному та економічному житті Південно-Західної Русі XI — першої чверті XIII ст. Відомо, що в XI ст. Звенигород належав до багатьох давньоруських міст, за володіння яким розпочалася війна між сусідніми князями. Епізод цієї боротьби привернув до себе увагу всієї Давньої Русі і рукою монаха Києво-Печерського монастиря був занесений у давньоруський літопис. Відтак, перша літописна згадка про Звенигород відома з «Повісті временних літ»: у Лавреніївському списку — з 1086 р., в Іпатіївському — з 1087 р. Причиною появи Звенигорода на сторінках літопису стало повідомлення про вбивство володимирського князя Ярополка під воротами фортеці [18, с. 7–8].

Галицьким Звенигород названий був за розташування в Галичині, на відміну від Звенигорода Київського. Саме ж слово Звенигород, найімовірніше, утворилося семантичним способом: від давньоруського «звени город» — це укріплene місце, град, де дзвонили у дзвони під час наближення ворога. Не випадково, на гербі і прапорі сучасного Звенигорода зображені дзвони, які і дали назву місту. Варто сказати, що на наших землях часто зустрічаються назви населених пунктів, що вказують на різні засоби оборони від ворогів і мають зв'язок з городищами — найдавнішою слов'янською формою укріплень, які застосовувалися ще в доісторичних часах, а потім і в княжий період. До цих сіл належать Городиславовичі, Підгородище і Звенигород. Слово «город» означало укріплення, замок, обнесений ровом та валом з дерев'яною огорожею — частоколом. Згідно іншої версії, назва Звенигорода говорить сама за себе — «звени(ть) град». Народний переказ пояснює це таким чином: життя у місті розвивалося дуже бурхливо, а слава його лунала навіть в далеких краях [7, с. 25].

Хронологія важливих подій з історії Звенигорода загубилася у глибині тисячоліть, адже ще в дописемний період тут оселилися люди, про що свідчать результати археологічних розкопок. Так, встановлено, що місце теперішнього Звенигорода було заселене на початку бронзової доби, тобто чотири тисячі років тому. Під час археологічних розкопок тут виявлено могильники землеробсько-скотарських племен бронзової доби II тис. до н. е., поселення ранньозалізної доби початку I тис. до н. е., численні пам'ятки перших століть н. е. В VI–V ст. до н. е. на Звенигородщині зявилися кочові скотарські племена скіфів. Доказом їх перебування у цих місцях є знайдені листовидне бронзове вістря на список, характерна для них тригранна бронзова стріла та ін. На території Звенигорода виявлені пам'ятки перших століть до н. е. Цікавими знахідками є римські монети імператорів Траяна, Антоніна (I–II ст. н. е.). Вони, безсумнівно, свідчать про зв'язки тодішнього Звенигорода з Римською імперією. У VII–VIII ст. долину р. Білки заселяли бужани. Ці племена займалися землеробством, мисливством, торгівлею [18, с. 5].

XI–XIII ст. — це період найбільшого розквіту і піднесення Звенигорода, який входив до складу Київської Русі. Місто розвивалось поступово: тут вдосконалювались ремесла, осідали купці, сюди надходила данина з навколоишніх поселень. Родючі землі, природні багатства, зокрема велика кількість болотної руди, добре захищене річкою Білкою місце, розташоване на перехресті шляхів, що вели від Володимира-Волинського до Галича і землі Угорської, від Києва до Перемишли й землі Лядської, — усе це сприяло швидкому розвитку ремесл і торгівлі. Відомо, що в XI ст. Звенигород належав до багатьох давньоруських міст, за володіння якими розпочинається боротьба між сусідніми князями, що і стає причиною появи міста на сторінках літопису наприкінці XI ст.

У XII ст. окремими територіями галицької землі володіли правнуки могутнього київського князя Ярослава Мудрого — князі Ростиславичі: Рюрик, Володар і Василько. Рюрик князював у Перемишилі, Василько — у Теребовлі, Володар — спочатку у Звенигороді, а після смерті Рюрика й у Перемишилі. Після смерті Володаря Звенигород у 1124 р. переходить у руки його сина Володимирка, батька відомого і славного галиць-

кого князя Ярослава Осмомисла. З того часу до 1144 р. Звенигород стає столицею князівства і набуває свого найблискучішого розквіту. У першій половині XII ст. давньоруські ремісники почали виготовляти продукцію для збуту на ринках у Звенигороді. Цьому сприяла діяльність Володимирка, який, розширяючи кордони, присуднивав сусідні землі, збільшував внутрішній ринок. Розвивались торговельні зв'язки, зростало політичне і економічне значення міста. Очевидно, за Володимирка з'явилися у Звенигороді й кам'яні монументальні споруди — храм і палац XII ст., рештки яких відкрито під час розкопок городища у 1965–1972 рр. До цього ж часу відноситься й побудова дерев'яної П'ятницької церкви на торговельному майдані, залишки якої досліджено у 1977–1978 рр. Місто було настільке підготовлене до оборони, що в 1125 р., коли брат князя Володимирка Ростислав хотів захопити його, йому це не вдалося зробити. Навіть тривала облога Звенигорода не дала результатів; з півночі, заходу і півдня місто оточене недоступними болотами, а зі сходу — міцними острогами, за якими стояло три тисячі воїнів [18, с. 9].

У 1126 р. брат Володимирка Ростислав помер. Його володіння (Перемишльське князівство) Володимирко присуднив до Звенигорода. У 1141 р. до нього було присуднане Теребовлянське князівство. Внаслідок об'єднання Володимирком розпорошених князівств у одне ціле зросли могутність і політичний авторитет Галицько-Волинської держави, міцніла і розвивалась її тогоджна столиця Звенигород. Однак у 1144 р., після фактичного об'єднання Галицької землі, Володимирко переніс столицю зі Звенигорода до Галича. Проте сильна і недоступна звенигородська фортеця і далі залишалася надійною опорою Володимирка. Того ж року київський князь Всеvolod намагався здобути Звенигород, однак двічі зазнав поразки.

У 1152 р. у Галичі несподівано помер Володимирко, а вся його спадщина дісталась сину Ярославу, званому Осмомислом. До нього звертається автор «Слова о полку Ігоревім» зі словами: «...Галицький Осмомисл Ярославе! Високо сидиш ти на своїм золотокованім престолі, підперши гори угорські своїми залізними військами, заступивши королеві дорогу, зчинивши ворота на Дунаї, через хмари каміння кидаючи, суд по Дунай радячи. Грози твої по землям течуть, одчиняєш ти браму Києву, стріляєш із отчого столу золотого на султанів у далеких землях» [18, с. 12]. Ще кілька разів літописці згадували про Звенигород, оповідаючи про князювання Романа (1206–1208 рр.), Мстислава Удатного, який у 1221 р. віддав Звенигород в управління боярину Судиславу. Востаннє Звенигород згадується у літописі в 1235 р. у зв'язку з боротьбою Михайла Чернігівського і Данила Галицького за київський престол.

Через п'ять років орди хана Батія здобули усі міста, залишаючи на їх місці попіл. На початку 1241 р. ординці підійшли до Звенигорода. Літопис не згадує про захоплення Звенигорода Батієм, але шар попелу на городищі і людські кістки свідчать про те, що його спіткала така ж доля, як інші давньоруські міста. Після цього зникають про Звенигород літописні звістки, а його місце і роль перебирає на себе княжий Львів. Занепад міста пояснюється не лише тим, що воно було розгромлене татарами. Звенигород втратив своє значення як політичний і торговельний центр, не маючи близьких ринків збуту, що поступово переходили до Львова. Навіть під час походу польського короля Казимира на Галичину у 1340 і 1349 рр. про Звенигород ніхто із літописців не згадував. Та все ж впродовж XIV–XV ст. землі колишнього Галицько-Волинського князівства, а у їх складі і Звенигород, було захоплено польськими феодалами.

У період національно-визвольної війни 1648–1654 рр. біля Звенигорода двічі проходили війська гетьмана Богдана Хмельницького. У 1676 р. село було зруйноване турецькими військами [7, с. 25]. Поступово, втративши значення великого міста,

Звенигород довго ще залишався типовим містечком Речі Посполитої без права міського самоуправління. У XVIII ст. Звенигород разом з навколоишніми селами входив до Бережанської волості, яку мав у приватній власності великий польський магнат, коронний гетьман Адам Сенявський. На той час вигляд села дуже змінився. Звенигород поділявся на дві частини — панську і селянську. Селяни жили за валами окремими господарствами, які в тогочасних актах називалися дворищами. Таких дворищ на карті 1766 р. вказано 26 [18, с. 27]. З 1772 р., внаслідок першого поділу Речі Посполитої, західноукраїнські землі ввійшли до складу Австрійської імперії. Про скасування панщини в австрійський час у селі нагадує пам'ятний хрест.

У 1918 р. в селі з числа місцевих мешканців була сформована сотня (понад 135 стрільців), що входила до складу 3-го куреня 24-го піхотного полку Українських Січових стрільців. Звенигородська сотня приймала участь у бойових діях під час українсько-польської війни 1918–1919 рр.

У 1987 р. Звенигород урочисто відсвяткував своє 900-річчя. До цієї дати тут був збудований соціально-культурний комплекс та проведено ряд робіт для благоустрою села. Зокрема, розбудовано міні-містечко, що включає цілий ансамбль будівель, де знаходяться школа, сільська рада, Будинок «Просвіти», магазини, бібліотека тощо. Тоді ж збудовано приміщення музею, що своїм зовнішнім виглядом нагадує фортецю [4, с. 3].

ХХІ ст. вже встигло внести кілька яскравих сторінок у хронограф Звенигорода. Так, 22 грудня 2004 р. та 26 серпня 2006 р. тут відбулися урочистості з нагоди дня родини Крушельницьких. Львівський музей Соломії Крушельницької переніс святкування зі Львова у с. Звенигород, в якому жив і похований дід Соломії Крушельницької — Григорій Савчинський [1; 2; 14; 17]. Під час святкування відбулася екскурсія у музей Звенигорода, відвідини могили Григорія Савчинського. На урочистостях було присутнє молодше покоління родини Крушельницьких.

Звенигородська земля — це насамперед справжній клондайк археологічних пам'яток, які залишаються чи не головною цінністю села. До основних археологічних знахідок Звенигорода відносять стоянку мисливців кам'яного віку, стародавнє городище з оборонними ровами та валами, фундаменти кам'яної церкви XIII ст., дорогу XII ст., берестяні грамоти та багато інших археологічних пам'яток. Тривалі археологічні дослідження у літописному Звенигороді дали змогу дослідити на його території городище з рештками трьох церков і дев'яти могильників, а також сім цвинтарів в околицях міста. Рештки середньовічних укріплень розташовані на невеликому підвищенні посеред широкої заболоченої долини, яка оточена звідусіль пасмом пагорбів.

Сакральна спадщина села представлена двома діючими храмами. Дерев'яна церква св. Миколая, збудована на місці попередньої у 1891 р., знаходиться у північній частині села, біля дороги, на маленькій ділянці. У плані — тризрубна триверха будівля великих розмірів. Складається з квадратової в плані нави, до якої зі сходу прилягає гранчастої форми вівтар з прибудованими ризницями, а з заходу — прямокутний бабинець з прибудованим по осі маленьким присінком. Він, ризниці, а також двосхилий дашок над південним входом до нави розривають піддашшя, яке оточує церкву і опирається на випусти вінців зрубів і приставні кронштейни. Стіни церкви шальовані вертикально дошками і лиштвами. Бабинець, наву і вівтар завершують три великі світлові восьмерики, вкриті банями, які вінчають ліхтарі з маківками. Дерев'яна дзвіниця відсутня. Звенигородська дерев'яна церква захоплює погляд масивними об'ємами [9; 19; 21].

До 1939 р. покровителем місцевої церкви св. Миколи був знаний землевласник Альфред граф Потоцький з Ланцути. Як зазначено на пам'ятній дошці біля входу до храму, її пароха о. Костянтина Роздольського, який служив місцевій громаді 28 років, у 1949 р. заарештували, вивезли до Чернігова, де і замордували енкаведисти у 1952 р.

З 2007 р. верхи церкви перекрили новою бляхою. Сьогодні церква знаходиться у користуванні громади УГКЦ.

У 1991 р. у зв'язку з міжконфесійними непорозуміннями православна громада села розпочала будівництво нового кам'яного храму. Впродовж двадцяти років наполегливої праці, було споруджено величну муровану церкву св. Миколая Чудотворця, яка стала спадкоємцем княжих православних храмів. Чин освячення нового іконостасу та храму здійснив 26 рудня 2010 р. Архієпископ Львівський УАПЦ Макарій (Малетич).

Серед пам'яток історії до сьогодні зберігся в Звенигороді символічний хрест, споруджений на честь скасування панщини у 1848 р. Посеред села також насипана курганна могила, посвячена пам'яті жертв сталінських репресій та Українських січових стрільців, які полягли за волю України.

На честь святкування 900-ліття Звенигорода у центрі села зведені величний монумент, що поєднує у собі арку та 4 скульптури — Літописця, Воїна, Землероба і Матір, як берегиню життя. Арка зі звонами символізує об'єднання трьох князівств — Перемиського, Теребовлянського та Звенигородського. Добрим знаком вважають місцеві мешканці гніздо бузька на арці, як ознаку відродження могутності Звенигорода.

Також у селі діє музей історії давньоруського міста Звенигорода. Експозиція розгорнулась у сучасному будинку, спеціально побудованому для музею у 1987 р. Експонати розміщені на двох поверхах. Перший поверх презентує відділ археології. Тут привертає увагу колекція крем'яних знарядь праці, давньоруське бойове спорядження, жіночі прикраси, вироби з кістки. Все це — результат тривалих археологічних досліджень та розкопок стародавнього Звеногородського городища. І, безперечно, заслуговують на особливу увагу відвідувачів макети давньоруських храмів та діарама літописного міста. На другому поверсі музею розміщені виставки та панорама сучасного Звенигорода. Гордістю музею є вітражі (автори — брати Янковські та Шушерепа Я. Ф.), де зображені герб князівства, в'їзда брама міста, князь Володимир та ін.

Древня звенигородська земля щедра не тільки на багату археологічну спадщину, але й на талановитих людей. Звенигород має своїх сподвижників, якими гордиться, адже свого часу вони зробили величезний внесок у розвиток культури, мистецтва, духовності цілого краю. Серед них варто виділити постаті Григорія Савчинського та Василя Собенка.

Григорій Савчинський — громадський діяч, греко-католицький священик, рідний дідусь славетної співачки Соломії Крушельницької по лінії матері. У 1884 р. Г. Савчинський відзначив 50-річчя парохіальної діяльності. Тоді до Звенигорода прибула численна родина, серед якої був і зять ювіляра — Амвросій Крушельницький з дружиною і 12-літньою донькою Соломією, що робила перші кроки на концертах у Тернополі. На прохання гостей Соломія співала для рідного дідуся Григорія романси Миколи Лисенка та народні пісні [17, с. 13].

Григорій Савчинський був не тільки духівником, але й порадником, адвокатом селян, борцем проти пияцтва, учителем релігії, закладав читальні, комітети допомоги сиротам та престарілим. У духовній семінарії, крім богословських наук, вивчав агрономію, садівництво, бджільництво, цивільне право. Відтак, займався садівництвом та огоронництвом, виведенням нових сортів яблунь-саджанців, які розповсюджував серед селян [17, с. 10].

Савчинський відомий як культурний діяч і письменник, автор ліричних поезій, віршованих гуморесок, казок, притч і байок, прозових творів, збирач українського фольклору. Він брав участь у з'їзді українських учених у 1846 р. у Львові. Друкував свої твори в газетах «Зоря Галицька» та «Неділя», захоплювався музикою, народною

піснею. На сторінках «Зорі Галицької» вперше опублікував свої різноманітні твори: казку-легенду «Дід», байку «Гусак», притчу «Іван Наконечний» і повість «Геть, геть, геть!». окрім його віршовані байки були вміщені в читанках для учнів гімназії, які видав Ом. Партицький (1871, 1886). З ним особисто дружили і зверталися до нього за порадою відомі історики Дмитро Антонович, Ісидор Шараневич. Частими гостями Звенигородської парохії були письменник Іван Гуталевич, польські белетристи Зеленський і Корнель Уельський та інші.

Помер Г. Савчинський 16 лютого 1888 р. у Звенигороді, де й похований. На його могилі встановлений пам'ятник, який зберігся до наших днів. Високий та стрункий хрест на могилі, поглядаючи на широкі околиці, здається каже: «Тут спочиває чоловік правий і великий, пам'ять про котрого переходить із покоління в покоління».

Іншою визначною особистістю Звенигорода можна назвати Василя Антоновича Собенка (1918–2002 рр.). Вершиною творчості Собенка-художника є діорама «Оборона Звенигорода від татарської навали 1241 р.», яка присвячена 900-річчю від першої літописної згадки про місто Звенигород. Цей твір Собенко творив усе своє життя. окрім діорам малював художник й іконостаси у Звенигороді, Коцуріві, Сокільниках, Веренах. 3 липня 2012 р. у колишньому львівському помешканні Василя Собенка (вул. Вірменська, 8) розпочав роботу арт-салон «Мамина світлиця», де влаштована виставка його мальських творів.

Володіючи такою унікальною історико-культурною спадщиною, Звенигород має всі можливості для формування цікавої туристичної пропозиції. Інфраструктуру села загалом можна оцінити задовільно. У центрі села до святкування 900-річчя було зведено соціально-культурний комплекс. У селі працюють дитячий садок, школа, бібліотека, Народний дім, амбулаторія, відділення зв'язку, адміністративні служби, декілька магазинів, міні-пекарня та ряд інших невеликих приватних підприємств. Також функціонує «Музей древньоруського міста Звенигород». Селяни є прихожанами двох церков (греко-католицької та новозбудованої православної). Обидва храми посвячені на день св. Миколая Чудотворця. У задовільному стані дорога і транспортний зв'язок зі Львовом, є вуличне освітлення. Облаштовано дитячі майданчики, у добром стані футбольне і волейбольне поля [4, с. 3].

Ще у 80-их роках минулого століття, виходячи із непересічного характеру археологічних матеріалів Звенигорода, Ігор Свєшніков висунув і обґрунтував думку про створення Звенигородського музею-скансена, однак ці плани так і не вдалося втілити у життя [3].

Туристичне зацікавлення Звенигороду принесли два фестивалі, що відбулися тут у 2008 та 2009 роках. 13–14 вересня 2008 р. у Звенигороді відбувся фестиваль у форматі арт-парку «Галицькі фестини», що передбачав формування своєрідного інтерактивного музею просто неба. Наступного, 2009 р. (22–23 серпня), тут відбувся фестиваль «Захід», який пройшов у форматі Молодіжної музатракції з концертом і вечіркою за участі відомих українських виконавців.

Узагальнюючи, варто зазначити, що археологічна спадщина, героїчна історія княжого Звенигорода, збережені культурно-історичні об'єкти населеного пункту, пам'ять про визначних світочів культури, діючий музей та мальовнича місцевість, є доброю основою для формування тут цікавого туристичного продукту. Реальні можливості залучення туристів продемонстрували проведені тут у наш час два фестивалі, які нагадали про славне минуле столичного града і перспективні шляхи розвитку.

Література

1. Барна В. Савчинський Григорій Онуфрійович [Текст] // ТЕС. — Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. — Т. 3. — С. 218.

2. Бреєва В. Пам'яті Григорія Савчинського: [до 190-річчя від дня народж. священика, письменника] [Текст] / В. Бреєва // Свобода. — 1995. — 24 січ.
3. Булига О., Пономарьова Т. Археологічні матеріали Ігоря Свєшнікова у фондах Рівненського обласного краєзнавчого музею (тези наукової конференції в селі Острів Радивилівського району Рівненської області (2005)) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://archive.is/2HoF#selection-155.0-171.26>
4. Василечко В. Звенигород. Через віки до днів теперішніх [Текст] // Голос народу. — 2013 р. — 8 червня. — № 23 (1411). — С. 3.
5. Влох М. Винники. Звенигород. Унів та довкільні села [Текст] : історично-мемуарний збірник. — Чікаго, 1970. — 527 с.
6. Голубець М. Белз–Буськ–Звенигород [Текст]. — Львів, 1927. — 32 с.
7. Грабовецький В. Звенигород [Текст]. — Львів. — 1959. — 67 с.
8. Гупало В. До питання про особливий тип гончарних мисок зі Звенигорода [Текст] // Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich. — Krośno, 2006. — S. 373–389.
9. Дерев'яні церкви Галичини. Звенигород. Церква св. Миколи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://decerkva.org.ua/zvenyhorod.html>.
10. Закалик Б. Пустомитівщина [Текст] : історико-краєзнавчий нарис / Б. Закалика. — Пустомити, 2003. — 204 с.
11. Історія міст і сіл Української РСР. Львівська область [Текст] / редакційна колегія: Маланчук В. [та ін.]. — Київ : Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР, 1968. — 979 с.
12. Лаба В. Літопис парафії Звенигород від давніх часів до 1939 року [Текст] / Василь Лаба. — Львів, 2011. — 52 с.
13. Літопис руський за Іпатським списком / Пер. з давньорус. Л. Махновця; Відп. ред. О. Мишанич. — К. : Дніпро, 1989. — 591 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://litopys.org.ua/litop/lit10.htm>.
14. Медведик П. Один із славетного роду: (до 190-річчя Г. Савчинського) [Текст] // Тернопіль. — 1995. — № 1. — С. 54.
15. Пастернак Я. Нові археологічні набутки музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1933–1936 [Текст] // ЗНТШ. — Львів, 1937. — Т. CLIV. — С. 247.
16. Пшик В. Україлені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини ХІІІ–ХVІІІ ст. [Текст]. — Львів, 2008. — 240 с.
17. Савчинський Г. Звенигород [Текст] : ліричні поезії, віршовані гуморески, казки, притчі і байки, прозові твори / Упоряд. П. Медведик. — Т., 1993. — 87 с.
18. Свєшніков І. Звенигород [Текст] : Краєзнавчий нарис. — Львів : Каменяр, 1987. — 48 с.
19. Слободян В. Історія парафії УГКЦ Пустомитівщини [Текст] / В. Слободян, Б. Закалик. — Львів, 2009. — 110 с.
20. Тарнавський Л. О. Родовід Савчинських [Текст] / Л. Тарнавський, В. Тарнавський. — Львів : Апріорі, 2011. — 272 с.
21. Ханас В. Нехай лунають мелодії літописного Звенигорода [Текст] // Тернопіль вечірній. — 1995. — 25 січ.
22. Царик З., Царик М. Дерев'яні церкви та дзвіниці Бібреччини. — Львів–Бібрка, 1996. — 126 с.

Цымбала О. С., Стажив О.

КНЯЖЕСКИЙ ЗВЕНИГОРОД: КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ

В статье проанализирована история и современное состояние княжеского Звенигорода, охарактеризованы основные объекты культурно-исторического наследия. Очерчено пути туристического освоения Звенигорода.

Ключевые слова: Звенигород, культурно-историческое наследие, археологические раскопки, музей.

Tsymbala O., Stakhiv O.

**PRINCELY ZVENYGOROD:
CULTURAL AND HISTORICAL INHERITANCE**

History and modern development of princely Zvenygorod are analysed in the article, the basic objects of cultural and historical inheritance are described. Ways of the tourist mastering of Zvenygorod are outlined.

Key words: Zvenygorod, cultural and historical inheritance, archaeological excavations, museum.

УДК 338.487:659.113.2

Гузік Г., Стишельчик В.

ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ ЛЬВОВА В ПОГЛЯДАХ ЖИТЕЛІВ ЖЕШУВА

Сучасні європейські міста разом з іх існуючою природною функцією становлять важливі центри розвитку туристичного ринку. Істотне значення у формуванні конкурентної переваги міста має створена і одночасно рекламиована туристична привабливість продукту. Стаття торкається проблеми розвитку туристичної функції Львова у контексті проведених досліджень серед жителів Жешува.

Ключові слова: туристичний продукт, туристичний потенціал, туристична привабливість, міста-партнери.

Туристичний сектор — це один з найдинамічніших секторів економіки. Туризм стимулює економічний розвиток територій. Крім того, він є підставою для підвищенні ділової активності мешканців і розвитку підприємництва. Одночасно він сприяє промоції різних культур та змінює свідомість соціуму. Туризм є багатогранним явищем, а тому його розвиток повинен мати збалансований і обдуманий характер. Місцева та регіональна влада повинна концентрувати свою увагу на вирівнюванні найбільш суттєвих ускладнень, які з'являються у потенційних туристів. В управлінні місцевим розвитком туристичного ринку істотне значення має використання території, на якій розташована дана організація, а також, інтеграція її з місцевою інфраструктурою, будівництвом, культурою та багатьма іншими сферами [3, с. 1].

Потенційні туристи здійснюючи вибір цільового місця своєї подорожі, керуються запропонованим туристичним продуктом. Туристичний продукт розглядається через призму благ, які з'являються в результаті його придбання. Розміром вартості туристичного продукту є зручність, отримання очікуваної користі, задоволення, яке отримує споживач [7, с. 20].

Метою даної статті є дослідження можливостей розвитку туристичного ринку Львова в контексті обізнаності з туристичним потенціалом міста (з детальним розглядом туристичної території) серед жителів Жешува. Вибір місця проведення дослідження був невипадковим. Жешув від 4 квітня 1992 року є партнерським містом Львова. Значну роль відіграє також географічне положення Жешува. Дистанція між двома містами становить приблизно 230 кілометрів. Підставою для роздумів щодо значення туристичного продукта Львова та його привабливості є метод діагностичного перегляду з використанням техніки анкетування. Дослідження були проведені у 2011 році в м. Жешув, серед 150 випадково відібраних людей.

Неймовірний характер міста Львова, як і цілої Львівської області, приваблює також і туристів з Польщі. Чарівні місця міста, різноманітна архітектура, а також поєднання на конкретній території різних стилів і тенденцій в мистецтві та архітектурі, притягають туристів, які шукають враження.

Реалізація головної мети була спрямована на верифікацію початкової гіпотези, яку можна сформулювати таким чином: Історико-культурний простір міста Львова — це акумульований туристичний продукт, який в поглядах мешканців Жешува становить базу для створення нової загальноєвропейської туристичної дестинації.

Сутність і значення туристичного продукту

В процесі соціально-економічного розвитку, еволюція потреб людей, спостерігається формування нових форм туризму і мотивів вибору цільового туристичного напрямку. У цьому контексті з'являється таке явище, як конкуренція, яка постійно

присутня в ринковій грі. Туристичний продукт — це предмет туристичної пропозиції, який одночасно безпосередньо або опосередковано виступає предметом продажу.

В літературі представлено багато трактувань туристичного продукту, висвітлено різні його аспекти, а також різну точку зору в економічному, соціальному і географічному контексті. Туристичний продукт може бути предметом, річчю, послугою, місцем, організацією або ідеєю, яка в подальшому проходить перевірку ринком. Продукт може трактуватись як запропонований пакет послуг або пропозиція для реалізації. Туристичний продукт є спільною композицією елементів, а також ретельно відібраних туристичних об'єктів місць, який дозволяє споживачеві — туристи реалізувати свої потреби і досягнути мети подорожі.

Туристичний продукт становить суму благ туристичного обладнання і послуг. Представлене трактування має обширний зміст. До складу першої групи входять туристичні об'єкти природного і антропогенного характеру, а також комплементарні блага, які відображають початкову мету подорожі туриста. До другої частини продукту відносяться базові і комплементарні послуги [2, арк. 24–28].

Необхідно також підкреслити складність вимірювання і нематеріальність елементів територіального туристичного продукту. Наприклад, це умови економічного розвитку території, форми пропозиції послуг, емоційні, естетичні, соціальні атрибути та інше [5, с. 186].

Поняття територіального туристичного продукту необхідно, в значній мірі, розглядати в контексті територіального маркетингу, що дозволяє внести ясність в поняття регіону та туристичного продукту [9, с. 14].

У сучасній туристичній галузі панує думка, що туристичним продуктом може бути практично все. Навіть у випадку, якщо немає природних, створених протягом століть природних традиційних атракцій, то атракції можуть бути створенні штучно.

Туристичний продукт є «магнітом», який притягує туристів своєю унікальністю. Він є джерелом очікуваної користі, задоволення, приємності для споживача. Турист отримує користь, в результаті споживання продукту [7, с. 20].

Щоб ґрунтовно зрозуміти сутність туристичного продукту, необхідно виміряти його попит і пропозицію. У першому вимірі істотне значення відіграє потенційний продукт, який був створений завдяки різним елементам, і який в майбутньому може збільшити атракційність туристичної пропозиції [4, с. 107–120]. У другому вимірі — попит проявляється у точці зору туриста, яку він виробляє під час споживання продукта, це сукупні умови і характеристики обраних напрямків і одночасно психологічний продукт, який розуміється як спогад про подорож після її закінчення [6, с. 105, 155].

Турист роздумуючи про можливість подорожі вимірює туристичний продукт з доступним на ринку пакетом матеріальних і нематеріальних складників, які дають змогу реалізувати цілі туристичної поїздки [10, с. 35]. З цієї точки зору необхідно піддати дослідженню п'ять головних складових туристичного продукта: атракція, навколошне середовище, інфраструктура, послуги в даному місці, доступність, загальний образ і ціна.

У створенні туристичного продукта істотне значення також відіграє культурний аспект. Ідентичність кожного місця (в однаковій мірі як міст, так і сільської місцевості) вивчалася через історичні події. Ідентичність місця це єднання великої кількості змінних часу в незмінному місці. Таким чином, ідентичність місця більшою мірою формує його туристичну привабливість. Звичайно, це не єдиний чинник формування туристичної привабливості. Поруч з культурною спадщиною, яка є «мостом» між минулим і теперішнім, істотне значення у створенні туристичної привабливості визначає місцева реклама, яка є найбільш ефективною на культурних заходах, а також під час освітніх, тематичних чи мовних поїздок, а під час співпраці з містами партнерами. Крім того, творцями

образу даної місцевості, а точніше — міста, є його жителі, які повинні бути налаштовані гостинно і дружньо до туристів, що відіграє істотне значення у формуванні культурно-туристичного продукту місцевості.

Туристичний потенціал Львова

Львів знаходиться в південно-західній частині України у Львівській області. Кількість населення Львова становить приблизно 760 тисяч жителів. Густота населення міста — 4298 осіб/км². «Львів — місто в стилі Цивілізації Західного Напрямку, в світлі латинськім та грецькім, місто трьох соборів і трьох обрядів. Місто, побудоване росіянами, поляками, вірменами, євреями і іншими народами. Львів, який не розділяв людей, а тільки їх об'єднував. Для поляків Львів є містом-міфом, для львівських жителів — глибокою любов'ю і болем болів. Необхідно про це пам'ятати і це поважати. У сучасності це, однак, українське місто, і разом з тим головний центр незалежної української народної думки» [11, с. 12].

Місто Львів має багато елементів, які сприяють розвитку різних видів туризму. Розташований в районі з особливими природними та культурними ресурсами. Вирішальним значенням для розвитку туристичного продукту міста є культурна спадщина, а особливо історична міська інфраструктура. Львів є одним з унікальних міст-музеїв, оскільки в ньому знаходиться більше три тисячі історичних об'єктів. У 1998 році історичний центр, був занесений до Списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Серед усіх історичних об'єктів Львова найбільшу кількість становлять сакральні об'єкти. Львів був центром трьох костельних метрополій: латинської, православної, вірменської. З цієї причини місто названо містом трьох соборів, зокрема це: Латинський собор у Львові; Вірменський собор у Львові; Собор Св. Юра у Львові.

Неможливо охопити всі історичні об'єкти Львова. Однак, необхідно представити головні об'єкти, які повинні знаходитися в програмі подорожі. До них можна віднести: Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької, що є унікальним об'єктом мистецтва, скульптури та живопису. Руїни Високого замку — це наступна значима історико-культурна місцевість і місцевість для відпочинку. Важливим пунктом на карті міста є Личаківський цвинтар, який є найстарішим некрополем, а також Меморіал Львівських орлят, який входить до складу південно-східній частині Личаківського Кладовища. Привабливим місцем є також старе місто Львова з Площею Ринок, на якій в чотирьох кутах стоять фонтани з скульптурами Діани, Адоніса, Нептуна і Амфітрити, які були створені у 1793 році [12, с. 130-192].

Тут також розміщено більше 90 музеїв. До найбільш знаменитих відносяться: Національний музей імені Андрія Шептицького, Львівська галерея мистецтв, Палац Потоцьких, Аптека-музей «Під чорним Орлом», Міський арсенал і багато інших. Важливою туристичною аtrakцією є Вернісаж. Назва може вводити в оману, але насправді це галасливий ринок, переповнений відвідувачами з ранку до вечора. Місце, де можна придбати картини місцевих художників, антикварні ювелірні вироби, а також низку текстильних виробів.

Потенціал Львова — це не тільки історична інфраструктура, музеї чи ярмарки. Він також включає різні культурні програми, гастрономічну і гостинну базу. У Львові знаходяться п'ять професійних концертних залів: Львівська обласна філармонія, Львівський будинок органної та камеральної музики, Львівський палац мистецтва, а також Концертний зал Львівської національної музичної академії [13].

Протягом останніх років зафіксовано стрибкоподібний розвиток готельного ринку Львова. У 2005–2010 роках спостерігалась зростання кількості готелів та інших місць для ночівлі туристів на території міста. Табл. 1 ілюструє дані показники.

Таблиця 1
Кількість готелів та інших місць для ночівлі туристів у Львові у 2005–2010 роках

Рік	Кількість готелів	Кількість місць для ночівлі
2005	32	3438
2006	36	3787
2007	48	4094
2008	59	4546
2009	78	5282
2010	96	6114

Джерело: дані головного управління статистики у Львівської області

На підставі представлених даних можна спостерігати збільшення кількості місць ночівлі для туристів у Львові. В даний час в місті не існує проблем із розміщенням туристів. Протягом представленого п'ятирічного відрізу часу, кількість готелів збільшилася на 64, в той час як кількість місць для ночівлі збільшилося на 2 676. За даними ГУС у Львівській області у 2011 році кількість готелів зросла до 118, що пов'язано з підготовкою до Євро–2012 [14].

Разом з готельною базою, важливим елементом туристичного потенціалу міста є гастрономічна база. Місто має велику кількість ресторанів і інших гастрономічних об'єктів, яких разом з готелями у 2011 році було зареєстровано 1195. Ці об'єкти задовільняють різні культурні смаки туристів.

Львів є містом із багатим туристичним потенціалом, і навіть у важких економічних умовах країни без сумніву може конкурувати на туристичному ринку з іншими європейськими метрополіями.

Аналіз проведених досліджень

Дослідження розвитку туристичної функції Львова проводилась із використанням методики діагностичного перегляду на базі анкетної техніки. Дослідження проведено серед жителів Жешувя.

У дослідженні взяло участь 150 людей різного віку обох статей. Серед досліджуваних людей жінки становили 52 %, чоловіки 48 %. Вікова структура досліджуваних вказує на домінування двох вікових меж: 21–31 рік (42 %), 31–50 рік (28 %). Наступним істотним показником в проведенні анкетних досліджень є рівень освіти респондентів, який вказує, що значна їх частинка характеризується високим рівнем освіти 53 % і лише 25 % середнім.

Проведені дослідження сприяють верифікації головною гіпотези. Дослідження спрямовано на визначення рівня туристичного розвитку міста Львова, визначення чинників, що формують привабливість міста, дослідження рівня обізнаності зі Львовом жителів Жешувя, а також ідентифікація джерел інформації на тему знайомства з містом.

Отримані в процесі проведених досліджень результати показали, що 80 % респондентів відвідало Львів 1–5 разів, 16 % побували тут 6–10 разів, 4 % відвідали місто більше 10 разів. У процесі верифікації головної гіпотези істотне значення відіграє визначення мотивів під час вибору туристами міста Львова як цільового міста для подорожі. З цією метою респондентам представлено список для вибору мотивів подорожі, рис. 1.

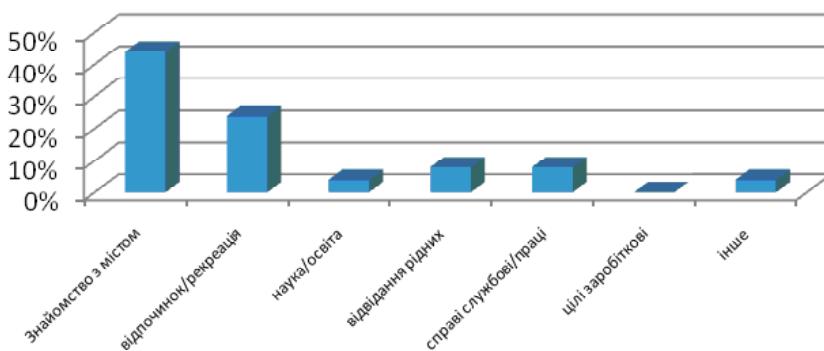

Рис. 1. Мотиви вибору Львова туристами. Джерело: власні розрахунки

Головними мотивами вибору міста Львова як цільового місця туристичної подорожі є ознайомлення з містом і бажання відвідати історичні місця, що становило 44 % відповідей, з метою відпочинку і рекреації їхало 24 % осіб. 8 % респондентів обрали відвідання рідних або в цілях бізнесу, в якості мети подорожі. 8 % анкетованих вибрали Львів як місце призначення через наявність цікавої туристичної пропозиції. Крім того, при виборі міста Львова 72 % жителів Жешува обрали Львів завдяки рекомендаціям інших осіб. Для іншої частини анкетованих не мало значення, куди поїхати в подорож.

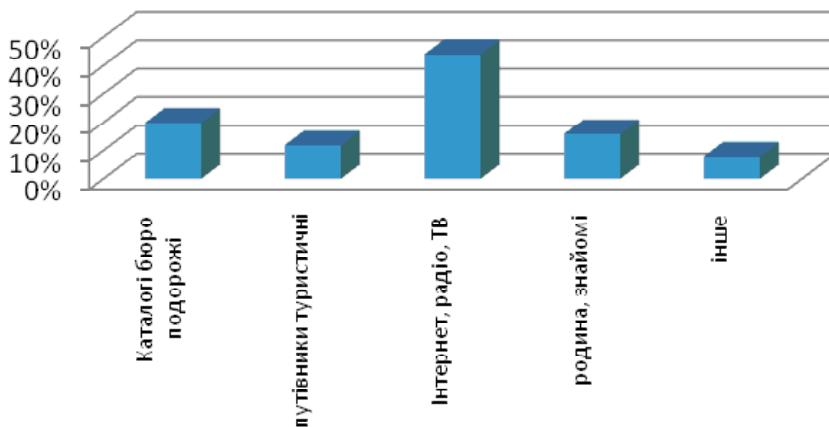

Рис. 2. Джерела інформації, якими керувалися жителі Жешува під час вибору Львова як цільового місця подорожі. Джерело: власні дослідження

До головних джерел інформації про Львів, представлених на рис. 2, належить: інтернет, радіо, телевізор (що підтверджує 44 % відповідей в анкетах). 20 % досліджуваних про Львів дізнались із каталогів, у бюро подорожей, 16 % — в розмовах з родиною/знайомими. 12 % респондентів інформацію про місто отримало від екскурсовода. Решта респондентів отримали інформацію про Львів з інших джерел, вважаючи при цьому, що головним джерелом інформації про місто є брошюри та листівки.

Важливим елементом у проведених дослідженнях становила оцінка привабливості туристичного продукта Львова, яка представлена на рис. 3. Туристична привабливість була оцінена за шкалою від 1 до 5, де 5 — це найкраща оцінка.

Жителі Жешува, які відвідали місто Львів, були задоволені природними цінностями міста, про це вказують відповіді. 32 % оцінило природні ресурси, як «дуже добре», 44 % — як «добре». Респонденти добре оцінюють готельну, гастрономічну та додаткову туристичну інфраструктуру міста. Найгірші оцінки отримала комунікація Львова і місця для відпочинку. 32 % анкетованих вважає що комунікація міста знаходиться

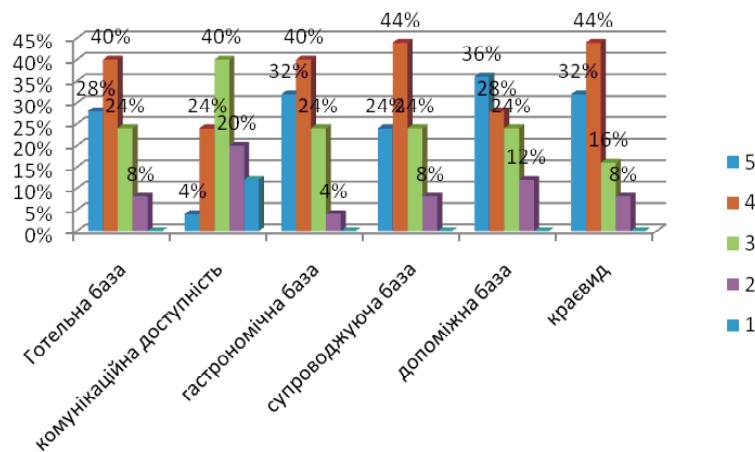

Рис. 3. Оцінка туристичної привабливості Львова. Джерело: власні дослідження

на низькому, або дуже низькому рівні. Тільки 4 % відповіло, що Львів має дуже хорошу комунікацію. Загальна оцінка конкретних елементів туристичного продукта Львова з точки зору жителів Жешувя знаходиться на хорошому рівні, тому необхідно зосередити увагу на можливостях більшого використання потенціалу міста, та на поліпшенні задоволення туристів.

Крім оцінки привабливості конкретних елементів туристичного продукту міста, досліджено також обізнаність жителів Жешувя із Львовом. В анкетах запропоновано вибір місць найбільшої зацікавленості серед туристів. Домінуючою частиною визначених в переліку місць були об'єкти історичної архітектури і музеї, які становлять істотну частку культурного продукту Львова. На рис. 4 відображено перелік привабливих місць Львова.

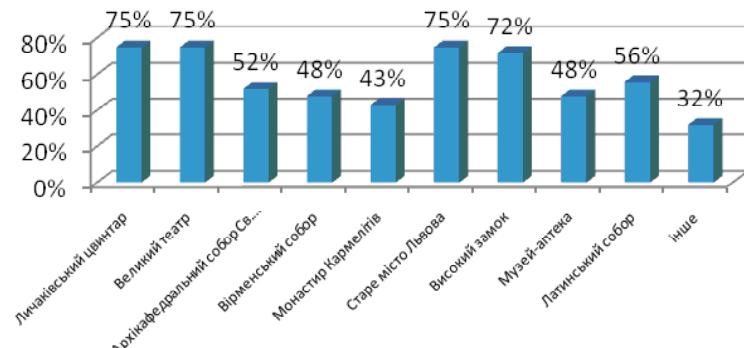

Рис. 4. Привабливі міста Львова які користуються зацікавленістю туристів.

Джерело: власні дослідження

До найбільш популярних і, одночас, найбільш знаменитих туристичних атракцій Львова в поглядах Жешувян віднесено: Личаківський цвинтар, Великий театр, Старе місто Львова, Високий замок. Значною популярністю користуються Латинський собор і Собор Св. Юра. До найменш популярних місць Львова, зазначених респондентами відносяться: Музей-аптека, Вірменський собор, Монастир Кармелітів.

Також важливу роль у формуванні туристичної позиції Львова на ринку відіграє обмін досвідом між містами партнерами. Львів та Жешув представляють приклад таких міст. Співпраця між містами створює можливості для контактів, обміну досвідом між адміністраціями та їх мешканцями. Розвиток контактів сприяє отриманню знань, обміну інформації, реклами розвитку спорту і культури, а також найбільш важливим є розширення горизонтів молоді та жителів даного міста.

Оновлена угода про співпрацю між містами Львовом та Жешувом датується 4 квітням 1992 р. Угоду підписали міський голова Василь Шпіцер і Мечислав Яновський. З того часу міста підтримують вид діяльності у сфері реклами туризму та туристичного потенціалу двох агломерацій.

Наступна частина проведених досліджень стосується співпраці між двома містами, якості обслуговування туристів у Львові, а також пропозицій щодо можливих напрямків спільнотної діяльності, метою яких є поліпшення привабливості Львова, а також знайомства з туристичними місцями. 72 % жителів Жешува стверджують, про великий вплив співпраці Львова та Жешува в розвитку туризму. Опитування респондентів щодо наявності та сили зв'язку показало наступне:

- 13 % респондентів засвідчили, що вплив є дуже великий;
- 13 % засвідчили, що зв'язок між цими показниками відсутній;
- більша половина (53 %) жителів Жешува відмітили, що ніколи не брали участі у заходах організованих в рамках співпраці міста;
- 40 % вважали, що брали участь саме у таких заходах;
- 7 % були не впевненими.

Значний розподіл думок респондентів можна спостерігати в контексті оцінки зусиль Жешува у рекламі Львова. Анкетовані оцінили зусилля влади Жешува в рівній мірі по 47 %, як великі зусилля і частково ефективні, і мало зусиль і неефективні. Інша частина (6 %) вважають зусилля значними і ефективними.

Істотне значення для створення туристичного продукту міста становить туристична інформація. Дослідження показали, що інформація задовільняє очікування 34 % анкетованих, в той час як 20 % досліджуваних є незадоволеними міської туристичною інформацією. Цікавим є те, що 46 % анкетованих не має своєї точки зору про якість інформації. Це можна трактувати по-різному: а) вони не мали досвіду користування таким типом послуг; б) мета їх подорожі не мала туристичного характеру. Важливо одночасно відмітити значення оцінки обслуговування туристів у Львові. На рис. 5 відображенено дану оцінку. Жителі Жешува оцінили обслуговування туристів у Львові як кваліфіковане і міле в 60 %, 17 % як погане, 23 % не має точки зору на цю тему.

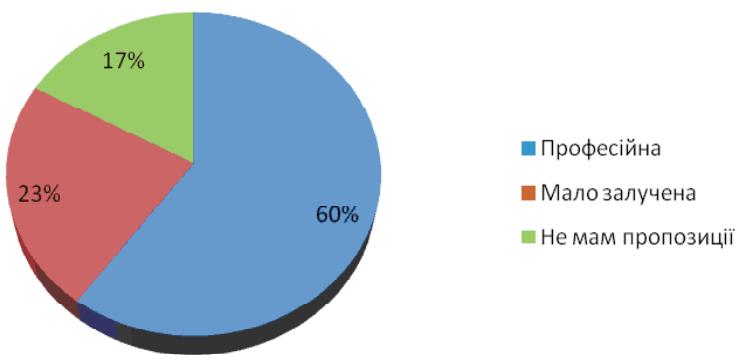

Рис. 5. Обслуговування туристів у Львові. Джерело: власні дослідження

Львів є містом з багатими традиціями і великою чисельністю чарівних пам'яток, в якому на першому плані є пам'ятники архітектури. Однак це місто значних недоліків, що не можна не відмічати в дослідженнях. Серед діяльності, яке сприяє поліпшенню туристичної привабливості Львова анкетовані вказали: збільшення безпеки в місті (20 %), заходи з промоції культури (18 %), поліпшення транспортної інфраструктури (20 %), поліпшення професіоналізму обслуговування (9 %), розвиток туристичної пропозиції (20 %), розвиток агротуризму (5 %), реклама шкільних поїздок у Львів (4 %) і 4 % інше.

Серед заходів, які б могла поліпшити знайомство з туристичним продуктом Львова серед жителів Жешува, анкетовані вказали: рекламу, культурні заходи, фотографічні виставки у центрі Жешува, також зниження цін на поїздку до Львова. Відсоткові значення відповідей респондентів представлені на рис. 6.

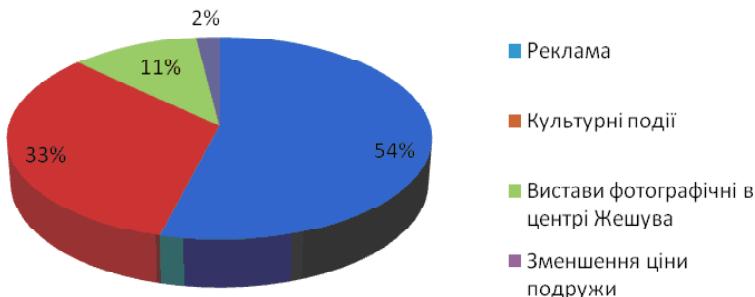

Рис. 6. Діяльність, яка може покращити рівень ознайомлення з туристичними місцями Львова серед жителів Жешува. Джерело: власні дослідження

Аналіз проведених досліджень виявив добрий рівень ознайомлення з туристичною місцевістю Львова серед жителів Жешува. Знання про Львів отримані жителями з власного досвіду. Львів є містом з великим туристичним потенціалом, який не викристовується в повному обсязі. Така ситуація повинна стати стимулом для місцевої влади, яка зосередить свою діяльність у сфері безпеки, транспортної інфраструктури, розвитку туристичних послуг, співпраці з іншими містами-партнерами.

Різноплановість туристичного продукта Львова, який є закумульованим туристичним продуктом місцевості, є основою для перетворення Львова у загальноєвропейську туристичну дестинацію. Львів є містом, що розвивається, із багатими традиціями і культурою. Свідченням минулої епохи є історико-культурні ресурси міста, які завдяки конкретним крокам місцевої влади можуть в значній мірі змінити позицію Львова на міжнародній арені. Львів повинен використовувати можливості реклами, співпрацюючи з містами-партнерами, наприклад з Жешувом.

Проведені дослідження підтвердили головну гіпотезу і дозволили сформулювати декілька кінцевих тез:

- Львів має багату туристичну пропозицію, завдяки чому є привабливою місцевістю для жителів Жешува.
- Туристичні цінності Львова є вихідними і найбільш важливими чинниками, що детермінують розвиток туристичної інфраструктури Львова.
- З точки зору респондентів, туристична інфраструктура Львова отримала високі оцінки.
- Рекламні заходи щодо промоції міста владою столиці Підкарпаття, за даними жителів Жешува, є не достатніми.
- Рівень знань жителів Жешува про туристичні цінності Львова є задовільним.

У підсумку проведених анкетних досліджень можна стверджувати, що з точки зору жителів Жешува Львів має туристичну привабливість. Архітектурні пам'ятники і історичні місця, а також високий рівень туристичних послуг, вказують на те, що місто користується популярністю серед туристів.

Влада міста, яка має багатий туристичний потенціал, повинна значною мірою фінансувати територіальний маркетинг, заснований на інтегрованому управлінні та плануванні розвитку міста, а також прагнути отримати конкурентні переваги [8, с. 60–61]. Крім того, Львів повинен мати широкий асортимент туристичних продуктів, щоб

залучити різні групи туристів. Велика конкуренція туристичних пропозицій європейських міст повинна становити одночасно стимул для підтримки еластичності і стійкості Львова до змінних навколошніх умов.

Література

1. *Венцковский А.* Ідентичність місця [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://obserwatorium-karkonoskie.blogspot.com>.
2. *Водейко С.* Економічні питання туризму [Текст] : моногр. / Водейко С. — Варшава : вид-во Вища школа торгівлі і права, 1998. — 181 с. : іл., предм. покажч. — ISBN 83-86919-23-X.
3. *Гузік Г.* Економічні аспекти загospodarювання туристичної території [Текст] : Статутні дослідження. Кафедра регіональної економіки Економічного університету Кракова / Гузік.Г., Островська В. — Краків, 2012. — 31 с.
4. *Гузік Г.* Культурний туристичний продукт як шанс для розвою краю і регіонів [Текст] : У CXL т. — Прогноз перспективи регіонального розвою Польщі до 2013 року/ Гузік Г; За ред. А. Гараньчика. — Варшава : ПАН КПЗК, 2011. — 369 с. — ISBN 978-83-89693-19-8.
5. *Кахневська М.* Область туристичної рецепція як предмет комплексного управління якістю (TQM) [Текст] : зб. наук. пр. / Академія фізичного виховання. — Познань, 2004. — 437 с. — ISBN 83-88923-37-4.
6. *Карчмарек Я.* Туристичний продукт [Текст] : моногр. / Карчмарек Я., Стасяк А., Владарчик В. — Варшава, 2005. — 261 с. — ISBN 83-7171-554-4.
7. *Мрук Г.* Стратегія продукту [Текст] : підруч. / Мрук Г., Рутковський И. П. — Варшава, 1999. — 31с.
8. *Незгода А.* Область туристичної рецепції в умовах стійкого розвою [Текст] : моногр. — Познань : Академія економічна в Познані, 2006. — 298 с. — ISBN 978-83-7417-168-7.
9. *Павліч А.* Реклама туристичного продукту. Міський туризм [Текст] : моногр. — Варшава : Діфін, 2008. — 142 с. — ISBN 978-83-7251-863-7.
10. *Панасюк А.* Продукт туристичний [Текст] : зб. наук. пр. / За ред. Панасюка А. — Варшава : вид-во ПВН, 2008. — 281 с. — ISBN 978-83-01-15638-1.
11. *Стройний А.* Львів, Місто сходу і заходу [Текст] : моногр. / Стройні А. — Краків : вид-во Бездрожа, 2003. — 222 с. — ISBN 978-83-60506-51-6.
12. *Токарский Я.* Львів і околиця/ Токарскі Я.— Варшава, 2007. — 380 с. — ISBN 978-83-7304-776-1.
13. www.ct.lviv.ua
14. www.lv.ukrstat.gov.ua

Гузік Г., Стишельчик В.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПРОДУКТ ЛЬВОВА В МНЕНИЯХ ЖИТЕЛЕЙ ЖЕШУВА

Современные европейские города вместе с их существующей природной функцией являются важными центрами развития туристического рынка. Существенное значение в формировании конкурентных преимуществ города является созданная и одновременно рекламируемая туристическая привлекательность продукта. Статья затрагивает проблемы развития туристической функции Львова в контексте проведенных исследований среди жителей Жешова.

Ключевые слова: туристический продукт, туристический потенциал, туристическая привлекательность, города-партнеры.

Guzik H., Strzelczyk W.

TOURIST PRODUCT OF LVIV IN THE OPINION OF LOCAL SOCIETY IN RZESZOW

Beside functions, naturally connected with their existence, modern European cities constitute important centers for tourist industry development. Significant importance for competitive predominance of the city is attributed to the creation and promotion of attractive tourist product. This study concentrates on the problem of possible ways of tourist function development in Lvov according to investigation conducted among citizens of Rzeszow.

Keywords: tourist product, tourist potential/capability, tourist attractiveness, partner town/city.

УДК 379.85

Безручко Л. С.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ ПУСТОМИТИВЩИНИ: СУЧASNІЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ У ТУРИЗМІ

Ключові слова: історико-культурні пам'ятки, Пустомитівський район, костел, туризм.

Сьогодні на території Львівської області склалась значні диспропорції у розвитку туризму, адже чітко виділяються території масового туристичного використання (м. Львів, Сколівський район, м. Жовква, замки «Золотої Підкови») та місцевості, які практично не використовуються у туризмі. Це загрожує перенасиченістю туристами найбільш освоєних ділянок та недофінансуванням мало відвідуваних територій. Тому сьогодні потрібно шукати нові туристичні ресурси, які зможуть розвинуті окремі види туризму, в той же час, розвантажуючи найбільш освоєні території. Відмітимо, що серед туристичних ресурсів важливе значення відіграють історико-культурні. Практично кожна територія має об'єкти історії і культури, які можуть стати основою для культурно-пізнавального, релігійного, етнічного, ностальгійного та інших видів туризму. Проте вони малодосліджені, а тому існує потреба у посиленному вивченні історико-культурних пам'яток, яке повинне включати: пошук таких об'єктів; дослідження їх сучасного стану; оцінку придатності для різних видів туризму; подання рекомендацій щодо їх практичного використання.

Вивченням вказаної проблематики займається низка науковців, серед яких: О. Бейдик, С. Кузик, О. Клапчук, Т. Божук, Р. Берест та ін. [1; 6; 4; 3; 2]. Дослідження перелічених науковців стосуються як питань оцінки історико-культурних ресурсів, так і можливостей їх використання у конкретному виді туризму.

Попри розташування Пустомитівського району у безпосередній близькості до м. Львова, туризм у ньому практично не розвивається. Це пояснюється низьким вивченням ресурсів, які можуть використовуватись у туризмі, а також низьким рівнем зацікавленості місцевої влади до організації певних видів туризму. Відмітимо, що в основному в районі рекреаційно-туристична діяльність здійснюється у різноманітних розважально-відпочинкових комплексах, серед яких: «Бухта Вікінгів», «Наварія Нова», «Гранд-Резорт». У той же час, мало використовуються історико-культурні ресурси, які тут збережені. Варто вказати, що практично у всіх 103 населених пунктах району існують об'єкти, які можна використати у культурно-пізнавальному туризмі.

Згідно даних відділу культури Пустомитівської РДА пам'ятки історико-культурної спадщини району представлені:

- 16 пам'ятками історії (які включають місце, де стояв табір козацьких військ Б. Хмельницького, братські могили радянських воїнів, садибу Устияновичів, могилу жертв репресій, пам'ятники на честь скасування панщини);
 - 15 пам'ятників монументального мистецтва (два пам'ятники І. Франку, один Б. Хмельницького та 12 — Т. Шевченка);
 - 24 пам'ятки археології (серед яких городище давньоруського міста Звенигород, має статус пам'ятки загальнодержавного значення);
 - 66 пам'яток архітектури (з них 50 включені у Державний реєстр культурного надбання та 16 пам'яток архітектури місцевого значення) [11].

Проте у Міністерстві культури України створюється новий Державний реєстр культурного надбання, до якого включене тільки городище у Звенигороді. Проте

зазначено, що цей перелік знаходиться на стадії формування, досі подаються рекомендації щодо об'єктів, які доцільно до нього включити.

Відмітимо, що пам'ятки, які описані відділом культури, є далеко не повним відображенням усіх історико-культурних об'єктів на території району. Аналізовані матеріали не включають об'єктів, що відображають існування тут німецькомовних поселень, залишків єврейської общини, а також нематеріальної спадщини, яка збереглась на Пустомитівщині та може бути використана у туризмі.

Важливе значення для організації релігійного та культурно-пізнавального туризму мають сакральні забудови, серед яких найбільш цінними є дерев'яні церкви. Зокрема, у районі є 24 дерев'яні церкви, з яких 13 включені у Державний реєстр культурного надбання та чотири є пам'ятками місцевого значення. Серед цих церков заслуговує уваги церква Богоявлення Господнього (1693 р. у с. Кугаїв), яка збереглась в оригінальному вигляді та є забудовою бойківського типу. Проте сьогодні потребує суттєвої реконструкції. Варто відмітити, що туристичним оператором «Відвідай», організовано тур під назвою «До церкви в Кугаєві», кошти від якого будуть залучені на реставрацію церкви [10]. Серед інших церков, які відзначаються добре збереженою автентичністю, виокремимо церкву Стрітення Господнього (1757 р. у с. Черепин), яку в 2007 році було покрито гонтом, що суттєво збільшило її туристичну привабливість. Ще одним цікавим дерев'яним храмом, який представляє інтерес для туристів є церква св. Михаїла (1765 р. у с. Дмитровичі). Особливістю цієї забудови є те, що вона носить типово латинізований характер з підкресленим вертикальним спрямуванням об'ємів. Такий характер пояснюється тим, що ця споруда первісно була костелом, відповідно це єдиний збережений у районі дерев'яний костел.

Окрім дерев'яних храмів, у районі є дві муровані церкви: храм Різдва Богородиці (XVI ст., у с. Піски (смт. Щирець)) та церква Пресвятої Трійці (XVI ст., у смт. Щирець). Вони можуть використовуватись для фортифікаційних турів, оскільки ці об'єкти мали оборонне значення. Сьогодні ці об'єкти реставровані і можуть бути залучені до туристичного використання. Для мистецтвознавців об'єктом огляду може стати мурвана церква св. Михаїла (1901 р. у с. Підберізці), яку у 1910 році розписував М. Сосенко.

Окрім церков, район славиться значним зосередженням костелів, адже у минулому значна частина населених пунктів району була заселена поляками. Проведені дослідження дозволили виявити у межах району 25 костелів, які збереглись до сьогодні. Дев'ять із них віднесенено до переліку пам'яток архітектури національного значення та один — до місцевого значення. Проте віднесення вказаних об'єктів до пам'яток архітектури не завжди дозволяє зберегти ці споруди. На сьогоднішній день, із костелів, які перебувають під охороною держави, три — перебувають у стадії руйнації, серед них: костел Всіх Святих (1758 р. у с. Годовиця); св. Валентина (1856 р. у с. Раковець); св. Марії Магдалини (1908 р. у с. Вовків). Тому існує потреба у відновленні та збереженні цих об'єктів. Серед, механізмів, які активно використовують для збереження костелів, є їх переобладнання у церкви. Зокрема наші дослідження дозволили виявити 10 таких об'єктів. Проте варто вказати, що це переоснащення частково змінює первісну цінність об'єкта. Цікавим для організації туризму є і те, що деякі костели були оборонного типу, а саме: св. Катерини (1612–1625 рр. у с. Зимна Вода), св. Миколи (XV ст. у с. Чишки), св. Станіслава (1553 р. у смт Щирець) [7, с. 134–141]. Свідченням їх фортифікаційного призначення є наявність бойничих отворів на вежах.

Важливими об'єктами для організації культурно-пізнавального та фортифікаційного туризму є палаці та замки. Відмітимо, що єдиний замок у районі — Старосільський (1584–1654 pp.). Проте, він перебуває у напів зруйнованому стані. У 2010 році замок

віддано у концесію, але у зв'язку з невиконанням умов, планується розірвання угоди. Серед інших об'єктів, які представляють туристичний інтерес, варто відмітити садибний будинок з парком (XIX ст. у м. Пустомити), садибний будинок (XIX ст. у с. Давидів), садибу Львівських архієпископів (1730 р. у с. Оброшино), а також місця розташування колись існуючих оборонних споруд: замку і монастиря-фортеці у с. Підтемне, оборонного двору у с. Ставчани та с. Милятичі [7, с. 132–142].

Інтерес для туризму представляють і пам'ятки археології. Зокрема, найбільш туристично привабливим є виявлене городище у с. Звенигород. Варто зазначити, що туристичному освоєнні цього об'єкту сприяє і функціонування музею історії Давньоруського міста Звенигород, у якому представлені археологічні знахідки, знайдені в околиці села. Окрім с. Звенигород археологічні об'єкти були виявленими і в селах Шоломия, Відники, Підберізці, Черепин, Чижиків, Гринів, Пасіки-Зубрицькі, Тарасівка, тощо. Перелічені населені пункти можна включати в маршрути при розробці культурно-пізнавальних турів з археологічним ухилом.

На території району починаючи з 1783 року виникали німецькомовні колонії, згідно картографічних даних станом на 1939 р. їх було десять: Острів — 1783 р. (смт Щирець); Розенберг — 1783 р. (смт Щирець); Кальтвассер — 1784 р. (с. Зимна Вода); Фалькенштайн — 1784 р. (с. Соколівка); Вайнберген — 1785 р. (м. Винники); Унтенберген — 1785 р. (с. Підгірне); Хоросно Нове — 1789 р. (с. Хоросно); Айнзідель — 1836 р. (с. Сердиця); Наварія (с. Наварія); Милятичі (с. Милятичі) [9]. Від перелічених колоніальних поселень збереглися тільки поодинокі об'єкти, серед яких: німецький дім молитви (с. Одиноке); приміщення школи (с. Соколівка); криниці у с. Сердиця та смт. Щирець; окремі житлові забудови у смт. Щирець, с. Підгірне та ін.; залишки колоніальних поховань у селах Одиноке, Соколівка, Хоросно та смт Щирець. Перелічені об'єкти можуть стати основою для організації ностальгійних турів. Зокрема, туроператором «Відвідай» розроблено два таких тури: 1) Слідами німецьких колоній на схід від Львова (який включає м. Винники та с. Підгірне) [12]; 2) 7 німецьких колоній біля Щирця (поселення Одиноке, Соколівка, Щирець, Хоросне) [8]. Відмітимо, що існує перспектива організації інших турів, присвячених проживанню німецькомовного населення у межах району.

Ще однією національністю, яка густо заселяла район була єврейська, проте її переслідування у період Другої Світової війни сприяло виселенню євреїв з території району. Синагоги в смт. Щирець та с. Наварія були знищені. Практично не залишилось об'єктів, які відображають єврейський побут та традиції, проте збереглося єврейське кладовище в смт. Щирець. Не зважаючи на занедбаний стан кладовища, воно вважається одним із найкраще збережених у Львівській області. Тут розміщено близько 4 тис. надгробків, які підписані на гебрайській мові, ідиші та вриті, а також додатково оздоблені вирізьбленими коронами, квітами, дикими звірами, птахами. Сьогодні єврейське товариство планує розчистити кладовище і зробити музеєм.

На території району є чимало військових поховань, які відображають ті бої, що відбувались у різні історичні періоди. Найбільше таких поховань збережено з Другої Світової війни, серед яких: могила полеглих у бою 1944 року молодих поляків (с. Верхня Білка); поховання восьми німецьких воїнів 1944 року (с. Пикуловичі); братські могили радянських воїнів (с. Борщовичі, смт Щирець, м. Пустомити, с. Миклашів, с. Мурване); поховання невідомих січових стрільців (с. Підберізці); поховання жертв репресій (смт Щирець).

У межах району функціонує п'ять музеїв, які присвячені як історичним подіям, так і визначним постатям, які тут проживали, зокрема: музей-садиба Устияновичів (с. Вовків); музей історії давньоруського міста Звенигород (с. Звенигород); музей І. Кер-

ницького (с. Відники); музей вишивки (с. Товщів); музей пам'яті жертв репресій (смт Щирець). Сьогодні серед перелічених музеїв до туристичного використання активно застосовуються музеї у селах Звенигород та Вовків, проте, варто звернути увагу і на інші музеї. Зокрема, музей пам'яті жертв репресій дозволяє ознайомитись із сталінськими репресіями та побутом ув'язнених. Цікавим є музей вишивки, який представляє народні ремесла, зібрані у с. Товщів. Відмітимо, що у музеї також дають майстер-клас по вишиванню. Зазначені музеї у перспективі можуть стати важливими туристичними об'єктами району.

Аналіз історико-культурної спадщини району вказує на можливість розвитку низки видів туризму, які носять культурно-пізнавальний характер. Серед таких видів туризму варто відмітити:

- релігійний — проявляється у відвідуванні церков і костелів району, а також цілющого джерела у с. Раковець;
- ностальгійний — відвідування об'єктів, пов'язаних із проживанням поляків, євреїв, німців, а також виселених галичан;
- фортифікаційний — ознайомлення із Старосільським замком, оборонними костелами та церквами району;
- археологічний — вивчення археологічних знахідок у с. Звенигород та інших населених пунктах району;
- культурно-пізнавальний — ознайомлення з найбільш важливими історико-культурними об'єктами Пустомитівщини.

Варто наголосити, що район має багато переваг, які сприяють ефективному розвитку туризму, зокрема:

- наявність значної кількості історико-культурних пам'яток, які відображають різні епохи;
- розташування у безпосередній близькості до обласного і туристичного центру області — м. Львова;
- добре забезпечення туристичною інфраструктурою;
- зацікавленість вихідців району у ностальгійних турках;
- наявність широковідомих серед туристів об'єктів (замок у Старому Селі, музей в с. Звенигород).

Окрім перелічених передумов організації культурно-пізнавального туризму в районі, варто виокремити і перешкоди, а саме:

- значна руйнація існуючих історико-культурних пам'яток, особливо збудованих іншими національностями;
- низька зацікавленість місцевої влади до розвитку туризму;
- переобладнання храмів та костелів, що змінює їх первісний вигляд;
- застарілість дорожньо-транспортної інфраструктури;
- мала кількість туристичних маршрутів у межах району.

На території Пустомитівщини відмічається значне зосередження історико-культурних пам'яток, які відображають побут та культуру як місцевих жителів, так і тих, хто проживав тут у різні періоди. Серед найбільш цінних об'єктів варто виокремити: 24 дерев'яні церкви; два кам'яні храми оборонного призначення; 25 костелів; об'єкти, які залишились від німецькомовних колоній; поховання різних національностей. Насиченість об'єктами історії та культури дозволяє розвивати тут релігійний, ностальгійний, фортифікаційний, археологічний та культурно-пізнавальний туризм. Проте існують перешкоди, які стримують розвиток туризму у районі, подолання яких потребує злагодженої дії влади, науковців та місцевих жителів. Відмітимо, що важливим елементом використання досліджених пам'яток у туризмі є організація нових туристичних маршрутів з обов'язковим врахуванням цих об'єктів.

Література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування [Текст] : моногр. / О. О. Бейдик. — К. : ВПЦ «Київ, ун-т», 2001. — 298 с.
2. Берест Р. Історико-культурна спадщина чернецтва Прикарпаття та методика її наукового дослідження [Текст] : метод. посіб. / Р. Я. Берест. — Львів : Видавництво Львівської Політехніки, 2012. — 168 с.
3. Божук Т. І. Методичні аспекти визначення оцінки сакральних об'єктів для потреб туризму [Текст] / Т. І. Божук // Вісник Львівського державного інституту новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола. Серія «Економічні науки». — 2008. — Вип. 3. — С. 260–272.
4. Клапчук О. О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області [Текст] : моногр. / О. О. Клапчук. — Львів ; Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. — 192 с.
5. Когут Н. Моя Пустомитівщина. Природа, населення і господарство [Текст] : навч. посіб. / Когут Н., Партем К. — Львів : ВНТЛ-Класика, 2003. — 56 с.
6. Кузик С. П. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід [Текст] : моногр. / С. П. Кузик. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. — 254 с.
7. Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст. (Каталог-інформатор) [Текст] / В. Пшик. — Львів, 2008. — 240 с.
8. 7 німецьких колоній навколо Щирця [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.vidviday.com.ua/7%20німецьких%20колоній%20навколо%20Щирця.html>.
9. Карта німецьких поселень 1939 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.semanchuk.com/gen/maps/UnterschutzGalizienDeutscheMap.png>.
10. До церкви в Кугаєві [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.vidviday.com.ua/kuhajiv>.
11. Пам'ятки культурної спадщини Пустомитівського району [Електронний ресурс] // Матеріали відділу культури Пустомитівської РДА
12. Сліди німецьких колоній на схід від Львова [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://www.vidviday.com.ua/Сліди%20німецьких%20колоній%20на%20схід%20від%20Львова.html>.

Безручко Л. С.

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТИ ПУСТОМИТОВЩИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ТУРИЗМЕ

Проанализировано современное состояние историко-культурных достопримечательностей Пустомитовского района. Исследованы возможности использования достопримечательностей истории и культуры района в туризме. Определено преимущества и препятствия для развития туризма на исследуемой территории.

Ключевые слова: историко-культурные достопримечательности, Пустомитовский район, костел, туризм.

Bezruchko L. S.

HISTORICAL-CULTURAL SIGHTS OF PUSTOMITIVSCHINI: MODERN CONSISTING AND PROSPECTS OF THE IR USE IN TOURISM

Analysed the modern state of historical-cultural sights of Pustomitivskij of district. Possibilities of the use of sights of history and culture of district are investigated in tourism. Certainly advantages and obstacles are for development of tourism on the probed territory.

Keywords: historical-cultural sights, Pustomitivskiy district, church, tourism.

УДК 338.48-6:2-523.4(477)

Юнко М. М.

ХРАМИ САМБІРЩИНИ ЯК ОБ'ЄКТИ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ

Стаття містить характеристику найвідоміших дерев'яних та мурованих святинь Самбірського району Львівської області, віднесених до пам'яток національної та місцевої спадщини, які можуть привабити українського та іноземного туриста, сприяти розвитку релігійного туризму. Подано інформацію про пам'ятні місця Самбірщини, де знаходилися давні монастирі.

Ключові слова: дерев'яна церква, мурована святиня, монастир, пам'ятка національної та місцевої спадщини, релігійний туризм.

Звівши святині, український народ у такий спосіб висвітлив епохальну подію вітчизняної історії — Хрещення Русі, утвердивши в українській культурі нові цінності, традиції що сформувалися на засадах основних рис християнства. В цих спорудах втілено потужний моральний потенціал християнського віровчення, його соціально-означиму ідею, завдяки якій українці були долучені до великої європейської християнської родини.

Існує регіональна специфіка спорудження церков, костелів та монастирів, яка демонструє процес прищеплення зasad християнської культури до вітчизняного релігійного ґрунту разом з іншими народами, для яких ця земля стала батьківщиною. Це позначилось на народженні унікальних сакральних пам'яток, що знаходяться на території Прикарпаття і можуть бути вагомим ресурсом для розвитку релігійного туризму.

Одним з найбільш самобутніх районів Львівщини є Самбірщина. Тут зосереджено багато унікальних святинь, які представляють собою особливі культурно-історичні об'єкти й формують своєрідний релігійний колорит цього краю.

Мета статті: виявлення та характеристика сакральних пам'яток Самбірщини як об'єктів релігійного туризму.

У сучасній літературі багато уваги приділяється розвитку релігійного туризму. Серед українських науковців значний внесок у дослідження проблем туризму, зокрема релігійного, зробили О. Бейдик, М. Долішний, В. Мацола, С. Кузик, Ю. Зеленюк. Проте, ці автори переважно зосереджуються на загальних питаннях стану функціонування туристичної галузі, дослідженням же туристичної діяльності на місцевому рівні приділяється недостатньо уваги. Зокрема це стосується використання храмових споруд в туризмі.

Самбірщина — це край, на території якого знаходяться перлини національної архітектурної спадщини — дерев'яні церкви. Святині збереглися і функціонують в багатьох селах. Серед них вирізняються своїм архітектурним ансамблем Церква Пресвятої Богородиці (1806 р.) в с. Блажеві, церква св. Димитрія (1825 р.) в с. Бірчиці, церква Вознесення Господнього (1927 р.) в с. Баранівці, церква св. Івана Богослова (1864 р.) в с. Береги, церква св. ап. Петра і Павла (1907 р.) в с. Бережниця, церква Успіння Пресвятої Богородиці (1912 р.) с. Берестяни, церква Святої Параскевії (1886 р.) в с. Вільшаник, церква Різдва Пресвятої Богородиці (1830 р.) в с. Вістовичі, церква св. Івана Хрестителя (1782 р.) в с. Вербівка, церква Успення Пресвятої Богородиці (1610 р.) в с. Долобів, церква Преображення Господнього (1867 р.) в с. Ковиничі, церква Покрови Пресвятої Богородиці (1850 р.) в с. Кружики, церква св. Миколи (1866 р.) с. Лука, церква св. Юрія (1880 р.) в с. Лукавиця та ін.

Загалом, у Самбірському районі знаходиться понад сорок дерев'яних церковних споруд. Декілька з них є пам'ятками архітектури національного значення, а саме: дерев'яна церква Зіслання Святого Духа у с. Викоти, церква Воздвиження Чесного Хреста у с. Вощанці, церква Різдва Пр. Богородиці у с. Зарайське, церква Св. Кузьми і Дем'яна в с. Максимовичах, церква Пресвятої Трійці в с. Мала Білина та інші.

Дерев'яна церква Зіслання Святого Духа у с. Викоти побудована в 1671 році. Як зазначає дослідник В. Слободян, у 1694 році церква отримала ерекційну грамоту від Михайла Хлопицького, скарбника землі Жидачівської. 1784 року будівля перенесена з іншої частини села на теперішнє місце [1, с. 524]. Влітку 2007 року під час ремонтних робіт у церкві було знайдено таблицю із зображенням лева і написом (старослов'янською) «Дністер». На таблиці зображено герб Галицького князівства, зелений лев на синьому фоні із короною Архангела Михаїла, який сперся на скелю. Таблиця на церкві може означати, що в селі була філія страхової компанії «Дністер» або, ймовірніше за все, що будівля була застрахована [2, с. 193].

В 1734 році у селі Вощанцях без жодного цвяха збудували дерев'яну святиню Воздвиження Чесного Хреста. У церкві знаходиться мистецький іконостас. В інтер'єрі храму на хорах збережено фрагмент гонтової покрівлі, якій майже триста років. На церковному подвір'ї стоїть велика дерев'яна двоярусна дзвіниця. На дзвоні є напис: «Оцей дзвін віддав до церкви Вощанецької храмови Воздвиження Чесного Хреста Божого при освяченний його милість господин Атанасій на Шептицях Шептицький, архієпископ митрополит Київський і всія Русі, єпископ Львівський, Галицький і Кам'янецький, архімандрит Києво-Печерський та Угнівський. Року Божого 1742. Перелитий 1929 року» [3].

У селі Зарайське знаходиться пам'ятка архітектури національного значення — дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці. Збудована вона у 1634 році. Свяtinя тризрубна, одноверха, завершена наметовим піраміdalним верхом. В 1930-х рр. гонтою покриття замінили на цinkовану bляху [1, с. 864].

Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці в с. Зарайське має збережений в її інтер'єрі різьблений чотирьохярусний іконостас. Створений він в кінці XVII ст. майстрами з найбільш популярного тоді в Перемиській епархії художнього осередку, що був у Судовій Вишні. Дослідники припускають, що майстерство цього іконостасу виконав відомий тоді іконописець Іван Медицький, котрий проживав у м. Самборі [1, с. 864].

У селі Долобів зберігається дерев'яна церква Успення Пресвятої Богородиці, яка входить до числа десяти найстарших храмів у Львівській області. Свяtinя збудували, згідно з даними шематизмів, у 1610 році. Дослідник В. Кармазин-Каковський датує церкву 1745 роком [1, с. 501].

Церква Св. Кузьми і Дем'яна в с. Максимовичах побудована в 1924 році. Дослідник В. Слободян зазначає: «Дерев'яна церква латинізованого типу стоїть на просторій ділянці, оточеній з трьох сторін деревами, біля дороги на західній околиці села» [1, с. 865]. На воротах церковного подвір'я можна побачити вирізане з металу серце, на якому написано: «Жертви Молодіжі М. Николай Висоцький 1928 рік». На сьогодні немає трактування значення цього напису.

Відомо, що за своїм призначенням храми одночасно могли виконувати функції оборонних споруд. З огляду на це, цікавою є свяtinя Преображення Господнього (1867 р.), що знаходиться в селі Ковиничі. Вона відзначається нестандартним виразним силуетом, який нагадує оборонну будівлю. Є відомо, що існуючу церкву колись перенесли із с. Кульчиці, а раніше у ній охrestили гетьмана Петра Сагайдачного.

Більшість сіл Самбірського краю зберігають пам'ять про дерев'яні свяtinі, які колись існували в тих чи інших поселеннях. Так, у селі Бісковичі була дерев'яна церква Преподобного Онуфрія, яку селяни розібрали. На місці колишнього храму зараз стоїть капличка Пресвятої Богородиці з написом: «Тут стояв престіл старої дерев'яної церкви прп. Онуфрія Великого, збудованої в 1740 році». У серпні 2009 р. стара будівля церкви була професійно демонтована та безоплатно передана для подальшої відбудови в Свя-

тогірський чоловічий монастир Покладення Ризи Пресвятої Богородиці. Станом на час освячення фігурки Матері Божої (8 листопада 2010 р.) церква в монастирі була повністю відбудована. Поруч з капличкою споруджено нову муровану церкву прп. Онуфрія. Зі старої церкви у новозбудовану перенесено унікальні старовинні ікони Благовіщення, Преподобного Онуфрія, Архистратига Михаїла та престільний хрест з Єрусалиму.

У Самбірському районі будували муровані церкви. Найцікавішою є святиня Собору Пресвятої Богородиці (1792 р.), що знаходиться в селі Містковичі. На церкві є табличка з написом: «Пам'ятка історії. В цій церкві служив о. Макар Стефан з III 1920-VIII 1940. Загинув в 1941 від рук НКДБ, вічна пам'ять».

Серед муріваних пам'яток сакральної культури є багато таких, що мають унікальну історію заснування. Наприклад, окрасою села Бабино є мурвана церква св. Івана Богослова — пам'ятка архітектури місцевого значення, збудована 1897 р. на місці дерев'яної. Згідно з переказами, на початку XV століття тут стояла перша дерев'яна церква. В 1542 році королева Бона Сфорца збудувала у східній частині села Бабина двір з церквою і дзвіницею, де поселилася вся королівська родина разом з охороною. Збереглася грамота від 3 лютого 1563 р., видана королевою Боною Сфорцю, в якій говориться, що парафія села Бабина «надана побожному духовнику, попу Андрію грецького (східного) православного обряду». Цю грамоту затвердив своїм власноручним підписом і печаттю Сигізмунд II Август — король Польщі [1, с. 517].

Муріваний храм св. Миколая побудували в селі Корничі у 1905 році. Церкву споруджено на місці колишньої дерев'яної за проектом відомого архітектора В. Нагірного [1, с. 530].

При в'їзді в село Луки, ліворуч від дороги, можна побачити муровану церкву Преображення Господнього (1925–1927 рр.), освячену у 1932 р. Поруч із нею знаходяться дзвіниця і фігура ангела, який опирається на праву руку. На подвір'ї храму встановлено пам'ятний хрест з аркою та написом: «Боже Великий Єдиний, нам Україну храни. 1848–1928. Пам'ять знесення панщини. Дня 16 мая». Цей оригінальний комплекс поєднує принципи духовності та історичну пам'ять про культурні та історичні події краю.

У селі Никловичі мешканці збудували муровану церкву Успення Пресвятої Богородиці, 100-ліття якої відзначалося у 1912 році. Вперше парафіяльна церква тут згадується у 1579 р. Згодом, у 1648 р. збудували іншу, дерев'яну одноверху церкву. Споруду увінчував параміdalний наметовий верх з одним заломом над навою. За переказами її розібрали. У 1912 р. на місці попередньої церкви спорудили існуючу муровану хрещату одноверху в плані споруду, завершенну над середхрестям сферичною банею з ліхтарем і маківкою на циліндричному барабані.

На невеличкому пагорбі села П'яновичі височіє храм Св. Арх. Михаїла, збудований у 1911 р. за кошти громади села. Біля церкви місцевий мешканець офірував білоніжну скульптуру святого, ім'я якого носить церква. 21 листопада 2011 року святиня Св. Арх. Михаїла святкувала 100-ліття з часу першої Служби Божої.

Підгайчики, як одне з найдавніших сіл Самбірщини, існувало задовго до першої письмової згадки. Період побудови першої церкви в ньому залишається невідомими. У XVII ст. Підгайчики були волосним селом, а це свідчить про очевидне існування тут церкви у минулому. Припускають, що до пожежі 1892 року, яка знищила значну частину села і церкву, храм був дерев'яний. У 1895 р. в селі зведено муровану святиню св. Якова за сприянням о. Келестина Кульчицького. З розповідей старожилів стало відомо, що лише у 20-их роках ХХ ст. церковну споруду розмалювали. Роботу виконав місцевий мальляр — колишній емігрант, який повернувся в Україну, Іван Чиковський. Поруч з церквою у 2012 р. громада села звела нову муровану дзвіницю на місці колишньої дерев'яної.

У церкві св. Якова зберігається найстаріша книга — «Октоїх», видрукувана в 1642 році у Львові в друкарні Сльозки і куплена для колбаєвицької церкви. Через те, що підгайчани разом з колбайовичанами згодом створили одну парафію, а сільський священик жив на попівстві у Підгайчиках, книга опинилася в Підгайчиківській церкві.

Сьогодні у селі Пиняни стоїть мурована церква св. Кузьми і Дем'яна. Храм був збудований у 1913 році за душпастирського служіння о. Володимира Петрика. Це триверха, хрещата в плані споруда, вкрита шоломовими банями, увінчаними маківками на ліхтарях. 17 листопада 2013 р. церква святкувала 100-літній ювілей. В цей день у храмі перебували мощі св. Кузьми і Дем'яна.

У Самбірському районі збереглися унікальні пам'ятки християнства, які є культурними і сакральними осередками інших народів, що компактно проживали чи проживають тут. Серед них помітно вирізняються польські храми. До наших часів збереглася низка римо-католицьких костелів у селах Самбірщини, а саме: Воютицький костел св. Катерини Олександрійської, костел Пр. Діви Марії Королеви Польщі у с. Берестяни, костел св. Варвари у селі Дубрівка, костел Йоана Хрестителя в с. Бісковичі та інші.

Римо-католицька парафія з'явилася у Воютичах в 1470-х рр. Яким був первісний храм, де він стояв — невідомо. У 1598 р. Ян Томаш Дрогойовський, перемиський староста, відновив фундацію парафії, дарував їй нову земельну ділянку. Близько 1600 р. Воютичі стали власністю каштеляна перемиського Станіслава Стадницького. Згодом у 1626 р. в селі збудовано і освячено новий костел. Він був дерев'яним з мурованою захристією. Фундував храм Томаш Дрогойовський. Костел простояв не довго, деформувався через кілька десятиліть, а в кінці XVII ст. розсипався.

З ініціативи тогочасного власника села, волинського воєводи Яна Францішка Стадницького, у 1714 р. почався збір коштів на побудову мурованої святині. Фундації допоміг великий коронний маршалек Юзеф Mnішек. В 1719 р. у Воютичах постала мурована церква, сьогодні пам'ятка архітектури місцевого значення, костел св. Катерини Олександрійської. В 1896 р. позаду костельного пресбітерію було зведено усипальницю родини Тхужницьких, тогочасних власників села. Каплиця Тхужницьких — необароковий взірець архітектури того часу [4].

Костел св. Варвари у селі Дубрівка має свою цікаву історію. Спочатку було споруджено каплицю біля ціллющого джерела. О. Фредерик Алембек під час візиту у 1642 році згадує її як муровану, що мала три вівтарі, головний з яких перенесли у парафіяльний костел у Самборі. За протоколом у Перемишльського єпископа Вацлава Сераковського від 1753 р., окрім головного вівтаря св. Варвари з однайменним чудотворним образом першої половини XVII ст., були ще чотири вівтарі: Матері Божої Святого Скапулярію; св. Петра і Павла; св. Ursули та св. Миколая. У 1794 р. відбулося відновлення чудотворної ікони в костелі. За переказами, образ Мучениці за віру не раз рятував місцевих жителів від лиха та неприятельського спустошення [5, с. 178].

Костел Пр. Діви Марії Королеви Польщі розташувався на західній околиці с. Берестяни у 1912–1914 рр. Споруда будувалася на ділянці землі, подарованій Земельним банком з Ланцуту, згідно, креслення костелу Богородиці — у Белзі. У 1914 році костел було посвячено під патронатом Богородиці. Окрема парафія римо-католиків постала у Берестянах у 1921 році. Власник маєтку з села Надиби (Владислав Тхужницький) зробив фундаційний акт костелу. Проте ще у 1927 році тут бракувало бічних вівтарів, органу, всередині відсутній ремонт. У 1935 році костел ще не був мальований. В роки Другої світової війни три дзвони забрала німецька влада. Один з них був відлитий у Варшаві у 1889 році (вага 123 кг). На другому дзвоні був напис: «Року Божого 1827» і малюнок з образом св. Михаїла, який топче дракона (вага 79 кг). «Третій дзвін був

вилитий 1889 року» [6, с. 102]. Після війни польське населення виїхало до Польщі, а костел використовувався як склад. Сьогодні святиня відродилася й обслуговує греко-католицьку парафію чотирьох сіл: Берестяни, Воля Баранецька, Баранівіці та Міжгайці.

Римо-католицький костел Йоана Хрестителя в селі Бісковичі, збудований у 1907 році, є пам'яткою архітектури місцевого значення. Римо-католицька громада села не мала свого храму. Вона належала до парафії Усікновення св. Йоана Хрестителя у Самборі, заснованої ще у другій половині XIV століття. У 1898 році місцевий порох о. Войтех Бел організував комітет, який розпочав збір необхідних коштів для побудови власного костелу. У 1899 році завдяки зусиллям цього комітету відбулось освячення римо-католицького кладовища в Бісковичах, а 22 липня 1906 року було освячено наріжний камінь майбутнього мурованого храму. Його будівництво велося без архітектурного проекту. Споруджували храм місцеві господарі Ян Іванчук та Валентин Рихлик. 31 жовтня 1909 року перемишльський декан о. Яків Федеркевич освятив костел разом з двома дзвонами. У 1928 році у Бісковичах була заснована самостійна парафія у складі Самбірського деканату, яка існує до цього часу. У 1990 році бісковицький костел реставрували й заново освятили під титулом св. Йоана Хрестителя [7, с. 124].

Костел Матері Божої Фатімської розташувався в селі Корналовичі. У 1890 році поруч з святинею споруджено і освячено під титулом Пресвятої Діви Марії муровану цвинтарну каплицю родини Созанських, яка використовувалася як публічна. Тривалий час каплиця була закрита. Зараз вже діюча. Обслуговують костел Воскресінці — Згромадження Воскресіння Ісуса Христа [1, с. 257].

У 1896 році в Погірцях постала філіальна мурована каплиця Святої Родини, а у 1906 р. — парафіяльна експозитура. Маленької каплиці, що набула статусу парафіяльної святині, вже було недостатньо для задоволення духовних потреб мирян, тому у 1935–1937 рр. було споруджено костел Святої Родини. Проект нового костелу розробив Лаврентій Дайчак. Храм у Погірцях вражає своїми розмірами, оскільки всі роботи велися без використання будівельної техніки.

Славиться своїм костелом Матері Божої Лурдської село Ралівка (костел постав тут на початку ХХ ст.). У 40-х роках святиню закрили, і лише з 1992 р. він став діючим. Костел також обслуговують Воскресінці — Згромадження Воскресіння Господа нашого Ісуса Христа.

У селі Стрілковичі стоїть оновлений римо-католицький костел Всіх Святих. Перші згадки про святиню відносяться до XV ст., тоді й була заснована парафія. У XVI ст. споруджено другий дерев'яний костел, згодом у 1627 р. збудовано третю дерев'яну святиню, оскільки попередню спалили турки. На місці колишнього дерев'яного костелу, у 1693 р. зведені новий мурований, який неодноразово добудовувався й перебудовувався. Нині він реставрований. Поруч зі святинею вже в наші дні споруджено пам'ятник Папі Римському Іванові Павлу II.

У селі Сусолів є костел св. Терези від Немовляти Ісуса. Святиня діюча. У 1930 р. місцева громада спорудила каплицю, яку у 1931 р. овячено під титулом св. Терези. На цьому місці в 1993 р. збудований новий мурований храм.

У XVII–XVIII ст. жителі Чукви вирізнялися з-поміж решти місцевого населення принадлежністю до римо-католицької церкви та іншими атрибутами польської ідентичності, зокрема своїми іменами та прізвищами. Римо-католицька парафія в селі Чуква заснована у 1415 році, тоді було збудовано дерев'яний костел. Його знищили татари у 1623 р. Іншу дерев'яну святиню спорудили у 1628 р., на місці якої у 1720 р. (1727 р.) був зведений мурований костел Різдва Матері Божої стараннями о. Домарадзького. Поруч із костелом стоїть мурована дзвіниця, споруджена у 1823 р. на місці дерев'яної.

В скарбниці культурної спадщини Самбірщини визначне місце належить монастирям, що мають велику історичну та культурну цінність. У багатьох населених пунктах Самбірського району збереглися ансамблі старовинних монастирів, найбільш цінні з яких знаходяться в місті Самбір. До кінця XIX століття в Самборі функціонували чотири польські монастири: домініканський монастир (заснований в 1406 році); бернардинський монастир, збудований у 1471–1476 роках; монастир бригідок (заснований в 1621 році); монастир езуїтів, закладений у 1698 році. Є згадки, що при церкві Св. Пилипа був український василіанський монастир, але ці дані не підтверджені.

В джералах повідомляється про інші монастири Самбірщини. Зокрема в урочищі Монастирець біля с. Городище існував чоловічий Василіанський монастир [1, с. 521]. У селі Велика Білина під управою отців Василіян теж існував монастир, який мав велике релігійне значення для парафіян, оскільки в ньому містився чудодійний образ «Успіння Божої Матері». Цей монастир було закладено у 1686 році. Дослідник Коссак вважав, що «монастир той стояв заодно з монастирем Лаврським. Звичайно мешкало тут по 2 монаховь, котри маючи ту невеличку церковь, набоженьство отправляли, и господарством хутора займалися» [9, с. 5]. У 1691 р. монастир перейшов в унію, у 1743 р. він був інкорпорований, а в 1811 р. — закритий. У 1841 році отці Василіяні продали живий інвентар, ерекціональні гранти навколо монастиря, а також сіножаті, по яких досі залишилася топонімічна назва «Кляшторне», забрали з собою чудотворну ікону і завезли до своєї головної резиденції в Лаврові. Цей факт наводить і М. Ваврик: «Сюди (до Лаврова — авт.) на величаві підпости напливав тисячами побожний народ із своїх гарних гір до чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, що її в 1811 р. перенесено сюди зі скасованого Білинського монастиря» [8, с. 189]. Зараз від монастиря залишилася тільки дерев'яна двозрубна безверха церква св. Василя, вкрита спільним дахом з низенькою вежею і наметом на західному фасаді. На території, де колись стояв монастир, досі зберігаються дві криниці. Старожили стверджують, що їх викопали на святому місці, оскільки тут двічі людям з'являлась Матір Божа.

Хутір Велика Хвороща, мабуть, є також колишнім монастирським угіддям. Є згадки про заснування тут у XVIII ст. жіночого монастиря. Обитель була розташована на місці, де зараз знаходиться храм св. Петра і Павла. Монастир згадується в джералах лише двічі: у 1716 та 1719 рр., а саме: з приводу судового процесу, який проводили ігуменя Форощанського монастиря Марта (Винницька) та черниця Анатолія (Желізна) і своїми сусідами. Ймовірно, монастир перестав існувати вже в першій половині XVIII ст. У 1759 р. о. Панько Головчинський виступає в джералах як Форощанський капелан. Згідно з вироком Перемишльського єпископського суду цей священик мав зректися прав на «посідання землі Форощанської капеланії». На підставі цієї згадки можна зробити припущення, що монастир у цьому часі вже не існував. В реляціях Перемишльських унійних (греко-католицьких) єпископів з 60-х рр. XVIII ст. про стан своєї єпархії обитель не згадується [3]. На місці монастиря залишилася церква св. апостолів Петра і Павла (1862 р.). Будівля церкви неначе «висить в повітрі» — конструкцію на кутах тримають дерев'яні колоди і бетонні подушки. Святиня тризрубна, безверха. До вівтаря з півдня прибудована ризниця, вход до якої прикрашений дерев'яною загорожею. Будівля оточена піддашшям. Зі сходу його підпирає, очевидно, колишня ікона, на якій видно контури Богородиці та двох святих. При маленьких розмірах церкви до неї ведуть два входи — від заходу в бабинець, з півдня — до нави. На надпоріжнику західних дверей є напис, за перекладом В. Слободяна він звучить так: «А першаго созданія року 1662» [1, с.299].

В селі Лука у XVII ст. існував монастир, який у 1691 р. перейшов до унії. Його ліквідовано у 1700 р. [9, с. 189]. «Дубенська нарада 1745 р. дня 19.10. поділила Свято-

покровські монастирі на дві категорії: само визначальні, та такі, що в злузі з іншими були б спроможні утримати численнішу братію. До першої категорії зараховано сім монастирів: Білосток, Вінець, Крехів, Мильці, Овруч, Почаїв та Унів. До другої категорії — 31: Лаврів, Лішня, Львів (св. Юра), Погоня, Підгірці та ін. До цих монастирів, що увійшли до другої категорії, було прилучено 61 монастирків: Білина, Болохів, Гошів, Жовква, Лука» [8, с. 25–27]. «Монастир (існував) 1617р.-? 1711-? (п. 5 Лука,) св. Троицький властиво «Монастир», коло села Луки в. обв. Колом. Десь по р. 1600 купив Лавро Хурчковичъ, подданий Потоцьких два грунта і заложив на них монастиръ. Въ р. 1617 подтвердили Стефанъ Потоцкій и его жена Марія Могилянка, донька Шеремія, господара молдавського фундацію Хурчковича, додаючи при том монастиреві зъ своєї сторони грунть над самим Днестром, коло «броду Іссаковскому», аби монахи моленія за фундаторовъ щодень отправлялі. Строитель монастиря О. Макарій був на Соборе в Уневе в. р. 1711. Монастиръ той знесено в. р. 1789, а фундацію продано в. р. 1801 Маврикію Іосифови Ценському за 25 000 зл.» [9, с. 148].

Село Нагірне (Угерці Заплатинські) прославилося існуванням монастиря. У 1618–1619 рр. тут діяла друкарня, в якій надруковано ряд книжок релігійного змісту. Так, священик Павло Люткович та монах Сильвестр опублікували у 1619 р. «Короткий хронологічний літописець» [10, с. 57].

Слід зазначити, що спорудження церков на Самбірщині охоплює історичний період з XVI по XX ст. і яскраво характеризує історичний розвиток краю протягом кількох століть. Різноманітні святині переважно представляють собою поєднання української та польської духовних культур та культури тих відносин, які формувалися між людьми, що проживали на цій території.

Дослідження храмової спадщини Самбірщини, зокрема костелів, дас змогу пізнати культуру та цінності польського та інших народів, що жили і творили на теренах цього регіону. Це, на нашу думку, сприятиме глибшому осмисленню української духовної спадщини, як багатогранної й, водночас, самобутньої.

Отже, Самбірський край багатий на дерев'яні та муровані святині, більшість з яких можуть зацікавити дослідників різних сфер знань, а також привернути увагу туристів. Однак, лише наявність оригінальних духовних об'єктів в Самбірському районі ще не є запорукою сталого розвитку туризму. В питанні використання святинь Самбірщини у туризмі залишається багато проблем, одна із них — це популяризація пам'яток як об'єктів туризму, прив'язка їх до існуючих туристичних маршрутів та створення нових. Гострою є проблема збереження храмових споруд, необхідність професійної реставрації пам'яток з метою збереження їхньої автентичності.

Література

1. Слободян В. Церкви України. Перемиська єпархія [Текст] / В. Слободян. — Львів, 1998. — 863 с. — ISBN № 966-02-0362-4.
2. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. (Ил. Справ.-каталог) [Текст] : В 4-х т. — Т. 3. Львовская, Николаевская, Одесская, Полтавская, Ровенская область. — Киев, 1985. — 337 с.
3. Дерев'яні церкви Львівщини. Електронний проект Віктора Громика [Електронний ресурс]. — Режим доступу : 2008р.<http://decerkva.org.ua>.
4. Парафія св. Миколая. Санктуарій Матері Божої Салетинської [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lanowice.freehost.pl/wojutuczua.html>.
5. Лаба В. Історія села Берестяни [Текст] / В. Лаба. — Львів, 2010. — 168 с.
6. Бучек М., Седельник І. Львівська архідієцезія латинського обряду. Ілюстрована розповідь: В 5 т. / Курія Львівської архідієцезії латинського обряду (Кольорове небо). — Л., 2004. — Т. 1. : Парафії, костели та каплиці. — 321с.

7. Артимович Василь. Велика Білина і довкілля [Текст] / В. Артимович. — Львів : Євросвіт, 2003. — 216 с.
8. Ваврик М. Нарис розвитку Василіянського чина XVII–XX ст. Топографічно-статистична розвітка [Текст] / Ваврик М. ЧССВ, Рим, 2006. — 560 с.
9. Косак М. Н. Шематизм Провінції Св. Спасителя. р. II. Монастирі в. архієпархії Львовської [Текст] / М. Н. Косак. — Львів, 1867. — С. 148.
10. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1983. — 398 с.

Юнко М. М.

ХРАМЫ САМБОРЩИНЫ КАК ОБЪЕКТЫ РЕЛИГИОЗНОГО ТУРИЗМА

Статья содержит характеристику известных деревянных и каменных святынь Самборского района Львовской области, отнесенных к памятникам национального и местного наследия, которые могут привлечь украинского и иностранного туриста, способствовать развитию религиозного туризма. Представлена информация о памятных местах Самборщины, где находились древние монастыри.

Ключевые слова: деревянная церковь, каменная святыня, монастырь, памятник национального и местного наследия, религиозный туризм.

Yunko M. M.

TEMPLES OF SAMBIR REGION AS OBJECTS OF RELIGIOUS TOURISM

The article contains a description of the most famous shrines of stone and wood of Sambir district, Lviv region, referred to monuments of national and local heritage that can attract Ukrainian and foreign tourists, to promote religious tourism. Information about memorable places of Sambir region, where the old monasteries are located.

Key words: wooden church, stone sanctuary, monastery, monument of national and local heritage, religious tourism.

УДК 338.483.1 +282

Берест Р. Я.

ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК УНІВСЬКОЇ СВЯТОУСПЕНСЬКОЇ ЛАВРИ

Охарактеризовано особливе значення діяльності православного чернецтва і давньоруських середньовічних обителей у системі загальної суспільної еволюції. На основі писемних, археологічних, епіграфічних, архітектурних джерел висвітлено основні періоди історії та історико-культурні ресурси Унівської Святоуспенської лаври, що мають важливе значення для розвитку різних видів туризму.

Ключові слова: ченці, монастир, туризм, археологія, середньовіччя, писемні документи.

Останнім часом простежується значний інтерес населення до пам'яток історії давньоруського чернецтва. Відомо, що середньовічне чорне духовенство з часу прийняття християнства та в період існування Київської Русі й Галицько-Волинської держави відігравало провідну роль у житті суспільства, зокрема, в плані релігійного, культурного, освітнього, виховного, соціального, національно-патріотичного розвитку [1, с. 253–257]. Тому, не випадково, середньовічні оселі чорноризців сприяють поширенню культурно-познавального, релігійного, паломницького, археологічного та інших видів туризму.

Багато середньовічних монастирів Галичини під дією різних чинників давно припинили своє існування. Обмаль писемних джерел значно ускладнює історичну інтерпретацію про ту чи іншу пам'ятку. Чимало місць їхнього знаходження ще й досі невідомі. Проте лише окремі чернечі обителі нашого краю упродовж багатьох віків суміли зберегти своє існування до сьогодення [2; 3].

Серед пам'яток чорноризців помітно виділяється Унівська Святоуспенська лавра — велична сучасна християнська свята земля українського народу. Найдавніша писемна згадка про Унівський монастир відноситься до перелому XIV–XV ст. Вона пов'язана з цілющим джерелом, поблизу якого знаходилася монаша обитель. Про велике суспільне значення Унівського монастиря писали О. Барвінський, Є. Петрушевич, Ю. Процюк та ін. У середньовічні часи в Унівському монастирі працював скрипторій, де переписували рукописні богослужебні книги, а згодом, у XVII ст., тут заснували одну з перших друкарень Галичини.

Перший науково-популярний опис Унівського монастиря на початку ХХ ст. зробив учитель місцевої школи Іван Буцманюк [4]. На основі переказів він твердить про існування двох Унівських монастирів (чоловічого та жіночого), а також засвідчує відомості про руйнування на початку XIX ст. захисних монастирських оборонних укріплень та глибоких ровів [4, с. 14]. Однак, автор періодично вдається до легенд і переказів, які, здебільшого, мають міфологічний характер, що применшують наукове значення роботи. Писемні відомості, в основному, фрагментарні і не дають відповіді на багато важливих питань.

У довоєнний та міжвоєнний період Унівська лавра була об'єктом паломництва, відомим далеко за межами Галичини. Періодично поблизу Лаври відбувалися великі багатоденні ярмарки, масові прощі. Ченці активно сприяли розбудові християнства, опікувалися дітьми-сиротами, вдавали християнські часописи тощо [5, с. 86–101].

Після закінчення Другої світової війни радянська влада закрила Лавру. Багатьох ченців було ув'язнено, а в приміщеннях монастиря облаштували склади мінеральних добрив, сільськогосподарського реманенту, зерносховища, хліви тощо. Після закриття безслідно зникла велика монастирська бібліотека, яка включала архів стародруків і рукописів, пропали цінні ікони, богослужебні книги та багато іншого. Унікальні мистецькі

фрески монастирського храму та церковного двору частково механічно знищили, в переважній більшості, замалювали їх темно-червоною масляною фарбою.

Лише на початку 90-х рр. минулого століття, в роки незалежності України, Унівська Святоуспенська лавра відродилася і перейшла у підпорядкування УГКЦ. Відродження народної святині сприяло появі низки наукових публікацій. Серед них варто виділити монографічне дослідження І. Мицька «Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII — кінець ХХ ст.)» [5]. Важливо зауважити, що дослідник віднайшов архівні джерела, які засвідчили захоронення на монастирському кладовищі нащадків відомого галицького князя Лева [5, с. 11].

Археологічні дослідження Унівської лаври, які проводилися упродовж 1998–2005 рр. під науковим керівництвом доцента кафедри археології Львівського національного університету ім. Івана Франка Романа Береста, дали багато нових й невідомих досі відомостей та матеріалів, які можна успішно застосувати в туризмі. Багато археологічних знахідок поповнили експозицію монастирського музею, окремі археологічні пам'ятки залишилися відкритими для огляду.

Після виконання розкопок окремим об'єктом уваги відвідувачів стала Чернеча Гора. Колись тут знаходилося велике укріплене місто, яке за переказами називали городом Володимира [5, с. 7–8]. Його площа сягає близько 20 га. Про колишні контури та площу пам'ятки свідчить потужний, кільцеподібної форми насипний земляний вал, який в окремих місцях ще й зараз має висоту близько 3 м і ширину в підошві 7–8 м. Археологічний переріз оборонного валу засвідчив існування у насипі дерев'яних камер —

конструкцій, які могли мати військово-оборонне і, навіть, житлове призначення (рис. 1). Ймовірно, що там перебували захисники города. Аналіз виявлених артефактів дає підстави віднести існування пам'ятки до княжого періоду (IX–XIII ст.) [8, с. 281–286].

Поблизу північного валу Унівського городища знаходитьться середньовічне чернече кладовище підплітових поховань [7, фото 17]. Воно рідкісне в Україні, а також унікальне й надзвичайно цінне за своїм значенням. Зауважимо, що на даний час територія кладовища покрита лісом. Багато поховальних плит було виявлено під ґрунтовим шаром. Надмогильні поховальні плити витесані з місцевого вапнякового каменю, мають прямокутну форму (прибл. 1,7–2x0,6–0,8 м) й товщину бл. 0,2 м. На плитах старослов'янським

Рис. 1. Кадастрова карта Уніва. 1845 р.

письмом вирізьблени епіграфічні написи, які містять цінну персоніфіковану інформацію про похованих осіб, іноді мають нанесені хрестами, символи віри, знаки, чим помітно привертають до себе увагу багатьох прочан та туристів (рис. 2–3).

Варто зауважити, що пам'ятних плит було значного більше, але в часи нищення монастиря їх використовували для мощення доріг, будівництва тваринницьких ферм, гаражів і т.д. Кілька з них, що мають епіграфічні написи, зараз знаходиться у галереї двору монастирської церкви (рис. 4).

Приблизно в центральній частині середньовічного кладовища колись знаходилася невелика дерев'яна монастирська церква. Місце знаходження храму добре

Рис. 2. Розчистка поховальної плити

Рис. 3. Поховальна плита з написом

простежується завдяки площині, вирівняній на косогорі західного схилу Чернечої Гори. Храм був збудований на кам'яних підмостках наприкінці XII ст. Для будівництва підмостків використали камінь, плінфу (тонкі, добре випалені цеглинки) та вапняно-яєшний розчин [7, фото 11; 10, с. 267–290].

Споруда мала чітку просторову орієнтацію. Напівокругла вівтарна частина знаходилася зі східної сторони, а притвор (вхід) — із західного боку храму, що відповідає християнським канонам просторової орієнтації храмів. Долівка церкви була покрита

керамічними плитками блідо-цеглястого кольору, які добре випалені, мають майже квадратну форму (пр. 21x22 см) та товщину 5–6 см (рис. 5). Як видно на світлині 5,

Рис. 4. Поховальна плити в церковному дворі монастиря

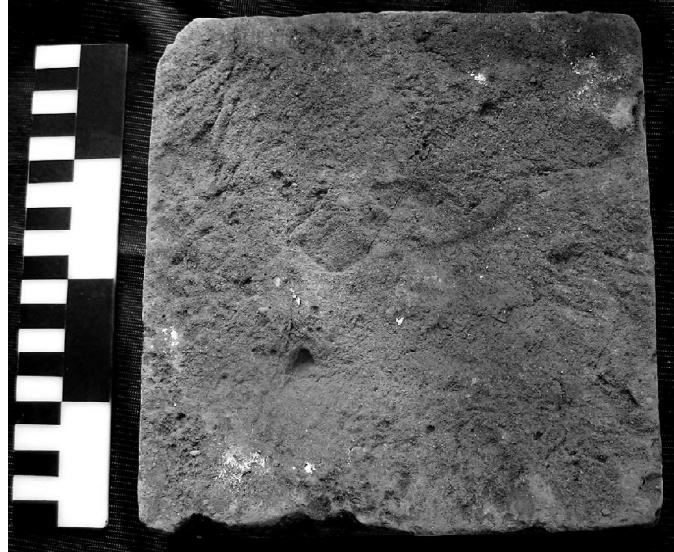

Рис. 5. Керамічна плитка з долівки храму

на лицьовій стороні плитки простежуються відбитки трави, дрібного пруття, листя, що залишилися від часу її формування.

Рис. 6. Дослідження чернечої землянки

одному приміщенні кількох осіб забороняв чернечий статут, але особливості утвердження християнства було чи не основною причиною поширення келіотства на землях Давньої Русі.

В XII–XIII ст. чернеча община поступово зростала. Тоді ж появляються напівземляні житлові споруди, оборонні насипні укріплення, які частково збереглися досі. Однак, приблизно в середині XIII ст. дерев'яна церква на Чернечій Горі та напівземлянки згоріли. Про це засвідчили пласти попелу, сильно перепалені металеві речі, побитий керамічний посуд [7, с. 14–15]. Крім цього, на долівці у напівземлянках житлах виявлено обгорілі кістки людей. За диморфічними ознаками вони належали особам чоловічої статі. На нашу думку, трагедію слід пов'язувати з татаро-монгольським нашестям 1241 року [7, с. 18–19].

Рис. 7. Переріз оборонного валу монастиря на Чернечій горі

Колись монастир мав потужну систему захисту. Як зазначає І. Буцманюк, ще у XVIII ст. «був сей монастир обведений довкруг високим валом з землі і глибокою фосою, наповненою водою, для охорони цього монастиря перед нападами неприятелів» [5, с. 14].

В контексті висвітлення історії, зазначимо, що в XI ст. на Чернечій Горі, існувало дві, можливо три, невеличкі земляні споруди, які мали приблизні розміри 2,5 x 3,2 м. Проте навіть невеликий розмір однієї з будівель, на підставі археологічних знахідок, дає право твердити про ймовірність общинного проживання в ній кількох осіб (рис. 6) [6, с. 7–9; 9, с. 95–115]. Опалення житлової камери та її універсалізацію у релігійному й житлово- побутовому значенні, спільне проживання в

Навколо монастиря знаходився оборонний насипний вал. Зараз на тлі навколошнього гористого рельєфу, покритого лісом, він ледь помітно виділяється у нижній частині Чернечої Гори [7, фото 9]. Ширина валу становить 4 м, висота — 0,3–0,5 м. У окремих місцях насип недобудований. Ймовірною причиною зупинки будівництва могло стати розорення монастиря. На основі фрагментів кераміки, знайдених під час перерізу у насипі валу, відомо, що будували його у XIII ст. (рис. 7). Після руйнування обителі Чернеча Гора майже двохсотлітній період залишалася у запустінні, після чого був заснований невеличкий жіночий монастир [7, с. 19–22].

Значний інтерес відвідувачів викликають приміщення Унівської Святоуспенської лаври барокковим стилем та архітектурним оздобленням. Проте сучасний вигляд будівель помітно різничається від тих, якими вони були в середньовічні часи. Ще з XVII ст. тут збереглися оборонні стіни та вежі з бійницями для порохових гармат (рис. 8).

Рис. 8. Унівська Свято-Успенська лавра наприкінці XIX ст.

За результатами археологічних робіт було встановлено, що в XIII — на початку XIV ст. навколо зазначеного монастиря, що в підніжжі Чернечої Гори, будували насипний земляний вал. Він мав ширину 13 м та висоту близько 6 м. Приблизно у середній частині валу виявлено поздовжню цегляно-кам'яну кладку на вапняному розчині ширину 0,5 м, яка, на нашу думку, призначалася для зміцнення стійкості насипу (рис. 9).

Загальна система оборонного укріплення в плані мала форму квадрата і була доповнена широким (бл. 30 м) й глибоким (4–5 м) ровом, заповненим водою. Ймовірно, що у верхній частині насипу знаходився частокіл. Потрапити на територію монастиря можна було лише через підвісний міст та в'їздну браму, що знаходилися з південної сторони обителі.

Давніша в'їзда брама, як і інші середньовічні дерев'яні будівлі монастиря (церква, келії, трапезні і ін.) не збереглися. На основі архівних документів І. Мицько твердить, що в 1549 р. татари спалили монастир [5, с. 50]. В другій половині XVI ст. на місці дерев'яної споруди обителі з вапнякового тесаного каменю в стилі барокко було збудовано нову в'їзду браму. Проте вона проіснувала недовго. В XVII ст., можливо під час чергового татарського нападу, її зруйнували.

Рис. 10. Археологічні розкопки в'їзної брами Унівського монастиря

Обабіч знаходилися приміщення, в яких зберігалася зброя, перевивали охоронці тощо. Ширина воріт сягала близько 3 м. Долівка румовища викладена тесаними, плитоподіб-

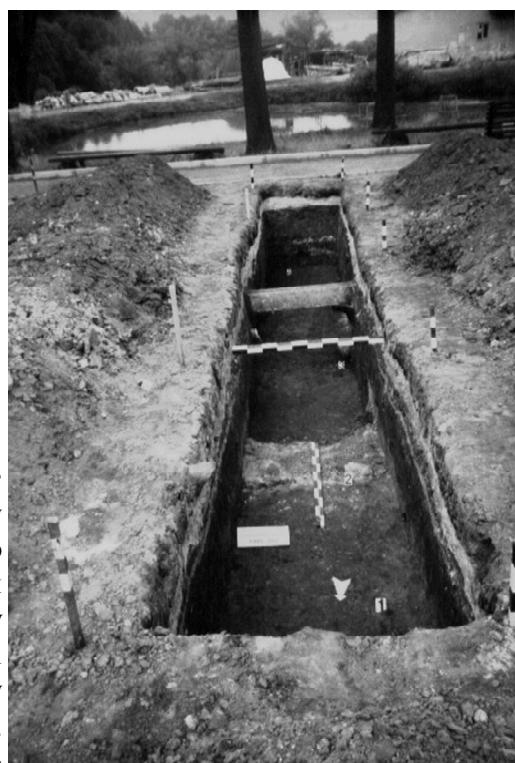

Рис. 9. Переріз оборонного валу Унівського монастиря

Археологічне дослідження пам'ятки збагатило музей Унівської Свято-Успенської лаври численними експонатами (порохова гармата, кам'яні ядра, кам'яна бомба, господарські інструменти, фрагменти від захисних обладунків, наконечники стріл, а також монети й інші скляні, керамічні та металеві знахідки) (фото 10).

На даний час в'їзда брама монастиря лише частково відновлена, музєфікована і пристосована для огляду. Проїзна дорога проходила центральною частиною споруди.

Обабіч знаходилися приміщення, в яких зберігалася зброя, перевивали охоронці тощо.

Ширина воріт сягала близько 3 м. Долівка румовища викладена тесаними, плитоподіб-

ними каменями. Стіни споруди, із-за сильного руйнування, відновити не вдалося. На місце знаходження пам'ятки скеровує вказівник «Археологічні розкопки».

З західного боку від кам'яних мурів монастиря знаходиться дерев'яна церква, монастирська дзвіниця, пам'ятний хрест та велика площа, яку в періоди прошлі щільно заповнюють прочани.

Варто зауважити, що з заходу зроблено основний вхід в обитель. Над входом прикріплена таблиця, на якій латинською мовою нанесено «Haec porta studio et impensis Illustr. Et Excellent ac Reverend. Dni Athanasii in Szeptyce Szeptycki, Archiep. Metropolitae totius Russiae, episcop Leop. Halicensi, Camenecensi, Kijo Peczarien., Uniovien. Abbatis, anno Dni: 1734. Mensis 27–7bris elaborata» («Цю браму зроблено старанням і коштом найяснішого, найсвітлішого, преподобного Анастасія Шептицького з Шептич, архієпископа, митрополита Всієї Русі. Єпископа Львівського, Галицького, Кам'янецького. Архимандрита Києво-Печерського, Унівського. Року божого 1734 місяця вересня 27 числа»).

Особливо цікавим є внутрішній прицерковний двір, у якому в пристінних галереях для огляду виставлені окремі старовинні дерев'яні хрести, скульптурні творіння, кам'яні й металеві експонати. Серед них помітно виділяється відновлений алебастровий надгробок місцевого князя-ктитора Ванька Лагодовського, котрий в середньовічному захисному обладунку ніби приліг відпочити. З його іменем пов'язують численні легенди та найдавніші сторінки писемної історії Унівського монастиря.

Варто зауважити, що в середньовічні часи прилегла до церкви територія слугувала кладовищем. В 90-х рр. минулого століття внаслідок виконання меліоративних, сантехнічних, архітектурних, будівельних, планувальних та інших робіт робітники виявили багато неозначених грунтових поховань, земляні келії. На жаль, тоді було втрачено археологічний інвентар, цінні відомості про похованнях. Кісткові рештки хаотично збиралі у підсобному приміщенні, а згодом перепоховали у південно-східному куті церковного двору. Пізніше на місці поховання встановили символічний пам'ятний знак.

У церковному дворі монастиря можна виділити: церкву, дзвіницю, каплицю, галереї, музей монастиря, келії, трапезну, митрополичі палати.

Монастирська церква знаходиться в центральній частині двору. Її збудували над цілющим джерелом у XVI–XVII ст. з тесаного вапнякового каменю на дубових опорних стовпах. Храм зведено в архітектурному стилі однонавної споруди з напівкруглою апсидою та двосхилим дахом. Про оборонний характер церкви свідчать численні гарматні бійниці, розміщені у фризі під даховим покриттям. Помітно з правої сторони притвору виділяється церковна дзвіниця.

Церковна споруда має багатий фресковий розпис. Внутрішні стіни та стеля храму покриті зображеннями з біблійних сюжетів. У храмі майже немає ікон за винятком іконостасу і чудотворної ікони пресвятої Борододиці.

Унівський монастир тривалий період був митрополичною резиденцією. Митрополічі палати знаходяться з південної сторони обителі. Часто в Унівському монастирі бував кардинал Сильвестр Сембратович [4, с. 106–107], митрополит Андрей Шептицький [4, с. 106–109] та інші високопоставлені особи. Не випадково в криптах значиться кілька поховань галицьких митрополитів. Зокрема, пам'ятна настінна дошка з чорного мармуру в храмі вказує на поховання в підземеллі галицького митрополита Михаїла Левицького (XIX ст.).

Зараз в Унівському монастирі проживає близько 30 монахів Студійського Уставу. Вони проводять велику виховну й культурно-освітню роботу серед молоді і населення, опікуються Унівським сиротинцем, ведуть власне агротехнічне господарство з виро-

щування культур, для власних потреб утримують велику рогату худобу, мають невеличке виробництво деревного вугілля та парафінових свічок. Монахи монастиря зажди раді гостям, які хочуть зблизька побачити та відчути незабутній подих віків Унівської Святоуспенської лаври.

Література

1. *Берест Р.* До питання про місце чорного духовенства у суспільному житті Давньоруської держави / Роман Берест // Середньовічна Європа: погляд з кінця ХХ ст. Матеріали наукової конференції 16–18 березня 2000 р. — Чернівці : Золоті літаври, 2000. — С. 253–257.
2. *Мацеевский М.* Монастыри в архієпархії митрополичий Львівський // Шематизм провинції св. спасителя чина св. Василія Великого в Галиції, уложений по капітулу отбувш?йся въ монастырь св. Онуфрійском во Львове дня 24–25 липця 1866 и короткій погляд на монастыри и монашество руске, от заведеня на Руси віри христової ажъ по нынешнее время / Модест Мацеевский. — Львов, 1867. — 79 с.
3. *Крип'якевич І.* Середневічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу / Іван Крип'якевич // Лавра. — 1999. — № 5. — С. 45–64.
4. *Буцманюк І.* Унів і его монастирі / Оповів Іван Буцманюк. — Жовква : Печатня оо. Василіан, 1904. — 96 с.
5. *Мицько І.* Святоуспенська Лавра в Уневі / Ігор Мицько. — Львів : Свічадо, 1998. — 328 с.
6. *Берест Р. Я.* Основні підсумки археологічних досліджень давньоруського чернечого комплексу в Уневі (1999–2002 pp.) / Берест Р. Я. // Археологічні відкриття в Україні 2002–2003 pp. — К., 2004. — С. 7–9.
7. *Берест Р.* Стародавні Унівські монастирі. Історичний путівник / Роман Берест, Лідія Берест. — Львів : Свічадо, 2009. — 32 с.
8. *Берест Р.* Дослідження оборонних укріплень Унівського городища / Роман Берест // МДАПВ. — Львів, 2007. — Вип. 11. — С. 281–286.
9. *Берест Р.* Еволюція середньовічного чернечого житла (XI–XVII ст.) на землях українського Прикарпаття / Роман Берест // АДЛУ. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. — Вип. 11. — С. 95–115.
10. *Берест Р.* Археологічні дослідження давнього монастирського комплексу в Уневі 2000 р. / Роман Берест // АДЛУ / За ред. Романа Береста. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. — Вип. 5. — С. 267–290.

Берест Р. Я.

ТУРИСТИЧЕСКАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ ИСТОРИЧЕСКИХ ДОСТОПРИМЕЧАТЕЛЬНОСТЕЙ УНИВСКОЙ СВЯТОУСПЕНСКОЙ ЛАВРЫ

Охарактеризовано особенное значение деятельности православного монашества и древнерусских средневековых обителей в системе общественной эволюции. На основании письменных, археологических, эпиграфических, архитектурных источников показаны основные периоды истории и историко-культурные ресурсы Унивской Святоуспенской лавры, которые имеют важное значение для развития разных видов туризма.

Ключевые слова: монахи, монастырь, туризм, археология, средневековые, письменные документы.

Berest R. Ya.

TOURIST ATTRACTION OF HISTORIC MONUMENTS OF THE UNIV HOLY DORMITION LAVRA

The particular significance of Orthodox monasticism and ancient medieval monasteries in the system of general social evolution are characterized. On the basis of written, archaeological, epigraphic and architectural major sources, the main periods of history, historical and cultural resources of Univ Holy Dormition Lavra which have essential meaning for the development of different types of tourism, are highlighted.

Key words: monks, monastery, tourism, archeology, medieval times, written documents.

УДК 325.54(477.83)

Козак Г. Ю.

ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІЙ ДРОГОБИЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

Зроблено спробу дослідити історичну спадщину німецьких колоній сучасної Дрогобиччини. Зосереджено увагу на збережених історико-культурних пам'ятках німецьких колоній, які становлять туристичний інтерес.

*Ключові слова:*німці, колонія, кірхи, костели, історична спадщина, туризм.

Німці займали важливе місце в системі економічного, політичного та культурного співробітництва населення українських земель з народами Європи. Вивчення та всебічне висвітлення німецько-українських взаємин набуває зараз важливого значення з огляду на європейську інтеграцію нашої держави. Об'єктивне висвітлення історичного минулого німецьких колоній Галичиниє одним із чинників забагачення історико-культурної спадщини обох народів та налагодження взаємовигідних міждержавних, в тому числі і туристичних зв'язків.

Виникнення, розвиток та географію німецьких колоній Галичини досліджували В. Сергійчук, М. Драк, І. Монолатій, О. Олешко, Г. Петришин, П. Сіреджук, П. Штойко. Суспільно-політичне, культурне життя та асиміляційні процеси німецьких колоністів вивчали М. Геник, І. Монолатій, Г. Рачковський, С. Осачук, Я. Грицак.

Проблема історичної спадщини німецьких колоній Дрогобиччини належить до актуальних з огляду на те, що досі недостатньо вивчено міжкультурні стосунки німецьких колоністів Галицького Підкарпаття з місцевим населенням. Також назріла необхідність скласти реєстр збережених пам'яток історії та культури колишніх колоній, які можуть бути використані для туристичних потреб, зокрема, для розвитку ностальгійного туризму.

Як відомо, австрійська державна політика мала за мету спішну інтеграцію Галичини в багатонаціональну структуру Австрійської монархії, збільшення населення та впровадження в сільське господарство прогресивних форм господарювання. Програма міграції німців в Галичину здійснювалася переважно за рахунок державного бюджету. Зокрема, мігранти отримували гроші, коней і харчі на дорогу, а з приїздом на місце поселення безкоштовно землю (із правом спадщини), велику рогату худобу, будівельні матеріали, сільськогосподарський реманент, посівні матеріали [7, с. 1768]. Німецькі поселенці також звільнялися від сплати державних податків, мали свободу віросповідання [14]. Приплів німців у Галичину був певним чином пов'язаний з германізаційними тенденціями австрійських правителів, тому колоністи мали стати ядром підтримки політики Габсбургів в Галичині [7, с. 1772].

Дослідник німецьких колоній Галичини І. Монолатій зазначає, що німецька колонізація Галичини кінця XVIII — середини XIX ст. носила не промисловий, а землеробський характер, оскільки була сконцентрована переважно в аграрний сектор. За задумом уряду, німецькі поселення мали стати взірцем у галузі агрокультури [6, с. 7]. Німецькі колоністи завозили в Україну сільськогосподарську техніку, зокрема, так званий колоністський плуг. З Німеччини привозили сакківські плуги, які продавало акціонерне товариство Гріевса, молотарки фірми Классена та ін. Для потреб місцевого населення споруджували млини (вітрові й водяні), ступи, круподерні, олійниці [5, с. 496].

На думку дослідника німецької колонізації Г-К. Гайнца, колоністи були «послами» реформи Йосифа II. Ріллю та луки в нових поселеннях вони розмежували та розподілили за системою, яку застосовували на батьківщині [3, с. 87]. Великі вимоги ставилися до

архітектурної забудови німецьких поселень. Згідно з урядовим планом, німецькі населені пункти мали бути зразком забудови для місцевого населення та опорними осередками ремесла, землеробства та будівництва.

Краєзнавець Г. Браун наводить дані, що впродовж червня 1782 — січня 1786 рр. з німецьких земель у Східну Галичину переїхало 14257 осіб. В період 1783—1784 рр. на східно-галицькі землі прибули німецькі переселенці із земель Райнланд-Пфальц (8393 особи), Саарщины (1424), Гессен (1177), Вюртемберг (1060), Баден (760), Баварії (199), Саксонії (50), Ельзас-Лотарінгії (416), Люксембурга (69) [1, с. 52]. Львівський дослідник Степан Макарчук вважає, що на українські землі переселяли переважно переслідуваних за віру сектантів, селян та дрібних ремісників [5, с. 495].

Більшість колоній Львівщини було закладено на землях державних маєтків у територіальній смузі Жовкви—Львів—Самбір. На 1783 р. припадає заснування понад 35 % усіх німецьких колоній XVIII ст. В той час проходила інтенсивна колонізація Дрогобиччини. В територіальних межах сучасного Дрогобицького району було засновано низку колоній, серед них виділялися Кенігсай та Нойдорф, які розташовувались, в основному, на полях або громадських землях населених пунктів.

Сільськогосподарська колонія Кенігсай (Konigsau — королівська поляна) була розташована за 22 км на північний схід від Дрогобича і за 6 км на південний захід від Меденич. В 1936 році від польської влади село отримало назву Rowne ad Medenice (Konigsau). Після 1945 р. колишню колонію, заселену новими мешканцями, перейменували в село Рівне.

В плані колонія мала унікальну для європейського містобудування пентагональну (п'ятикутну) структуру, розроблену австрійським інженером Бургальлером (Burgaller) [15]. З центральної площини виходило п'ять променів-доріг, об'єднаних кварталами і дорогами між ними. Планувальна структура відображала основні правила класицистичних урбаністичних ідей і є чи не єдиною пам'яткою містобудування цієї епохи в нашому краї (рис. 1). Цікаво, що поселення колоністів-католиків охороняли хрести, встановлені на головних шляхах [10, с. 94].

Земля, на якій заклали колонію, колись належала василіянському монастирю в Летні. В липні 1784 р. тут вже було збудовано 24 будинки і стайні, а в жовтні 1785 р. в Кенігсай вже проживало 78 католицьких сімей (всього 300 осіб) [15]. З 1790 р. тут розпочала роботу німецька школа. Це була однокласна школа без бюджету, оскільки позичковий банк муніципалітету на той час мав незначний капітал у розмірі 485 злотих [16].

Станом на 1808 р. в Кенігсай мешкало 400 католиків [9, с. 22]. Відповідно до опису 1880 року, тут проживало вже 675 католиків. У 1846 р. за проектом архітектора Карла Бахав колонії було споруджено костел св. Себастьяна і св. Фабіана. Першим пастором був Скорський, який походив з Меденич. Є дані, що костелі знаходився образ «Сікстинської мадонни Rafaelis». Це зображення було зменшеною копією ікони в Дрез-

дені. Всередині костел був багатим на живопис. Зокрема, всю стелю вкривала картина величезних розмірів, яка мала художню цінність. Крім основного вівтаря були ще два бічних вівтарі. Під час Першої світової війни для потреб фронту конфіскували церковні дзвони. Також постраждав орган, частину якого забрали російські солдати [17].

Німецькі колоністи вели активне суспільно-політичне життя. Так, в колонії у 1910 р. було створено місцеве відділення «Союзу християнських німців», у 1912 р. — відділення Райффайзенбанку, а в 1937 р. — кооператив з продажу молочних продуктів [16]. Кенігсау був четвертим за кількістю населення серед сільськогосподарських німецьких колоній Галичини у міжвоєнний період [15]. У 1934 р. колонія Кенігзау ввійшла до складу гміни в Меденичах. На 1 січня 1939 р. тут проживало 50 українців і 620 німців [9, с. 24]. Зараз в селі мешкає менше 200 жителів.

Треба зазначити, що вихідці з Кенігсау та їх нащадки проводять щорічні зустрічі і поїздки на Дрогобиччину. Ідея таких зустрічей зародилася у 1993 році, коли зустрілося троє родичів із Кенігсау — Йоганн і Адольф Райхерти та Йоганн Гайб. Вони зібрали багато фотографій, документів, дослідили історію окремих родин. Зараз організатором поїздок є Ангела Фабіан, яка зацікавилася історією німецького поселення після перших відвідин Кенігсау. На зустрічах колишні німецькі колоністи згадують про пережите: багатомісячне перебування в таборах, колонії Вартегау, втеча у 1945 році на Захід. Зараз їх об'єднує інтерес до малої батьківщини [15]. Ангела Фабіан зазначає: «Дослідження у різних архівах і розмови один з одним допомогли скласти пазли в єдине ціле. Зрозумілішими стали родоводи, у списках загиблих та зниклих безвісті вже не було стільки плям, як на початку пошуку. Іншою стала поїздка до Кенігсау. Там вже давно зник первісний скептицизм. Навпаки, німці надалі шукають сліди своїх предків у маленькому селі...» [15].

Нащадки німецьких колоністів Кенігсау тепер розкидані по всьому світу (від Австралії до Швеції), незважаючи на це, вони підтримують між собою тісний контакт. Результатом активного дослідження колонії Кенігсау стала книжка Марії Шустер під назвою «Konigsaut "Ein Dorf in Galizien im Wandel der Zeit"», яка побачила світ у 2012 році. У виданні зібрано унікальні документальні матеріали про життя німецької колонії в різні періоди історії.

1783 року на березі р. Солониці (за 7 км від Дрогобича) була заснована колонія Нойдорф (Neudorf) (сучасна назва — Нове Село). Сюди прибуло 32 родини протестантів, які на частині королівських маєтностей забудували колонію (поряд з українським селом Болехівці). Це була єдина колонія, де католики і євангеліки оселилися разом. За Польщі поселенню дали назву «Нова Весь» (Nowa Wies), а з 1939 р. — «Польміновіце» (Polminowice), адже в селі мешкало чимало робітників-поляків з Дрогобицького нафтопереробного заводу «Польмін». В радянські часи село називалося «Новосілки».

Станом на 1808 р. в Нойдорфі проживало 19 католиків та 45 протестантів [6, с. 14]. Поступово в селі склався уклад толерантного співжиття німців, поляків, українців та євреїв. В 1895 році в Нойдорфі оселилися дві польські сім'ї, згодом одна єврейська. З 1905 року на землях колонії купили землю у 18 українських родин — вихідців із с. Тустановичі, які віддали в оренду батьківські землі із покладами. З 1812 року німці мали тут свою приватну початкову євангельську школу, а з 1819 р. — німецьку католицьку школу (в 1904—1935 рр. школою керував українець Михайло Білас). Німці добре знали розмовну українську мову. Поляки закріпилися в селі в зв'язку із близькістю заводу «Польмін». Зі створенням гміни Найдорф, в 1934 році до неї увійшли села Гай Верхні, Болехівці, Гай Нижні, Раневичі, Почаєвичі.

Відомо, що в кінці 1930-х років в селі проживало 40 німецьких родин, близько 40 українських і 10 польських. Станом на 1 січня 1939 р. в колонії проживало 160 українців

та 340 німців [9, с. 24]. У вересні 1939 року село покинули євангеліки, залишилося декілька сімей римо-католиків, які в 1940 році були депортовані до Сибіру.

Для релігійних потреб в колонії використовували каплиці, пізніше збудували кірху. Мешканці села розповідають, що в радянські часи в приміщенні кірхи була пекарня, згодом за вказівкою влади кірху розібрали. Зараз на її місці збудовано церкву, в якій встановлено іконостас, врятований в часи войовничого атеїзму. В селі понині збереглися будинки, збудовані німцями до Другої світової війни (рис. 2).

Рис. 2

Рис. 3

В Новому Селі частково зберігся німецький цвинтар, на якому сучасні німці поставили пам'ятник із написом українською та німецькою мовами: «Пам'ятник на загадку про колишніх мешканців Нового Села 1783–1939 рр.» (рис. 3). Під час польових досліджень у 2013 р. зафіксовано пониженні надгробки на цвинтарі, написи на деяких не можна прочитати (рис. 4).

Рис. 4

1784 р. на дрогобицьких землях було засновано колонію Йозефсберг (Josefsberg) — сучасне село Коросниця. Станом на 1808 р. в Йозефсбергу проживало 573 протестанти [6, с. 14]. До 1880 року населення колонії вже налічувало 750 осіб. Площа колонії становила 44 га. У 1934 році сільська громада Йозефсберга ввійшла до складу гміни Меденичі. На 1 січня 1939 р. в Йозефсбергу проживало 60 українців та 830 німців [9, с. 24].

Колонія Йозефсберг була однорядним селом із забудовою з одного боку вулиці. У планувальну структуру було закладено пропорції «золотого січення» — ділення цілого на дві частини пропорційно [10, с. 94]. Колонія складалася з восьми кварталів, забудованих по периметру. З центральних кварталів по одній ділянці було вилучено для облагутування центральної площині [10, с. 105]. Всі квартали Йозефсбергу були обсаджені по периметру деревами. На центральній площині росла сосна, так зване «травневе дерево», з високим стовбуrom і кукою верхівкою, призначене для змагань під час общинних свят [10, с. 106].

На думку фахівців, в колоніях Меденицького ключа будували будинки з ганками, галереями, з розвинutoю назовні несучою конструкцією даху. Колонія дбала про свій благоустрій. Так, вулиці були з твердим покриттям та вимощеними тротуарами. Вздовж вулиць садили квіти, прокопували канави для відвведення дощової води. Від головної вулиці до хати обов'язково висажували квітник. Р. Шехович зазначає, що «вулиці в

Йозефсбергу були в шахівницю, хати господарські, будинки великі, криті дахівкою. Було там 1000 населення. Господарства були досить великі — коло 25 моргів кожне. Всередині села перед костелом був великий майдан, а на вежі костела — годинник...[4, с. 282]».

Рис. 5

Сьогодні в селі проживає близько 130 людей.

1784 р. на Дрогобиччині була заснована колонія Гассендорф (Gassendorf) — сучасне село Уличне. 15 родин протестантів одержали землю в південно-західній частині села, де побудували свої житла. Так виникла нова вулиця Гасендорф (сільська вулиця). Станом на 1808 р. в колонії проживали 83 протестантів [6, с.15]. У 1934 році сільська громада Гассендорфа ввійшла до гміни «Стебник» в Дрогобицькому повіті. На 1 січня 1939 р. в Гассендорфі мешкало 10 українців та 265 німців [9, с. 24].

Рис. 6

В сучасній Коросници збереглося старе німецьке кладовище, розташоване на північ від села. Більшість надгробків повалені, хоч написи на багатьох могилах ще можна прочитати (рис. 5). Колись тут був євангелістський костел з високою вежею, яка довгий час служила військовим орієнтиром. Від повного знищення костел врятувало те, що місцеві мешканці відбудували його під церкву. В селі ще є старі будинки німецьких колоністів, однак вони перебувають у занедбаному стані. Збереглося трасування вулиць, але не всі є

пройзними.

Відомо, що в колонії була кірха та свій пастор. Зараз мешканці села відбудували кірху під греко-католицьку церкву Покрови Пр. Богородиці (рис. 6). Біля церкви стоїть хрест з простріленим куполом, який свого часу зняли з кірхи. З розповідей мешканців, цей купол прострілили солдати НКВД.

Як показали дослідження 2013 р., в селі збереглися німецькі хати на вулиці, яку селяни до сих пір називають Межинімцями. У верхній частині вулиці знаходиться німецький цвинтар, який доглядають місцеві мешканці (рис. 7). Зокрема, це родина Синавських, до якої приїжджає колишній житель села, німець п. Отто, щоб відвідати могилу своїх батьків.

Виходячи з наведених вище даних, можна виокремити особливості історичної спадщини німецьких колоній:

1. Система планування колоній.

Принциповим для кожної колонії було розташування житлового будинку: головним фасадом або торцем до вулиці. Величина будинку та допоміжних господарських споруд залежали від складу сім'ї, її заможності та сільськогосподарської орієнтації. Всі житлові будинки мали два входи: парадний — з вулиці через тамбур (розміщений посередині

хати) та господарський — через сіни (з боку подвір'я). В будинку була велика, розрахована на одночасне випікання 20-ти буханок хліба, піч-пекарня з лежанкою, духовкою і кормозапарником для приготування їжі худобі [2, с. 23].

2. Різноманітність житлової архітектури.

Дослідники виділяють кілька типів житла: хата на дві половини, при якій господарські приміщення були винесені окремо; довга хата із прибудованими вздовж господарськими приміщеннями; забудова по периметру із внутрішнім двором; багатокамерні вільно стоячі будинки. Будинки ставились на цоколі, але частіше на кам'яних склепінчастих пивницях. Спочатку забудова колоній буладерев'яною або на основі дерев'яного каркасу із заповненням цеглою чи глино-солом'яними вальками. Цегляні будинки в основному зводили у міжвоєнний період [10, с. 95].

3. Традиції німецької архітектури. Традиційно житловий будинок ділився сіньми на дві половини: в меншій частині мешкали старі господарі, в більшій — сім'я майбутнього господаря, переважно одного із синів. Довжина хат в 2-2,5 рази перевищує ширину. Найчастіше зустрічаються хати розміром 16 на 8 м [2, с. 23]. Своєю архітектурою будинки колоністів були близькі до міської забудови Галичини. Колонії враховували місцеві

Рис. 7

Рис. 8

традиції німецьких поселенців, а також нові урбаністичні ідеї Європи. На початку ХХ ст. в архітектурі житла з'являються сецесійні мотиви. У міжвоєнний час починають зводити будинки з відкритими дерев'яними ганками. Віконні рами, двері, ганок затоновували в темний колір, а фасади білили крейдою або вапном. Такі будинки з ганками збереглись у Кенігсгау та Гассендорфі (рис. 8).

4. Декор будинків.

В декорі будинків, зведених на поч. ХХ ст. зустрічаються ліпні карнизи, наріжні пілястри, рустування, оформлення вікон наличниками, маньєристичні елементи воформленні торцевих завершень. Велика увага приділялась оформленню дверей, які оздоблювались різьбленими деталями у вигляді променів сонця, іноді накладними — у вигляді порталу. Обабіч дверей розміщували вузькі вертикальні вікна або одне наддверне горизонтальне вікно, що розглядалися як єдиний входний ансамбль (служили для освітлення сіней) [10, с. 108].

5. Архітектура сакральних споруд. Каплиці, кірхи і молитовні будинки спочатку зводилися на основі дерев'яного каркасу. Така конструкція не передбачала веж, а завершувалася звичайним двосхилим дахом. Наприкінці XIX ст. сакральні споруди почали будувати з цегли.

6. Система водозабезпечення. Початково колодязі закладались мілкі. Проте напр. XIX — поч. ХХ ст. колодязі масово перебудовуються на глибокі, до 40–50 м, з метою дістатись до чистих, незаражених вод [10, с. 106] (рис. 9).

Рис. 8

7. Німецькі цвінтари.

Заслуговують особливої уваги в історичній спадщині колоністів, адже зберегли автентичні пам'ятки німецької культури. Готична традиція представляє характер кожної етнічної області, звідки прибули переселенці.

Оцінюючи історичну спадщину німецьких колоній в контексті формування полікультурного простору, необхідно окреслити ряд тенденцій:

- місцеве населення переймало досвід раціонального ведення господарства, засвоювало німецьку агрокультуру та культуру будівництва;
- відбувалися зміни в етнічній структурі населення. Німці вивчали українську мову, запозичували українські традиції, страви;
- позитивним наслідком урбанізаційної політики в нашому краї була побудова державних доріг та мережі залізниць, що поклало початок формуванню нового комунікативного співжиття;
- загалом, заселення Галичини німецькими колоністами певною мірою сприяло її соціально-економічному розвиткові;
- негативним моментом є те, що німецькі колоністи перетворювали наш край в ринок збуту промислової продукції і аграрно-сировинний придаток імперії.

Рис. 9

На думку фахівців, значну цінність становить архітектурна спадщина німецьких колоністів, яка в цілому збагачує історико-культурні ресурси України. Німецькі колонії припинили своє існування у 1939 р., але їх сліди у сучасних селах Дрогобиччини можна відшукати за німецькою архітектурою будинків, протестантських кірх та католицьких каплиць, а також напівзруйнованих цвінттарів. Хати колоністів в панорамі сучасної житлової забудови виділяються своїми крупними розмірами та характерним силуетом. Збережені до наших днів споруди німецьких колоністів є унікальними зразками житлового сільського будівництва. Однак існує проблема їх збереження. Місцеві громади не мають фінансових можливостей підтримувати будівлі в належному стані, а автентичні носії культури все менше і менше цікавляться історико-культурним надбанням своїх предків. Це дає підстави говорити про можливість цілковитого зникнення такого унікального явища, як архітектурна спадщина німецьких колоністів [10, с. 100].

На наш погляд, унікальні творіння німецьких колоністів необхідно вберегти від руйнувань і остаточного знищення, розпочавши складання реєстру вцілілих пам'яток і надання статусу пам'яток архітектури найбільш збереженим об'єктам. Тоді Дрогобиччина зможе запропонувати колишнім колоністам та їх нащадкам цікаві, захоплюючі подорожі на малу батьківщину.

Література

1. *Braun F. Die Herkunft der josefinischen Siedler Galiziens // Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch. / Zusammengestellt von J. Kromer.* — Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965. — S.52.
2. Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація [Текст] : зб. наук. ст. за ред. І. Могитич, В. Слободян. — Львів : Укрзахідпроектреставрація, 1997. — № 8. — 144 с.
3. *Гайнц Г-К. Закладення поселень періоду Йосифінської колонізації в Галичині та особливий приклад Кенігсгау [Текст] : Німецькі колонії Галичини: Історія-Архітектура-Культура / Г-К. Гайнц.* — Мат. міжн. наук. семінару. — Львів, 1996. — С. 87.
4. Дрогобиччина — земля Івана Франка[Текст]. Голова ред. колегії Л. Луців. — Нью-Йорк ; Париз ; Сидней ; Торонто, 1973. — 856 с.
5. *Макарчук С. А. Етнографія України [Текст] : навч. посіб. / С. А. Макарчук.* — Львів, 2004. — 518 с.
6. *Монолатій І. С. Соціально-економічне становище та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1923 рр.)*[Електронний ресурс] : автореф. дис.канд. іст. наук: 07.00.01 / І. С. Монолатій; НАН України. Ін-т історії України. — К., 2002. — 20 с.
7. Енциклопедія українознавства: Словникова частина [Текст]. — Париж-Нью-Йорк, 1996. — Т. 5. — 1998 с.
8. Німецькі переселенці в Галичині у контексті австрійського законодавства XVIII століття про іноземних колоністів[Текст] // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 7/8. — К., 2001. — С. 292–302.
9. Німецькі колонії Галичини в таблицях [Текст] : довідник. — Передм., упор. І. Монолатій. — Коломия, 2000. — 56 с.
10. *Олешко О., Петришин Г. Поява і господарська діяльність німецьких поселенців на Галичині та архітектурна специфіка німецьких колоній [Текст] : Німецькі поселенці в Україні: Історія та сьогодення / О. Олешко, Г. Петришин.* — Київ–Миколаїв, 2006. — 415 с.
11. *Стеблій Ф. З історії взаємин українців і німецьких поселенців у Галичині у середині XIX ст.* [Текст] : Німецькі колонії Галичини: Історія-Архітектура-Культура / Ф. Стеблій. — Мат. міжн. наук. семінару. — Львів, 1996. — С. 125.
12. *Штойко П. Географія німецьких колоній у Галичині кінця XVIII — початку ХХ століть* [Текст] : Німецькі колонії Галичини: Історія-Архітектура-Культура / П. Штойко. — Мат. міжн. наук. семінару. — Львів, 1996. — С. 68–69.
13. *Наталя Дудко. Українська Галичина: спроба «онімечення»* [Електронний ресурс] : Ратуша, 12.04.2012. — Режим доступу : <http://ratusha.lviv.ua/index>.
14. *Іван Монолатій. Австро-німецька колонізація Галичини кінця XVIII — другої половини XIX століття: напрямки, тенденції, підсумки* [Електронний ресурс]. — Режим доступу:<http://www.history.iv-fr.net>.
15. *Von Ulf Rostalsky de 11. Konigsau Treffen* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.koenigsau-galizien>.
16. *Geografisches Wurterbuch des poln. Konigreiches und anderer slawischer Lander. Band IV, Buchstabe Kes-Kut, Jahr 1884.*
17. *Zeitweiser der Galiziendeutschen 1. Bericht über Konigsau von Johannes Bill* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.koenigsau-galizien>.

Козак Г. Ю.

ІСТОРИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ НЕМЕЦКИХ КОЛОНІЙ ДРОГОБЫЧЧИНЫ В КОНТЕКСТЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

Сделана попытка исследовать историческое наследие немецких колоний современной Дрогобыччины. Сосредоточено внимание на сохранившихся историко-культурных памятниках немецких колоний, которые составляют туристический интерес.

Ключевые слова: немцы, колония, церкви, костелы, историческое наследие, туризм.

Kozak G. Y.

HISTORICAL HERITAGE OF GERMAN COLONIES IN DROHOBYCH REGION AS A TOURIST ATTRACTION

This article is an attempt to explore the historical heritage of german colonies in Drohobych region. The main attention is concentrated on the historical and cultural monuments in german colonies, which are interesting tourist attractions.

Keywords: Germans, colony, churches, historical heritage, tourism.

УДК 314.743

Франків І. Я.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ З ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ XIX — НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розглянуто основні напрямки української еміграції з Галичини наприкінці XIX — на початку ХХ ст. до США, Канади, Бразилії Аргентини, Боснії і Герцеговини та Німеччини.

Ключові слова: українська еміграція, Східна Галичина, еміграційні осередки.

Значний переселенський рух українців в кінці XIX — на початку ХХ ст. був спричинений важким становищем селян Галичини в імперії Габсбургів. В результаті еміграції виникли численні українські осередки у країнах Європи та Америки.

Тема еміграції є актуальною з огляду на значні масштаби її сьогодення (за підрахунками дослідників станом на 2012 р. за кордоном працюють приблизно 4,5 млн. українців).

Метою статті є комплексний аналіз історії української еміграції на зламі XIX — ХХ ст. Територіальні межі роботи охоплюють Галичину, що наприкінці XIX — на початку ХХ ст. перебувала у складі Австро-Угорщини та країни української діаспори в Америці та Європі.

Цієї проблеми торкалися такі дослідники, як В. Корольов (дійсне прізвище Василь Королів-Старий), М. Марунчак, Т. Ревакович, Ю. Бачинський, О. Кириленко (дійсне прізвище Орест Жеребко), П. Карманський, А. Шлепаков, А. Стрілко, В. Ботушанський. Починаючи з 1991 р. видано чимало праць вітчизняних дослідників тернопільських істориків, зокрема Б. Лановика, М. Траф'яка, Р. Матейка, чернівецьких істориків С. Федуняка та І. Патарака, львівських дослідників С. Качараби та М. Рожика. Узагальнюючим дослідженням, де зібрано значний масив інформації про українську діаспору, є праця В. Трощинського та А. Шевченка «Українці в світі», а також роботи польських дослідників П. Крашевського, А. Пільха, В. Слядковського, А. Брожека, А. Свіонтковського, А. Врубеля, М. Лепецького, Д. Лукаша, Е. Цюруся, М. Куля, а також колективна монографія за редакцією А. Валашека «Polska diaspora», що побачила світ у 2001 р. Загалом вивчаючи польські імміграційні осередки, вони торкалися і питань пов'язаних з українськими еміграційними осередками, які розміщувались поруч або й на тій самій території.

Основними напрямами української еміграції з Галичини наприкінці XIX — на початку ХХ ст. були США, Канада, Бразилія, Аргентина, Боснія і Герцеговина та Німеччина. Усі вони перебували у прямій залежності один від одного, що впливало на масштаби та інтенсивність еміграційного руху. Найбільш пріоритетною була еміграція до США — країни, яка стала мрією для галицького селянства, затиснутого в лещата економічних негараздів. Першими з Галичини до США почали емігрувати лемки з Сяноцького, Кросненського, Ліського, Ясельського повітів. Звідси впродовж 1881–1884 рр. щорічно виїжджало понад 1000 осіб [27, с. 16]. Починаючи з 1886 р. випадки еміграції до США були зафіксовані в Бродівському, Снятинському, Скалатському повітах [17, арк 1, 60 зв.]. За повідомленнями деяких газет, еміграція у Північну Америку набувала масштабів, а це загрожувало серйозними наслідками для економічних інтересів Галичини. Наприкінці 80-х років XIX ст. географія еміграції з Галичини до США значно розширилася. За повідомленнями повітових старост, спроби українських селян емігрувати у США мали місце в Рогатинському, Станіславівському, Бібрському, Жовківському, Підгаєцькому, Жидачівському повітах [19, арк 113, 139, 143].

З початком 90-х років XIX ст. українська еміграція до США набула масового характеру. Впродовж 1895–1897 рр. кількість емігруючих, з огляду на «бразильську

гарячку», значно знизилася. Серед емігрантів переважали лемки. Не випадково у таких східногалицьких повітах, як Сянок, Лісько, Добромиль, з окремих поселень емігрувало від 300 до 500 осіб [1]. «Не будь Америки лемки можливо б вимерли би від нужди, а сьогодні вони привозять або присилають такі суми, що можуть викупити заборговані землі і платити податки».

Під кінець XIX ст. на сповільнення темпів української еміграції до США значно вплинуло масове переселення галицьких селян в Канаду. Тому 1899 р. у Сполучені Штати з Галичини емігрувало небагато українців. Однак, починаючи з 1902 р. еміграція почала швидко зростати, досягнувши у 1904 р. рекордного показника — 6697 осіб. У наступні роки еміграційний потік постійно демонстрував тенденцію до збільшення кількісних показників. Так, у 1907 р. до США емігрувало 18993 галицьких українці, у 1910 р. — 24102 осіб, у 1914 р. — 33773 осіб [6, с. 54]. Загалом, наприкінці XIX — на початку ХХ ст. до США емігрувало з Галичини 201028 українських селян [6, с. 54]. Як наслідок, такі повіти, як Сяноцький, Ліський, Добромильський, Старосамбірський через еміграцію до США зазнали значних втрат у економічно активному населенні. Не випадково сучасники порівнювали еміграційний рух у цих районах з небувалою «пошестю». Ця «пошестя» щорічно виривала з краю тисячі обездолених селян. Більшість українських емігрантів з Галичини після прибууття у США скеровували до праці на шахтах Пенсильванії і на промислові підприємства Нью-Йорка та Нью-Джерсі.

У результаті еміграції наприкінці XIX — на початку ХХ ст. у США виникли значні українські осередки. Найбільші з них були у штатах Пенсильванія, Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Огайо, Коннектикут, Масачусетс, Іллінойс, Міссурі, Мериленд. Як засвідчують дані 1901–1909 pp., незначна кількість вихідців з Галичини поселялися у землеробських районах США. Здебільшого емігрантів поглинили промислово розвинені штати. За 11–14 годинний робочий день вони отримували в середньому 1,3–1,7 долара, або у 1,5–2 рази менше, ніж місцеві робітники [27, с. 154]. Загалом, життя українських емігрантів в США було надзвичайно складним. Нерідко після декількох виснажливих років праці вони поверталися на батьківщину хворими і знесиленими, маючи незначні грошові заощадження.

Поруч із США, наприкінці XIX — на початку ХХ ст. постійно зростаючи інтенсивністю виділяється еміграція до Канади. Економічна політика домініону, складовою частиною якої була колонізація західних територій, зумовила початок еміграційних потоків і їх постійне зростання. Заселення цих земель створювало ринок збуту промислових товарів, а господарське освоєння регіону забезпечувало промисловість розвинутих провінцій новими замовленнями, населення індустріальних міст — продовольством. Досягненню поставленої мети мало сприяти імміграційне законодавство, яке фактично не містило ніяких обмежень у питаннях національності, віросповідання, освіти, майнового цензу. В'їзд у Канаду згідно із законом від 23 червня 1887 р. був заборонений тільки злочинцям-втікачам [14, с. 104]. За таких умов розпочалася еміграція галицького селянства до Канади. Перші українські емігранти з с. Небилова Калуського повіту Василь Єленяк та Іван Пилипівський (Іван Пилипів) прибули у Монреаль 1891 р. і поселилися на фермах у місцевості Третна (провінція Манітоба).

Взагалі з 1891 по 1895 pp. з Галичини до Канади емігрували тільки невеликі групи українських селян. Ситуація змінилася з 1896 р., коли галицькими емігрантами зацікавилася канадська влада, з якою увійшов у контакт професор Осип Олеськів. Він у товаристві селянина з с. Сопове Коломийського повіту Івана Дорундяка здійснив 1895 р. поїздку до Канади і дійшов висновку, що вона найпридатніша для заселення селянами з галицьких земель. У 1896 р. О. Олеськів організував відправку сюди першої

великої групи українських емігрантів із галицького Поділля та Покуття. Ця група селян, за повідомленням преси, оселилася в провінції Альберта. Другу велику партію емігрантів до Канади в тому ж році перевіз товариш І. Франка Кирило Геник-Березовський [12, с. 43]. У ній було 30 родин (200 осіб) переважно з сіл Березова, Лучи, Лучки, Акрешори Коломийського повіту. Наступного року переселення охопило Станіславівський, Бучацький, Коломийський, Борщівський, Заліщицький та інші повіти.

В останні роки XIX ст. спостерігалось подальше піднесення еміграції. Так, 1898 р. справжній еміграційний вибух стався на Яворівщині, загалом у цьому році «канадська гарячка» охопила майже усі повіти Східної Галичини. Як наслідок, станом на 1902 р. у Канаді налічувалося майже 34 тис. українців-іммігрантів з галицьких земель, які оселилися в провінціях Манітоба, Альберта, Саскачеван [12]. У 1907 р. українська еміграція в Канаду досягнула рекордного показника — 18 тис. осіб [4, с. 42]. Серед них найбільше було вихідців із Поділля та Покуття.

З початком 1910 р. уряд Канади видав нові імміграційні розпорядження, за якими кожен, хто прибував у країну з сім'єю повинен мати, окрім 25 доларів, ще по 12,5 доларів на кожного члена сім'ї. Значні труднощі очікували емігрантів, які прибували у канадські порти в період після 1 листопада і до початку лютого. Такої суми емігранти переважно не мали, а це призвело до різкого зменшення кількості емігрантів у 1910 р.

Напередодні Першої світової війни еміграція у Канаду продовжувалась. За перше півріччя 1914 р. з Галичини емігрувало 8116 чол. Крім Поділля і Покуття, дуже інтенсивною була еміграція з Дрогобицького і Стрийського повітів [18, арк. 24]. Загалом, наприкінці XIX — на початку ХХ ст. з Галичини у Канаду емігрувало 170 тис. українців, з яких 127,9 тис. осіб були вихідцями з Галичини [7, с. 175]. У Канаді, українці компактно розселялися у провінціях Манітоба, Альберта, Саскачеван. Після 1910 р. деякі галичани осіли у провінції Британська Колумбія. За підрахунками австрійського дослідника Карла Енгліша, з 1901 до 1911 рр. 40 % українських емігрантів оселилися у провінції Манітоба. Відповідно у провінціях Альберта і Саскачеван було зосереджено близько 60 % вихідців з Галичини [4, с. 41]. Загалом наприкінці XIX — на початку ХХ ст. українці зробили помітний внесок в освоєння Канадського заходу.

На фоні еміграції до США і Канади, переселення у Бразилію мало певні особливості. Головною з них є величезна інтенсивність еміграційного руху в окремі роки і майже повний його занепад у міжгарячкових періодах. До цього варто додати, що саме законодавство Бразилії сприяло значній інтенсивності української еміграції, в основу якого покладено імміграційний протекціонізм. Як наслідок, впродовж 1838–1914 рр. у країні не прийнято жодного нормативного акту направленого на обмеження імміграційного потоку. Більше того, бразильська влада намагалися всіма можливими засобами сприяти покращенню імміграційної кон'юнктури. Зростання переселенського потоку також стимулювали урядові заходи 1865 р. щодо колонізації провінцій Парана і Санта-Катаріна (розташовані у субтропічному кліматичному поясі, відзначаються спекотним літом і теплою зимою, середньорічна температура + 20°), кліматичні умови яких були придатнішими для європейської імміграції ніж провінції Сан-Паулу, Ріо-де-Жанейро чи Еспіріту-Санту [8, с. 38].

Документи засвідчують, що у 1872 р. в провінцію Парана прибула родина Миколи Морозовича із Золочівського повіту. Окремі випадки еміграції в цьому напрямку з Галичини мали місце 1876 р. і 1886 р., а 1889 р. вона охопила Збаразький повіт [20, арк. 89]. Наступного року випадки еміграції українських селян у бразильському напрямі мали місце у Бродівському та Кам-янка-Струмилівському повітах. На подальше зростання еміграційного потоку до Бразилії значний вплив справило скасування рабства (13 травня

1888 р.). За таких обставин перший президент Бразилії Деодоро-да-Фонсека 28 червня 1890 р. підписав декрет № 528 про імміграцію. Згідно з ним уряд країни покривав видатки пов'язані із перевезенням європейських іммігрантів через океан та до місця призначення, а також забезпечував їхнє утримання до перших жнів. Мореплавним компаніям за кожного перевезеного іммігранта гарантувалася винагорода у 120 франків. Одночасно уряд уклав угоду з приватним підприємцем Йоахімом Каєтано Пінто на перевезення з Європи 100 тис. колоністів [10, с. 217]. Як наслідок еміграція стала швидко зростати.

Окрім федерального уряду, уряди окремих бразильських штатів (згідно з Конституцією Бразилії, прийнятою 24 лютого 1891 р., провінції були перетворені у штати), уклали угоди з італійськими та німецькими мореплавнimi компаніями на перевезення емігрантів. Загалом, за підрахунками українського історика Андрія Стрілка, впродовж 1891 р. міністерство сільського господарства і фінансів Бразилії уклало 330 контрактів для вербування іммігрантів у європейських країнах [15, с. 50].

Вказані заходи спричинили швидкого зростання української еміграції з Галичини. У 1890 р. найбільше еміграційне пожвавлення спостерігалося у Кам'янка-Струмилівському повіті. В цьому ж році експозитурою поліції у м. Львові затримано 50 селян з Бережанського, Перемишлянського, Тернопільського повітів за намір емігрувати. Серед цих селян було чимало військовозобов'язаних [20, арк. 152]. Подальше зростання еміграції українського селянства на певний час загальмувалося вибухом недозволеної еміграції у Росію 1892 р. Однак і в цьому році переселення до Бразилії продовжувалося із Бродівського, Кам'янка-Струмилівського, Тернопільського, Бібрського повітів [21, арк. 13, 26, 60].

У 1894 р. на галицькому Поділлі еміграція у бразильському напрямі стала набувати гарячкового характеру. Вона охопила навіть такі повіти, з яких селяни раніше не емігрували: Жидачівський, Станіславівський, Рава-Руський, а також Снятинський. Ще більшого розмаху набрав еміграційний рух 1895 р. У Тернопільському повіті «еміграційний рух набрав загрожуючих масштабів. Є села, в яких від 15 до 20 родин вже повністю готові до переселення — писала газета "Галичанинъ"».

Початок 1896 р. ознаменувався посиленням «бразильської гарячки». Проте, у березні 1896 р. бразильський уряд частково закрив штат Парана і направляв емігрантів у штати Еспіріту-Санту та Сан-Паулу. Для галичан клімат цих районів був надзвичайно неспрятливим. Однак, це аж ніяк не позначилося на кількості емігруючих. Навпаки, еміграція продовжувала зростати. Вона поширилася на такі повіти, як Львівський, Жовківський, Сокальський, Бродівський, Золочівський і майже на все Поділля. У травні 1896 року з метою еміграції до Бразилії переїхало через Львів 2090 осіб, у червні — приблизно 1500 осіб. За підрахунками професора вчительської семінарії у Львові Осипа Олеськіва, з квітня по червень 1896 р. «бразильська гарячка» вирвала з краю майже 5000 осіб. У цей час такої інтенсивності еміграції не знов жодний еміграційний напрям. З окремих повітів селяни емігрували вже не сотнями, а тисячами. Так, із Кам'янка-Струмилівського повіту в Бразилію, починаючи з листопада 1895 р. до серпня 1896 р. переселилося 1930 осіб з Перемишлянського — 1046, Бібрського — 1306, Тернопільського — 2469, Золочівського — 2382, Бережанського — 1573 особи. За інформацією Галицького намісництва, направленою австрійському міністерству внутрішніх справ, в названий період із 29 східногалицьких повітів у Бразилію виїхало 10891 осіб [22, арк. 17 зв.-18]. Чимало з них, окрім Парани, оселилися в штатах Санта-Катаріна, Мінас-Жерайс, Сан-Паулу, Ріу-Гранді-ду-Сул.

З 1 січня 1897 р. імміграційна політика Бразилії зазнала деяких змін. Головною з них було скасування безкоштовного перевезення у Бразилію європейських емігрантів

(Указом президента Ф. Пейшоту). Це привело до різкого скорочення еміграційного потоку і фактично означало закінчення першої «бразильської гарячки».

У 1906 р. уряд президента Афонсо Пена запланував будівництво залізниці від Сан-Паулу через Парану до Ріо-Гранді-ду-Сул. У реалізації цього проекту були зацікавлені англійські та американські компанії, що володіли акціонерним капіталом майже усіх залізниць Бразилії [13, с. 223]. Однак, для втілення планів у життя не вистарчало робочих рук. Ситуацію мав покращити прийнятий у Бразилії 1907 р. закон про колонізацію.

У 1907 р. з Бразилії в Європу виїхала комісія, що намагалася знайти джерела постачання дешевої робочої сили [15, с. 34]. Представником компанії Сан-Паулу-Ріу-Гранді у Львові в листопаді 1907 р. був граф Ле Гон, який з дозволу австрійської влади почав вербування галицьких селян, обіцяючи їм високі заробітки та землі вздовж залізниці у штаті Парана. Розгорнута ним пропаганда спричинила вибух другої «бразильської гарячки».

Вже на початку 1908 р. в Галичині розпочалися приготування емігрантів до виїзду в Парану. В епіцентрі еміграційного руху опинилися Сокальський, Бережанський і Тернопільський повіти. У 1910 р. уряди окремих бразильських штатів скасували пільги на перевезення емігрантів через океан. Все це призвело до закінчення другої «бразильської гарячки». За її дворічний період (1908–1909 рр.) із Східної Галичини емігрувало відповідно 4607 і 2550 українських селян.

За підрахунками дослідників, тільки впродовж двох «бразильських гарячок» з Галичини емігрувало 29048 українців. Якщо брати до уваги емігрантів, які переселилися у Бразилію у так званий «міжгарячковий період», потрібно погодитися з думкою Петра Карманського, що в цю країну до 1914 р. емігрувало приблизно 40 тис. українських селян [5, с. 197]. Абсолютна більшість українських емігрантів осіла у штаті Парана. Найбільше вихідців з Галичини проживало в поселеннях Прудентополіс (13 тис.) та Ріо-Кляро (8 тис.) [5, с. 198]. Окрім названих місць, українці оселилися також у колоніях Антоніо Кандідо, Нова Галіція, Вера Гуарані, Ітапара, Сенадор Корейа, Жесуїно Маркондас, Іваї, Іпіранга, Ітаіполіс.

Менше галицьких селян бразильський уряд розселив у шатах, які спеціалізувалися на виробництві кави: Ріу-Гранді-ду-Сул, Сан-Паулу, Санта-Катаріна, Еспіріту-Санту та Мінас-Жерайс.

Схожою із Бразилією була українська еміграція до Аргентини. В силу об'єктивних факторів ця країна мала значні імміграційні можливості. Зокрема, у цій країні, територія якої становила 2 798 тис. кв. км [23, арк. 8], станом на 1895 р. проживало всього 3 млн. 955 тис. осіб [2, с. 12]. Із 80 млн. га орного земельного фонду оброблялося тільки 24 млн. га, під пасовищами перебувало 65 млн. га, площа лісових масивів становила 42 млн. га [23, арк. 10].

Така ситуація змушувала аргентинський уряд проводити активну імміграційну політику, що знайшло свій вияв у низці нормативних актів. Головним серед них став закон від 19 грудня 1876 р., який заохочував імміграцію і регулював механізми її урядового стимулювання. Першими іммігрантами в Аргентині були 12 українських родин, котрі 27 серпня 1897 прибули до місцевості Апостолес, що у провінції Місіонес. Вони походили з Тлумацького, Долинського та Косівського повітів Галичини [9, с. 14]. У цьому ж році 47 українських селян із Скалатського повіту оселилося у провінції Санта-Фе.

І все ж, до кінця XIX ст. еміграція в Аргентину мала спорадичний характер. На 1900 р. у цій країні проживало всього 80 українських родин. Упродовж 1901–1903 рр. еміграція в цьому напрямку охопила галицьке Покуття. У квітні 1901 р. із сіл Хотимир, Обертин, Джурків Тлумацького повіту в Аргентину виїхало 1000 чоловік, за перше півріччя наступного року — ще 600 чоловік [6, с. 75]. Із Тлумаччини еміграція перекину-

лася на Станіславівщину й охопила села Угорники та Отинію. Такий її перебіг призвів до того, що у провінції Місіонес, поруч з українськими поселеннями в Апостолес, виникла нова колонія Азара. Загалом, як свідчать архівні джерела, впродовж 1901–1903 рр. в Аргентину прибуло майже 7000 українських галицьких селян [24, арк. 19, 45].

У наступних роках (1904–1914 рр.) еміграція галицьких українців в аргентинському напрямку продовжувалася, але в значно менших масштабах. Більшість дослідників сходиться на думці, що до початку Першої світової війни в Аргентині оселилося приблизно 10 тис. українських іммігрантів, котрі в абсолютній більшості були вихідцями із Галичини. Галицькі іммігранти в Аргентині проживали компактно у колоніях Апостолес (7 536 осіб), Азара і Сан-Хосе, що у провінції Місіонес. Окрім цієї провінції, частина українців осіла у м. Буенос-Айрес та у містечку Беріссо.

Окрім переселення за океан значних масштабів набрав еміграційний рух до європейських країн, зокрема Німеччини та Боснії і Герцеговини.

У 1880 р. фінансовим відділенням уряду Австро-Угорщини був виданий циркуляр про колонізацію Боснії і Герцеговини. У ньому зокрема, передбачалося, що кожна родина отримає відповідно до кількості робочих рук, певну площа землі під обробіток, на сінокоси, будівництво хати, а у разі потреби — під пасовище. Що стосується податків, то їх сплачували тільки через 10 років після початку колонізації, прибутковий податок нараховувався від суми 3000 піастрів. Перші українські селяни прибули сюди у 1890 р. Поступово еміграційний рух набирає масового характеру і в наступні роки еміграція у Боснію та Герцеговину набула вигляду «еміграційної гарячки». Особливо масовими були виїзди селян з Городенківського, Тлумацького, Бучацького, Тернопільського повітів.

Загалом, еміграція галицьких селян до Боснії та Герцеговини наприкінці XIX — на початку ХХ ст. привела до створення у цьому краї значних українських поселень. Найбільші серед них — Дуброва (265 родин), Дев'ятин (150 родин), Дитляк (40 родин), Камениця (46 родин), Козара (70 родин), Гайова (36 родин), Ціленець (28 родин), Раковац Горішній (60 родин) та інші. У вказаних осередках, як засвідчують архівні матеріали, проживало понад 10 тис. Українців [25, с. 63].

Наприкінці XIX — на початку ХХ ст. кількісно значною була сезонна еміграція галицького селянства у Німеччину. Ця країна, наприкінці XIX ст. перетворилася у головний центр європейської континентальної імміграції [16, с. 35]. У 90-х рр. значна нестача сільськогосподарських робітників відчувалася в Саксонії, Познаньщині та східних провінціях Пруссії. Вже на початку 80-х років XIX ст. на сезонні роботи у Пруссію почали масово виїжджати польські селяни з Російської імперії та Галичини. За повідомленнями старост, надісланими Галицькому намісництву у 1898 р., випадки виїзду у Німеччину мали місце у Тлумацькому, Бібрському, Яворівському повітах. Вже 1900 р. еміграція із центральної частини Галичини перекинулася на Покуття, Поділля та гірські райони. Селяни таких повітів, як Косівський, Печеніжинський, Снятинський, які раніше ходили на заробітки в Румунію, тепер стали сотнями виїжджати у Німеччину. На Поділлі тенденція до заробітчанства найбільше проявилася серед селян Борщівського, Гусятинського, Підгаєцького, Чортківського повітів. Однак рекорд 1900 р. встановила Коломийщина, звідки на заробітки у німецькі краї емігрувало 834 особи. У 1900 р. у Пруссії були створені сільськогосподарські палати, при яких відкрилися бюро для найму іноземних сільськогосподарських робітників [16, с. 55]. Через ці установи, окрім впливу на агентуру, землевласники мали можливість регулювати кількість робітників, потрібних у той чи інший період. Так, 1901–1902 рр. сільськогосподарські палати дуже скоротили чисельність іммігрантів-заробітчан у зв'язку із застоєм німецької промисловості. Загалом, починаючи з 1903 р. сезонна еміграція у Німеччину демонструвала постійну тенденцію до зростання кількісних показників. У 1904 р. тільки у Пруссії на заробітках перебувало 30 тис. осіб

[3, арк. 1, 3, 12]. Найбільше заробітчан були вихідцями з Скалатського, Бережанського, Коломийського, Збаразького повітів [26, арк. 1, 18].

У 1905 р. заробіткова еміграція охопила майже всю Східні Галичину. Тільки у березні цього року на роботи в Пруссію скеровано 31 тис. галицьких українців. Тенденція до зростання еміграційного потоку зберігалася і в наступному 1906 р. Однак сам цей процес уже проходив у дещо інших умовах, що виникли у зв'язку з утворенням Німецького центрального управління у справах сільськогосподарських робітників (Deutsche Feldarbeiterzentralstelle). З 1 лютого 1908 р. в Німеччині почала діяти система легітимації тобто реєстрація сезонних робітників із Австро-Угорщини та Росії. Проводила легітимування Центральна кантора, яка таким чином наділялася державними функціями і набула офіційного характеру.

На цей час головним джерелом еміграційного руху стало галицьке Поділля. Загалом у 1907 р. виїзд українського населення Галичини у німецькі землі був більшим, ніж за два попередні роки разом узяті (58875 осіб) [10, с. 285]. Тенденція до зростання сезонної еміграції з галицьких земель збереглася і у 1908 р. Перебіг української сезонної еміграції до Німеччини протягом 1909–1910 рр. досяг рівня, що перевищував усі попередні. У 1910 р. українська заробіткова еміграція з Галичини набула таких масштабів, що за кількістю віпредила польську на 5 тис. осіб. З огляду на такий розвиток еміграційного руху, польська адміністрація Галичини у 1911 р. посилила репресії проти емігруючих. Проте, незважаючи на усі запобіжні заходи, кількість українських сезонних робітників у німецьких землях у названому році становила 77911 осіб [11, с. 17]. Впродовж трьох останніх передвоєнних років заробіткова еміграція набула характеру лихоманки і майже повністю вийшла з-під контролю влади. Щоденно з Krakova виїжджало надзвичайними поїздами 10 тис. селян, переважно зі Східної Галичини. Зростання еміграції спостерігалося і в 1914 р., коли намісництво у Львові вперше за прямою вказівкою міністерства внутрішніх справ відмінило заборону сезонної еміграції. Проте Перша світова війна повністю зупинила цей процес.

Отже, у сезонну еміграцію в Німеччину наприкінці XIX — на початку ХХ ст. були залучені десятки тисяч галицьких селян. Більшість з них, як правило, працювали у сільському господарстві. Водночас більшість заробітчан наймалися на вугільні шахти, цегельні заводи та інші підприємства. Однак, найбільших масштабів вона почала набувати з 1909 р.: із 81956 українських емігрантів у промисловості працювало 33660 осіб. У 1910–1912 рр. кількість промислових робітників відповідно становила 35008, 36959, 39849 [11, с. 18]. Вони переважно становили найбіднішу частину галицького селянства. Для багатьох із них виїзд на заробітки був останнім засобом порятунку від пауперизації і голоду. Звичайно, у Німеччині заробітчан чекали мізерні прибутки. Умови праці сезонних сільськогосподарських і промислових робітників були надзвичайно складними. Тим не менше, за вісім місяців у Німеччині вони отримували в середньому від 180 до 200 крон. Найнижчий показник зафіксовано у 1910 р., коли 82718 українських емігрантів привезли в Галичину 14 млн. крон [6, с. 103].

Сезонна еміграція українських селян у Німеччину наприкінці XIX — початку ХХ ст. стала складовою частиною еміграційного руху. Вона мала певний вплив на поліпшення матеріального становища населення краю.

Масова еміграція з Галичини наприкінці XIX — на початку ХХ ст. сприяла відтоку з краю десятки тисяч фізично здорових українців. В окремих місцевостях еміграція привела до зменшення кількості населення, в багатьох — до зниження відносної його частки. У той же час, в результаті еміграції виникли українські осередки у країнах Європи та Америки. Найчисельніші з них були у США, Канаді, Бразилії, менш значні — в Аргентині та Боснії і Герцеговині.

Література

1. В деле емиграции // Галичанинъ. — 1895. — 21 мая.
2. Василек М. Українські поселення в Аргентині / Михайло Василек. — Мюнхен : Ukrainianica Diaspora, 1982. — 148 с.
3. Державний архів Львівської області. — Ф. 350 (Дирекція поліції у Львові), оп.1, спр.3554. Листування з Галицьким намісництвом про емігацію сезонних робітників (5 березня — 19 березня 1914), 14 арк.1,3,12.
4. Englisch K. Die osterreichische Auswanderungsstatistik / Karol. Englisch. — Brunn, 1913. — 103 s.
5. Карманський П. Між рідними в Південній Америці / Петро Карманський. — Київ ; Віден ; Львів : Чайка, 1922. — 211 с.
6. Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини і Північної Буковини у 1890—1914 рр. / Степан Качараба, Микола Рожик. — Львів : ЗАТ «Рівенська друкарня», 1995. — 124 с.
7. Качараба С. Еміграція з Західної України (1919—1939) / Степан Качараба. — Львів : Місіонер, 2003. — 416 с.
8. Книш М. Бразилія. Суспільно-географічна характеристика / Мирослава Книш. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 148 с.
9. Ковалик В. Василіяни в Аргентині / Володимир Ковалик. — Прудентополіс : Вид-во oo. Василіян, 1988. — 114 с.
10. Caro L. Emigracja i polityka emigracyjna ze szczególnym uwzględnieniem stosunków polskich / Leopold Caro. — Poznań : Nakładem i czcionkami drukarni i księgarń sw., 1914. — 392 s.
11. Лейтес К. С. Русские рабочие в германском сельском хозяйстве / К. С. Лейтес. — Петербург, 1914. — 130 с.
12. Марунчак М. Г. Історія українців Канади / Михайло Г. Марунчак. — Вінніпег : Накладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, 1991. — Т. 1. — 464 с.
13. Очерки истории Бразилии / под ред. В. И. Ермолаева. — М : Изд-во соц.-эконом. лит-ры, 1962. — 572 с.
14. Сич О. Деякі аспекти імміграційної політики Канади в кінці XIX — на початку ХХ ст. / О. Сич // Укр. іст. журнал. — 1981. — № 11. — С. 102—109.
15. Стрелко А. Славянское население в странах Латинской Америки / А. Стрелко. — К : Наукова думка, 1980. — 144 с.
16. Тудоряну Н. Очерки российской трудовой эмиграции периода империализма (В Германию, Скандинавские страны и США). / Н. Тудоряну. — Кишинев : Штиинца, 1986. — 314 с.
17. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові). — Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 2445 Матеріали про емігацію населення Галичини в Південну Америку, Бразилію та Аргентину. Постанови, циркуляри, донесення, звіти та ін. — Том 2 і ост. (1886—1887 рр.), 177 арк.
18. ЦДІА України у Львові. — Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 6004. Матеріали про емігацію жителів Галичини в Америку. Донесення, листування та ін. — Том 10 і ост. (1913—1913), 182 арк.
19. ЦДІА України у Львові. — Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 2450. Матеріали про емігацію населення Галичини в Північну Америку, Бразилію, Аргентину. Постанови, циркуляри, донесення, звіти та ін. — Том 1. (1889—1890 рр.), 176 арк.
20. ЦДІА України у Львові. — Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 2458. Матеріали про емігацію населення Галичини в Північну Америку, Бразилію, Аргентину. Постанови, циркуляри, донесення, звіти та ін. — Том 3 і ост. (1891—1891 рр.), 192 арк.
21. ЦДІА України у Львові. — Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 2460. Матеріали про емігацію населення Галичини в Північну Америку, Бразилію, Аргентину. Постанови, циркуляри, донесення, звіти та ін. — Том 2. (1892—1892 рр.), 140 арк.
22. ЦДІА України у Львові. — Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 2481. Матеріали про емігацію населення Галичини в Північну Америку, Бразилію, Аргентину. Постанови, циркуляри, донесення, звіти та ін. — Том 7. (1896—1896 рр.), 132 арк.

23. ЦДІА України у Львові. — Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів), оп. 1, спр. 2569. Стаття невстановленого автора про становище українських емігрантів у Аргентині і Парагваї (1930 р.), 12 арк.
24. ЦДІА України у м. Львові. — Ф. 664 (Ревакович Тит, український громадський діяч), оп. 1, спр. 11. Листи Бобиковичів Ізидора і Марії, Бончевського А. і Бояна О. (1912–1914), 22 арк.
25. ЦДІА України у Львові. — Ф. 358 (Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр, 1854–1944), граф, митрополит Галицький греко-католицької церкви, оп. 2, спр. 95. Листи монахів монастиря Студійського уставу у м. Камениця (Боснія) з іменами на літери Й-Ю до Шептицького А (1899–1914), 65 арк.
26. ЦДІА України у Львові. — Ф. 146 (Галицьке намісництво, м. Львів), оп. 4, спр. 3596. Справа про виїзд робітників Галичини на сільськогосподарські роботи в Пруссію. — Т. 5. (1904–1904), 108 арк.
27. Шлепаков А. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX — початок ХХ ст.) / А. Шлепаков. — К. : Вид-во АН УРСР, 1960. — 200 с.

Франків І. Я.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ЭММИГРАЦИИ С ГАЛИЧИНЫ В КОНЦЕ XIX — В НАЧАЛЕ ХХ ВВ.

Рассмотрено основные направления украинской эмиграции в Галичине в конце XIX — в начале ХХ вв. в США, Канаду, Бразилию Аргентину, Германию, Боснию.

Ключевые слова: украинская эмиграция, Восточная Галичина, эмиграционные центры.

Frankiv I. Ya.

THE MAIN DIRECTIONS OF UKRAINIAN EMIGRATION FROM HALYCHYNA IN THE END OF XIX — AT THE BEGINNING OF XX CENTURY

Basic directions of Ukrainian emigration are considered from Halychyna in the end of XIX - at the beginning of XX century to the USA, Canada, Brazil, Argentina, Bosnia and Gerzegovina and Germany.

Key words: Ukrainian emigration, East Halychyna, emigrant cells.

Розділ 7.
РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ І РЕАБІЛІТАЦІЯ

УДК 004:614.215

Мельниченко С. В.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В САНАТОРНО-КУРОРТНІЙ СФЕРІ

Проаналізовано динаміку чисельності туристів, які скористались послугами санаторно-курортних закладів. Визначено причини виникнення проблем обмеженого використання інформаційних технологій в діяльності санаторно-курортних закладів та обґрунтовано необхідність їх розв'язання програмним методом.

Ключові слова: інформаційні технології, санаторно-курортні заклади, санаторно-курортна сфера, санаторно-курортні послуги, глобальні системи бронювання, резервування, електронна торгівля; спеціалізовані інформаційно-пошукові системи.

Відповідно до проекту Концепції Загальнодержавної програми розвитку санаторно-курортної галузі на період до 2017 року, однією з проблем низького рівня конкурентоспроможності національного курортно-рекреаційного продукту на міжнародному ринку санаторно-курортних послуг є відсутність дієвої системи інформування населення щодо їх переваг порівняно з іноземними курортами та місцями відпочинку [19].

У розвинених країнах світу зміни в інформаційних технологіях та санаторно-курортній сфері відбуваються одночасно, на відміну від України, де такі перетворення характеризуються відсутністю злагодженості. У зв'язку з цим, процес впровадження інформаційних технологій в діяльність санаторно-курортних закладів стикається з низкою проблем, серед яких: негативна динаміка чисельності іноземних туристів-користувачів, послуг санаторно-курортних закладів, яке пов'язана з відсутністю ефективної рекламної кампанії вітчизняних курортів, унікальних природних територій, лікувальних та історико-культурних ресурсів, історичних пам'яток України; обмежене використання спеціалізованих програмних продуктів, послуг мережі Інтернет; якісний склад персоналу санаторно-курортних закладів не повною мірою відповідає сучасним вимогам, зокрема щодо рівня фахової підготовки та володіння сучасними інформаційними технологіями.

Підприємства, які своєчасно усвідомили значущість інформаційних ресурсів і переваги інформаційних технологій, не тільки докорінно змінили процедуру формування, просування та реалізації санаторно-курортної послуги, а й і забезпечили конкурентні переваги на внутрішньому та міжнародному ринках. Застосування національних і міжнародних систем бронювання та резервування, електронних систем взаєморозрахунків, спеціалізованих інформаційно-пошукових систем та електронних баз даних деякими санаторно-курортними закладами привело до значного збільшення обсягів наданих послуг, покращення їх якості, зниження собівартості, скорочення затрат споживачів на пошук та придбання послуг. Однак, більшість підприємств та курортів недостатньо використовують можливості інформаційних технологій в своїй діяльності.

Стратегічним питанням розвитку курортів присвячено ряд публікацій таких вчених, як І. Артюхова [1], Н. Ведмідь [3], П. Гудзь [4], О. Колесник [10], Г. Костенко [12], А. Мазаракі [13], Ю. Мигалина [15], С. Омелянець [18], С. Цьохла [21] та ін. Ці

праці пов'язані з дослідженнями різних аспектів діяльності санаторно-курортних закладів та курортів у цілому. Частково проблемами застосування інформаційних технологій в діяльності санаторно-курортних закладів займалися О. Балабанова [2], А. Данильченко [5], Н. Кіркова [8], М. Ковач [9], О. Кортунов [11] та ін.

Разом з тим, вищезазначені автори досліджували окремі аспекти використання інформаційних технологій в здійсненні функціональних процесів підприємств. Відсутні наукові дослідження, присвячені створенню сприятливих умов виробництва, реалізації та просування санаторно-курортної послуги на внутрішньому та міжнародному ринках із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Метою дослідження є визначення причин виникнення проблем обмеженого використання інформаційних технологій в діяльності санаторно-курортних закладів та обґрунтування необхідності їх розв'язання програмним методом.

Протягом останніх десяти років розвиток туристичної сфери характеризувався збільшенням кількості громадян України, які виїжджають за кордон на 45 %, збільшенням кількості іноземних громадян, які відвідали Україну майже в два рази та зменшенням чисельності внутрішніх туристів на 58 %. Чисельність оздоровлених за останні п'ять років зменшилася на 18,1 % [7]. За даними Державної служби статистики України у 2012 році санаторно-курортні послуги отримало 13,4 % іноземних туристів, з них: 97 % — туристи з країн СНД; 3 % — з країн далекого зарубіжжя [7]. Тобто, послугами спеціалізованих засобів розміщення з метою оздоровлення та лікування переважно користуються переважно громадяни України (86,6 %) (рис. 1).

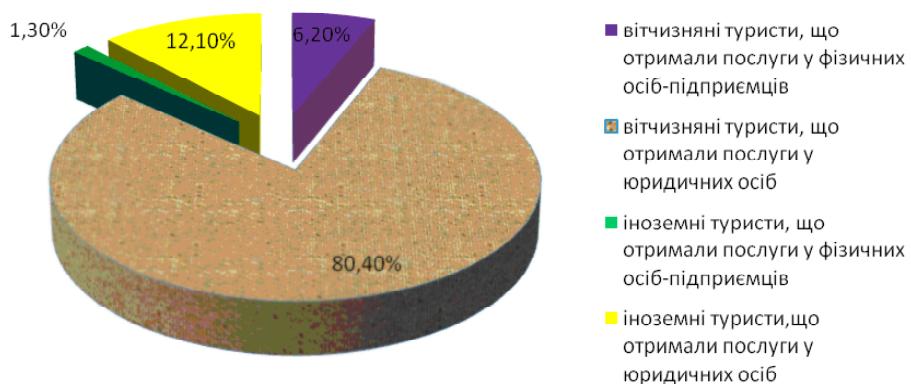

Рис. 1. Частка розміщених туристів у санаторно-курортних закладах України, зареєстрованих як юридична чи фізична особа-підприємець (у 2012 році)

Така ситуація свідчить про відсутність ефективної рекламної кампанії вітчизняних санаторно-курортних закладів та послуг, які надаються цими закладами у мережі Інтернет. Одним із важливих чинників популяризації підприємства, просування його іміджу, залучення потенційних споживачів є Інтернет-реклама та її різноманітні засоби. Так, обсяг світового рекламного ринку в Інтернеті досяг у 2012 році 99 млрд. дол. США, за прогнозами у 2013 році він досягне 113 млрд. У Сполучених Штатах Америки та країнах Західної Європи Інтернет став рушійною силою рекламного ринку. Обсяги його відповідно склали 38,3 млрд. дол. США та 24,1 млрд. дол. США [16]. За даними Всеукраїнської рекламної коаліції в Україні, спостерігається динамічний розвиток ринку Інтернет-реклами, обсяги якої у 2012 році склали 680 млн. грн і очікується його зростання у 2013 році на 15 % [17]. Незважаючи на позитивну динаміку результати дослідження свідчать про низький рівень розвитку Інтернет-реклами вітчизняної санаторно-курортної сфери.

Серед дієвих засобів Інтернет-реклами є реєстрація підприємств у пошукових каталогах. Першими вагомим зрушеннем у напряму інформатизації суспільства з питань надання санаторно-курортних послуг було здійснене у 2011 році Фондом соціально-страхування з тимчасової втрати працевдатності, зокрема запроваджено загальномаціональний проект «Курорти та санаторії України» [20]. У межах даного проекту створено веб-портал, за допомогою якого можна ознайомитись з курортами України, санаторно-курортними закладами та послугами, що вони надають. Інформація надана трьома мовами (українською, російською та англійською) за такими критеріями: контингент обслуговування; захворювання основне та супутнє; місце розташування закладу; природні лікувальні ресурси; харчування та проживання (інфраструктура). Даний спеціалізований портал, на жаль, охоплює тільки 6,7 % санаторно-курортних закладів України, тобто 200 із 3012. Створено бізнес-каталог підприємств України, який функціонує в режимі реального часу і включає інформацію про 307 суб'єктів господарювання у санаторно-курортній сфері [6].

Проведений аналіз існуючих регіональних спеціалізованих каталогів санаторно-курортних закладів з представленням максимально великої їх кількості показав дієвість тільки чотирьох, а саме: санаторно-курортні заклади Закарпаття (з електронною книгою замовлень); Трускавецький інформаційно-курортний центр (он-лайн бронювання); Київ туристичний; Полтавщина туристична. В інших регіонах України взагалі відсутні електронні каталоги або ж інформація про санаторно-курортні заклади представлена в універсальних каталогах підприємств різних галузей. Наприклад, бізнес-каталог Криму, який включає 69000 підприємств, у тому числі і санаторно-курортні заклади.

Крім того, як показали результати дослідження сайти санаторно-курортних закладів характеризуються низьким рівнем інформативності та функціональності. Важливим є визначення пріоритетності функцій сайту, які можуть коливатись від рекламиування закладу до забезпечення комунікацій між персоналом. Основними функціями сайту, як вважають експерти, є: реклама туристсько-рекреаційних та природних лікуваних ресурсів, курорту, закладу та послуг, що надаються; інформування про діяльність підприємства; бронювання місць. Найменш ефективним є сайт у забезпеченні комунікацій між персоналом закладу. Результати опитування експертів (у якості експертів виступили споживачі закладу) щодо функцій сайту одного з вітчизняних санаторіїв представлено на рис. 2. Не змогли визначитись з відповідю 3,2 % експертів.

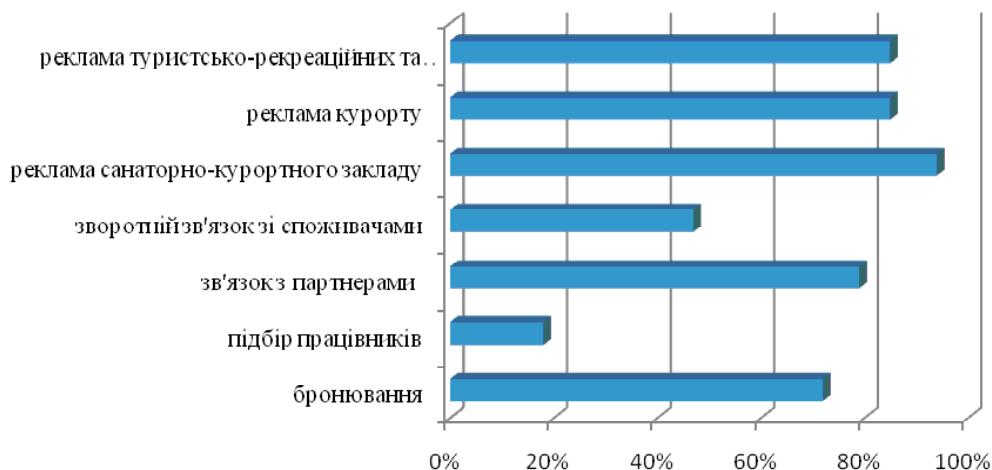

Рис. 2. Результати опитування експертів щодо пріоритетності функцій сайту санаторно-курортного закладу [14]

Відсутність сайтів у деяких закладів як інструменту реклами, системи інформування про переваги відпочинку і оздоровлення у вітчизняних санаторно-курортних закладах, у поєднанні з активною рекламиою іноземних курортів та місць відпочинку, привела до того, що за останні три роки кількість українців, які виїжджали за кордон, складає більше 60 % із загальної кількості туристів [7].

Залишається проблемним питання застосування спеціалізованих програмних продуктів в управлінні санаторно-курортними закладами. Підприємства можуть автоматизувати як окремі функціональні процеси, так і діяльність підприємства в цілому. Разом з тим, національний ринок інформаційних технологій пропонує готові програмні продукти (або окремі модулі) адаптовані до специфіки даних закладів. Деякі вітчизняні санаторно-курортні заклади для автоматизації управління застосовують програмний продукт російської компанії «Санкур», аналоги якого на національному ринку відсутні.

Для вирішення зазначених вище проблем та формування позитивного туристичного іміджу держави, забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері туризму та діяльності курортів, необхідно забезпечити:

- створення і введення єдиного державного електронного реєстру санаторно-курортних закладів України; інтегрованої електронної статистичної бази даних центрального і регіонального рівня;
- створення регіональних електронних спеціалізованих інформаційно-пошукових систем з повним банком даних про заклад та послуги, що надаються;
- створення інформаційного банку даних про вітчизняні та закордонні інвестиційні проекти у лікувальну, оздоровчу та діагностичну санаторно-курортну сферу;
- поширення у соціальній сфері, спрямованій на оздоровлення населення електронної торгівлі, запровадження електронного маркетингу в питаннях пропагування та реклами санаторно-курортних послуг через рекламування на інформаційних порталах міжнародних туристичних організацій, туристичних порталах інших країн;
- створення туристично-інформаційних центрів, послугами яких можуть скористатися не лише національні туристичні компанії і вітчизняні туристи, але й ті, хто за допомогою мережі Інтернет заздалегідь планує місце для відпочинку, оздоровлення, реабілітації. Одним із віддіlenь даного центру слід передбачити інформаційно-маркетинговий сектор для проведення досліджень, опрацювання отриманих результатів, накопичення інформації та створення електронних баз даних;
- організацію та проведення віртуальних спеціалізованих виставок, що дасть можливість просувати санаторно-курортну послугу не тільки на внутрішньому, а й на міжнародному ринках; залучати іноземних суб'єктів господарювання у сферу туризму;
- на державному рівні та на рівні підприємств санаторно-курортної сфери розроблення дієвої маркетингової стратегії просування бренду (у тому числі аутсайт та інсайт бренду). Спрямувати зусилля маркетологів та інших спеціалістів на створення корпоративного бренду та бренду окремої послуги чи ряду послуг. Головною його метою повинно бути збереження упізнаності торгової марки, її відмінних рис, відмінності від конкурентів та спосіб донесення їх до споживача;
- створення QR-кодів санаторно-курортних закладів для спрощення та прискорення отримання інформації про них (текст про заклад та його фото). QR-код дає можливість іноземному туристу, не володіючи українською мовою, отримати необхідну інформацію, оскільки дані коди встановлені кількома мовами. QR-коди можна розмістити на рекламних матеріалах підприємства. Крім того, створення QR-кодів курортів дозволить туристам легко орієнтуватись по них, отримувати необхідну інформацію про послуги, що надають суб'єкти господарювання на території курорту.

Враховуючи те, що в результаті приватизації санаторно-курортних закладів (із збереженням їх профілю) на сьогодні їх кількість склала більше, ніж 3,1 тис. об'єктів зростає конкуренція між ними. А тому варто наголосити, що саме інформаційні технології забезпечать швидку реакцію на потреби споживачів і максимальне їх задоволення, гнучкість закладу, упорядкованість і узгодженість операційної діяльності.

Подальші наукові дослідження будуть стосуватись нормативно-правових питань регулювання розвитку санаторно-курортних закладів, їх матеріально-технічної бази, менеджменту та маркетингу, професійної підготовки менеджерів для даної сфери.

Література

1. Артикова I. В. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств санаторно-курортного комплексу АР Крим [Текст] : дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук. — Сімферополь, 2009. — 180 с.
2. Балабанова О. І. Передумови підвищення конкурентоздатності санаторно-курортної галузі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/balabanova2.htm
3. Ведмідь Н. І. Санаторно-курортний комплекс: сервісне управління [Текст] : моногр. / Н. І. Ведмідь. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. — 408 с.
4. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій [Текст] / Гудзь П. В. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. — 270 с.
5. Данильченко А. Информационные технологии в санаторно-курортных учреждениях [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.resortsoft.ru/publications/it-in-sku.html>.
6. Діяльність санаторно-курортних закладів в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ua-region.com.ua/kved/85.11.3?start_page=16.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua->
8. Кіркова Н. П. Аналіз рівня зайнятості в курортних регіонах // Сучасні концепції прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем [Текст] : моногр. / За ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. — Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2013. — С. 435–446.
9. Ковач М. Інноваційні процеси розвитку санаторно-курортного комплексу (на прикладі Закарпатської області) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.teologia.org.ua/20110920169.html>.
10. Колесник О. О. Оцінка стану санаторно-курортного комплексу та його впливу на розвиток туристичної діяльності України [Текст] / Колесник О. О. // ВІСНИК ЖДТУ. — 2008. — № 3 (45). — С. 264–270.
11. Кортунов О. Организационно-экономические основы управления развитием санаторно-курортного комплекса : На примере субъекта Федерации [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/organizatsionno-ekonomicheskie-osnovy-upravleniya-razvitiem-sanatorno-kurortnogo-kompleksa-n#ixzz2tkMmXaVW>.
12. Костенко Г. П. Щодо фінансових питань державної підтримки розвитку санаторно-курортних закладів [Текст] / Костенко Г. П. // Вісник Сумського національного аграрного університету. — 2012. — № 1. — С. 83–88.
13. Mazaraki A. Semantic modeling of service management of sanatorium resort and health enterprises [Текст] / A. Mazaraki, N. Vedmid // Економічний часопис-XXI. (The economic annals-XXI journal). — 2013. — № 7–8 (1). — С. 80–82.
14. Melnychenko S. Health resort enterprises: between stagnation and modernization [Текст] / S. Melnychenko // Вісник КНТЕУ. — Київ, 2013. — № 6. — С. 57–67.
15. Мигалина Ю. Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні / Ю.Ю. Мигалина // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. — 2011. — Випуск II (43). — Частина I. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuvgov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtein/2011_3/NV-2011-V3_40.pdf.
16. Обсяг рекламного ринку в інтернеті досяг 99 мільярдів доларів [Електронний ресурс]. // Режим доступу : <http://1001druk.com/obsyah-reklamnoho-rynku-v-internetti-dosyah-99-milyardiv-dolariv-2305.html>.

17. Обсяг інтернет-реклами в 2013 році зросте на 15 % — експертна оцінка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/100/all/2012/12/08/292619>.
18. Омельянець С. М. Еколо-економічне природокористування на курортних територіях / Омельянець С. М. // Медична реабілітація і курортологія [Текст]. — 2004. — № 3. — С. 102–104.
19. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку санаторно-курортної галузі на період до 2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20090714_0.html.
20. Соціальний загальнонаціональний інформаційно-презентаційний проект «Курорти і санаторії України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sankurort.ua/uk/sanatoriums>.
21. Цьохла С. Ю. Трансформація рекреаційної діяльності та розвиток ринку курортно-рекреаційних послуг (методологія, аналіз та шляхи вдосконалення) [Текст] : моногр. / С. Ю. Цьохла. — Сімферополь : Таврія, 2008. — 352 с.

Мельниченко С. В.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В САНАТОРНО-КУРОРТНОЙ СФЕРЕ

Проанализирована динамика численности туристов, которые воспользовались услугами санаторно-курортных заведений. Определенно причины возникновения проблем ограниченного использования информационных технологий в деятельности санаторно-курортных заведений и обоснованно необходимость их решения программным методом.

Ключевые слова: информационные технологии, санаторно-курортные заведения, санаторно-курортная сфера, санаторно-курортные услуги, глобальные системы бронирования, резервирования, электронная торговля; специализированные информационно-поисковые системы.

Melnichenko S. V.

INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF SANATORIUM-RESORT ACTIVITY

The dynamics of tourists amount, who used the services of SPA facilities, determined the reasons of limited use of technology in business spa facilities and the necessity to solve them by software.

Keywords: IT services, spa facilities, health resort area spa services, a global reservation system, booking, e-commerce, specialized information retrieval systems.

УДК 6227.12 (477.83). 004.14

Бомба М. Я.

ВОДНІ РЕСУРСИ ЖОВКІВЩИНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

У статті проведено системний аналіз водних ресурсів Жовківщини в баченні автора, досліджено їх стан, екологічні проблеми та окреслено шляхи використання для подальшого розвитку різних галузей цього унікального за природним, краєзнавчим, історико-культурним і духовним надбанням краю.

Ключові слова: водні ресурси, характеристика, екологічні проблеми, охорона, використання, Жовківщина.

Водні ресурси є без перебільшення неоціненим багатством кожного краю. Вони характеризуються специфічними особливостями, що відрізняють їх від інших природних ресурсів — землі, надр, лісів, лук і пасовищ. Усім видам запасів води притаманна висока динамічність і взаємозв'язок, що пояснюється об'єктивними процесами кругообігу води в природних екосистемах. Завдяки цим властивостям існує можливість багаторазового й багатофункціонального використання певних обсягів водних ресурсів, що повинно зобов'язувати світову спільноту раціонально їх використовувати.

Враховуючи особливо виняткове значення водних ресурсів для життя населення будь-якої країни світу, їх можна розглядати у вигляді водогосподарської інфраструктури, що обслуговує виробничу і соціальну сфери суспільної діяльності.

Головна функція водних ресурсів, як виробничої інфраструктури, полягає в тому, що в результаті надання послуг специфічного виду, вона забезпечує безперервність обороту всіх форм і частин суспільного продукту, охоплюючи всі стадії, починаючи від стадії виробництва до споживання, сприяє нормальному функціонуванню промисловості, будівництва, сільського господарства, переробних галузей й інших видів діяльності. Водні ресурси, як виробнича інфраструктура, не створюють ні предметів праці, ні продуктів споживання, лише створюють сприятливі умови для розвитку матеріального виробництва. Праця, що реалізується в таких умовах, є продуктивною і має суспільно необхідний характер, а діяльність, що пов'язана з виробничим обслуговуванням галузей народного господарства, збільшує вартісне значення сукупного продукту і національного доходу.

Функціональне призначення водних ресурсів як соціальної інфраструктури пов'язано із створенням соціальних умов для життедіяльності людей в результаті задоволення потреб у воді з метою підвищення рівня життя. Як соціальна інфраструктура водні ресурси непрямим чином (побічно) впливають на процес матеріального виробництва, створюють важливі умови для розширеного відтворення, зростання продуктивності праці.

З іншого боку, надмірна інтенсифікація виробництва призвела до погіршення водних запасів на планеті Земля. Вода стала, без перебільшення, першою жертвою розвитку технічного прогресу. Питної води не вистачає для 1,4 млрд людей світового співтовариства, а близько 5 млн. населення щорічно помирає через те, що споживає воду непридатну для пиття. Якщо людина й надалі черпатиме воду з природних джерел, не замислюючись над їх поповненням і очищеннем, то ситуація різко погіршуватиметься — зазначає французька газета «Фігаро».

Справедливість цього висновку можна переконливо проілюструвати на прикладі України, оскільки за висновками економічної комісії ЮНЕСКО нашу державу віднесено до країн з обмеженими запасами питної води у розрахунку на душу населення. Особливо потерпають у цьому відношенні центральні і південні регіони України. За оприлюднен-

ними даними РНБОУ, 80 % поверхневих водойм країни вже непридатні для постачання питної води. Щорічний дефіцит питної води в Україні становить 400 млн. кубічних метрів прісної води. Проблема якісної питної води уже спіткала не тільки великі міста, але й малі населенні пункти. Значна кількість українських сіл постійно постачається питною водою, а, їхня кількість зростає внаслідок локальних катастроф, порушення рослинного покрову, видобування корисних копалин та інтенсивного ведення сільського господарства [5].

Сьогодні структура української економіки зайдла у непримиренну суперечність з водними ресурсами нашої країни, які витрачаються значно швидше, ніж відновлюються, що може мати щораз трагічніші наслідки [2, 4].

Львівщина в цьому плані виглядає дещо краще, але ситуація із водопостачанням далеко не відповідає державним стандартам, хоча за скидами недостатньо очищених і неочищених стоків у відкриті водойми вона посідає 9 місце в Україні. Основним джерелом водопостачання в області є підземні води. Поверхневі води використовуються в обмеженій кількості, в основному для рибоводних ставів, технічного водопостачання підприємств та в гірських районах — для господарського й питного водопостачання. Поверхневі води на даний час продовжують належати до найбільш забруднених елементів навколошнього середовища. Результати щорічних заходів державного контролю за станом водних ресурсів свідчать про те, що незважаючи на спад виробництва та зупинку багатьох підприємств, не спостерігається суттевого покращення якості стічних вод та зменшення скиду неочищених або недостатньо очищених стічних вод. Це, в першу чергу, пов'язане з погіршенням технічного стану діючих очисних споруд і відсутністю коштів на їх реконструкцію та зведення нових, більш екологобезпечних. На екологічний стан поверхневих та підземних вод області впливають різноманітні чинники, які тісно взаємопов'язані, зокрема це забруднення ґрунтів, атмосфери, зміна ландшафтної структури та техногенне перевантаження територій, а також відсутність добре облаштованих водоохоронних зон, та прибережно-захисних смуг. Територію Львівщини проходить Головний Європейський вододіл, внаслідок чого область не отримує забруднень поверхневих вод ззовні. Але з верхів'їв рік у басейни Дністра, Дніпра, Західного Бугу, Сяну, можуть потрапляти побутові та промислові відходи [1, 3].

Враховуючи вище наведені факти, необхідно зауважити, що населення самотужки почало шукати екологічно чисті джерела постачання, які мають багатофункціональне, першочергово оздоровче і зцілюще, призначення.

У цьому ракурсі Жовківщина має неабиякі переваги. Для початку зупинимося на річках краю. Хоч для забезпечення питною водою вони не використовуються, але є унікальними за своєю природою, можливістю розвитку рибальства, а при потребі — для використання у господарських цілях, при належному очищенні — для пиття.

Принагідно зауважити, що в назвах окремих річок краю та їх описах у різних джерелах зустрічаються деякі протиріччя, що спонукало нас до подальшого їх дослідження.

Так, річки Жовківського району належать до басейну Західного Бугу. Це переважно не широкі ріки, що беруть початок із східних схилів Розточчя. Загальна протяжність річок становить 518 км, а довжина в межах району — 344 км. Живлення річок переважно змішане: дощове (50 %), снігове (37 %) і підземними водами (13 %). Річки Жовківщини мальовничі, шириною 2–5 м, глибиною 0,3–2,0 м, швидкість течії 0,5 м/сек. Запаси риби у них незначні.

Рата — найбільша річка Жовківського краю, дуже красива і чиста. Бере початок, на північно-східних схилах польського Розточчя (висота 282 м), що неподалік від польсько-українського кордону, на схід від села Верхрата. Територію України протікає у

межах Жовківського і Сокальського районів. Є лівою притокою Західного Бугу, впадає в нього на південь від м. Червонограда. Довжина річки 75 км, а в межах району — 36 км. Площа басейну 1790 кв. км. Заплава подекуди заболочена або навіть заторфована, вкрита лучною рослинністю. Руслозвивисте, завширшки переважно 15–20 м (у пониззі до 30–50 м). Глибина до 0,3–1,5 м, а в деяких місцях може бути більшою за 2 м. Рата тече переважно із заходу на схід, лише перед впадінням до Західного Бугу повертає на північ. Зійшовши з пагорбів польського Roztoččia і перетнувши польсько-український кордон річка виходить на Надбужанську котловину, яка територіально відноситься до західної частини Малого Полісся.

Основними притоками Рати є: Телиця, Мощанка, Біла, Свиня, Желдець (праві), Болотня (ліва). Живлення їх змішане: підземне та атмосферне у вигляді дощу та снігу. Весною, в окремі роки, можуть спостерігатися повені та підняття води, викликані раптовим таненням снігу або літні паводки, які викликані тривалими дощами, що може приводити до виходу річки з берегів та підтоплення окремих ділянок прилеглих територій. Для регулювання стоку під час паводків місцями зроблено обвалування берегів. Взимку при умові пониження температури до -20°C річка замерзає, але внаслідок частих відливів, льодове покриття поступово скресає.

Над Ратою у Жовківському районі розташоване місто Рава-Руська, а в Сокальському районі — місто Великі Мости і селище Гірник, що в деякій мірі позначається на її екологічному стані. Необхідно зауважити, що вода в Раті є відносно чистою. За підтримки довкілля в належному стані та створення відповідної туристичної інфраструктури тут є всі можливості для розвитку зеленого, екологічного, сільського та аграрного туризму. Прикладом такого виду діяльності є Потелицький гідрологічний заказник, що розташований у селі Потелич.

Воду річки Рати за умови якісної її очистки, крім цього, слід розглядати як стратегічний запас водних ресурсів краю, яка без перебільшення може вже у недалекому майбутньому використовуватися не тільки на господарські, але й харчові цілі.

Телиця (інша назва — Теличка) — бере початок біля села Гіркани, між пагорбами Roztoččia. Тече спершу на північний захід, далі — переважно на північний схід, частково — на північ. Впадає до Рати з правого боку на південь від села Борове. Довжина річки 10 км, площа басейну 31,1 км². Долина переважно вузька. Русло слабозвивисте, заплава часто одностороння. У селі Потелична річці є каскад ставків з унікальною флорою та фаunoю.

Мощанка є правою притокою річки Рата. Витоки її розташовані між селами Вороблячин і Середкевичі Яворівського району серед пагорбів Roztoččia. Загальна довжина річки 36 км і в межах району — 32,8 км. Площа басейну річки 190 км². Річкова долина переважно трапецієподібна, у нижній течії заболочена і складена пісками темно-сірого кольору, які є дрібно- і середньоззернистими. Ширина заплави 100–500 м. Русло помірно звивисте, на окремих ділянках помірно обваловане, завширшки до 8–10 м, тече переважно на північний схід, у селі Монастирок виходить на Надбужанську котловину, впадає в Рату на північ від села Пирятин.

З правого боку урічку Мощанку впадають річки Завижка і Річка, а з лівого — Маруся.

Ріка Річка бере початок у лісовому масиві між пагорбами Roztoččia, на захід від села Кам'яна Гора. Тече переважно на північний схід у межах Надбужанської котловини. Довжина 13 км, площа басейну 25 км². Русло слабозвивисте, у нижній течії випрямлене. Заплавав нижній течії широка, поросла лучною рослинністю. Впадає до Мощанки між селами Помлинів і Мощана. Над річкою розташовані села Замок і Погарисько.

Маруся — річка, яка протікає в межах Жовківського району Львівської області і є лівою притокою Мощанки. Необхідно зауважити, що за енциклопедичними матеріала-

ми з категорії «Річки Львівщини» основна назва річки значиться як Марунька, хоч з описань мешканців краю з споконвіків вживалася назва Маруся, але це ще потрібно більш детально устійнити. Маруся бере початок у лісовому масиві між пагорбами Розточчя, на захід від села Монастирок. Тече переважно на північний схід (місцями — на схід) у межах Надбужанської котловини. Впадає до Мощенки біля північної околиці села Пільце. Довжина 16 км, площа басейну 49,9 км². Річище слабозвивисте, у нижній течії випрямлене і місцями каналізоване. Заплава переважно широка (у верхній течії вузька і часто однобічна). Над річкою розташовані села: Дубрівка, Старе Село, Липник і Пільце.

Річка Завижа бере початок на території Яворівщини і справою притокою річки Мощенки, впадає в останню нижче села Середкевичі Яворівського району.

Біла — річка, що бере початок на північно-східних схилах гори Білої, приблизно за 4 км від селища Магерова і є правою притокою річки Рати. Від Магерова до гирла тече Надбужанською котловиною південного заходу на північний схід. Впадає в Рату біля села Бутини на Сокальщині. Загальна довжина р. Білої 40 км, в межах Жовківського району — 32 км, площа басейну 180 км². Ширина долини у верхній течії 200 м, в середній — 1–2 км. Заплава заболочена, що спостерігається чіткіше на схід від села Добросин. Річище звивисте, завширшки 5–7 м, дно рівне, піщане. Глибина пересічно 0,7–1 м. Похил річки 2,5 м/км. Річище на окремих ділянках відрегульоване. Використовується для технічного водопостачання.

У річку Білу впадають три відносно невеликі річки, з них правими притоками є Дівна (Кулинський) і Жабник, лівою — річка Угринка.

Витоки річки Дівна (Кулинський) розташовані між селищем Магерів та Велике Передмістя при північно-східних схилах Розточчя. Довжина річки 10 км, площа басейну 27 км². Річище слабо звивисте, переважно каналізоване і випрямлене. Річка протікає у межах Надбужанської котловини, тече спершу на схід, далі переважно на північний схід. Впадає до Білої у західній частині села Добросин.

Річка Жабник бере свій початок у селі Галасі (до 1940 року це був присілок села Замочок Жовківського повіту), яке відноситься до Замочківської сільської ради. Жабник впадає в р. Білу вище села Любеля і є її правою притокою.

Свій початок річка Угринка берев лісі, поблизу села Кам'яна Гора. Загальна довжина річки 18 і в межах району 15 км. Впадає з у річку Білу з лівого боку вже перед селом Добросин.

Витоки річки Свині розташовані на схилах Розточчя — на горі Красний Верх, нижче тече Надбужанською котловиною. Бере свій початок на околиці села Нова Скварява. Пливе вона спочатку на південний схід до села Старої Скваряви, приймаючи на території села декілька малих потічків, згодом повертає на північ і на північний захід в напрямку міста Жовкви. Далі річка повертає на північний схід і несе в цьому напрямку свої води аж до свого гирла, впадає у річку Рату на південний схід від міста Великі Мости. Загальна протяжність Свині — 44 км і на території району — 38 км, площа басейну 512 км². Похил річки - 1,5 м/км. Заплава подекуди заболочена, заросла чагарником. Річище помірно звивисте. Ширина річки 2–6 м (найбільша — 18 м); глибина 0,5–4,5 м, в пlessах може сягати й до 6 м.

Неподалік Жовкви на ріці в давнину існували великі стави — Сопошинський, Середній і Зволинський, які були осушенні протягом XIX століття. Існує легенда, що річка Свиня отримала свою назву після того, як туди впав фаворит російського імператора Петра I. Побачивши це імператор вигукнув: «Свиня».

Основні притоки: Баланда, Деревенка і потічок Скварява — ліві; Туринка (Змійка) і потічок Муріваний — праві.

Річка Баланда бере свій початок поблизу с. Папірня. Папірня раніше була частиною села Фійна, назву свою отримало через те, що тут була колись фабрика з виготовлення паперу. Довжина річки 19 км, впадає в р. Свиню з лівого боку вище м. Жовкви.

Деревенка (інші назви — Деревенька, Кривуля) бере початок між пагорбами Розточчя, на південний захід від села Хитрейки, що на Яворівщині. Тече переважно на північний схід: спочатку через Розточчя, а від села Хитрейки — територією Надбужанської котловини (частина Малого Полісся). Впадає у Свиню в селі Деревня. Довжина Деревенки 36 км, площа басейну 150 км². Річкова долина у верхів'ї вузька, звивиста. Заплава двостороння, подекуди в середній та нижній течії заболочена. Своєю водою наповнює ставки.

Основна притока Деревенки — річка Кислянка (права). Вона бере початок між залісненими пагорбами Розточчя, на південний захід від села Козулька, що належить до Крехівської сільської ради Жовківського району. Тече переважно на північний схід спершу через Розточчя, а в середній та нижній частині — в межах Надбужанської котловини. Впадає до Деревенки на північ від села Бір-Кунинський. Довжина 12 км, площа басейну 44,1 км². Річище слабозвивисте, у нижній течії місцями випрямлене і каналізоване. Заплава порівняно широка, у верхній течії вузька і частково однобічна.

У річку Кислянку впадає річка Червенець (інша назва Червонець), яка є її лівою притокою. Вона бере початок між залісненими пагорбами Розточчя, біля північно-східного краю (так званого Яворівського полігона). Тече переважно на північний схід спершу через Розточчя, а в нижній частині — в межах Надбужанської котловини. Впадає до Кислянки на північ від села Руда-Крехівська. Довжина її 11 км, площа басейну 26,8 км². Річище слабозвивисте, у нижній течії місцями випрямлене і каналізоване, є стави. Заплава у верхній течії вузька і часто однобічна.

Потічок Скварява (місцева назва річка Свинка) бере свій початок у передгір'ї гори Гарай, у мальовничій долині, по обидва боки потічка розкинулось село Стара Скварява. Цей потічок переважно живиться водами підземних джерел та атмосферними опадами, що збігають струмочками із схилів гір у період випадання дощів і танення весною снігу. Сьогодні з річкою Свінею його з'єднує меліоративний канал, останній одночасно виконує функції з відведення надлишкової кількості води із прилеглих територій. Зауважимо, що біля одного з джерел, з якого частково живиться потічок Скварява, збудована капличка Божої Матері, де ми виявили цікавий напис «Вода рідних місць — Свята Вода, рідна Земля — Золото». Вода тут без перебільшення на стільки чиста і здорована, що її споживають мешканці місцевої громади, прилеглих сіл і міст.

Річка Змійка (інша назва Туринка) бере початок в урочищі Білий ліс, довжина її на території району 7 км. Впадає в р. Свиню в с. Туринка з правого боку.

Желдець бере початок на схилах Грядового Побужжя (Смереківська гряда) між селами Колоденці та Вихопні, що у Кам'янко-Буському районі Львівщини. Тече здебільшого на північ у межах Надбужанської котловини, довжина її в межах Жовківщини — близько 12 . Її притоки — це невеличкі потічки та меліоративні канали. Один із потічків називається Павлівець (впадає з лівого боку), решта потічки — безіменні. Вона протікає територією Кам'янко-Буського, Жовківського і Сокальського районів через такі села: Вихопні, Воля-Жовтанецька, Високофедорівка, Желдець, Мазярка, Купичволя, Стремінь, Реклинець і впадає в Рату на північ від села Борове, що знаходиться між містами Великі Мости і Соснівка Сокальського району. Довжина 43 км, площа водозбірного басейну 227 км². Похил річки 1,1 м/км. Долина річки добре вироблена, заплава складена вологими дрібнозернистими пісками. Ширина долини коливається в межах 1–3 км. Річище каналізоване, зарегульоване ставками, шириною 8–10 м. Використовується на технічне водопостачання.

Болотня: витоки річки розташовані біля села Забір'я, Жовківського району (за іншими даними — на схід від с. Михайлівки, Сокальського району). Річка тече переважно зі заходу на схід територією Надбужанської котловини, впадає в Рату (ліва притока) в межах с. Сільця, що на Сокальщині. Довжина Болотні 34 км, площа басейну 252 км². Долина широка, у багатьох місцях заболочена, що й відповідає назві річки. Ширина долини пересічно 4 км. Річище випрямлене (упродовж 25 км), завширшки в середньому 5 м. Глибина 0,6—1,1 м. Похил річки 0,7 м/км. Вона живить декілька ставків.

Думна — це основна назва річки, хоч інколи у вжитку зустрічаються назви Думниця і Думний Потік. Вона протікає у межах Жовківського, Кам'янка-Бузького та Буського районів Львівської області. Бере початок на захід від села Копанки, що на Жовківщині. Тече на південний схід і схід. Впадає у річку Полтву в селі Безбродах Буського району. Над річкою розташоване смт Куликів. Верхів'я розташовані серед заліснених пагорбів Розточчя, далі річка тече в межах Надбужанської котловини, зокрема через Грядове Побужжя між Куликівською та Грядецькою грядами. Довжина річки 52 км і на території Жовківщини 21 км, площа басейну 203 км². Долина переважно трапецієподібна. Заплава завширшки до 1 км. Річище майже по всій довжині каналізоване, його ширина від 0,5—1 м у верхів'ї, до 8 м — у пониззі. Глибина до 1,7 м. Похил річки 1,6 м/км. Найбільша притока: Капелівка (права).

Капелівка — річка, яка протікає в межах Жовківського та Кам'янка-Бузького районів Львівської області. Вона бере початок між селами Зашків і Завадів (витікає з великого ставу). Тече переважно на схід у межах Грядового Побужжя, між Куликівською та Грядецькою грядами. Впадає у річку Думну (справою притокою) біля південної околиці села Кукезів Кам'янко-Бузького району. Довжина близько 20 км, площа басейну 106 км². Річка типово рівнинна. Долина широка, місцями заболочена, поросла лучною рослинністю, омережана меліоративними каналами. Річище слабозвивисте, в багатьох місцях каналізоване. Основною притокою її є річка Млинівка, а також невеликі потічки та меліоративні канали.

Млинівка (Недільчина) бере початок на північ від села Рокитне Яворівського району в урочищі Полянський Ліс. Протікає через села: Рокитне, Бірки і Завадів. Між селами Завадів і Зашків Жовківського району води Млинівки наповнюють великий став, з якого витікає річка Капелівка. Загальна довжина річки 40 і на території району 19 км, площа басейну 352 км². У верхній течії Млинівка тече вузькою і порівняно глибокою долиною, затиснутою з обох боків пагорбами Розточчя. Дно річки слабозвивисте, піщене, місцями кам'янисте, є бистрини і перекати. Нижче села Бірок річка протікає уздовж залізничної колії Львів—Рава-Руська. Тут долина розширяється, тому річка здебільшого заболочена, дно піщано-мулисте, місцями кам'янисте. Спочатку річка тече з півночі на південь і дальше на південний-схід, але в селі Бірках вона різко повертає на північ і далі плавно на північний схід. Так, Млинівка утворює гострий кут у формі величезної літери V. На думку вчених-геологів, води Млинівки у далекому минулому текли до притоки Дністра річки Верещиці, але з часом струмок Недільчина через відносно швидку регресивну ерозіоводорозділу досяг долини (в районі села Бірок), якою текла Млинівка, і перехопив її у річкову систему Західного Бугу. У пониззі до Млинівки примикає (зі сходу і південного сходу) лісовий заказник «Гряда».

Яричівка, інша назва Яричівський канал, тече у межах Жовківського району, Кам'янка-Бузького та Буського районів Львівської області. Бере початок між селами Малі Грибовичі, Великі Грибовичі, Воля-Гомулецька та Гряза у Жовківському районі. Тече на південний схід і схід. Впадає до Полтви на північний схід від села Полтви (ліва притока). Верхів'я Яричівки розташовані в заболоченій долині між східними

відрогами Розточчя. Тече в межах Надбужанської котловини, зокрема через Грядове Побужжя (між Грядецькою та Малехівською грядами). Протяжність річки 43 км і на території району — 11,2 км, площа басейну 249 км². Долина переважно трапецієподібна, завширшки 2,5–3,0 км, завглибшки до 30 м. Заплава двостороння, є заболочені ділянки. Річище помірно звивисте, на значному протязі (35 км) відрегульоване. Похил річки 1,5 м/км. Живить декілька ставків. Над річкою Яричівка розташоване смт Новий Яричів.

Дослідження загального стану річок Жовківщини свідчить про те, що на значній їх протяжності внаслідок надмірного вирубування лісів у басейнах рік, випасання худоби, розорювання прибережних територій, відбулося їх замулювання та пересихання. В останні роки вода в окремих річках помутніла, що є наслідком скидів у них відходів механічного, хімічного, фізичного, рослинного і тваринного походження. Тому назріла кардинальна потреба з розробки конкретних заходів зі створення природоохоронних захисних прибережних смуг, залуження ерозійно-небезпечних ділянок, налагодження ефективної системи контролю та моніторингу за якістю води у річках, а також інформування населення та своєчасного реагування органів місцевого самоврядування щодо порушників в сфері охорони водних ресурсів.

У 33-х населених пунктах Жовківщини є ставки, озера та водоймища. Їх загальна площа 700,3 га, що складає близько 25 % в структурі водних ресурсів району. У всіх водоймищах розводять рибу. Промисловим розведенням риби займається ТзОВ «Рава-Руська рибо-меліоративна станція», яка в своєму користуванні має ставки загальною площею 75,7 га. В кількох селах є три і більше ставків. Найбагатшим на ставки є с. Кунин, площа тутешніх ставків становить 166 га. Село Крехів, знане завдяки розташованому там Василіянському монастирю, має водоймища площею 74,5 га. Чотири ставки площею 269 га є в селі Гійче. П'ять ставків у с. Грибовичі займають площу 38,3 га.

Водойми району заселяють такі види риб, як карась сріблястий (*Carassius auratus*), в'юн (*Misgurnus*), пічкур звичайний, піскарь, ковбель, ковблик, коблик (*Gobio gobio*), краснопірка звичайна (*Sardinus erythrophthalmus*), підуст звичайний (*Chondrostoma nasus*), гірчак (*Rhodeus sericeus amarus*), окунь звичайний (*Percalfluviatilis*), йорж звичайний (*Gymnaccephalus cernuus*), головешка амурська (*Percottus glenii*), короп дикий (*Cyprinus carpio L.*), щука звичайна (*Esox lucius*), верховодка, або уклейка (*Alburnus*). До рідкісних і дуже рідкісних риб відноситься карась золотистий (*Carassius carassius*), лин звичайний (*Tinca tinca*) і миньок звичайний (*Lota lota*). У ставковому господарстві району добре прижився амур білий (*Ctenopharyngodon idella*), товстолобик (*Hyporhthalmichthys molitrix*), а також декілька видів коропа: лускатої, рамчастої, дзеркальної і лінійної форм. Велике біорозмаїття риб приваблює увагу рибалок, а відтак дає можливість розвивати активні форми відпочинкового та активного туризму, агротуризму.

В районі міста Жовква виявлені бальнеологічні ресурси — термальні напірні сірководневі води з температурою на поверхні 39 °C, які можуть бути використані для створення бальнеологічного курорту, але потребують проведення наукового дослідження на предмет доцільності розробки даного джерела та його комерційного використання. Крім того, в районі є джерела мінеральних вод.

Поряд з цим, тут зосереджена велика кількість ілюючих чудодійних джерел, що здавна приваблюють різні верстви населення: паломників, потребуючих у зціленні недуг, туристів і просто любителів природи тощо. Такі джерела відновлено неподалік хутора Заглина (джерело Маруся), с. Монастирок (триджерела), с. Крехів (джерело Пресвятої Богородиці), с. Глинсько (джерело Івана Хрестителя), с. Забір'я (джерело Пресвятої Богородиці). Доброї якості вода є у містечку Магерові, селі Стара Скварява та інших, про які мова буде йти у наступній публікації автора.

Необхідно зауважити, що джерела підземного водопостачання, неглибокі свердловини і колодязі повинні дбайливо охоронятися, оскільки недбале їх використання веде до забруднення води патогенними мікроорганізмами, хвороботворними бактеріями, важкими металами і нітратами, що не тільки погіршує смакові якості води, але й шкідливо може позначитися на здоров'ї людини.

В цьому контексті подальше дослідження відкритих і підземних водних джерел Жовківщини матиме щораз важливіше значення, що задовільнитиме не тільки потреби мешканців цього благодатного краю водою, але й дасть можливість створити ґрунтовну базу даних щодо подальшого її раціонального використання для харчових та господарських цілей, пиття, оздоровлення та розвитку різних форм туристичної діяльності в регіоні.

Література

1. Бомба М. Я. Екологічний стан водних ресурсів і шляхи вирішення прісноводної безпеки [Текст] / М. Я. Бомба // Вісник ЛДУВС. Серія економічних наук / головний редактор М. М. Цимбалюк. — Львів : ЛьвДУВС, 2012. — Вип. 2. — С. 12–20.
2. Дегодюк Е. Г. Еколого-техногенна безпека України [Текст] : навч. посіб. / Е. Ю. Дегодюк, С. Е. Дегодюк. — К. : ЕКМО, 2006. — 306 с.
3. Екологія Львівщини 2011 [Текст]. — Львів : ЗУКЦ, 2012. — 126 с.
4. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека: управління, моніторинг, контроль [Текст] : посіб. / Д. Ф. Зеркалов. — К. : КНТ, Декор, Основа, 2007. — 412с.
5. Романенко В.Д. Основи гідроекології [Текст] : підруч. / В. Д. Романенко. — Київ : Обереги, 2001. — 728 с.

Бомба М. Я.

ВОДНЫЕ РЕСУРСЫ ЖОВКИВЩИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье проведен системный анализ водных ресурсов Жовковщины с точки зрения автора, исследовано их состояние, экологические проблемы и определены пути их использования для дальнейшего развития различных отраслей этого уникального по природным, краеведческим, историко-культурным и духовным достояниям края.

Ключевые слова: водные ресурсы, характеристика, экологические проблемы, охрана, использование, Жовковщина.

Bomba M. Y.

WATER RESOURCES OF ZHOVKVALOCALITY: ENVIRONMENT AND USING PERSPECTIVES

The article shows the system analysis of water resources of Zhovkva locality by author vision, investigated it's environment, ecological problems and outlined the ways of using for the further development of this unique property, this natural, country studying, historical-cultural and spiritual property of district.

Key words: water resources, characteristic, ecological problems, protection, using, Zhovkva locality.

УДК 379.85

Клапчук М. В., Пунь М. Б.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТА ЕКОТУРИЗМУ В С. КРЕХІВ ЖОВКІВСЬКОГО РАЙОНУ

В статті розкрито с. Крехів не лише як місце для здійснення паломництва, яким воно відоме з давніх часів, але й як місце для розвитку туризму, зокрема культурно-пізнавального та екологічного.

Ключові слова: Крехівський монастир, Розточчя, туризм, екотуризм.

В сучасному «швидкому» світі людство все більше й більше часу затрачає на працю, через збільшення власних потреб, часто втрачає здоров'я і нехтує фізичною потребою організму на відпочинок. Навіть якщо такий час знаходиться, то відпочивальники забувають про вразливість навколошнього середовища, особливо до різного роду антропогенного впливу. Вдалим видом туристичної діяльності є екотуризм, який функціонує на засадах ефективного не шкідливого для природи відпочинку. Саме такий вид туризму буде найбільш вдалим на досліджуваній території, оскільки вона розташована частково в межах Яворівського національного природного парку. Також позитивним є розвиток тут культурно-пізнавального туризму.

Проблеми розвитку і впровадження екологічного туризму зараз цікавлять багатьох дослідників. Серед найбільш вагомих праць і внесків можна виділити зокрема праці, які спрямовані на дослідження різних аспектів сталого розвитку туризму. Виділим останні праці Басюк, Брусака, Зінька, Клапчука, Ковалської, Коробейникової, Кричевської, Любіцевої та інших.

В даній праці ми розкриємо с. Крехів не лише як місце для здійснення паломництва, яким воно відоме з давніх часів, але як місце для розвитку культурно-пізнавального та екологічного туризму. Наукова новизна даного дослідження полягає у тому, що проведенні вперше систематизовано та виокремлено пріоритетні галузі туризму в Крехові, зокрема екотуризму та культурно-пізнавального туризму.

На сучасному етапі розвитку людства туризм набуває не просто масового характеру, а стає однією з провідних, високоприбуткових та найбільш динамічних галузей світового господарства. За прогнозом Всесвітньої туристичної організації, до 2020 року Україна може ввійти в першу двадцятку країн з найбільш популярними напрямами туризму. Високорозвинений ринок рекреаційних послуг є вагомим фактором прискорення інтеграції України в європейський економічний простір. Також ефективна політика освоєння рекреаційного потенціалу може стати дієвим інструментом екологізації господарського комплексу країни, засобом підвищення рівня екологічної безпеки території.

Кожна країна, регіон, місто намагаються пропагувати та популяризувати свою туристичну привабливість. У сумарному природно-ресурсному потенціалі Львівської області природні рекреаційні ресурси становлять 14,3 %, що є значно вищим за відповідний показник по Україні (9,5 %). Кліматичні ресурси області дозволяють займатися активною туристичною діяльністю 10 місяців поспіль протягом року. Структурні трансформації господарства регіону в бік пріоритетної розбудови туристично-рекреаційної сфери забезпечать збалансований високоефективний ресурсозберігаючий розвиток території [12].

Одне із провідних місць у Львівській області за наявністю туристично-рекреаційних ресурсів, які в основному представлені культурно-історичними ресурсами (коef. 0,65), займає Жовківський район [5, с. 130-131]. Історико-культурні ресурси відіграють важливу роль у формуванні туристичного попиту та створенні привабливого туристичного іміджу регіону. Найбільшою особливістю цих ресурсів є те, що вони розташовані

на всій території області, адже кожна місцевість вирізняється своєю історією, традиціями, а тому їх потенціал можна вважати необмеженим. Однак варто прийняти до уваги, що ресурси будь-якої території вимагають вмілого, творчого і наукового підходу до їх використання для цілей туризму і розробки сучасних туристичних маршрутів.

Також багата ця земля і на природні туристично-рекреаційні ресурси. Завдяки географічному розташуванню на межі різних природних зон у цьому краї розташоване заліснене пасмо Розточчя, рівнинне Мале Полісся та горбисте пасмо Грядове Побужжя. Через Розточчя проходить Головний Європейський вододіл. З його схилів, що є на території досліджуваного району, протікають ріки: Рата, Мощенка, Біла, Свиня, Кривуля, Піддеревенка, Маруся, Думний Потік. В районі переважають руслові ставки з дамбами, яких є понад 25. Гідрографічна мережа на території Жовківського району досить густа і відноситься до басейну річки Зах. Буг, складається з малих річок, струмків, озер, штучних водойм [6; 8].

Сьогодні район відомий далеко за межами України також завдяки туристично-рекреаційним ресурсам м. Жовква (історико-архітектурні пам'ятки епохи Відродження XVI–XVII ст), с. Защкова (батьківщина Є. Коновальця), духовно-релігійному центру Крехівського монастиря ЧСВВ, молодіжному Маріїнському центру в Заглині, с. Глинсько (народні гончарні промисли), с. Мокротин, с. Річки, (історичні події пов'язані з подіями УПА), с. Нова Скварява (ентомологічним заказником «Загора»), дитячо-оздоровчий табір «Росинка» (с. Зіболки), велотуризму. Район давно став маленькою духовною Меккою. Щороку тисячі туристів та паломників приїжджають сюди як для огляду історико-архітектурної спадщини, так на прощі та молитовні відпусті [14].

Кожне місто чи село має свою родзинку, тобто, те, що робить його неповторним, специфічним, цим може похвалитися й Крехів. Перша історична згадка про Крехів датується 1456 р. Як королівська власність належав до Львівської землі. За вірну службу король віддав Крехів у нагороду своїм заслуженим підданцям, а ті, свою чергою, з дозволу того ж володаря, передавали його (чи продавали) родичам або знайомим. І вже в давнину це було «чи не найбільше село в околиці» [3; 4; 10, с. 9].

Крехів — це одне з найдавніших історичних сіл Розточчя. За 2 км. на південний схід від села серед густих букових пралісів Розточчя під горою Побійною знаходитьться Крехівський Василіянський монастир св. Миколая (рис. 1). Засновано його було близько 1618 р. на горі Іоїла з печерою. За народними переказами, монастир заснували два монахи Києво-Печерської Лаври — Іоїл та Сильвестр. Вони викули печери у скелі, що згодом отримала назву «Скала Іоїла», й оселилися в них. На вершині скелі збудували каплицю Покрови Пресвятої Богородиці і поруч — каплицю Петра і Павла. Монастир щороку приймає близько 100 тис. відвідувачів, не враховуючи відпустів, які збирають близько 50 тис. паломників одноразово. Найбільше прочан поспішають до Крехівського монастиря саме завдяки трьом чудотворним іконам, які тут зберігаються — дві Богородиці та святого Миколая Чудотворця, архієпископа Мирлікійського. Великий від-

Рис. 1. Крехівський Василіянський монастир св. Миколая

пуст у монастирі проводиться 22 травня — на свято літнього Миколая та 19 серпня, у день Преображення Господнього [7, с. 8].

У Крехівському монастирі бували такі визначні постаті: українські гетьмані — Богдан Хмельницький, Петро Дорошенко та Іван Mazепа (зцілився чудотворною іконою), а також митрополит Петро Могила. Відвідував святиню і російський цар Петро I. Радянська влада, прийшовши на наші землі у 1939 році, закрила Крехівський монастир. Тривалий час тут був дитячий інтернат. Новий розквіт монастиря почався настав у серпні 1990 року, коли ченці-vasiliani знову повернулися у монастир. Варта уваги й бібліотека при монастирі з цінними старовинними книгами.

Рис. 2. Цілюще джерело в с. Крехів

Недалеко від монастиря (1 км) у лісі є цілюще джерело (рис. 2). За переказами, на цьому місці одній благочестивій жінці з'явилася Богородиця. Поряд з ним встановили фігурку Діви Марії [15].

Любителі активно-пізнавального відпочинку, крім огляду історико-культурного, релігійного й природного надбання території Крехова, можуть оглянути й інші території Яворівського НПП. Ці маршрути залучають до Крехівського туристичного потенціалу ще і туристичні ресурси природного парку. Відвідувачі зможуть скористатися автобусно-пішохідними маршрутами, які розроблені працівниками парку та які розкривають цінні історико-культурні, природничі та сакральні об'єкти краю: «Шляхами Розточчя від Янова до Крехова», «Яворівський військовий полігон: минуле та сучасність». Це одноденні автобусно-пішохідні маршрути [9].

Село Крехів «входить» у Яворівський НПП. У парку функціонує 4 комплексних автобусно-пішохідних маршрути. Серед туристів великою популярністю, окрім відвідування монастиря з чудотворними іконами й цілющим джерелом, користуються екологічні уроки й маршрути по парку [2, с. 19–30; 11].

Значна кількість природоохоронних територій з української і польської сторін Розточчя послужила основою для формування перспективної транскордонної природоохоронної зони «Розточчя» з провідною функцією екотуризму (спільний проект Варшавського інституту охорони середовища і Львівського національного університету імені Івана Франка). В загальному розумінні основна його мета — це збереження лісу не від людей, а для людей. Ще одна цікава подія, яка щороку привертає увагу широкого загалу — Молодіжний Фестиваль туристичної пісні «Бабине літо», який проводиться починаючи з 2000 року і приурочений до Міжнародного «Дня Туризму». У 2006 році фестиваль вперше вийшов на міжнародний рівень, прийнявши гостей із м. Олешице Любачівського повіту (Республіка Польща).

Високий рівень екологічної привабливості Крехова і Жовківського району загалом, пояснюється наявністю об'єктів ПЗФ. Okрім Яворівського НПП це також об'єкти, які наведені в табл. 1 [14].

Поблизу Жовкви нараховується близько 40 сільських садіб, які можуть надати свої послуги туристам. Також пропонується відпочинок у господарствах сільського зеленого туризму [9].

Таблиця 1

Державний природно-заповідний фонд Жовківського району

Категорії територій і об'єктів ДПЗФ	Кількість	Площа, га
Заказники:		
ландшафтні	2	4710
ентомологічні	1	0,5
гідрологічні	1	162
Пам'ятка природи:		
ботанічні	1	1,4
Заповідні урочища	2	429
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	126

Характеризуючи наявні ресурси с. Крехів сучасні та перспективи використання, можна зазначити, що дана територія має великий ресурсний потенціал, який є привабливим для туристів і який, водночас, є мало розвиненим. Якуже зазначалося, на даній території, окрім релігійного туризму, який є базовим, можна розвивати сільський, екологічний, рекреаційний і пізнавальні види туризму.

У стратегії розвитку району можна відзначити такі заходи й програми: до 2013 року на території Яворівського національного природного парку розпочинаються роботи над створенням 2-х екологічних музеїв [13]. До одного з них, під назвою «По обидва боки Європейського вододілу», увійдуть існуючі екологічні стежки, старі сади покинутих сіл (зокрема с. Крехів), традиційна забудова регіону, Головний Європейський вододіл інше. До другого музею, «Верхів'я Верещиці», увійдуть: стежка «Верещиця», німецький цвинтар, хутірське поселення на Верещиці, липова алея.

Великий вплив на район має стратегія розвитку Львівщини до 2015 року, яка поширюється й на цю територію, зокрема частина присвячена розвитку курортно-рекреаційної сфери [8]. У ній однією із стратегічних цілей визначено розвиток Львівської області як регіону з чистим і привабливим навколишнім середовищем, культурою, туризмом і рекреацією. Високий ступінь залежності привабливості туристично-рекреаційної території від екологічної ситуації зумовлює важливість використання екологічних методів управління. Тому територія Крехова і Яворівського НПП набирає обертів у розвитку екологічного, відпочинкового й сільського туризму [1, с. 15; 8].

Позитивно на екологічне виховання місцевого населення впливає Яворівський НПП. Метою екологіко-освітньої діяльності установи як об'єкту природно-заповідного фонду є формування у місцевих мешканців позитивного відношення до парку, розуміння населенням його проблем, формування природоохоронного світогляду.

Однак на території с. Крехів існує як ряд позитивних факторів розвитку й привабливості, так і ряд негативних факторів, що стримують розвиток і негативно впливають на розвиток туризму. Проведений аналіз показав такі негативні фактори:

- низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури;
- незадовільний стан доріг;
- слабка взаємодія місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку туризму і рекреації в регіоні;
- брак бачення у місцевої влади та громадськості перспективи розвитку населеного пункту, як туристичного осередку та розуміння, що туризм спроможний стати провідною галуззю місцевої економіки;
- недостатність методичної, організаційної, інформаційної та матеріальної підтримки з боку держави, суб'єктів туристичної діяльності, які здійснюють організацію прийому туристів в регіоні;

- с. Крехів позиціонується тільки як місце релігійного туризму;
- недостатність туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сфері туризму (карт, рекламної продукції, інформації про місцевість, недосконалість бази даних щодо туристично-рекреаційних об'єктів);
- існує екологічна небезпека з боку водогосподарської, мілітарної і транспортної галузей господарства місцевості;
- обмеженість фінансування програм та проектів у туристичній галузі.

Усі ці проблеми диктують необхідність створення повноцінної регіональної політики розвитку туризму та рекреації. Основними кроками, які сьогодні можна зробити для усунення цих проблем, на нашу думку є такі:

- підвищити імідж Крехова не лише як паломницького центру, а й центру екотуризму. Це можливо зробити шляхом подавання в туристичні агенції відомості про туристичні маршрути, стежки, бази відпочинку. Другим таким шляхом є реклама. В рекламі потрібно робити наголос, що Крехів є місцем екологічно чистим, з розвитком екотуристичної інфраструктури;
- використовувати цілюще джерело у лікувальних цілях. Можливо створити неподалік від джерела невеличкий санаторій;
- іншим кроком є створення баз відпочинку, оскільки на досліджуваній території діє лише одна така база «Козулька»;
- потрібно розробити проект, що передбачатиме заходи по розвитку екотуристичної інфраструктури включаючи: ознакування трас згідно міжнародних стандартів, створення екотуристичного будинку з музеиною експозицією (такі приклади будинків міжнародної туристичної організації «Друзі природи» поширені по всій Європі. Вони покликані для того щоб інформувати молодь й зацікавлювати її у пізнанні, збереженні та відновленні природи), підготовка місцевих гідів для проведення екскурсій по визначних природних та історико-культурних місцях;
- оскільки розвиток сільського та екологічного туризму ставить високі вимоги до стану навколошнього середовища, привабливим для туристів є екологічно чисте середовище. Спираючись на це, необхідно запропонувати ряд екологічних акцій, які б закликали очистити досліджувану територію від сміття, очистити ріки і водойми, а також організовувати спеціальні семінари;
- доцільно відновлювати етнічну приналежність Крехова до Галичини. При цьому необхідно приділяти увагу розвитку традиційних промислів, притаманних селу, зокрема, можна проводити різні ярмарки, на яких буде представлений гончарний промисел, вироби із гутного скла і бісеру, який тут добре розвинений;
- розвиток та промоція сільського зеленого туризму, подання пропозицій, щодо вдосконалення його нормативно-правової бази, участь у виставках, ярмарках, що сприятимуть популяризації агротуристичного потенціалу українського села Крехова;
- розробити механізм надання пільгових мікрокредитів власникам агроосель у перспективних районах для розвитку сільського туризму;
- на основі екомаршрутів і стежок, які вже функціонують, можна запроваджувати тренінги;
- забезпечити раціональне та ефективне використання туристично-рекреаційних ресурсів;
- необхідно покращити роботу проекту «Сільські громади Розточчя», який діє з 1998 року, фінансований Фондом розвитку Карпатського Єврорегіону та Фондом «Відродження» у межах програми комплексного розвитку села;

— позитивно вплинуло б ухвалення рішення про створення на території Жовківського району регіонального ландшафтного парку «Равське розточчя», розгляд якого вже триває два роки. Біосферний резерват простягнеться зеленим коридором вздовж військового полігону від села Верещиці до села Крехова і далі до Рави-Руської. Створення біосферного резервату змусить лісовиків, аграрників вести своє господарство на цій території за екологічними стандартами ЄС Однак вагомою перевагою є те, що Європейські фонди надаватимуть кошти для збереження цього унікального ареалу природи (тут є десятки «червонокнижних» рослин і тварин) для нових зелених насаджень, розвитку екотуризму [14].

Об'єктивно оцінюючи туристично-рекреаційні можливості села Крехів, можна зробити висновок, що дана територія має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, сільського, екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, відпочинково-розважального, активного, екскурсійного туризму.

Література

1. Беликов И. Л. Организация туризма [Текст] : Консп. лекцій / И. Л. Беликов. — Донецк : ДИТБ, 2000. — 152 с.
2. Брусац В. П. Просторова структура і функціональне зонування української частини проектованого біосферного резервата «Розточчя» [Текст] / В. П. Брусац, Ю. В. Зінько, Д. А. Кричевська, О. Т. Данчук, Г. Т. Криницький, Г. В. Стрямець, М. А. Майданський // Вісник Львівського університету. — Сер. : Географічна. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. — Вип. 34. — С. 19–30.
3. Вороняк I. Крехівський монастир: воскресіння віри [Текст] / I. Вороняк. — Суботня Пошта, 14 листопада 2009 року.
4. Гусєв A. Монастир у Крехові: на самоті з Богом і світом [Текст] / A. Гусєв, O. Гусєв // Персонал, № 34 (237), 5–11 вересня 2007 року.
5. Клапчук О. О. Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області [Текст] / О. О. Клапчук. — Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. — 192 с.
6. Клименко В. Г. Гідрологія України [Текст] : навч. посіб. для студ.-геогр. / В. Г. Клименко. — Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. — 124 с.
7. Савчук Б. Молитовник-путівник для прочанина [Текст] / Б. Савчук. — Львів, 2006. — 30 с.
8. Стратегія розвитку Львівщини до 2015 р [Текст] / ЛОДА. — Львів, 2007. — 53 с.
9. Накопало В. Крехівський монастир св. Миколая [Текст] / В. Накопало // Туризм сільський зелений. — № 2 за 1999 рік.
10. Шкраб'юк П. Крехів: дороги земні і небесні [Текст] / П. Шкраб'юк. — Львів, 2002. — 414 с.
11. Відкрий для себе світ Розточчя [Електронний ресурс] : адміністрація Яворівського НПП. — Режим доступу: <http://archive.is/jGgz2>.
12. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>.
13. Охорони навколошнього природного середовища в Львівській області [Електронний ресурс] : Екологічний паспорт Львівської області. — Режим доступу: www.mi.zaua.com.
14. Природно-заповідні об'єкти Жовківщини як туристичний ресурс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zhovkva.com.
15. Святе джерело Крехівського монастиря [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.panoramio.com/photo/22234373>.

Клапчук М. В., Пунь М. Б.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО И ЭКОТУРИЗМА В С. КРЕХОВ ЖОВКОВСКОГО РАЙОНА

В статье раскрыто с. Крехов не только как место для совершения паломничества, каким оно известно с древних времен, но и как место для развития культурно-познавательного и экологического туризма.

Ключевые слова: Креховский монастырь, Расточье, туризм, екотуризм.

Klapchuk M. V., Pun' M. B.

PROSPECTS DEVELOPMENT OF CULTURALAND ECO-TOURISM IN VILLAGE KREKHIV, ZHOVKOVSKY REGION

In the article are describe the village Krekhiv not only as a place for pilgrimage, as it has been known since ancient times, but as a place for the development of cultural and eco-tourism.

Keywords: Krehivsky monastery, Roztochya, tourism, ecotourism.

Розділ 8.

ІНФРАСТРУКТУРА ТУРІНДУСТРІЇ ТА ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ

УДК 338.48:504 :001.891.3"313"

Самодай В. П., Ємельяненко К. І.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Розглянуто принципи, підходи, критерії до визначення сутності екологічного туризму науковими, впливовими організаціями та асоціаціями у сфері екології і туризму. На основі проведених досліджень сформовано власне розуміння поняття «екологічний туризм» й обґрунтовано актуальність розвитку цієї сфери в індустрії туризму.

Ключові слова: екологічний туризм, туристична діяльність, екосистема, культурна спадщина, природні ресурси.

Відповідно до формування стратегії екологічної політики України до 2020 року основним завданням національної екологічної політики щодо розвитку рекреації і туризму є підтримка розвитку екозбалансованих форм туризму, до яких відносяться екотуризм та сільський туризм. Ці форми мають аргументовані впливові аспекти для національних економік різних регіонів світу. Крім того, актуальність екотуризму зростає з кожним днем, його можна назвати одним із найперспективніших напрямів в індустрії туризму взагалі. Починаючи з кінця ХХ ст., екологічний туризм перетворився на головний тренд у сфері організації подорожей.

Так, за Д. Вестерном принципами, які є дієвими для екологічного туризму, можна вважати насамперед мінімізацію негативних наслідків соціально-культурного й екологічного характеру та підвищення соціальної стійкості середовища [10]. Щоб досягти цієї мети, необхідно дотримуватися оптимального планування й управління розвитком туристичної сфери та ретельно контролювати гранично допустимі навантаження на рекреаційні території, які використовуються в туризмі, стежити за дотриманням розроблених правил поведінки на територіях, які відвідують споживачі туристичної послуги. Важливим є використання «замкнених» екотехнологій, особливо під час спорудження та експлуатації засобів розміщення (кемпінгів, готелів): будівництво з екологічно нешкідливих матеріалів економне використання води та енергетичних носіїв; утилізація відходів; очищення стоків і викидів. Необхідно умовою будівництва споруд туристичної галузі слід уважати збереження екологічно стійких систем навколошнього ландшафту. Для перевезення туристів використовуються екологічні транспортні засоби. У зазначені терміни і тільки на дозволених територіях можливий збір лікарських рослин, ягід, квітів, грибів і природних сувенірів; не допускається придбання туристами-рекреантами зроблених із живої природи сувенірів. Щодо харчування, то їжа повинна бути екологічно чистою з використанням місцевих продуктів.

Місцеві жителі певних регіонів повинні займатися туристичною діяльністю з метою отримання прибутків, піклуватися про охорону природи за дії економічних чинників. Для цього слід використовувати місцеве населення як робочу силу в туристичній сфері, у результаті чого жителі рекреаційних регіонів матимуть можливість розвивати традиційні форми господарювання та долучатися до туристичного бізнесу.

До туристичної індустрії залучаються різні соціальні верстви місцевого населення, отримуючи прибутки від екотуристичної діяльності. При цьому збереження й охорона навколошнього середовища дає неабиякий економічний ефект для місцевого населення.

Слід наголосити на тому, що основою екологічних подорожей повинно бути ознайомлення з живою природою, культурою і звичаями місцевого населення під керівництвом кваліфікованих гідів-екологів. Дуже важливою є екологічна освіта: формування програм відвідування музеїв природи та краєзнавчих музеїв, екотехнологічних господарств і навчальних екологічних стежок, участь у розв'язанні місцевих екологічних проблем. Тури повинні включати екопізнавальний компонент. Туристам до початку подорожі необхідно надати інформацію про місцеві традиції країни відвідування та природні ландшафти, вказати правила поведінки на такій території. Усвідомлення відповідальності за збереження природи, екскурсійних об'єктів, екологічно сприятливих природних і культурних ландшафтів, зацікавленість у сприянні вирішенню місцевих екологічних проблем, пошук шляхів їх розв'язання, спонукає, до якості екологічної освіти.

В екологічному туризмі існують території, які інтенсивно відвідуються туристами, їх необхідно підтримувати фінансово для стійкого розвитку цих регіонів та ефективного використання їх ресурсного потенціалу. Вирішення цього питання лежить у площині оптимального планування, моніторингу й управління, спрямованого на отримання доходів від туристичної індустрії. Слід зазначити, що надходження від туристичної діяльності не вилучається повністю з місцевого бюджету, а поповнюють його, сприяючи підвищенню фінансових можливостей місцевої економіки. Для підвищення прибутковості туристичної галузі необхідним є комплексний, системний підхід, що включає організацію співробітництва різнопрофільних організацій і підприємств, які забезпечують оптимальність діяльності туристичної сфери. Важливим аспектом також є включення в програми регіонального розвитку формування і шляхи вдосконалення екотуризму на конкретних територіях.

Актуальним є збереження місцевого соціокультурного середовища та активне сприяння охороні природи через діяльність екологічного туризму. Так, розвиток туристичної діяльності забезпечує надходження додаткових коштів для фінансування природоохоронних заходів й утримання місцевих заповідних територій. Відповідно відбувається підвищення іміджу заповідних територій за рахунок відвідування туристів з різних країн, а це є співробітництву цих територій з місцевим населенням, розширяється міжнародні зв'язки заповідних територій. Туристи прагнуть ознайомитися з місцевими звичаями, традиціями й устроєм життя, зрозуміти їх, при цьому беруть активну участь у природоохоронній діяльності регіонів відвідування.

Незважаючи на популярність екологічного туризму, загального єдиного визначення терміна на сьогодні не існує. Деякі науковці та впливові організації, що пов'язані з діяльністю сфери екологізації туризму, намагалися дати власне трактування екологічного туризму (табл. 1).

Таблиця 1
Визначення поняття «екотуризм»

Автор	Визначення поняття
Г. Міллер, 1978	Екотуризм — це життєздатний туризм, чутливий до навколошнього середовища, що включає вивчення природного і культурного навколошнього середовища та має на меті поліпшення стану у цьому середовищі [2]
Міжнародна організація екотуризму (TIES), 1990	Екотуризм — відповідальна подорож у природні зони регіонів, що зберігає навколошнє середовище і підтримує добробут місцевого населення [6]
H. Ceballos-Lascurain, 1991	Екотуризм — подорож по відносно недоторканих природних місцевостях з особливою метою вивчення, милування і насолодою ландшафтами з їх дикими рослинами і тваринами, а також усіма існуючими культурними проявами [7]

Національна стратегія екотуризму Австралії, Департамент туризму, Канбerra, 1992	Екотуризм — це природно орієнтований туризм, що включає програми екологічної освіти і здійснюється відповідно до принципів екологічної стійкості [2]
Г. С. Гужин, М. Ю. Беликов, Є. В. Клименок, 1997	Основою екотуризму є турбота про навколошнє середовище. На перший план виходить організація поїздок з обмеженою кількістю учасників у природні зони з можливим відвідуванням місць, що становлять певний культурний інтерес, з метою реалізації різноманітних проектів охорони і раціонального використання природних ресурсів [3]
М. Майя, 1997	Екотуризм координує, допомагає і стимулює використання культурних і природних туристичних ресурсів, визнаючи важливість зберігання місцевої культурної спадщини і природних ресурсів області (регіону) для місцевого населення і майбутніх туристів [2]
N. K. Ward, 1997	Екотуризм — будь-яка подорож, протягом якої мандрівник вивчає навколошнє середовище, подорож, у який природа є головною цінністю [2]
L. Endicott Marcus, 1997	Екотуризм — подорожі з низьким антропогенним впливом на навколошнє середовище під час турів на природі [8]
БММТ «Супутник», 1987	Екотуризм — маршрути, обладнані таким чином, щоб присутність туристів мінімально позначалася на природному середовищі, а самі вони не тільки відповічали, але й ознайомлювалися з екологічними проблемами, крім того, по змозі брали участь у їх вирішенні [6]
ВТО, 2001	Екотуризм включає всі форми природного туризму, за яких основною мотивацією туристів є спостереження та залучення до природи [2]
М. Б. Біржаков, 1999	Екологічний туризм визначається як суворо спеціалізований вид дозвілля з яскраво вираженими науково-пізнавальними цілями. Один із різновидів природного туризму, що об'єднує людей, які подорожують, з науково-пізнавальною метою [3]
О. О. Бейдик	Екологічний туризм — це складова частина рекреаційної діяльності, за якої негативний вплив на природне середовище та його компоненти є мінімальним. Екологічний туризм передбачає гармонійне поєднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури [1]
Робоча група з екотуризму (1995) Федерального міністерства з фінансового співробітництва і розвитку Німеччини	Екотуризм належить до тих форм туризму, під час яких присутня свідома спроба звести до мінімуму негативний вплив на навколошнє середовище, допомогти у фінансуванні природних територій, що охороняються, створити джерела доходів для місцевого населення [2]
Спілка екотуризму США	Екотуризм — подорожі в місця з відносно недоторканою природою, які не призводять до порушення цілісності екосистем, з метою отримати уявлення про природні та культурно-етнографічні особливості цієї території, що створює такі екологічні умови, коли охорона природи стає вигідною місцевому населенню [9]
Консультативна рада Канади навколошнього середовища (Canadian Environmental Advisory Council), 1999	Екотуризм — вид туризму, пов’язаний з пізнанням природи та спрямований на збереження екосистем за умови поваги інтересів місцевого населення [3]
I. В. Зорін, В. А. Квартальнов	Екотуризм — поєднання подорожі з екологічно чутливим ставленням до природи, що дозволяє поєднати радість ознайомлення з новими ландшафтами, вивчення зразків флори і фауни з можливістю сприяти їх захисту. Основним ресурсом екотуризму виступають території, які охороняються: заповідники, національні природні парки, унікальні і типові ландшафти. Екотуризм економічно сприяє збереженню природи: території, які охороняються, приваблюють туристів, для їх обслуговування створюються нові робочі місця; природні ресурси стають рекреаційними, їх використання базується на дотриманні екологічних законів [5]

Т. К. Сергеева, 2004	Екологічний туризм — це відвідування унікальних природних територій, яких мало торкається господарська діяльність, які зберегли традиційний уклад життя місцевого населення; підвищення рівня екологічної культури всіх учасників туристичного процесу і підвищення життєвого рівня місцевого населення, дотримання природоохоронних норм і технологій під час виконання екологічних турів і програм [2]
Гектор Цебаллос-Ласкурейн, 1980	Екологічний туризм — це поєднання подорожі з екологічно чутливим ставленням до природи, що дозволяє поєднати радість ознайомлення і вивчення зразків флори і фауни з можливістю сприяти їх захисту [2]
В. Л. Ємельянов, 2001	Екологічний туризм — це будь-який вид прибуткової туристичної діяльності, що сприяє формуванню екологічного світосприйняття, дає користь навколошньому природному середовищі, культурний, культурно-історичний і генетичний спадщині з метою сталого розвитку туристичних регіонів, підвищення культурного рівня і достатку населення, у тому числі шляхом відрахування певної частини отриманого прибутку на фінансування проектів, які спрямовані на досягнення вказаних завдань [1]
А. С. Слепокуров, 2000	Екологічний туризм — вихід у природу груп екологів з метою прибирання сміття, ліквідації руйнувань, відновлення підземних джерел [2]
О. Ю. Дмитрук, 2001	Екотуризм — це інтегруючий напрям у туристичній діяльності. Екологічним туризмом може бути будь-який вид туризму, що реалізується в умовах активного перебування людини у природному середовищі з використанням його рекреаційних, пізнавальних та інших можливостей, а також з урахуванням можливості їх відновлення, зберігання і відтворення як на спогляданому, так і на практичному рівні [2]
В. П. Кекушев, В. П. Сергєев, В. Б. Степаницкий, 2001	Екотуризм — туризм з екологічно значущим наповненням, специфічна форма діяльності людей, які у спілкуванні з природою вибудовують свої відносини з нею на основі взаємної вигоди, щоб людина отримала від такого спілкування певний фізичний, інтелектуальний та емоційний запас міцності і природа при цьому не постраждала [4]
Європейська підготовча конференція, Зальцбург, Австрія, 2001	Екотуризм — це концепція, метою якої є збереження природних пейзажів. 2002 рік — Міжнародний рік екотуризму і Міжнародний рік гір [2]
Міжнародне товариство за виживання, 2002	Екотуризм визнає першість інтересів місцевих мешканців у туристичному освоєнні території, захищає місцеву флору і фауну, забезпечує місцевих мешканців економічними стимулами зберігати навколошнє середовище [2]
Я. Б. Олійник, В. І. Гетьман, 2002	Екологічний туризм включає всі види туризму, які орієнтовані на збереження природного довкілля, зокрема заповідних ландшафтів, налагодження гуманних відносин з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів [3]
О. О. Любіщева, 2002	Екологічний туризм — це напрям туризму, що базується на максимізації використання природно-рекреаційних благ і ресурсів та спрямований на еколого-просвітницьку рекреаційну діяльність [2]
В. В. Храбовченко 2003	Екотуризм — вид туризму, що ґрунтується на туристичному попиті, пов'язаний з туристськими потребами в пізнанні природи і робленні внеску у збереження екосистем за поваги інтересів місцевого населення [1]

Отже, постає необхідність власного визначення екологічного туризму як системного інтегрованого явища рекреаційної сфери, що спрямоване на гармонізацію зв'язків між природним середовищем, місцевим населенням і туристичною діяльністю, що сприяє екологічній освіті, вихованню споживачів туристичної послуги та активізує екологізацію всіх напрямів туристичної індустрії.

Проаналізувавши поняття «екологічний туризм» потрібно зауважити, що зазначене явище швидко розвивається і тісно взаємодіє із зовнішніми факторами життєдіяльності соціуму, постійно змінюючись під впливом політичних, економічних, соціальних, культур-

них, духовних, природних чинників окремих регіонів. У наукових джерелах не існує однозначного підходу до трактування поняття «екологічний туризм», що пов’язано з багатогранністю розуміння визначення та різним спектром компонентів поняття. На особливу увагу заслуговує дослідження значення екологічного туризму за національної туристичної діяльності та економіки України загалом. Визначення принципів екологічного туризму потребує більшої деталізації вивчення окремих аспектів запровадження дієвості зазначених принципів у практиці туристичної індустрії.

Література

1. Головач І. Аналіз підходів щодо визначення поняття «екологічний туризм» [Текст] / І. Головач. — Х. : Слобож. наук.-спорт. вісн., 2010. — № 1. — С. 12–14.
2. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу [Текст] : навч. посіб. / О. Ю. Дмитрук. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К. : Альтпрес, 2004. — 192 с.
3. Дмитрук С. Екотуризм–екожиття–екогра [Електронний ресурс] / С. Дмитрук. — Режим доступу : <http://www.recreation.ecotour.com.ua/article/ecotourizm>.
4. Кекушев В. П. Основы менеджмента экологического туризма [Текст] : учеб. пособие / Кекушев В. П., Сергеев В. П., Степаницкий В. Б. — М. : Изд-во МНЭПУ, 2001. — 60 с.
5. Туристский терминологический словарь [Текст] : справ.-метод. пособие / авт.-сост. : И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. — М. : Совет. спорт, 1999. — С. 637.
6. Храбовченко В. В. Екологічний туризм [Електронний ресурс] / В. В. Храбовченко. — Режим доступу : <http://cozap.com.ua/text/17911/index-1.html>.
7. Ceballos-Lascurain H. Tourism, Ecotourism, and Protected Areas. The state of nature-based tourism around the world and guidelines for its development / H. Ceballos-Lascurain. — IUCN Publications Services Unit, 1996. — 215 p.
8. Marcus L. Endicott. Ecotourism, Adventure Travel and Ecotravel / L. Marcus. — Режим доступу : www.green-travel.
9. Weaver D. Ecotourism / D. Weaver. — N.Y. : John Wiley and Sons, Inc, 2002. — 400 p.
10. Western D. Defining Ecotourism / D. Western // Ecotourism: a Guide for planners and Managers. The Ecotourism Society. — North Bennington, Vermont, 1993. — P. 7–11.

Самодай В. П., Емельяненко К. І.

АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА

Рассмотрены принципы, подходы, критерии относительно определения сутиности экологического туризма учеными, влиятельными организациями и ассоциациями в области экологии и туризма. На основе проведенных исследований сформировано собственное понимание понятия «экологический туризм» и обоснована актуальность развития данной сферы в индустрии туризма.

Ключевые слова: экологический туризм, туристическая деятельность, экосистема, культурное наследие, природные ресурсы.

Samoday V. P., Emelianenko K. I.

ACTUAL ASPECTS OF ECOLOGICAL TOURISM DEVELOPMENT

The principles, criteria of determination of ecological tourism by scientists, organizations and associations in the sphere of ecology and tourism are reconsidered. On the basis of researches the own understanding of term is «ecological tourism» is presented. The actuality of this sphere development in tourism industry is defined.

Keywords: ecological tourism, tourist activity, ecosystem, cultural heritage, natural resources.

УДК37.013.73:37.033:101.8

Караван Ю. В., Саницька А. О., Ташак М. С.

ЕКОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРІВ ТУРИЗМУ

Розглянуто екологічну підготовку менеджерів туризму як складову професійної підготовки сучасного фахівця. Відмічається необхідність поступової зміни уявлення людей про зміст іхнього існування.

Ключові слова: екологія, туризм, менеджер, освіта, вища школа, екологічна культура.

Екологічна освіта займає провідну роль у формуванні відповідального ставлення людини до навколошнього природного середовища, яке багато в чому визначається глибиною взаємодії між нормативно-ціннісними аспектами світоглядного поняття природи та системи його домінуючих цінностей. Тому форми, методи і прийоми екологічної освіти у вищій школі повинні бути спрямовані, перш за все, на внесення знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та ідеалів, принципів і правил відношення до навколошнього природного середовища у внутрішній світоглядний план особистості студентів.

Екологічна освіта є найважливішим фактором сталого розвитку суспільства. На сучасному етапі вона формується на основі єдності, взаємозв'язку та взаємодії людини і природи, їх соціальної обумовленості. Взаємодія суспільства і природи є багатоаспектою. Саме це визначає комплексність екологічної освіти та її основні принципи, зокрема: формування екологічної моралі і культури студентів на базі міжпредметних зв'язків; безперервність і системність вивчення навчального матеріалу екологічного спрямування; єдності інтелекту та свідомості у діяльності студентів з дослідження і поліпшення навколошнього природного середовища; зв'язку глобальних, регіональних та краєзнавчих екологічних проблем.

Прийняття Концепції екологічної освіти України [5] обумовлює необхідність безперервності і системності екологізації навчальних дисциплін у вищій школі з метою формування у студентів екологічних знань, екологічного мислення, екологічної свідомості із наступним їх інтегруванням в екологічну мораль та культуру. Стрімкий розвиток туристичної галузі вимагає якісно нових змін в екологічній підготовці майбутніх фахівців. Методологічна основа екологічної підготовки менеджерів у сфері туризму повинна забезпечити вміння вести професійну діяльність на основі екологічного імперативу.

Необхідність гармонізації відносин між людиною і природою розглядалася видатними педагогами минулого, зокрема Я. А. Коменським [4], Г. С. Сковородою [8], О. В. Сухомлинським [6], К. Д. Ушинським [7]. Психолого-педагогічні аспекти екологічної освіти обґрунтовані у працях С. Д. Дерябо [2], С. В. Шмалей [10].

Екологічна освіта спрямована на поєднання емоційного та раціонального у взаємовідносинах між людиною і природою. Вона базується на принципах свідомості й розуму, добра і краси, універсалізму та патріотизму, наукових знань і дотриманні екологічного права.

Екологічна освіта передбачає поєднання екологічних знань, екологічного мислення, екологічного світогляду, екологічної етики та екологічної культури [2, с. 12]. Тому реформування наукових основ відповідної підготовки забезпечення безперервності екологізації навчальних дисциплін на основі міжпредметної інтеграції є стратегічним напрямком її розвитку. Це випливає з вимог Національної доктрини розвитку освіти у ХХІ столітті і вимагає використання досвіду та здобутків провідних українських і зарубіжних вчених, громадських екологічних організацій. Як наслідок екологічна освіта сприятиме вихованню особистості та формуванню майбутніх поколінь на принципах екологізації мислення, гуманізму, міжнародної співпраці у напрямку раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля з урахуванням як світових, так і національних традицій.

Екологічно спрямоване виховання студентів у вищій школі дає можливість створити модель позитивної суспільної поведінки і запобігти деформації моральних та духовних цінностей. З цією метою ефективно використовують методи екологічної ідентифікації та екологічної рефлексії. Саме ці методи формують у студентів свідоме відношення до навколошнього природного середовища і мають привести до усвідомлення цілісності природи та єдності процесів, які в ній відбуваються, розуміння її тісного взаємозв'язку з людиною [6, с. 5]. Адже діяльність людини та її поведінка мають бути узгоджені із законами природи, а не йти всупереч їм. Саме з розуміння цієї істини бере свій початок відповідальність людини за причетність до природи та формується почуття духовної єдності з нею.

Екологізація навчальних дисциплін на основі міжпредметних зв'язків вимагає необхідності переходу від диференціації науки «екологія» до її інтеграції із загальноосвітніми дисциплінами. В сучасних умовах мова йде не просто про екологічний лікнеп, а про змістовну екологічну насиченість усіх дисциплін навчального процесу. Ще академік В. І. Вернадський зазначав, що в майбутньому відбудеться об'єднання наукових дисциплін навколо найважливіших проблем, що стоять перед людством [1, с. 473].

Проникнення екологічних знань у повсякденне життя стає важливою віхою історичного та соціального розвитку цивілізації. Саме ці знання потрібні людині скрізь і постійно — в побуті, під час виконання професійних обов'язків, на відпочинку. Кожен, усвідомлюючи себе частинкою природи, має відчувати органічний зв'язок з нею, і сприймати заподіяну їй шкоду як свій власний біль.

Одним з основних завдань екологічної освіти є динамічність людських уявлень про змістовність життя та існування, формування нової філософії життя, і як наслідок — високої екологічної свідомості та культури. Це можливо лише тоді, коли екологічні знання стануть повсякденною звичкою, що трансформуватиметься у культуру поведінки. Адже проблеми, створені людством, неможливо вирішувати лише зусиллями фахівців-екологів, їх слід постійно долати гуртом, озброївшись екологічними знаннями [9, с. 325].

Наслідком екологізації навчальних дисциплін у вищій школі є формування у студентів екологічних знань, екологічного мислення, екологічної свідомості та їх інтегрування в екологічну мораль і культуру.

Екологічна культура передбачає розуміння тісного зв'язку природи та суспільства, знання загальних закономірностей їх взаєморозвитку, усвідомлення першочерговості природи у становленні людства та його еволюції, подолання пагубного ставлення до природних ресурсів з метою матеріального збагачення, запобігання наслідкам негативного впливу людської діяльності на біосферу Землі, вміння дотримуватись вимог раціонального природокористування для збереження сприятливих природних умов та біологічного різноманіття.

Загальним завданням екологічної освіти та екологічного виховання є формування екологічної свідомості особистості, що передбачає наявність адекватних екологічних уявлень, суб'єктивного відношення до природного середовища та способів і методів взаємодії з ним.

Формування і розвиток екологічних уявлень забезпечує розуміння складності внутрішніх взаємовідносин та взаємодій у природі, різnobічного обміну між біосфорою та техносферою, взаємозв'язку розвитку суспільства і природи. Суб'єктивне ставлення до природи формується з урахуванням національних звичаїв та традицій.

Формування технологій екологічної діяльності вимагає наявності наукової інформації щодо природного середовища, способів взаємодії людства з його об'єктами, методів природоохоронної діяльності.

Основним завданням екологічної освіти та виховання є необхідність розуміння вичерпності природних ресурсів. Сучасна людина повинна думати не лише про сьогодення, а й про життя та потреби майбутніх поколінь. За словами Антуана де Сент-Екзюпері, ми не отримуємо Землю у спадщину від пращурів, а беремо її в борг від наших дітей.

У загальній системі підготовки менеджерів туризму екологічна освіта повинна бути як самостійним елементом, так і інтегруючим у навчальні дисципліни фахового спрямування. Цієї мети можна досягнути шляхом безперервного та поетапного вирішення освітніх і виховних завдань, вдосконаленням практичної діяльності.

Екологічне спрямування фахових дисциплін менеджерів туризму та його взаємозв'язок з розвитком як природничих наук, так і туризмології, дає аналіз педагогічної та спеціальної туристичної літератури.

Наявність екологічної складової у професійній підготовці фахівців сфери туризму є вимогою сьогодення. У наповненні екологічним змістом дисциплін фахового спрямування доцільно виокремлювати чотири етапи: природоосвітницький, природоохоронний, еколоносвітній, освіта сталого розвитку.

Перший етап — природоосвітницький, коли складовою педагогічного процесу та початковою формою туристичної діяльності було визнано екскурсію у природі.

Другий етап — природоохоронний, коли формувалася галузева система підготовки та підвищення кваліфікації екскурсоводів природознавчої та краєзнавчої тематики.

Третій етап — еколоносвітній, коли почало формуватися розуміння важомості екологічної освіти у системі підготовки фахівців сфери туризму та підвищенні їх кваліфікації.

Четвертий етап — освіта сталого розвитку, коли поширення парадигми сталого розвитку зумовило впровадження Концепції екологічної освіти України у підготовку менеджерів туристичної галузі.

Сталий розвиток галузі туризму зумовлюють: технологічний прогрес, збільшення екологічно чистих видів транспорту, підвищення рівня комфорту та екологічної безпеки в закладах сфер туризму та туристичних перевезень.

Ці складові відіграють активну роль у підвищенні рівня екологічної освіти у професійній підготовці менеджерів туризму, що є вимогою сьогодення. Адже швидкий розвиток туристичної галузі перетворив її на один із високоприбуткових і динамічних секторів світового господарства, у сферу культурного та духовного життя суспільства.

Екологічна складова у професійній підготовці менеджерів туризму передбачає відповідні цілі, змістовну, організаційну, результативну, оцінювальну та виховну компоненти. Саме вони зумовлюють вибір певних методологічних підходів, методів та засобів реалізації екологічної освіти.

Кожна з професійно-орієнтованих дисциплін має широкі можливості щодо екологізації і може активно впливати на екологічну підготовку менеджерів сфери туризму в цілому за умови наступності їх змісту та гуманістичної спрямованості на кожному з етапів навчання, раціонального розподілу навчального часу на аудиторне та самостійне вивчення, високого рівня використання новітніх технологій [3, с. 223].

З цією метою у вищих навчальних закладах необхідно підвищувати ефективність проведення теоретичних і практичних занять, що безпосередньо спрямовані на формування еколоносвідомості та еколоносвідомості студентів.

Високорезультативними є навчальні заняття, проведені у режимі презентації Microsoft Office PowerPoint з використанням матеріалів екологічного спрямування. Також доцільно впроваджувати у навчальний процес екоекспурсії, що сприятиме ефективності усвідомлення майбутніми менеджерами туризму екологічних наслідків їх професійної діяльності.

При організації самостійної роботи студентів зміст екологічної складової їх підготовки вимагає універсальних та інтегративних підходів, зокрема, застосування засобів впровадження проектних технологій, що сприяє більш ефективному розширенню екологічної компетентності майбутніх фахівців сфері туризму.

Більш детального і глибокого вивчення потребують питання психолого-педагогічних зasad формування екологічної культури менеджерів туристичної галузі, педагогічні аспекти організації екологічної освіти менеджерів туризму та їх порівняльна характеристика.

Література

1. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста [Текст] : моногр. / В. И. Вернадский. — М. : Наука, 1988. — 522 с.
2. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология [Текст] : учеб. пособ. / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. — 480 с.
3. Караван Ю. В., Токар Ю. С. Екологізація навчального процесу: проблеми та завдання [Текст] / Ю. В. Караван, Ю. С. Токар // Вісник ЛІЕТ. — 2006. — № 1. — С. 222–225.
4. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения [Текст] / Я. А. Коменский. — М. : Учпедиздат, 1955. — Т. 2. — 625 с.
5. Концепція екологічної освіти в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm>.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори [Текст] / В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. школа, 1976. — Т. 1–5. — 653 с.
7. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения [Текст] / К. Д. Ушинский. — М. : Педагогика, 1978. — Т. 1–2. — 557 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка [Текст] : навч. посіб./ М. М. Фіцула. — К. : Академвидав, 2005. — 560 с.
9. Холодный Н. Г. Из воспоминаний о В. И. Вернадском [Текст] / Н. Г. Холодный // Почтоведение. — 1945. — № 7. — С. 325–326.
11. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу [Текст] : моногр. / С. В. Шмалей. — Херсон : Літера, 2004. — 364 с.

Караван Ю. В., Санька А. О., Ташак М. С.

ЕКОЛОГІЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРОВ ТУРИЗМА

Рассмотрена экологическая подготовка менеджеров туризма как составляющая профессиональной подготовки современного специалиста. Отмечается необходимость постепенного изменения представления людей о содержании их существования.

Ключевые слова: экология, туризм, менеджер, образование, высшая школа, экологическая культура.

Karavan Yu. V., Sanycka A. O., Taszak M. S.

ECOLOGICAL PREPARATION OF TOURISM MANAGERS

Environmental training manager of tourism as part of a modern specialist training is examined. The necessity of gradual change people's ideas about the meaning of their existence is observed.

Key words: ecology, tourism manager, education, higher education, ecological culture.

УДК 379.85:338.48

Самодай В. П., Темченко Ю. В.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ

Обґрунтовано значення екскурсій у туристичній діяльності, досліджено природні та культурно-історичні ресурси країни у цілому і зокрема в нашому регіоні, що є основою для формування екскурсійних програм.

Ключові слова: екскурсійна діяльність, туристична індустрія, національні багатства країни, атрактивність, туристичний потенціал.

Значення туристичної індустрії для економічного розвитку більшості європейських країн посилюється. Дані Все світньої організації туристично-експкурсійної діяльності свідчать про те, що туристично-експкурсійний рух у 2000–2008 рр. у країнах Східної Європи зростав у середньому на 4,8 % щороку. Уважається, що до 2015 р. доходи від туризму у цьому регіоні збільшаться вдвічі, а кількість робочих місць у цій сфері зросте майже на 6 млн чоловік [6].

Дослідивши ринок послуг України, можна констатувати, що він справляє помітний вплив на національну економіку, зокрема туристичний бізнес, розглядається як найбільш перспективний напрям розвитку цього ринку. Україна посідає одне з перспективних місць у світі щодо унікальних туристичних і курортно-рекреаційних ресурсів. Нині туристичною діяльністю в Україні займається понад 1,5 тис. підприємств, на яких працює майже 100 тис. чол. Для обслуговування туристичних потоків використано понад 3 тис. лікувально-оздоровчих закладів, майже 1,5 тис. туристських баз, готелів, мотелів і кемпінгів різних форм власності. За оцінками фахівців, Україна може приймати до 10 млн туристів на рік. Потенціал країни дає можливість розміщення споживачів турпослуг по 1 класу — 20 тис. місць і по туристичному класу — 40 тис. Україна володіє більше ніж 150 тис. пам'ятників культури, природи та історії. Так, вік понад тисячу років мають 39 міст країни [6].

В умовах розбудови незалежної України відбувається процес формування нових орієнтирів та концептуальних підходів до економічного і культурного розвитку держави. Невід'ємною частиною національного і культурного відродження країни стає екскурсійна справа, головна мета якої — глибоке пізнання історії, дослідження багатовікових традицій українського народу.

Екскурсійна діяльність є складовою частиною туристичної індустрії, оскільки входить до основних видів послуг, що надаються відпочиваючим під час подорожі: проживання і харчування, транспортне забезпечення і безпосередньо екскурсійне обслуговування. У туризмі екскурсія може виступати як: а) індивідуальна, самостійна послуга; б) додаткова послуга, що не входить у вартість туристичного продукту. Екскурсія може бути надана як екскурсанту, так і туристу. Під час подорожі завжди буде присутній елемент пізнання нового, раніше не баченого; незалежно від географії подорожі туристів (за кордон чи у межах своєї країни), людина отримує незабутні емоції та враження, за допомогою яких формуються нові знання.

На думку В. Бабарицької, екскурсійне обслуговування дозволяє донести до споживача туристичної послуги цілий комплекс знань деяких галузей науки, а саме: економіки, географії, етнографії, екології. У працях

Б. В. Ємельянова значна увага приділяється використанню в екскурсійному процесі основних положень психології і логіки, значення екскурсій подається у вигляді педагогічного процесу [1].

Екскурсійна справа є важливим чинником не тільки освіти, але й виховання, культурного розвитку суспільства, екологічного оздоровлення та економічного зростання країни. Ця галузь туристичної діяльності виконує науково-пізнавальні функції, тісно взаємодіє з краєзнавством, пам'яткоохоронною, природоохоронною та музеиною роботою. Актуалізація кращих традицій вітчизняного екскурсознавства має важливе значення для національно-культурного відродження країни, підвищення авторитетності української нації на світовій арені.

Слово «експурсія» походить від латинського «експурсіо». В українській мові почало вживатися у XIX ст. і спочатку означало «вибігання, військовий набіг», потім «вилазка, поїздка» [7].

Екскурсія — туристична послуга, яка забезпечує задоволення духовних, естетичних, інформаційних та інших потреб туриста або екскурсанта.

У розвинених країнах екскурсії стали складовою частиною подорожі, що привело до появи екскурсійного туризму. Екскурсію також можна вважати рекреаційною діяльністю, що спонукає до соціальної активності, оскільки виконує одночасно кілька важливих функцій — пізнання, спілкування та оздоровлення. Екскурсійна справа на сьогодні є однією з найпоширеніших форм, якою займаються сучасні туристичні фірми, формою діяльності, що дає значні прибутки індустрії туризму. Метою подорожей багатьох громадян України є потреба в ознайомленні з історичними, культурними, природними та іншими об'єктами регіонів України та за кордоном. Прагнення до пізнання чогось нового завжди було невід'ємною частиною життя людини. Екскурсійна діяльність допомагає туристам розкрити світ в інших ракурсах, дізнатися про історію та культуру різних країн, стати активним учасником дотримання традицій певних регіонів та проведення незвичних ритуалів й обрядів народів світу.

Екскурсії включаються до програм турів, тому що вони виступають як процес споглядання природних явищ та мальовничих ландшафтів, сучасних та історичних об'єктів, місць, які мають релігійне призначення, елементів побуту інших народів. Правильно сформовані екскурсії надають атрактивності будь-якому туру і приваблюють споживачів певного туристичного продукту. Кожна країна має туристичний потенціал, який можна використовувати в екскурсійній діяльності. Близько 9400 населених пунктів України налічують понад 70 тисяч об'єктів культурної спадщини [5]. Проте сьогодні не приділяється належної уваги розвитку екскурсійної діяльності: недостатньо розробляються цікаві екскурсійні програми з використанням інноваційних технологій, підготовка екскурсоводів повинна здійснюватися на кращому методичному рівні.

Перед Україною постає багато завдань в контексті розвитку туризму, тому що це реальні можливості збагачення бюджету країни, покращання духовного та матеріального становища громадян держави. Потрібно наголосити, що хоча екскурсійна діяльність є невід'ємним компонентом туризму, але, на жаль, лише 5 % із трьох тисяч туристичних підприємств України займається екскурсійною справою [7].

Щодо туристично-експурсійного потенціалу Сумщини, то вона має достатні туристичні ресурси, кліматичні умови, приваблює мальовничими берегами численних річок, лісами, що мають важливі рекреаційні властивості, джерелами питної води з цінними лікувальними і смаковими якостями, входить до сімки регіонів, сприятливих для розвитку туризму. Найбільший інтерес у туристів викликають пам'ятки архітектури XVII–XIX ст. у м. Путивль, пам'ятки садово-паркового мистецтва та архітектури у селищі міського типу Кияниця, музей (художній і декоративно-ужиткового мистецтва, будинок-музей Д. П. Чехова у м. Суми), пам'ятки архітектури XVIII–XIX ст. у містах Ромни, Лебедин та Охтирка [2].

З метою популяризації цього регіону доцільно розробити пішохідну історико-краєзнавчу екскурсію «Маєток Ліщинських — скарби минулого» по унікальних місцях природи та архітектури Кияницького парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Для організації екскурсії необхідно звернути увагу на об'єкти, що знаходяться на території, яка в минулому належала Ліщинським. Представники династії Харитоненків і Ліщинських — це видатні меценати України, які залишили в історії міста Суми і в пам'яті його жителів значний слід. Відомо, що вони пов'язані не тільки спільними справами, а й родинними зв'язками. Іван Герасимович Харитоненко був одружений з Наталією Максимівною Ліщинською (рідна тітка Миколи Ліщинського, власника маєтку). Її батько, купець Максим Семенович Ліщинський, родоначальник династії, в пору одруження

I. Г. Харитоненка на донці мав велиki торговi обороти. А Іван Герасимович був тодi скромним завiдуючим оптовою торгiвлею в сумськiй фiрмi. Саме завдяки родинним стосункам з Ліщинськими вiдбувається кар'єрний злет I. Г. Харитоненка. З часом уже вiн сам допомагає Ліщинським. Його рiдна племiнниця, донька одного iз чотирьох його старших братiв — Марiя Матвiївна, стає дружиною Миколи Йосиповича Ліщинського. Марiя Матвiївна стає власницею помiстя в с. Кияниця. Так, Ліщинськi стали власниками не лише маєтку з розкiшним палацом, а й великого цукрового заводу, який колись був першим у цукровiй iмперiї Харитоненкiв. Предметом гордостi Харитоненкiв i Ліщинських були лiси, де разом з вирубkами проводилися лiсокультурнi роботи, iснували лiсорозсадники, вирубанi площи засаджувалися цiнними породами дерев. Це багатство збереглося i досi.

Для проведення екскурсії необхiдно розробити маршрут. Маршрут екскурсії — це найбiльш зручний шлях проходження екскурсiйної групи, який сприяє розкриттю теми i пов'язаний з процесом показу об'єктiв. Пiд час складання маршруту показ об'єктiв потрiбно проводити в логiчнiй послiдовностi для якnайповнiшого розкриття теми екскурсiї; розташування пам'ятникiв на територiї, наявнiсть пiд'їзних шляхiв i майданчикiв для показу самi по собi вже визначають побудову маршруту; необхiдно включати упорядкованi зупинки, у тому числi санiтарнi, а також мiсця для паркування транспортних засобiв. Для правильної органiзацiї екскурсiї «Маєток Ліщинських — скарби минулого» доцiльно використати такий маршрут (рис. 1).

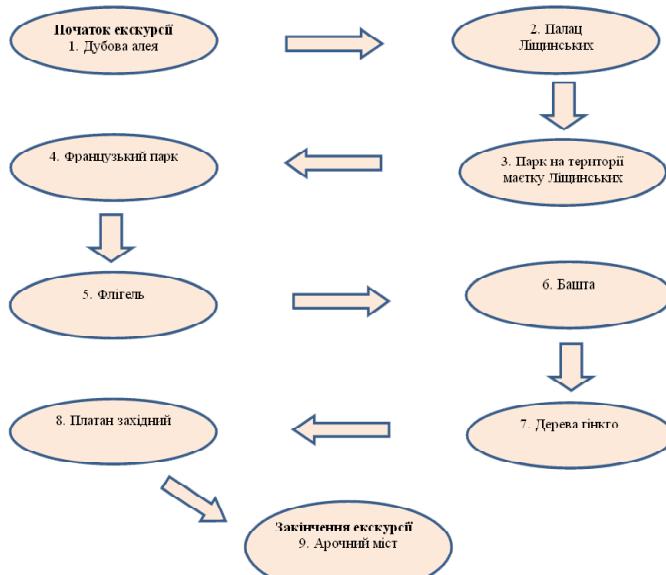

Рис. 1. Маршрут екскурсії «Маєток Ліщинських — скарби минулого»

1. Дубова алея, розташована на під'їзді до маєтку Ліщинських. Відомо, що Іван Герасимович Харитоненко сам висаджував дуби у другій половині XIX ст. уздовж дороги, що вела до палацу. Велетенські дуби, які налічують понад сто років, сягають 1,5–2 м у діаметрі. На сьогодні дубова алея є об'єктом показу під час пізнавальних екскурсій для ознайомлення з красою та історією рідного краю.

2. Палац Ліщинських розташований у селищі Кияниця, що за 30 км на північ від міста Суми. Збудований у 1890 р. у стилі неоренесансу, цегляний, поштукатурений, з використанням декору. Старожили переповідають, що на нижньому поверсі було місце, по якому водили коня по колу, який рухав вентилятор, що подавав нагріте повітря. Другий поверх слугував як підвал. Третій і четвертий надземні поверхи були вишуканими та комфортними житловими кімнатами.

3. Кияницький парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва закладений наприкінці XIX ст., має площа 56 га. Жива дендрологічна колекція Кияницького лісопаркового масиву нараховує 29 видів рослинного світу: гінкгові, тисові, соснові, кипарисові, голонасінні рослини та 25 видів квіткових рослин. Усього понад 100 видів дерев, чагарників і ліан.

4. Французький парк був розбитий навколо будинку з алеями та квітниками, зокрема перед фасадною частиною та з лісової сторони. Прилегла територія була засаджена квітковим різнобарв'ям, адже власниця маєтку дуже захоплювалася квітами. Відомо, що на ярмарках сільськогосподарської продукції, який щорічно проходив у м. Суми на Покровській площі, саме квіткова лавка Ліщинської привертала найбільшу увагу відвідувачів.

5. Флігель, як господарський будинок, споруджений разом з палацом. Це одноповерхова будівля, представлена в тому ж стилі, що і сам будинок. У ній знаходилася кухня, де повари готовували їжу для господарів. З історичних джерел відомо, що від флігеля до головного палацу вели навіть потайні підземні ходи.

6. Башта була зведена разом з будинком як елемент, що надавав палацу більшої розкоші. Вона має романтичний вигляд, представлена чотирярусною баштою зі шпилем, прикрашена круглими слуховими вікнами барочного форми. Башта, як елемент будівлі, є невід'ємною частиною показу в оглядових та пізнавальних екскурсіях.

7. Біля башти знаходиться могутнє, екзотичне дерево — платан західний, висотою до 35 м, який має гладеньку кору світло-зеленого кольору. У природі росте в Північній Америці.

8. Гінкго, або священне дерево, — реліктова рослина і єдиний представник свого класу. Одне з найстаріших дерев планети, що збереглося і дотепер. Виникло від первісних голонасінних дерев приблизно 300 млн. років тому, є пращуром сосни та ялини. Гінкго на територію Кияницького парку завіз Микола Ліщинський ще на початку ХХ ст.

9. Арочний міст збудовано у неоренесансному стилі, з червоної цегли, що виготовлялася на власному цегляному заводі Харитоненків у с. Нова Січ. Схили яру, через який був покладений міст, викладено рожевим туфом, порода каменю завезена з Європи.

Запропонована екскурсія може проводитися для різних категорій споживачів, без вікових обмежень. Метою екскурсії є приваблення споживачів туристичної сфери як на національному, так і на світовому рівні. Екскурсія надасть більшої атрактивності туристичній послuzі, яку можуть запропонувати туристичні фірми. При цьому популяризація культурної спадщини нашого регіону зросте завдяки впровадженню таких екскурсій і більш повному використанню потенційних можливостей розвитку туристично-експурсійної сфери.

Узагалі рівень розвитку екскурсійної діяльності можна вважати каталізатором культурного збагачення країни, чинником переосмислення суспільних пріоритетів народу, показником рівня освіти, художньо-естетичного світосприйняття, політичної зріlosti окремих особистостей і суспільства у цілому.

Література

1. Емельянов Б. В. Экскурсоведение [Текст] / Б. В. Емельянов. — М. : Сов. спорт, 2007. — 216 с.
2. Історія екскурсійної діяльності в Україні [Текст] / [Федорченко В. К., Костюкова О. М., Дьорова Т. А., Олексійко М. М.]. — К. : Кондор, 2009. — 166 с.
3. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні [Текст] / В. Ф. Кифяк. — Чернівці : Книги-XXI, 2003. — 300 с.
4. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні [Текст] / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. — К. : Вища школа, 2002. — 195 с.
5. <http://diplomukr.com.ua/raboti/21478?mod=diploms>.
6. <http://intkonf.org/fresh-yuv-ukrayina-na-svitovomu-rinku-turistichnih-poslug>.
7. http://tourlib.net/statti_ukr/zinchenko.htm.

Самодай В. П., Темченко Ю. В.

АКТУАЛИЗАЦИЯ ЭКСКУРСИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Обосновано значение экскурсий в туристической деятельности, исследованы природные и культурно-исторические богатства страны в целом и в частности для нашего региона, что является основой для формирования экскурсионных программ.

Ключевые слова: экскурсионная деятельность, туристическая индустрия, национальные богатства страны, аттрактивность, туристический потенциал.

Samoday V. P., Temchenko Y. V.

ACTUALIZATION OF EXCURSION ACTIVITIES IN TOURISM SPHERE

Justified value excursions in tourist activity and investigated the natural, cultural and historical wealth of the country in general and in our region, partiakrly formed interesting excursion programs.

Keywords: excursion activity, tourism industry, national wealth of the country, attraction, tourist potential.

УДК 338.48-44(1-22)

Цимбалюк В. М.

ПОРІВНЯЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА АТМОСФЕРИ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО РЕГІОNU ГІРСЬКИХ КАРПАТ ТА РОЗТОЦЬКО-ОПІЛЬСЬКОГО РЕГІОNU

Досліджувалось формування мікроклімату сільської місцевості, показники викиду забруднюючих речовин в атмосферу, розподіл їх за видами економічної діяльності та залежність від джерел забруднення в туристично-рекреаційному гірському регіоні Карпат (Сколівський район) порівняно з Розтоцько-Опільським регіоном (Кам'янка-Бузький район).

Ключові слова: мікроклімат, викиди забруднюючих речовин, об'єм викидів, розподіл їх від видів економічної діяльності та залежність їх від джерел забруднення. адміністративні райони.

Внутрішній туризм має велике значення для розвитку народного господарства та сфери туристичних послуг. Належний розвиток його створює передумови для в'їзного туризму, який є експортером туристичних послуг, а надходження коштів від іноземних туристів (в сумі 400–500 доларів США на добу) можуть використовуватись на розвиток туристичної інфраструктури [3].

Сприяння розвитку внутрішнього туризму значною мірою може здійснюватись шляхом активізації сільського туризму завдяки мальовничій природі села, гостинності його населення, природній і екологічно чистій їжі в сільській місцевості. Споживачами такого туристичного продукту можуть бути в'їзni туристи, зокрема заробітчани та контингент населення різних хвиль міграції з України. За даними різних авторів, їх кількість становить 4–6 млн. осіб. Мотивом таких туристів є відвідування земель своїх предків та родичів. Сільський туризм цікавить також міських жителів завдяки своїй проекологічній орієнтації та дешевого відпочинку.

Питанню розвитку туризму на сільських територіях, зокрема в Прикарпатському та Карпатському регіонах приділяли увагу Липчук В., Шимочко Г. І. та Черевко Г. В., Петлін І. В., Українець Л. А. і Лесів М. М. та багато інших. Вони вивчали його як спосіб занятості населення, відродження місцевої сувенірної промисловості на селі, вплив сільського туризму на розвиток територій, сильні і слабкі сторони цього виду туризму, економічні та управлінські аспекти розвитку. Однак вивченням сільської місцевості в напрямку екологічної оцінки атмосфери окремих туристичних регіонів не приділялось належної уваги, не дивлячись на те, що накопилось багато статистичних даних по викиду забруднюючих речовин в атмосферу різними джерелами забруднення Львівщини [1].

Метою наших досліджень було вивчення формування мікроклімату на селі, викиди забруднюючих речовин в атмосферу, об'єм їх викидів за видами економічної діяльності та за джерелами забруднення в гірському туристично-рекреаційному регіоні Карпат (Сколівський адміністративний район) та Розтоцько-Опільському регіоні (Кам'янко-Бузький адміністративний район), які відносяться відповідно до південно-західної та північно-східної території Львівщини.

Кліматичні ресурси — це сукупність природно-кліматичних факторів, діапазон значень яких забезпечує оптимальну життєдіяльність. Відповідно — це клімат, багаторічний режим погоди, що визначається широтою території, висотою над рівнем моря, віддаленістю місцевості від океану, рельєфом суші, антропогенним впливом та іншими факторами [4].

З цього визначення виходить, що мікроклімат сільської місцевості — це клімат приземного шару повітря невеликої території, що може бути чинником вибору місця рекреаційної діяльності. Основними факторами кліматоутворення на окремій ділянці є

склад атмосферного повітря, вітер, температура, вологість та інсоляція. Усі ці показники мають свою специфіку у сільській місцевості, яка є відмінною від міської.

Спостереження показують, що сільський вітер має такі особливості:

- швидкість повітряних мас на 20–30 % вища, ніж на забудованій території міста;
- періоди безвітряної погоди трапляються на 15–20 % рідше, ніж в місті;
- не має поривистих вітрів великої сили, що створюються «ефектом протягу» в містах;

— рідше, аніж в місті, спостерігаються вихрові потоки у вигляді маленьких торнадо. Вони у містах виникають внаслідок швидкого прогрівання повітря над бетонним і асфальтним покриттям вулиць і площ, що спричиняють висхідні потоки повітря, особливо біля висотних будівель. При цьому, на протилежному боці вулиці часто виникає компенсаційний низхідний потік повітря.

Такі відмінності у вітровій діяльності формують наступні специфічні показники мікроклімату в сільській місцевості:

- температура, як правило, є вищою;
- меншими є інші показники атмосфери повітря, що є компонентою навколошнього природного середовища, яке є природною сумішшю газів і перебуває за межами житлових приміщень;
- меншим є забруднення повітря, зафіковано нижчу концентрацію сірки та водню;
- менше пилу та твердих часток від промислових викидів та вихлопів автомобілів;
- менше похмурих днів і тіні, що збільшує інсоляцію;
- рідше бувають тумани, їх густина менша і менш тривалі;
- середня швидкість віtru більша через відсутність вітроломів у вигляді забудованих кварталів.

З метою глибшої оцінки сільської місцевості досліджуваних адміністративних районів, нами взято статистичні показники викиду забруднюючих речовин у цілому по області, Кам'янко-Бузькому і Сколівському районах за джерелами забруднення.

В офіційній статистиці виділяють дві групи джерел викиду шкідливих речовин в атмосферу: пересувні (автомобільний, залізничний, авіаційний види транспорту та виробнича техніка) і стаціонарні, до яких відносять види економічної діяльності: лісове господарство та послуги, добувна промисловість, обробна промисловість, виробництво енергії та добування води, будівництво, транспорт, інші види. Дані про групи джерел забруднення представлена в табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать про те, що в цілому по області спостерігається тенденція до зростання викидів шкідливих речовин в атмосферу, яка обумовлені в основному пересувними джерелами забруднення. Їх збільшення за 13 років становить 146,1 %, тоді як вихід стаціонарних джерел забруднення збільшились до 120,3 % у 2013 р. До них відносяться автомобільний, авіаційний, залізничний транспорти та викиди виробничої техніки.

Що стосується сільської місцевості, то тут спостерігається протилежна тенденція, що виражається проявляється у зменшенні викидів шкідливих речовин в атмосферу, особливо в рекреаційному регіоні Карпат, як в абсолютних показниках, так і за кількістю їх на одного мешканця.

Варто зазначити, що інтенсивність забруднення у розрахунку на одну особу в Кам'янка-Бузькому районі є більшою за обласний показник. Можливо це пов'язано з близькістю Добротвірської електростанції. Однак за останні тринацять років спостерігається зменшення викидів в атмосферу до 33,0 %.

Інтенсивність забруднення атмосфери сільської місцевості викидами вихлопних газів в абсолютних показниках та за окремими складовими цих газів відображені у табл. 2.

Таблиця 1
Викиди забруднюючих речовин в повітря, тис. т.

Показники	Роки		Відхилення, +–	
	2000	2013	одиниць	%
Всього по області, тис. т.	174,0	253,6	+79,6	+145,7
в т. ч. джерела:				
пересувні	84,3	123,2	+38,9	+146,1
стационарні	108,6	130,7	+22,1	+120,3
в т. ч. по районах, тис. т.:				
Кам'янка-Бузький	73,7	49,4	-24,3	-33,0
Сколівський	0,2	0	—	—
Викиди на одного мешканця, кг:				
по області	40,1	51,5	+11,4	+128,4
Кам'янка-Бузький район	1212,8	861	-358,8	-30,0
Сколівський район	3,0	0,7	-2,3	-77,0

Таблиця 2
Вміст окремих шкідливих речовин у вихлопних газах авторанспорту, т (2012 р.)

Територія	Всього	Діоксид азоту	Сажа	Діоксид сірки	Окис вуглецю	Метан	Неметанові речовини	Інші
По області	123192	16079	2391	1773	89098	384	13342	125
Кам.-Бузький р.	2531	273	39	29	1815	8	284	3
Сколівський р.	1946	208	30	23	1460	6	218	1
+,- до Кам.-Бузький р.	-585	-65	-9	-6	-355	-2	-66	-2

Дані табл. 2. свідчать про те, що атмосфера Сколівського району є кращою за Кам'янка-Бузький район. Свідченням цього є загальна забрудненість повітря, яка тут є втричі меншою з Кам'янка-Бузький район, зокрема за вмістом окису вуглецю та, певною мірою, діоксину азоту і неметанових речовин. Це, на нашу думку, пов'язано з наявністю лісів у гірській місцевості Карпат.

Отже, в атмосфері повітря вцілому по області спостерігається зростання забруднення шкідливими речовинами. В Кам'янка-Бузькому районі, хоч і відбулось зменшення викидів в повітря, але за абсолютним показником цей район перевищує область, натомість в Сколівському районі інтенсивність забруднення на одну людину суттєво знизилась.

Література

1. Довкілля Львівщини [Текст] /Статистичний збірник. — Львів : Головне управління статистики, 2013. — 113 с.

2. Завадовський Т. Значення «Євро-12» для розвитку туризму в місті Львові. [Текст]: матеріали У міжнародній конференції / Географія і туризм: міжнародні виклики українському туризму. — Львів, 2011. — С. 66–72.
3. Охорона навколошнього середовища [Текст]. — Статистичний збірник. — Львів : Головне управління статистики. — 2001. — 97 с.
4. Шувар І. А., Снітинський В. В., Бальковський В. В. Екологічні основи збалансованого природовикористання [Текст] : навч. посіб. — Львів–Чернівці : Книги ХХІ. — 770 с. — ISBN 978-617-614-016-0.

Цимбалиuk V.M.

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА АТМОСФЕРЫ ВОЗДУХА СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКОГО РЕГИОНА ГОРНЫХ КАРПАТ И РОЗТОЦКО-ОПИЛЬСКОГО РЕГИОНА

Исследовалось формирование микроклимата сельской местности, показатели выброса вредных веществ в атмосферу, разпределение их за видами экономической деятельности, а также источники загрязнения в туристическом рекреационном регионе Карпат (Сколівской район) и Розтоцко-Опильском регионе (Каменка-Бузкий район)

Ключевые слова: микроклимат, выбросы, количество, распределение вредных веществ, источники загрязнения.

Tsimbaliuk V. M.

COMPARATIVE ECOLOGICAL ANALYSIS OF THE RURAL ATMOSPHERE IN TOURISM RECREATION REGION OF CARPATHIAN MOUNTAINS AND ROZTOCKIJ-OPILSKIJ REGION

The specificity of microclimate formation in the rural territories is investigated, also the indexes of pollutants emissions in the atmosphere are evaluated, typology of these emissions by economic sectors and by their dependence from the sources of pollution is made in the Carpathian region and in Roztockij-Opilskij region (Kamianka-Buzkij district).

Key words: microclimate, pollutants emissions, the emissions volume, the emissions distribution by groups, the emissions dependence from the sources of pollution, administrative districts.

УДК 502.172:502.221(477.8)

Паньків Н. Є.

**ДИФЕРЕНЦІЙОВАНА МІНЛІВІСТЬ МОРФОМЕТРИЧНИХ
ПАРАМЕТРІВ ОСОБИН ПІДКІВКИ ЧУБАТОЇ (HIPPOSCREPIS COMOSA
L. (FABACEAE)) ЗА РІЗНИХ УМОВ НА ЗАХОДІ УКРАЇНИ**

*Представлені результати дослідження мінливості морфометричних параметрів особин рідкісного західноєвропейського виду Підківки чубатої (*Hippocratea comosa L. (Fabaceae)*) за різних умов на заході України. Встановлено найбільш варіабельні морфометричні параметри: кількість пагонів, іхня довжина та довжина квітконосів, кількість суцвіть і квітів. Мінливість цих параметрів особин виду між ценопопуляціями залежить від екологічно-ценотичних умов росту та характеру й інтенсивності антропогенного впливу на фітосистеми. Тому, зміни цих морфометричних параметрів доцільно використовувати для оцінки антропогенної динаміки лучно-степових фітосистем, що сформовані популяціями модельного виду на Поділлі.*

Ключові слова: *Hippocratea comosa L., морфометричні параметри, мінливість, ценопопуляції.*

Важливою складовою інтегральної проблеми охорони природи є популяційно-видовий рівень, на якому здійснюються процеси еволюції. Тому, необхідні комплексні дослідження окремих видів рослин з метою оцінки їх стійкості до антропогенного впливу, ступеня загрози існуванню популяцій і перспективи їх розвитку в майбутньому [3].

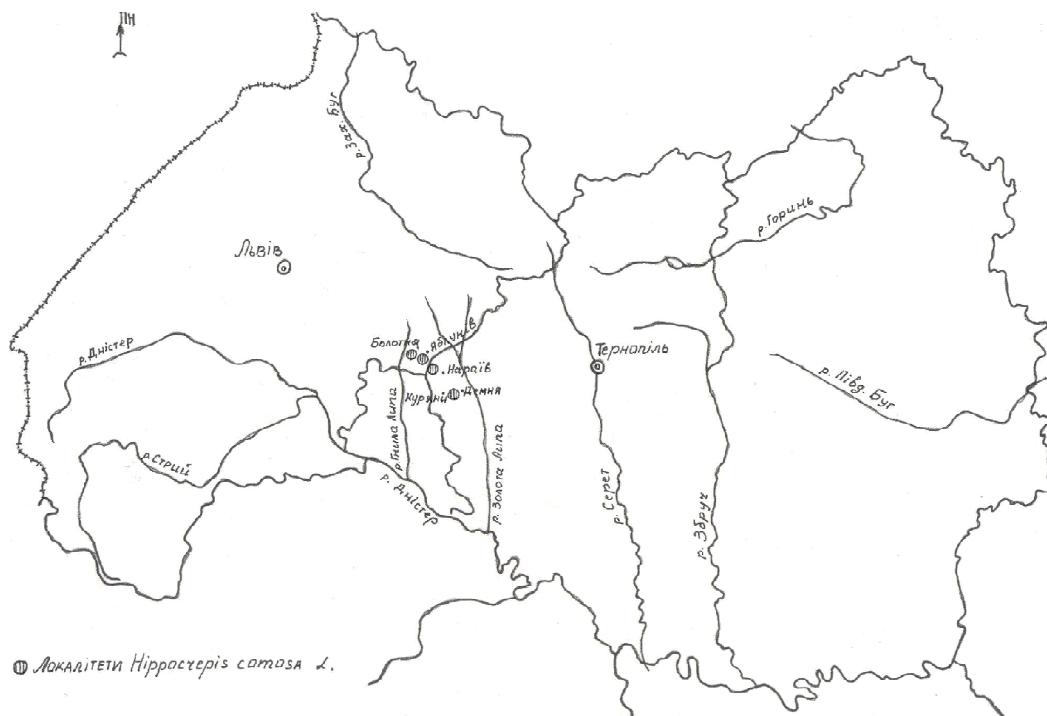
Структурними елементами популяцій є окрім особини рослин, які різняться за низкою фенотипічних ознак. Сукупність цих ознак характеризує параметри морфологічного статусу особин рослин. Комплекс ознак особин дає можливість оцінити їх морфологічний статус і життєвий стан.

У кожній популяції рослин спостерігаємо відмінність у розмірах особин та їх структурних частин, що є проявом мінливості. Морфологічна мінливість проявляється в різноманітності морфологічних структур і зміні життєвих форм. Цей тип мінливості найвиразніше проявляється на межах ареалу виду в різних його популяціях, однак, різні життєві форми особин можуть траплятися й у середині ареалу виду в межах однієї популяції [5].

Форма і розмір рослин є їх основними характеристиками, що відображають їхню функціональну інтегрованість. Внаслідок впливу несприятливих факторів навколошнього середовища відбувається зміна структурної організації рослин. Морфометричний аналіз стану рослин є необхідним для оцінки їхньої життєздатності і є основою віталітетного аналізу. Завдяки точній кількісній оцінці, його доцільно використовувати як індикатор стану рослин та стану фітосистем, що сформовані популяціями модельних видів. Слід розрізняти поняття морфологічної мінливості як варіювання того чи іншого параметра і пластичність як закономірну зміну значення параметра за екологічно-ценотичним градієнтом. Пластичність забезпечує виживання рослин у несприятливих умовах і більш повне використання ресурсів, коли рослина є в оптимальному середовищі існування [2].

Hippocratea comosa L. (Fabaceae) рідкісний західноєвропейський вид з диз'юнктивним ареалом. В Україні вид є на північно-східній межі поширення і представлений лише двома віддаленими популяціями (на Поділлі і в Криму). Популяції виду охороняють у заказниках загальнодержавного значення «Голицький» (Тернопільська обл.) та «Чорна річка» (Байдарська долина).

Досліджували морфологічну мінливість виду на Поділлі (Львівська обл. Перемишлянський р-н, околиці сіл Болотня та Яблунів; та Тернопільська обл., Бережанський р-н, околиці с. Гутисько (гора Голиця) у складі лучно-степових ділянок на карбонатних субстратах протягом 2007–2012 рр. (рис. 1).

Рис. 1. Локалітети *Hippocratea comosa* L. на заході України

Для досліджень морфологічної мінливості особин виду відібрали по 30 пагонів зі середньовікових генеративних особин у межах кожної ценопопуляції. Визначили основні морфометричні параметри — метричні (довжину пагонів і листка, довжину та ширину часток листка, довжину квітконосів та квіток) і меристичні (кількість пагонів, часток у листку, суцвіть і квітів) (табл. 1, рис. 2). Здійснено статистичне опрацювання результатів досліджень [1]. Кластерний аналіз здійснено з використанням пакета програм Stat Soft, Statistica, версія 6.

Таблиця 1

Морфометричні параметри *Hippocratea comosa* L. на Поділлі

Ценопопуляція	Пагін		Листок				Суцвіття			
	Кількість, шт.	Довжина (без квітконосів), см	Довжина листка, см	Кількість часток в листку, шт.	Довжина часток листка, см	Ширина часток листка, см	Кількість суцвіть, шт.	Довжина квітконосів, см	Кількість квітів, шт.	Довжина квітків, см
Голіця (І.) 1	11,3 ± 0,2	17,2 ± 0,1	6,6 ± 0,2	11,7 ± 0,0	1,1 ± 0,1	0,3 ± 0,2	2 ± 0,3	9,0 ± 0,1	12,4 ± 0,4	1 ± 0,1
Голіця (І.) 2	9,2 ± 0,2	18,7 ± 0,1	5,8 ± 0,1	12 ± 0,0	1,0 ± 0,1	0,3 ± 0,2	2,7 ± 0,3	9,4 ± 0,1	15,4 ± 0,3	1 ± 0,1
Голіця (І.) 3	8,7 ± 0,2	19,4 ± 0,1	6,9 ± 0,2	12,3 ± 0,0	1,2 ± 0,1	0,3 ± 0,2	2,2 ± 0,5	10,6 ± 0,2	12,2 ± 0,4	1 ± 0,1
Болотня (І.) 1	10,8 ± 0,3	12,1 ± 0,3	5,0 ± 0,2	11,8 ± 0,0	0,8 ± 0,2	0,2 ± 0,2	2,5 ± 0,4	6,7 ± 0,2	15,2 ± 0,3	0,9 ± 0,1
Болотня (І.) 2	24,6 ± 0,3	18,1 ± 0,2	5,4 ± 0,2	11,1 ± 0,0	0,9 ± 0,1	0,2 ± 0,2	4,4 ± 0,2	7,7 ± 0,1	26,7 ± 0,2	1 ± 0,1
Яблунів	7,5 ± 0,2	17,5 ± 0,2	6,7 ± 0,2	11,6 ± 0,0	1,1 ± 0,1	0,3 ± 0,2	2,6 ± 0,4	9,3 ± 0,2	15,2 ± 0,3	1 ± 0,1

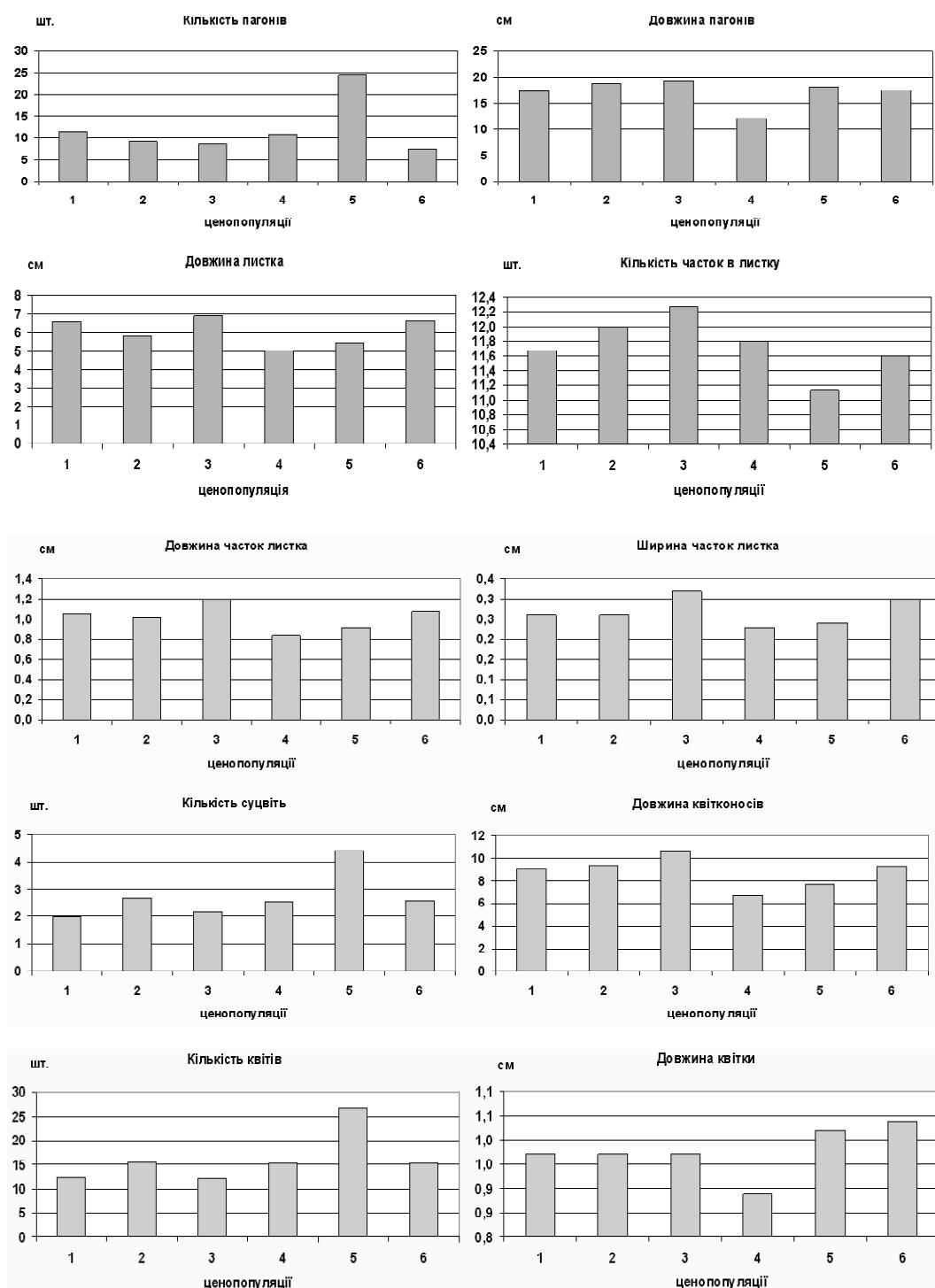

Рис. 2. Морфометричні параметри *Hippocratea comosa* L. на Поділлі. 1 — 6 ценопопуляції : 1 — г. Голиця (Ц. I), 2 — г. Голиця (Ц. II), 3 — г. Голиця (Ц. III), 4 — околиці с. Болотня (Ц. I), 5 — околиці с. Болотня (Ц. II), 6 — околиці с. Яблунів

Встановлено, що найбільш варіабельними параметрами є кількість пагонів ($7,5 \pm 0,2$ – $24,6 \pm 0,3$) їхня довжина ($12,1 \pm 0,3$ – $19,4 \pm 0,1$) та довжина квітконосів ($6,7 \pm 0,2$ – $10,6 \pm 0,2$), кількість суцвіть ($2 \pm 0,3$ – $4,4 \pm 0,2$) і квітів ($12,2 \pm 0,4$ – $26,7 \pm 0,2$).

В оптимальних умовах існування виду морфологічна мінливість усіх параметрів виражена менше (на г. Голиця, де виділено три ценопопуляції (Ц.), що належать до різних ценозів. У межах Ц. 1 *H. comosa* росте у складі угруповань *Caricetum (humilis)* *peucedaniosum (cervariae)* та участю *Brachypodium pinnatum* (L.) Beauv., *Coronilla coronata* L. та ін., Ц. 2 (вершина схилу) — у складі угруповань *C. (humilis) brachipodiosum (pinnati)* та участю *Teucrium chamaedrys* L., *Thalictrum minus* L., *Linum flavum* L. та ін., Ц. 3 — *C. (humilis) inuletosum (ensifoliae)* та участю *B. pinnatum*, *T. minus*, *Anthericum ramosum* L., *Centaurea jacea* L., та ін.

В околиці с. Яблунів *H. comosa* росте у складі угруповання *C. (humilis) inuletosum (ensifoliae)* та участю *B. pinnatum*, *A. ramosum*, *Salvia verticillata* L. *Filipendula vulgaris* Moench. та ін. У цій ценопопуляції виявлено найменшу кількість пагонів ($7,5 \pm 0,2$) та найбільшу довжину квіток ($1 \pm 0,1$). Решту морфометричних параметрів аналогічні до Ц. 2 на г. Голиця де схожі еколо-ценотичні умови.

В околицях с. Болотня виділено дві ценопопуляції у складі угруповання *C. (humilis) brachipodiosum (pinnati)* та участю *A. ramosum*, *S. verticillata* та ін.: Ц. 1 — у верхній, еродованій, частині схилу, Ц. 2 — нижче по схилу, який значно пологіший, де виявлено клони діаметром понад 1 m^2 .

Більшість параметрів, особливо метричні, є нижчими у особин виду з Ц. 1 (див. табл., рис. 2). Особини виду в її межах відрізняються невеликими розмірами клонів, оскільки відбувається механічна дезінтеграція та невеликою довжиною пагонів і квітконосів. Однак, кількість квітів та інші параметри насінневої продуктивності [4] є досить високі, що пояснюється стратегією виживання у стресових ситуаціях (прояв R-стратегії). Довжина квітки у цьому ценозі є найменшою ($0,9 \pm 0,0$). Найвищі параметри насінневої продуктивності та кількість пагонів є в особин *H. comosa* з Ц. 2. Довжина

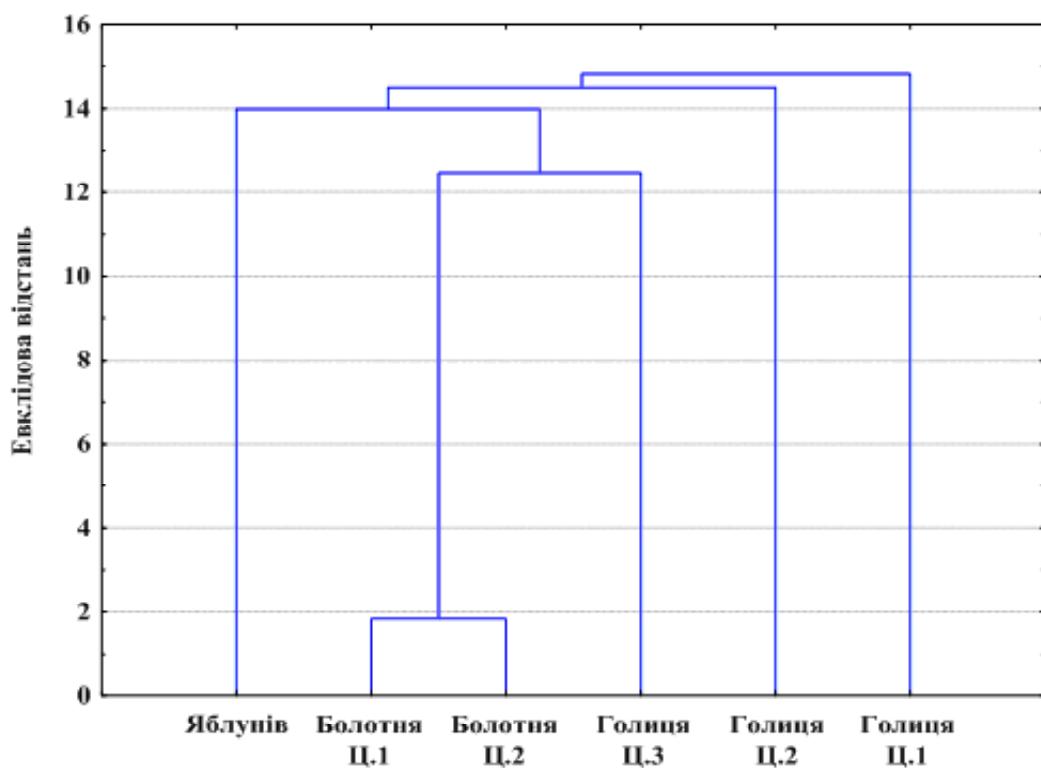

Рис. 3. Морфологічна мінливість *Hippocratea comosa* L. на Поділлі.

пагона та листка ($5 \pm 0,2$ – $6,8 \pm 0,2$), кількість часток в листку ($11,6 \pm 0,0$ – $12,3 \pm 0,0$), їхня довжина ($0,8 \pm 0,2$ – $1,2 \pm 0,1$) та ширина ($0,2 \pm 0,2$ – $0,3 \pm 0,2$) збільшуються за збільшення проективного покриття і висоти травостою та зменшення кількості світла. Це є проявом адаптації до ступеня тіньовитривалості, оскільки *H. comosa* є геліофіт.

Загалом, диференційована мінливість морфометричних параметрів особин виду між ценопопуляціями залежить від еколо-ценотичних умов росту та характеру й інтенсивності антропогенного впливу на фітосистеми.

Для дослідження морфологічної мінливості виду використали кластерний аналіз який показує наскільки схожі чи відмінні умови існування особин виду в різних ценопопуляціях. У результаті, отримано дендрит (рис. 2), в якому на рівні відмінності 14,4 розмежувалися два кластери: перший — Ц. 1 на г. Голиця де *H. comosa* росте у складі угруповань *Caricetum (humilis) peucedaniosum (cervariae)*; другий — формують усі решта ценопопуляцій виду які належать до різних стадій сукцесій лучно-степових угруповань.

Другий кластер також розділяється на дві групи: перша — Ц. 2 на г. Голиця (вершина схилу — у складі угруповань *C. (humilis) brachipodiosum (pinnati)*); друга — решта ценопопуляцій, що формують досить компактний кластер, в межах якого чітко відмежована ценопопуляція в околицях с. Яблунів (у складі угруповання *C. (humilis) inuletosum (ensifoliae)*). Найбільш схожою за еколо-ценотичними умовами до неї виявилася Ц. 2 на г. Голиця, їхні кластери майже на одному рівні. окрему групу формують дві ценопопуляції в околицях с. Болотня які відзначаються низкою особливостей і сформовані на еродованому схилі у складі угруповання *C. (humilis) brachipodiosum (pinnati)*.

За результатами дослідження морфологічної мінливості *H. comosa* в умовах Поділля встановлено, що довжина пагона та листка, кількість часток в листку, їхня довжина та ширина збільшуються за збільшення проективного покриття і висоти травостою та зменшення кількості світла. Більшість параметрів, особливо метричні, є нижчими у особин виду у ценопопуляціях сформованих на еродованих схилах.

Найбільш варіабельними морфометричними параметрами є кількість пагонів, їхня довжина та довжина квітконосів, кількість суцвіть і квітів. Мінливість цих параметрів особин виду між ценопопуляціями залежить від еколо-ценотичних умов росту та характеру й інтенсивності антропогенного впливу на фітосистеми. Тому, зміни цих морфометричних параметрів доцільно використовувати для оцінки антропогенної динаміки лучно-степових фітосистем, що сформовані популяціями модельного виду на Поділлі.

Література

1. Зайцев Г. Н. Математика в экспериментальной ботанике [Текст]. — М. : Наука, 1990. — 296 с.
2. Злобін Ю. А. Концепція морфометрії у сучасній ботаніці [Текст] / Злобін Ю. А., Скліяр В. Г., Бондарєва Л. М. та ін. Чорноморськ. бот. ж. — 2009. — 5, № 1. — С. 5–22.
3. Малиновський К. А. Задачи и методы изучения динамики популяций растений [Текст] / Динамика ценопопуляций растений: сб. науч. тр. / ред. К. А. Малиновский и др. — К. : Наук. думка, 1987. — 128 с.
4. Паньків Н. Є. Параметри репродуктивного процесу *Hippocratea comosa* L. (Fabaceae) в умовах Поділля [Текст] : зб. наук. пр. / Наукові основи збереження біотичної різноманітності. — 2010. — Том 1 (8), № 1. — С. 91–98.
5. Стратегія популяцій рослин у природних і антропогеннозмінених екосистемах Карпат [Текст] / За ред. М. Голубця, Й. Царика. — Львів : Євросвіт, 2001. — 160 с.

Паньків Н. Е.

**ДИФФЕРЕНЦИРОВАННАЯ ИЗМЕНЧИВОСТЬ
МОРФОМЕТРИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ ОСОБЕЙ НИПРОСРЕПИС
КОМОСА Л. (FABACEAE) В РАЗЛИЧНЫХ УСЛОВИЯХ
НА ЗАПАДЕ УКРАИНЫ**

Представлены результаты исследований изменчивости морфометрических параметров особей редкого западноевропейского вида Подковки чубатой (*Hippocrateis comosa L. (Fabaceae)*) в различных условиях на западе Украины. Установлено наиболее вариабельные морфометрические параметры: количество побегов, их длина и длина цветоносов, количество соцветий и цветов. Изменчивость этих параметров особей вида между ценопопуляциями зависит от экологического-ценотических условий роста и характера и интенсивности антропогенного воздействия на фитосистемы. Поэтому изменения этих морфометрических параметров целесообразно использовать для оценки антропогенной динамики лугово-степных фитосистем, сформированных популяциями модельного вида на Подолье.

Ключевые слова: *Hippocrateis comosa L.*, морфометрические параметры, изменчивость, ценопопуляции.

Pankiv N. Y.

**THE DIFFERENTIATED VARIABILITY OF MORPHOLOGICAL
PARAMETERS OF INDIVIDUALS HIPPOCREPIS COMOSA L.
(FABACEAE) UNDER THE DIFFERENT CIRCUMSTANCES IN THE
WESTERN UKRAINE**

The results of research of morphological parameters of individuals of rare Western European species *Hippocrateis comosa L. (Fabaceae)* under the different circumstances in the Western Ukraine are presented. The most variable morphometric parameters are determined: the number of shoots, their length and the length of the peduncles, the number of raceme and flowers. The variability of these parameters of individuals of the species among the coenotical populations depends on the ecological coenotical conditions of growth and the intensity of anthropogenic impact on phytosystems. Therefore changes to these morphological parameters are reasonable to use for the estimation of antropogenic dynamics of meadows-steppe phytosystems which are formed by the model species populations in Podillya.

Key words: *Hippocrateis comosa L.*, morphological parameters, variability, coenotical populations.

Розділ 9.
АУДИТОРІЯ

УДК 81.276.6:004

Пукаляк О. І.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Розглянуто застосування комп’ютерних технологій у викладанні іноземних мов як засобу інтенсифікації навчання, створення позитивної мотиваційної бази. Вивчення мови з використанням інформаційних технологій сприяє розвитку комунікативних навиків у студентів та підвищує їх компетентність у використанні іноземної мови в професійному спілкуванні.

Ключові слова: комп’ютерні технології, засоби синхронної комунікації, засоби асинхронної комунікації, інформаційний ресурс, комунікативна компетенція.

Використання інформаційних технологій на заняттях з іноземної мови є дуже важливою частиною системи, яка необхідна для розвитку інтересу до іноземної мови і власне до інформаційних технологій. Комп’ютерні технології, що використовуються у викладанні майже усіх предметів, дають доступ до джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, дають нові можливості для творчості, здобуття і закріплення професійних навичок, дозволяють реалізувати принципово нові форми і методи навчання.

Розвиток глобальної комп’ютерної мережі Інтернет відкрив нові перспективи вдосконалення освітньої системи. З одного боку, цей фактор зумовив нові вимоги до технічної оснащеності навчальних закладів, їх доступу до світових інформаційних ресурсів, а з іншого боку — дав потужний імпульс до розширення змісту діяльності викладача, використання ним нових видів, методів і форм навчання, що орієнтуються на активну пізнавальну діяльність студентів.

Внаслідок загальних змін у суспільстві, як в Україні, так і в цілому світі, змінилася і роль іноземної мови у системі освіти. Для студента ВНЗ іноземна мова перетворилася з простого навчального предмету в базовий елемент сучасної освіти, в засіб досягнення професійної реалізації особистості. Проте неоднакова базова підготовка першокурсників до вивчення курсу іноземної мови у ВНЗ та часто стислий обсяг годин, є важливими проблемами у вивчені іноземних мов для студентів немовних ВНЗ. Очевидно, що за таких обставин більшість студентів повинні докладати значних зусиль для того, щоб підвищити рівень своїх мовленнєвих навичок та умінь. Г. Бородіна та А. Спевак вважають, що дуже важливим є створення відповідного психологічного клімату на заняттях, в основі якого лежить відсутність страху перед мовою помилкою, усунення психологічних бар’єрів у процесі навчального спілкування [4]. У такій ситуації традиційне завдання інтенсифікації навчання — активізація студентів, що стає особливо актуальним. Використання ІТ у процесі викладання іноземних мов є одним із засобів реалізації цього завдання.

У практиці викладання іноземних мов можна виділити наступні можливості застосування ІТ:

- систематичне використання ІТ в якості засобів навчання;

- фрагментарне використання інформаційних технологій;
- Реалізація цілого курсу навчання за допомогою комп’ютера.

Л. Асадулліна та А. Діденко пропонують поділити основні технології, що існують на даний момент в Інтернет-просторі, і які можна активно використовувати у викладанні іноземних мов на дві групи: 1) засоби синхронної комунікації (synchronous communication tools) і 2) засоби асинхронної комунікації (asynchronous communication tools) [1].

Засоби синхронної комунікації — це Інтернет-засоби, які дають можливість спілкуватися в режимі реального часу (чат, відео чат, аудіо чат). Прикладами таких засобів є Skype і Yahoo Messenger. Користувачі Skype і Yahoo Messenger мають можливість налаштувати миттєвий голосовий зв’язок з абонентом, що знаходиться у будь-якій точці світу за умови наявності у нього відповідних програм або спілкуватися через письмовий чат. Існує також можливість підключення та використання вебкамери.

Використовуючи чат і голосовий зв’язок у викладанні іноземної мови професійного спрямування, можна:

- проводити уроки-проекти зі студентами відповідного професійного напрямку;
- обговорювати фахові теми з представниками іншої країни, що компетентні у певній галузі наукових знань;
- завдяки функції архівації тексту чату аналізувати чатлог (Chatlog) з точки зору граматики, лексики, пунктуації, стилістики.

М. Беляєв, В. Гришкун та Г. Краснова виділяють 5 видів педагогічного чату:

- чат на вільну тему; основне завдання — практика діалогу, аудіювання та письма іноземною мовою;
- чат з метою вирішення певного навчального завдання;
- чат-семінар або чат-презентація;
- чат-інтерв’ю;
- чат, метою якого є контроль та оцінювання рівня засвоєння навчального матеріалу [2].

Інтеграція Skype і Yahoo Messenger у навчальний процес дозволяє більш ефективно вирішувати цілий ряд дидактичних завдань:

- формувати і вдосконалювати навики читання, письма, розмови і аудіювання;
- формувати і вдосконалювати уміння діалогічного висловлювання;
- поповнювати словниковий запас, як активний, так і пасивний, лексикою сучасної професійної іноземної мови;
- знайомити студентів з соціокультурними реаліями мови, що вивчається (особливості мовної поведінки і культури, мовний етикет, традиції країни, мова якої вивчається);
- формувати у студентів стійку мотивацію іншомовної діяльності.

Засоби асинхронної комунікації — це Інтернет-засоби, які дають можливість обмінюватися інформацією із затримкою у часі (форуми, електронна і аудіо пошта, сайти, блоги, вікі).

Блог — це сторінка сайту, яка представлена у вигляді журналу-щоденника або календаря, в якому інформація подається у хронологічній послідовності. Право розміщувати інформацію та редактувати блог має його власник, відвідувачі блога можуть залишити свої коментарі до статей (також на професійну тематику). У блозі можна також представити фотографії, аудіо та відео матеріали, посилання на інші сайти і т. д.

М. Біболетова виділяє 3 типи блогів, що використовуються у викладанні іноземних мов:

- The tutor blog: підтримується викладачем.
- The class blog: підтримується викладачем і студентом.
- The learner blog: підтримується студентом індивідуально [3].

Серед блогів виділяють особливий тип — аудіоблоги. Аудіоблоги — це ті ж мережеві щоденники, тільки з аудіо файлами в форматі MP3. Студенти мають можливість записати свою мову на сайті, використовуючи засоби сайту, а також розмістити звукові файли, записані в інших програмах.

Термін *wiki* стосується електронного ресурсу текстів або документів, які є у вільному доступі для поповнення і редактування будь-яким користувачем. Одним із найбільш відомих таких ресурсів є *Wikipedia* — он-лайн енциклопедія, яка включає 22 мільйони статей. Проект *Wikipedia* дає можливість студентам розвивати навики, необхідні у майбутній професійній та науковій діяльності:

- використання додаткових джерел інформації для проведення власного дослідження до заданої тематики;

- пошук та оцінка джерел інформації з точки зору їх достовірності;
 - оперування інформацією, узагальнення, цитування, дотримання авторських прав.
- Інтеграція асинхронних засобів комунікації у процес вивчення іноземної мови дозволяє:
- вдосконалювати навики письма, читання, мовлення та аудіювання;
 - забезпечити реальну необмежену аудиторію для студентської співпраці;
 - отримати корисну фахову інформацію;
 - вести професійні дискусії іноземною мовою в позаурочний час.

Таким чином, інтеграція новітніх інформаційних технологій у процес викладання іноземної мови професійного спрямування дає можливість для:

- живого спілкування студента з носієм мови в реальному часі чи з відтермінуванням у часі на професійну тематику;
- активного зачленення студента у мовне середовище і подолання мовного бар'єру;
- творчої активності студента;
- вдосконалення комунікативної та міжкультурної компетенції;
- мотивації студента до вивчення іноземної мови та культури.

Інтернет технології сприяють розвитку індивідуальних освітніх напрямів, допомагають краще адаптувати зміст навчального матеріалу до рівня знань та навиків студентів, до їх індивідуальних особливостей.

Залучення інформаційних технологій у навчальний процес веде до перегляду місця і ролі викладача у цьому процесі, основним завданням якого є не передача знань і формування навиків та вмінь, а стимулювання інтересу, мотивації до вивчення мови, допомога у творчому пошуку. За таких обставин спостерігається тенденція до збільшення об'єму самостійної, індивідуальної та групової роботи студентів, відмова від традиційного уроку з переважанням пояснівально-ілюстративних методів навчання, збільшення кількості практичних і творчих робіт пошукового та дослідницького характеру.

Усі згадані характеристики навчальної діяльності студентів під час роботи з комп'ютером дають можливість звільнити викладача від значної частини рутинної роботи, такої як перевірка виконання окремих вправ, фронтального опитування, подання мовного матеріалу і т. д. Це дозволяє проводити аудиторне заняття більш ефективно, організувавши ситуацію активної комунікації — повноцінного людського спілкування, де засобом спілкування є іноземна мова та культура країни, мова якої вивчається. Ця можливість забезпечується тим, що оволодіння засобами мови у режимі тренінгу здійснюється студентами на самостійних підготовчих заняттях в комп'ютерному класі.

Так як самостійні заняття з комп'ютерними програмами передбачають свідоме ставлення до процесу навчання, коли підготовка оволодіння засобами мови націлена на вирішення конкретних завдань (комунікативних і вербальних), самостійний тренінг повинен бути безпосередньо пов'язаним з заняттям з викладачем. Комп'ютерні прог-

рами повинні бути не абстрактними, а включеними в загальний контекст практичних комунікативних завдань і проблемних ситуацій, що виникають під час зустрічей студентів з викладачем.

Сьогодні комп’ютерні технології використовуються у всіх сферах діяльності людини. Підготовка спеціаліста в будь-якій галузі знань включає в себе, як мінімум обов’язкову підготовку користувача, оскільки комп’ютерна грамотність є однією із складових сучасного розуміння освіченої людини. Саме тому необхідно приділяти серйозну увагу використанню засобів нових ІТ у викладанні іноземних мов. Комунікативне вивчення мови засобом ІТ підкреслює важливість розвитку вмінь студентів та їх бажання точно і доречно використовувати іноземну мову з метою ефективного професійного спілкування. Програма з іноземної мови для немовних закладів розглядає цю дисципліну як самостійний курс, основне завдання якого — забезпечити майбутнім спеціалістам різних галузей практичне володіння іноземною мовою в такому обсязі, який є необхідним для майбутньої професійної діяльності.

Література

1. Асадуллина Л. И., Диденко А. В. Средства электронной коммуникации в обучении иностранному языку [Текст] / Л. И. Асадуллина. — Филологические науки. Вопросы теории и практики. — 2010. — № 1. — С. 10–15. — ISSN 1997-2911.
2. Беляев М. И., Гришикун В. В., Краснова Г. А. Технология создания электронных средств обучения [Электронный ресурс] : разработка Інституту дистанційного навчання Російського університету дружби народів. — 2006. — Режим доступу: [www.URL: http://ido.rudn.ru/nfpk/tech/t2/html](http://ido.rudn.ru/nfpk/tech/t2/html).
3. Биболетова М. З. Примерные требования к учебно-методическим материалам по иностранному языку для профильного обучения (при использовании Интернет-технологий) [Электронный ресурс] : дополнение, опубликована 28.09.2006. — Режим доступу: [www.URL: http://prof.ioso.ru/trebovania/inostr.htm](http://prof.ioso.ru/trebovania/inostr.htm).
4. Бородіна Г. І. та Спєвак А. М. Шляхи формування комунікативних умінь при навчанні іноземної мови в немовних ВНЗ [Электронный ресурс] : статья у віснику ХНУ. — 2011. — № 18. — Режим доступу: [www.URL: http://univer.kharkov.ua/vestnik/full/208.pdf](http://univer.kharkov.ua/vestnik/full/208.pdf).
5. Угольков В. В. Компьютерные технологии как средство обучения иностранным языкам в вузе [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Виталий Владимирович Угольков ; Московский Государственный Открытый Университет им. М. А. Шолохова. — Москва, 2004. — Режим доступу: [www.URL: http://dissercat.com/content/kompyuternye-tehnologii-kak-sredstvo-obucheniya-inostrannym-yazykam-v-vuze](http://dissercat.com/content/kompyuternye-tehnologii-kak-sredstvo-obucheniya-inostrannym-yazykam-v-vuze).

Пукаляк О. И.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Рассмотрено применение компьютерных технологий в преподавании иностранных языков как средства интенсификации обучения, создания позитивной мотивационной базы. Изучение языка с использованием информационных технологий способствует развитию коммуникативных навыков у студентов, а также повышает их компетентность в использовании иностранного языка с целью профессионального общения.

Ключевые слова: компьютерные технологии, средства синхронной коммуникации, средства асинхронной коммуникации, информационный ресурс, коммуникативная компетентность.

Pukaliak O. I.

THE USE OF IT IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE OF PROFESSIONAL ORIENTATION

The use of computer technologies in teaching foreign languages as means of intensification of studying, creation of positive motivational base are examined. Studying the language with the use of IT assists the development of communicative skills of the students and their competence in use of foreign language for the purpose of professional communication.

Key words: computer technologies, synchronous communication tools, asynchronous communication tools, information resource, communicative competence.

УДК 811 + 338.48

Перунчак Т. І.

МІЖНАРОДНІ КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ЯК ОДНІЄЇ ІЗ ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНО-ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

У статті обґрунтована важливість вивчення іноземних мов професійного спрямування в процесі підготовки фахівців економічно-туристичної сфери, досліджено міжнародні аспекти, методики та моделі викладання іноземних мов професійного спрямування, а також описано особливості новаторської навчальної програми, розробленої на основі апробованих моделей швейцарськими профільними навчальними закладами.

Ключові слова: іноземні мови професійного спрямування, підготовка спеціалістів економічно-туристичної сфери, навчальна програма, навчальні заклади.

На сучасному етапі розвитку туристичної та економічної індустрії, все зростаючих потреб споживачів, уже не достатньо вивчення іноземної мови як такої, натомість великого попиту у міжнародному аспекті набуває вивчення іноземної мови професійного спрямування, як однієї із основних складових освітньої підготовки фахівців економічно-туристичної сфери. Економіку і туризм неможливо уявити без мовної/комунікативної інтеракції, яке передбачає високу мовленнєву компетентність усіх учасників, їх здатність до диференціації та спеціалізації комунікативних вимог.

Дану тематику досліджували наступні фахівці: Bormann E.G., Brunner G., Buttjes D., Antos G., Puschel U., Gutenberg N., Schmidt H., Knapp K., Wagner J., Klein E., Pouradier D., Wagner F., Kohler H.-G., Muhlen, A., Ungeheuer, G., Richter, M., Simonnaes I., Stattler H. та інші науковці.

Мовна освіта фахівців економічно-туристичної сфери об'єднаної Європи, не зважаючи на велику різноманітність її мовних та культурних компонентів, є надзвичайно широким полем дослідження прикладної лінгвістики, об'єктом наукового інтересу якої є саме фахова мова та її безпосереднє комунікативне призначення у відповідній галузі — від ділового листування (кореспонденції, реклами, презентації), мистецтва та стилю ведення міжнародних переговорів, проведення круглих столів, засідань, обміну фахівцями, до перекладів фахових текстів у усній та письмовій формі, визначення та стандартизації термінології, технічної документації.

Навчальні заклади економічного та туристичного спрямування Європейських країн, зокрема Швейцарії, Німеччини, Австрії, Італії, Норвегії, протягом останніх років радикально змінили навчальні програми, методику та саму структуру заняття з іноземної мови, оскільки раніше вивчення іноземної мови зводилося переважно до студіювання текстів, що сприяло лише пасивному розумінню іноземної мови спеціального призначення та не вирішувало комунікативних проблем інтерактивного спілкування фахівців економічної та туристичної сфери.

Новітні програми викладання іноземної мови професійного спрямування є практично орієнтовані на професійні потреби фахівців економічно-туристичної сфери та на вимоги майбутніх роботодавців, вони зорієнтовані на забезпечення активних комунікативних навичок у сфері ділового спілкування професійного спрямування, таких як: техніка ведення міжнародних переговорів, навчання виконувати не лише письмові, але й усні переклади, здобуття навичок ведення ділової кореспонденції іноземною мовою, телекомунікація, обслуговування іноземних груп туристів, вивчення країнознавчих аспектів у країні — носії мови.

«Наука про туризм - це симбіоз багатьох наук: економічних, історичних, географічних, екологічних, культурологічних, краєзнавчих, технічних», — як зазначив у своїй статті: «Туризм — соціально-економічне явище сучасності» (2011) професор, доктор економічних наук, академік Академії Вищої школи України, Заслужений працівник освіти, ректор Львівського інституту економіки і туризму І. О. Бочан [1].

Таким чином, вивчення іноземної мови професійного спрямування передбачає гнучке поєднання економічних, краєзнавчих та лінгвістичних вчень, що сприяє успішній професійній та інтеркультурній комунікації.

Поняття «інтеркультурної комунікації» за гарвардською концепцією трактується як багатосторонній процес обміну інформацією та спілкування між різноманітними культурами, який зводиться до налагодження конструктивних партнерських міжнародних відносин (за визн. Muhlen, A.: «Kritische Anmerkungen zur Harvard-Methode unter dem Aspekt internationaler/multilateraler Verhandlungen» (Критичні зауваження до гарвардської методики в аспекті міжнародних переговорів) [17].

У своїй праці H.-Georg Kohler «Zur Bedeutung der Verhandlungssimulation im fachsprachlichen Fremdsprachenunterricht: Das Harvard-Konzept im internationalen Kontext» («Про значення переговорних ситуативних моделей у викладанні іноземних мов професійного спрямування: Гарвардська концепція в інтеркультурному контексті») [15, 99–100] сказав, що для майбутніх менеджерів володіння іноземними фаховими мовами є першим кроком до порозуміння з іноземними бізнес-партнерами, особливо під час ведення ділових переговорів, а тому їх вивчення належить до щоденної обов'язкової програми професійної освіти. Тому Гарвардська методика пропонує під час вивчення іноземних мов професійного спрямування так звану модель «Simulation der Verhandlungen», тобто моделювання різноманітних аутентичних професійних ситуацій як підготовчий інтеркультурний тренінг, який надає учасникам практики можливість коректного володіння іноземною мовою професійного спрямування та сприяє досягненню високого кооперативно-конструктивного рівня ведення переговорів [23]. Для створення під бажаної кооперативно-конструктивної атмосфери час інтеркультурних переговорів, — продовжує автор, — потрібна також відкритість до іноземних культур, що дозволить уникнути непорозумінь та комунікативних труднощів. Отже, згідно Гарвардського концепту, інтеркультурна комунікація трактується як кооперативно-діалогічний процес спілкування бізнес-партнерів. І для цього вагомий внесок повинні робити заняття з вивчення іноземних мов професійного спрямування.

Також дуже влучним та мотиваційним як для студентів, так і для викладачів іноземних мов є висновок Герда Антоса, який досліджував комунікативний тренінг для ведення міжнародних переговорів по купівлі-продажу послуг чи продукції: «Комуникація — це сервіс!» та обґрутував, що «...при тенденційно однакових продуктах та послугах вирішальним аргументом купівлі-продажу визнано як «сервіс-фактор» саме комунікацію» [10, 67–69].

Фахові мови є не лише інтересом наукового пізнання у всіх галузях, вони роблять інтердисциплінарний внесок у вирішення інтеркомунікативних завдань у всіх сферах, у яких мова застосується як інтерактивно, так і комунікативно, сприяють практичній оптимізації комунікативних процесів у професійній діяльності.

Лінгвістичні дослідження професійної комунікації іноземними мовами описують 2 основних її напрямки або сфери, що визначають методи та форми викладання іноземних мов професійного спрямування, а саме:

— сферу комунікативного тренінгу, спрямованого на ведення ділових розмов з іноземними партнерами, що вимагає не лише високого рівня знань іноземної мови,

значного лексичного запасу фахової термінології, граматично коректно побудованих висловів, але й володіння відповідною лінгвістичною стилістикою або ж мовою «ділового етикету», що є особливо важливим не лише на етапі налагодження міжнародних ділових контактів, виконання договірних умов, роботі з клієнтами, але й у вирішенні конфліктних ситуацій та рекламацій, залагоджені спірних питань;

— сферу презентаційної передачі інформації іноземною мовою, наприклад у формі тексту або під час зачленення мультимедійних засобів, що потребує також володіння сучасними інформаційними технологіями та ретельної професійної та лінгвістичної підготовки, наприклад у рекламній або видавничій діяльності для зачленення іноземних клієнтів/інвесторів та ділових партнерів з метою продажу продукції або послуг.

Важливою є також відмінність між так званою «некооперативною» або ж соціальною комунікацією та «кооперативною» або ж робочою, яку відмічає Гізела Брюнер у своїх дослідженнях стосовно співвідношень комунікації та кооперації у міжнародній діяльності підприємств економічної сфери («У дружній розмові при мудром слові в співпрацю вступити партнери готові») [7]. Якщо, скажімо, український підприємець має на меті співпрацю з іноземним (німецьким) підприємством, і не володіє інформацією про історію, географію Німеччини, її політичний устрій, актуальні дебати та дискусії німецького суспільства, не читаючи німецької преси, не знаючи культурних традицій, він буде не в змозі проводити жодних інших розмов та дискусій, крім професійних і не буде цікавим співрозмовником іноземному партнеру. Наприклад, потенційні бізнес-партнери під час дружніх бесід за вечерею або обідом можуть обговорювати різноманітні соціальні, політичні або особисті теми, що дозволяє їм створити уяву про співбесідника та встановити з ним дружній контакт. Така інтеракція, маючи так званий «людський» характер, робить істотний внесок у досягнення економічних цілей.

Кооперативна або ж робоча комунікація є, звичайно первинною, яка визначається та мотивується професійними потребами та обов'язками спрямована або професійна комунікація є важливішою у міжнародній діяльності підприємств економічно-туристичної сфери, тому що вона є первинною базою у всіх робочих процесах. Оскільки професійна комунікація використовується у всіх сферах та функціях діяльності підприємства, вона визначається у фаховій літературі як «ключова комунікація» [4] або як «живий нерв підприємства» (метафорично) [25].

Отже, професійна комунікація іноземними мовами, як і комерційна діяльність підприємства виробничої сфери та сфери послуг, сприяє отриманню прибутку. Тому професійні кадри з володінням фахових знань та іноземних мов користуються великим попитом на ринку праці економічно-туристичної галузі. Підготовка та виховання таких спеціалістів і є завданням профільних вітчизняних і закордонних вищих навчальних закладів.

Порівняння організації та методології викладання іноземних мов професійного спрямування у різних країнах виявить відмінності у системах навчання та виховання, які через історичний розвиток мали свою специфіку і традиції, зумовлені різним корінням.

Цікавим в аспекті викладання іноземних мов професійного спрямування для українських фахівців-мовознавців є досвід Норвегії, оскільки основними іноземними мовами в цій країні, як і в Україні, є англійська, німецька і французька. Вищі навчальні заклади Норвегії економічного спрямування, зокрема: Норвезький національний економічний університет у Бергені, Норвезька вища школа менеджменту в Осло та інші, пропонують студентам вивчення таких обов'язкових іноземних мов, як німецька, англійська та французька, які є складовими їх навчання згідно навчальних планів та програм. Крім цього, до вільного вибору студентів пропонується вивчення таких мов, як іспанська, арабська та японська. Іноземні мови у цих ВНЗ вивчаються протягом 4-

х років навчання: у перших чотирьох семестрах передбачається вивчення іноземної мови як такої, основними складовими елементами якого є вивчення граматики та лексики загальної світоглядної тематики, що є підґрунтям для подальшого вивчення у наступних семестрах іноземної мови професійного спрямування. Крім того, іноземними мовами викладаються такі профільні дисципліни, як економіка, народногосподарське вчення, менеджмент, економічна географія, культурологія (оскільки знання культурних відмінностей різних країн є дуже важливим), а це створює хорошу базу для майбутнього інтеркультурного спілкування у професійних ситуаціях. «Лише із таким багажем знань та мовної підготовки студенти зможуть бути готовими до ділових відносин в галузі міжнародної економіки», наголосила у своїй праці «Огляд навчальної пропозиції викладання іноземних мов для студентів економічних спеціальностей» (1992) Інгрід Сімоннас [23]. Викладачі намагаються одночасно надавати студентам одночасно знань іноземних мов у поєднанні із фаховими дисциплінами, професійної економічної, політичної, юридичної та країнознавчої термінології. У кінці курсу вивчення іноземних мов професійного спрямування за так званою норвезькою моделлю, студенти здають комплексний іспит на знання профільних дисциплін іноземними мовами. Принцип або ж девіз норвезької моделі викладання іноземних мов професійного спрямування дуже влучно вивела у своїй вищевказаній дослідницькій праці І. Сімонес: «Якщо хочеш продати, то мусиш вміти говорити з покупцем його мовою!»

Дуже важливим, на думку І. Сімонес є участь студентів під час їх навчання у міжнародних студентських програмах обміну та стажування, де студенти в рамках цих програм можуть проходити курси подальшої освіти, вивчаючи свої профільні дисципліни іноземною мовою безпосередньо у країні-носії мови. Однією із найвідоміших таких міжнародних програм є програма ERASMUS, яка сприяє покращенню науково-педагогічної співпраці між університетами країн Європейської співдружності.

Отже, з огляду на проблеми інтеркультурної комунікації тобто спілкування між різноманітними культурами, професійна освіта у сфері іноземних мов є широким полем дослідження вчених-лінгвістів. Відповідно до цього «...зростає попит на кваліфікованих працівників економічної сфери та сектору послуг з комунікативною компетентністю іноземною мовою, здатністю висловлюватись як в усній, так і в письмовій формі, здатністю ведення діалогу та аргументаційною впевненістю, тобто спроможністю до "зовнішньої комунікації"», як відмітив у своїй праці «Мовна освіта та комунікативний тренінг» Герд Антос [11, 67–69].

Отже, основними завданнями комплексного вивчення іноземних мов професійного спрямування є забезпечення комунікативного тренінгу, тематизація комунікативних потреб, актуалізація специфіки комунікативних процесів, мовно-дидактичні активітети, вирішення проблем професійної комунікативності у всіх напрямках економічно-туристичної діяльності.

З огляду на зростаючий попит на вивчення іноземних мов та зростання комунікативних потреб у професійній діяльності фахівців економічно-туристичної сфери, забезпечення їх конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку послуг, вищі навчальні заклади Європи пропонують студентам вивчення не лише однієї, але двох та більше іноземних мов.

У наданні якісної освітньої підготовки фахівців економічно-туристичної сфери важливу роль відіграє міжнародна співпраця профільних навчальних закладів, підписання угод про співпрацю, розробка спільних наукових та навчальних проектів, навчальних програм з урахуванням тенденцій вітчизняних освітянських напрямків та міжнародних аспектів, проведення міжнародних конференцій та круглих столів, організація стажуван-

ня педагогічного персоналу з метою обміну досвідом, організація навчання та стажування студентів з метою вивчення туристичних, краєзнавчих та історико-культурологічних особливостей інших країн, мотивації та оптимізації вдосконалення володіння студентами іноземними мовами, їх взаємної культурної та професійної інтеграції.

Цікавим у цьому аспекті є багатограний досвід Швейцарії у підготовці фахівців економічно-туристичної сфери з її давніми високими традиціями сервісу. Потужним ресурсом цієї країни є високоосвічені фахівці, які завдяки своїм навикам виробляють першокласну продукцію.

Оскільки Швейцарія не є членом Євросоюзу, швейцарська система освіти розвивалась більшою мірою самостійно. І це має велику перевагу, тому що вона є практично-орієнтована та максимально пристосована до ринку праці, а недоліком є те, що вона не відповідає міжнародній системі у контексті загальної Болонської Конвенції.

«Досвід швейцарської системи вищої професійної освіти є багатограничним. Однією із головних принципових переваг є її практична орієнтація. Загальні освітні програми містять як теоретичні, так і практичні компоненти. Таким чином, студентам пропонується не академічне, а конкретне практично-орієнтоване навчання. Особливо слід відмітити професійно-орієнтовану тематику вивчення іноземних мов. Такий підхід та гнучке поєднання теорії і практики є дуже цікавим для студентів і дає можливість випускникам бути швидко й успішно працевлаштованими», — як сказав ректор вищевказаного закладу п. Беат Вікі у своїй статті «Практичний досвід Швейцарської вищої школи готельно-туристичного бізнесу із моделлю швейцарської професійної освіти» на міжнародній науково-практичній конференції «Стан, основні завдання, і проблеми підприємств туристичної індустрії напередодні Євро-2012 в Польщі і Україні (із врахуванням досвіду Швейцарії)», що відбувалась у Львівському інституті економіки і туризму у 2011 році [2].

Слід відмітити також позитивний досвід науково-педагогічної співпраці між вищевказаними українським та швейцарським вищими навчальними закладами, проведення спільних конференцій та круглих столів в рамках обміну досвідом підготовки фахівців сфері економіки туризму.

«...Використовуючи світовий і більш, ніж 50-річний вітчизняний досвід підготовки висококваліфікованих фахівців для сфери послуг, Інститут розвивається нині як провідний профільний вищий навчальний заклад з розвитку науки про туризм і підготовки професіоналів з туризму, які володіють конкурентними перевагами на ринку праці завдяки бездоганному володінню фаховими іноземними мовами та інформаційними технологіями». «Туризм — соціально-економічне явище сучасності» (2011), професор, доктор економічних наук, академік Академії Вищої школи України, Заслужений працівник освіти, ректор Львівського інституту економіки і туризму І. О. Бочан [1].

«Широкий спектр міжнародних проектів, гнучкість та виваженість у прийнятті креативних рішень, динамічний розвиток міжнародної співпраці, відкритість та дипломатичність — це ті основні загальні фактори, якими характеризується ШШГТ», — Беат Вікі «Швейцарська професійна освіта як модель для інших країн» [2].

ШШГТ, як один із 14 вищих навчальних закладів Швейцарії туристичного спрямування із своєю понад сорокарічною історією, користуються великою популярністю у Швейцарії, на німецькомовному просторі, а також на міжнародному ринку, оскільки диплом цього закладу є на міжнародному рівні, у цьому закладі навчаються студенти із 53 країн.

Завдяки відповідній науково-педагогічній співпраці з місцевими та міжнародними навчальними закладами, освітніми партнерами, у тому числі й університетами, випускники можуть здобути ступінь бакалавра або магістра також в університетах інших країн

за наступними напрямами університетського навчання: «Менеджмент готельного бізнесу», «Менеджмент туристичного бізнесу», «Міжнародний менеджмент», «Підприємництво».

Керівництвом ШШГТ в рамках співпраці були люб'язно надані для ознайомлення та використання в Україні навчальні програми підготовки бакалаврів за вищевказаними напрямками, а також фахова література. Українським студентам, в рамках міжнародних проектів швейцарського закладу, була надана можливість пройти курс навчання та стажування безпосередньо у Швейцарії та здобути диплом міжнародного зразка.

Крім цього, були проведені дослідження методів та форм професійної підготовки студентів — майбутніх працівників сфери туризму інших ВНЗ Швейцарії 3–4-го рівнів акредитації, зокрема: Вища Швейцарська школа готельного бізнесу, м. Люцерн, (диплом бакалавра/Bachelor-a, та Bachelor-b, що відповідає диплому спеціаліста), (напрямки підготовки — «Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу», «Менеджмент туризму», «Економіка підприємства», (мова викладання німецька); Вища школа готельного бізнесу, м. Тун, кантон Берн, (напрямки підготовки — «Управління готельно-ресторанним бізнесом», (мова викладання німецька); Вища школа готельного бізнесу Бельвуарпарк, м. Цюрих, (напрямки підготовки — «Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу» та «Підприємництво», (мова викладання німецька); Інститут готельного бізнесу м. Монтеро, (мова викладання англійська); University Center «Cesar Ritz», м. Бріг, кантон Валіс, диплом бакалавра та магістра), (напрямки підготовки — «Менеджмент готельно-ресторанного бізнесу», «Менеджмент туризму», «Міжнародна економіка», (мова викладання англійська) та інші. Усі ці заклади відзначаються широким спектром міжнародних проектів та програм для студентів з інших країн світу, які хочуть здобути освіту саме у Швейцарії. Фахові дисципліни у цих закладах викладаються для іноземних студентів англійською мовою, поряд з тим вивчається німецька та французька мови професійного спрямування, а також арабська або японська до вільного вибору студентів. Навчання побудоване за такою схемою: семестр теорії, семестр практики, іспит, а потім допуск до наступного року навчання. Таким чином, під час практики на підприємстві гостинності студенти можуть не лише закріпити отримані під час теоретичного семестру знання, але й здобути практичні навички професійного спілкування іноземною мовою (німецькою).

Отже, на основі проведення відповідних досліджень та проходження курсів стажування у Швейцарії для забезпечення високої якості професійної та мовної освіти українських студентів — майбутніх фахівців готельно-туристичної сфери з урахуванням міжнародних аспектів підготовки таких спеціалістів, був створений спільний українсько-швейцарський освітній проект, який є новаторською науковою програмою в галузі розвитку туристичної індустрії на Україні.

Зокрема, це проект підготовки висококваліфікованих спеціалістів сфери гостинності європейського класу з вільним володінням іноземною мовою професійного спрямування (німецькою).

Навчальна програма проекту розроблена на основі випробуваних моделей швейцарських навчальних закладів туристичного спрямування, зокрема ВШГТ з їх давніми високоякісними навчальними послугами та туристичними традиціями з урахуванням закономірностей вітчизняної освітнякої політики. Програма була розглянута та схвалена на засіданні вченої ради ВШГТ у червні 2007 року, презентована та схвалена на спільному засіданні круглого столу з обміну досвідом підготовки спеціалістів туристичної сфери у ЛІСТ у 2009 р. та впроваджена у навчальні плани та програми викладання іноземної мови професійного спрямування (німецької) у ЛІСТ для спеціальностей: «Менеджмент готельного і ресторанного бізнесу», «Менеджмент готельного господарства і туризму», «Готельне господарство», «Туризм», «Технологія харчування».

Мета освітньої програми — підготовка кадрів до професійної діяльності в готельно-туристичній галузі, поглиблене вивчення іноземної мови професійного спрямування (німецької), забезпечення теоретичних знань та практичних комунікативних навичок відповідно до специфіки діяльності працівників сфери гостинності.

Навчання складається з наступних елементів:

— професійно орієнтована освітня програма;

— тісний зв'язок із практикою (студентам надається можливість взяти участь у навчанні та практиці не лише в Україні, але також у Швейцарії в рамках програм та напрямків діяльності ВШГТ, Хур), що забезпечує:

— здобуття теоретичних знань та практичних навичок у галузі європейського сервісу та міжнародного туризму;

— поглиблене вивчення німецької мови професійного спрямування;

— здобуття широких комунікативних навичок;

— розвиток мовно-дидактичних активітетів;

— та взаємну мультикультурну інтеракцію.

Унікальність цього освітнього проекту полягає також у тому, що всі частини навчальної програми викладаються студентам виключно іноземною мовою (німецькою) і при цьому використовуються оригінальні літературні джерела швейцарських, німецьких, також українських науковців.

Комунікативні аспекти. Широка та цілеспрямована комунікативність як у межах, так і поза межами проекту, робить вирішальний внесок для досягнення комплексного багатогранного наукового трансферу.

Мультикультурність проекту. Лише з огляду на різноманітність культур країн-учасниць проекту та активну взаємну інтеграцію їх особливостей може успішно функціонувати цей перетинаючий межі держав проект. Необхідно брати до уваги не лише відмінності Західної та Східної Європи, але й використовувати їх у символічному значенні для взаємної вигоди.

«Оскільки в межах співпраці переплітаються різноманітні культурні підґрунтя, в майбутньому досягається взаємний респект та порозуміння культурних відмінностей», — Беат Вікі, «Досвід та ризики при трансфері наукових ноу-хау між різними країнами» [2].

Література

1. *Бочан І. О.* Сучасні тенденції розвитку туризму в контексті європейських і світових вимог. / І.О. Бочан. // Вісник Львівського інституту економіки і туризму [Текст] : зб. наук. ст. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України. Львів. Інст.-т економіки і туризму ; [редкол. : І.О. Бочан та ін.]. — Львів : ЛІЕТ, 2008. — № 3. — 244 с. — С. 64–69.
2. *Вікі Беат*. Досвід та ризики при трансфері наукових ноу-хау між різними країнами. / Б. Вікі. // Стан, основні завдання і проблеми підприємств туристичної індустрії напередодні Євро-2012 в Польщі та Україні (із врахуванням досвіду Швейцарії) [Текст] : зб. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 11–13 травня 2011 р.) / Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Львівський інститут економіки і туризму. — Львів : ЛІЕТ, 2011. — 264 с. — 300 пр. — ISBN 978-966-2400-14-4. - С.179-181.
3. *Bormann E.G.* Kommunikation in Unternehmen und Verwaltung. [Текст] Die interpersonelle Kommunikation in der modernen Organisation. - Munchen : Verlag Moderne Industrie. — 1971.
4. *Brunner G.* Kommunikation in betrieblichen Kooperationsprozessen. [Текст] Theoretische Untersuchungen zur Form und Funktion kommunikativer Tätigkeit in der Produktion. — Diss. Osnabruck. — 1978.
5. *Brunner G.* Linquistik und Wirtschaft [Текст] : Klein / Pouradier Duteli / Wagner. — 1991.
6. *Brunner G.* Zum Verhältnis von Kommunikation und Arbeit in Wirtschaftsunternehmen [Текст]. — 1992.

7. *Brunner G.* Kommunikation in institutionellen Lehr-Lern-Prozessen. [Tekct] Diskursanalytische Untersuchungen zu Instruktionen in der betrieblichen Ausbildung. — Tubingen: Narr. — 1987.
8. *Buttjes D.* Interkulturelles Lernen im Englischunterricht [Tekct]. — In : Der Fremdsprachliche Unterricht. — 1991.
9. *Bussmann H.* Lexikon der Sprachwissenschaft [Tekct]. — Stuttgart: Kroner. — 1983.
10. *Gerd Antos, Ulrich Puschel.* Sprachausbildung und Kommunikationstraining [Tekct]. — Forum Angewandte Linguistik, Wirtschaft und Sprache, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien. — 1992. — S. 67–69.
11. *Gutenberg N.* Kann man Kommunikation lehren? Konzepte mundlicher Kommunikation und ihrer Vermittlung [Tekct]. — Frankfurt/M. : scriptor, 1988. — S. 9–17.
12. *Herminio Schmidt.* Strategien zum interkulturellen Spracherwerb für exportorientierte Fuhrungskräfte [Tekct] : Ein kanadisches Modell. — Forum Angewandte Linguistik, Wirtschaft und Sprache, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien. — 1992.
13. *Karlfried Knapp, Johannes Wagner.* Betriebliche Sprach- und Kommunikationsstrukturen [Tekct]. — Forum Angewandte Linguistik, Wirtschaft und Sprache, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien. — 1992.
14. *Klein E. / Pouradier Duteli, F. Wagner, K H.* Betriebslingyistik und Lingyistikbetrieb [Tekct]. Akten des 24. — Linguistischen Kolloquiums, Universität Bremen, Tübingen: Niemeyer. — 1991.
15. *Kohler H.-Georg.* Zur Bedeutung der Verhandlungssimulation im fachsprachlichen Fremdsprachenunterricht [Tekct] : Das Harvard-Konzept im interkulturellen Konzept, Forum Angewandte Linguistik, Wirtschaft und Sprache, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien. — 1992. — S. 99–100.
16. *Management Wissen.* Bessere Kommunikation in Unternehmen [Tekct] : Mitwissen, mitreden, Mitgewinnen. Wie Top-Firmen ihre Mitarbeiter motivieren. — 1991.
17. *Muhlen A.* Kritische Anmerkungen zur Harvard-Methode unter dem Aspekt internationaler/multiloateraler Verhandlungen [Tekct]. In : Luschow, F. / Pabst-Weinschenk, M. : Mundliche Kommunikation als kooperativer Prozess. — Frankfurt: Lang — 1991.
18. *Ungeheuer G.* Kommunikationssemantik: Skizze eines Problemfeldes [Tekct]. In ders. : Kommunikationstheoretische Schriften I : Sprechen, Mitteilen, Verstehen (ed. J. G. Juchem). — Aachen: rader. — 1987.
19. *Richter M.* Einige kritische Anmerkungen zum Seminar des Auswärtigen Amtes über Strategien der Verhandlungsführung [Tekct]. — Unveröffentlichtes Manuskript. — 1991.
20. *Scherg G.A.O.* Die zwischenmenschliche Kommunikation im Fuhrungsprozess [Tekct]. — Berlin : Diss. — 1990.
21. *Schulz von Thun F.* Miteinander reden 2: Stile, Werte und Personlichkeitsentwicklung [Tekct]. Differentielle Psychologie der Kommunikation. — Hamburg: Rowohlt. — 1989.
22. *Simonnaes Ingrid.* Überblick über die Studienangebote im Fremdsprachenunterricht für die Wirtschaft [Tekct]. — 1992. — S. 109–115.
23. *Stattler H.* Kommunikative Fähigkeiten als Dimension der Managerpersönlichkeit [Tekct]. In: Luschow, F. / Pabst-Weinschenk, M. Mundliche Kommunikation als kooperativer Prozess. — Frankfurt : Lang. — 1991.
24. *Wahren H.-K.* Zwischenmenschliche Kommunikation und Interaktion in Unternehmen [Tekct]. — 1987.
25. *Wever U. A.* Unternehmenskultur in der Praxis [Tekct]. Frankfurt. — M. : Campus, 1989.

Перунчак Т. І.

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ КОММУНИКАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ
ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
НАПРАВЛЕННОСТИ КАК ОДНОЙ ИЗ ОСНОВНЫХ
СОСТАВЛЯЮЩИХ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ
ЭКОНОМИЧЕСКО-ТУРИСТИЧЕСКОЙ СФЕРЫ**

В статье обоснована важность изучения иностранных языков профессиональной направленности в процессе подготовки специалистов экономико-туристической сферы, исследованы международные аспекты, методики и модели преподавания иностранных языков профессиональной направленности, а также описаны особенности новаторской учебной программы, разработанной на основе испытанных моделей швейцарских профильных учебных заведений.

Ключевые слова: иностранные языки профессиональной направленности, подготовка специалистов экономико-туристической сферы, учебная программа, учебные заведения.

Perunchak T. I.

**INTERNATIONAL COMMUNICATIVE ASPECTS OF FOREIGN
LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES TEACHING AS ONE OF
THE MAIN COMPONENTS OF TRAINING THE PROFESSIONALS IN
ECONOMIC AND TOURISM SPHERE**

In the article, the importance of learning foreign languages for professional purposes in the process of training the professionals in economic and tourism sphere is substantiated, the international aspects, methods and models of teaching the foreign languages for professional purposes are examined and features, and innovative curriculum based on the proven models of Swiss specialized schools are described.

Key words: foreign languages for professional purposes, training professionals in economic and tourism sphere, curriculum, educational institutions.

УДК 378.3:338.48

Хмілярчук Н. С.

ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ ЗАСОБАМИ КРАЇНОЗНАВСТВА

У статті обґрунтовано доцільність використання країнознавчого матеріалу у процесі гуманітарної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, виявлено низку суперечностей у системі їх гуманітарної підготовки. Розроблено концептуальні засади гуманітарної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму засобами країнознавства.

Ключові слова: країнознавство, фахівець, туризм, гуманітарна підготовка, освіта.

Розвиток туристичної індустрії вимагає високого рівня професійної компетентності сучасного фахівця з туризму. Основним критерієм цього є «практичні навички організації туристичної діяльності, самостійного проектування і розробки конкурентоспроможного туристичного продукту, менеджменту і маркетингу в туризмі. У зв'язку з цим актуалізується питання практичної підготовки фахівців туристичної галузі» [8, с. 3]. Сучасний туризм визначається як основний засіб міжкультурних зв'язків, політичних та економічних контактів (Гаазька декларація з туризму). Це передбачає взаємозв'язки туризму і гуманітарної спадщини людства, що визначається пріоритетною роллю туризму у формуванні сучасної культури.

У нових соціально-економічних умовах роль гуманітарної освіти постійно зростає. Особливої значущості нині набуває гуманістична складова в системі підготовки фахівців для сфери туризму. Гуманітарні знання розвивають позитивні особистісні якості, оскільки системоформуючими цінностями гуманітарних наук є гуманізм, ідеали добра, істини, краси, досконалості, свободи тощо.

Значним потенціалом навчання, виховання та розвитку володіють міждисциплінарні знання країнознавчого характеру. Зміст країнознавчих дисциплін містить різнопредметну інформацію фрагментарного характеру, яка еклектично поєднується у різних навчальних дисциплінах і, на даний час, базується на засадах комплексного підходу.

У науково-педагогічній літературі приділяється увага професійній підготовці фахівців з туризму (І. Галенко, О. Головашенко, Л. Грибова, А. Демаш, І. Зорін, В. Федорченко, О. Квартальнов, О. Солодухіна, Л. Кнодель, А. Короткова, П. Шищенко, Н. Коціщева, В. Кутьєв, Т. Левченкова, Л. Маразовський, І. Мініч, В. Пазенок, Л. Поважна, М. Соколова, Т. Каверіна, Л. Устименко, С. Фокін, В. Христюк, Г. Цехмістрова, І. Черніна та ін.). Значна кількість наукових джерел присвячена проблемі гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу (В. Андрушенко, Г. Балл, Є. Барбіна, І. Бех, В. Бондар, О. Бондаревська, М. Борищевський, С. Гончаренко, М. Євтух, Ю. Мальований, О. Савченко, В. Кремень, В. Шадріков, Б. Брилін, Т. Койчева, А. Солодка, О. Столяренко, І. Шудзіховська та ін.). Низка праць присвячена загальнонауковому та педагогічному аспекту теорії країнознавства (Є. Верещагін, В. Костомаров, Л. Голованчук, Л. Дімова, Ю. Коган, С. Пілішек, В. Вертегел, А. Гапонова, М. Возна, Д. Мальцева, О. Михайлова, О. Оберемко, Г. Томахін та ін.). При безумовній важливості цих досліджень, проблема гуманітарної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму засобами країнознавства є малодослідженою.

Мета статті обґрунтувати доцільність та концептуальні засади гуманітарної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму засобами країнознавства.

Значне місце у вихованні гуманізму студентської молоді посідають предмети гуманітарного циклу для вибору духовних орієнтирів особистості, освоєння культурного досвіду людства, історичної пам'яті та можливості міжкультурних комунікацій. Гумані-

тарні дисципліни доцільно розглядати не тільки як складову професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму, а й як атрибутивний компонент відтворення цілісної соціально-культурної особистості. Виховання гуманізму в студентів вищих навчальних закладів передбачає використання загальнокультурних, ціннісних, змістових, світоглядних можливостей предметів гуманітарного циклу.

Як зазначає В. Кінельов, значна увага приділяється нині людині, її культурі, освіті, розвитку творчих задатків, здібностей, створенню необхідних для цього умов, демократизації виробничої і невиробничої сфер, гуманізації всього способу життя людини. Тому гуманізація і гуманітаризація освіти сьогодні стають його найважливішою фундаментальною якістю [4, с. 12].

Проведення Втілення в життя ідеї гуманізації висуває ряд вимог до змісту професійної освіти. Сьогодні необхідними є: уніфікація термінології спеціальних предметів, введення в програми і підручники досвіду раціоналізаторів і винахідників; забезпечення взаємозв'язку соціальних і професійних знань, встановлення інтегрованої і диференційованої частин в учебних дисциплінах, виявлення нових областей технічного і технологічного знання на основі тенденцій розвитку науково-технічного прогресу і введення нових тем, спецкурсів і факультативів, розробка творчих завдань для формування здібностей і втілення духовних і фізичних можливостей що вчаться в професійній діяльності; створення варіативних модулів для індивідуального навчання; поглиблення знань і придання умінь і навиків за іншими професіями з метою розширення професійного профілю; встановлення оптимального співвідношення між циклами і навчальними предметами в структурі навчального плану: введення емоційно-ціннісного досвіду розуміння зв'язку «людина–техніка» [1, с. 23].

На певних етапах розвитку промисловості від спеціаліста вимагалася в першу чергу майстерність і лише потім розуміння. Тому й професійна підготовка спрямувалася передусім на формування майстерності. Нині майстерність, яка розглядається як алгоритмічні, операційні уміння, щоразу більшою мірою підміняється можливостями технічних пристройів. Така ж доля чекає механічне заучування фактів і відомостей, на зміну якому приходить використання комп’ютерних баз даних. У результаті розвитку техніки провідну роль в діяльності спеціаліста починає відігравати розуміння як спосіб випереджуальної організації знань, що ґрунтуються на предметності, осмисленості і цілісності всієї людської діяльності.

Водночас, сучасна дидактика «значно краще володіє навчанням, умінням і знанням, ніж власне змістовою стороною: вона не дає розуміння предмета в цілому (що в однаковій мірі стосується як технічних, так і гуманітарних дисциплін). Нерідко цим трьом необхідним компонентам освіти учать окремо, без достатнього зв'язку між ними, хоча кожен з них набуває смислу в контексті цілого: розуміння і образ ситуації без уміння діяти безпорадні, а дія без образу розуміння може бути помилковою. На сучасному етапі освіта продовжує вести людину далі в деталі конкретних методів дослідження і технологічних процесів, до досконаліх алгоритмічних умінь і все менш дає урок людяності, естетичного і етичного ставлення до навколошнього світу, до людей, нарешті, до самого себе» [3, с. 20].

Гуманітарна підготовка студентів є предметом наукових розробок останніх десятиліть і передбачає: утвердження духовних цінностей як першооснови освіти й відмову від технократичних підходів; оприлюднення знань із усіх навчальних предметів; формування сприйняття картини світу як цілісної та гармонійної з повноцінним відображенням культури та світу людини; відкритість національної школи для інших культур; органічне взаємопроникнення навчання й виховання тощо. Однак, «на практиці гуманізація освіти

іноді зводиться до простого збільшення часу на вивчення гуманітарних дисциплін чи включення в навчальні плани нових предметів міждисциплінарного характеру, наприклад народознавства» [3, с.22].

У вищій школі, яка формує світогляд та інтелект професіоналів, процес гуманізації як світоглядний, що визначає ставлення особистості до дійсності, до іншої людини, безпосередньо пов'язаний із гуманітаризацією освіти. По-перше, процес гуманітаризації має охоплювати всю освітню систему і спирається на закладений фундамент засвоєні простих норм та принципів моралі, загальнолюдських цінностей. По-друге, випуск вищою школою фахівців із низькою гуманітарною культурою — наслідок панування у нашому суспільстві безкультур'я, брак зацікавленості в інтелекті та інтелігентності. По-третє, тотальна ідеологізація суспільних наук, як і загалом гуманітарних, справила негативний вплив на їхній розвиток.

Тому сьогодні головне завдання полягає в тому, щоб «кардинальній зміні їхнього змісту, звільненні гуманітарних знань від штучних нашарувань, стереотипів, різних ідеологічних схем. Пошук шляхів поглиблення гуманістичних основ професійної освіти має визначатися нашим нинішнім поворотом до людини, до її реального стану, потенціалу, потреб. Одним із найважливіших шляхів гуманізації професійної підготовки є гуманістичне осмислення результатів людської діяльності в історичному минулому та сучасності, яке має знайти відображення у викладанні навчальних дисциплін. Історико-біографічний матеріал не може бути чимось зовнішнім щодо «чистої науки». Тим більше, що особливість сучасної ситуації полягає в тому, що соціально-етичні та гуманістичні проблеми, які супроводять пошук істини, входять до «тіла науки» як його неодмінна частина, як «умова осмислення» та ефективної реалізації істини» [6, с.135].

Аналіз практики свідчить, що зміст гуманітарної підготовки майбутніх фахівців сфері туризму та шляхи його реалізації ще недостатньо сприяють формуванню у студентів необхідного рівня знань і вмінь, розвитку творчого потенціалу та якостей особистості, тому потребують удосконалення відповідно до суспільних вимог.

Більша частина навчального часу предметів гуманітарного циклу відведена на самостійну роботу студентів. Цей цикл предметів ще не має необхідного статусу у вищих навчальних закладах, хоча саме вони є системоутворюючими елементами у вихованні гуманізму майбутнього фахівця. Традиційні підходи до викладання предметів гуманітарного циклу не сприяють ефективному вихованню гуманізму в студентів вищих навчальних закладів. Відкритою проблемою залишається питання системи ключових гуманітарних дисциплін для вищих навчальних закладів конкретного профілю.

Аналіз результатів теоретичних напрацювань і практичних досягнень у системі підготовки фахівців сфері туризму дозволив виявити низку суперечностей між:

- вимогами гуманізації змісту туристичної освіти і недостатнім теоретико-методичним забезпечення її у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу;
- вимогами цілісності гуманітарної підготовки студентів та ізольованістю вивчення окремих гуманітарних дисциплін;
- потенційними можливостями країнознавства та недостатнім рівнем їх використання у гуманітарній підготовці майбутніх фахівців сфері туризму;
- потребою суспільства в фахівцях сфері туризму зі сформованою системою усвідомлених гуманітарних цінностей та недостатнім рівнем їх формування в процесі навчання;
- суспільними тенденціями гуманізації вищої освіти та недостатнім рівнем готовності викладачів до її реалізації.

Сьогодні існують різноманітні напрями вивчення змісту країнознавчих дисциплін у рамках таких дисциплін, як географія (традиційне країнознавство), рідна та іноземна

мови (лінгвокраїнознавство), літературознавство, етнографія, краєзнавство, культурологічні та політологічні дисципліни, теорія міжкультурної комунікації тощо. Наприклад, об'єктом вивчення лінгвокраїнознавства є реалії країн, мова яких вивчається, тобто факти, що стосуються побуту, культури, історії країни, її традицій.

Беручи до уваги позитивний вплив туризму на соціальні процеси та економіку країни, туризм визнаний в Україні пріоритетною галуззю. В цих умовах актуальною є підготовка висококваліфікованих спеціалістів у галузі менеджменту і маркетингу міжнародного туризму, фахівців, які безпосередньо відповідатимуть за формування, розвиток і місце національного ринку туристичних послуг у світовій системі міжнародного туризму, в тому числі спеціалістів, які б відстежували туристичний розвиток та займались промоцією туристичного потенціалу України у посольствах, консульствах та представництвах за кордоном [5].

На основі опанування програмою країнознавчого дослідження, студенти повинні оволодіти знаннями про природні умови та ресурси країн, що вивчаються, основні особливості їх населення, найважливіші етапи історичного розвитку, основні ознаки політичних систем, особливості та рівень економічного розвитку цих країн, напрями їх зовнішньої політики, участь у міжнародних відносинах та організаціях [2]. Серед незалежних держав вивчається й Україна. Майбутні фахівці сфери туризму повинні мати глибокі знання про природні умови та ресурси нашої держави, її населення, історію, політичну систему, економіку та зовнішні зв'язки. Глибоке усвідомлення сутності основних проблем, що постають перед Україною на сучасному етапі її складного розвитку, сприяє формуванню не лише кваліфікованих фахівців-країнознавців, а й свідомих патріотів.

На наш погляд, рівень професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму можливо підвищити шляхом покращення змісту і зростання значущості гуманітарних дисциплін, використовуючи потужний потенціал засобів країнознавства за умови розробки відповідних модельних методик.

Це передбачає реалізацію низки концептуальних засад, зокрема:

- створення умов для розвитку здатності студентів усвідомити ціннісний сенс професії, інтегрувати духовно-особистісні та професійні аспекти діяльності;
- відбір і структурування змісту навчання, спрямованого на гуманітарну підготовку студентів з інтенсивним використанням відомостей з країнознавства;
- використання комплексної міждисциплінарної основи формування змісту гуманітарних дисциплін у ВНЗ;
- урахування особливостей окремих спеціальностей у процесі викладання гуманітарних дисциплін та відповідний відбір країнознавчого навчального матеріалу;
- обґруntування в теоретичній частині дипломного проектування студентів гуманістичних аспектів та елементів країнознавства;
- розвитку гуманістичного мислення майбутніх фахівців сфери туризму;
- опори на сучасні загальнонаукові та конкретно наукові підходи (системний, синергетичний, компетентнісний, особистісно орієнтований, інтеграційний, діяльнісний, середовищний тощо);
- вироблення концепції гуманітарної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму як сукупності взаємопов'язаних компонентів (мети, змісту, засобів, інформаційних та інтерактивних технологій навчання).

Виховний потенціал предметів гуманітарного циклу є ефективним засобом виховання гуманізму в студентів вищих навчальних закладів за умови його цілеспрямованого, науково обґруntованого й систематичного використання. Гуманітарний потенціал мають і спеціальні дисципліни. Основна мета системи гуманітарної підготовки майбутніх

фахівців сфери туризму полягає у доповненні й оновленні їх змісту, акцентуванні гуманістичних ідей у професійно орієнтованих дисциплінах, формуванні єдності гуманітарної та технічної освіти, подоланні недоліків вузької спеціалізації.

Зміст предметів гуманітарного циклу включає відомості про людину, способи її взаємодії з іншими людьми, суспільством, світом, форми пізнавальної та перетворюальної діяльності, культуру, духовність, можливості самореалізації. Кожен навчальний предмет гуманітарного циклу здійснює внесок у цілісний процес виховання гуманної особистості з цінністями уявленнями і установками, які забезпечують умови всеобщого й творчого розвитку кожного індивіду як особистості.

Країнознавство має міждисциплінарний характер, тому його елементи можуть бути включені у зміст більшості гуманітарних дисциплін.

Важливим є розуміння гуманітарної підготовки фахівців сфери туризму як цілеспрямованого процесу оволодіння загальними і спеціальними знаннями, а також засобом духовного, морального і професійного розвитку. Гуманітарна підготовка має враховувати сучасні світові тенденції, принципи розвитку всієї системи освіти і професійної підготовки, її теоретико-методологічні й методичні аспекти. Гуманітарна підготовка майбутніх фахівців сфери туризму розглядається як система, що відображає поєднання за завданнями, змістом і цілями окремих підсистем, умов, організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання. Побудова системи гуманітарної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму здійснюється на засадах таких підходів як системний, синергетичний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, середовищний. Інтегративний підхід передбачає координацію цілей навчання гуманітарних дисциплін, формування професійної та загальної культури студентів, формування мінімальної функціонально повної бази гуманітарних знань.

Для досягнення цієї мети доцільним є включення у структуру змісту гуманітарних дисциплін відомостей з країнознавства, не обмежуючись вузькоспеціалізованою промоцією, яку студенти одержують у процесі вивчення дисциплін професійного циклу.

Суттєва відмінність між професійними знаннями, які теж містять країнознавчий матеріал, та країнознавчим потенціалом гуманітарних дисциплін полягає у тому, що у другому випадку цілеспрямовано формується світогляд, гуманітарне мислення, система цінностей студентів.

Таким чином, гуманітарна підготовка майбутніх фахівців сфери туризму — це складова педагогічного процесу у вищій школі, яка ґрунтується на засадах філософського осмислення гуманізації, інтеграції, фундаменталізації і глобалізації та спрямована на формування цілісних знань і комплексних умінь, творчий розвиток та виховання особистості. Гуманітарна підготовка потребує розробки методів, організаційних форм та засобів розвитку творчих умінь і здібностей, формування національної самосвідомості майбутніх фахівців сфери туризму у процесі навчання та поза навчальній діяльності. Значний дидактичний та виховний потенціал мають знання країнознавчого характеру, які здатні суттєво вплинути на підвищення професійного рівня майбутніх фахівців сфери туризму. До подальших напрямів дослідження відносимо теоретичне обґрунтування доцільності формування системи гуманітарних знань майбутніх фахівців з туризму засобами країнознавства.

Література

1. Беляева А. П. Тенденции развития профессионального образования / А. П. Беляева // Педагогика. — 2003. — № 6. — С. 21–27.
2. Гольцов А. Г. Навчальна програма дисципліни «Країнознавство (нові незалежні держави)» (для бакалаврів) / А. Г. Гольцов. — К. : МАУП, 2004. — 22 с.

3. Гончаренко С. Гуманізація освіти — запорука виховання творчої та духовно багатої особистості // Дидактика професійної школи: Зб. наук. пр. / Редкол.: С. У. Гончаренко (голова), В. О. Радкевич, І. Є. Каньковський (заст. голови) та ін. — Хмельницький : ХНУ, 2005. — Вип. 3. — С. 19–23.
4. Кинелев В. Г. Фундаментализация университетского образования / В. Г. Кинелев // Высшее образование России. — 1994. — № 4. — С. 6–13.
5. Країнознавство. Програми курсів За редакцією д-ра істор. наук, проф. Наталії Антонюк. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. — 78 с.
6. Левківський К. М. Парадигма інтелектуалізації інноваційної освіти / К. М. Левківський // Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. — К., 1996. — Ч. 4. — С. 134–136.
7. Страноведение : учеб. пособие / П. И. Рогач и др. — Минск : БГЭУ, 2003. — 284 с.
8. Чорна Л. В. Особливості практичної підготовки майбутніх фахівців туристичної галузі в університетах США: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Чорна Любов Василівна. — Полтава, 2009. — 321 с.

Хмілярчук Н. С.

ГУМАНИТАРНАЯ ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ ТУРИЗМА СРЕДСТВАМИ СТРАНОВЕДЕНИЯ

В статье обоснована целесообразность использования страноведческого материала в процессе гуманитарной подготовки будущих специалистов сферы туризма, выявлен ряд противоречий в системе их гуманитарной подготовки. Разработаны концептуальные основы гуманитарной подготовки будущих специалистов сферы туризма средствами страноведения.

Ключевые слова: страноведение, специалист, туризм, гуманитарная подготовка, образование.

Khmilliarchuk N. S.

HUMANITARIAN TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN TOURISM BY MEANS OF THE AREA STUDY

In the article the feasibility of using area study material in the preparation of future humanitarian specialists in tourism is substantiated, a number of contradictions in the system of humanitarian training are revealed. Conceptual bases of humanitarian training of the future specialists in tourism sphere by the means of the area study are developed.

Key words: specialist, tourism, humanitarian training, education.

УДК 378.147.091.31-059.2:338.48

Гуляк О. Б.

ГРУПОВА РОБОТА ЯК МЕТОД ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядаються особливості та умови організації групової роботи студентів як інтерактивного методу навчання у ВНЗ туристичного профілю. Аналізується практика групової взаємодії, яка забезпечує основу для реалізації особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до вивчення іноземних мов.

Ключові слова: інтерактивні технології, інтерактивне навчання, проектний метод, природне спілкування, комунікативна компетенція.

Туризм як соціальний феномен, як особлива сфера соціальної взаємодії за умов глобалізації та інтернаціоналізації бізнесу має потребу в фахівцях, що володіють уміннями іншомовного професійного спілкування. Розумові здібності, ерудиція, сила волі, працездатність, інші позитивні якості можуть виявитись неконкурентоспроможними, не приносити потрібних результатів, якщо людина не вміє належно спілкуватись, і, навпаки, досконале спілкування може стати ключем до успіху людини в суспільстві.

Правильна організація мовленнєвої діяльності на занятті з іноземної мови стимулює формування комунікативної компетенції, є ефективним засобом реалізації особистісного потенціалу студента туристичного профілю загалом.

Спонукати студентів до природного спілкування іноземною мовою у процесі її вивчення — запорука успіху в досягненні поставлених освітніх цілей у контексті розвитку необхідних фахових компетенцій студентів туристичних спеціальностей. Природне мовлення стимулює не необхідність (коли студент повинен говорити іноземною мовою), а потребу у реальній взаємодії (інтеракції). Як показує досвід, висловлювання студентів під час бесіди, обговорення якого-небудь питання, стає більш природним, якщо мовленнєва діяльність організована у площині групового спілкування.

Групова робота допомагає викладачеві іноземної мови створити на занятті «мовне середовище», тобто умови, наближені до тих, в яких люди спілкуються іноземною мовою в природному середовищі. Сьогодні групова робота використовується як засіб інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, як чинник мотивації та особистісного становлення студента. Інтерактивні групові методи сьогодні вважаються не лише ефективним способом засвоєння знань і формування умінь, але й способом професійної комунікації, способом інтенсивного зачленення студентів до процесу оволодіння фаховими знаннями.

Необхідність використання інтерактивних технологій навчання іноземної мови у ВНЗ ґрунтовно висвітлено у працях учених: Л. Гейхман, О. Зубенко, С. Медведєвої, Г. Попова. Загалом питанням інтерактивного навчання як специфічної освітньої технології значну увагу приділяють у своїх наукових дослідженнях Л. Пироженко, Л. Коваль, Г. Сиротенко, О. Пометун.

Однак, не зважаючи на ґрунтовний аналіз можливостей використання інтерактивних технологій у процесі вивчення іноземних мов загалом, особливостям застосування інтерактивних технологій під час навчання іноземної мови студентів туристичних спеціальностей, на наш погляд, приділено недостатню увагу.

Метою даної статті є висвітлення характерних рис використання групової роботи студентів як методу інтерактивного навчання під час вивчення іноземної мови у ВНЗ туристичного профілю.

З огляду на необхідність застосування інтерактивних технологій для оптимізації іншомовної комунікативної діяльності, інтенсивного зачленення студентів до процесу оволодіння системою фахових знань, дане дослідження є актуальним та практично значущим.

У західній освітній практиці малу групу трактують як «цілеспрямовану зустріч» невеликої кількості людей (від 3 до 10), перед якими стоїть завдання: отримати максимум переваг із особистої активності всіх учасників групової роботи [1]. На думку західних педагогів, традиційні методи навчання не враховують повною мірою природного тяжіння учнів до співробітництва, взаємодопомоги у розв'язанні проблемних завдань. Групова ж робота максимально сприяє пристосуванню власних почуттів і зовнішніх дій до уподобань і стилю поведінки інших членів групи, що є найважливішою метою групової роботи — метою дуже суттєвою в реальному житті після закінчення школи, у щоденному світі комерції, виробництва і різних професій, де постійно потрібне пристосування [6, с. 53].

Таким чином, навчаючись у групі, молода людина опановує мистецтво правильно спілкуватись, взаємодіяти, засвоює досвід соціальної поведінки, що особливо актуально для майбутнього фахівця туристичної сфери.

Перехід від традиційної установки західного суспільства на суперництво та індивідуальний успіх до розвитку форм співробітництва актуалізує значення комунікативних якостей особистості, вміння співпрацювати. На думку англійського педагога Г. Клінкейда, не можна більше підтримувати «індивідуалізм, який пронизує школи, слід розвивати вміння та навички, характерні для співробітництва» [3, 9].

У вітчизняній школі з метою активізації умінь взаємодії та співпраці студентів у процесі вивчення іноземних мов сьогодні широко застосовуються такі технології навчання, як «проектний метод» та «навчання співробітництва».

Реалізація принципу співробітництва у навчанні забезпечує створення вільної, ненапруженої атмосфери на заняттях, яка спонукає до активного спілкування іноземною мовою, відвертого обміну своїми думками та почуттями. Проектна робота, яка використовується для виконання творчих письмових завдань, сприяє розвиткові у студентів ініціативи, незалежності, уяви, самодисципліни, співпраці з іншими членами групи, корисних дослідницьких навичок.

За умов групової взаємодії дещо змінюються функції педагога в освітньому процесі. Учитель-ментор, учитель-диктатор, не спроможний надати своїм учням свободу вибору і забезпечити необхідну для оволодіння мовою «автономість у навчанні». Тому такий образ педагога поступово віходить у минуле. Сьогодні актуалізується імідж учителя-спостерігача, учителя-посередника, учителя-«миротворця», учителя-керівника. Хоча особистість викладача в рамках групового навчання, особливо в малих групах, віходить на другий план, її вплив на аудиторію, яка, своєю чергою, стає більш камерною, не зменшується, а, навпаки, зростає. Саме викладач є організатором групової взаємодії.

Згідно із Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти, під час групової або парної роботи викладач може:

- задовольнятись наглядом або забезпеченням дисципліни;
- циркулювати (переходити від одних до інших), щоб допомогти у виконанні завдання;
- бути доступним для допомоги в індивідуальній роботі;
- взяти на себе роль помічника та організатора, сприймати зауваження учнів щодо їх навчання та реагувати на них: координувати їх діяльність, а не лише радити та контролювати [2].

Ідеальним колективом для вивчення іноземної мови сьогодні вважається група з 10–15 осіб, оскільки сама кількість людей може спілкуватися між собою з максимальним ефектом, інтересом і користю.

Автентичність спілкування, виважені вимоги і претензії, взаємна користь, повага до свободи інших людей — це набір «неписаних правил» побудови конструктивних взаємовідносин у системі «викладач-студент» за умов групової взаємодії.

На думку багатьох вчених, рівень владіння іноземною мовою значно обумовлений кількісною і якісною стороною мовленнєвої взаємодії. Він безпосередньо залежить від участі в непідготовленому мовленні (discourse) під час обговорення поставлених питань.

У випадку, коли у студентів є дефіцит (обмежена кількість) часу і можливостей для мовленнєвої практики на занятті, використання групової форми роботи максимально сприяє вирішенню цієї проблеми. Коли група студентів обговорює певне питання, збільшується час мовлення студента (Student's speaking time), у студентів розвиваються вміння і навики здійснення тих дій, які, як правило, виконує сам викладач: визначати тему розмови, почерговість участі у бесіді і її зміст, уточнювати факти і узагальнювати інформацію; виробляється уміння розподіляти увагу між формою і змістом висловлювань, що визначає рівень комунікативної компетенції студентів.

Учасники групи можуть успішно корегувати висловлювання один одного, навіть якщо вони не отримують такої вказівки з боку викладача (вправляти граматичні помилки, ставити уточнюючі питання). Така мовленнєва самостійність забезпечує значне підвищення рівня самоорганізації студентів.

Слід зазначити, що за умов групової роботи існує ризик зриву дисципліни в аудиторії, особливо, якщо група надто велика. Однак ці ризики можна мінімізувати, якщо роботу студентів у групах правильно спланувати. При організації групової роботи необхідно врахувати наступні моменти:

- кількість студентів у групі не повинна перевищувати п'ять осіб;
- студентам потрібно виділити час для того, щоб вони навчилися працювати разом;
- роботу в групах не слід розтягувати в часі;
- не варто втручатись, якщо група вже почала працювати над завданням;
- потрібно підходити до груп і слухати студентів, але не варто затримуватись біля групи занадто довго, оскільки постійна присутність викладача може дещо негативно вплинути на самостійний творчий пошук студентів;
- парна робота є особливим видом групової взаємодії, яка значно активізує комунікативну діяльність в процесі вивчення іноземних мов

Комунікативно орієнтовані НМК, які ми рекомендуємо для вивчення дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» студентам туристичних спеціальностей, містять цікаві завдання для парної і групової роботи на занятті. Нижче наведено кілька таких завдань

Task 1. Work in groups. Think of a famous tourist destination (not your own country or region). Make statements to describe it to the other students in the group. Can they guess the place in less than ten statements? You get a point for every statement that doesn't lead to a successful guess [9, p. 19].

Task 2. Work with a partner. Student A, you are the client. Student B, you are the travel agent. Ask and answer questions about the Baltics tour. When you have finished, change roles [9, p. 24].

Task 3. Work in pairs. How is tourism changing in your country? What type of tourists are visiting your country and what is the government doing to develop tourism? [8, p. 19]

Отже, як ми бачимо, практика групової організації навчально-пізнавальної діяльності студентів створює усі необхідні умови для реалізації особистісно-орієнтованого та діяльнісного підходів до вивчення іноземних мов.

За умов групової роботи практичне вивчення іноземної мови наближається до реальної взаємодії в соціумі. Взаємодія в групі «включає» студента в такі навчально-мовленнєві (комунікативні) ситуації, коли він змушений виступати в якості суб'єкта діяльності, її ініціатора і організатора в процесі взаємодії з іншими учасниками діяльності.

Спілкування у групі задовольняє потреби особистісно-орієнтованого спілкування студентів, що значно посилює їх мотивацію, адже загальновідомо, що засвоюється швидко і легко лише те, що потрібно і цікаво.

Спільна групова діяльність спонукає до самостійності, ініціативності учасників будь-якого спільногопочинання. Обслуговуючи спільну діяльність, спілкування в групі забезпечує можливість зреалізувати свої основні функції: інформативну, оціночну, регулятивну.

Включення студента в іншомовну комунікативну діяльність, яка обслуговує типові для нього види життєдіяльності, — важливе дидактичне завдання, його успішне вирішення має суттєвий вплив на особистісне становлення студента.

Людина формується, виступаючи в якості суб'єкта різноманітних діяльностей. Проявляючи активність при виконанні цих діяльностей, вона формується як активна особистість. Проявляти активність — це втрутатись у хід подій, впливати на їх розвиток, здійснювати вплив на їх учасників, це означає не бути байдужим, не бути лише спостерігачем. Саме такі можливості пропонує групова робота. Саме спілкування у групі створює умови для пізнання світу з позицій полікультурного діалогу.

У процесі групової взаємодії відбувається моделювання ситуацій діалогу культур, що сприяє виробленню соціокультурної компетенції студентів. За таких умов студенти знайомляться з культурою країни, мову якої вони вивчають, глибше пізнають культуру власного народу, набувають умінь культурної незаангажованості, толерантності і соціокультурної спостережливості. У них виробляються уміння професійного спілкування, готовність до взаємодії в іншомовному середовищі, усвідомлення культурних відмінностей, необхідності виявляти повагу до традицій, ритуалів та стилю життя представників іншого культурного середовища.

Ефективність організації групової роботи на заняттях з іноземної мови, особливо, іноземної мови за професійним спрямуванням, безпосередньо залежить від змісту іншомовного навчання. При відборі автентичного текстового матеріалу, тем для обговорення, інтерактивного спілкування, необхідно враховувати інтереси і життєві пріоритети молодої людини. При відборі змісту важливо передбачити такі матеріали, які апелюють до особистого досвіду студентів, їх почуттів, емоцій, спонукають до висловлювання власної думки, оціночних суджень, формування ціннісних орієнтацій.

Розвиваючий ефект групової взаємодії посилюється за умов проблемного подання матеріалів, у спонуканні студентів до роздумів, самостійного пошуку інформації, самостійних висновків і узагальнень.

Отже, використання групової роботи на заняттях з іноземної мови, іноземної мови за професійним спрямуванням забезпечує необхідні умови для інтенсивного вивчення іноземних мов за рахунок створення комунікативних ситуацій, максимально наблизених до природного спілкування.

Групова взаємодія в аудиторії є відображенням повсякденної життєвої інтеракції людей, тому її доцільно розглядати як інтерактивний метод навчання, що забезпечує емоційно насичене навчальне середовище, створює необхідну мотивацію та пізнавальний інтерес студентів у процесі вивчення іноземних мов.

Створення ситуацій групового спілкування на занятті стимулює реалізацію діяльностіного та особистісно-орієнтованого підходів до вивчення іноземних мов, оскільки особистість засвоює швидше і легше те, що є об'єктом її свідомості і способом діяльності.

Література

1. Barnes D., Todd F. Communication and Learning in Small Groups [Text] / D. Barnes, F. Todd. — L., 1977. — 139 p.
-

2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст] / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. — К.: Ленвіт, 2003. — 273 с.
3. Klinkaid G. Curriculum for the 70's: Cooperation is the Name of the Game [Text] // English Journal. — 1972. — May. — P. 724–727.
4. Лийметс Х. Й. Груповая работа на уроке [Текст] / Х. Й. Лийметс. — М., 1975. — 64 с.
5. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід [Текст] / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. — К. : А.С.К., 2004. — 192 с.
6. Rogers I. H. Some Implications of Working in Groups [Text] // Curriculum Organization and Design. — L., 1971. — P. 53–58.
7. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання [Текст] / Г. О. Сиротенко. — Х. : Основа, 2003. — 164 с.
8. Strutt P. English for International Tourism [Text] : Intermediate Student's Book / P. Strutt. — England : Pearson Education Limited, 2003.
9. Walker R., Harding K. Tourism? [Text] : Student's Book / R. Walker, K. Harding. — Oxford : Oxford University Press, 2006.
10. Worthington F. Group Methods in Schools [Text] // Curriculum Organization and Design / Ed. by J. Walton. — L., 1971. — P. 59–67.

Гуляк О. Б.

ГРУППОВАЯ РАБОТА КАК МЕТОД ИНТЕРАКТИВНОГО БУЧЕНИЯ

В статье рассматриваются особенности и условия организации групповой работы студентов как метода интерактивного обучения в высших учебных заведениях туристического профиля. Анализируется практика группового взаимодействия, которая обеспечивает основы для реализации личностно ориентированного и деятельностного подходов к изучению иностранных языков.

Ключевые слова: *интерактивные технологии, интерактивное обучение, проектный метод, естественное общение, коммуникативная компетенция.*

Hulyak O. B.

GROUPWORK AS A METHOD OF INTERACTIVE EDUCATION

The article outlines the peculiarities and conditions for organization of students' group work as a method of interactive education in Tourism Higher Schools. It also suggests an analysis of group interaction practice, which lays the foundations for realizing the approaches towards learning foreign languages focused on personality and activity.

Key words: *interactive technologies, interactive education, project method, natural communication, communicative competence.*

УДК 364.652:331.56

Лихолат Є. О., Витівська О. Я., Демчшин I. A.

ПРОБЛЕМИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Подано визначення поняття «зайнятість населення», розглядаються сучасні проблеми працевлаштування молоді в Україні.

Ключові слова: працевлаштування, безробіття, ринок праці, зайнятість населення, молодий фахівець.

У сучасних умовах молоді, яка закінчила навчальні заклади, дедалі частіше відчуває себе зайвою на ринку праці. Брак вільних робочих місць, відсутність роботи за спеціальністю, низька територіальна мобільність як наслідок нерозвиненості соціальної інфраструктури, призводять до невпевненості молоді в завтрашньому дні.

Закінчення навчального закладу супроводжується невизначеністю з місцем праці за фахом, або взагалі її відсутністю. Роботодавці часто висувають умови, які не можуть задовольнити молоді. Тому саме проблема безробіття молоді є однією з найактуальніших проблем сьогодення.

Проблеми зайнятості молоді потрапили до поля зору науковців досить давно. Аналізу цього питання присвятили свою увагу такі дослідники, як Д. М. Вальтова [1], Н. Гаркавенко [2], Ю. Краснов [3], Ю. С. Левчук [4] та інші. Аналіз публікацій цих дослідників дозволив визначити основні проблеми працевлаштування студентської молоді та випускників вищих навчальних закладів в Україні.

Формулювання цілей статті полягає в розгляді та аналізі основних проблем, що виникають у процесі працевлаштування перед молодими спеціалістами, а також місце студентської молоді та випускників вищих навчальних закладів на ринку праці України.

На сьогоднішній день досить актуальним є питання зайнятості населення, та все ж детальніше зупинимось на проблемах працевлаштування молоді в Україні.

Зайнятість населення — це сукупність соціально-економічних відносин між людьми щодо забезпечення працездатного населення робочими місцями, формування розподілу та перерозподілу трудових ресурсів з метою їх участі у суспільно корисній праці та забезпечення розширеного відтворення робочої сили [4, с. 37].

Таке визначення охоплює великий комплекс проблем, за якими стоять структурна, інвестиційна, цінова, грошово-кредитна, кадрова, освітня, міграційна, демографічна, соціальна політика держави. Ця сукупність соціально-трудових відносин знаходить свій вияв у певних економічних категоріях, таких, як наприклад індивідуальна або колективна трудова діяльність, процес самої праці, продуктивність праці, її умови, нормування, мобільність та професійна підготовка кадрів, доходи і заробітна плата. Звідси випливає, що зведення проблеми зайнятості населення лише до відсутності безробіття — це невіправдане, помилкове і шкідливе з точки зору державної політики зайнятості припущення [3].

Визначальним для молоді є її входження до трудової сфери. Саме на цьому етапі свого життя молоді люди зіштовхуються з труднощами і потребують розуміння і допомоги як з боку старшого покоління, так і з боку держави. Водночас, тривалі соціально-економічні трансформації на шляху до стабільного розвитку в Україні, породили безліч нових і посилили дію давніх соціальних проблем, пов'язаних із зайнятістю. Варто зауважити: матеріали останніх досліджень свідчать про те, що молодь має досить велике та істотні переваги, порівняно з іншими віковими групами працездатного населення. У молодих людей період майбутньої працездатності триваліший, кращі показники фізичного здоров'я та витривалості, порівняно високий загальноосвітній рівень [1].

Регулювання зайнятості населення, зокрема молодих фахівців, займає важливе місце у соціально-економічному розвитку будь-якої держави, особливо з огляду на вагомість досягнення стійкого, довготривалого зростання у всіх сферах суспільного життя. Залучення молоді до розвитку економіки та інших галузей суспільного виробництва — це шлях до забезпечення гідного існування не лише окремої людини, а й усієї держави. Для України такий шлях є важливим стратегічним параметром, оскільки він може забезпечити економічне зростання держави.

Проблема працевлаштування молоді полягає сьогодні не лише у відсутності робочих місць, а й нездатності держави, роботодавців та самих молодих спеціалістів знайти спільну мову. Роботодавці не хочуть брати на роботу початківців, мотивуючи це відсутністю у них досвіду. Але ж де його набути, якщо немає можливості отримати роботу? Роботодавці, зазвичай, бажають відразу мати відданого професіонала, готового працювати за середню заробітну плату 12 годин на день без вихідних. Натомість молоді невіддані несуперпрофесіонали, насмілимось припустити, бажають здебільшого протилежного. Цей конфлікт інтересів повинна урегулювати держава, представники якої часто зазначають, що молодь — майбутнє для держави. Звідси постає необхідність напрацювання ефективної державної політики щодо працевлаштування молоді, особливо з огляду на негативні тенденції, які потягом тривалого часу спостерігаються в економіці України. Загострення проблеми молодіжного безробіття тягне за собою цілу низку соціальних небезпек для суспільства загалом.

Варто звернути увагу на мотивацію працевлаштування випускників. Аналіз опитування трудової орієнтації випускників вищих професійних навчальних закладів показав, що майже дві третини випускників за 2–3 місяці до закінчення навчання не знають свого майбутнього місця роботи. А це означає, що випускники недостатньо проінформовані щодо можливостей професійного працевлаштування і через це, певною мірою, не можуть праналізувати переваги своєї професії.

У процесі пошуку роботи безробітна молодь стикається із певними психологічними труднощами. Їхньою причиною є відсутність внутрішньої готовності до активних дій, невміння змінити попередні установки, мотивація поведінки в нових ринкових умовах [5, с. 30].

Невирішенні проблеми працевлаштування молоді призводять до зростання безробіття та зниження рівня життя, поширення пасивних (утриманство), нерегламентованих (тіньова зайнятість) і деструктивних (кrimінал) моделей поведінки, спонукають до зовнішніх трудових міграцій, спричиняють психологічні зміни (втрату мотивації до праці, зміну структури ціннісних орієнтацій і падіння престижності легальної зайнятості). «Непрацевлаштований випускник — це марно витрачені державні кошти і кошти студента» [2, с. 3].

Статтею 43 Конституції України зазначено, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він сам вільно обирає або на яку вільно погоджується». В Україні, нажаль, невеликий відсоток громадян, які вільно погоджуються на певну роботу. Переважна більшість змушені працювати не за фахом, а часом й у важких та небезпечних для здоров'я умовах. При цьому, Україна може повністю забезпечити своє населення робочими місцями, от тільки потрібні розумні керівники, які зможуть підвищити рівень економіки, та використовуючи ресурси нашої держави, відкривати заводи, створюючи нові робочі місця.

Отже, необхідно покращувати економічну ситуацію, адже саме вона на сьогоднішній день є важливим чинником впливу на працевлаштування молоді. Процеси адаптації молоді до ринкових умов об'єктивно змушують молодих людей брати участь у підприємництві різних форм бізнесу. Проте сучасна економічна база підприємництва досить

вузька, що, на наш погляд, пов'язано з економічною ситуацією, що склалася в країні, дефіцитом необхідних економічних знань, складністю організаційних питань під час створення підприємств, відсутністю стартового капіталу, надійних зв'язків у сфері бізнесу, несприятливими умовами оподаткування [1].

Отже, незважаючи на наявність великої кількості думок, які знайшли своє відображення в науковій літературі, поки що політика держави не спрямована на забезпечення для молоді достатньої кількості робочих місць та створення можливостей для самореалізації в сучасних умовах розвитку України і це виступає негативним явищем як для нашої країни, так і для її жителів.

На нашу думку, потрібно вжити заходи, які забезпечили б ширшу обізнаність молодих людей у різних професіях і врешті спрямувати людину в «правильне русло». У даному аспекті значну роль відіграє запровадження державних програм підтримки молоді, стимулюючи таким чином творчу активність. Потрібно також активно застосувати засоби масової інформації та інтернет-ресурси, які сьогодні є основними комунікативними засобами. Це забезпечить вищий рівень поінформованості та допоможе людині визначити напрямок, в якому вона прагне надалі працювати і реалізовувати себе.

Література

1. Вальтова Д. М. Проблеми молодіжного безробіття в сучасній Україні [Текст] / Д. М. Вальтова // Вісник ДонДУЕТ. — 2007. — № 2. — С. 139.
2. Гаркавенко Н. Напрями вдосконалення політики зайнятості населення у ринкових умовах [Текст] / Н. Гаркавенко // Україна: аспекти праці. — 2008. — № 6. — С. 26–32.
3. Краснов Ю. Методологічні основи відтворювального механізму зайнятості населення [Текст] / Ю. Краснов // Україна: аспекти праці. — 2008. — № 4. — С. 37–40.
4. Левчук Ю. С. Теоретичні аспекти зайнятості населення [Текст] / Ю. С. Левчук // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 5. — С. 160–164.
5. Турчак В. В. Працевлаштування молоді в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення/ Турчак В.В., Ващенко А.Т. // Економічні науки [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/73863.doc.htm.

Лихолат Е. А., Вытівська О. Я., Демчшин И. А.

ПРОБЛЕМЫ ТРУДОУСТРОЙСТВА МОЛОДЕЖИ В УКРАИНЕ

Дается определение понятия « занятость населения », рассматриваются современные проблемы трудуоустройства молодежи в Украине.

Ключевые слова: трудоустройство, безработицы (уровень безработицы), рынок труда, занятость населения, молодой специалист.

Lykhолат Е. О., Vytivska O. Ya., Demchyshyn I. A.

PROBLEMS OF YOUTH EMPLOYMENT IN UKRAINE

The definition of «employment» is given, Modern problems of youth employment in Ukraine.

Key words: employment assistance, unemployment, labor market, employment, young professional.

УДК 378.477 + 82.3

Швець Г. В.

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ СТУДЕНТАМ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті висвітлено взаємозв'язок туризму та літератури, розкривається культурологічна спрямованість дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням». Автор статті обґрунтует значення та визначає умови використання творів художньої літератури як інноваційного засобу при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням студентами нефілологічних спеціальностей; наводяться зразки таких творів.

Ключові слова: культурологічний підхід, викладання іноземної мови, твори художньої літератури, туризм, культура, літературний туризм.

Як вважає В. Г. Кремень, «інтеграція України у світову спільноту потребує досконалого володіння іноземними мовами. Без таких знань прилучитися до міжнародного співтовариства буде неможливо» [4].

Початок третього тисячоліття характеризується реформами у сфері суспільного розвитку та в галузі освіти. Глобалізація та європейська інтеграція України вимагають володіння іноземними мовами. Оволодіння іноземними мовами передбачає не тільки знання власне мови (лексики, граматичних правил, синтаксису), але й наявність знань про країни, мова яких вивчається, правил етикету, норм поведінки, реалій повсякденного життя.

Місія університету полягає у розширенні області знань. Однак потрібно наголосити на тому, що «університети роблять набагато більше, аніж лише проведення досліджень. Вони виховують молодь» [13, 112]. Яким чином вони це роблять? «Навчаючи міркувати, критично мислити, писати дохідливо і вправно, говорити членороздільно, щоб вони (молодь, студенти — Г. Ш.) могли брати участь у житті демократичного суспільства, перетворюючись у громадських лідерів. Ми повинні вчити наших студентів радості навчання, втіхи відкриттів, задоволення мислити самостійно» [13, 112].

На нашу думку, культурологічний підхід набуває особливого значення у вихованні молодого покоління, а при викладанні іноземної мови студентам нефілологічних спеціальностей стимулює мотивацію студентів та їхнє бажання продовжувати навчатись далі як важливий компонент «освіти протягом усього життя».

Все більше людей мають час та гроші, щоб відкривати для себе світ навколо. Чим унікальніший продукт пропонується, тим більше туристів приваблюється. Зростає інтерес до культурної спадщини. Все більше людей хочуть знати про культуру та історію й отримати нові враження.

Роль літератури у викладанні мов по-різному інтерпретувалася протягом останніх 100 років. Тим не менш, за останні роки відбулось відродження інтересу до літератури як одного з ресурсів для вивчення мови [6, 6].

Є. В. Верещагін, М. О. Давидова, І. О. Зимня, Г. О. Китайгородська, В. Г. Костомаров, Е. І. Пассов, О. Б. Тарнопольський, та ін. представляють теорію та практику підготовки студентів нефілологічних спеціальностей при оволодінні іноземною мовою.

Основні принципи впровадження культурологічних дисциплін у вищій школі досліджуються В. Біблером [1], Б. Гершунським [2; 3], Д. Лихачовим.

Проблема реалізації культурологічного підходу при викладанні іноземної мови вивчалась А. Асмоловим, А. Брушлинським, В. Петровським, Г. Цукерман. Питання використання літератури при навчанні іноземної мови є питання літературного туризму

досліджують Дж. Лазар [11], А. Дафф [6], А. Мейлі [6], С. Брамфіт, Р. Картер, С. Холден, С. Картер, П. Сімпсон, І. Батлер, А. Фернандез та ін.

Проблема використання творів художньої літератури як ефективного засобу вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням студентами нефілологічних спеціальностей (зокрема майбутніх туризмознавців, працівників готельно-ресторанного бізнесу, технологів харчової промисловості) у вищому навчальному закладі у вітчизняній науці не досліджувалась.

Мета дослідження — обґрунтувати значення та визначити умови використання творів художньої літератури у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням студентами нефілологічних спеціальностей.

Головні завдання дослідження:

- показати взаємозв'язок туризму й літератури;
- розкрити культурологічну спрямованість дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням»;
- обґрунтувати значення та визначити умови використання творів художньої літератури як інноваційного засобу при вивченні іноземної мови студентами нефілологічних спеціальностей;
- навести зразки творів для використання при навчанні іноземної мови майбутніми туризмознавцями, працівниками готельно-ресторанного бізнесу, технологами харчової промисловості.

Об'єктом дослідження є культурологічний підхід (використання творів художньої літератури) при викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням студентам нефілологічних спеціальностей (туризмознавці, працівники готельно-ресторанного бізнесу, технологи харчової промисловості).

Пітер Аронsson є професором у галузі практичного використання історії та культурної спадщини. Він вивчав вплив культурної спадщини на розвиток туризму. «Термін «культурна спадщина» з'явився порівняно недавно, у 1990 році. Світ швидко змінюється. Розпад Радянського Союзу і зруйнування Берлінської стіни. ... Захист минулого — усе, що сформувало нас і нашу ідентичність, важливе завдання не лише у Швеції, а також в інших частинах Європи», — вважає Пітер Аронsson [5].

Який зв'язок між поняттями «туризм», «іноземні мови» та «література»? Спершу, важливо візнати, що об'єднує туриста і читача. За Дж. Еррі, «турист прагне втекти від повсякденності» [14, 3]. Даніель Шварц вважає, що «наш досвід через текст є свого роду подорож ... Коли ми починаємо читати книгу, ми відгороджуємося від інших світів, так само, як коли подорожуємо в інше суспільство» [13, 1 2]. Таким чином, читач і турист ототожнюються.

Економічні та політичні зміни є однією з причин розвитку нового виду туризму — літературного туризму. Саме ним останнім часом зацікавились науковці частково через прискорення (протягом останніх 20 років) всіх форм туризму і подорожування по всьому світу, і пов'язаним з цим бажанням людини розвиватися і запам'ятовувати нові унікальні у постмодерністському світі місця та населені пункти. Тим часом, фахівці гуманітарних наук у прямому розумінні цього слова, приділяють величезну увагу посмертній репутації та приведення до життя авторів і їхніх робіт [15, 5].

З самого початку літературний туризм чинить опір історичному часу [15, 150]. У літературному туризмі порухи читацької уяви і подорожі імітують один одного, що часто спричиняє відвідування реальних умов, які перетворюються автором і читачем у просторі час героїв [15, 151]. Не тільки історичні події, а й фіктивні персонажі з літературних творів і фільмів, виставляються на всезагальний показ. У зв'язку з підвищеним

інтересом, нові місця додаються до туристичної карти [5]. Так, туристи приїжджають і приїжджають до Лондона, Рочестера та інших місць, щоб зустрітися з героями Діккенса, пройшовши місцями, описаними у його творах [15, 151–152].

Астрід Ліндгрен, авторку дитячих книг, читають і люблять у всьому світі. Сьогодні стрімко розвивається туристична індустрія Швеції, заснована на імені всесвітньо відомої шведської письменниці і місці її народження, Віммербі. Тематичний парк «Світ Астрід Ліндгрен» приваблює сотні тисяч відвідувачів щороку, третина з яких — іноземці. Мрія про чисте, просте життя «Дітей з Буллербю» та зустріч з усіма героями з книг Астрід, таких як Пеппі Довгапанчоха, Карлсон, який-живе-на-даху, і Брати Левіне серце приваблює не лише шведів. Розвиток призвів до того, що Віммербі розширюється, і тепер стає частиною бренду Астрід Ліндгрен [5].

У Великобританії розробляються цілі тури шляхами персонажів романів Чарльза Діккенса: «Олівер Твіст», «Записки Боза», «Великі сподівання», «Мартін Чазлвіт», «Холодний дім» та ін. [10]. У США (штат Мейн) користуються популярністю тури місцями, описаними королем жахів — Стівеном Кінгом.

Наведені вище приклади ілюструють колосальну роль літератури та літературних творів у туризмі. Відомо, що у вищих навчальних закладах студенти нефілологічних спеціальностей не вивчають літературу, зосереджуючись лише на фахових дисциплінах. Однак, на нашу думку, студенти-туризмознавці, майбутні працівники готельно-ресторанної сфери й технології харчування повинні володіти не лише елементарними знаннями про культуру власної країни, а й культуру та традиції тих країн, мову яких вони вивчають. Вважаємо, що працівники сфери послуг зобов’язані знати про певні культурні явища, події, відомих особистостей тих країн, мову яких вони вивчають, і навіть більше — тих країн, які потенційно приваблюватимуть туристів. Зокрема, це можуть бути такі екзотичні держави, як Бразилія, Коста Рика, Японія, ОАЕ, Аляска, Австралія, Нова Зеландія, Мальдіви, Гаваї, Острів Пасхи та багато інших.

Впровадження культурологічного підходу, зокрема при вивчені іноземних мов, сприяє формуванню соціокультурної компетенції студентів. Варто зазначити, що при складанні іспиту з іноземної мови за професійним спрямуванням (зокрема державного іспиту), коли йдеться про культурні явища чи національні відмінності різних народів, знання студентів поверхневі, застарілі, в цілому не відповідають сьогоденню. Ще гіршим є знання студентів про нинішніх представників культури та науки країн, мова яких вивчається, (політичних діячів, вчених, письменників, композиторів). Зазвичай студенти називають прізвища письменників класичної британської чи американської літератури, але рідко хто може назвати представників сучасної культури в англомовних країнах.

На нашу думку, основною причиною виникнення прогалин у культурологічній обізнаності студентів нефілологічних спеціальностей є вивчення країнознавчих тем супроводом фактами про країни (площа, річки, кількість населення, величина національного валового продукту). При цьому поза увагою залишаються культурні явища, їх вплив на формування нації, ментальності, життєвої позиції.

Знання про культурні явища, події, відомих особистостей тих країн, мова яких вивчається, та України, уміння спілкуватися, дискутувати, проводити презентації іноземними мовами формують світогляд та активну життєву позицію студентів сфери обслуговування і туризму.

Отож, одним з головних завдань предмету «Іноземна мова за професійним спрямуванням» повинно стати розширення культурологічних знань студентів. Це передбачає залучення їх до культурних цінностей, знайомство зі світовим мистецтвом, зокрема творами художньої літератури.

На нашу думку, необхідно впровадити культурологічний підхід при вивченні іноземної мови з метою формування загальної соціокультурної обізнаності студентів. Завдання викладача у цьому процесі — заохочувати студентів до самостійної пошукової роботи, створити умови для розвитку їхніх творчих здібностей. Ознайомлення із вдало підібраними автентичними текстами збагачує знання студентів у сфері їхньої рідної та іноземної лінгвокультури.

Впровадження культурологічного методу при навчанні іноземної мови за професійним спрямуванням передбачає формування прикладних вмінь та навичок: заповнення різноманітних анкет та аплікаційних форм, написання ділового листа та ін. Неформальне спілкування з носіями іноземної мови (наприклад, під час навчальної практики студентів ЛІЕТ за кордоном) сприяє розширенню та поглибленню культурної обізнаності.

Основною метою культурологічного підходу є використання літературних текстів як ресурсу (хоча вони не будуть єдиним ресурсом) для стимулювання діяльності мови. Текст не є єдиним елементом у діяльності. Ми розглядаємо його як один з ключових елементів у зв'язаному комплексі заходів, який може включати попереднє обговорення, інтерактивну роботу, пов'язану з текстом, і свого роду продовження, часто в письмовій формі [6, 6].

Література означає «зустріти багато людей, дізнатися про інші погляди, ідеї, думки ...більше взнати про себе» [11, 1]. Література може надати студентам доступ до культури народу, мову якого вони вивчають, через «спеціальне або незвичне використання мови» [11, 5].

Літературні твори пропонують багате джерело мовного введення і можуть допомогти студентам удосконалити навички говоріння, аудіювання (використання аудіокниг), читання і письма. Додатково, в цікавий спосіб ілюструються граматичні структури та подається нова лексика. Література може допомогти студентам розвивати розуміння інших культур і толерантність.

У багатьох країнах світу література високо цінується. Література надає студентам складні теми і свіже, несподіване використання мови. Хороший роман чи оповідання може бути особливо захоплюючим, оскільки залучає студентів у процес очікування розвитку сюжету, що цікавіше, аніж псевдонаративи, які часто зустрічаються у підручниках. Якщо матеріал ретельно підібраний, студенти відчуватимуть, що те, що вони роблять на заняттях є «актуальним і значущим для їх власного життя» [11, 15].

Зважаючи на те, що поки-що у навчальних планах нефілологічних спеціальностей не вивчається література, вважаємо доречним ввести вивчення творів художньої літератури у навчальну програму дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» або ж у програму практики з іноземної мови за професійним спрямуванням, оскільки «використання літератури як ресурсу, спирається на літературу як на одне джерело з різних видів текстів для промоції цікавих мовних дій» [11, 14]. Таку можливість надає Інтернет-кафе інтенсивного вивчення іноземних мов Львівського інституту економіки і туризму. Електронна база Інтернет-кафе регулярно поповнюється як актуальними журналами на професійну тематику, так і творами художньої літератури, які містять вдосталь лексичного та культурологічного матеріалу, необхідного для студентів сфери обслуговування і туризму.

Зупинимось детальніше на особливостях введення літературних творів при викладанні іноземних мов. Існує три типи обґрунтування використання літературних текстів:

а) Лінгвістичний. З погляду мови, літературні тексти пропонують автентичні зразки дуже широкого діапазону стилів, записів і текстових типів на різних рівнях складності;

б) Методичний. Зважаючи на те, що літературні тексти за своєю суттю є відкритими для багатьох інтерпретацій, лише в окремих випадках розуміння або реакція двох

читачів на певний текст будуть ідентичними. Цей розрив думки між інтерпретацією однієї людини і іншої може бути усунений шляхом взаємодії;

в) Мотиваційний. Літературні тексти нетривіальні в тому сенсі, що вони мають справу з питаннями, якими цікавився письменник. У цьому вони відрізняються від багатьох інших форм навчання мови. Це «справжнє відчуття» літературних текстів є потужним стимулом, особливо в поєднанні з тим, що літературні тексти зачіпають теми, до яких студенти можуть подати приклади та відповіді з власного досвіду [6, 6].

Література, яку використовують при викладанні іноземних мов, сьогодні вже не обмежується канонічними текстами з окремих країн, наприклад, Великобританії чи США, а включає в себе творчість письменників з різних країн і культур з використанням різних форм англійської мови.

Вивчаючи іноземну культуру, варто зупинитись на творах художньої літератури, оскільки письменники (особливо сучасні автори — Д. Браун, Дж. Грегорі, К. Тінторі, Е. Гілберт та інші) часто описують реальні країни, міста, звичаї та традиції.

Літературні тексти можуть вивчатися у їх первинному вигляді або у ж спрощеній чи адаптованій версії (залежно від рівня владіння мовою). Типи літературних текстів, які можна використовувати при викладанні іноземних мов, включають:

- оповідання;
- вірші;
- романі;
- п'еси;
- тексти пісень;
- транскриптовані сценарії фільмів чи серіалів.

Викладачі можуть впоратися з багатьма викликами, представленими літературними творами у випадку, якщо визначити низку критеріїв для оцінки придатності текстів для тієї чи іншій групі студентів:

- відповідність мовного рівня;
- відповідність довжини тексту часу заняття;
- наявність у студентів достатніх культурних чи літературних знань при використанні того чи іншого тексту;
- коректність літературного твору;
- легкість використання твору для цілей вивчення мови.

Наведемо декілька зразків творів для використання при вивчені лексики майбутніми туризмознавцями, працівниками готельно-ресторанного бізнесу, технологами харчової промисловості (лексичні чи граматичні структури підкреслені).

— Туризм: «I travelled to England third class via Dunkirk and Tilbury, which is the cheapest and not the worst way of crossing the Channel. You had to pay extra for a cabin, so I slept in the saloon, together with most of the third-class passengers» [12].

— Готельна справа: «Las Palmas Camp, where we stopped, was something of a cross between a camp and a hotel. It already had a hall with decorative plants in tubs, with swings and soft divans. This made it resemble a hotel and justified the traveller's filling his heart with pride. On the other hand, the price of the room was not high, which made it clear that Las Palmas was, after all, a camp. In short, it was a convenient haven» [9].

— Ресторанна справа: «Our BISTRO, for instance, at the foot of the Hotel des Trois Moineaux. ... I don't remember all our duties, but they included making tea, coffee and chocolate, fetching meals from the kitchen, <...> cooking porridge, pounding ice, grinding coffee — all this for from a hundred to two hundred customers» [12].

— Технологія харчування: «I had learned early on from Marguerite, my mother's cousin's fiery cook, that the real trick to cooking any meat was to not cook away the taste and texture. ... The pie filling had been well marinaded in my special concoction of spices and herbs, with a little citrus fruit to add zest. Add a good dose or two of Scotch whisky and allow to soak for forty-eight hours or so to absorb the liquid and the flavors. Then cook slowly, at first in a moderate oven, before briefly placing it in a hot one to golden the pastry, and the results were delicious. Piece of cake-or pie» [7].

— Технологія харчування: "Back in the kitchen he examined the bottle with some curiosity — he had barely glanced at it since he brought it back six weeks before — the wax seal at the neck, the brown cord, the handwritten label — 'Specials 1975' — the glass grimed with the dust of Joe's root cellar» [8].

Отже, культурологічний підхід до вивчення іноземної мови сприяє формуванню глобального мислення студентів та створює умови для зосередження уваги студентів на загальнолюдських цінностях, сприяє зростанню інтересу до чужої культури і мови.

Використання автентичних творів художньої літератури у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням урізноманітнює аудиторні заняття, робить їх цікавими, емоційними, полегшує сприйняття навчального матеріалу та формує у студентів позитивне ставлення до іноземної мови загалом.

Література

1. Біблер В. С. Культура. Диалог культур [Текст] : опыт определения / В. С. Біблер // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 31–43.
2. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика [Текст] / Б. С. Гершунский. — К. : Світло, 1990. — 146 с.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) [Текст] / Б. С. Гершунский. — РАН : Институт теории образования и педагогики. — М. : Совершенство, 1998. — 608 с.
4. Кремень В. Г. Національна освіта як соціокультурне явище [Текст] / В. Г. Кремень // Учитель. — № 11–12. — 1999. — С. 11.
5. Bergstedt Eva. Fiction attracts tourists. [Текст] // LIU magazine. Linkoping University. — Sweden. — Nr 2, 2009. — P. 14–15.
6. Duff Alan & Maley Alan. Literature (Resource Books for Teachers) [Текст] (2nd Edition). — Oxford University Press, 2007. — 168 p.
7. Francis Dick & Francis Felix. Dead Heat [Текст]. — London : Pan Macmillan, 2008. — 416 p.
8. Harris Joanne. Blackberry Wine [Текст]. — New York : Harper Collins, 2001. — 368 p.
9. Ilf, Illya, Petrov, Eugene. Little Golden America [Текст] : Two Famous Soviet Humorists Survey the United States. — Ishi Press, 2010. — 300 p.
10. Jackson Lee. Walking Dicken's London [Текст] : The Time Traveller's Guide. — Shire Publications, 2012. — 128 p.
11. Lazar Gillian. Literature and language Teaching [Текст] : a Guide for Teachers and Trainers. — Cambridge : Cambridge University Press, 1993. — 282 p.
12. Orwell George. Down and Out in Paris and London [Текст]. — Penguin Classics, 2001. — 256 p.
13. Schwartz Daniel R. In Defense of Reading [Текст] : Teaching Literature in the Twenty-First Century. — Wiley-Blackwell, 2008. — 216 p.
14. Urry John. The Tourist Gaze [Текст] : Leisure and travel in contemporary societies. (2nd Edition). — London : Sage, 2002. — 189 p.
15. Watson Nicola J., ed. Literary Tourism and Nineteenth-Century Culture [Текст]. — Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. — 240 p.

Швец Г. В.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ СТУДЕНТАМ
НЕФИЛОЛОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ**

В статье показывается взаимосвязь туризма и литературы, раскрывается культурологическая направленность дисциплины «Иностранный язык профессионального направления». Автор статьи обосновывает значение и определяет условия использования произведений художественной литературы как инновационного средства в процессе изучения иностранного языка профессионального направления студентами нефилологических специальностей; приводятся примеры таких произведений.

Ключевые слова: культурологический подход, изучение иностранного языка, произведения художественной литературы, туризм, культура, литературный туризм.

Shvets H. V.

**THE USE OF LITERARY WORKS IN TEACHING THE FOREIGN
LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES FOR THE STUDENTS
OF NON-PHILOLOGICAL SPECIALTIES**

The article highlights the relationship of tourism and literature, it reveals the cultural orientation of the course Foreign language for professional purposes. The author substantiates the importance and governs the use of literary works as an innovative tool in teaching the foreign language for professional purposes for the students of non philological specialties; the examples of such works are presented.

Key words: cultural approach, teaching a foreign language, literary works, tourism, culture, literary tourism.

Лацик І. П.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОГРАМА ОУН-УПА

Представлена ОУН-УПА програма соціально-економічного розвитку майбутньої Української держави визначає стратегію державного будівництва, спрямовану на формування моделі ринкової економіки з достатньо високим рівнем соціального захисту населення. Вона спростовує потуги більшовицької пропаганди про продажницький, антінародний характер діяльності ОУН-УПА та її вагомий внесок у розбудову Української Самостійної Соборної Держави.

Ключові слова: соціальний, модель, стратегія формування, захист, ринкова економіка, соборна, самостійна.

Поставивши головною метою укріплення самостійної держави, боротьбу за національне і соціальне визволення ОУН-УПА не тільки розробила стратегію і тактику визвольної боротьби, але й обґрутувала стратегію державного будівництва, в тому числі й організації економічного життя майбутньої Української Держави. Вже на I Великому Зборі ОУН, що відбувся у 1929 р. схвалено превентивні тези економічної системи української держави й сформульовано принципи аграрної, промислової, торгівельної, фінансової і соціальної політики.

Постанови наступних Зборів 1941, 1943 років ні в чому принципово не розходяться з постановами попереднього Збору, про що свідчать основні засади програми національно-визвольної боротьби, сформульовані в листівці-зверненні УПА, опублікованій українською і іншими мовами. «За що бореться Українська Повстанська Армія?» Українська Повстанська Армія боролася за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах — це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання у цілому світі.

УПА боролася проти імперіалістів та імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА боролася проти СССР і проти німецької «Нової Європи».

УПА з усією рішучістю боролася проти інтернаціоналістичних, фашистських і націонал-соціалістичних програм і політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіалістів. Тому УПА проти російського комунізму і проти німецького націонал-соціалізму.

УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіалістичні цілі, «визволяє», брав під «охорону», під «опіку» інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст — поневолення, насильство, грабунок. Тому УПА боролися проти російсько-більшовицьких і німецьких загарбників, щоби очистити Україну від усіх «опікунів» і «визволителів» і здобути Українську Самостійну Соборну Державу, в якій селянин, робітник і інтелігент може вільно, заможно й культурно жити та розвиватися.

УПА боролася за повне визволення українського народу з-під московсько-більшовицького ярма, за побудову УССД без поміщиків, без капіталістів та без більшовицьких комісарів, енкаведистів і партійних паразитів.

В Українській Державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси Народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народна влада в Україні не витратиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямовує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

В лавах УПА українські селяни, робітники та інтелігенти боролися [3]:

1. За Українську Самостійну Соборну Державу; за національне й соціальне визволення; за новий державний порядок та новий суспільний лад.

2. За знищенння більшовицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, українська державна влада не накидатиме селянам однієї форми користування землею. Тому в Українській Державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян. За безоплатну передачу селянам західних українських областей всіх поміщицьких, монастирських та церковних земель.

3. За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна «кооперативно-громадською»; за участь робітників у керівництві заводами, фаховий, а не комісарсько-партийний принцип у керівництві.

4. Загальний восьмигодинний робочий день. Понаднормова праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі, і робітник отримуватиме за неї окрему зарплату; за справедливу оплату праці, за участь робітників у прибутках підприємства. Робітник отримуватиме таку зарплату, яка потрібна для забезпечення матеріальних і духовних потреб цілої його сім'ї. При річних підсумках господарського стану підприємств кожен робітник одержуватиме: у громадсько-кооперативних підприємствах дивіденд, а в національно-державних — премію; за вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці; за свободу профспілок. За знищенння стахановщини, соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації працюючих.

5. За вільне ремесло; за добровільне об'єднання ремісників в артілях; за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

6. За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперацівну дрібну торгівлю та за дрібну приватну торгівлю; за вільні базари.

7. За повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадських правах і обов'язках; за вільний доступ жінки до всіх шкіл, до всіх професій; за першочергове право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку в шахтах, рудниках та інших важких промислах і в наслідок цього не руйнуvalа свого здоров'я. За державну охорону материнства. Батько сім'ї одержуватиме, крім плати за свою працю, додаткову платню на утримання жінки і неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері і виховательки молодого покоління.

8. За обов'язкове середнє навчання. За піднесення освіти і культури широкої народної маси шляхом поширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів; за поширення вищого і фахового шкільництва; за невпинний ріст висококваліфікованих кадрів, фахівців на всіх ділянках життя.

За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів тощо.

За забезпечення студентства стипендіями, харчами, мешканнями та навчальними приладдями; за всеобщий гармонійний розвиток молодого покоління — моральний, розумовий та фізичний, за вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

9. За пошану до праці інтелігенції. За створення таких моральних основ праці, щоб інтелігент, будучи цілком спокійний про завтрашній день та про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці; мав потрібні умови для праці над собою; постійно збагачував свої знання та підвищував свій розумово-культурний рівень.

10. За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва. За широке запровадження охорони народного здоров'я, за поширення сітки

лікарень, санаторіїв, курортів та будинків відпочинку, за збільшення лікарських кадрів. За право працюючих на безоплатне користування усіма закладами охорони здоров'я. За особливу державну опіку над дітьми і молоддю, поширення сітки дитячих ясел та садків, санаторіїв, таборів відпочинку та спортивних організацій. За охоплення всієї дітвори і молоді державними закладами опіки та виховання.

11. За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного насаджування суспільності світоглядних доктрин і догм. За вільне визнання і виконування культів, які не суперечать громадській моралі. За відокремлення церковних організацій від держави. За культурні взаємини з іншими народами; за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнання життя і культурних надбань інших народів.

12. За повне право національних меншостей плекати свою власну за формуєю і змістом національну культуру.

13. За рівність усіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах і обов'язках; за рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

14. За вільну українську за формуєю і змістом культуру; за геройчу духовність; за високу мораль; за громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

Головне Командування

Української Повстанської Армії

Ці та інші історичні документи спростовують потуги більшовицької пропаганди про антинародну людиноненависницьку діяльність українських буржуазних і не буржуазних націоналістів, які тільки те й думали, кому запродати власний народ. Анти-українські сили, як би не намагалися очорнити та применшити подвиги УПА, десятки тисяч українців з різних регіонів України, які вийшли 14 жовтня у 70-ту річницю створення Української Повстанської Армії у Києві відзначили той великий внесок, який зробили упівці для побудови національної держави, національної свідомої нації. ОУН була Єдиною політичною силою, яка в роки Другої світової війни боролася за свою землю, за свою ідею, свою Батьківщину, за держану незалежність України. Сьогодні подвиг тих, хто віддав тоді своє життя і хто залишився живим є для нас ідеалом.

Література

1. Програмові постанови IX Великого Збору ОУН // Визвольний шлях. — 1996, № 11.
2. Програма Організації Український Націоналістів // Самостійна Україна 1993. — Ч. 3. — С. 10–22.
3. За що боролася УПА [Текст] : До 60-річчя УПА (1942–2002); із архівних документів. — Київ : Українська Визвольна спілка. — 2002. — 8 с.
4. Ідеологічна декларація Великого Збору українських націоналістів (проект) // Розбудова держави. — 2003, № 1–4.
5. Загоруйко Р. Хто ж ми насправді: злочинці, бандити, загарбники Батьківщини чи національні герої / з приводу ювілею 50-ліття утворення УПА // Визвольний шлях. — 1996, № 9.
6. Кук В. Ідеї ОУН-УПА і сьогодні залишаються актуальними [Текст] : Василь Кук // Воєнна історія. — 2002, № 5–6. — С. 5–9.
7. Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських націоналістів, що відбувається в днях 21–25 серпня 1993 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. (Серія «Бібліотека українського підпільника») Ч. 1. — 1955.—С. 108.

Лацік І. П.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧЕСКАЯ ПРОГРАММА ОУН-УПА

Представлена ОУН-УПА программа социально-экономического развития будущего Украинского государства определяет стратегию государственного строительства направленную на формирование модели рыночной экономики с достаточно высоким уровнем социальной защиты населения. Она также разоблачает попытки большевицкой пропаганды о продажникоом антимонардном характере деятельности ОУН-УПА и ее весомом вкладе в построение Украинского Самостоятельного Соборного Государства.

Ключевые слова: социальный, модель, стратегия формирования, защита, рыночная экономика, соборная, самостоятельная.

Laschyk I. P.

SOCIO-ECONOMIC PROGRAM UNU-UPA

The presented program of UNU-UPA of socio-economic development of the future Ukrainian state determines the strategy of government construction aimed at forming of market economy model with sufficiently high level of social protection. It denies the power of Bolshevik propaganda on deceitful, antinational character of the activity of UNU-UPA and its contribution to the development of the Ukrainian Independent Sovereign State.

Keywords: social, model, strategy of forming, protection, market economy, sovereign, independent.

Розділ 10.
ПОДІЇ. ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

Берест Р. Я.

**ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ:
ШТРИХИ ІСТОРІЇ ТА РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Висвітлено основні віхи історії виникнення та розвитку Львівського інституту економіки і туризму. Зазначено, що навчальний заклад бере свій початок від часів існування Австро-Угорської імперії, пройшов складні випробування в періоди Першої та Другої світових воєн, непростий шлях виживання в умовах влади Речі Посполитої - Польської держави міжвоєнного періоду.

Ключові слова: історія, школа, навчання, предмети, викладачі.

Історія створення Львівського інституту економіки і туризму сягає часів існування на українських землях Австро-Угорської імперії. Вона бере свій початок з кінця позамінулого століття, коли у Львові під впливом розвитку капіталістичних відносин виникла нагальна потреба підготовки висококваліфікованих кадрів для ефективного ведення торгівлі, бізнесу. Варто зауважити, що громада міста ще з початку XIX ст. неодноразово піднімала зазначене питання.

Згодом воно знайшло відображення у спонтанному заснуванні кількох приватних й державних навчальних закладів та інституцій. Найбільш помітною була спроба відкриття торговельного відділення у 1835 р. на базі Реальної школи (в майбутньому — львівська Політехніка) [1, с. 10]. Проте із-за відсутності педагогічних кадрів належної кваліфікації, що не давало змоги якісного вивчення відповідних фахових дисциплін, популярність навчання на відділенні серед галичан не була високою, а навпаки з часом повільно падала. Це засвідчує поступове зменшення числа студентів та викладачів торговельного відділення. Треба зауважити, що доволі проблематичним для багатьох галицьких студентів виявилося навчання німецькою мовою, яке в усіх навчальних закладах краю було запроваджено на підставі освітньої реформи, а також окремих цісарських указів. Тому не випадково наприкінці 70-х рр. XIX ст. торговельне відділення при львівській політехніці вичерпало свої ресурси і припинило існування.

Ініціатором створення нового окремого навчального закладу для підготовки фахівці в галузі торгівлі, комерції, банківських, транспортних установ, суспільних послуг в останній чверті XIX ст. знову виступила громадськість Львова, яку підтримала Рада міста, Торговельно-Промислова палата, а згодом Крайова шкільна Рада та ін.

В 1888 році у Львові був утворений спеціальний громадський фонд зі збору коштів для потреб в справі організації торговельної школи. За короткий період було зібрано значну грошову суму. Організатори вирішили приурочити створення нового навчального закладу до нагоди відзначення 40-літнього ювілею правління австрійського імператора Франца-Йосифа I. Тим більше, що на 1888 рік передбачався приїзд імператора з Відня до Львова.

Однак, великі надії та сподівання галичан на схвалення проекту не відразу оправдали себе. Цісар Франц-Йосиф лише вислухав й пообіцяв найближчим часом детально

вивчити питання. Видається, що австрійській владі було невигідно стимулювати економічний та культурно-освітній розвиток національних окраїн і, в тому числі, Галичини. Тому питання створення навчального закладу у Львові було відкладено на невизначений термін.

На початку 90-х рр. XIX ст. досить активно дане питання піднімала Рада Львова та депутати Крайового Сейму, котрі у 1894 р. подали австрійському уряду у Відні обґрунтовану потребу створення такого закладу у Львові для підготовки висококваліфікованих фахівців в галузі торгівлі, підприємництва, бізнесу тощо.

Лише 1 серпня 1896 року Міністерство віросповідань і освіти Австро-Угорщини дало згоду на заснування у Львові Державної Торговельної школи. Але для її створення та відкриття необхідно було підготувати та погодити у Міністерстві віросповідань і освіти у Відні Статут навчального закладу, навчальну програму, знайти в місті придатне для навчання приміщення, підібрати та сформувати відповідний кадровий склад спеціалістів, створити належну матеріально-технічну базу, закупити навчальні підручники і узгодити чимало організаційних й фінансових питань.

Після виконання усіх приписів 16 серпня 1899 р. австрійський імператор Фердинанд затвердив Статут навчального закладу, а 8 вересня 1899 р. — підписав спеціальний указ про створення у Львові Цісарсько-Королівської Державної Торговельної школи [2, с. 72–76].

На посаду директора навчального закладу Крайова шкільна Рада запропонувала Придіврній Шкільній кураторії кандидатуру галичанина Антоні Павловського. Згодом він став її багатолітнім керманичем.

У перший навчальний рік свого існування (з осені 1899 до серпня 1900 р.) Цісарсько-Королівська Державна Торговельна школа тимчасово перебувала в приміщенні будинку Станіслава Скарбека (зараз — національний драматичний театр імені Марії Заньковецької). Це було тимчасове місце перебування навчального закладу. Перший запис на навчання відбувся в період 25–30 вересня 1899 р. Однак, на жаль, усіх бажаючих Торговельна школа прийняти не змогла.

В серпні 1900 року державна Торговельна школа отримала окреме відремонтоване приміщення на вул. Скарбківській 39 (сьогодні — Лесі Українки 39), де зараз знаходить-ся один із навчальних корпусів Інституту економіки і туризму (факультет туризму та готельно-ресторанної справи). І, фактично, з цього часу нікуди не переходила, хоча на її базі, особливо у міжвоєнний період, з'явилася низка профільних навчальних закладів.

Згідно положень Статуту Торговельна школа мала печатку та логотип, на яких під державним цісарсько-королівським знаком двоголового орла знаходився відповідний напис польською або німецькою мовами. Таким чином, реально одночасно існувало два логотипи. Один слугував для місцевого використання, другий — для вищого адміністративно-відомчого. Наприклад, для звітності про роботу перед Міністерством освіти і віросповідань у Відні. У зазначеному навчальному закладі було запроваджено денну (основну), заочну і вечірню (додаткову) форму навчання та підготовчі курси. На денній формі, де навчальний процес тривав 4 роки, готували фахівців вищого рівня, а саме — керівників та чиновників в галузі внутрішньої і зовнішньої торгівлі, банківської справи, касових справ, транспорту, промисловості, комерції, експертизи тощо.

Цікаво, що в Торговельній школі існував лише один факультет, який тоді називали класом. У навчальній документації перший рік навчання в школі означується як 1 клас, другий — 2 клас і т. д. За квотою кількість учнів одного класу не могла перевищувати 40 осіб. Така «традиція» набору вступників, на підставі дозвільних міністерських документів існувала упродовж усього довоєнного періоду.

Дуже швидко Львівська торговельна школа набула популярності не лише в Львові, але й далеко за його межами. Уже на початку ХХ ст. її студентами ставали не тільки

мешканці міста і його недалеких околиць, але й вихідці із багатьох інших населених пунктів Галичини. У списках студентів значаться учні Дрогобича, Золочева, Стрия, Перемишля, Самбора, Добромиля, Пшеворська, Ярослава і навіть Krakova, де приблизно в тому ж часі було створено подібний навчальний заклад.

В 1904–1905 рр. Цісарсько-Королівській Державній Торговельній школі було надано статус вищого навчального закладу і перейменовано її у Вищу Державну Цісарсько-Королівську Торговельну школу, а на наприкінці 1909 — на початку 1910 рр. трудовий колектив забезпечив відповідні умови для трансформації школи у Цісарсько-Королівську Торговельну академію у Львові. Про це засвідчує протокол загальних зборів працівників школи від 9 лютого 1910 р.

На основі архівних документів видається, що доволі оперативно отримала статус Академії в період між 9–24 лютого 1910 р., бо уже 25 лютого 1910 р. вона значиться як академічна навчальна установа.

Комп'ютерна ідентифікація підпису чинного директора, його майже повна читабельна інтерпретація дають підстави твердити, що мова йде про одну і ту ж навчальну установу, яка стрімко прогресує.

В тому ж часі Антоні Павловський звернувся до управи Крайової шкільної ради з проханням надати підтримку та висловити клопотання перед Міністерством віроспособідань і освіти у зв'язку зі зміною окремих положень Статуту Торговельної академії.

Того ж дня (25.02.1910) в управу Крайової шкільної ради у Львові для погодження також були подані зміни, які були внесені у статутні положення Торговельної академії уповноваженими особами від конференції трудового колективу.

У архівному німецькомовному документі, який складено на бланку навчального закладу й в прикінцевій частині має завірюальні підписи А. Павловського та інших викладачів Торговельної школи, окрім його параграфи залишилися без змін (напр., відсутніми є §1, 4, 5 та ін.) і, ймовірно, тому їх у проекті доповнень чи змін нового статуту не подано.

Важливе значення в процесі трансформації Вищої Державної Торговельної школи зі Львова у Цісарсько-Королівську Державну академію отримав процес запровадження нових навчальних дисциплін, їх детальне обговорення та формування лекційно-практичних курсів у відповідності до навчальних Програм. Аналіз джерел свідчить, що він мав надзвичайно відповідальний, тривалий і прискіпливий характер, що передувало успішній трансформації закладу. Варто також відмітити й те, що зміна статусу супроводжувалася його технічною розбудовою, якій у значній мірі сприяла місцева державна адміністрація. Так, в 1909–1910 рр. по вулиці св. Софії 1 у Львові за державні кошти розпочалося будівництво нового будинку для навчальних потреб Торгової академії.

Окремої уваги заслуговують річні чоловічі й жіночі підготовчі навчальні курси. Вечірнє та заочне навчання трактувалося як додаткова форма здобуття знань. Вона давала змогу приватним торгівцям, комерсантам-практикам та іншим особам у вечірній час з тимчасовим відривом від роботи отримати додаткові теоретичні знання. Після завершення річних курсів слухачам вдавали свідоцтва, але вони визначалися лише як середній освітній рівень.

На курсах читали: купецьку арифметику, основи бухгалтерії, торгову географію, основи торгівлі і векселів, міжнародну кореспонденцію, стенографію і ін. У виписці про закінчення річних курсів чільне місце відводили означенню віросповідання та поведінці. Оцінка набутих знань випускника визначалася у чотирибалльній системі (дуже добре, добре, достатньо, недостатньо).

При Торговельній академії у Львові також функціонували однорічні підготовчі курси для абітурієнтів середніх шкіл. Упродовж року вступникам читали дев'ять предметів, а саме: торговельну арифметику, політичну арифметику, бухгалтерію, торгову кореспонденцію, науку про торгівлю та векселі, суспільну економіку, торговельну географію, товарознавство і право (торговельне, промислове і вексельне). Більш поглиблене вивчення зазначених дисциплін, а також хімії, фізики, ботаніки, географії, історії, стенографії, каліграфії, літератури, іноземних мов, механічного письма було впроваджено у навчальних курсах студентів [4, с. 34].

Студенти академії поділялися на звичайних та надзвичайних. Звичайні учні вивчали усі предмети навчальної програми, а надзвичайні — лише окремі, визначені дирекцією для здобуття їхнього фаху. Поступити на навчання у школу можна було лише за умови успішно складених вступних іспитів. Крім цього, вступник мав пред'явити приймальній комісії метрику (приймали на навчання віком від 14 років), документ про закінчення середньої школи та довідку про походження з місця проживання.

Після зарахування звичайні учні сплачували вступний внесок — 4 австрійські корони та по 2 корони щорічно, як оплату за навчальні засоби школи. В школі існувала державна і платна форма навчання. Учні державної форми отримували державні та іменні стипендії. Для платників (звичайних) річний курс навчання коштував 40 корон. Надзвичайні учні, крім вступного внеску, що складав 4 корони, сплачували по 10 корон за навчальний рік і також по 10 корон за кожен предмет, який вони вивчали.

Важливо, що навчальний заклад матеріально і фінансово постійно підтримував сиріт та дітей з бідних й незаможних родин. Знання студентів викладачі оцінювали у відповідних рівнях чотирибалльної шкали (дуже добре, добре, достатньо, недостатньо).

Найбільша увага відводилася вивченю іноземних мов (німецької, французької та англійської), польській мові, основам бухгалтерії, купецьким рахункам. В середньому тижневе навантаження на студента складало 32–34 години. Привертає увагу й те, що викладання майже усіх предметів проводили польською мовою.

Станом на 1909–1910 навчальний рік в першому класі викладали німецьку мову (5 годин на тиждень), в 2 класі зазначалася іноземна мова за вибором, в 3 класі вивчали французьку (5 год. тиж.), в 4 класі продовжували вивчення німецької мови (5 год. тиж.). Для порівняння зазначимо, що такі дисципліни як бухгалтерія, право, література, історія, фізика, хімія, хімічні аналізи та інші мали тижневе забезпечення переважно 2 години.

Загалом у 1912 р. в академії навчалося 339 студентів, що включало чотирирічне навчання, скорочену трьохрічну освіту для дорослих-практиків (57 чол.) та підготовку абітурієнтів на курсах (62 чол.) [5, арк. 8].

Важливо, що Торговельна академія у Львові постійно сприяла розширенню значення навчання у галузі підготовки фахівців сфері обслуговування і створенню нових навчальних закладів. З ініціативи товариства «Просвіта» та при підтримці фахівців Торговельної Академії 5 жовтня 1911 р. у Львові по вул. Сапеги було засновано українську торгову школу з дворічним терміном навчання [6, с. 68].

Перед початком Першої світової війни Вища державна Торговельна академія у Львові залишалася єдиним вищим державним начальним закладом Східної Галичини, де готували висококваліфікованих організаторів і спеціалістів внутрішньої та міжнародної торгівлі, комерсантів, бухгалтерів, працівників банківських та інших установ. Викладання навчальних дисциплін забезпечували: професори Антоній та Станіслав Павловські, Казимир Петиняк-Санецький, Роман Залозецький, Павло Постель, Ян Плішевський, Тадеуш Кістрин, Мечислав Христоф, Казимир Карпінський, Генріх Унчовський, Еміль Жухевич і ін.

У 1914 р. бібліотека Торгової Академії у Львові налічувала близько 2,5 тисяч навчальних підручників та спеціальних книг для здобуття відповідного фаху. Окремі групи складали закордонні видання іноземними мовами, праці з педагогіки, філософії, географії, статистики, краєзнавства, історії, фізики, хімії, товарознавства, правознавства, стенографії, основ друкарської справи [7, с. 6–32].

Перша світова війна, яка вибухнула 1 серпня 1914 року, внесла нові корективи у функціонування навчального закладу. Початок війни застав викладачів Т. Кістріна в Англії, К. Петиняка-Санецького та С. Кохановського в Росії. Казимира Карпінського було призвано до війська. У Відні в той час перебував професор Р. Залозецький і т.д. [8, с. 65]. 30 серпня 1914 р. несподівано помер викладач Торгової академії В.Губрінович [8, с. 69].

Однак, до вересня 1914 р. Галичина перетворилася на Східний театр бойових дій ворогуючих сторін, а Львів став прифронтовим містом. За вказівкою Міністерства культури та віросповідань директор Торговельної академії А.Павловський терміново виїхав у Відень, де відбувалося створення Комітету викладачів галицьких торгових і промислових навчальних закладів. У склад його управи увійшло 8 представників від різних навчальних установ Галичини. 22 листопада 1914 р. головою Комітету було обрано А. Павловського [8, с. 69].

Успіхи росіян на Східному фронті та захоплення російськими військами Львова поставили нові акценти і, в тому числі, на можливостях виконання навчального процесу. Тому Торговельна академія зі Львова спішно була переведена у Відень. Першими з структурних підрозділів львівської Торговельної академії на початку 1915 року у Відні розпочали роботу «Жіночі купецькі курси для прибульців з Галичини», на які записалося 42 слухачі [8, с. 74].

Зі Львова у Відень прибуло найбільше учениць (Бжезінська Я., Домашевська М., Французівна З., Еріх С., Кравець В., Кравець К., Микулінська Г., Микулінська М., Терлецька Г. та Ткач Г.). Лише четверо осіб на навчання приїхало з Krakova, приблизно стільки — з Жешувом, Перемишлем, Тарновом, Дрогобичем, Ярославом, а решту — з інших невеликих провінційних містечок Галичини [8, с. 74–75].

Крім цього, в травні 1915 р. було організовано здачу навчальних предметів екстерном, який упродовж зазначеного місяця здало 48 осіб. В червні того ж року екстернатом скористалося 46 студентів, а в серпні — ще 22 особи [8, с. 82–84].

Унаслідок воєнного лихоліття помітно скоротилося число учнів та викладачів, діяльність навчального закладу отримала епізодичний характер. Особливо в часи російської окупації Львова потерпіла бібліотека і матеріально-технічна база Торговельної академії, адже в приміщенні навчального закладу оселилися російські військові, які нерідко використовували цінні книги, схеми, плакати, різне обладнання для опалювання печей.

В часи кровопролитних боїв в Галичині упродовж 1915/1916 навчального року львівська Торгова академія і надалі залишалася у Відні. Її викладацький склад представляли А. Павловський (директор), М. Кристофф, К. Карпінський, Т. Кістрин, П. Постель, С. Кохановський, С. Павловський, К. Петиняк-Санецький, Я. Пільшевський, М. Шоеннет, Г. Унезовський, Р. Залозецький, Е. Жухевич, М. Санкевич, Я. Войцеховський, Е. Залеський [8, с. 89–90].

Трагічні та непередбачені втрати несла з собою війна. Так, 3 вересня 1915 року у військовому госпіталі в Петрикові від отриманих ран помер колишній викладач академії В. Копач [8, с. 91], важко захворів перед початком навчального року професор П. Постель, загроза мобілізації у дюочі армії висіла над багатьма викладачами та студентами [8, с. 92].

Наприкінці 1915/1916 н.р. у львівській Торговельній академії у Відні на I курсі навчалося 17 студентів, на II — 9, на III — 6, на IV — 13 [8, с. 109–110], з них приблизно четверту частину складали платники [8, с. 105]. В той час на курсах абітурієнтів навчалося всього 24 учні.

Незважаючи на складні умови воєнної розрухи, уряд виділив 4 стипендії для убогих студентів Торговельної академії, що в річній оплаті складало 300 австрійських корон на одного учня. Крайова шкільна управа також виділила 500 корон для підтримки збіднілого студентства, які управа академії розділила між п'ятьма учнями, які внаслідок війни стали круглими сиротами.

Таким чином, Львівський інститут економіки і туризму має давню й славну історію, яка уже перевершила свій столітній рубіж. Відкриття, дослідження та популяризація нових історичних джерел на порозі першого десятиліття розвитку ВНЗ в умовах незалежної України значно збагачує наші знання про далеко непросте минуле навчального закладу.

Література

1. *Zajanczowski W. Ck. Szkola Politechniczna we Lwowie. Rys historyczny jej założenia i rozwoju tudzież stan obecny.* — Lwow, 1894.
2. *Pawlowski A. Państwowa Skkola handlowa we Lwowe. Rys historyczny // Sprawozdanie dyrekcyi c.k. panstwowej Wyższej Szkoły handlowej we Lwowie za rok 1899/1900 i 1900 r.* — Lwow, 1901.
3. Центральний Державний Історичний Архів України, м. Львів. — Ф. 178 (Крайова шкільна Рада), оп. 4, спр. 147 (Переписка с Міністерством веросповеданий и просвещения о изменении Статута Торговельной Академии), 8 арк.
4. *Pawlowski A. Wiadomosci szkolne // Sprawozdanie dyrekcyi c.k. panstwowej Wyższej Akademii handlowej we Lwowie za lata szkolne 1914/1915 i 1915/1916.* — Lwow, 1916.
5. Центральний Державний Історичний Архів України у Львові. — Ф. 178 (Крайова шкільна Рада, м.Львів), оп. 4, спр. 203 (Звіти про діяльність торговельних академій у містах Львові та Krakovi), 9 арк.
6. *Федик І., Федик І. Сторінки історії Львова. Краєзнавчі матеріали до курсу «Історія Львова».* Видання друге, доповнене і перероблене. — Львів, 2005.
7. *Karpinski K. Katalog biblioteki nauczycielskiej // Sprawozdanie dyrekcyi c.k. panstwowej Wyższej Akademii handlowej we Lwowie za lata szkolne 1914/1915 i 1915/1916.* — Lwow, 1916.
8. *Szesnaste i siedemnaste sprawozdanie dyrekcji C.K. Akademii Handlowej we Lwowie za lata szkolne 1914/15 1915/16.* — Lwow, 1916.

Паньків Н. Є.

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ХХІ СТОЛІТТІ У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧASNОСТІ»

На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин глобалізаційні процеси охопили всі сфери світового господарства, зокрема і ринок туристичних послуг. Як наслідок, відбувається зростання рівнів інтегрованості туристичних галузей та окремих підприємств різних країн, з одного боку, і загострення конкурентної боротьби між країнами за розподіл туристичних потоків, з іншого [1].

Стратегію розвитку туризму в ХХІ столітті у контексті вирішення глобальних проблем сучасності обговорювали у Львівському інституті економіки і туризму, де 27 березня відбулася Міжнародна науково-практична конференція присвячена 10-річному ювілею Львівського інституту економіки і туризму.

Співорганізаторами конференції були: Львівська обласна державна адміністрація; Львівська асоціація розвитку туризму; Вища державна техніко-економічна школа ім. Броніслава Маркевіча, Республіка Польща; Вища школа туризму і екології в Сухій Бескидській, Республіка Польща; Університет імені Міколоса Рамеріса, Литва; Ставропольський державний аграрний університет, Російська Федерація; Брестський державний університет ім. О. С. Пушкіна, Білорусь.

Мета конференції — обговорення теоретичних зasad та прикладних проблем розвитку туризму як глобального явища сучасності, дослідження основних тенденцій та перспектив розвитку туристичної галузі в світі та в Україні. У роботі конференції взяли участь науковці, молоді вчені, аспіранти та студенти з різних міст України (Київ, Одеса, Івано-Франківськ, Луцьк, Хмельницький, Харків, Черкаси, Полтава, Луганськ), представники влади та громадських організацій міста Львова, а також науковці з Польщі, Білорусії, Росії, Азербайджану та Литви, загалом 118 учасників.

На пленарному засіданні було представлено доповіді, що стосувались теоретичних зasad і прикладних проблем розвитку туризму як глобального явища сучасності, а також стратегії його розвитку у ХХІ столітті. Учасниками конференції висвітлено важливі питання стосовно сучасних тенденцій та пріоритетних напрямків розвитку міжнародного туризму, фінансово-економічних та організаційно-правових механізмів функціонування туристичного бізнесу та індустрії гостинності, конкурентних переваг фахівців із туризму в контексті розвитку економіки у ХХІ столітті, перспектив застосування інноваційних технологій в туристичній діяльності, питань взаємозв'язку туризму з навколошнім середовищем, а також шляхів використання туристичного потенціалу України для ефективного розвитку національної економіки. Okрім того, обговорювались питання впливу політичних чинників на формування туристичного клімату в країні.

Учасники міжнародної конференції визнали, що туризм є глобалізаційним явищем сучасності, яке відіграє важливе значення для економіки окремих регіонів, країн та світової економіки загалом. Розвиток туризму має важливе значення для політичного, соціально-культурного та економічного розвитку держави, сприяє вирішенню соціально-економічних проблем, створює сприятливе макросередовище, що проявляється в збільшенні зайнятості населення в сфері обслуговування, стимулюванні розвитку та модернізації інфраструктури, зокрема за рахунок збільшення обсягу прямих іноземних інвестицій.

Окрім того, учасники конференції науково аргументували і підтвердили, що Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати туристично потужною і привабливою країною Європи при умові збереження зростаючих тенденцій внутрішнього та іноземного іноземного туризму.

На думку учасників конференції туристичний бізнес України є ефективним напрямом вкладення капіталу, який, за умов оптимального розподілу ресурсів, характеризується швидкою окупністю.

На підставі представлених доповідей та матеріалів учасників конференції, було прийнято низку рекомендацій і пропозицій щодо формування стратегічних орієнтирів розвитку туризму в Україні та світі. Зокрема, активізувати впровадження інформаційних технологій в усі сегменти туристичної індустрії для полегшення здійснення підприємницької діяльності в цій сфері, розширити можливості для електронного маркетингу і комунікації в соціальних мережах з метою збільшення кількості споживачів туристичних послуг та зменшення затрат на традиційний маркетинг; визначити інвестиційні пріоритети розвитку туризму, оптимізувати інвестиційні потоки в туризмі, спрямувавши їх на території з високим та середнім туристичним потенціалом, сприяти створенню більшої кількості інвестиційних проектів в туризмі згідно потреби розвитку туристичної інфраструктури в регіонах України; сприяти розв'язанню проблем туризму в Україні в рамках стратегічних орієнтирів його розвитку шляхом прийняття і реалізації Концепції Державної цільової програми розвитку туризму і курортів на 2011–2015 рр.; органам державної та місцевої влади при реалізації заходів з розвитку туризму в регіоні та державі враховувати основоположні принципи сталого розвитку, який передбачає раціональне використання природних ресурсів у таких площахах: а) ощадливе використання природних ресурсів в процесі сприяння розвитку туристичної індустрії; б) забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку туристичних регіонів; в) підтримка та популяризація в Україні міжнародних та національних програм добровільної екологічної сертифікації суб'єктів туристичної діяльності.

Наголошували на необхідності науковцям, спільно із органами державної влади, розпочати роботу з удосконалення системи показників статистичного обліку туристичних потоків в Україні із застосуванням міжнародного досвіду обліку туристичних потоків, а також розробки низки нормативно-правових і регуляторних актів, зокрема, державних стандартів у сфері туристичного обслуговування. Та, у перспективі їх подальших досліджень сприяти розробці новітніх методик оцінки туристичних ресурсів з метою застручення нових ресурсів та розвитку перспективних та інноваційних видів туризму.

Велика увага була приділена екологізації туристичної сфери. Рекомендовано працівникам туристичних підприємств та підприємств сфери гостинності в процесі здійснення основної діяльності з метою мінімізації негативного впливу туристичної індустрії на навколошнє середовище здійснювати кроки з екологізації туристичної сфери, використовуючи існуючий світовий досвід та рекомендації науковців. Окрім того, запропоновано започаткувати практику проведення зустрічей, семінарів та круглих столів для працівників туристичного бізнесу з питань екологізації туристичної діяльності, впровадження принципів екологічного менеджменту, розвитку екологічно орієнтованих видів туризму.

За останнє століття туризм перетворився на потужну високорентабельну індустрію, величезний комплекс, у якому тісно переплелися економічні та соціальні інтереси. Розвиток туризму збільшує кількість робочих місць, розширює торгівлю, транспортні перевезення, спонукає до розбудови нових доріг, готелів, туристичних баз, розвитку ринкових відносин та міжнародного співробітництва. Завдяки стрімким темпам зростання туристична галузь у ХХІ столітті стала лідером світової економіки [1].

Література

1. Розвиток ринку туристичних послуг в системі економічної безпеки держави [Текст] : монографія / Бочан І. О. та ін. — Львів : Сполом, 2013. — 178 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

<i>Безручко Любомир Степанович</i>	к. геогр. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Берест Роман Ярославович</i>	д. і. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Бігус Мар'яна Михайлівна</i>	викладач-стажист, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Білонога Юрій Львович</i>	д. т. н., професор, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Бомба Мирослав Ярославович</i>	д. с.-г. н., професор, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Бочан Ігор Омелянович</i>	ректор Львівського інституту економіки і туризму, д. е. н., професор, Заслужений працівник освіти України, Академік академії вищої освіти України
<i>Бурак Євгенія Ільківна</i>	зав. лабораторії, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Витівська Оксана Ярославівна</i>	студентка, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Гальків Любов Іванівна</i>	к. е. н., доцент, Львівської комерційної академії
<i>Гнаткович Оксана Дмитрівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Годя Іван</i>	Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»
<i>Городня Тетяна Анатоліївна</i>	к. е. н., доцент, Львівська комерційна академія
<i>Гуляк Оксана Богданівна</i>	к. п. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Демчишин Ірина Андріївна</i>	студентка, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Джурик Надія Роман-Йосипівна</i>	к. т. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Дідович Іван Іванович</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Смельяненко Ксенія Ігорівна</i>	студентка, Інститут фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
<i>Захарчин Роман Миронович</i>	к. е. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Заяць Наталія Олегівна</i>	к. е. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Івашиків Лариса Ярославівна</i>	к. б. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Караван Юрій Володимирович</i>	к. ф.-м. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Клапчук Михайло Володимирович</i>	к. г. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Ковалік Ярослав Іванович</i>	ст. викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Ковалъчук Оксана Іванівна</i>	студентка, Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка»

<i>Козак Галина Юрівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Кравець Анна Володимиривна</i>	к. е. н., Національний університет «Львівська політехніка»
<i>Кудла Назарій Євгенович</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Кучинська Ірина Василівна</i>	к. б. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Кушнірчук-Ставнича Олеся Миколаївна</i>	к. е. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Лащук Іван Петрович</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Лихолат Євген Олексійович</i>	к.е.н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Луців Наталія Василівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Майкова Світлана Віталіївна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Майструк Ірина Миколаївна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Максисько Оксана Романівна</i>	к.т.н., доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
<i>Мельниченко Світлана Володимиривна</i>	д.е.н., професор, Київський національний торговельно-економічний університет
<i>Михайлицька Ольга Романівна</i>	к. т. н., доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
<i>Мишико Олена Валентинівна</i>	к. е. н., викладач Луцький кооперативний коледж Львівської комерційної академії
<i>Оливко Оксана Андріївна</i>	к. е. н., Тернопільський національний економічний університет
<i>Павлишин Маріанна Львівна</i>	к. т. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Пандяк Ігор Григорович</i>	к. г. н., доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка
<i>Паньків Наталія Євгенівна</i>	к. б. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Передало Христина Станіславівна</i>	к. е. н., Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка»
<i>Перунчак Тетяна Іванівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Подвірна Христина Євгенівна</i>	к. геогр. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Пукаляк Оксана Ігорівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Пунь Мар'яна Богданівна</i>	студентка, Львівський інститут економіки і туризму

<i>Рібун Марія Володимирівна</i>	лаборант, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Руліцька Кароліна Михайлівна</i>	к.е.н., Львівський національний аграрний університет
<i>Савіцька Наталія Володимирівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Савіцька Ольга Петрівна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Самодай Валентина Петрівна</i>	к. е. н., доцент, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
<i>Саницька Алла Орестівна</i>	старший викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Сафарян Ірена Андріївна</i>	к.е.н., Тернопільський національний економічний університет
<i>Свєлеба Наталя Андріївна</i>	к. е. н., доцент, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Сеник Леся Ярославівна</i>	викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Сливка Наталія Богданівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Солод Микола Іванович</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Стахів Ольга</i>	студентка, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Сусол Наталія Ярославівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Ташак Мирослава Степанівна</i>	старший викладач, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Темченко Юлія Володимирівна</i>	студентка, Інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
<i>Турчин Ірина Миронівна</i>	к. т. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Франків Ірина Ярославівна</i>	зав. бібліотеки, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Хмілярчук Наталія Семенівна</i>	к. п. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Цимбала Ольга Стефанівна</i>	викладач, завідувач Навчального музею культури, освіти і еволюції туризму, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Цимбалюк Віктор Миколайович</i>	к. с.-г. н., Львівський інститут економіки і туризму
<i>Чех Христина Борисівна</i>	магістр, Національний університет «Львівська політехніка»
<i>Швець Галина Володимирівна</i>	зав. інтернет-кафе, Львівський інститут економіки і туризму
<i>Шпеник Тетяна Карлівна</i>	здобувач, Ужгородський Національний Університет
<i>Юнко Мирослава Михайлівна</i>	викладач, Львівського інституту економіки і туризму

ВІСНИК

Львівського інституту економіки і туризму

Головний редактор: *Бочан І. О.*

Літературний редактор *Швець І. К.*

Комп'ютерне верстання та дизайн обкладинки: *Василишин-Грицина Т. М.*

Вісник Львівського інституту економіки і туризму внесено
до Переліку наукових фахових видань
згідно постанови президії ВАК України
від 10 березня 2010 р. № 1-05/2

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 12765-1649Р

Підписано до друку 14.05.13. Формат 70x100/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс Нью Роман».
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 26,44.
Наклад 300. Замовлення № 08-06/15.

Львівський інститут економіки і туризму
79007, м. Львів, вул. Менцинського, 8
Тел.: 8(032)255-45-47, 8(032)255-75-11,
тел./факс: 8(032)255-46-94,
e-mail: lebk@org.lviv.net
nviddil@i.ua

Друк ТзОВ «Компанія «Манускрипт»»
79008, м. Львів, вул. Руська 16/3
Тел./факс. (032) 261-51-00